Bonner Orientalistische Studien
Begründet von P. Kahle und W. Kirfel
Neue Serie
Herausgegeben von Otto Spies

Band 1

Willibald Kirfel

Das Purāṇa vom Weltgebäude

(Bhuvanavinyāsa)

Die kosmographischen Traktate der Purāṇa's

Versuch einer Textgeschichte

1954

des Orientalischen Seminars der Universität Bonn

Bonner Orientalistische Studien

Begründet von P. Kahle und W. Kirfel

Neue Serie

Herausgegeben von Otto Spies

Band 1

1954

Selbstverlag des Orientalischen Seminars der Universität Bonn

Das Purāṇa vom Weltgebäude

(Bhuvanavinyāsa)

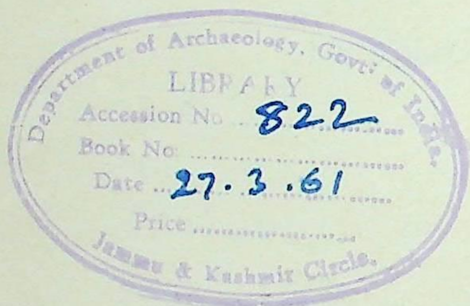
Die kosmographischen Traktate der Purāṇa's

Versuch einer Textgeschichte

von

Willibald Kirfel

1954
Selbstverlag des Orientalischen Seminars der Universität Bonn

Gedruckt mit Unterstützung der Deutschen Forschungsgemeinschaft
Gesamtherstellung: Rheingold-Verlag, Mainz-Mombach

INHALTSVERZEICHNIS

DIE ZWEITE TEXTGRUPPE

VORWORT

Seit fast zwei Jahrzehnten lag das Manuskript des vorliegenden Bandes nahezu zum Druck bereit, aber die Zeitverhältnisse waren für seine Veröffentlichung nicht gerade günstig, und auch die Beschäftigung mit anderen Problemen lenkte mich davon ab. In gewisser Hinsicht bildet er die Fortsetzung zu dem in dem vormaligen Verlag von Kurt Schroeder in Bonn 1927 herausgegebenen „Purāṇa Pañcalakṣaṇa", dessen Restbestände später vom Verlag E. J. Brill in Leiden erworben wurden. Wie jener erste Band, so stellt auch dieser den Versuch dar, einen der wichtigsten und charakteristischsten Abschnitte der umfangreichen Purāṇa-Literatur textgeschichtlich zur Darstellung zu bringen. Umfaßt nun jener deren Kapitel, die die sogenannte Welthistorie der alten Inder behandeln, mit anderen Worten: also den Zeitraum, der von der Schöpfung und der Ausbreitung niederen und höheren Lebens bis zu jener Epoche reicht, in der die großen im Mahābhārata geschilderten Kämpfe der Pāṇḍava's und Kaurava's nebst ihrer Bundesgenossen einsetzen, so befaßt sich unser zweiter Band mit deren kosmographischen Traktaten, die das Weltall und dessen einzelne Teile oder Schichten beschreiben, einschließlich der zu ihrer Zeit herrschenden astronomischen Vorstellungen. Kurz gesagt, es verhalten sich die beiden Bände also zueinander wie etwa Zeit und Raum; zugleich stellen sie die beiden umfangreichsten Textstücke dar, die mehr oder weniger wörtlich in bestimmten Gruppen von Purāṇa's wiederkehren und zu den merkwürdigsten und kulturgeschichtlich bedeutsamsten literarischen Erzeugnissen des indischen Altertums gehören. Die Purāṇa-Abschnitte, die in dem vorliegenden Bande bearbeitet wurden, orden sich aber — und das sei schon jetzt gesagt — nicht zu den gleichen Textgruppen zusammen, wie es beim Purāṇa Pañcalakṣaṇa der Fall war. Dies dürfte mithin schon ein klares Argument für die Annahme sein, daß urspünglich selbständige Texte von nur geringem Umfang von den Redaktoren der Purāṇa's zu einem Ganzen verschmolzen worden sind.

Wenn im Vorwort zum Purāṇa Pañcalakṣaṇa gesagt wurde, daß zur Aufhellung mancher textlicher Verderbnisse oder Abweichungen noch eine Anzahl alter und guter Handschriften hätte herangezogen werden müssen,

so gilt dieses auch für den vorliegenden Band. Es besteht aber auf absehbare Zeit nicht die geringste Aussicht, an jene heranzukommen. Aber selbst wenn dies der Fall wäre, würden sich doch nicht alle Textverderbnisse berichtigen lassen, wie die in Poona erscheinende kritische Ausgabe des Mahābhārata beweist. Zudem würde es sich bei den vielen hier in Betracht kommenden Purāṇa's um eine so große Anzahl von Handschriften handeln, daß die Drucklegung des durch so umfangreiche Kollationierungsarbeiten übermäßig angeschwollenen kritischen Apparates schon aus praktischen Gründen scheitern würde. Die hieße zugleich, die mit der riesigen Purāṇa-Literatur verknüpften Probleme auf unabsehbare Zeit zurückzustellen; dies wäre ein Verfahren, das mit den Prinzipien von Forschung und Wissenschaft nicht mehr recht vereinbar ist.

ABKÜRZUNGEN

A. = Agnipurāṇam. Poona 1900 (Ānandāśramasaṃskṛtagranthāvaliḥ 41).

Bḍ.1 = Brahmāṇḍa-mahāpurāṇam. Mumbayyām: Śrī-Veṅkaṭeśvaramudraṇayantrālaye, saṃvat 1969, śake 1838 [1913].

Bḍ.2 = Brahmāṇḍapurāṇam. Ms. S. 119 der Universitätsbibliothek Bonn. Moderne unvollständige Abschrift von verschiedener Hand, nach 1857.

Br.1 = Brahmapurāṇam. Poona 1895 (Ānandrāśramasaṃskṛtagranthāvaliḥ 28).

Br.2 = Brahma-mahāpurāṇam. Mumbayyām: „Śrī-Veṅkaṭeśvara" sṭīm-yantrāgāre, saṃvat 1963, śake 1828 [1906].

Ga.1 = Garuḍapurāṇam . . . Pañcānana-Tarkaratnena saṃpāditam . . . Vīrasiṃha-Śāstriṇā . . . Dhīrānanda-Kāvyanidhinā ca pariśodhitam. Kalikātārājadhānyām śakābdāḥ 1812 [1890].

Ga.2 = Garuḍapurāṇam . . . Śrī-Jīvānanda-Vidyāsāgara . . . saṃskṛtam . . . Kalikātānagaryyām 1890.

Ga.3 = Garuḍa-mahāpurāṇam. Mumbayyām: „Śrī-Veṅkaṭeśvara" (sṭīm) yantrālaye, saṃvat 1963, śake 1828 [1906].

Kū.1 = The Kúrma-Puráṇa . . . ed. by Nilmaṇi Mukhopádhyáya. Calcutta 1890 (Bibliotheca Indica).

Kū.2 = Kūrma-mahāpurāṇam. Mumbayyām: "Śrī-Veṅkaṭeśvara" sṭīm-yantrāgāre, saṃvat 1962, śake 1827 [1905].

L.1 = Liṅgapurāṇam . . . Pañcānana-Tarkaratnena saṃpāditam . . . Vīrasiṃha-Śāstriṇā . . . Dhīrānanda-Kāvyanidhinā ca pariśodhitam. Kalikātārājadhānyām śakābdāḥ 1812 [1890].

L.2 = Sa-ṭīkā-Liṅga-mahāpurāṇam. Kalyāṇanagaryāṃ (Mumbai): Lakṣmī-Veṅkaṭeśvara (sṭīm)yantrālaye, saṃvat 1981, śake 1846 [1924].

Mr.1 = The Márcaṇḍeya Purána . . . ed. by K. M. Banerjea. Calcutta 1862 (Bibliotheca Indica).

Mr.2 = Mārkaṇḍeya-mahāpurāṇam. Mumbayyām: „Śrī-Veṅkaṭeśvara" (sṭīm) mudraṇayantrālaye, saṃvat 1967, śake 1832 [1910].

Mt.1 = Matsyapurāṇam. Poona 1907 (Ānandāśramasaṃskṛtagranthāvaliḥ 54).

Mt.2 = Matsya-mahāpurāṇam. Kalyāṇanagaryām (Mumbai): „Lakṣmī-Veṅkaṭeśvara"-mudraṇayantrālaye, saṃvat 1980, śake 1845 [1923].

Śidh. = Śivapurāṇam (Dharmasaṃhitā) . . . Pañcānana-Tarkaratnena saṃpāditam . . . Vīrasiṃha-Śāstriṇā . . . Dhīrānanda-Kāvyanidhinā pariśodhitam. Kalikātārājadhānyām śakābdāḥ 1812 [1890].

Śu. = Śivapurāṇam (Umāsaṃhitā). Mumbai: „Śrī-Veṅkaṭeśvara" (sṭīm) mudraṇalaye. saṃvat 1982, śake 1847 [1925].

T. = Text.

V. = Variante unter dem Text.

Vā. = Vāyupurāṇam. Poona 1905 (Ānandāśramasaṃskṛtagranthāvaliḥ 49).

Var. = The Varáha Puráṇa ... ed. by ... Hṛishikeśa Śástri. Calcutta 1893 (Bibliotheca Indica).

Vi.1 = Viṣṇupurāṇam . . . Śrī-Jīvānanda-Vidyāsāgara . . . saṃskṛtam. Kalikātānagaryyām 1882.

Vi.2 = Viṣṇu-mahāpurāṇam. Mumbayyām: „Śrī-Veṅkaṭeśvara" (sṭim) mudraṇālaye, saṃvat 1967, śake 1832 [1910].

EINLEITUNG

Wie eine Durchmusterung der Purāṇa's beweist, ist nächst dem sogenannten „Purāṇa Pañcalakṣaṇa“,[1] das die mythische Geschichte der Welt von ihrem Anbeginn bis etwa zur Zeit des Mahābhārata umfaßt, das zweite größere Textstück, das sich durch eine Anzahl jener merkwürdigen Denkmäler altindischer Literatur hinzieht, ein Traktat rein didaktischen Charakters, der die Beschreibung von Erde und Welt zum Gegenstande hat, und zur sachlichen Orientierung soll hier zunächst ein kurzer Überblick über die in ihm enthaltenen Anschauungen und Lehren gegeben werden.

A. Kurzer Überblick über die kosmographischen Vorstellungen der Purāṇa's

Nach der Lehre der Purāṇa's, die auch durch manche andere Werke der indischen Literatur gelegentlich durchschimmert, hat das Weltall die Form eines riesigen Eies (aṇḍa), das von einer entsprechend starken Schale umschlossen ist. In der Regel wird ihm ein Horizontaldurchmesser von 500.000.000 Yojana's — ein Yojana entspricht einer Strecke von etwa sieben englischen Meilen — zugeschrieben. In seinem Innern birgt dieses Ei Unter- und Oberwelten, die sich schichtweise übereinander aufbauen sollen. Die ersteren umfassen die Pātāla's und die Höllen. Unter den Pātāla's versteht man sieben stockwerkartig übereinanderliegende ausgedehnte Räume, die mit märchenhafter Pracht ausgestattet und von dämonischen Wesen bewohnt sind. Unter, bisweilen auch neben oder über ihnen sollen die Höllen (naraka), d. h. die Strafräume der Bösen liegen, deren Anzahl in den Texten stark variiert, aber meist durch die Sieben teilbar ist. Ähnlich wie bei den Pātāla's werden auch bei der Oberwelt sieben Schichten (bhuvana) angenommen. In der Richtung von unten nach oben führen sie die Namen: Bhūr-, Bhuvar-, Svar-, Mahar-, Janar-, Tapo- und

---

[1] W. Kirfel: Das Purāṇa Pañcalakṣaṇa. Versuch einer Textgeschichte. Bonn 1927, jetzt im Verlage von E. J. Brill in Leiden.

Satya- oder Brahmaloka und haben eine Höhe, die sich zum Teil dem zunehmend geistigen Charakter ihrer Bewohner entsprechend steigert.

Während einerseits die Pātāla's und Höllen, andererseits die vier obersten Weltschichten reine Schöpfungen der Spekulation darstellen, spiegelt sich in den drei unteren Schichten: Bhūr-, Bhuvar- und Svarloka eine natürliche, wenn auch primitive Beobachtung wider. Unter diesen ist der Svarloka die sichtbare Himmelswelt, und zwar umfaßt sie den Raum, der nach unten durch eine in Höhe von 100.000 Yojana über dem Erdboden durch die Sonnenbahn gelegte und nach oben durch eine in Höhe von 1.500.000 Yojana durch den Polarstern (Dhruva) gelegte, jener parallel verlaufende Ebene begrenzt wird. Es ist also jener Bereich, in dem die durch die sogenannten Windseile mit dem Polarstern verbundenen Himmelskörper ihre zur Erdfläche parallel verlaufenden Bahnen ziehen. Bhuvarloka bezeichnet die darunter liegende Schicht des Luftraumes, die bis zu einer Höhe von 100.000 Yojana über dem Erdboden ansteigt und das Reich der Vögel und Wolken bildet; aber auch gewisse Klassen von Unholden sollen hier ihr Unwesen treiben. Bhūrloka ist endlich der Name der irdischen Welt, die als eine sich in horizontaler Richtung bis in fast endlose Fernen ausbreitende, wenn auch durch Meere unterbrochene Ebene vorgestellt wurde. Morphologisch betrachtet, bildet sie nach damaligem Glauben ein phantastisches System von sieben regelmässigen Land- und ebensovielen Wasserringen, die in abwechselnder Folge den kreisrunden Zentralkontinent Jambūdvīpa konzentrisch umschließen. Für ihre nach einem konstanten Prinzip zunehmende Breite dient der Durchmesser des letzteren, der mit 100.000 Yojana angegeben wird, insofern als Einheit, als der ihn umschließende Lavaṇoda- (Salzwasser-)Ozean die gleiche Breite besitzt, aber die Breite jedes folgenden aus Land- und Wasserring bestehenden Paares sich in der Form einer geometrischen Progression (2, 4, 8 usw.) stetig steigern soll. Es ist also das gleiche Prinzip, das nach Platons Beschreibung der sagenhaften, angeblich versunkenen Insel Atlantis (Timaios Kap. 3; Kritias Kap. 7) einst auch die Anlage ihrer Hauptstadt beherrscht haben soll. Nach ihm bestand diese nämlich aus einem kreisrunden Mittelstück und zwei durch drei Wasserringe eingeschlossenen konzentrischen Landringen. Wenn auch hier der Durchmesser der Zentralebene die Breite des innersten Wasserringes weit übertrifft und ferner die Einheitszahl abweicht, tritt dennoch — abgesehen von der Ähnlichkeit der

Flüsse und Völker, von denen uns die Purāṇa's hier berichten, sind oder waren einmal Realität, wenn sie sich auch heute im Einzelfalle nicht immer einwandfrei identifizieren lassen. Das gleiche gilt im großen und ganzen auch vom Himavat (Himālaya), dessen Bergmassive, Täler und Völkerschaften von allen Teilen Asiens den damaligen Indern am besten bekannt gewesen sein müssen.

Über die Ring-Kontinente und Ozeane mag hier noch eine kurze Erläuterung angeschlossen werden. Die Namen der ersteren sind nach den purāṇischen Texten in ihrer überwiegenden Mehrzahl: Plakṣa-, Śālmala(i)-, Kuśa-, Krauñca-, Śāka- und Puṣkaradvīpa und die der sie trennenden Ozeane: Lavaṇoda- (Kṣāroda-), Ikṣurasoda-, Suroda-, Ghṛtoda-, Dadhimaṇḍodaka-, Kṣīroda- (Dugdhoda-) und Svādūda- (Jala-)Ozean. Die letzteren sind also nach den Flüssigkeiten benannt, die sie enthalten sollen. Nur das Mt., die Prosaparaphrase des Var. und der eine oder andere jüngere oder weniger belangreiche Text weist eine etwas abweichende Folge der Namen auf, und zwar lauten in diesen die Kontinente: Śāka-, Kuśa-, Krauñca-, Śālmala-, Gomedaka- und Puṣkaradvīpa sowie die der sie einschliessenden Ozeane: Lavaṇoda-, Kṣīroda-, Ghṛtoda- (Dadhimaṇḍoda-), Dadhi- (Ghṛtamaṇḍoda-), Suroda-, Ikṣurasoda- und Svādūdaka-Ozean. Da aber das Var. keinen Anspruch auf Altertümlichkeit erheben kann und auch das Mt., wie sich unten (S. 137 ff.) erst zeigen wird, im allgemeinen das gleiche Versmaterial verwendet, das sich auch im Bḍ. und Vā. vorfindet, darf jene Abweichung gewiß als eine beabsichtigte sekundäre Umordnung angesehen werden.

Durch radial verlaufende Gebirgszüge — in der Mehrzahl werden ihrer je sieben angenommen — sollen die meisten Ringkontinente wieder in gleichförmige Landschaften aufgeteilt sein, die je wieder durch ein in einen Hauptstrom mündendes Flußsystem bewässert werden. Nur der letzte Ringkontinent Puṣkaradvīpa wird durch das in seiner Mitte verlaufende 50.000 Yojana hohe und breite Mānasa- oder Manuṣottara-Gebirge, das auf seiner Gipfelfläche die nach den Kardinalpunkten orientierten vier Städte der Welthüter trägt, in zwei Landringe gegliedert. Die Angabe der Namen, die die Spekulation den Gebirgen, Landschaften und Hauptströmen beigelegt hat, erscheint in dieser Allgemeinorientierung über das indische Weltbild als überflüssig.

Wie bereits oben bemerkt wurde, umschließt der Svarloka das Reich

der Gestirne, und zwar liegen in einer Entfernung von 100.000 Yojana über der Erdfläche die Kreisbahnen der Sonne und um je die gleiche Strecke aufwärts die des Mondes sowie die der Sternbilder (nakṣatra) und über diesen in einem Abstand von je 200.000 Yojana die Bahnen der Planeten in ihrer natürlichen Folge, also die von Merkur (Budha), Venus (Uśanas), Mars (Aṅgāraka), Jupiter (Bṛhaspati) und Saturn (Śanaiścara). 100.000 Yojana über der Bahn des letztgenannten befinden sich die Bahnen der Sterne des Großen Bären (saptarṣi), und abermals 100.000 Yojana über diesen, also in einem Abstand von 1.500.000 Yojana vom Erdboden, steht der Polarstern (Dhruva), der Zentral- und Angelpunkt sämtlicher Himmelskörper. Auf Grund dieser Vorstellungen haben die Inder einen Kalender entwickelt, der trotz der primitiven Voraussetzungen erstaunliche Annäherungswerte liefert.

Rein spekulativen Ursprung haben die obersten Weltschichten. Der Maharloka in Höhe einer Koṭi von Yojana's beherbergt die Kalpavāsin's, also jene Wesen, deren Leben ein ganzes Weltzeitalter (kalpa) währt. Der Janaloka liegt in doppelter Höhe und ist das Reich der Söhne Brahman's: Sanaka usw. In vierfacher Höhe befindet sich der Tapoloka, den die Vairāja-Götter bewohnen, und über diesem liegt in sechsfacher Höhe der Satyaloka, auch Brahmaloka genannt, weil hier jene Götter ihren Sitz haben, die aus dem Weltgetriebe (saṃsāra) ausgeschieden sind und nicht wieder sterben (apunarmāraka).

Die von Babylon beeinflußte[1] hinduistische Konzeption vom Weltgebäude, wie die Purāṇa's sie uns schildern, gehört in seinen gigantischen Ausmaßen zu jenen alten kosmischen Systemen, wie wir sie nicht nur bei Buddhisten und Jaina's, sondern auch im Bereich der Südsee über Hawai hinaus bis in das vorkolumbische Amerika verfolgen können,[2] und es wäre vom ethnologischen wie auch vom historischen Gesichtspunkt aus von Bedeutung, sie alle einmal näher miteinander zu vergleichen und zu versuchen, sie möglichst auf ihren gemeinsamen Ursprung zurückzuführen, der vielleicht sogar in Indien zu suchen ist.

---

[1] W. Kirfel: Die Kosmographie der Inder. Bonn und Leipzig 1920. S. 28* ff.

[2] S. z. B. A. Bastian: Zur Kenntnis Hawai's. Berlin 1883; derselbe: Die Kulturländer des alten Amerika. Bd. 2 (Berlin 1878) S. 576 ff.

B. Die Zusammengehörigkeit der in Betracht kommenden Purāṇa's zu zwei Textgruppen

Schon ein oberflächlicher Vergleich der mehr oder weniger umfangreichen kosmographischen Abschnitte in den in Betracht kommenden Purāṇa's miteinander führt zu der Erkenntnis, daß sie sich im großen und ganzen zu zwei Textgruppen zusammenordnen, und zwar bietet die erstere eine kürzere und die zweite eine längere Fassung, wie ich in meiner Abhandlung „Bhāratavarṣa"[1] bereits angedeutet habe. Bis zu einem gewissen Grade lassen sich beide Textfassungen rekonstruieren, und eine eingehendere Betrachtung derselben führt zu dem Ergebnis, daß sie, abgesehen vom Inhalt, auch wörtliche Übereinstimmungen aufweisen, sich also gewissermaßen wie zwei verschiedene Rezensionen ein und desselben Textes zueinander verhalten. Eine textgeschichtliche Darstellung dieser beiden Rezensionen, wenn man so sagen darf, hat nun den Zweck, ihren ursprünglichen Kern nebst den sekundären Erweiterungen, Zusätzen und Abweichungen sowie deren inneres Verhältnis zueinander zu veranschaulichen, und daraus ergibt sich wiederum die Möglichkeit, die Entwicklung der geographischen und kosmographischen Vorstellungen des älteren und mittelalterlichen Indiens einigermaßen verfolgen zu können.

Zunächst sollen nun die Quellen unserer beiden Fassungen hinsichtlich ihrer jeweiligen Zusammenhänge in den in Frage kommenden Purāṇa's und auf Grund ihres Textbildes charakterisiert und erst dann die Folgerungen dargelegt werden, die sich aus einem Vergleich derselben ergeben.

I. Die erste Textgruppe

Wie bereits angedeutet, enthält die erste Textgruppe den kosmographischen Traktat in einer etwas kürzeren Form, und zwar umfaßt er in A. die Adhyāya 107—108 und 118—120, im Br.1 die Adhyāya 18—24 bzw. 16—22 im Br.2 infolge abweichender Verszählung im Pañcalakṣaṇa-

[1] W. Kirfel: Bhāratavarṣa [Indien]. Textgeschichtliche Darstellung zweier geographischer Purāṇa-Texte. Stuttgart 1931. S. 1 ff.

Teil,[1] im Ga. die Adhyāya 54 — 58, im Kū. die Adhyāya 40 — 50, im Vi. die Adhyāya 1 — 12 des 2. Aṃśa und in den beiden stark voneinander abweichenden Rezensionen des Śivapurāṇa's die Adhyāya 31.13—35.27 der Dharmasaṃhitā in der ersteren (Śidh.) bzw. 15.12—19.31 der Umāsaṃhitā in der zweiten (Śu.) Rezension.

Werfen wir zunächst einen Blick auf die textlichen Zusammenhänge, in denen sich unser Traktat befindet, so können wir feststellen, daß er im Vi. zwischen den beiden Pañcalakṣaṇa-Abschnitten „Vaṃśa" und „Manvantara" steht, und in dieser inhaltlich sinnvollen Anordnung verrät sich, wie hier nur kurz bemerkt werden mag, die Tätigkeit des Redaktors, der den inneren Aufbau des Purāṇa's gestaltet hat.

Demgegenüber nimmt der Traktat im Br. eine natürlichere, d. h. reaktionell unberührtere Stellung ein, da er unmittelbar an den hier in älterer Form vorliegenden Pañcalakṣaṇa-Abschnitt anschließt und sich schon dadurch als ursprünglich gesonderten Text dokumentiert. In jenem Abschnitt und in unserem kosmographischen Traktat haben wir ohne Zweifel den ältesten Bestandteil dieses Purāṇa's zu sehen; beide Textstücke bilden nämlich die sogenannte, von mir nach dem Sprecher betitelte „Lomaharṣaṇa-Gītā", wie ich bei der Behandlung seines redaktionellen Aufbaues gezeigt zu haben glaube.[2]

In dem enzyklopädischen A., dessen innerer Aufbau noch ein Rätsel ist, ist die Trennung der beiden ersten Abhyāya's und überhaupt die Stellung des Traktates im Textganzen noch ungeklärt. Den Adhyāya's 107 und 108 geht eine Schilderung der Merkmale eines Palastes und die Charakterisierung der für Häuser sowie Städte usw. geeigneten Stätten vorauf, es folgen ihnen acht Adhyāya's über Tīrtha's („Gnadenorte") im allgemeinen und einige im besonderen, und an die Adhyāya's 118 — 120 schließen sich endlich mehrere Kapitel astrologischen Inhaltes an.

Wie das A., so besitzt auch das Ga. im allgemeinen einen enzyklopädischen Charakter. In diesem geht dem kosmographischen Traktat ein Adhyāya vorauf, der einen Auszug aus einem im Kū. und Padmapurāṇa wörtlich wiederkehrenden Dharma-Text darstellt, und es folgt ihm ein astronomisch-

---

[1] In Br.2 sind die Adhyāya 1 — 3 der Ausgabe Br.1 durchgezählt.
[2] S. Bhāratavarṣa S. 8 ff.

astrologischer Traktat, dem sich wieder zwei Kapitel über magische Kennzeichen bei Männern und Frauen anschließen.

Wie bei den Pañcalakṣaṇa-Abschnitten, so stellt auch diesmal das Kū. wieder eine merkwürdige Mischrezension dar, die bald der ersten, und, wie sich noch zeigen wird, bald der zweiten Textgruppe folgt. Vorauf gehen nach einer Schilderung der vier Weltzeitalter mehrere Adhyāya's, die die Größe Īśvara's und die Erhabenheit verschiedener Gnadenorte schildern, und es folgen Teile des Manvantara-Abschnittes und im Anschluß an diese gewisse Textstücke, die in Vi. III. 3 und 4 u. a. auch einige wörtliche Parallelen haben.

Schließlich findet sich ein kosmographischer Traktat noch in zwei zum Teil stark voneinander abweichenden Versionen des Śivapurāṇa's, aber obwohl er in diesen in zwei verschieden benannten Abschnitten erscheint, sind die engeren Textzusammenhänge doch so ziemlich die gleichen. Vorauf gehen ihm eine Anzahl von Adhyāya's, die über die Sünden und ihre Einteilung, die Höllen und ihre Qualen sowie über die Macht der Mildtätigkeit, Askese, Kenntnis der Purāṇa's sowie Spenden und Schenkungen aller Art handeln, und die ihm folgenden Kapitel haben verschiedene Themen zum Gegenstande wie die Unterschiedlichkeit der Menschen entsprechend ihrer natürlichen Anlage nach den drei Guṇa's, die Verdienste des Kriegers beim Tode in der Schlacht, die Entstehung des menschlichen Körpers, die Natur der Frauen, die Vorzeichen des Todes, die Überwindung desselben durch magische Mittel und die Vereinigung mit Śiva, die Anzeichen kommender Unglücksfälle, die sich in Veränderungen des menschlichen Schattens kundtuen, bis schließlich der hier mit dem Sūryavaṃśa endende Pañcalakṣaṇa-Abschnitt (Śidh. 51 — 61 = Śu. 29 — 39) nebst mehreren Kapiteln über das Ritual der Manenopfer (śrāddhakalpa) anschließt, die wieder im Harivaṃśa ihre beinahe vollkommenen und in anderen Purāṇa's ihre teilweisen Entsprechungen haben.[1]

Die verschiedenen Textzusammenhänge, in denen sich unser kosmographischer Traktat also in den in Betracht kommenden Purāṇa's vorfindet, beweisen schon zur Genüge, daß derselbe nicht an einen feststehenden inhaltlichen Rahmen gebunden, also kein integrierender Bestandteil

1 S. J. D. L. de Vries: Der Śrāddhakalpa im Harivaṃśa und in fünf anderen Purāṇen. [Gekürzte Einleitung]. Bonn 1928. Phil. Diss.

eines größeren systematisch aufgebauten Ganzen ist, sondern eine gewisse Eigenexistenz führt und immer dort anschließen kann, wo es einem Kompilator beliebte oder gar der Zufall es gefügt hat. Und hieraus läßt sich dann weiter schließen, daß dem Traktat, wenn und soweit sein Wortlaut in den Textverbindungen übereinstimmt, auch ein mehr oder weniger einheitlicher Archetypos zugrunde liegen muß, der ehemals wahrscheinlich ein individuelles Dasein geführt hat.

Zunächst möge nun eine Verskonkordanz folgen, die die hier in Frage kommenden Texte in ihrem gegenseitigen Verhältnis wörtlicher oder inhaltlicher Übereinstimmung miteinander kennzeichnen soll.

A.	Br.	Ga.	Kū.	Vi.	Śidh.	Śu.
			40.[1–6]	**II. 1**.1–6		
107.1b–2		**54**.1a–c	7–8a	7–8a		
			[8b]	8b		
		2	9	9		
				10		
		3	10a	11a		
				11b		
			[10b–13b]	12–16a		
			[14–20a]			
		(11a)		16b		
		11b–12a(b)	29b–(30a)	17–18a		
			(30b)–35	18b–23a		
				23b		
			36	24		
9				25		
				26–27a		
			37a	27b		
		(13)	37b–38a	28		
				29		
			(38b)–40a	30–32a		
				32b–33a		
		14aI	40b	33b		
				34–36a		
13b–18a		14aII–17bI	41–46	36b–41a		
18b		17bII	(47a)	41b		
				42a		
			47bc–48a			
			48b	42b		
19				43		
				44		
	18.[1–5]					
	6–10			**II. 2**.1–4		
108.1–5	11–16	**54**.5–9	**45**.2–9	5–10	**33**.1–6	**17**.1–7a
6–16	17–32		10–27a	11–26b	7–22	7b–23
	33–34		27b–28aI,	26c–27	23–24	24–25
			31aII–32aI,			

A.	Br.	Ga.	Kū.	Vi.	Śidh.	Śu.
			45.36aII			
	18.35a			**II. 2.**28a		
	35b		36b	28b	**33.**25a	**17.**26a
108.18—19b	36—40		**46.**1, 28—30a	28c—33a	25b—30a	26b—31a
20	41—42		30b—32a	33b—35a		
21—25	43—48		32b—38a	35b—41a	30b—35	31b—36
	49a					
26—27a	49b—51a		38b—40a	41b—43a		
27b	51b		40b	43b	36a	37a
	52—53			44—45	36b—37	37b—38
28b	54a			46a		
	54b			46b		
	55—56			47—48	38—39	39—40
29b	57—59a			49—51a		
	59b—62			51b—54	40—43	41—44
118.1abI	**19.**1			**II. 3.**1	**34.**1	**18.**1
1bII—2a	2		**47.**20b—21a	2	2	2
	4			4	3a	3a
	5			5		
3b—6aI	6—8	**55.**4b—6a	22b—24	6—8a	3b—6a	3b—6a
		6b			6b	6b
6aII	9a	6c	25a	8b	7a	7a
	9b		25b	9a	7b	7b
2b—3a	3	7	21b—22a	3	8	8
8bII	10a		26bI	9b		
6b	10b			10a	9a	9a
7a	11			10b—11a	9b—10a	10
	12a					
7b	12b			11b	10bI, 11bII	11aI, 12aII
	13a			12a	11bI aII	12aI, 11bII
8abI	13b—14			12b—13	12—13a	12b—13
	15a		37a	14a	9bII	10aII
8c	15b		38a	14b	13b	14a
	16a		38b	15a		
	16b—18		39—41a	15b—17		
	19a	10c	41b	18a	14a	14b
	19b			18b		
	20—27			19—26	14b—21	15a—21
119.1abI	**19.**28—29			**II. 3.**27—28	**34.**22	**18.**22
1bII—2a	**20.**1			**II. 4.**1		
	2a			2a	23a	23a
	2b			2b	23b	23b
2b	3a	**56.**1a		3a		
	3b	1b		3b		
	4	2		4		
	5—6			5—6		
	7a	3a		7a	24a	24a
4b	7b	3b		7b	24b	24b
	8			8	25	25
	9		**49.**5a	9	26	26

A.	Br.	Ga.	Kū.	Vi.	Śidh.	Śu.
	20.10a		**49**.6a	**II. 4**.10a		
	10b			10b		
	11	**56**.4	7	11	**34**.27	**18**.27
	12a			12a		
	12b		8b	12b	28a	28a
	13a			13a	28b	28b
	13b			13b		
	14a		9a	14a	29a	29a
	14b			14b	29b	29b
	15 — 16			15 — 16		
	17a		9b	17a		
	17b — 19			17b — 19	30 — 32a	30 — 32a
	20 — 21a			20 — 21a		
	21b			21b	32b	32b
	22a	5a		22a		
	22b			22b	33a	33a
119.8	23	5bc		23	33b — 34a	33b — 34a
	24		13a	24	34b — 35a	34b — 35a
	25		13b — 14a	25	35b	35b
9b	26a	6a	14b	26a		
	26b			26b		
(10a)	27	(6b)	(15a)	27		
	28	7	15b — 16a	28	36	36
	29			29		
	30a			30a	37a	37a
	30b			30b		
16b	31a			31a		
	31b — 32a			31b — 32a	37b	37b
	32b			32b		
	33a			33a	38a	38a
	33b			33b		
	34a			34a	38b	38b
	34b — 35a			34b — 35a		
	35b			35b	39a	39a
	36a	8a		36a		
11bII — 12a	36b — 37a	8bc	22b — (23a)	36b — 37a		
	37b — 38			37b — 38	39b — 40	39b — 40
	39 — 40a			39 — 40a		
	40b — 41a			40bc	41	41
13	41b — 42a	9	20b — 21a	41ab	42	42
	42b			41c		
	43a			42a	43a	43a
	43b — 44a	10	21b — (22a)	42b — 43a	43b — 44a	43b — 44a
	44b — 45			43b — 44	44b — 45a	44b — 45a
14a	46a			45a		
	46b			45b	45b	45b
	47a		26b	46a	46a	46a
14b — 15	47b — 49a	11		46b — 48		
	49b			49a		
	50a			49b	46b	46b
16a(bI)	50b — 51a	12	27a	50ab	47	47
(16bII) — 17a	51b — 52a			50c — 51		

A.	Br.	Ga.	Kū.	Vi.	Śidh.	Śu.
	20.52b – 53a			II. **4.**52	**34.**48	**18.**48
119.17b	53b			53a		
	54			53b – 54a	49	49
	55a			54b		
	55b – 56a	**56.**13		55	50	50
	56b – 57a			56	51a	51a
(18a)	57b – 58a			57		
	58b			58a	51b	51b
	59a			58b	52a	52a
	59b	14a		59a		
	60a			59b		
19	60b – 61a	14bc		60		
	61b – 62a			61		
	62b			62a	52b	52b
	63a			62b	53a	53a
20b	63b			63a		
	64a			63b	53b	53b
	64b			64a		
	65a			64b	54a	54a
	65b					
	66 – 68a			65 – 67a	54b – 56	54b – 56
	68b – 69			67b – 68a		
	70			68b – 69a	57	57
(21a)	71a		**49.**36a	69b		
	71b – 72a			70		
	72b – 74			71 – 73a	58 – 59	58 – 59
	75a			73b		
	75b – 76	(16)	(14 – 15)	74 – 75a		
	77			75b – 76a	60a	60a
23b	78a	17a		76b	60b	60b
	78b	17b		77a	61a	61a
	79 – 81			77b – 80a	61b – 63	61b – 63
	82 – 83a			80b – 81		
	83b			82a	64a	64a
	84a			82b		
	84b			83a	64b	64b
	85			83b – 84a		
	86 – 88a			84b – 86	65 – 67a	65 – 67a
	88b	18a		87a	67b	67b
	89a			87b		
	89b – 91			88 – 90a	68a – 70a	68a – 70a
	92a			90b	70b	70b
(25a)	92b			91a	71a	71a
25b – 26	93 – 94a			91b – 92	71b – 72	71b – 72
	94b – 95a			93	73	73
	95b – 96a	18b – 19		94	74	74
27b	96b	20a		95a	75a	75a
	97a			95b	75b	75b
(28a)	97b – 98a	(20b)		96		
(28bII)	98b – 99a			97	76	76
	99bc			98	77	77

A.	Br.	Ga.	Kü.	Vi.	Śidh.	Śu.
	21.1a			**II. 5.**1a		
	1b	**57.**1a		1b		
	2a	1b		2a	**31.**27a	**15.**22a
120.2	2b – 3a	2		2bc	27b – 28a	22b – 23a
3a(bI)	3b – 4a	3a(b)		3		
	4b – 12a			4 – 11	29b – 37a	25 – 32
	12b			12a		
4a	13a			12b	37b	33a
	13b			13a		
	14 – 15			13b – 15a	13 – 14	12 – 13
	16a			15b		
	16b – 24a			16 – 23	15 – 22	14 – 21
	24b – 27			24 – 27	23 – 26	
	22.1 – 5a	**57.**(4a) – 7b		**II. 6.**1 – 5a	**32.**1 – (5a)	**16.**1 – 5a
	5b			5b		(5b)
	6a			6a		
	6b – 8a			6b – 8a	5b – 7a	6a – 8a
	8b			8b		
	9 – 11			9 – 11	7b – 9	8b – 10
	12a			12a		
	12b – 16a			12b – 15	10 – 13	11 – 14
	16b			16a		
	17			16b – 17a	14	15
	18 – 22a			17b – 21a		
	22b – 32			21b – 30	15 – 25a	16 – 26
	33			31		
	34 – 41			32 – 39	25b – 33a	27 – 34
	42			40		
	43			41	33b – 34a	35
	44a			42a		
	44b – 45a			42b – 43a	34b – 35a	36
	45b			43b		
	46a			44a	35b	37a
	46b			44b		
	47 – 48			45 – 46b	36 – 37	37b – 39a
	49a			46c		
	49b			47a	38a	40a
	50			47b – 48		
	23.1 – 2			**II. 7.**1 – 2		
	3			3	**35.**1	**19.**1
	4a		**41.**4a	4a	2a	2a
	4b			4b	2b	2b
	5		7b – 8a	5	3	3
	6a			6a	4a	4a
	6b		8b	6b	4b	4b
	7		9	7		
	8		10	8	5	5
	9a		(11a)	9a		
	9b – 10		11b – (12a)	9b – 10	6 – 7a	6 – 7a
	11a			11a	7b	7b

A.	Br.	Ga.	Kū.	Vi.	Śidh.	Śu.
120.9a	**23.**11b		**44.**3b	**II. 7.**11b		
	12a			12a	**35.**8a	**19.**8a
	12b – 13		4b	12b – 13	8b – 9	8b – 9
	14a			14a	10a	14a
	14b			14b	10b	14b
	15a			15a	11a	15a
11a	15b			15b	11b	15b
	16			16	12	16
	17a			17a		
	17b			17b	13a	17a
	18a			18a		
	18b			18b	13b	17b
	19			19	14	18
	20			20		
	21 – 23a			21 – 22a	15 – 17a	19 – 21a
	23b			23b		
	24			24	17b – 18a	21b – 22a
14a	25a			25a		
14b – 15a	25b – 26a			25b – 26a	18b – 19a	22b – 23a
	26b			26b	19b	23b
15b	27a			27a	20a	24a
	27b – 28a			27bc	20b – 21a	24b – 25a
16b – 17a	28b – 29a			28	21b – 22a	25b – 26a
17b – 20a	29b – 32a			29 – 31		
	32b			32a		
	33			32b – 33a	22b – 23a	26b – 27a
	34			33b – 34a		
	35a			34b	23b	27b
	35b			35a		
	36a			35b	24a	28a
	36b – 37			35c – 36		
	38			37	24b – 25a	28b – 29a
	39			38		
	40a			39a	25b	29b
20b	40b			39b	26a	30a
21a	41a			40a	26b	30b
	41b			40b	27a	31a
	42 – 43			41 – 42		
	44			43	27b	31b

				II. 8.1a		
		58.1a		1b		
120.21b – 26a		1b – 5b	**41.**27 – 31	2 – 6b		
(26b)		5c – 6	32 – 33	6c – 7c		
			34 – 38	8 – 13		
				14a – 15a		
27a				15b		
				16 – 26		
			39	27		
			40 – 45			
				28 – 91		

A.	Br.	Ga.	Kū.	Vi.	Śidh.	Śu.
120.27b –				**II. 8**.92 –		
29				94a		
				94b – 102		
30a				103a		
				103b – 117		
120.30b –	**24**.1 – 2a			**II. 9**.1 – 2a		
31a						
	2b – 25			2b – 25		
				26		
				II. 10.1		
120.31b –				2		
32a						
		58.7		3		
				4		
		8		5ab		
				5c		
		9 – 16		6 – 14a		
				14b		
		17		15 – 16a		
				16b		
		18		17		
				18a		
		18b – 21a		18b – 20		
				21		
				II. 11.1 – 26		
120.33b –		**58**.22	**43**.32	**II. 12**.1		
34a						
			(33)	2		
				3		
			34a(b)	4		
				5 – 6		
34b – 35a				7		
				8 – 15		
		23a		16a		
(36b)		23b		16b		
		24a		17a		
37aI		24b		17b		
		25a				
37aII		25b		18a		
		25c – 28		18b – 21		
				22		
		29 – 30		23 – 24a		
				24b – 35		
38b – 39a				36		

Schon ein Blick auf die vorstehende Konkordanz lehrt, daß sich die beiden in ihrem Wortlaut übereinstimmenden Fassungen unseres Traktates im Śivapurāṇa auf Grund ihres Umfanges und der Kapitelfolge von den übrigen Purāṇa's als Untergruppe absondern. Von der Gegengruppe weist

das Vi. den umfassendsten und einen offenbar durch Zusatzkapitel erweiterten Textbestand auf. Ihm steht der des Br. am nächsten, insofern er sich mit Ausnahme von dessen offenbar sekundären Adhyāya's II. 1, 8 und 10 — 12 wörtlich mit ihm deckt. Das A. bietet augenscheinlich nur ein Exzerpt aus einer Fassung, die der des Vi. samt ihren sekundären Bestandteilen entsprach. Auch den Text des Ga. hat man wohl ebenfalls als einen Auszug aus einer Rezension anzusehen, die der des Vi. nahestand, aber dessen 7. Adhyāya wohl noch nicht enthielt oder hier eine Lücke aufwies. Freilich ist der Exzeptor in diesem Purāṇa einer anderen Methode als der im A. gefolgt. Andererseits zeigen sich in ihm jedoch einige Spuren, die vielleicht in anderer Weise gedeutet werden können.[1] Die Mischrezension des Kū., die, wie bereits oben bemerkt, bald der einen, bald der anderen Textgruppe folgt, setzt wohl ebenfalls, soweit man aus ihren Übereinstimmungen mit den übrigen Texten unserer Gruppe ersehen kann, trotz der Abweichung in der Stoffanordnung eine Version voraus, die der des Vi. samt ihren sekundären Bestandteilen nahekam.

Vergleichen wir nun zunächst die Stoffanordnung unserer Purāṇa-Texte näher miteinander, so zeigt sich alsbald, daß die der beiden Rezensionen des Śivapurāṇa's von jener der beiden anderen Haupt-Purāṇa's abweicht. Während die letzteren nämlich von der Mittelwelt als dem Standpunkt des Beobachters ausgehen, dann von der Unterwelt und zuletzt von den Himmelsregionen handeln, beginnt die jener mit der Beschreibung der Unterweltsräume, Pātāla's und Höllen, folgt also konsequent der Richtung von unten nach oben. Ob diese Besonderheit des Śivapurāṇa's ursprünglich beabsichtigt war oder auf einem sekundären Umstande beruht, wird sich kaum feststellen lassen.

Obgleich der Text des Śivapurāṇa's wiederholt, zumal bei der Aufzählung geographischer Namen, einen kürzeren Wortlaut aufweist und in ihm auch Versgruppen meist mit mythologischer Motivierung geographischer Bezeichnungen oder Spekulationen in der Richtung der Sāṃkhya-Philosophie im 7. Kapitel fehlen, lehrt eine eingehendere, inhaltliche Prüfung desselben dennoch, daß er ein geschlossenes Ganzes bildet, er also wohl kaum eine verkürzte Wiedergabe des Br.-Vi.-Textes oder gar ein Fragment desselben darstellen dürfte. Diese Tatsache wirft nun ein bedeutsames Licht auf

[1] S. W. Kirfel: Bhāratavarṣa S. 5 ff.

Kapitel 9, das eigentlich nur im Br. und Vi. enthalten ist. Jedenfalls kann dieses Kapitel den Kompilatoren der beiden Rezensionen des Śivapurāṇa's nicht vorgelegen haben; denn es läßt sich kein plausibler Grund aufzeigen, der sie veranlaßt haben könnte, dasselbe zu übergehen, wenn es ihnen wirklich bekannt gewesen wäre. Hieraus ergibt sich die Schlußfolgerung, daß auch Kapitel 9 mit seinen kosmologischen Spekulationen ein gewisser sekundärer Charakter zukommt, es mithin auch im Br. dem Traktat von der Welt erst später angehängt worden sein wird. Abgesehen von anderen charakteristischen Eigentümlichkeiten[1] zeigt auch dieser Punkt, daß jener Traktat so, wie ihn das Br. bietet, den Diaskeuasten des Vi. vorgelegen haben muß. Hieraus ergibt sich also, daß der ursprüngliche Kern des Traktates nur die Kapitel 2 — 7 umfaßt haben konnte.

Vergleichen wir nun die Fassung der beiden Rezensionen des Śivapurāṇa's mit der des Br. und Vi., so liegt die Schlußfolgerung nahe, daß das Śivapurāṇa zumindest die inhaltlich älteste Form des kosmographischen Traktates bietet. Besteht diese Annahme zurecht, dann darf man wohl weiter folgern, daß die stellenweise umfangreichere und durch mythologische Verknüpfung geographischer Namen erweiterte Fassung des Br. chronologisch später liegt.

Diese Hypothese würde durchaus den Textverhältnissen des Purāṇa Pañcalakṣaṇa entsprechen, das ja auch im Śivapurāṇa anscheinend in seiner ältesten Textform vorliegt. Hieraus ergibt sich weiterhin die bedeutsame Schlußfolgerung, daß nur eine rein empirische Bearbeitung der Purāṇa-Texte deren historische Probleme zu lösen vermag, da der indischen Tradition hinsichtlich dieser Literaturgattung ein ernstlicher Wert nicht zukommt.

Mag nun der Text des Śu. im allgemeinen eine größere Anzahl von Verderbnissen als der des Śidh., und auch am Schluß des Kapitels 7 gegenüber letzterem eine Lücke von vier Śloka's enthalten, so weisen sie beide doch übereinstimmend ein untrügliches Merkmal auf, das beweist, daß sie letzthin auf das gleiche, wahrscheinlich schon beschädigte Manuskript zurückgehen müssen. Dieses Merkmal ist die Vertauschung der vier Pāda's eines Śloka — nennen wir sie hier einfach a, b, c, d — nach dem gleichmäßigen Prinzip c, b, a, d, und erst nach ihrer Umordnung in die

[1] S. Kirfel: Bhāratavarṣa S. 8 ff.

natürliche Folge ergibt sich im großen und ganzen der Text, wie ihn auch das Br. und Vi. bieten. Die angegebene Vertauschung der Pāda's zieht sich aber nicht durch den ganzen Text gleichmäßig hindurch, sondern erfaßt in jeden Kapitel nur einzelne Śloka's oder eine Gruppe derselben, während die übrigen die natürliche Folge ihrer Pāda's behalten zu haben scheinen. Derartige Pāda-Vertauschungen finden sich nun in Kapitel 2 bei den Śloka's 4, 5, 26—29, 42; in Kapitel 3 bei den Śloka's 1, 10, 11, 16—21; in Kapitel 4 bei den Śloka's 4, 23, 30, 32a, 33, 54—58, 60—62; in Kapitel 5 bei den Śloka's 4—7, 10, 14, 15a, 16, 17, 19—22, 24—27; in Kapitel 6 bei den Śloka's 31—36 und in Kapitel 7 bei den Śloka's 8, 9a, 15, 21bc und 25. Daß diese Vertauschung nichts Ursprüngliches, sondern ein sekundäres Moment der Verderbnis darstellt, ergibt sich auch aus dem Umstand, daß sie in Kapitel 2 bei Śu. wesentlich nur in Śloka 28 und 42 erscheint, während die Śloka's 26 und 29 nur die Vertauschung der Halb-Śloka's und 4, 5 und 27 die normale Pāda-Folge aufweisen. Vorläufig bleibt es noch ein Rätsel, wie jene eigenartige Vertauschung der Pāda's zustandegekommen ist. Es liegt gewiß nahe, sie auf Manuskriptbeschädigung zurückzuführen; der Umstand jedoch, daß sie fast immer nach dem gleichen Prinzip erfolgte, ist zwar überraschend, läßt jedoch keine sicheren Schlüsse auf Größe oder Beschaffenheit jenes ursprünglichen Manuskriptes zu.[1]

Schließlich verdient auch noch folgender Punkt unsere Beachtung. Wie bereits angedeutet, schließt im Śivapurāṇa der kosmographische Traktat nicht unmittelbar an den hier mit dem Sūryavaṃśa endenden Pañcalakṣaṇa-Abschnitt an, sondern folgt jenem erst in einem gewissen Abstand. In diesem Purāṇa haben diese beiden Textstücke also keine inneren, wenn

[1] Meine Vermutung, wie die Pāda-Vertauschung eingetreten sein könnte, will ich im Folgenden kurz darzulegen versuchen. Ich möchte nämlich annehmen, daß die Vorlage, auf die Śidh. und Śu. zurückgehen, ein abgegriffenes, schmales Palmblattmanuskript gewesen ist, dessen Blätter nur wenige Zeilen, etwa in der Ausdehnung eines Śloka, in Längsrichtung aufwiesen. Wie alle älteren Palmblattmanuskripte muß es an der linken Seite ein Schnurloch gehabt haben. Nach meiner Vermutung waren nun einzelne Blätter in der Gegend dieses Schnurloches zerbrochen und bei der Abschrift des Manuskriptes durch einen mit der Materie nicht vertrauten Kopisten wurden dann die Blattstückchen, die die Pāda's a und c enthielten, nicht an die ursprüngliche, sondern an eine falsche Stelle angelegt. Hierdurch konnte bei den in Betracht kommenden Blättern ohne weiteres die Pāda-Folge c, b, a, d eintreten.

auch nur sekundären Beziehungen zueinander, wie wir dies etwa bei anderen beobachten können, sondern verraten in ihrem Charakter einen ganz individuellen Ursprung. Nun wird es durchaus verständlich, daß in dem kosmographischen Abschnitt des Śivapurāṇa's das 1. Kapitel und konsequent auch jene Versgruppen fehlen, die im Anschluß an den Pañcalakṣaṇa-Abschnitt eine mythologische Namensmotivierung enthalten. Diese Versgruppen dürften also keine beabsichtigten oder unbeabsichtigten Lücken im Śivapurāṇa, sondern vielmehr Zusätze oder Erweiterungen im Br. und den ihm folgenden Versionen darstellen.

Wenn man nun den Traktat wie er im Śivapurāṇa vorliegt, nach Umfang und Inhalt trotz seiner Verderbnisse und eventueller Lücken mit einer gewissen Sicherheit als dessen Grundform ansetzen darf, so dürfte das Br. die nächste und das Vi. die zweite Stufe der Entwicklung darstellen, die Exzerpte des A., Ga. und Kū. müssen demnach erst nach diesem letzteren liegen. Damit ist die relative Chronologie dieser kosmographischen Purāṇa-Abschnitte gegeben; sie bildet zugleich, wie sich noch zeigen wird, auch die Grundlage für jene der zur zweiten Textgruppe gehörenden Purāṇa-Stücke.

Werfen wir schließlich noch einen Blick auf die noch nicht näher charakterisierten Zusatzkapitel in dem Vi. und den ihm folgenden Purāṇa's! Während Kapitel 9, also das letzte im Traktat des Br. gewisse astronomische Fragen wie den Umlauf der Gestirne, die Funktion von Dhruva (Polarstern) und Sonne usw. berührt, beschäftigen sich die Kapitel 8, 10 und 12 noch eingehender mit astronomischen Theorien, wie sie dem Stand des damaligen Weltbildes entsprachen. Kapitel 8 handelt vornehmlich vom Jahreslauf der Sonne und den mit ihm zusammenhängenden Problemen, Kapitel 10 nennt die mythischen Gestalten, die während der einzelnen Monate des Jahres den Sonnenwagen bewohnen sollen, und Kapitel 12 beschreibt den Wagen des Sonnengottes und die der übrigen Planetengötter. Lediglich Kapitel 11, zu dem kein anderes Purāṇa irgendeine Entsprechung aufweist, das also ein ausgesprochenes Sonderstück des Vi. bildet, handelt von der schöpferischen Macht (śakti) Viṣṇu's, seinen drei Erscheinungsformen nebst ihrer Verknüpfung mit den drei Veden, ihren Wirkungen sowie den Phasen von Voll- und Neumond samt der Manenmythologie.

Abschließend sei gesagt, daß sich bei dieser ersten Gruppe von Purāṇa's

aus den Textverhältnissen nicht nur die relative Chronologie ihrer kosmographischen Traktate — Śidh.-Śu., Br., Vi. und schließlich die Exzerpte in A., Ga. und Kū. — ergibt, sondern auch die Entwicklung der Vorstellungen vom Weltbild, soweit diese in ihnen ihren literarischen Niederschlag gefunden hatten.

II. Die zweite Textgruppe.

Die zweite Textgruppe bietet den kosmographischen Traktat in erweiterter Fassung, und zwar nimmt er im Bḍ. die Adhyāya 14—24 des Anuṣaṅgapāda (II) ein. Hinzu kommt eine Schilderung der Höllen, die jenes Purāṇa nur mit dem Vā. gemeinsam hat, und diese befindet sich im 2. Adhyāya Vers 145b—195a des Upodghātapāda (III). Im Kū. liegen die übereinstimmenden oder verwandten Verse in den Adhyāya 40—43 und 47, also innerhalb der gleichen Kapitel, die viel zahlreichere Übereinstimmungen mit der ersten Textgruppe aufweisen. Die entsprechende Stelle im L. umfaßt die Adhyāya 46—61 des ersten Teiles dieses Purāṇa's, wenn auch die Reihenfolge der Verse mehrfach Umstellung oder Verwirrung verrät. Der Traktat umfaßt im Mr. die Ādhyāya 53—60, und im Mt. liegt er in den Adhyāya 113—114 und 121—128. Das Var. enthält denselben, allerdings meist im Prosa-Auszug, in den Adhyāya 74—89, und schließlich umfaßt er im Vā. die Adhyāya 33—34_{57}, $43._{1-9}$, 45—47 und 49—53 sowie die Schilderung der Höllen in Adhyāya $101._{145-192}$.

Von den genannten Texten sind ohne Zweifel am umfassendsten und wichtigsten die Abschnitte im Bḍ. und Vā., die, mit Ausnahme von einzelnen Lesarten oder Verderbnissen, miteinander wörtlich übereinstimmen und zu dem sogenannten Bḍ.-Vā. gehören, also jenem älteren Textkern, der sich durch Aufnahme individueller Kapitel oder Abschnitte zu den beiden genannten Purāṇa's sekundär entwickelte. In diesem Textkern, der, wie ich gezeigt zu haben glaube,[1] stofflich nach dem chronologischen Prinzip eines indischen Weltzeitalters (kalpa) aufgebaut ist, nimmt unser Traktat ähnlich dem im Vi. der ersten Gruppe eine ganz natürliche Stellung ein. Er folgt nämlich unmittelbar auf die Kapitel über die Schöpfung nebst denjenigen über verschiedene Geschlechter, und in beiden schließen sich ihm ein Preis-

[1] W. Kirfel: Das Purāṇa Pañcalakṣaṇa S. X ff.

hymnus an Nīlakaṇṭha, ein zweiter über die Entstehung des Liṅga, Angaben über die Befriedigung der Manen, die Schilderung der Lebensbedingungen in den Yuga's usw. an. Die Ausführungen über die Höllen gegen Ende des Textkerns (Bd. III. 2 = Vā. 101) entspricht ganz der inneren Stoffanordnung desselben.

Die nächst wichtigste Version dieser Textgruppe bietet das Mt., das in seiner ganzen Anlage eine innere Systematik vermissen läßt und eher den Eindruck einer ungeordneten Textsammlung macht. In diesem Purāṇa geht dem Traktat ein längerer Abschnitt über die Wallfahrtsstätte Prayāga vorauf, und ihm folgt wieder eine längere Erzählung über Tripura von seiner Entstehung bis zu seinem Untergang durch Śiva. Getrennt werden die beiden Anfangskapitel 113 und 114 von den anschließenden, 121 ff. durch einen mythologischen Exkurs über Purūravas.

Nächst dem Mt. bietet das L. die bedeutendste und umfassendste Version unseres Traktates. Die Kapitel, die in diesem Purāṇa dem Traktat voraufgehen, behandeln Themen rein śivaitischer Tendenz, während die zum Pañcalakṣaṇa-Abschnitt gehörenden Adhyāya's unmittelbar an ihn anschließen, von ihm nur durch ein Kapitel getrennt, das sich inhaltlich mit der zu diesem Abschnitt gehörenden Geschichte von Dhruva beschäftigt.

Die textlichen Zusammenhänge unseres Traktates im Kū. sind bereits dargelegt worden, und es erübrigt sich nur noch, jene im Mr. und im Var. hier kurz zu kennzeichnen. Im Mr. geht unserem Traktat der mit Adhyāya 45 einsetzende und gegen Ende durch individuelle Zusätze erweiterte Abschnitt von der Schöpfung vorauf, während an ihn eine Schilderung des dem Svayaṃbhū-Manvantara folgenden mythischen Manvantara des Svarociṣa anschließt. Im Var., jenem zum Teil wenigstens nach dem indischen Jahresablauf angelegten großen Handbuch hinduistischer Gebete und Riten, wirkt unser exzerpthafter Traktat über die Erde ebenso wie die spärlichen Auszüge aus dem Pañcalakṣaṇa-Teil beinahe wie eine Interpolation, und man gewinnt fast den Eindruck, daß diese beiden Textstücke nur zu dem Zweck jener rituellen Textsammlung eingefügt worden sind, um ihr den Namen und das Ansehen eines Purāṇa zu sichern. Unserem Traktat geht im Adhyāya 73 ein dem Rudra zugeschriebener Hymnus über die Majestät Nārāyaṇa's vorauf, und ihm folgt in Adhyāya 90 ff. eine mythologische Erzählung, die in der Hauptsache die Entstehung der Vaiṣ-

ṇavī (Beiname der Durgā) und den ihr zugeschriebenen Kampf mit dem Asura Mahiṣa zum Gegenstande hat.

Wie bei den Texten der ersten Gruppe, so läßt sich also auch bei denen der zweiten die Beobachtung machen, daß der kosmographische Traktat im purāṇischen Textgefüge nicht immer an einer bestimmten sachlich bedingten Stelle erscheint. Im Bḍ.-Vā. schließt er freilich fast unmittelbar an die Kapitel von der Schöpfung an und befindet sich hier also in einem logischen Zusammenhang des Textganzen. Das Gleiche trifft eigentlich auch auf das Mr. zu, da jener hier ebenfalls an den Abschnitt von der Schöpfung anschließt. Anders verhält es sich jedoch mit den übrigen Purāṇa's dieser Gruppe. Im L. folgt der in seinem logischen Aufbau teilweise in Unordnung geratene Pañcalakṣaṇa-Abschnitt (I. 63.7 — 70) erst dem kosmographischen Traktat, im Mt. ist letzterer durch zahlreiche (etwa 63) Kapitel heterogenen Inhaltes von jenem getrennt, und ebenso verhält es sich auch mit dem Var., das ein Fragment aus dem Abschnitt „Sarga" des Pañcalakṣaṇa-Teiles in Adhyāya 2 aufweist.

Zunächst mag nun wieder die Verskonkordanz einen Überblick über das gegenseitige Verhältnis unserer Texte zueinander zum Ausdruck bringen.

Bḍ.	Kū.	L.	Mr.	Vā.	Var.
I. **14**.1		I. **46**.16abI		**33**.1	
2a				2a	
2b		16bII		2b	
3				3	
4a		17a	**53**.16b	4a	
4b — 6a			11 — 12	4b — 6a	
6b				6b	
7a		17b	13a	7a	
7b — 8			13b — 14	7b — 8	
9		18ab	15	9	
10a	**40**.10a	18c	16a	10a	
10b			16b	10b	
11	10b — 11a	19	17	11	
12 — 16	11b — (16a)	20 — 24	(18 — 20b)	12 — 16a	
17	16b — 17a	25	21	16bc	
18 — 21	(17b — 19a)	26 — 29		17 — 20	
22 — 23	19b — 21	30 — 31	(22) — 24a	21 — 22a	
24		(32a)			
25 — 26		32b — 34a		22b — 23	
27 — 28a	22 — 23a	34b — 35	24b — (25)	24	
28b — 30a	(23b — 24a)	36 — 37		25 — 26	
30b — 31a				27	
31b — 32	24b — 25	38 — 39a	(26b) — 27	28	
33		39b — 40a	(28a)	29	

Bḍ.	Kū.	L.	Mr.	Vā.	Var.
I. 14.34		I. 46.40b — 41a		33.30	
35	40.26a	41b — 42a	53.28b = b	31	
36aI	26bI	42bI		32aI	
36aII — 38aI					
38aIIb	(26bII)	42b — 43a	(29)	32aIIb	
39a	27a	43b	30a	32c	
39b — 41a		44 — 45		33 — 34	
41b	27b	46a	30b	35a	
42		46b — 47a	31a(b)	35b — 36a	
43a		47b	32a	36b	
43b				37a	
		48 — 49			
44		47.1	(32b)	37bc	
		2			
45a		3a	33a	38a	
		3b			
45b — 47		4 — 6a	33b — 35	38b — 40	
48a	31b	6b		41a	
48b — 54		7 — 13a		41b — 47	
55 — 56a					
56b — 58		13b — 15	36 — 38a	48 — 49	
		16 — 18			
59a		19a		50a	
59b		19b	(38b)	50b	
60a		20a		50c	
60b — 61a		20b — 21a	39	51	
		21b — 23a			
61b — 62		23b — 24	40 — 41	52 — 53a	
63a		25a	(42a)	53b	
63b		25b		53c	
64 — 70				54 — 60a	
71				60b — 61a	74.(1a)
72			(42b — 43a)	61b — 62a	1b — 2a
73a				62b	2b
73b — 75				63 — 65a	

Bḍ.	Kū.	L.	Mr.	Mt.	Vā.	Var.
I. 15.1					34.1	
2 — 3			54.1 — 3	113.1 — 3a	2 — 3	
				3b		
4 — 5a					4	75.1
					5	2
5b — 8a				4 — 6	6 — 8	3 — 5
8b — 9		48.34b, 35, 49.1a		7 — 8a	9 — 10a	6 — 7a
		1b — 2				
10 — 11				8b — 10a	10b — 11	7b — 9a
12 — 13a					12	9b — 10
13b		16b			13a	11a

Bḍ.	Kū.	L.	Mr.	Mt.	Vā.	Var.
I. **15**.14 – 16a		**49**.17 – 19a		**113**.10b—12	**34**.13b — 15a	**75**.11b – 13a
16b				12c		
17a		19b		13a	15b	13b
17b – 21a				13b — 16	16 – 19b	14 – 17
21b					19c	18a
22		20, **52**.50b – 51a		17	20	18bc
		49.3 — 5				
23a		6a, **52**.51b		18a	21a	19a
23b		**49**.6b		18b	21b	19b
		21 — 43				
24 – 27a				19 — 22a	22 — 24a	20 — 23
27b					24b	24a
28				22b — 23a	25	24bc
29a				23b	26a	25a
				24 – 26a		25b – 27a
29b — 31a				26b — 28a	26b — 27	27b — 29a
31b — 35		7 — 11a		28b — 32	28 — 31	29b — 33
		11b				
36a		12a		33a	32a	34a
36b				33b	32b	34b
37a		12b	**54**.13a		32c	35a
37b		13a		34a	33a	35b
38		13b – 14a		34b — 35a	33b — 34a	
				35b		
39a		14b		36a	34b	
39b		15a		36b	34c	36a
40		15b – 16a			35	36b — 37a
41				37	36ab	37bc
					36c — 46	38 — 48
				38	47 – 48a	49
42				39	48b – 49a	50
		48.1				
43		2	15	40	49b – 50a	51
44a		3a	16a		50b	52a
44b		3b		41a	51a	52b
45 – 46					51b – 53a	53 — 54
47a					53b	
		4 — 34a				
47b — 51a				41b — 44	54 — 57	55 — 58
				45 – 47		
51b, 52b				48	**43**.1	
53a					2a	
53b — 54a		**52**.(12b — 13a		49	2b – 3a	
54b – 55a				50	3b — 4a	
55b					4b	
56 — 58a				51 — 52	4c – 6	
58b — 61a		(13b — 14)		53 — 55	7 — 9	
				56 — 57		
					[**43**.10 —	

Bḍ.	Kū.	L.	Mr.	Mt.	Vā.	Var.
					44.25]	
				58a	45.1a	
				58b — 59a	1bc	84.1ab
				59b		
				60a		(1c)
I. 15.61b — 62				60b — 61b	2 — 3a	2
63a		52.(15)		61c	3b	
63b — 64a				62	4	3ab
64b		16a		63a	5a	
65a		(16b)		63b	5b	(3c)
(65b) — 66a				64	6	4ab
66b				65a	7a	
67a				65b	7b	(4c)
67b — 69a		(17 — 18)		66 — 67	8 — 9	5 — (6)
69b — 73a				68 — 71a	10 — 13a	
73b					13b	
74 — 76				71b — 73	14 — 16	
77		(19b)		74	17	
78				75	18	
79 — 80		20 — 21		76 — 77	19 — 20	
		22 — 24				

Bḍ.	Kū.	L.	Mr.	Mt.	Vā.	Var.
I. 16.1				113.78	45.67	
				79	68	
2 — 3a				114.1 — 2a	69 — 70a	
				2b		
3b				3.1	70b	
				3b	71a	
				4		
					71b — 74a	
4a				5a	74b	
4b — 5					75 — 76a	
6 — 8a				5b — 7	76b — 78a	
8b					78b	
		52.(25 — 26)				
9		(27 — 28)		8	79	
10 — 12a				9 — 11a	80 — 82a	
12b — 15		29 — 32a		(11b) — 14	82b — 85	
16 — 20a				15 — 19a	86 — 89	
20b — 23a					90 — 92	
23b — 24				19b — 20	93 — 94a	
25a	47.26b			21a	94b	
25b — 26a	27			21b — 22a	95	
26b				22b	96a	
27a	28a			22c	96b	
27b — 29a	28b — 29			23 — 24	97 — 98	
29b — 30a	(30)			25ab	99	
30b				25c	100a	
31a	31a			26a	100b	
31b				26b	101a	
32a	(31b)			26c	101b	

Bḍ.	Kū.	L.	Mt.	Vā.
I. **16.**32b — 36	**47.**32 — 35		**114.**27 — 30	**45.**102 — 105
37a			31a	106a
37b			(31bc)	106b
38	36		32	107
39	(37b)		33	108
40 — 47a			34 — 41a	109 — 116a
48a — 49a			41b — 42	116b — 117
49b, 47b				118
50			43ab	119
51bc — 52				120 — 121a
51a			43c	121b
53 — 58a			44 — 48	122 — 126
58b — 60a				127 — 128
60b — 69			49 — 57	129 — 137
			114.58	**46.**1
17.1			59	2
			60	
			61	3
2			62	4
3		**52.**33	63a, 65b	5
4		(34)	65a, 63b	6
5 — 6a			64, 66a	7 — 8a
6b — 7		35 — 36a	66b — 67	8b — 9
8a		(37a)	(68b)	10a
8b				10b
9a		36b	68a	10c
9b — 12a		37b — 40a	69 — 71	11 — 13a
12b				13b
13 — 14a		40b — 41	72 — 73a	14 — 15a
14b — 22				15b — 23a
23 — 25			73b — 76a	23b — 25
26 — 27a				26 — 27a
27b — 28			76b — 77	27b — 28
29 — 30		42 — 43	78 — 79	29 — 30
31 — 33a			80 — 82a	31 — 33a
		44		
33b — 36a		45 — 47	82b — 85a	33b — 35
36b — 37			(85b) — 86	36 — 37
		48 — 50a		
18.1 — 13a			**121.**2 — 14a	**47.**1 — 12
13b — 14a			(14b — 15)	13
14b — 17a			16 — 18	14 — 16b
17b				16c
18 — 22			(19a) — 23	17 — 21
23a				22a
23b — 32a			24 — 32	22b — 31a
32b				31b
33 — 34			33 — 34	32 — 33b
35a				33c
35b — 43			35 — 43a	34 — 41

Bd	Kū.	L.	Mt.	Vā.
18.44a				**47.**42a
44b — 71			**121.**(43a) — 70a	42b — 68
				69a
72				69b — 70a
73 — 74			70b — 72a	70b — 72a
75			(72b — 73a)	72b — 73a
76			73b — 74a	73bc
77a			(74b)	74a
77b			75a	74b
78a			(75b)	75a
78b — 80			76 — 78a	75b — 77a
81a			(78b)	77b
81b — 84			79 — 82	77c — 80
19.1a			**122.**1a	**49.**1a
1b			(1b)	1b
2 — 4			2 — 4	2 — 4a
5a				4b
5b — 6a		**53.**1	5	5
			6 — 7a	
6b		2a	7b	6a
7			8	6bc
		(2b)	9	
8 — 9a			(10 — 11a)	7 — 8a
9b			11b	8b
			12	
10a		(3a)	(13a)	9a
10b — 11a			13b — 14a	9bc
			14b	
11b		(3b)	(15a)	10a
12			15b — (16a)	10b — 11a
13a		(4a)	16b	11b
13b — 14a			17 — 18a	12
14b		(4b)	(18b — 19)	13a
15 — 16			(20 — 25)	13b — 14
17 — 21a				15 — 19a
21b — 22a			37b — 38a	19b — 20a
22b — 23a			(38b — 39a)	20b — 21a
23b — 25			39b — 41	21b — 23
26 — 28a				24 — 26a
28b			47b	26b
29a			48a	27a
29b — 32a				27b — 29b
32b — 33			(48b — 49)	29c — 30b
34 — 35a		(5a)	50 — 51a	30c — 31
35b			51b	
			52a	32a
			52b	
36		(5b)	53	32b — 33a
37a			54a	
37b — 38a			54b	33b
			(55)	34

Bḍ.	Kū.	L.	Mt.	Vā.
19.38b – 39a		**53**.(6a)	**122**.56	**49**.35
			57a	
39b			57b	36a
			58a	
40			58b – 59a	36b – 37a
			59b	
41			60	37b – 38a
			61 – 62a	
42			62b – 63a	38bc
43a			(63b – 64a)	39a
43b			64b	39b
44 – 45			(65 – 69a)	39c – 41a
46a			69b	41b
			70 – 71	
46b – 47a			(72 – 74a)	42
47b – 53a				43 – 48a
53b – 56		(6b – 10a)		48b – 51
		10b – 13a		
57 – 62a				52 – 56
62b – 63a			74b – 75a	57
63b – 64a				58
64b			75b	59a
			76 – 77	
65a			(78a)	59b
65b – 66a			78b – 79a	60
		(13b)	(79b)	
66b			80a	61a
67 – 68		14 – 15	80b – 82	61b – 63a
69a		16a		63b
69b		16b	83a	64a
70a				64b
70b – 76			83b – 89	65 – 70
77 – 78a				71 – 72a
78b – 79			90 – 91a	72b – 73
			91b	74a
80				74bc
81a			(92a)	75a
81b – 82a			92b – 93a	75b – 76a
82b			(93b)	76b
83		(17a)		77
84 – 85			8 – 9	78 – 79
			10a	
86a			10b	80a
86b – 87				80b – 81
88			12	82
			13 – 14a	
89a		(17b)	14b	83a
			15	
89b		(18a)	16a	83b
			16b	
90a		18b	17a	84a
			17b – 18a	

Bd.	Kū.	L.	Mt.	Vā.
91.90b		**53**.19a	**122**.18b	**40**.84b
			19a	
			19b	85a
			20a	
91a			20b	85b
			21a	
91b			21b	86a
			22a	
92a			(22b — 23a)	86b
			23b	
92b			24a	87a
93a			(24b — 25a)	87b
			(25bc)	
93b — 94			26 — 27a	88
			27b — 28a	89
95a			28b	90a
(95b — 97)			29 — 35	90b — 95
98 — 99a			36 — 37a	96
			[37b — 41]	
99b			(45a)	97a
100 — 101			45b — 47a	97b — 99a
			47b — 48a	
102 — 103				99bc — 100
104 — 106			42 — 44	101 — 103
107a				104a
107b				
			92 — 104	
			123.1 — 11	
108 — 109a			(12 — 13a)	104b — 105
109b — 113a		19b — 23a	13b — 17a	106 — 109
113b		23b		110a
114		(24)	(17b — 18a)	110b — 111a
115a		27a	18b	111b
			19a	
115b — 117		27b, 25 — 26		112 — 113
118a			19b	114a
			20a	
118b — 122a			20b — 24a	114b — 118a
122b				118b
123			24b — 25a	119
124a			(25b)	120a
124b — 125a			26	120h — 121a
125b				121b
126a		27a	18b	122a
		27b		
126b — 128a		28 — 29a	19a, 27 — 28a	122b — 124a
128b — 129a			28b — 29a	124b — 125a
129b				125b
130			(29b)	126
131 — 132a			30 — 31a	127 — 128a
132b — 133			(31b — 32)	128b — 129
134 — 136a			33 — 35a	130 — 131ab

Bḍ.	Kū.	L.	Mt.	Vā.
19.136b — 138a			**123.**(35b — 36)	**49.**131cd — 132
138b — 139			37 — 38a	133 — 134a
140 — 141a			(39)	134b — 135
141b — 144			40 — 43a	136 — 138
145			(43b) — 44a	139
146				140
147			44b — 45a	141
148		**53.**30	45b — 46a	142
149		31		143
150		32	46b — 47a	144
151a		(33a)	47b	145a
151b — 152a		33b — 34a		145b — 146a
152b — 153a		34b — 35a		146bc
153b — 154a			48	147ab
		35b		
154b — 155a				147c — 148a
155b — 156a		(36 — 43)		148b — 149a
		44 — 47a		
156b — 157				149b — 150
158a		47b		151a
		48 — 52		
		[53 — 62]		
158b — 160a				151b — 152
160b			(49a)	153a
161				153b — 154a
162 — 165a			(49b — 52)	154b — 157a
165b — 180				157b — 171
181 — 183			53 — 56a	172 — 174
184b — 185a				175
185b — 192			56b — 63	176 — 182
193				183
194			64	184
195 — 197				185 — 186
20.1 — 58a				**50.**1 — 56
III. 2.145b — 148a				**106.**145 — 147
148b				
149 — 195a				148 — 192a
20.58b			**124.**1a	**50.**57a
21.1a			1b	57b
1b				57c
2 — 13a			2 — 13a	58 — 68b
13b				69a
14 — 15a			13b — 14	69b — 70
			15 — 17a	71 — 73a
15b — 18a			17b — 20a	73b — 76a
18b — 28a				76b — 85
28b — 29a		**54.**(1)		86
29b — 31a			20b — 22a	87 — 88
31b — 32a		(2)	22b — 23a	89
32b				

Bḍ.	Kū.	L.	Mt.	Vā.
21.33		**54.**(3)	**124.**23b — 24a	**50.**90
34			24b — 25a	91
35 — 36		4 — 5	25b — 27a	92 — 93
37 — 39a		(6 — 8)	27b — 30a	94 — 96a
39b — 41		(9 — 10a)		96b — 98
42			30b — 31a	99
43				100
44 — 52a			31b — 39	101 — 108
52b — 55a				109 — 111a
55b			40a	111b
56 — 63a				112 — 118
63b — 67a		10b — 14a	40b — 44a	119 — 122
67b — 68a		14b — 15a	44b — 45a	
68b — 73a			45b — 50a	123 — 127b
73b			(50b)	127c
74a			51a	128a
74b — 75			(51b — 52)	128b — 129
76 — 77a			53 — 54a	130
			54b — 60a	
77b			60b	131a
78			61	131b — 132a
79 — 82			62 — 65	132b — 136a
83a		(15b)	66a	136b
83b		(16a)	(66b)	137a
84a			67a	137b
84b — 85a			67b — 68a	138
85b — 86a				139
86b			68b	140a
87a — 91		16b — 21a	69 — 73	140b — 144, 145b
		21b — 24a		
92a		24b	(74a)	146a
92b		25a		146b
93 — 95		25b — 27	74b — 76	145a, 147 — 149
96a		28a		150a
96b — 97		(28b)		150b — 151
98 — 100a			77 — 79a	152 — 154a
100b — 102a				154b — 155
102b — 108			79b — 85	156 — 161
109 — 115				162 — 168
116			(86a)	169
117 — 122b			86b — 91	170 — 175a
				175b
123 — 124a			92 — 93a	176 — 177a
124b — 155a				177b — 205
155b — 168a			93b — 106a	206 — 216
168b — 169				217 — 218a
170 — 176			106b — 113	218b — 224
22.1				**51.**1
2a			**125.**1a	2a
2b — 4			1b — 3	2b — 4a
				4b

Bḍ.	Kū.	L.	Mt.	Vā.
22.5 – 8a			**125.**4 – 7a	**51.**5 – 8a
8b				8b
9 – 10			7b – 9a	9 – 10
11a			28a	11a
11b – 12a		**54.**(29)	28b – 29a	11b – 12a
12b – 18a		(30 – 34)		12b – 17
		35 – 36		
18b – 19a		(37ab)		18
19b – 22a				19 – 21
22b – 24a		(37c – 39)	29b – 31a	22 – 23a
		40 – 43		
24b – 25a			31b – 32a	23b – 24a
25b				
26			32b – 33a	24bc
27a		(44a)	33b	25a
27b		(44b)		25b
28a			34a	26a
28b – 29a		(45)	34b – 35a	26b – 27a
29b – 33a		(46 – 47)	35bc	27b – 30
33b – 34a				31
34b – 35a		(48)		32
35b – 38				33 – 35
			9b	36a
39 – 40a			10 – 11a	36b – 37b
40b – 41a		(49)	11b – 12a	37c – 38a
41b – 43			12b – 14	38b – 40
		50 – 54		
44		(55)		41ab
45 – 46			15 – 16	41c – 42
47		(56)	17	43
48			18	44
49		(57)	19	45
50			20	46ab
51		(58)	21	46c – 47a
52 – 53			22 – 23	47b – 48
54		(59)	24a(b)	49ab
55a			25a	49c
55b – 56a		60	25b – 26a	50
56b – 57		(61 – 62a)	26b – 27	51
58a				
58b				52a
		62b – 67a		
59 – 60a		67b – 68	36 – 37a	52b – 53
60b – 61a		**55.**(1)	37b – 38a	54
61b		(3)	38b	55a
62a				55b
62b			38c	55c
63 – 64a		4, 2a	39 – 40a	56 – 57a
64b		(5a)	40b	57b
65 – 66			41 – 42b	58 – 59a
67a		2b	42c	59b
67b – 68a			43	60

Bd.	Kū.	L.	Mt.	Vā.
22.68b				**51.**61a
69a			**125.**(44b)	61b
69b — 70			45, 44a	62 — 63a
71		**55.**(5b)	46	63b — 64a
72			47	64b — 65a
73 — 74a		6 — 7a	48 — 49a	65b — 66
74b		(7b)	49b	67a
75			50	67b — 68a
76 — 77a		8 — 9a	51 — 52a	68b — 69
77b		9b	(52b)	70a
78		10		70b — 71a
79 — 80		11 — 12	53 — 54	71b — 73a
81a			55a	
81b			55b	73b
82 — 84		13 — 15	56 — 58	74 — 76
		16		
23.1a	**42.**1a	**54.**21b = **55.**17a	**126.**(1)	**52.**1a
1b	1b	**54.**22a = **55.**17b	2a	1b
2 — 3a		**55.**18a, 45b, 46a	2b — 3	2 — 3a
(4 — 8a)		46b — 51	4 — 9a	3b — 8
8b — 11a		52 — 54	9b — 12a	9 — 11b
11b		55a	(12b)	11c
12a			(13a)	12a
12b — 13		55b — (56)	13b — 14	12b — 13
14a			15a	14a
14b — 17		57 — 60a	15b — 18	14b — 17
18a		60b	(19a)	18a
18b — 21		61 — 64a	19b — 22	18b — 21
(22) — 23a		64b — 65	23 — 24a	22 — 23a
23b — 24				
25a	18a	66a = 80a	24b	23b
25b		66b = 80b	25a	24a
26 — 28	18b — 21a	18b — 21a =	25b — 28a	24b — 26
		67 — 69		
		21b — 45a		
29	27	70	28b — 29a	27
30a		71a	29b	28a
30b — 31		71b — 72		28b — 29
32a	21b	73a		30a
32b	22a	73b	30a	30b
33		74	30b — 31a	31
	23a	75a		32a
34a	22b	75b	31b	32b
34b — 35a	23bc	76	32	33
35b — 36		77 — 78	33 — 34	34 — 35
		79		
37			35 — 36a	36
38a				37a
38b			36b	37b
39a			(37a)	38a
39b — 41			37b — 39	38b — 40

Bḍ.	Kū.	L.	Mt.	Vā.
23.42				**52.**41
43			**126.**41	42
44 — 45		**55.**81 — 82	40, 42	43 — 44
46 — 47a			43 — 44a	45 — 46a
47b				46b
48 — 50			44b — 47a	47 — 48
51	**43.**32			
(52a)	33a	**56.**1a	47b	49a
52b	(33b)		48a	49b
53a		1b	48b	50a
53b			49a	50b
54		2	49b — 50a	50c — 51a
55 — 58a			50b — 53	51b — 54
58b		(3a)	54a	55a
59a	34a	(3b — 4a)	54b	55b
59b — 60	34b — (35a)b	4b — 5	55 — 56a	55c — 56
61a		6a	56b	57a
61b — 62a			57	57b — 58a
62b — 63a	36	6b — 7a	58	58b — 59a
63b — 64a		7b — 8a	59	59b — 60a
64b			60a	60b
65a		8b	60b	60c
65b	37a	9a	61a	61a
66 — 68		9b — 12a	61b — 64a	61b — 63
69			64b — 65a	64
70 — 71a		12b — 13	65b — 66	65
71b — 73	38 — 40(b)	14 — 16a	67 — 69a	66 — 66_1
75 — 77a			69b — 71	67 — 68
77b — 79		16b — 18	72 — 73	69 — 71a
23.80		**57.**(1)	**127.**1	**52.**71b — 72a
			2a	72b
				73a
81 — 82a		(2)		73b — 74
82b — 83			2b — 3	75
84a		(3a)	(4a)	76a
84b — 86a			4b — 5	76b — 77
86b — 87a			(6 — 7)	78
87b		(3b)	8a	79a
88		(4)	8b — 9a	79b — 80a
89 — 91			9b — 12a	80b — 83a
92		5	12b — 13a	83b — 84a
93 — 95			13b — 15	84b — 86
96		6	16	87
97			17	88
98		7	18	89
99 — 100a			19 — 20a	90
100b — 101			(20b — 21)	91 — 92a
102 — 104			22 — 24	92b — 95a
105a			(25a)	95b
105b — 107a		8 — 9	25b — 27a	96 — 97
107b — 108			27b — 29	98 — 99

— 4

Bḍ.	Kū.	L.	Mt.	Vā.
24.1		**59.**1		**53** 1
2a		2a	**128.**1a	2a
2b			1b	2b
3		2b – 3a		3
4b		3b		
4a – 5		4 – 5a	2	4
6		5bc		5
7 – 8a		6 – 7a	3 – 4a	6 – 7a
8b – 9a		7b – 8a	4b – 5a	
9b		8b	(5b)	
10		9	6	
11a		10a	7a	7b
11b		10b		8a
12		11b – 12a	(7b)	8bc
13		12b – 13a		9
14 – 15a			8(a)b	
15b – 23a		13b – 21a	9 – 16	10 – 17a
23b		21b		17b
24a		22a	17a	18a
24b	**43.**11a	22b	17b	18b
25a	11b	23a	(18a)	19a
25b	11c	23b		19b
26 – 33a	12 – 19a	24 – 31a	18b – 25a	19c – 26a
33b – 34a		31b – 32a		
34b – 42a	19b – 27a	32b – 40a		
42b		40b		
43 – 44a	27b – 28a	41 – 42a	25b – 26	26b – 27a
44b – 46a		42b – 44a	27 – 28	27b – 28
46b		44b		29a
47 – 51a		**60.**1 – 5a		29b – 33b
				33c
51b – 62		5b – 16		34 – 43
63 – 64		17 – 18		
65a		19a		44a
65b – 67a	**43.**2b – 4a	19b – 21a		44b – 45
67b	4b	21b	29a	46a
68a	5a	22a		46b
68b – 71a		22b – 25a	29b – 32a	47 – 49
71b – 72a		25b – 26a		50ab
72b		26b	32b	50c
73		**61.**1	33	51
74a		2a	(34a)	52a
74b – 75a		2b – 3a	34b – 35a	52b – 53a
75b		3b	(35b)	53b
76 – 78		4 – 6	36 – 38	54 – 56
79		7		57
80 – 83a		8 – 11a	39 – 42a	58 – 60
83b		11b	(42b)	74c
84a		12a	43a	75a
84b		12b	(43b)	75b
85a		13a		76a
85b – 87b		13b – 15	44 – 46a	76b – 78

Bḍ.	Ku.	L.	Mt.	Vā.
24.87c		**61**.16a		**53**.79a
88a		16b	**128**.(46b)	79b
88b — 90a		17 — 18	47 — 48	80 — 81
90b		19a	49a	
91 — 92a		19b — 20	49b — 50	82 — 83a
92b		21a	(51a)	83b
93 — 94		21b — 23a	51b — 53a	84 — 85
95 — 96		23b — 25a	(53b — 55a)	86 — 87
97a		25b	55b	88a
97b — 98a		26	(56)	88b — 89a
98b — 99a		27		89b — 90a
99b	**41**.13a	28a = **57**.10a	57a	61b
100a	13b	28b = **57**.10b	(57b)	62a
100b	14a	29a = **57**.11a	58a	62b
			58b — 59	
101 — 102a	14b — 15	29b — 30 = **57**.11b — 12	60 — 61a	63 — 64a
102b — 103		31 — 32a	61b — 62	64b — 65
104a	16a	32b = **57**.13a	63a	66a
104b		33 = **57**.13b	63b	66b
105 — 107a	16b — 18	33b — 35 = **57**.14 — 16a	64 — 66a	67 — 68
107b		36a = **57**.16b		69a
108 — 110	19 — 21	36b — 39a = **57**.17 — 19	66b — 69a	69b — 71
111	22	**57**.20	69b — 70a	72
112a		21a	(70b)	73a
112b — 113		21b — 22		73b — 74
114 — 118		23 — 27		90 — 94
119a	23a	28a		95a
119b — 121a	23b — 25a	28b — 30a	71 — 72	95b — 97a
121b	25b	30b	73a	
122a	26a	31a	(73b)	97b
122b	26b	31b	(74)	97c
		32a		
123a		32b	75a	98a
			75b	
123b — 125a		33 — 34	76 — 77	98b — 100a
125b		35a	78a	100b
		35b		
126		36	78b — 79a	101
		37 — 39		
		58.1 — 17		
127 — 128a			79b — 80	102 — 103a
128b — 134a		**61**.40 — 45		103b — 109a
134b — 136		46 — 48a		
137 — 145		48b — 57a		109b — 117
146a		57b		
146b		58a	81a	118a
147a		58b	82b	118b
147b — 148a			81b — 82a	119
148b		59a	(83a)	120a

Bd.	Kū.	L.	Mt.	Vā.
24.149—150		59b—61a	83b—84	**53**.120b—121
151—152		61b—63		122—123

Schon eine oberflächliche Betrachtung der vorstehenden Konkordanz zeigt uns, daß in dieser Gruppe von Purāṇa's nur das Bḍ. und Vā. mit Ausnahme einiger Sonderverse oder Textverderbnisse einander vollkommen entsprechen, mithin also, wie bereits angedeutet, auf das in der Einleitung zum Purāṇa Pañcalakṣaṇa näher charakterisierte Kernstück des Bḍ. und Vā. als Prototyp zurückgehen müssen. Wie dort nämlich gezeigt werden konnte, hat der Kompilator jenes Kernstückes dessen inhaltlichen Aufbau nach dem Gesichtspunkt eines Weltzeitalters (kalpa) gestaltet und in diesen weiten Rahmen nicht nur das Wissen und die Anschauungen seiner Zeit verwoben, sondern auch bereits vorliegende Textstücke oder gar Textsammlungen wie z. B. die des Purāṇa Pañcalakṣaṇa. Die übernommenen Texte hat er geordnet und ihnen durch eigene, dem Stand seiner Zeit entsprechende Zutaten das Aussehen eines in sich geschlossenen Ganzen zu geben gesucht; schließlich entwickelte sich dann dieses Kernstück durch Aufnahme individueller Kapitel und Episoden zu den beiden genannten Purāṇa's.

Zu den Texten, die jenes Kernstück übernommen hat, gehört nun auch der kosmographische Traktat. Daß dieser in seinem wesentlichen Bestande bereits vorher existiert haben muß, geht allein schon daraus hervor, daß er sich sozusagen wörtlich auch in anderen Purāṇa's wie dem Mt. und L., und zwar hier in individuellem Zusammenhange vorfindet, er uns also in parallelen Linien überliefert worden ist. Während das Bḍ. — natürlich mit Ausnahme des 8. Kapitels — diesen Text durchlaufend bietet, wird er im Vā. an drei Stellen durch größere Interpolationen unterbrochen, ohne daß dadurch der mit jenem gemeinsame Zusammenhang eigentlich gestört wird. Dadurch wird der sekundäre Charakter der letzteren eindeutig dargetan.

Aber nicht nur diese größeren Interpolationen, sondern auch noch ein paar weitere Momente weisen trotz bisweilen besserer Lesarten des Vā. darauf hin, daß sich dieses im allgemeinen etwas weiter von seiner ursprünglichen, mit dem Bḍ. gemeinsamen Textform entfernt hat. Mehrere

Belege dürften dieses erläutern. So bilden im 2. Kapitel die Verse 39_1 — 39_{11}, die nur im Vā. und Var. vorliegen, gegenüber dem Bḍ. einen Zusatz und keine Lücke in letzterem, und ebenso ist Śl. 40, der auch im Mt. und Var. vorliegt, im Bḍ. wahrscheinlich nicht ausgefallen, sondern in jenen eine inhaltliche Dublette, da der gleiche Gegenstand schon vorher in den Śloka's 16—19 behandelt worden war. Ferner beweist das Vā. im 6. Kapitel Śl. 78_1 — 81 eine merkwürdige Übereinstimmung mit dem Mt. gegenüber dem Bḍ. Hier hat das Vā. nämlich überraschend die im Mt. übliche Aufzählung von Doppelnamen für die Landschaften oder Flüsse in mehreren Ringkontinenten einmal übernommen, und zwar handelt es sich hier um die Doppelnamen der sieben Ströme in Śākadvīpa, während das Bḍ. konsequent in wörtlicher Übereinstimmung mit dem Text der ersten Purāṇa-Gruppe nur die einfachen Namen zitiert. Sodann muß im 13. Kapitel die Stelle 31_1 — 31_9 bereits dem Bestande des Bḍ.-Vā.-Kerns angehört haben, da auch das Kū. und L. dieselbe wörtlich wiedergeben. Mithin dürfte sie im Bḍ. keinen Zusatz darstellen, sondern dem Vā. verloren gegangen sein. Schließlich zeigt sich auch beim Vā. im 9. Kapitel die Tendenz einer in der Ānandāśrama-Ausgabe benutzten Handschrift, nach Śl. 34 den Passus 35—69 des 12. Kapitels einzusetzen, was der Tradition des Bḍ. und dem inhaltlichen Zusammenhang widerspricht.

Während das Var. im 1. Kapitel nur wenige und im 2. Kapitel zahlreiche wörtliche Übereinstimmungen mit dem Bḍ. und Vā. aufweist, in den übrigen Kapiteln aber ausfällt, hier also gewissermaßen einen metrischen Torso bildet, liegen beim Mr. die meisten Übereinstimmungen im 1. und nur einige sporadische im 2. Kapitel. Im übrigen haben die kosmographischen Abschnitte dieser beiden Purāṇa's, soweit solche überhaupt vorhanden sind, ihre eigene individuelle Textgestalt. Ob ihre Verfasser bzw. Kompilatoren Fragmente benutzt oder die übereinstimmenden Verse irgendwie aus dem Gedächtnis reproduziert haben, wird sich wohl immer unserer Kenntnis entziehen.

Wie ebenfalls bereits angedeutet, folgt die Fassung des Kū. bald der kürzeren, bald der längeren Textform, und zwar sind seine Übereinstimmungen mit beiden sporadisch. Während sie im Text der ersten Purāṇa-Gruppe vornehmlich im 1. — 4., 7. und 8. Kapitel liegen, kommen bei dem der zweiten Gruppe das 1., 3., 11. und 13. Kapitel in Betracht.

Hinsichtlich ihres Verhältnisses zur Fassung des Bḍ.-Vā. enthalten

eigentlich nur die entsprechenden Abschnitte des L. und Mt. eine gewisse Problematik.

Schließt sich der Text des L. — abgesehen natürlich von dem Sonderstück I. 49.$_{11}$—52.$_{12}$a — teils wörtlich, teils inhaltlich der Bḍ.-Vā.-Fassung an, so weist er doch, wie bereits bemerkt wurde, an verschiedenen Stellen Verwirrung und auch Sonderverse auf. Textverwirrung zeigt sich im 2., 11. und 13. Kapitel. Sie charakterisiert sich nicht nur dadurch, daß einzelne Versgruppen umgestellt sind, sondern auch durch Wiederholung der gleichen Verse an zwei verschiedenen Stellen. So stimmen im 2. Kapitel in Vers 21 L. I. 49.$_{20}$ mit 52.$_{50}$b — $_{51}$a und in Vers 22 L. I. 49.$_{6}$a und 52.$_{51}$b, im 11. Kapitel im Vers 1 L. I. 54.$_{21}$b — $_{22}$a und 55.$_{17}$, in Vers 24 L. I. 55.$_{66}$ und 55.$_{80}$ und in Vers 25—27 L. I. 55.$_{18}$b—$_{21}$a mit 55.$_{67}$—$_{69}$ und im 13. Kapitel in Vers 87—89 L. I. 57.$_{10}$ — $_{12}$ mit 61.$_{28}$—$_{30}$ und in Vers 91 — 97a L. I. 57.$_{13}$ — $_{19}$ mit 61.$_{32}$b — $_{39}$a wörtlich miteinander überein.

Bei den Sonderversen des L. innerhalb unseres Abschnittes lassen sich zwei nach Inhalt und Tendenz differierende Gruppen unterscheiden. Die erste, bestehend aus Kap. 1 Vers 37_1, 38_1, [39b], 50_1 — 50_3, 52_1 — 52_2; Kap. 4 Vers 27_1 — 27_2; Kap. 6 Vers 44b — 47, 137_2 — 138; Kap. 10 Vers 16_1 — 16_2, 45b — 45_4a, 69_1; Kap. 11 Vers 36_1 und vielleicht noch Kap. 13 Vers 113_1 — 113_{20}, rückt, dem Charakter des Purāṇa entspechend, bei passenden Gelegenheiten die Verehrung Śiva's in den Vordergrund, während der Text der übrigen Purāṇa's mehr viṣṇuitischen Charakter trägt. Aber auch an mehreren anderen Stellen läßt sich beim L. in Namen oder dergl. der śivaitische Einfluß feststellen. Die zweite Gruppe, Kap. 2 Vers 8_1, 21_1 — 21_3, 22_1 — 22_{23}, 41_1, 43_3 — 43_{32}; 76_1 — 76_3; Kap. 3, Vers 5_1 — 5_2; Kap. 4, Vers 22_1; Kap. 6. Vers 134 — 134_4, 135_1 — 137a; Kap. 10, Vers 19_1 — 19_4, 31_1 — 31_5 umfassend, bietet sachliche, also auf die kosmographischen Spekulationen bezügliche Zusätze oder Ergänzungen. Gegenüber dem Grundtext sind beide Gruppen also von sekundärer Bedeutung. Diese Momente beweisen schon zur Genüge, daß der Text uns nicht originär und unberührt überkommen ist.

Aber auch der eigentliche Haupttext des L. zeigt gegenüber den Parallel-Purāṇa's eine charakteristische Abweichung, wie unsere Verskonkordanz schon erkennen läßt. Während er im 1. und 13., ja teilweise auch im 11. Kapitel fast durchweg der Bḍ.-Vā.-Fassung folgt, d. h. hier die meisten

wörtlichen Übereinstimmungen aufweist, sind diese in den übrigen Kapiteln viel seltener, ja in diesen macht der Text des L. schon bei einem Blick auf unsere Konkordanz geradezu den Eindruck eines Exzerptes aus jener. Folgt man aber dem Text selbst, könnte man auf die Vermutung kommen, daß dem L. eine ältere und zwar kürzere Fassung des Traktates, die fragmentarisch war und dann von einer zweiten Hand durch Sonderstücke und dgl. ergänzt wurde, zu Grunde liegen könnte, während jene in dem den übrigen Purāṇa's zu Grunde liegenden Texte durch didaktische Zusätze stärker erweitert wurde. Eine Durchsicht des Textes der zweiten Gruppe lehrt schließlich auch, daß dem kosmographischen Traktat des L. manche Verse oder Versgruppen, die auf Grund ihrer übereinstimmenden Überlieferung in verschiedenen Purāṇa-Zusammenhängen ohne Zweifel zum alten Textbestande gehört haben müssen, verloren gegangen sein werden. Zu den in Verlust geratenen Teilen gehörte vielleicht auch das 7. Kapitel, das eine Beschreibung der Pātāla's bietet. Hierauf läßt auch der Umstand schließen, daß der Kompilator des L. I. 45.9 ff. in einer von den übrigen Purāṇa's abweichenden Textform über diese berichtet, während der Schilderung der Höllen nur die Verse 135_1 — 135_3 des 6. Kapitels gewidmet sind. Ein abschließendes Urteil über die Geschichte der L.-Fassung dürfte erst durch eine eingehendere Textuntersuchung zu erbringen sein.

Von allen Paralleltexten unserer Purāṇa-Gruppe steht das Mt. der Bḍ.-Vā.-Fassung am nächsten, und zwar macht es, schon oberflächlich betrachtet, nicht jenen exzerpthaften Eindruck, den ein Blick auf unsere Verskonkordanz beim L. hinterläßt. Zunächst zeigt diese, daß das Mt. im 1. Kapitel vollkommen ausfällt. Dies erklärt sich wie beim Śivapurāṇa unserer ersten Textgruppe vielleicht dadurch, daß der kosmographische Abschnitt hier dem Pañcalakṣaṇa-Teil nicht unmittelbar, sondern erst in weitem Abstande folgt, also keine inneren Beziehungen zu demselben hat. Möglicherweise hat der Kompilator des Mt. das Kapitel aber auch absichtlich übergangen, falls es in seiner Vorlage überhaupt vorhanden war.

Wie bereits angedeutet, wird der Fluß der Schilderung nur zwischen dem 4. und 5. Kapitel durch eine längere Episode über Purūravas unterbrochen, ohne daß dadurch der eigentliche Zusammenhang gestört wird. Im übrigen zeigt unsere Konkordanz nur an zwei Stellen eine Abweichung der Darstellung gegenüber der Bḍ.-Vā.-Fassung. Die eine Stelle liegt im

10. Kapitel; hier folgen die Verse 9b — 27b erst auf Vers 35c, was sowohl den Parallel-Purāṇa's wie dem textlichen Zusammenhang widerspricht. Diese Textverwirrung wird wohl schon in älterer Zeit durch eine einfache Blattvertauschung eingetreten sein.

Weit charakteristischer ist dagegen die Textabweichung des Mt. von den Parallel-Purāṇa's im 6. Kapitel, da sie jedenfalls nicht durch eine einfache Verwirrung alter Manuskriptblätter erklärt werden kann, sondern augenscheinlich beabsichtigt ist, und zwar hat es damit folgende Bewandtnis. Während die größere Mehrzahl der Purāṇa's den ersten fünf Ringkontinenten in ihrer üblichen Folge: Plakṣa-, Śālmala-, Kuśa-, Krauñca- und Śākadvīpa je sieben Hauptgebirge (kulaparvata), Landschaften (varṣa) und Hauptströme zuschreibt, ändert das Mt. — und ihm schließt sich das Var., wenn auch etwas lückenhaft, und, wie schon vorhin bemerkt, sogar das Vā. an einer Stelle an — jene Reihenfolge in: Śāka-, Kuśa-, Krauñca-, Śālmala- und Gomedadvīpa ab, schreibt aber nur den drei ersten Ringkontinenten je sieben Hauptgebirge, Landschaften und Hauptströme, dagegen dem vierten je drei und dem fünften je zwei Hauptgebirge und Landschaften zu. Im Gegensatz zu der Mehrzahl der Purāṇa's, die Hauptgebirge, Landschaften und Ströme nur mit einem Namen bezeichnen, gibt das Mt. für den Śāka- und Kuśadvīpa immer je zwei Namen an, und zwar geschieht dies großenteils mit dem gleichen Vers- und Namenmaterial, das auch in der Bḍ.-Vā.-Fassung vorliegt. Um nun das Textverhältnis des Mt. zu letzterer in Bezug auf Übereinstimmung und Abweichung auch nach außen hin darstellen zu können, ist eine gewisse Umordnung von Versgruppen in Adhy. 122 des Mt. erforderlich, und zwar in der Folge: 1 — 25, 37b — 41, 47b — 93, 8 — 37a, 45 — 48a, 42 — 44, 92 — 104. Da auch die zweiten pseudogeographischen Namen, wie bereits angedeutet, im Mt. dem Namenmaterial entnommen sind, das auch die Bḍ.-Vā.-Fassung für die anderen Ringkontinente verwendet, erscheinen die Śloka's 8 — 25a an zwei verschiedenen Stellen und hier auch in verschiedenem Zusammenhang. Welche Spekulationen diese Umformung der kosmographischen Tradition verursacht haben könnten — vielleicht war es der Versuch, dieselben irgendwelchen praktischen Erfahrungen anzupassen — entzieht sich unserer Kenntnis. Jedenfalls handelt es sich hier im Hinblick auf die übrigen Purāṇa's offenbar um ein sekundäres Moment, das auf Altertümlichkeit keinen Anspruch hat, trotzdem sich das altjavanische Bḍ. im Gegensatz zu

seiner Sanskrit-Version dem Mt. anschließt.[1] Bemerkenswert ist in diesem Zusammenhange schließlich noch, daß sich auch in unserem Text des Vā. — siehe Kapitel 6, Vers 78_1—81 — jene Doppelbenennung für die Ströme von Śākadvīpa sogar eingeschlichen hat.

Vergleicht man nun den Text des Mt. etwas eingehender mit der Bḍ.-Vā.-Fassung, so ergibt sich, daß der erstere gegenüber letzterer sowohl Sonderstücke wie auch Ausfälle aufweist, wie wir dieses auch vielfach bei Handschriften beobachten können. Abgesehen von einigen zusätzlichen Śloka's und Halb-Śloka's enthält das Mt. zwei größere Sonderstücke. Das erste findet sich im 6. Kapitel Vers 89_2 — 89_{25} und ist durch die Umordnung und Umbenennung der Ringkontinente bedingt, das zweite und kürzere liegt im 9. Kapitel bei Vers 57_1 — 57_6 und stellt ohne Zweifel eine kommentierende Interpolation dar.

Weit zahlreicher sind jedoch die Fälle, in denen das Mt. hinter dem Versbestand der Parallel-Purāṇa's, insbesondere dem Text des Bḍ.-Vā., zurückbleibt. Häufig haben wir es hier sicher mit Sonderversen des letzteren zu tun, bisweilen müssen in der Fassung des Mt. aber auch Lücken angenommen werden. Die bedeutendsten Ausfälle, die das Mt. aufzuweisen hat, liegen im 9., 10. und 13. Kapitel. Im 9. Kapitel befinden sie sich bei den Versen 42_1 — 43_7 und 92_1 — 92_{31}; im 10. bei den Versen 10 — 17 und im 13. bei den Versen 35 — 55, 99 — 105 und 117 — 132. Diese Ausfälle werden wir teils als Zusätze der Parallel-Purāṇa's, teils als Textlücken im Mt. zu bewerten haben. Lücken in letzterem dürfen wir mit großer Wahrscheinlichkeit in Kapitel 9 bei Vers $92._1$ — $92._{31}$ und im Kapitel 13 bei Vers 99 — 105 annehmen; in den übrigen Fällen läßt sich nur schwer eine Entscheidung treffen. Jedenfalls beweisen Zusätze wie Ausfälle, bisweilen aber auch leichtere textliche Abweichungen oder Veränderungen, daß das Mt. auf eine wechselvolle Textgeschichte zurückblicken kann.

Endlich führt uns der Text der zweiten Purāṇa-Gruppe in den unterstrichenen Versen und Versteilen noch deutlich vor Augen, daß die von

[1] In seiner instruktiven Abhandlung „Einige Mitteilungen über das altjavanische Brahmāṇḍa-Purāṇa" (Acta Orientalia Vol. XI [1932] S. 218 f.) hat J. Gonda S. 247 ff. auch diese Erscheinung eingehend diskutiert, und er kommt ebenfalls zu dem Schluß, daß die Fassung des Mt. an dieser Stelle jünger als die des Bḍ. und Vā. sein muß.

Luise Hilgenberg bearbeitete kosmographische Episode im Mahābhārata und Padmapurāṇa (s. S. 48* Anm.) gerade auf ihn als Quelle zurückgeht. Die wörtlichen Übereinstimmungen dieser Episode liegen im 2. bis 6. Kapitel unseres Textes und beweisen deutlich, daß sie einen aus Fragmenten dieser Kapitel zusammengeschweißten Torso darstellt, der, wie gewisse Spuren andeuten, von den Diaskeuasten des Mahābhārata dem Padmapurāṇa entnommen zu sein scheint. Im Zusammenhang mit unseren beiden Texten zeigt sie im Hinblick auf die Zugehörigkeit des Padmapurāṇa's zu verschiedenen Textgruppen im Purāṇa Pañcalakṣaṇa schließlich auch, daß die umfangreichen Werke der indischen Literatur wie die Purāṇa's usw. letzthin auf eine Menge kleiner Texte zurückgehen, die später in einem gewissen enzyklopädischen Zeitalter von mehr oder weniger geschickten Kompilatoren zu einem Ganzen verschmolzen wurden und so, oberflächlich betrachtet, den Eindruck einer Einheit hervorrufen.

Freilich sind hiermit noch nicht alle Probleme der zweiten Textgruppe gelöst. Die Tatsache, daß ihr zweiter sogenannter astronomischer Abschnitt kein straff geschlossenes Ganzes bildet, sondern in ihm, zumal im Bḍ.-Vā., einzelne Punkte zweimal behandelt oder doch berührt werden, weist darauf hin, daß von den Redaktoren der Purāṇa's in ihm entweder Neuerungen oder Spekulationen mehrerer Generationen oder vielleicht nur Handschriftenfragmente verschiedener Herkunft zu einem Ganzen verwoben worden sind. Die Lösung dieses Problems scheint noch einer besonderen eingehenden Untersuchung zu bedürfen.

Abschließend sei bemerkt, daß es zur Zeit wohl kaum als möglich erscheint, in Bezug auf den kosmographischen Traktat eine gesicherte relativchronologische Einordnung der zur zweiten Gruppe gehörenden Purāṇa's aufzustellen. Während beim L. gewisse Gründe dafür angeführt werden können, daß ihm eine ältere Fassung als die des Bḍ.-Vā.-Kerns zu Grunde liege, weisen beim Mt. gewisse Momente darauf hin, daß dieses im ganzen nach letzterer liegen muß. Endlich beruht die dem Mahābhārata und Padmadmapurāṇa angehörende Version großenteils auf Fragmenten des Textes unserer zweiten Purāṇa-Gruppe und kann infolgedessen nach diesem angesetzt werden.

III. Das Verhältnis der beiden Textgruppen zueinander

Vergleichen wir nun die Texte der beiden Purāṇa-Gruppen miteinander, so ergibt sich zunächst, daß die der ersteren in ihrem ganzen Umfange einschließlich der sekundären Kapitel nicht nur kürzer, sondern auch in sich geschlossener ist als die der zweiten. Selbst da, wo sich bei jener einzelne Purāṇa's im Wortlaut voneinander unterscheiden, sind die Abweichungen im allgemeinen nicht so groß, wie dies beim Text der zweiten Gruppe der Fall ist. Ist also die Tradition der ersteren durchweg stabiler, so zeigt die der zweiten deutliche Spuren einer Fortentwicklung in didaktischer wie spekulativer Hinsicht, schon ein deutliches Anzeichen dafür, daß der Text der letzteren im ganzen jünger sein muß als der der ersteren Gruppe und auch einem anderen Milieu entstammen dürfte.

Die Texte beider Gruppen laufen aber nicht etwa parallel nebeneinander her, sondern haben auch gewisse innere Beziehungen zueinander, wie das Textbild durch die gesperrten Worte und Verse schon erkennen läßt. Zahlreiche wörtliche Übereinstimmungen weist der Text der ersten Gruppe mit dem der zweiten im 1., 3., 4., 8. und 12. Kapitel auf, geringer sind diese im 2., 9. und 10., während das 5., 6., 7. und 11. deren fast keine enthalten. Im Text der zweiten Gruppe liegen die meisten Übereinstimmungen im 1., 3., 4., 6., 9. und 12. Kapitel, während das 2. 10., 11. und 13. deren nur wenige und das 7. und 8. deren sozusagen keine aufweisen. Dies führt zu dem Schlusse, daß den Kompilatoren der Purāṇa's unserer zweiten Gruppe bzw. dem Verfasser des ihnen zu Grunde liegenden hypothetischen Urtextes jene Verse — manchmal sind es freilich nur Reste von solchen — bekannt gewesen sein müssen, d. h. es muß von ihnen irgend ein kosmographischer Traktat, der dem Text der ersten Gruppe nahestand, bei der Abfassung des zweiten benutzt worden sein. Wir wissen natürlich nicht, ob jener Traktat auch die Kapitel enthalten hat, die im Text der zweiten keine Übereinstimmungen aufweisen. Ob wir es hier ursprünglich mit einem vollständigen oder nur fragmentarischen Manuskript, was das Wahrscheinlichere wäre, zu tun oder nur an eine mündliche Tradition zu denken haben, mag dahingestellt bleiben. Da der Text der ersten Gruppe trotz seiner Abweichungen und Sonderverse viel systematischer gestaltet ist als der der zweiten, so lehrt schon eine kurze Überlegung, daß letzterer nicht

für jenen die Quelle der Entlehnungen gewesen sein kann, sonst würden diese hinsichtlich ihres Inhaltes und Charakters sowie ihrer Anordnung wahrscheinlich etwas anders ausgefallen sein. Dies lehrt am besten ein Blick auf das 8. Kapitel im Text der ersten Gruppe, das im 9. Kapitel des der zweiten größtenteils enthalten ist, jedoch ist es hier durch Überarbeitung, Zusätze und dgl. etwas ausgeweitet; zeigt sich doch hier das gleiche Abhängigkeitsverhältnis des Textes der zweiten Gruppe zu dem der ersten wie bei den Textgruppen II A und II B im ersten Abschnitt (sarga und pratisarga) des Purāṇa Pañcalakṣaṇa, wo auch der Text der Gruppe II A, der u.a. das Vi. angehört, von dem der Gruppe II B, zu der u.a. das Bḍ., L. und Vā. zählen, ohne Zweifel benutzt und weitgehend interpoliert worden ist. Da nun das Vi. hinsichtlich seines Textbestandes nach dem Br. und dem Śivapurāṇa liegen muß, muß auch der Verfasser des vermutlichen Grundtextes der zweiten Gruppe eine Fassung benutzt haben, die der des Vi. nahestand, d.h. der Text der zweiten Gruppe ist sekundär und liegt zeitlich nach jenem. Dies zeigt sich auch in Einzelheiten, die das Bḍ.-Vā. im Gegensatz zum Text der ersten Gruppe enthält, wie z. B. der Klassifizierung der Wolken (Kap. 10, Śl. 18 ff.) und dgl., sowie den in ihm wiederholt erscheinenden Etymologisierungsversuchen als Beweisen der primitiven Gelehrsamkeit ihrer Zeit.

Nun enthalten unsere Texte aber noch eine Angabe, die für ihre relativchronologische Einordnung als bedeutungsvoll erscheint, und das ist die Erwähnung des Zodiacus in Verbindung mit den Angaben über die Äquinoktialzeiten. Es ist jedenfalls eine bewiesene Tatsache, daß der Zodiacus eine Erfindung der Babylonier darstellt,[1] während den Indern von altersher nur das System der Nakṣatra's für astronomisch-chronologische Berechnungen zur Verfügung stand. Da man nun mit guten Gründen annehmen darf, daß die Kenntnis des Zodiacus den Indern erst in der Zeit des griechischen Einflusses vermittelt wurde, kann das 8. Kapitel im Text unserer Purāṇa-Gruppe jedenfalls erst entstanden sein, nachdem die Kenntnis desselben in Indien heimisch geworden war, oder wir haben es hier mit einer späteren Interpolation zu tun, was möglich, aber nicht sehr wahrscheinlich ist. Daß sich dieser Terminus post quem nicht auf die Fas-

[1] Quellenangaben für den babylonischen Ursprung des Zodiasus s. z. B. bei Alfred Jeremias: Handbuch der altorientalischen Geisteskultur. Leipzig 1913. S. 104.

sungen des Br. und des Śivapurāṇa's beziehen darf, da in diesen jenes astronomische Kapitel nicht enthalten ist, es also wohl noch nicht an deren bereits vorhandenen Textbestand an- bzw. eingefügt worden war, ist ohne weiteres klar. Das 8. Kapitel dieser Textgruppe enthält nun in Vers 74 die Angabe, daß die Äquinoktien im Anfang der Zodiakalbilder Aries und Libra (Meṣādau ca Tulādau ca) gelegen seien, während die Fassung des Bḍ.-Vā. in Kapitel 9 der zweiten Textgruppe Vers 92_{21}, die Äquinoktien an deren Ende (Meṣānte ca Tulānte ca) verlegt. Ein Vergleich dieser beiden Stellen führt unmittelbar zu dem Schlusse, daß in der Fassung des Bḍ.-Vā. eine astronomische Korrektur vorgenommen worden sein muß, die sich durch das Vorrücken des Frühlingspunktes als notwendig erwiesen hatte. Das würde zugleich bedeuten, daß zwischen der Abfassungszeit des 8. Kapitels der ersten Textgruppe und der des 9. Kapitels der zweiten eine erhebliche Zeitspanne, vielleicht die eines Jahrtausends, liegen muß. Es ist natürlich merkwürdig genug, daß das Mt., wie bereits erwähnt, in diesem Kapitel von Vers 92_{1} bis 92_{31} ausfällt, also jene Angabe über den Eintritt der Äquinoktien nicht besitzt. Ob dieses größere Textstück, das mancherlei Übereinstimmungen mit dem 8. Kapitel der ersten Textgruppe aufweist, mithin hinsichtlich seines Inhaltes eine ältere Quelle erkennen läßt, in der Vorlage des Mt. nicht vorhanden oder, was das Wahrscheinlichere sein dürfte, in Verlust geraten war, läßt sich kaum entscheiden. Jedenfalls lehrt die abweichende Lesart des Bḍ.-Vā.-Kerns, daß hier eine bewußt vorgenommene Textänderung vorliegt, der Gestalter desselben also mit gewisser Kritik vorzugehen suchte.

Im übrigen gilt zur Bestimmung eines terminus ante quem für die Abfassung unserer zweiten Textgruppe das Gleiche, was ich bereits in meiner Abhandlung „Bhāratavarṣa" S. 19 f. auf Grund eines Zitates ausgeführt habe. Nicht nur das 3. Kapitel, das über die Geographie Indiens handelt, sondern wahrscheinlisch der ganze kosmographische Traktat dürfte nicht nur vor Rājaśekhara, d. i. Ende des 9. oder Anfang des 10. nachchristlichen Jahrhunderts, sondern sogar vor Gauḍapāda und Maṭhara, den beiden Kommentatoren von Īśvarakṛṣṇa's Sāṅkhyakārikā, d. i. 6. bis 7. Jahrhundert n. Chr. existiert haben. Wahrscheinlich ist er aber erheblich älter, was sich aber nur durch Vergleiche mit anderen, chronologisch einigermaßen feststehenden Werken erweisen läßt.

C. Erläuterungen zur Textgestaltung

Bei der Herstellung des Textes bin ich den gleichen Grundsätzen gefolgt, die ich auf S. XXI ff. des „Purāṇa Pañcalakṣaṇa" entwickelt habe. Im einzelnen möchte ich hier jedoch noch folgendes hinzufügen: Normaldruck wird dort angewandt, wo die Haupt-Purāṇa's einer Gruppe zusammengehen. Sperrung soll wörtliche Übereinstimmungen der beiden Textfassungen, die kursive Type unsichere Worte, Silben oder Laute und die kleine Type sekundäre Zusätze, soweit dieses eben der Fall zu sein scheint, andeuten. Insbesondere werden auch die Kapitel, die entweder nur in einem Purāṇa oder daneben auszugsweise noch in dem einen oder anderen Purāṇa erscheinen, ebenfalls in kleiner Type gegeben, selbst wenn Verse oder Verspartien in der zweiten Textgruppe in Kapiteln in Normaldruck wörtlich wiederkehren und darum gesperrt werden müssen; dies trifft insbesondere auf die Kapitel 8 und 10 ff. der ersten Textgruppe zu.

Gehen die Texte einer Purāṇa-Gruppe in der Richtung zweier Untergruppen auseinander, so werden die abweichenden Lesarten, durch mittleren Vertikalstrich getrennt, einander gegenübergestellt. Ein frontaler Vertikalstrich, meist verbunden mit Zurückstellung hinter die allgemeine Versfront, soll Interpolationen und Sonderverse einzelner Texte oder Textgruppen auch äußerlich anzeigen. Ein Frontalstrich erscheint auch dort, wo eines der Haupt-Purāṇa's einer Textgruppe ausfällt. Da die längere Fassung wieder mit dem von Luise Hilgenberg[1] bearbeiteten Traktat, der im Mahābhārata: Bhīṣmaparvan Adhy. 5—12 und im Padmapurāṇa: Svargakaṇḍa Adhy. 3—9 in übereinstimmendem Wortlaut vorliegt, weitgehende Zusammenhänge aufweist, so sind die wörtlichen Übereinstimmungen im Vers, bisweilen auch in dem kritischen Apparat durch Unterstreichung kenntlich gemacht.

Das eigentlich geographische Kapitel in beiden Fassungen, das ich in meiner ebenfalls genannten Abhandlung „Bhāratavarṣa" im Zusammenhang mit einigen anderen geographischen Listen textgeschichtlich darzustellen versucht habe, findet nur soweit Beachtung, als es in den hier in

---

[1] Luise Hilgenberg: Die kosmographische Episode im Mahābhārata und Padmapurāṇa textgeschichtlich dargestell. Stuttgart 1934 (Bonner Orientalistische Studien. Heft 4).

Frage kommenden Purāṇa's enthalten ist. Paralleltexte aus anderen purāṇischen Zusammenhängen, die insbesondere die zweite Textgruppe betreffen, finden hier also keine Berücksichtigung, und damit bleibt meine vorhin genannte Abhandlung im wesentlichen unberührt.

Der kritische Apparat folgt in seiner ganzen Anlage dem äußeren Textbilde und bietet in der Hauptsache die abweichenden Lesarten. Auf ihm beruhen auch die beiden Verskonkordanzen, die unseren obigen Ausführungen über die Textfassungen beigegeben sind. Bei den Quellenangaben bezeichnen die Buchstaben a, b und bisweilen c die Halb-Śloka's und I und II die beiden Pāda's eines Halb-Śloka. ( ) zeigen an, daß der betreffende Vers oder Halbvers nur eine inhaltliche Übereinstimmung aufweist; deren Zitierung erfolgt immer erst nach Aufführung der verschiedenen Lesarten eines Halbverses.

Die beiden Indices sind nach Namen bezw. Sachgebieten geordnet, und zwar verweisen die beigegebenen Zahlen jeweils auf Seite und Vers. Der erstere aber bietet nicht nur ein Verzeichnis der Eigennamen, die im Text durch große Anfangsbuchstaben gekennzeichnet sind, sondern auch andere Termini, wie z. B. die von Zeitgrößen, Jahreszeiten und dgl. also Begriffe, die mit der in den beiden Textgruppen behandelten Materie eng zusammenhängen. Freilich ist auch in dieser Hinsicht eine Beschränkung insofern geboten, als z. B. bei den Bezeichnungen von Sonne, Mond und dgl. nur jene Stellen — die Scheidung ist bisweilen etwas strittig — vermerkt werden, an denen sie weniger als Naturerscheinungen denn als individuelle Gestalten betrachtet werden.

Die erste Textgruppe

1. Kapitel

[Ga. 54.1—3, 12—17; Vi. II. 1.1—44 (43); cfr. A. 107.1—10; Kū. 40.1—48.]

Maitreya uvāca:
Bhagavan! samyag ākhyātaṃ mamaitad akhilaṃ tvayā |
jagataḥ sargasaṃbandhi, yat pṛṣṭho 'si, guro, mayā, || 1 ||
yo 'yam aṃśo jagatsṛṣṭisaṃba*d*dho[1] gaditas tvayā, |
tatrâhaṃ śrotum icchāmi bhūyo 'pi, munisattama! || 2 ||
Priyavrat-Ottānapādau sutau Svāyaṃbhuvasya yau, |
tayor Uttānapādasya Dhruvaḥ putras tvayôditaḥ. || 3 ||
Priyavratasya naivôktā bhavatā, dvija, saṃtatiḥ, |
tām ahaṃ śrotum icchāmi, prasanno vaktum arhasi! || 4 ||
Parāśara uvāca:
Kardamasyâtmajāṃ Kāmyām[1] upayeme Priyavrataḥ, |
Samrāṭ Kukṣī ca tatkanye daśa putrās tathâpare. || 5 ||
mahāprajñā mahāvīryā vinītā dayitāḥ pituḥ |
Priyavratasutāḥ khyātā, teṣāṃ nāmāni me śṛṇu! || 6 ||
Agnīdhraś c-Âgnibāhuś ca Vapuṣmān Dyutimāṃs tathā |
Medhā Medhātithir Bhav[1]yaḥ Savanaḥ[2] Putra eva ca, || 7 ||
Jyotiṣmān daśamas teṣāṃ[1] satyanāmā suto 'bhavat[2] |
Priyavratasya putrā*ṇāṃ*[3] prakhyāt*o*[4] balavīryataḥ. || 8 ||
Medh-Āgnibāhu-Pu[1]trās tu trayo yogaparāyaṇāḥ |
jātismarā mahābhāgā, na[2] rājyāya mano dadhuḥ.[3] || 9 ||

---

1 = Vi. II. 1.1.
2 = Vi. II. 1.2. — 1. Vi.2 — bandho.
3 = Vi. II. 1.3.
4 = Vi. II. 1.4.
5 = Vi. II. 1.5. — 1. Vi kanyām; cfr. Purāṇa Pañcalakṣaṇa p. 141, 16.
6 = Vi. II. 1.6.

7 = A. 107.1b, 2a; Ga. 54.1ab(1); Kū. 40.7; Vi. II. 1.7. 1. Kū. Hav-. 2. Ga. Śabalaḥ.

8 = A. 107.2b = a; Ga. 54.1c (2a) = a; Kū. 40.8a = a; Vi II. 1.8. 1. Ga. -mo jātaḥ. 2. Ga. putrā hy ete Priyavratāt; Kū. mahābalaparākramāḥ (Kū.2 -maḥ). 3. Vi.2 -trās te. 4. Vi.2 -tā.

9 = Ga. 54.2(2b, 3a); Kū. 40.9; Mr.2 49.16; Vi. II. 1.9. 1. Mr.2 -Mi-.

nirmamāḥ[1] sarvakālaṃ tu samastārtheṣu vai, mune, |
cakruḥ kriyām[2] yathānyāyam, aphalākāṅkṣiṇo hi te. || 10 ||
Priyavrato dadau teṣāṃ saptānāṃ, munisattama, |
vibhajya sapta dvīpāni *saptānāṃ pradadau nṛpaḥ*[1]: || 11 ||
Jambūdvīpaṃ, mahābhāga, so 'gnidhrāya dadau pitā, |
Medhātithes tathā prādāt Plakṣadvīpam a[1]thâparam, || 12 ||
Śālmale ca Vapuṣmantaṃ narendram abhiṣiktavān, |
Jyotiṣmantaṃ Kuśadvīpe rājānaṃ kṛtavān prabhuḥ, || 13 ||
Dyutimantaṃ ca rājānaṃ Krauñcadvīpe samādiśat, |
Śākadvīpeśvaraṃ câpi Bhavyam cakre *Priyavrataḥ*[1], || 14 ||
Puṣkarādhipatiṃ cakre Savanaṃ câpi sa prabhuḥ[1]. |
Jambūdvīpeśvaro yas tu Āgnīdhro, munisattama, || 15 ||
tasya putrā babhūvus te prajāpatisamā nava: |
Nābhiḥ Kiṃpuruṣaś[1]caiva Harivarṣa[2] Ilāvṛtaḥ || 16 ||
Ramyo Hiraṇvān ṣaṣṭhaś[1]ca Kurur[2] Bhadrāśva eva ca, |
Ketumālas tathaivânyaḥ sādhuceṣṭo nṛpo 'bhavat[3]. || 17 ||
Jambūdvīpavibhāgāṃś ca teṣāṃ, vipra, niśāmaya: |
pitrā dattaṃ Himāhvaṃ tu varṣaṃ Nābhes tu dakṣiṇam[1], || 18 ||
Hemakūṭaṃ ta*thā*[1] varṣaṃ dadau Kimpuruṣāya saḥ, |
tṛtīyaṃ Naiṣadhaṃ varṣaṃ Harivarṣāya dattavān[2], || 19 ||
Ilāvṛtāya pradadau, Merur yatra tu madhyamaḥ[1], |
Nīlācalāśritaṃ[2] varṣaṃ Ramyāya pradadau pitā, || 20 ||
Śvetaṃ, yad[1] uttaraṃ tasmāt[2], pitrā dattaṃ Hiraṇvate, |

---

2. Ga.₃ nai-. 3. Kū. rājye dadhire matim.

10 = Vi. II. 1.₁₀. 1. Vi.₂ -malāḥ. 2. Vi.₁ -yā.

11 = Ga. 54.₃ (₃b) = a; Vi. II. 1.₁₁. 1. Vi.₁ Maitreya sumahātmanām; Vi.₂ saptadvīpāni Maitreya vibhājya sumahātmanām.

12 = Vi. II. 1.₁₂. 1. Vi.₂ ta-.

13 = Vi. II. 1.₁₃.

14 = Vi. II. 1.₁₄. 1. Vi. ca sa prabhuḥ.

15 = Vi. II. 1.₁₅, ₁₆a (₁₅). 1. Vi.₁ Savanaṃ Puṣkaradvīpe rājānaṃ samakārayat.

16 = Ga. 54.[(₁₁a) (₁₀a) (₁₁b)], ₁₁b (₁₀b) (₁₁a); Kū. 40.₂₉b = b; Vi. II. 1.₁₆b, ₁₇a (₁₆). 1. Ga. -ṣaṃ. 2. Kū. tathā Harir.

17 = Ga. 54.₁₂a (b) (₁₁), (₁₁b, ₁₂a); Kū. 40. (₃₀a); Vi. II. 1.₁₇b, ₁₈a (₁₇). 1. Ga.₅ -ranmayākhyaś. 2. Vi.₂ -ru-. 3. Ga. -lo nṛpas tebhyas tatsaṃjñān khaṇḍakān dadau; Kū. Ramyo Hiraṇvaṃś ca Kurur Bhadrāśvaḥ Ketumālakaḥ.

18 = Kū. 40.(₃₀b, ₃₁); Vi. II. 1.₁₈b, ₁₉a (₁₈). 1. Kū. Jambūdvīpeśvaro rājā sa c-Āgnidhro mahāmatiḥ | vibhajya navadhā tebhyo yathānyāyaṃ dadau punaḥ | Nābhes tu dakṣiṇaṃ varṣaṃ (Kū.₁ T. -ṇe varṣe) Himāhvaṃ pradadau pitā.

19 = Kū. 40.₃₂; Vi. II. 1.₁₉b, ₂₀a (₁₉). 1. Kū. tato. 2. Kū. Haraye dattavān pitā.

20 = Kū. 40.₃₃; Vi. II. 1.₂₀b, ₂₁a (₂₀). 1. Vi.₁ -gaḥ; Kū. Merumadhyam Ilāvṛtam. 2. Kū. T. -lādrer āsṛtaṃ, V. -calāśrayam.

yad uttaraṃ Śṛṅgavato varṣaṃ, tat Kuruve dadau, || 21 ||
Meroḥ pūrveṇa yad varṣaṃ, Bhadrāśvāya *nyavedayat*[1], |
Gandhamādanavarṣaṃ tu Ketumālāya dattavān; || 22 ||
ity etāni dadau tebhyaḥ putrebhyaḥ sa nareśvaraḥ |
varṣeṣv eteṣu tān putrān abhiṣicya sa bhūmi[1]paḥ |
Śa[2]lagrāmaṃ mahāpuṇyaṃ, Maitreya, tapase yayau[3]. || 23 ||
yāni Kiṃpuruṣādīni varṣāṇy aṣṭau, mahāmune[1], |
teṣāṃ svābhāvikī siddhiḥ sukhaprāyā hy ayatnataḥ. || 24 ||
viparyayo na teṣv asti jarāmṛtyubhayaṃ na ca, |
dharmādharmau na teṣv āstāṃ nôttamādhamamadhyamāḥ; || 25 ||
na teṣv asti yugāvasthā kṣetreṣv aṣṭāsu sarvadā. |
Himāhvayaṃ tu yad[1] varṣaṃ, Nābher āsīn mahātmanaḥ, || 26 ||
tasya Ṛṣabho 'bhavat putro Marudevyāṃ mahādyutiḥ[1]. |
Ṛṣabhād Bharato jajñe jyeṣṭhaḥ putraśatasya saḥ[2]. || 27 ||
kṛtvā rājyaṃ svadharmeṇa tathêṣṭvā vividhān makhān |
abhiṣicya sutaṃ jyeṣṭhaṃ[1] Bharataṃ pṛthivīpatiḥ[2] |
tapase sa mahābhāgaḥ Pulastyasyâśramaṃ yayau. || 28 ||
vānaprasthavidhānena[1] tatrâpi kṛtaniścayaḥ |
tapas tepe yathānyāyaṃ;[2] yadā ca[3] sa mahīpatiḥ || 29 ||
tapasā kar[1]ṣito 'tyarthaṃ kṛśo dhamanisaṃ[2]tataḥ |
nagno vīṭāṃ mukhe dattvā mahādhvānaṃ tato gataḥ[3]. || 30 ||
tataś ca Bhārataṃ varṣam etal lokeṣu gīyate, |
Bharatāya yataḥ pitrā dattaṃ prātiṣṭhatā vanam. || 31 ||

---

21 = Kū. 40.34; Vi. II. 1.21b, 22a. 1. Vi.1 tad. 2. Kū. Vi.1 varṣaṃ.

22 = Kū. 40.35; Vi. II. 1.22b, 23a. 1. Vi. pradattavān.

23 = Kū. 40.36a (b) = bc; Vi. II. 1.23b, 24. 1. Kū. abhyaṣiñcan narādhi-. 2. Vi.2 Sā-. 3. Kū. saṃsārāsāratāṃ jñātvā tapas taptuṃ vanaṃ gataḥ.

24 = A. 107.9; Vi. II. 1.25. 1. A. -yāni hy aṣṭa varṣāṇi sattama.
25. = Vi. II. 1.26.

26 = Kū. 40.37a = b; Vi. II. 1.27 (27ab). 1. Vi.1 -āhvaṃ yasya vai; Vi.2 vai.

27 = Ga. 54 (13) (12) (13b, 14a); Kū. 40.37b, 38a; Vi. II. 1.28 (27c, 28a). 1. Ga. Nabhes tu Merudevyāṃ tu putro 'bhūd Ṛṣabho Hara. 2. Kū. vīraḥ putraśatāgrajaḥ; Ga. tatputro Bhārato nāma Śālagrāme sthito vratī.

28 = Kū. 40.(38b) = b; Vi. II. 1.29, 30a (28b, 29). 1. Kū. so 'bhiṣicya Ṛṣabhaḥ putraṃ; Vi.2 vīraṃ. 2. Vi.2 -tim.

29 = Kū. 40.39a = aI bI; Vi. II. 1.30b, 31a (30). 1. Kū. -thāśramaṃ gatvā. 2. Kū. -thāvidhi. 3. Vi.2 iyāja.

30 = Kū. 40.39b (40a). Vi. II. 1.31b, 32a (31). 1. Kū.1 T. dhar-. 2. Kū.1 T. 'yam aviśan; Kū.2 T. 'yam aniśan. 3. Kū. jñānayogarato bhūtvā mahāpāśupato 'bhavat.
31 = Vi. II. 1.32b, 33a (32).

Sumatir Bharatasyâbhūt[1] putraḥ paramadhārmikaḥ, |
kṛtvā samyag dadau tasmai rājyam iṣṭamakha*ḥ*[2] pitā. || 32 ||

> putrasaṃkrāmitaśrīs tu Bharataḥ sa mahīpatiḥ |
> yogābhyāsarataḥ prāṇān Śā[1]lagrāme 'tyajan, mune. || 33 ||
> ajāyata sa vipro 'sau yoginām pravare kule, |
> Maitreya, tasya caritaṃ kathāyiṣyāmi te punaḥ: || 34 ||

Sumates[1] T*ai*jasas[2], tasmād[3] Indradyumno *vyajāyata*[4], |
Parameṣṭhi *ta*tas tasmāt[5], Prati[6]hāras tadanvayaḥ[7]. || 35 ||
Pratihartêti vikhyāta[1] utpannas tasya câtmajaḥ, |
Bh*a*vas[2] tasmād, ath[3]-Ôdgīthaḥ[4], Prastā*ras*[5] tatsuto vibhuḥ[6], || 36 ||
Pṛthus[1] tatas[2], tato[3] Nakto, Naktasyâpi Gayaḥ s*u*taḥ[4], |
Naro Gayasya tanayas, tatputro 'bhūd Virāṭ[5] tataḥ[6]. || 37 ||
tasya putro Mahāvīryo, Dhīmāṃs tasmād ajāyata[1], |
Mahāntas tatsutaś[2] câbhūn, *manasyus*[3] tasya câtmajaḥ[4] || 38 ||
Tvaṣṭā, Tvaṣṭuś ca Virajo[1], Raj*ās*[2] tasyâpy[3] abhūt sutaḥ, |
Śatajid Rajasas[4], tasya jajñe putraśataṃ, mune[5]. || 39 ||
Viśvag[1]jyotiḥpradhānās te[2], yair imā vardhitāḥ prajāḥ[3], |
tair idaṃ Bhārataṃ varṣaṃ navabhāgair alaṃkṛtam[4]. || 40 ||

---

32 = Ga. 54.14 (13) a I = a I; Kū. 40.40b = a; Vi. II. 1.33b, 34a (33). 1. Kū. T. -syâpi. 2. Vi.2 -khaṃ.

> 33 = Vi. II. 1.34b, 35a (34). 1. Vi. Sā-.
> 34 = Vi. II. 1.35b, 36a (35).

35 = A. 107.13b, 14a; Ga. 54.14a (13a) (13b) II bc (14a) (15ab) I; Kū. 40.41; Vi. II. 1.36b, 37a (36). 1. Ga. tatputras. 2. A. Ga.1.2 Tejaso; Vi.2 Tejasas. 3. Ga. 'bhavat. 4. Ga. -naś ca tatputraḥ; Kū. -no mahādyutiḥ. 5. Ga. -taḥ smṛtaḥ; Kū. sutas tasmāt. 6. Vi. -ti-. 7. Ga. -raś ca tatputraḥ.

36 = A. 107.(14bI); Ga. 54.14c (14a) (15b) II 15a (14b) (16a) = a I b; Kū. 40.42; Vi. II. 1.37b 38a (37). 1. A. -hārāt Pratīhartā; Ga. -tā tadātmajaḥ. 2. Ga. sutas; Vi. Bhuvas. 3. Vi. tath-. 4. Ga. atho jātaḥ. 5. Kū. Vi.2 -stāvis. 6. Kū. 'bhavat.

37 = A. 107.15b, 16a; Ga. 54.15b, 16a (15) (16b, 17a); Kū. 40.43; Vi. II. 1.38b, 39 (38). 1. Vi. Pṛṣṇus. 2. A. -thuś caiva. 3. Ga. -thuś ca tatsuto; Vi. -to 'bhavan. 4. Ga. Kū. T. smṛtaḥ. 5. Ga.1.2 buddhirāṭ, V. 'bhūd Virāṭ. 6. Ga.3 gataḥ; Kū. tasya bhūyo (V. putro) Virāḍ abhūt.

38 = A. 107.16b, 17a; Ga. 54.16b (15a) (17b) = (a I) b II; Kū. 40.44; Vi. II. 1.39b, 40a (39). 1. Ga. tato Dhīman mahātejā. 2. Kū. Dhīmato 'pi tataś. 3. A. -yas; Ga. Bhauvanas; Kū. -bhūd Rauvaṇas. 4. Kū. tatsuto 'bhavat.

39 = A. 107.17b, 18a; Ga. 54.17ab (16bc) I = ab I; Kū. 40.46; Vi. II. 1.40b, 41a (40). 1. A. Ga. -jā. 2. A. Ga.2 Kū. Vi. -jas. 3. Kū. tasmād. 4. Kū. Rathajit. 5. Kū. dvijāḥ.

40 = A. 107.18b = aI (b); Ga. 54.17b (16c) (18b) II = a I; Kū. 40.(47a) = a; Vi. II.41b,

| ārādhya devaṃ Brahmāṇaṃ Kṣemakaṃ nāma pārthivam |
| asūta putraṃ dharmajñaṃ mahābāhum ariṃdamam. |
| ete purastād rājāno mahāsattvā mahaujasaḥ. || 40_1 ||

te[1]ṣāṃ vaṃśaprasūtais *tu*[2] bhuktêyaṃ Bhāratī[3] purā; |
kṛtatretādisargeṇa yugākhyā hy ekasaptatiḥ[4]. || 41 ||
eṣa Svāyaṃbhuvaḥ sargo, yenêdaṃ pūritaṃ jagat, |
Vārāhe tu, mune, kalpe pūrvamanvantarādhipaḥ. || 42 ||

$_{42}$a ($_{41}$). 1. A. -va. 2. Ga. sutaḥ smṛtaḥ. 3. Kū. teṣāṃ pradhāno balavān Viśvagjyotir iti smṛtaḥ. 4. A. Bhārataṃ tair vivardhitam.

| 40_1 = Kū. 40.$_{47}$bc, $_{48}$a.

41 = A. 107.$_{19}$ = b; Kū. 40.$_{48}$b = a; Vi. II. 1.$_{42}$b, $_{43}$ ($_{42}$). 1. Kū. e-. 2. Kū. V. Vi. -taiś ca. 3. Kū. pṛthivī. 4. A. sargaḥ Svāyaṃbhuvaḥ smṛtaḥ; Vi.$_2$ -yām ekasaptatim.

42 = Vi. II. 1.$_{44}$ ($_{43}$).

822

2*

2. Kapitel

[A. 108.$_{1-33}$; Br. 18 (16).$_{6-62}$; Ga. 54.$_{5}$ $_{(4)}$—$_{9}$ $_{(8)}$; Kū. 45.$_{1-26}$; 46.$_{1,\ 28-40}$; Śidh. 33.$_{1-43}$; Śu. 17.$_{1-14}$; Vi. II. 2.$_{1-54}$ $_{(56)}$].

Munaya ūcuḥ (Maitreya uvāca);
Kathit*aṃ puṇyaphaladaṃ*
purāṇaṃ ślakṣṇayā girā[1] |
manaḥkarṇasukhaṃ samyak
prīṇāty amṛtasaṃmitam. || 1_1 ||
idānīṃ śrotum icchām*aḥ*[1]
sakalaṃ maṇḍalaṃ bhuvaḥ, |
vaktum arhasi, sarvajña,
paraṃ kautūhalaṃ hi naḥ[2]. || 1_2 ||
yāvantaḥ sāgarā dvīpās
tathā varṣāṇi parvatāḥ |
vanāni saritaḥ pu*r*yo[1]
devādīnāṃ, *mahāmate*[2], || 1_3 ||
yatpramāṇam idaṃ sarvaṃ
yadādhāraṃ yadātmakam |
saṃsthānam asya *jagato*[1]
yathāvad vaktum arhasi! || 1_4 ||

Śanatkumāra uvāca:
Pārāśarya, susaṃkṣepāc
chṛṇu tvaṃ vadato mama |
[maṇḍalaṃ ca bhuvaḥ samyak
saptadvīpādisaṃyutam |] |
Jambūḥ Plakṣaḥ Śālmaliś ca

Lomaharṣaṇa (Parāśara) uvāca:
m*unayāḥ*[1] śrūyatām etat
saṃkṣepād *va*[2]dato mama, |
nâsya varṣaśatenâpi
vaktuṃ śakyo '*ti*[3]vistaraḥ. || 1_5 ||
Jambū-Plakṣāhva[1]yau dvīpau
Śālmal*iś*[2] câparo, *dvijāḥ*[3], |

1_1 = Br. 18 (16).$_6$; Vi. II. 2.$_{(1a)}$ = a. sargaḥ Svāyaṃbhuvaś ca me. 1. Vi. -to bhavatā brahman

1_2 = Br. 18 (16).$_7$; Vi. II. 2.$_{1b}$ = a. tvattaḥ. 2. Br.$_2$ mahat. 1. Vi- śrotum icchāmy ahaṃ

1_3 = Br. 18 (16).$_8$; Vi. II. 2.$_2$. 1. Br. puṇya-. 2. Vi. tathā mune.

1_4 = Br. 18 (16).$_9$; Vi. II. 2.$_3$. 1. Vi. -ya ca mune.

1_5 = Br. 18 (16).$_{10}$; Vi. II. 2.$_4$. 1. Vi. Maitreya. 2. Vi. ga-. 3. Vi. hi.

Kuśaḥ Krauñcaś ca *Śaka*k*aḥ*[1] ||1||

Puṣkaraḥ[1] saptamaḥ, sarve
samudraiḥ saptabhir vṛtāḥ: |

Kuśaḥ Krauñcas *tatha* Śākaḥ[4]
Puṣkaraś caiva[5] saptamaḥ; || 1 ||
ete dvīpāḥ samudrais tu
sapta[1] saptabhir āvṛ[2]tāḥ: |

Lavaṇ-Ekṣu-*Surā*[1]-Sarpir-Dadhi-Dugdha-Jal*aiḥ samam*[2]. || 2 ||
Jambūdvīpaḥ samastānām eteṣāṃ madhya*saṃ*[1]sthitaḥ[2], |
tasyâpi Merur[3], *viprendrā*[1], madhye[5] kanakaparvataḥ[6]. || 3 ||
caturaśītisāhasr*air*[1] yojanai*s tas*[2]ya côcchrayaḥ, |
praviṣṭaḥ ṣoḍaśâdhastād[3], dvātriṃśan mūrdhni vistṛtaḥ[4]. || 4 ||
mūle[1] ṣoḍaśasāhasr*o*[2] vistāras tasya sarva*t*aḥ[3] |
bhūpadmasyâsya[4], śailo 'sau[5] karṇikākāra[6]saṃsthitaḥ. || 5 ||
Himavān Hemakūṭaś ca Niṣadhaś câs[1]ya dakṣiṇe |
Nīlaḥ Śvetaś ca Śṛṅgī ca uttare varṣaparvatāḥ. || 6 ||

---

1 = Śidh. 33.1 = ac; Śu. 17.1-2a.
1. Śidh. Puṣkaraḥ.

2a = Śidh. 33.2a; Śu. 17.2b. 1. Śidh. Śākas tu.

1 = A. 108.1; Br. 18 (16).11; Ga. 54.5(4); Kū. 45.2(a)b; Vi. II. 2.5. 1. Ga. -ṣau dva-. 2. Br. T. Ga. -laś. 3. A. mahān; Ga. Hara; Vi. dvija; Kū. Jambūdvīpaḥ [pradhāno 'yaṃ Plakṣaḥ Śālmalir eva ca. 4. Kū. -caś ca Śākaś ca. 5. A. cêti.

2a = A. 108.2a; Br. 18 (16).12a; Ga. 54.6 (5)a; Kū. 45.3a; Vi. II. 2.6a.
1. Kū. ete sapta mahādvīpāḥ samudraiḥ. 2. Kū. -bhir vṛ-.

2b = A. 108.2b; Br. 18 (16).12b; Ga. 54.6(5)b; Śidh. 33.2b; Śu. 17.3a; Vi. II. 2.6b.
1. Śidh. -rasaiḥ; Śu. -rasau. 2. Ga., jalāntakāḥ; Śu. jalāśayāḥ.

3 = Br. 18 (16).13; Ga. 54.(7)(6); Kū. 45.6a(b); Śidh. 37.3; Śu. 17.3b, 4a; Vi. II. 2.7.
1. Śidh. -yamaḥ; Śu. -yataḥ; Kū. -nāṃ madhye caiva vyava-. 2. Ga. dvīpāt tu dviguṇe dvīpaḥ samudraś ca Vṛṣadhvaja. 3. Br. madhye. 4. Śidh. Śu. Kāleya; Vi. Maitreya. 5. Br. Meruḥ. 6. Ga. Jambūdvīpe sthito Merur lakṣayojanavistṛtaḥ; Kū. tasya madhye mahā-Merur viśrutaḥ kanakaprabhaḥ.

4 = A. 108.3b, 4a II. I; Br. 18 (16).14; Ga. 54.8(7); Kū. 45.7; Śidh. 33.4bI aII, I bII; Śu. 17.4b, 5a; Vi. II. 2.8 (8, 9a). 1. A. Kū. Vi. -sro; Śu. -timānais tair. 2. Ga. Vi. -nair as-. 3. A. bhūyiṣṭhaḥ ṣoḍaśādrirāṭ. 4. A. vistārat.

5 = Br. 18 (16).15; Ga. 54.9(8)aI, II = aI bII; Kū. 45.8; Śidh. 33.5bI aII, I bII; Śu. 17.5b, 6a; Vi. II. 2.9 (9b, 10). 1. Ga. adhaḥ. 2. Br. -rair; Ga. Śidh. Śu. -raḥ. 3. Vi. -śaḥ. 4. Śu. bhūmipṛṣṭhastha-. 5. Śu. 'yaṃ; Vi. śaileśaḥ. 6. Kū. -kātvena.

6 = A. 108.5; Br. 18 (16).16; Ga. 54.9 (8)bc; Kū. 45.9ab; Śidh. 33.6; Śu. 17.6b, 7a; Vi. II. 2.10 (11). 1. Br. -dhas tasya.

daśasāhasrikā hy ete
ratnavanto 'ruṇaprabhāḥ, |
lakṣapramāṇau dvau madhy*e*[1],
daśahīnās tathâpare, |
sahasradvitayo*c*[1]*chrāy*ās[2] tāvadvistāriṇaś ca te[3]. || 7 ||
Bhāratam prathamam varṣam, tataḥ Kimpuruṣam smṛtam, |
Harivarṣam tath*aivâ*nyan[1] Meror dakṣiṇato, dvijā*ḥ*[2], || 8 ||
Ramyakam côttar*am*[1] *v*arṣ*am*[2], tasy*aivâ*nu[3] Hiraṇmayam, |
Uttar*āḥ*[4] Kuravaś caiva yathā vai[5] Bhāratam[6] tathā. || 9 ||
navasāhasram ekaikam eteṣām, *dvija*[1]sattam*āḥ*[2], |
Ilāvṛtam ca[3] tanmadhye, *tanmadhye*[4] Merur ucchritaḥ. || 10 ||
Meroś caturdiśam tatra[1] navasāhasravistṛtam[2] |
Ilāvṛtam, *mahābhagaś*[3], catvāraś câ[4]tra parvatāḥ, || 11 ||
viṣkambhā raci[1]tā Meror yojanāyutam ucchritāḥ[2]: |
| [navaiḥ sarobhiś ca samam dikṣv ete keśarācalāḥ.] |
pūrveṇa[1] Mandaro nāma, dakṣiṇe Gandhamādanaḥ, || 12 ||
Vipulaḥ paścime pārśve[1], Supārśvaś côttare[2] s*thi*[3]taḥ. |
Kadambas teṣu Jambūś[4] ca Pippalo Vaṭa eva ca; || 13 ||

7a = Śidh. 33.7a; Śu. 17.7b.

7a = A. 108.6a; Br. 18 (16).17a; Kū. 45.10a; Vi. II. 2.11a (12a). 1. Br. V. Vi. -yau.

7b = A. 108.6b; Br. 18 (16).17b; Kū. 45.10b; Śidh. 33.7b; Śu. 17.8a; Vi. II. 2.11b (12b). 1. Śu. -rayojanot-. 2. Śidh. Śu. -otsedhās. 3. Br. ye.

8 = A. 108.7; Br. 18 (16).18; Kū. 45.11; Śidh. 33.8; Śu. 17.8b, 9a; Vi. II. 2.12(13). 1. Kū. -yat; Śidh. Śu. tato 'nyad vai. 2. A. Br. -ja; Śidh. Śu. mune.

9 = A. 108.8; Br. 18 (16).19; Kū. 45.12; Śidh. 33.9; Śu. 17.9b, 10a; Vi. II. 2.13 (14). 1. A. Śidh. Śu. -re. 2. Śidh. Śu. pārśve. 3. A. -vânyad; Br. -va tu; Śidh. tasya sanu; Śu. -yâmśe tu. 4. Kū. Śidh. Śu. -re. 5. Kū. yathaite. 6. Kū. -tās; Śu. -ta.

10 = A. 108.9; Br. 18 (16).20; Kū. 45.13; Śidh. 33.10; Śu. 17.10b, 11a; Vi. II. 2.14 (15). 1. A. Śidh. Śu. muni-. 2. A. Śidh. Śu. Vi. -ma. 3. Śidh. Śu. tu. 4. A. Br. Vi. sauvarṇo.

11 = A. 108.10; Br. 18 (16).21; Kū. 45.14; Śidh. 33.11; Śu. 17.11b, 12a; Vi. II. 2.15 (16). 1. Vi. tat tu. 2. Śidh. Śu. -ram ucchritam. 3. A. Vi. -ga; Śidh. Śu. ṛṣiśreṣṭha. 4. Kū. ta-.

12a = A. 108.11a; Br. 18 (16).22a; Kū. 45.15a; Śidh. 33.12a; Śu. 17.12b; Vi. II. 2.17a. 1. Br. vita-. 2. A. Br. -tavistṛtāḥ; Śu. yojitāḥ punar ucchritāḥ. | [] = Vi.2 II. 2.17b.

12b = A. 108.11b; Br. 18 (16).22b; Kū. 45.15b; Śidh. 33.12b; Śu. 17.13a; Vi. II. 2.17b (18a). 1. Śu. -ve hi.

13 = A. 108.12; Br. 18 (16).23; Kū. 45.16; Śidh. 33.13; Śu. 17.13b, 14a; Vi. II. 2.17c, 18a (18b, 19a). 1. Śidh. Śu. bhāge. 2. Kū. -raḥ. 3. A. Kū. Vi. smṛ-. 4. Śidh. Śu. -bo Jambūvṛkṣaś.

ekādaśaśatāyāmāḥ pādapā giriketavaḥ; |
Jambūdvīpasya *sā* Jambūr[1] nāmahetur[2], *dvijottamaḥ*.[3] || 14 ||
mahāgajapramāṇāni Jambvās[1] tasyāḥ[2] phalāni *ca*[3] |
patanti bhūbhṛtaḥ pṛṣṭhe śīryamāṇāni sarvataḥ. || 15 ||
rasena teṣāṃ[1] *vi*[2]khyātā tatra Jambūnadîti vai[3], |
sarit pra[4]vartate *sā ca*[5] pīyate tanni[6]vāsibhiḥ. || 16 ||
na *sve*[1]do na ca daurgandhyaH na jarā *nên*[2]driyakṣayaḥ[3] |
tatpānasvastha[4]manasāṃ[5] janānāṃ[6] tatra jāyate. || 17 ||
tīra[1]mṛt tad[2]rasaṃ[3] prāpya sukhavāyu[4]viśoṣitā[5] |
Jāmbūnadākhyaṃ bhavati suvarṇaṃ siddhabhūṣaṇam. || 18 ||
Bhadrāśva*ṃ*[1] pūrvato Meroḥ, Ketumālaṃ[2] ca paścime, |
varṣe dve tu, muniśreṣṭh*as*[3], tayor madhye *tv*[4] Ilāvṛtam[5]. || 19 ||
vanaṃ Caitrarathaṃ pūrve[1], dakṣiṇe[2] Gandhamādanam[3], |
V*ai*[4]bhrājaṃ paścime *tadvad*[5], uttare[6] Nandanaṃ smṛtam[7]. || 20 ||
Aruṇodaṃ Mahābhadra*ṃ* *Śī*todaṃ Mānasaṃ *smṛtam*[1] |
sarāṃsy etāni catvāri devabhogyāni sarva*dā*[2]. || 21 ||

---

14 = A. 108.13ab I = ab I; Br. 18 (16).24; Kū. 45.17a = b; Śidh. 33.14; Śu. 17.14b, 15a; Vi. II. 2.18b, 19a (19b, 20a). 1. A. -dvīpêti saṃjñā syāt; Śidh. -ya yo Jambūr; Śu. -ya nāmno vai. 2. Śu. hetuṃ śṛṇu. 3. A. Kū. maharṣayaḥ; Śidh. Śu. Vi. mahāmune.

15 = Br. 18 (16).25; Kū. 45.17b, 18a; Śidh. 33.15; Śu. 17.16; Vi. II. 2.19b, 20a (20bc). 1. Śidh. -bos. 2. Śidh. -ya. 3. Br. Vi. vai.

16 = Br. 18 (16).26; Kū. 45.18b, 19a; Śidh. 33.16; Śu. 17.17; Vi. II. 2.20b, 21a (21). 1. Br.2 tena; Kū. -yāḥ. 2. Kū. Śidh. Vi. pra-. 3. Kū. T. -dī girau. 4. Śidh. Śu. parito. 5. Kū. Vi.2 câpi; Śidh. tatra. 6. Kū. tatra.

17 = Br. 18 (16).27; Kū. 45.19b, 20a; Śidh. 33.17; Śu. 17.18; Vi. II. 2.21b, 22a (22). 1. Br. Vi. khe-. 2. Śidh. Śu. cên-. 3. Śu. -grahaḥ. 4. Vi. -nāt svaccha-. 5. Śu. tasyās taṭe sthitānāṃ tu. 6. Kū. na tāpaḥ svacchamanasāṃ nâsaukhyaṃ.

18 = Br. 18 (16).28; Kū. 45.20b, 21a; Śidh. 33.18; Śu. 17.19; Vi. II. 2.22bc (23). 1. Śidh. -re. 2. Kū. tattīramṛd. 3. Śidh. tatra saṃ-; Śu. -snāṃ ca saṃ-. 4. Kū. vāyunā su-. 5. Kū. -taṃ; Śu. -tāṃ.

19 = Br. 18 (16).29; Kū. 45.21b, 22a; Śidh. 33.19; Śu. 17.20; Vi. II. 2.23 (24). 1. Kū. Śidh. -vaḥ. 2. Kū. -laś. 3. Śidh. Śu. Vi. -ṭha. 4. Kū. Śidh. Śu. Vi.1 -ye; Vi.2 -yam. 5. Vi.2 -taḥ.

20 = A. 108.15; Br. 18 (16).30; Kū. 45.22b, 23a; Śidh. 30.20; Śu. 17.21; Vi. II. 2.24 (25). 1. Kū. -vaṃ. 2. Kū. -naṃ. 3. A. Śu. -naḥ. 4. Śidh. Śu. Vi-. 5. A. me saumye; Kū. -maṃ vidyād. 6. Kū. T. -raṃ. 7. A. Nandanaṃ ca sarāṃsy atha; Kū. Savitur vanam.

21 = A. 108.16a = a; Br. 18 (16).31; Kū. 45.23b, 24a; Śidh. 30.21; Śu. 17.22; Vi. II.

Śītāntaś[1] Cakra*muñja*ś[2] ca[3] Kur*āro*[4] Mālyavāṃs tathā |
Vaikaṅka[5]pramukhā Meroḥ[6] pūrvataḥ kesa[7]rācalāḥ[8]. || 22 ||
Trikūṭaḥ Śiśiraś[1] caiva Pataṃgo[2] Rucakas[3] tathā |
Niṣadhādy*ā*[4] dakṣiṇ*atas*[5] *tasya* kesaraparvatāḥ[6]. || 23 ||
Śikhivāsāḥ[1] sa[2]-Vaiḍūryaḥ[3] Kapilo Gandhamādanaḥ[4] |
Jāru[5]dhipramukhās[6] tadvat[7] paścime kesa[8]rācalāḥ[9]. || 24 ||
| Meror anantar*ās te ca*[1] Jaṭharādiṣv avasthitāḥ. |
Śaṅkhakūṭo[1] 'tha Ṛ[2]ṣabho Haṃso Nā*gas tathâparaḥ*[3] |
Kālañjarādyāś ca tathā[4] uttare kesa[5]rācalāḥ[6]. || 25 ||
caturdaśa sahasrāṇi yojanānāṃ mahāpurī[1] |
Meror upari, *viprendra*[2], Brahmaṇaḥ pra[3]thitā[4] divi[5]. || 26 ||
tasyāṃ[1] samantataś câṣṭau diśāsu vidiśāsu ca |
Indrādilokapālānāṃ prakhyātāḥ pravarāḥ puraḥ[2]. || 27 ||

2.25 (26). 1. A. tathā; Br. Vi. Asitodaṃ sa-Mānasam; Kū. Asitodaṃ ca Mānasam. 2. Śidh. Śu. -śaḥ.

22 = A. 108.16b = a I b II; Br. 18 (16).32; Kū. 45.24b, 25a I, 27a II; Śidh. 33.22; Śu. 17.23; Vi. II. 2.26ab (27). 1. Br.1 T.2 Śāntavaṃś, Br.1 V. Śītānakam; Kū. Si-; Śidh. Śu. Si(Śi)tāñjanaḥ; Vi.2 Śitāmbhas. 2. Br.1 -kuñjaś; Br.2 -kumbhas; Kū. ca Kumudvāṃś; Śidh. Kū. -mudaś; Śu. Kuruṅgaś; Vi.2 Kumundaś. 3. A. Śitāmbhaś Cakramuñjādyāḥ. 4. Br. Vi. Kurarī; Kū. Kururī. 5. Kū. -ko-; Śu. ekaika-. 6. Kū. Maṇiśailaś ca . . . 7. A. Śidh- -śa-. 8. Kū. -laḥ.

23 = Br. 18 (16).33; Kū. 45.27b, 28aI, 31aII; Śidh. 33.23; Śu. 17.24; Vi. II. 2.26c, 27a(28). 1. Kū. T. Saśiraś, V. Śikharaś. 2. Śidh. Śu. -tago 3. Śidh. Rajatas. 4. Br. Śidh. -dhādayo. 5. Kū. -dho Vasudhāraś ca . . . 6. Kū. dakṣiṇe kesarācalaḥ; Śu. -dhaḥ Kapilādyāś ca dakṣiṇe kesarācalāḥ.

24 = Br. 18 (16).34; Kū. 45.31b, 32aI, 36aII; Śidh. 33.24; Śu. 17.25; Vi. II. 2.27bc (29). 1. Br.1 T.2 -saḥ. 2. Kū. -sāś ca. 3. Śu. Sinīvāsaḥ Kusubhaś ca. 4. Śu. Nāradas tathā. 5. Br.1 T.2 Jānu-. 6. Śu. nāgādayaś ca girayaḥ. 7. Kū. -diś ca Surāmbuś ca . . . 8. Śidh. -śa-. 9. Kū. -laḥ.

| 25a = Br. 18 (16).38a; Vi. II. 2.28a (30a). 1. Vi. -taraṅgeṣu.

25(bc) = Br. 18 (16).35b, 36a; Kū. 45.36b, 37aI, 39bII; Śidh. 33.25; Śu. 17.26; Vi. II. 2,28bc (30bc). 1. Śidh. Śu. -cūḍo. 2. Kū. Vṛ-. 3. Br.1 -rāḥ; Kū. -thaiva ca; Śidh. Śu. nāma mahīdharaḥ. 4. Kū. -janas Śukraśailo. 5. Śidh. -śa-. 6. Kū. -laḥ.

26 = A. 108.18a = a; Br. 18 (16).36b, 37a; Kū. 46.1; Śidh. 33.26bI aII, I bII; Śu. 17.27ba; Vi. II. 2.29 (31). 1. A. ca dikṣu ca; Śidh. tathā puram; Śu. -nāni ca saṃkhyayā. 2. Kū. vikhyātā; Śidh. Kāleya; Śu. madhye hi; Vi. Maitreya. 3. Br. T. ka-. 4. Śidh. -taṃ. 5. Kū. devadevasya vedhasaḥ; Śu. śātakaumbhaṃ Vidhaḥ puram.

27 = A. 108.18bI = bI; Br. 18 (16).37b, 38a; Śidh. 33.27bI aII, I bII; Śu. 17.(28);

Viṣṇupādaviniṣkrāntā plāva[1]yitvên[2]dumaṇḍalam[3] |
samantād[4] Brahmaṇaḥ puryāṃ[5] Gaṅgā patati vai divaḥ[6]. || 28 ||
sā tatra patitā dikṣu caturdhā prat*ya*padyat*a*:[1] |
Sītā c-Ālakanandā ca *V*[2]akṣur Bhadrā ca vai kramāt[3]. || 29 ||

Sītā pūrveṇa śail*āt tu*[1],
Nandā caiva tu dakṣiṇe, |
s*ā*[2] *V*[3]akṣuḥ paścime caiva,

pūrveṇa Sītā[1] śailāt[2] tu[3]
śailaṃ[4] yāty[5] antarikṣagā[6] |
tataś ca pūrvavarṣeṇa
Bhadrāśvenaiti sâr[7]ṇavam. || 30 ||
tathaiv-Ālakanandâpi[1]
dakṣiṇenaitya[2] Bhāratam |
prayāti sāgaraṃ *bhū*[3]tvā
saptabhedā, *dvijottamāḥ*[4]. || 30_1 ||
*V*akṣuś ca[1] paścimagirīn
atītya sakalāṃs ta*thā*[2] |

Vi. II. 2.30 (32). 1. Śidh. -ya; Vi. -yāḥ. 2. Śidh. khyātāḥ puryaḥ samantataḥ; Śu. aṣṭānāṃ lokapālānāṃ paritas tām anukramāt | yathādiśaṃ yathārūpaṃ puro 'ṣṭāv upakalpitāḥ.

28 = A. 108.19(aI II); Br. 18 (16).38b, 39a; Kū. 46.28; Śidh. 33.28bI aII, I bII; Śu. 17.29bI aII, I bII; Vi. II. 2.31 (33). 1. Śu. pāta-. 2. Br. -yantîn-. 3. A. Viṣṇupadāt plāvayitvā. 4. Śu. tasyāṃ ca. 5. Śidh. -yāḥ. 6. Br. T. divi; Kū.1T.2 tataḥ; Śu. nadī; A. candraṃ svargāt pataty api.

29 = Br. 18 (16).39b, 40a; Kū. 46.29; Śidh. 33.29bI aII, I bII; Śu. 17.30ba; Vi. II. 2.32 (34). 1. Kū. hy abhavad dvijāḥ; Śidh. Vi. -tipadyate. 2. Br. Śidh. Śu. Vi. C-. 3. Kū. Sucakṣur Bhadranāmikā.

30 = Śidh. 38.30; Śu. 17.31. 1. Śu. -laṃ hi. 2. Śidh. Su-.

30 = A. 108.19b = a; Br. 18 (16).40b, 41a; Kū. 46.30; Vi. II. 2.33 (35). 1. Kū. T. Vi. śailāt. 2. A. Bhadrāśvāc; Kū. chailaṃ; Vi.1 Sītā; Vi.2 Chītā. 3. Br. ca. 4. Kū. T. Sītā, V. -le. 5. Br. Vi.1 yānty. 6. A. chailāc chailād gatārṇavam. 7. Kū. -vād yāti câr-.

30_1 = A. 108.20; Br. 18 (16).41b, 42a; Kū. 46.31; Vi. II. 2.34 (36). 1. Br.1 T.2 Kū. -dā ca. 2. A. -ṇaiva; Kū. -ṇād etya. 3. A. kṛ-; Kū. bhit-. 4. A. -dâtha paścimam; Vi. -dā mahāmune.

30_2 = Br. 18 (16).42b, 43a; Kū. 46.32; Vi. II. 2.35 (37). 1. Br. Vi. Cakṣuś ca;

Bhadrā côttarato vrajet. ‖ 30 ‖
girīn atītya sakalāṃś
caturdikṣu mahāmbhudhim |
sā yayau prayatā bhūtvā
Gaṅgā tripathagāminī. ‖ 31 ‖

paścimaṃ Ketumālākhyaṃ
varṣaṃ gatvaiti[3] sâ[4]r*ṇava*m[5].‖30₂‖
Bhadrā tathôttaragirīn
uttarāṃś ca tathā Kurūn |
atītyôttaram am[1]bhodhiṃ
samabhyeti, *dvijottamāḥ*[2]. ‖31‖

ā[1]-Nīla-Niṣadhāyā*m*au[2] Mālyavad-Gandhamādanau |
t*ayor*[3] madhya[4]gato Meruḥ karṇikākārasaṃsthitaḥ. ‖ 32 ‖
Bhāratāḥ Ketumālāś ca Bhadrāśvāḥ Kuravas tathā |
patrāṇi lokapadmas[1]ya maryādā*śaila*[2]bāhyataḥ[3]. ‖ 33 ‖

Jaṭharo[1] Devakūṭaś ca
āyāme dakṣiṇottare, ‖ 34 ‖

Jaṭharo Devakūṭaś ca
maryādāparvatāv ubhau |
tau dakṣiṇottarāyāmāv[1]
ā-Nīla-Niṣadhāyatau. ‖ 34 ‖

Gandhamādana-Kailāsau pūrva*paśca*[1]*ya*t*āv*[2] *ubh*au[3], |
aśītiyojanāyāmāv
arṇavāntar[1]vyavasthitau.‖35‖

---

31 = Śidh. 33.31; Śu. 17.32.

Kū. Sucakṣuḥ. 2. Br. Vi. tataḥ. 3. Br. anveti. 4. Kū. câr-. 5. Vi. sāgaram.
31 = Br. 18 (16).43b, 44a; Kū. 46.33; Vi. II. 2.36 (38). 1. Kū. -ya côttarām-. 2. Kū. maharṣayaḥ; Vi. mahāmune.

32 = A. 108.21b, 22a; Br. 18 (16).44b, 45a; Kū. 46.34; Śidh. 33.32; Śu. 17.33; Vi. II. 2.37 (39). 1. Śidh. Śu. su-. 2. Śidh. -dhāyātau; Śu. -dhau yau tau. 3. Śidh. Śu. teṣāṃ. 4. Kū. T. -yaṃ.

33 = A. 108.22b, 23a; Br. 18 (16).45b, 46a; Kū. 46.35; Śidh. 33.33; Śu. 17.34; Vi. II. 2.38 (40). 1. Br. -śailas-. 2. Śidh. Śu. -loka-. 3. Śu. -parvatāḥ.

34 = Śidh. 33.34a; Śu. 17.35a. 1. Śidh. -re; Śu. -raṃ.

34 = A. 108.23b, 24a; Br. 18 (16).46b, 47a; Kū. 46.36; Vi. II. 2.39 (41). 1. Kū. dakṣiṇottaram āyātāv.

35a = A. 108.24b; Br. 18 (16).47b; Kū. 46.37a; Śidh. 33.34b; Śu. 17.35b; Vi. II. 2.40 (42)a. 1. A. T. Vi.2 -vavac câ-. 2. Br.1 T.2 -cāt tu tāv. 3. Śidh. Śu. paścimato gatau.

35b = A. 108.25a; Br. 18 (16).48a; Kū. 46.37b; Vi. II. 2.40 (42)b. 1. Vi.2 -ta-.

pūrvapaścimato Meror
Niṣadho Nīlaparvataḥ ‖ 35 ‖
dakṣiṇottaram āyātau
karṇikāntar vyavasthitau. |

Niṣadhaḥ Pāri*yā*[1]traś ca
maryādāparvatāv ubhau, |
tau dakṣiṇottarāyāmāv
ā-Nīla-Niṣadhāyatau. ‖ 35_1 ‖
Meroḥ paścimadigbhāge
yathā pūrv*au*[1] tathā[2] sthitau|
Triśṛṅgo Jārudhiś[3] caiva[4]
uttarau[5] varṣaparvatau ‖35_2‖
pūrvapaścāyatāv etāv[1]
arṇavāntar vyavasthitau; |
ity ete *hi* m*ayā* *pr*oktā[2]
maryādāparvatā, *dvijāḥ*[3]. ‖ 35_3 ‖

Jaṭharādyāḥ sthitā[1] Meror ye[2]ṣāṃ dvau dvau *caturdiśam*[3], |

kesarāḥ parvatā ete
Śī[1]tādyāḥ sumanoramāḥ. ‖ 36 ‖

Meroś caturdiśaṃ ye tu
proktāḥ kesaraparvatāḥ |
Śītāntādyā, *dvijās*[1], teṣām
atīva hi mano*ra*m*ā*ḥ[2] ‖ 36 ‖

śailānām antare[1] droṇyaḥ siddhacāraṇasevitāḥ |

35b = Śidh. 33.35a; Śu. 17.36a.
36a = Śidh. 33.35b; Śu. 17.36b.

35_1 = A. 108.25b = a; Br. 18 (16).48b, 49a; Kū. 46.38a = a; Vi. II. 2.41 (43)a = a. 1. Kū. Vi. -pā-.
35_2 = A. 108.26; Br. 18 (16).49b, 50a; Kū. 46.38b, 39a; Vi. II. 2.41b, 42a (43c, 44a). 1. A. Vi.2 -ve; Kū. yathāpūrvaṃ. 2. Kū. vyava-. 3. A. Rudhiraś. 4. Kū. -dhis tadvad. 5. Kū. -re.
35_3 = A. 108.27a = a; Br. 18 (16).50b, 51a; Kū. 46.39b. (40a); Vi. II. 2.42b, 43a (44b, 45a). 1. Kū. T. tāvadāyāmavistarau. 2. Vi. -te munivaryoktā. 3. Vi. -tās tava; Kū. maryādāparvatāḥ proktā aṣṭāv iha mayā dvijāḥ.

36b(a) = A. 108.27b; Br. 18 (16).51b; Kū. 46.40b; Śidh. 33.36a; Śu. 17.37a; Vi. II. 2.43 (45)b. 1. Br. -rāvasthitā. 2. Vi. -ros te-. 3. A. -yāś ca maryādāśailā Meroś caturdiśam; Kū. -roś caturdikṣu maharṣayaḥ; Śidh. Śu. vyavasthitau.

36c = Śidh. 33.36b; Śu. 17.37b. 1. Śu. Śve-.

36bc = Br. 18 (16).52; Vi. II. 2.44 (46ab). 1. Vi. mune. 2. Br. -harāḥ.

suramyāṇi tathā tāsu[2] kānanāni purāṇi ca ‖ 37 ‖

Lakṣmī-Viṣṇv-Agni-Sūry*ādi*-[1]
devānāṃ, munisattam*āḥ*[2], |
tāsv āyatanavar*y*āṇi[3]
juṣṭāni *na*[4]rakiṃnaraiḥ. ‖ 37_1 ‖

sarveṣāṃ caiva devānāṃ
yakṣagandharvarakṣasām, |

gandharvayakṣarakṣāṃsi
tathā Daiteya-Dānavāḥ |

krīḍanti tāsu ramyāsu[1] śailadroṇīṣv[2] aharniśam, ‖ 38 ‖

dharmiṇām ālayā hy ete
bhaumāḥ svargāḥ prakīrtitāḥ; |

bhaumā hy ete smṛtāḥ svargā
dharmiṇām ālayā, dvijāḥ[1]; |

nai[1]teṣu pāpakartāro[2] yānti janmaśatair api[3]. ‖ 39 ‖

Bhadrāśve bhagavān[1] Viṣṇur āste Hayaśirā, dvij*āḥ*[2], |
varāhaḥ Ketumāle tu[3], Bhārate kūrmarūpadhṛk, ‖ 39_1 ‖
matsyarūpaś ca Govindaḥ Kuruṣv āste *sanātanaḥ*[1], |
viśvarūpeṇa sarvatra sarvaḥ sarveśvaro[2] Hariḥ |
sarvasyâdhārabhūto 'sau, *dvija*, āste[3] 'khilātmakaḥ. ‖ 39_2 ‖

yāni Kiṃpuruṣādyāni[1] varṣāṇy aṣṭau, *dvijottamāḥ*[2], |
na teṣu śoko nâyāso[3] nôdvegaḥ kṣudbhayādikam. ‖ 40 ‖
su[1]sthāḥ prajā nirātaṅkāḥ sarvaduḥkhavivarjitāḥ |
daśadvādaśavarṣāṇāṃ sahasrāṇi sthirāyuṣaḥ. ‖ 41 ‖

---

37 = Br. 18 (16).53; Śidh. 33.37; Śu. 17.38; Vi. II. 2.45 (46c, 47a). 1. Br. -ra-; Śu. uttare. 2. Śidh. teṣu.

37_1 = A. 108.28b = a; Br. 18 (16).54; Vi. II. 2.46 (47bc). 1. Br. -Sūry-Endra-. 2. A. Vi. -ma. 3. Vi. -varṣāṇi. 4. Vi. va-.

38a = Śidh. 33.38a; Śu. 17.39a.

38a = Br. 18 (16).55a; Vi. II. 2.47 (48)a.

38b = Br. 18 (16).55b; Śidh. 33.38b; Śu. 17.39b; Vi. II. 2.47 (48)b. 1. Śidh. Śu. deva-Daiteyāḥ. 2. Śu. -prāyeṣv.

39a = Śidh. 33.39a; Śu. 17.40a.

39a = Br. 18 (16).56a; Vi. II. 2.48 (49)a. 1. Vi. mune.

39b = Br. 18 (16).56b; Śidh. 33.39b; Śu. 17.40b; Vi. II. 2.48 (49)b. 1. Śu. na. 2. Vi. -karmāṇo. 3. Śidh. Śu. paśyanti kutracit.

39_1 = A. 108.29b = a I b I; Br. 18 (16).57; Vi. II. 2.49 (50). 1. A. 'sti Hayagrīvo. 2. Vi. -ja. 3. A. -mālake.

39_2 = Br. 18 (16).58, 59a; Vi. II. 2.50, 51a (51, 52a). 1. Vi. Janārdanaḥ. 2. Vi.2 -vatrago. 3. Vi. Maitreyâste.

40 = Br. 18 (16).59b, 60a; Śidh. 33.40; Śu. 17.41; Vi. II. 2.51bc (53). 1. Śu. -dīni. 2. Śidh. Śu. Vi. mahāmune. 3. Śu. nâpathyo.

41 = Br. 18 (16).60b, 61a; Śidh. 33.41; Śu. 17.42; Vi. II. 2.52 (54). 1. Br.2 Śu. sva-.

na teṣu varṣate devo[1], bhaumāny ambhāṃsi *teṣu vai*[2], |
kṛtatretādikā[3] *nai*[4]va teṣu sthāneṣu kalpanā. || 42 ||

saptasv eteṣu nadyaś ca
su*payā*ḥ[1] svarṇavālukāḥ |
śataśaḥ santi kṣudrāś ca,
tāsu krīḍ*ec ch*ubh*o* jan*a*ḥ[2]. 43

sarveṣv eteṣu varṣeṣu
sapta sapta kulācalāḥ |
nadyaś ca śataśas, tebhyaḥ
prasūtā yā, dvijottam*āḥ*[1]. || 43 ||

---

42 = Br. 18 (16).61b, 62a; Śidh. 33.42bI aII, I bII; Śu. 17.43bI aII, I bII; Vi. II. 2.53 (55). 1. Śidh. Śu. -vas. 2. Br.1 T.2 naiteṣu bhaumāny anyāni kṣutpipāsādi no dvijāḥ; Śidh. Śu. -si sarvataḥ. 3. Vi.2 -kaṃ. 4. Śidh. Śu. -kāś cai-.

43 = Śidh. 33.43; Śu. 17.44. 1. Śu. -jātāḥ. 2. Śidh. krīḍāśubhājanāḥ.

43 = Br. 18 (16).62bc; Vi. II. 2.54 (56). 1. Vi. -ma.

3. Kapitel

[A. 118.1—8; Br. 19 (17).1—27; Ga. 55.4b—10 (11); Kū. 47.20b—42; Śidh. 34.1—21; Śu. 18.1—21; Vi. II. 3.1—26].

Uttara*ṃ*[1] *yat*[2] samudrasya Himādreś caiva dakṣiṇ*am*[3] |
varṣaṃ, *tad* Bhārataṃ nāma[4], Bhāratī yatra saṃ*ta*[5]tiḥ. ‖ 1 ‖
navayojanasāhasro vistāro *'sya, mahāmune*[1], |
karmabhūmir iyaṃ svargam *apavargaṃ ca gac*[2]*chatām*[3]. ‖ 2 ‖

ataḥ saṃprāpyate svargo
mokṣo[1] naraka eva ca. ‖ 3 ‖

ataḥ saṃprāpyate svargo,
muktim asmāt prayā*n*ti[1] vai, |
tiryaktvaṃ narakaṃ câpi
yānty ataḥ puruṣā, *dvijāḥ*[2]. ‖ 3 ‖
itaḥ svargaś ca mokṣaś ca
madhyaṃ[1] cântaś[2] ca gamyate[3], |
na khalv anyatra martyānāṃ
karma bhūmau vidhīyate. ‖3_1‖

Bharatasyâsya[1] varṣasya nava bhedān ni*śamaya*:[2] |
Indrad*vī*paḥ[3] Kase[4]ru*māṃ*s[5] Tāmra*v*ar[6]ṇo Gabhastimān |
Nāgadvīpas tathā Saumyo G*an*[7]dharvas tv atha Vāruṇaḥ;[8] ‖4‖

---

1 = A. 118.1ab I = ab I; Br. 19 (17).1; Śidh. 34.1bI aII aI bII; Śu. 18.1bI aII, aI bII; Vi. II. 3.1. 1. Śu. -re. 2. Br. -reṇa; Śidh. Śu. tu. 3. Br. Śu. -ṇe. 4. Śidh. Śu. vakṣye 'haṃ Bhārataṃ varṣaṃ. 5. Śidh. Śu. -sṛ-.

2. = A. 118.1b II 2a = (a) b; Br. 19 (17).2; Kū. 47.20b, 21a; Śidh. 34.2; Śu. 18.2a (b); Vi. II. 3.2. 1. Br.1 -raś ca dvijottamāḥ; Br. muniśvarāḥ; Kū. -raṃ varṣam etat prakīrtitam; A. navasāhasravistṛtam. 2. Br.1 pṛc(ī)-; Br.2 i-. 3. Kū. viprā narāṇām adhikāriṇām; Śidh. -gāpavargaṃ puṇyapāpibhiḥ; Śu. svargāpavargayoḥ karmabhūmir eṣā smṛtā budhaiḥ.

3 = Śidh. 34.3a; Śu. 18.3a. 1. Śu. -te puṃbhiḥ svargo.

3 = Br. 19 (17).4; Vi. II. 3.4. 1. Br. -yāti. 2. Vi. mune.

3_1 = Br. 19 (17).5; Vi. II. 3.5. 1. Vi.1 -yaś, Com. -yaṃ. 2. Br. -te. 3. Br. gacchati.

4. = A. 118.3b, 4a = bc; Br. 19 (17).6, 7a; Ga. 55.4b, 5a (4ab) = bc; Kū. 47,22b, 23a = bc; Śidh. 34.3b, 4; Śu. 18.3b, 4; Vi. II. 3.6 (6, 7a). 1. Śu. -syâpi. 2. Śidh. Śu.

ayaṃ tu navamas teṣāṃ dvīpaḥ sāgarasaṃvṛ[1]taḥ, |
yojanānāṃ sahasraṃ tu[2] dvīpo 'yaṃ dakṣiṇottar*āt*[3]. ‖ 5 ‖
pūrve Kirātā *yasya syuḥ*[1] paścime[2] Yavanāḥ sthitāḥ[3], |
| An[1]drā dakṣiṇato, *Rudra*[2], Turuṣkās tv api côttare[3]. ‖ 6 ‖
brāhmaṇāḥ kṣatriyā vaiśyā madhye śūdrāś ca bhāgaśaḥ[1] |
ijyāyudhavaṇijyādyair[2] vartayanto[3] vyavasthitāḥ[4]. ‖ 7 ‖
Mahendro Malayaḥ Sahyaḥ Śuk[1]timān[2] Ṛkṣa[3]parvataḥ |
Vindhyaś ca Pāriyā[4]traś[5] ca saptâtra kulaparvatāḥ. ‖ 8 ‖
| Śatadru[1]-Candrabhāgādyā[2] Himavatpādanir*ga*tāḥ[3], |
Vedasmṛtimukh*ā nadya*ḥ[1] Pāriyā[2]trodbhavā, mune[3]. ‖ 9 ‖

Narmadā Surasādyāś ca	Narmadā-Surasādyāś ca
Vindhyodbhavā mahānadyaḥ, |	nadyo Vindhy*ādri*nir*ga*tāḥ[1]. |

---

bravīmi te. 3. Kū. V. Śidh. Śu. -dyumnaḥ. 4. Ga. Vi.$_{1}$ -śe-. 5. A. Śidh. Śu. Vi.$_{2}$ -ruś ca; Kū.$_{1}$ T.$_{2}$ -rukmān. 6. Br. Kū. Śidh. Vi.$_{2}$ -par-. 7. A. T. Śidh. Gān-. 8. Ga. -paḥ Kaṭāhaś ca Siṃhalo Vāruṇas tatha; Vi.$_{2}$ c-Âruṇaḥ.

5 = A. 118.$_{4}$b, $_{5}$a; Br. 19 (17).$_{7}$b, $_{8}$a; Ga. 55.$_{5}$b ($_{4}$c) = a; Kū. 47.$_{23}$b, $_{24}$a; Śidh. 34.$_{5}$; Śu. 18.$_{5}$; Vi. II. 3.$_{7}$ ($_{7}$b, $_{8}$a). 1. Kū. -sthi-; Śu. -bhṛ-. 2. A. -rāṇi; Br. ca. 3. Kū. Śidh. Śu. -raḥ.

6a = A. 118.($_{6}$aI); Br. 19 (17).$_{8}$b; Ga. 55.$_{6}$ ($_{5}$)a; Kū. 47.$_{24}$b; Śidh. 34.$_{6}$a; Śu. 18.$_{6}$a; Vi. II. 3.$_{8}$a ($_{8}$b). 1. Br. -tās tiṣṭhanti; Ga. -tās tasyās te; Kū. -tās tasyânte; Vi.$_{2}$ yasyânte. 2. Śu- syur dakṣiṇe. 3. Kū. -nās tathā; A. Kirātā Yavanās câpi.

| 6b = Ga. 55.$_{6}$ ($_{5}$)b; Śidh. 55.$_{6}$b; Śu. 18.($_{6}$b). 1. Śidh. Ān-. 2. Śidh. Vyāsa. 3. Śu. paścime ca tathā jñeyā uttare hi tapasvinaḥ.

7 = A. 118.($_{6}$aII); Br. 19 (17).$_{9}$; Ga. 55.$_{6}$ ($_{5}$) ($_{7}$)c = a; Kū. 47.$_{25}$; Śidh. 34.$_{7}$; Śu. 18.$_{7}$; Vi. II. 3.$_{8}$b, $_{9}$a ($_{9}$). 1. Ga. -yāḥ śūdraś cântaravāsinaḥ; Kū. -dras tathaiva ca; Śu. bhūyaśaḥ; A. brāhmaṇādyās ca madhyataḥ. 2. Br.$_{1}$ -ādya-; Kū. -yābhir; Śu. -dhapaṇāsevā. 3. Br. vṛttimanto. 4. Kū. -yanty atra mānavāḥ.

8 = A. 118.$_{2}$b, $_{3}$a; Br. 19 (17).$_{3}$; Ga. 55.$_{7}$ ($_{6}$) ($_{7}$b, $_{8}$a); Kū. 47.$_{21}$b, $_{22}$a; Śidh. 34.$_{8}$; Śu 18.$_{8}$; Vi. II. 3.$_{3}$. 1. Kū.$_{2}$ Śak-. 2. Śu. Sudhāmā. 3. A. Hema-; Śu. ca-Rkṣa-. 4. Vi.$_{1}$ -pā-. 5. Ga.$_{1}$ Paribhadraś.

| 9a = A. 118.($_{8}$b II); Br. 19 (17).$_{10}$a; Kū. 47.$_{26}$bI = I; Vi. II. 3.$_{9}$b ($_{10}$a). 1. Kū. -druś; Vi. -drū-. 2. Kū. -gā ca. 3. Br. niḥsṛtaḥ; A. Himadreś Candrabhāgakā.

9b = A. 118.$_{6}$b; Br. 19 (17).$_{10}$b; Śidh. 34.$_{9}$a; Śu. 18.$_{9}$a; Vi. II. 3.$_{10}$a ($_{10}$b). 1. Br. -khāś câ$_{0}$yāḥ; Śu. -purāṇādyāḥ; Vi. -khādyaś ca. 2. Vi.$_{1}$ -pā-. 3. A. -vās tathā.

10 = Śidh. 34.$_{9}$bI, $_{10}$aI bII, $_{11}$aI, $_{10}$aII; Śu. 18.$_{10}$aI bI, $_{11}$aII bI, $_{10}$bII.	10 = A. 118.($_{7}$a); Br. 19 (17).$_{11}$, $_{12}$a; Vi. II. 3.$_{10}$b, $_{11}$a = ab. 1. Br. -ya-

Tāpī ....

...... pramukha*nimnagā*ḥ[1] |
girer[2] vinirgatā *Ṛkṣāt*[3]
sarvapāpaharāḥ śubhāḥ. || 10 ||

Tāpī-Payoṣṇī-Nirvindhyā-
Kāverī-pramukhāś ca tāḥ[2] |
Ṛkṣapādodbhavā hy etāḥ
śrutāḥ, pāpaṃ haranti yāḥ[3]. || 10 ||

Godāvarī-Bhīmarathī-Kṛṣṇaveṇy-ā[1]dikās tathā |
Sahyapādodbhavā nadyaḥ s*mṛtāḥ*[2] pāpabhayāpahāḥ. || 11 ||
Kṛtamālā-Tāmraparṇī-pramukhā Malayodbhavāḥ, |
Trisāmā-Ṛṣi[1]kulyādyā Mahendraprabhavāḥ smṛtāḥ[2]. || 12 ||
Ṛṣikulyā-Kumāry-ā[1]dyāḥ Śuktimatpādasaṃbhavāḥ[2]. |
āsāṃ nadyupanadyaś ca[3] santy an[4]yāś ca[5] sahasraśaḥ[6]. || 13 ||

nānājanapadās teṣu
vasanto maṇḍaleṣu[1] vai |

tāsv ime[1] Kuru-Pāñ[2]cāla[3]-
Madhyadeśādayo janāḥ[4] |
pūrvadeśādikāś caiva
Kāmarūpanivāsinaḥ || 13_1 ||

Puṇ[1]ḍrāḥ Kaliṅgā Magadhā Dākṣiṇātyāś ca sarvaśaḥ[2] |
tath-Āparāntāḥ[3] Saurāṣṭrāḥ[4] Śūdr-Ā[5]bhīrās[6] tath-Ārbudāḥ || 13_2 ||
Kāruṣā[1] Mālavāś[2] caiva Pāriyā[3]tranivāsinaḥ |

---

1. Śidh. -toyagāḥ. 2. Śidh. Vindhyād. 3. Śidh. -tāḥ puṇyāḥ.

vinihsṛtāḥ. 2. Br.1 T.2 -khā nadīḥ; Vi. -pramukhā Ṛkṣasaṃbhavāḥ. 3. A. Vindhyāc ca Narmadādyāḥ syuḥ Sahyāt Tāpī Payoṣṇikā.

11 = A. 118.7b = a; Br. 19 (17).12b, 13a; Śidh. 34.10bI, 11bII bI aII; Śu. 18.11aI, 12aII aI, 11bII; Vi. II. 3.11b, 12a. 1. A. -ṇa-. 2. Śidh. snānāt; Śu. sadyaḥ.

12 = A. 118.(8a); Br. 19 (17).13b, 14a; Śidh. 34.12; Śu. 18.12b, 13a; Vi. II. 3.12b, 13a. 1. Br. -sāṃdhya-Ṛṣi-. 2. Śidh. -yāmā-Ṛṣi-; Śu. -yāmā cā-Rṣi; Vi.1 Trisamā-cārya-; Vi.2 -mā carṣi-; A. Malayāt Kṛtamālādyās Trisāmādyā Mahendrajāḥ.

13 = A. 118.(8bI) = a; Br. 19 (17).14b, 15a; Kū. 47.37a = b; Śidh. 34.13a, 9bII = abII; Śu. 18.13b, 10aII = abII; Vi. II. 3.13b, 14a. 1. Br. Vi.2 -rā-. 2. A. Kumārādyāḥ Śuktimato. 3. Vi.2 -dya upānadyaḥ. 4. Śu. saptâ-. 5. Br. -yās tu. 6. Kū. sataśo dvijapuṃgavāḥ.

14a = Śidh. 34.13b; Śu. 18.14a. 1. Śu. maṇḍaleṣu vasanti.

13_1 = A. 118.8c = a; Br. 19 (17).15b, 16a; Kū. 47.38; Vi. II. 3.14b, 15a. 1. A. paścime. 2. Br. Pañ-. 3. Kū. Vi. -lā. 4. A. -yaḥ sthitāḥ.

13_2 = Br. 19 (17).16b, 17a; Kū. 47.39; Vi. II. 3.15b, 16a. 1. Br. Pauṇ-. 2. Kū. kṛtsnaśaḥ. 3. Br. -tyāḥ. 4. Kū. -ṭra-. 5. Vi. Śūrā-. 6. Kū.1 T.2 -drā Hinās.

13_3 = Br. 19 (17).17b, 18; Kū. 47.40, 41a; Vi. II. 3.16b, 17. 1. Br. Māruka;

| Sauvīrāḥ Saindhavā *Hūṇāḥ*[4] Śālvāḥ[5] Śākala[6]vāsinaḥ |
| Ma[7]drā Rāmās tath Âmbaṣṭhāḥ[8] Pārasīkādayas tathā[9]. ‖ 13$_3$ ‖

āsāṃ pibanti pāṇīyaṃ
sarahsu vividheṣu ca. ‖ 14 ‖

| āsāṃ pibanti salilaṃ
| vasanti saritāṃ[1] sadā[2] |
| samīpato[3] mahābhāgā
| hṛṣṭapuṣṭajanākulāḥ. ‖ 14 ‖

catvāri[1] Bhārate varṣe yugāny *āsan*[2], mahāmune[3], |

kṛtādīni na cânyeṣu
dvīpeṣu prabhavanti hi. ‖ 15 ‖

| kṛtaṃ tretā dvāparaṃ ca
| kaliś cânyatra na kvacit. ‖ 15 ‖

tapas tapyanti yata[1]yo juhvate[2] câtra yajv*i*naḥ[3], |
dānāni câtra dīyante paralokārtham ādarāt. ‖ 16 ‖

| puruṣair yajñapuruṣo Jambūdvīpe sadêjyate[1], |
| yajñair yajñamayo Viṣṇur anyadvīpeṣu cânyathā. ‖ 16$_1$ ‖

atrâpi Bhārataṃ śreṣṭhaṃ Jambūdvīpe, mahāmune, |
yato hi karmabhūr eṣā, *t*a[1]to 'nyā bhogabhūmayaḥ. ‖ 17 ‖
atra janmasahasrāṇāṃ sahasrair *api*[1], sattama, |
kadācil labha[2]te *jantur*[3] mānuṣyaṃ puṇyasaṃcay*āt*[4]. ‖ 18 ‖
gāyanti devāḥ kila gītakāni: dhanyās tu te[1] Bhāratabhūmibhāge |

| Kū. Mālakā. 2. Kū. Malapāś. 3. Vi.1 -pā-. 4. Br. -vâpannāḥ. 5. Kū. T. -ṇā Mālyā; Vi.2 Sāl-. 6. Kū. T. Bālyāni-; V. Kalpani-; Vi.2 Kosala-. 7. Kū. Vi.2 Mā-. 8. Kū. -thaiv-Ândhrāḥ. 9. Kū. -kās tathaiva ca.

14b = Śidh. 34.14a; Śu. 18.14b.

| 14 = Br. 19 (17).19; Ga. 55.10(9)c(11b) = a; Kū. 47.44b = a; Vi. II. 3.18 (18bc). 1. Vi.2 sahitāḥ. 2. Ga. madhyadeśādayo janāḥ. 3. Br. samopetā.

15a = Br. 19 (17).20a; Kū. 47.45a; Śidh. 34.14b; Śu. 18.1?a; Vi. II. 3.19a. 1. Br. vasanti. 2. Br. Vi. -ny atra. 3. Kū. -ni kavayo 'bruvan.

15b = Śidb. 34.15a; Śu. 18.15b.

| 15b = Br. 19 (17).20b; Kū. 47.45b; Vi. II. 3.19b.

16 = Br. 19 (17).21; Śidh. 34.16aI, 15bII, I 16aII; Śu. 18.16bI aII, I bII; Vi. II. 3.21. 1. Vi. muna-. 2. Śu. -yaḥ sukṛtaiś. 3. Śidh. Vi.2 -vanaḥ; Śu. yājñikaiḥ.

| 16$_1$ = Br. 19 (17).22; Vi. II. 3.21.

17 = Br. 19 (17).23; Śidh. 34.17aI 16bII, I 17aII; Śu. 18.17bI aII, I bII; Vi. II. 3.22. 1. Br.1 ya-; Br.2 Śidh. Śu. a-; Vi.2 hya-.

18 = Br. 19 (17).24; Śidh. 34.18 I 17bII, I 18 II; Śu. 18.18bI aII, I bII; Vi. II. 3.23. 1. Śidh. Śu. muni-. 2. Śidh. -bhya-. 3. Śidh. martyaiḥ; Śu. martyas. 4. Śidh. -yam; Śu. -yaiḥ.

svargāpavargāspadamārga[2]bhūte[3] bhavanti bhūyaḥ puruṣāḥ suratvāt[1]. ‖ 19 ‖

phalāni sarvāṇi tu karmajāni
vihṛtya Śambh*au*[1]
paramātma*bhūte*[2] |
avāpya mānuṣyamayaṃ kadācid
yāsyām*ahe*[3] taṭtanutāṃ[4]
hi tasya. ‖ 20 ‖
jānīma tais tad dhi Śivaṃ
sukhāya[1]
vayaṃ kṛ[2]tāḥ karmaṇi saṃni-
viṣṭāḥ |

karmāṇy asaṃkalpitatatphalāni
saṃnyasya Viṣṇau
paramātma*bhūte*[1] |
avāpya tāṃ karmamahīm anante
tasmiṃl layaṃ ye tv amalāḥ
prayānti. ‖ 20 ‖
jānīma *n*aitat k*ṛa*[1] vayaṃ vilīne
svargaprade karmaṇi
dehabandham |

prā[1]psyanti[2] dhanyāḥ khalu te manuṣyā,
ye[3] Bhārate *n*ên[4]driyavipra*hī*nāḥ[5]. ‖ 21 ‖

---

19 = Br. 19 (17).$_{25}$; Śidh. 34.$_{19}$bI aII, I bII; Śu. 18.$_{19}$bI aII, I bII; Vi. II. 3.$_{2}$[illegible].
1. Br. ye. 2. Br. -hetu-. 3. Śu. -ta. 4. Br. -ṣā manuṣyāḥ; Śu. -rās te.

20 = Śidh. 34.$_{20}$bI aII, I bII; Śu. 18.$_{20}$bI aII, I bII. 1. Śu. -bhoḥ. 2. Śu. -marūpe. 3. Śiv. -my ahaṃ. 4. Śidh. -tā.

20 = Br. 19 (17).$_{26}$; Vi. II. 3.$_{25}$.
1. Br. -rūpe.

21a = Śidh. 34.$_{21}$bI aII; Śu. 18.$_{21}$bI aII.
1. Śu. janur hi yeṣāṃ khalu Bhārate 'sti. 2. Śu. sukhair yu-.

21a = Br. 19 (17).$_{27}$a; Vi. II. 3.$_{26}$a.
1. Br.$_{1}$ no tat kū- (?); Br.$_{2}$ ku-.

21b = Br. 19 (17).$_{27}$b; Śidh. 34.$_{21}$aI bII; Śu. 18.$_{21}$a I bII; Vi. II. 3.$_{26}$b. 1. Śu. āps-. 2. Vi. -yāmaḥ. 3. Śidh. Śu. te. 4. Śidh. cên-. 5. Śidh. -pradhanyāḥ; Śu. svargamokṣabhayalābhavantaḥ.

4. Kapitel

[A. 119.$_{1-28}$; Br. 19 (17).$_{28-29}$, 20 (18).$_{1-99}$; Ga. 56.$_{1-20}$ $_{(21)}$; Śidh. 34.$_{22-77}$; Śu. 18. $_{22-77}$; Vi. II. 3.$_{27-28}$, 4.$_{1-98}$ $_{(97)}$; cfr. Kū. 49].

Lakṣayojanavistāraṃ[1]
samastaparimaṇḍalam[1] |
Jambūdvīpaṃ mayâkhyātaṃ[1]
Kṣārodadhisusaṃvṛtam[1]. ‖ 1 ‖

Navavarṣaṃ *ca, bho vipra*[1].
Jambūdvīpam idaṃ mayā |
lakṣayojanavistāraṃ
saṃkṣepāt kathitaṃ, *dvijāḥ*[2]. ‖ 1 ‖
Jambūdvīpaṃ samāvṛtya[1]
lakṣayojanavistaraḥ[2], |
bho dvija[3], valayākāraḥ
sthitaḥ Kṣārodadhir bahiḥ. ‖ 1_1 ‖
Kṣā[1]rodena yathā dvīpo[2]
Jambūsaṃjño 'bhiveṣṭitaḥ |
saṃveṣṭya Kṣāram udadhiṃ
Plakṣadvīpas tathā sthitaḥ. ‖ 1_2 ‖

saṃveṣṭya kṣāram udadhiṃ
śatasāhasrasaṃmitam |

Jambūdvīpasya vistāraḥ
śatasāhasrasaṃmitaḥ, |

sa eva[1] dviguṇo, *viprāḥ*[2], Plakṣadvīp*a*[3] *udāhṛ*[4]taḥ. ‖ 2 ‖

sapta Medhātitheḥ putrāḥ Plakṣadvīpeśvarasya vai:[1] |
jyeṣ[2]ṭhaḥ Śāntabha[3]yo[4] nāma, Śiśiras tadanantaram[5], ‖ 2_1 ‖

---

1 = Śidh. 34.$_{22}$; Śu. 18.$_{22}$.
1. Śu. -aḥ.

1 = A. 119.$_{1}$aI = bI; Br. 19 (17).$_{28}$; Vi. II. 3.$_{27}$. 1. Vi. tu Maitreya. 2. Vi. tava.
1_1 = A. 119.$_{1}$aII bI = a; Br. 19 (17).$_{29}$; Vi. II. 3.$_{28}$. 1. A. -tam. 2. A. -mānena. 3. Vi. Maitreya.
1_2 = A. 119.$_{1}$bII $_{2}$a = aI b; Br. 20 (18).$_{1}$; Vi. II. 4.$_{1}$. 1. Vi.$_{1}$ kṣi-. 2. A. samantataḥ.

2a = Śidh. 34.$_{23}$a; Śu. 18.$_{23}$a.

2a = Br. 20 (18).$_{2}$a; Vi. II. 4.$_{2}$a.

2b = Br. 20 (18).$_{2}$b; Śidh. 34.$_{23}$b; Śu. 18.$_{23}$b; Vi. II. 4.$_{2}$b. 1. Śu. tato hi. 2. Śidh. Śu. Vi. brahman. 3. Br. -pe 'py. 4. Śidh. Śu. prakīrti-.

2_1 = A. 119.$_{2}$b = a; Br. 20 (18).$_{3}$; Ga. 56.$_{1}$; Vi. II. 4.$_{3}$. 1. A. -ras tatha; Ga. ca. 2. Br. śreṣ-. 3. Br.$_{2}$ -ma-; Vi.$_{2}$ -ha-. 4. Ga.$_{1}$ T.$_{2.3}$ -vo. 5. Ga. Vi.$_{2}$ -raḥ.

Sukhodayas tath-Ânan[1]daḥ Śivaḥ Kṣemaka eva ca |
Dhruvaś ca saptamas teṣāṃ, Plakṣadvīpeśvarā hi te. || 2_2 ||
purvaṃ Śāntabha[1]yaṃ varṣaṃ, Śiśiraṃ Sukhadaṃ[2] tathā |
Ānandaṃ ca Śivaṃ caiva Kṣemakaṃ Dhruvam eva ca. || 2_3 ||
maryādākārakās teṣāṃ tathânye varṣaparvatāḥ |
saptaiva, teṣāṃ nāmāni śṛṇu*dhvaṃ*[1], munisattam*āḥ*:[5] || 2_4 ||
Gomedaś[1] caiva Candraś ca Nārado Dundubhis[2] tathā |
Somakaḥ Sumanāḥ śailo[3] Vaibhrājaś caiva[4] saptamaḥ[5]. || 3 ||
varṣācaleṣu ramyeṣu varṣe[1]ṣv eteṣu c*ânaghāḥ*[2], |
vasanti devagandharvasahitāḥ[3] satataṃ[4] prajāḥ. || 4 ||

nâdhayo vyādhayo vâpi
janānāṃ tatra kutracit, |
daśa varṣasahasrāṇi
tatra jīvanti mānavāḥ. || 5 ||

teṣu puṇy*ā*[1] janapadāś[2],
cīrāc ca[3] mri[4]yate janaḥ, |
nâ[5]dhayo vyādhayo vâpi[6],
sarvakāla[7]sukhaṃ hi tat. || 5 ||

teṣāṃ nadyaś ca[1] saptaiva varṣāṇāṃ *tu*[2] samudragāḥ |
nāmatas tāḥ pravakṣyāmi śrutāḥ, pāpaṃ haranti *yā*ḥ:[3] || 5_1 ||
AnutaptāŚikh*ī*[1] caiva *Vipāśā*[2] Tridivā K*ramuḥ*[3] |
Amṛtā Sukṛtā caiva, saptai*tās* *ta*tra[4] nimnagāḥ[5]. || 6 ||

2_2 = Br. 20 (18).$_4$; Ga. 56.$_2$; Vi. II. 4.$_4$. 1. Ga. -thā Nan-.
2_3 = Br. 20 (18).$_5$; Vi. II. 4.$_5$. 1. Vi.$_2$ -ha-. 2. Vi.$_2$ -raṃ ca Sukhaṃ.
2_4 = Br. 20 (18).$_6$; Vi. II. 4.$_6$. 1. Vi. -ṣva. 2. Vi. -ma.
3 = A. 119.$_4$b = b; Br. 20 (18).$_7$; Ga. 56.$_3$; Śidh. 34.$_{24}$; Śu. 18.$_{24}$; Vi. II. 4.$_7$. 1. Śu. -mataś. 2. Śu. Dar luras. 3. Vi. -naś caiva. 4. A. tarjanāḥ; Ga. câtra. 5. A. śubhāḥ; Śu. sattamaḥ.
4 = Br. 20 (18).$_8$; Śidh. 34.$_{25}$aI bII, I aII; Śu. 18.$_{25}$aI bII, I aII; Vi. II. 4.$_8$. 1. Vi. sarve-. 2. Śidh. Śu. nityaśaḥ. 3. Śidh. -vā muditāḥ. 4. Br.$_1$ sahitaṃ; Br.$_2$ satitam.
5 = Śidh. 34.$_{26}$; Śu. 18.$_{26}$.
5 = Br. 20 (18).$_9$; Kū. 49.$_5$a = aI bI; Vi. II 4.$_9$. 1. Br.$_1$ Vi.$_1$ -ya-. 2. Kū. -dā. 3. Br.$_1$ T. -dā vīrā na. 4. Br.$_2$ sū-. 5. Kū. ā-. 6. Kū. na ca. 7. Br.$_2$ -laṃ.
5_1 = Br. 20 (18).$_{10}$; Kū. 49.$_6$a = a; Vi. II. 4.$_{10}$. 1. Vi. -yas tu 2. Vi. ca. 3. Br.$_1$ Vi.$_1$ tāḥ.
6 = Br. 20 (18).$_{11}$; Ga. 56.$_4$; Kū. 49.$_7$; Śidh. 34.$_{27}$; Śu. 18.$_{27}$; Vi. II. 4.$_{11}$. 1. Br. Śidh. -khā; Kū. -tā-Śikhe. 2. Br. Viprāśā; Kū. Vipāpā; Śidh. Śu. Pāpaghnī.

| ete śailās tathā nadyaḥ pradhānāḥ kathitā, *dvijāḥ*[1], |
kṣudranadyas[1] tathā śailās[2] tatra[3] santi sahasraśaḥ[4], |
tāḥ pibanti sadā[5] hṛṣṭā nadīr[6]janapadās tute. || 7 ||
| avasarpiṇī na teṣāṃ vai[1] na caivôtsarpiṇī, dvij*āḥ*[2], |
na *tatrâsti*[1] yugāvasthā *teṣu*[2] sthāneṣu saptasu[3], |
tretāyugasamaḥ kālaḥ sarvadaiva, *dvijottamāḥ*[4]. || 8 ||
| Plakṣadvīpādiṣu[1], *viprāḥ*[2], Śākadvīpāntikeṣu vai |
pañcavarṣasahasrāṇi janā jīvanty anāmayāḥ. || 8₁ ||
dharmaś *caturvidhas*[1] teṣu varṇāśramavibhāgajaḥ[2], |
varṇāś ca tatra catvāras, tān, *budhāḥ*, *pra*[3]vadāmi *vaḥ*:[4] || 8₂ ||
Āryakāḥ Kuravaś[1] caiva Viv*iṃśā*[2] Bhāvinaś *ca ye*[3], |
viprakṣatriyavaiśyās te śūdrāś ca, munisattam*āḥ*[1]. || 9 ||
Jambū[1]vṛkṣapramāṇas[2] tu tanmadhye sumahā[3]taruḥ |
Plakṣas, tannāmasaṃjño *'yaṃ*[4] Plakṣadvīpo, dvijottam*āḥ*[5]. || 10 ||

---

3. Kū. Kṛtā; Śi lh. Śu. Kṛpā; Vi.₂ Klamaḍ. 4. Śidh. saptaivânyatra; Śu. saptaivâtra ca. 5. Kū. -va nāmataḥ prakīrtitaḥ.

| 7a = Br. 20 (18).₁₂a; Vi. II. 4.₁₂a. 1. Vi. -tās tava.

7(bc) = Br. 20 (18).₁₂b, ₁₃a; Kū. 49.(8b) = a; Śidh. 34.₂₈; Śu. 18.₂₈; Vi. II. 4.₁₂b, ₁₃a (₁₂bc). 1. Vi. -śailās. 2. Vi. nadyas. 3. Śidh. tathā. 4. Kū. -yas tu vikhyātāḥ sarāṃsi ca bahūny api. 5. Śidh. Śu. susaṃ-. 6. Br.₁ Vi. -dī.

| 8a = Br. 20 (18).₁₃b; Vi. II. 4.₁₃b (₁₃a). 1. Br. -ni nadī teṣāṃ. 2. Vi. -ja.

8(bc) = Br. 20 (18).₁₄; Kū. 49.₉a = a; Śidh. 34.₂₉; Śu. 18.₂₉; Vi. II. 4.₁₄ (₁₃b, ₁₄a). 1. Br.₁ teṣv asti; Br.₂ tiṣṭhati; Kū. caiteṣu; Śu. -trâpi; Vi. tv evâsti. 2. Śidh. Śu. yathā. 3. Kū. puruṣā vai cirāyuṣaḥ. 4. Śidh. Śu. Vi.₁ mahāmune; Vi.₂ mahāmate.

| 8₁ = Br. 20 (18).₁₅; Vi. II. 4.₁₅ (₁₄b, ₁₅a). 1. Br. -pādike. 2. Vi. brahman.

| 8₂ = Br. 20 (18).₁₆; Vi. II. 4.₁₆ (₁₅b, ₁₆). 1. Vi.₁ -maḥ pañca tv athai-; Vi.₂ -maḥ pañcasv athaiteṣu. 2. Vi.₁ -jāḥ; Vi.₂ -śaḥ. 3. Vi. nibodha. 4. Vi. te.

| 9a = Br. 20 (18).₁₇a; Kū. 49.₉b; Vi. II. 4.₁₇a. 1. Kū. Kururaś; Vi.₂ Kuraraś. 2. Br. Viviśvā; Kū.₁ T.₂ Videhā; Kū.₁ V. Vidaśā; Vi.₂ -diśyā. 3. Kū. -nas tathā; Vi.₂ ca te.

9b = Br. 20 (18).₁₇b; Śidh. 34.₃₀a; Śu. 18.₃₀a; Vi. II. 4.₁₇b. 1. Śidh. Śu. Vi. -ma.

10 = Br. 20 (18).₁₈; Śidh. 34.₃₀b, ₃₁a; Śu. 18.₃₀b, ₃₁a; Vi. II. 4.₁₈. 1. Śidh. Plakṣa-; Śu. kalpa-. 2. Śu. -samānas. 3. Vi. -hāṃs. 4. Śidh. Śu. vai. 5. Śidh. Śu. Vi. -ma.

ijyate tatra bhagavāñ
Chaṃkaro lokaśaṃkaraḥ |
Hariś ca bhagavān Brahmā
yajñair[1] mantraiś ca vaidikaiḥ. || 11 ||

ijyate tatra bhagavāṃs
tair varṇair Āryakādibhiḥ |
Somarūpī jagatsraṣṭā
sarvaḥ sarveśvaro Hariḥ. || 11 ||

Plakṣadvīpapramāṇena Plakṣadvīpaḥ samāvṛtaḥ |
tathaiv-Êkṣurasodena pariveśānukāriṇā. |
ity evaṃ[1] *vo, muniśreṣṭhāḥ*[2], Plakṣadvīpa[3] udāhṛtaḥ[4]. || 11ı ||
saṃkṣepeṇa mayā[1] bhūyaḥ Śālmal*aṃ me*[2] *nibodhata!*[3] |
Śālmalasyêśvaro vīro Vapuṣmāṃs tatsutā[1], *dvijāḥ*[2]. || 12 ||

sapta varṣāṇi tatraiva,
teṣāṃ nāmāni me śṛṇu:

teṣāṃ tu nāmasaṃjñāni
sapta varṣāṇi tāni vai: |

Śveto 'tha Haritaś caiva Jīmūto Rohitas tathā[1] |
Vaidyuto[2] Mānasaś[3] caiva Suprabhaś câpi saptamaḥ[4]. || 13 ||

Śālmalena tu vṛkṣeṇa
dvīpaḥ[1] Śālmalisaṃjñit[2]aḥ, |
dviguṇena samudreṇa
satataṃ saṃvṛtaḥ sthitaḥ. || 14 ||

varṣābhivyañja[1]kā nadyas,

Śālmalena[1] samudro 'sau
dvīpen-Êkṣurasodakaḥ |
vistārād dviguṇenâtha
sarvataḥ saṃvṛtaḥ[2] sthitaḥ. || 14 ||
tatrâpi parvatāḥ sapta
vijñeyā ratnayonayaḥ, |
varṣābhi[1]vyañjakā *ye*[2] tu[3],
tathā sapt*aiva*[4] nimnagāḥ[5]. || 14ı ||

---

11 = Śidh. 34.31b, 32a; Śu. 18.31b, 32a.
 1. Śu. yantrair.

11 = Br. 20 (18).19; Śidh. II. 4.19.

11ı = Br. 20 (18).20, 21a; Vi. II. 4.20, 21a. 1. Br. etad. 2. Vi. ity evaṃ tava Maitreya. 3. Br.2 -paṃ. 4. Br.2 -tam.

12a = Br. 20 (18).21b; Śidh. 34.32b; Śu. 18.32b; Vi. II. 4.21b. 1. Śu. tathā. 2. Śidh. Śu. -liṃ tvaṃ; Br.1 taṃ. 3. Śidh. Śu. Vi. niśāmaya.

12b = Br. 20 (18).22a; Ga. 56.(5a); Vi. II. 4.22a. 1. Br.2 tu tato. 2. Vi. -tañ śṛṇu; Ga. Vapuṣmāñ Śālmalasyêśas tatsutā varṣanāmakāḥ.

13a = Śidh. 34.33a; Śu. 18.33a.

13a = Br. 20 (18).22b; Vi. II. 4.22b.

13bc = A. 119.8; Br. 20 (18).23; Ga. 56.5bc (5b, 6a); Śidh. 34.33b, 34a; Śu. 18.33b, 34a; Vi. II. 4.23. 1. A. Lohitaḥ kramāt. 2. Śu. Vaikalo. 3. Śidh. -vaś. 4. A. -bho nāma varṣakaḥ; Br. -bhaś ca dvijottamāḥ; Śidh. Śu. -bhaḥ saptamo mune; Vi. ca mahāmune.

14 = Śidh. 34.34b, 35a; Śu. 18.34b, 35a.
 1. Śidh. tena. 2. Śu. -ak-.

14 = Br. 20 (18).24; Kū. 49.(13a); Vi II. 4.24. 1. Br.1 -laś ca. 2. Kū. saṃveṣṭy-Êkṣurasāmbodhiṃ Śālmaliḥ saṃvyava-.

14ı = Br. 20 (18).25; Kū. 49.(13b, 14a);

Kumudaś c-*Ônnataś*[1] caiva[2],
tṛtīyaś *ca*[3] Balāhakaḥ, |
Droṇo, yatra mahauṣadhyaḥ,
sa caturtho mahīdharaḥ[4], || 14_2 ||
Kaṅkas tu pañcamaḥ ṣaṣṭho,
Mahiṣaḥ saptamas tathā |
Kakudmān parvatavaraḥ.
sarinnāmāny *ato, dvijāḥ*:[1] || 15 ||

tāsāṃ nāmāni me śṛṇu. || 15 ||

Yonī[1] Toyā Vitṛṣṇā[2] ca Candrā Śuk*ra*[3] Vimocanī[4] |
Nivṛttiḥ[5] saptamī tāsāṃ[6], *smṛtās tāḥ pāpa*[7]śāntidāḥ[8]. || 16 ||
| Śvetaṃ ca *Lo*hi[1]taṃ caiva Jīmū[2]taṃ Haritaṃ[3] tathā |
| Vaidyutaṃ Mānasaṃ[4] caiva Suprabhaṃ nāma saptamam[5]. || 16_1 ||

Vi. II. 4.25. 1. Vi.1 -ṣānta-. 2. Br. -kās te. 3. Br.2 'tra. 4. Vi. -ta ca. 5. Kū. sapta varṣāṇi tatrâpi saptaiva kulaparvatāḥ ṛjvāyatāḥ suparvāṇaḥ sapta nadyaś ca suvratāḥ.

14_2 = A. 119.9b = a; Br. 20 (18).26; Ga. 56.6a(b) = a; Kū. 49.14b = a; Vi. II. 4.26. 1. A. c-Ânalaś; Kū. c-Ânnadaś. 2. Ga. -to Droṇo. 3. A. Br. -yas tu; Ga. Mahiṣo 'tha.

15 = A. 119.(10a); Br. 20 (18).27; Ga. 56.[6b (7a)]; Kū. 49.(15a); Vi. II. 4.27. 1. A. Droṇaḥ Kaṅko 'tha Mahiṣaḥ Kakudmān sapta ninmagāḥ; Ga. Kaṅkaḥ (Ga.2.3: Krauñcaḥ) Kakudmān hy ete vai girayaḥ saritas tv imāḥ; Kū. Droṇaḥ Kaṃsas tu Mahiṣaḥ Kakudmān saptamas tathā; Vi. -ni me śṛṇu.

15 = Śidh. 34.35b; Śu. 18.35b. 1. Śidh. -ji-.

16 = Br. 20 (18).28; Ga. 56.7 (7b, 8a); Kū. 49.15b, 16a; Śidh. 34.36; Śu. 18.36; Vi. II. 4.28. 1. Br.1 T.2 Śroṇī; Br.1 V. Ga.3 Vi.2 -ni-; Ga.1.2 -nis; Śidh. Śu. Śuklā. 2. Śidh. Śu. Raktā Hiraṇyā. 3. Br.2 Cakrā Śukrā; Ga. Kū. Vi.1 -klā; Śu. -bhrā; Vi.2 Muktā. 4. Śidh. Śu. -nā. 5 Ga. Vidhṛtiḥ. 6. Kū. -tiś cêti tā nadyaḥ. 7. Ga. -tāḥ pāpapra-. 8. Kū. -tāḥ pāpaharā nṛṇām; Śidh. Śu. puṇyatoyāḥ suśāntidāḥ (Śu. suśītalāḥ).

| 16_1 = Br. 20 (18).29; Vi. II. 4.29 (29ab). 1. Vi. Hari-. 2. Vi. Vaidyu-. 3. Vi. Mānasam. 4. Vi.1 Jīmūta-Rohite; Vi.2 Jimutaṃ Rohitaṃ. 5. Vi.1 câtiśobhanam; Vi.2 câpi śobhanam.

saptaitāni tu[1] varṣāṇi cāturvarṇya[2]yutāni *ca*[3]. |

varṇāś ca Śālmale ye ca[1] vasan[2]ty e*ṣu*, *dvijottamāḥ*[3], ‖ 17 ‖
Kapilāś c-Āruṇāḥ Pītāḥ Kṛṣṇāś caiva pṛthak pṛthak[1] |
brāhmaṇāḥ kṣatriyā vaiśyāḥ śūdrāś caiva yajanti *te*[2]. ‖ 17_1 ‖

bhagavantaṃ sadā *Viṣṇum*
*ijy*ate[1] vividhair makhaiḥ. ‖ 17 ‖

bhagavantaṃ samastasya
Viṣṇum ātmānam avyayam
Vāyubhūtaṃ makha[1]śreṣṭhair
yajv*ino*[2] yajñasaṃsthit*im*[3]. ‖ 17_2 ‖

devānām a[1]tra sāṃnidhyam atīva sumano*hare*[2]. |
Śālmaliś *ca*[1] ma[2]hāvṛkṣo nām*a*[3] nivṛttikārakaḥ. |
eṣa dvīpaḥ samudreṇa Surodena samāvṛtaḥ, ‖ 18 ‖
vistārāc Chālmal*asy*ê[1]va samena tu samantataḥ. |
Surodakaḥ parivṛtaḥ Kuśadvīpena sarvataḥ ‖ 18_1 ‖

dviguṇena Kuśadvīpaḥ
samantād bāhyataḥ sthitaḥ. ‖ 19 ‖

Śālmalasya tu vistārād
dviguṇena samantataḥ. |

Jyotiṣmataḥ Kuśadvīpe sapta putrā*n nibodhata*:[1] ‖ 19 ‖
Udbhi[1]do Veṇumāṃś caiva[2] *Va*i[3]ratho[4] La*mb*ano[5] Dhṛtiḥ[6] |
Prabhākaro 'tha[7] Kapilas, tannāmā[8] varṣapaddhatiḥ. ‖ 19_1 ‖

17a = Br. 20 (18).30a; Śidh. 34.37a; Śu. 18.37a; Vi. II. 4.30a (29c). 1. Śu. -taiva tāni. 2. Śidh. -ṇa-; Śu. -ṇā-. 3. Śidh. tu; Vi. vai.

17b = Br. 20 (18).30b; Vi. II. 4.30b (30a). 1. Vi. Śālmale ye tu varṇāś ca. 2. Br.2 varta-. 3. Vi. ete mahāmune.

17_1 = A. 119.16b = a; Br. 20 (18).31; Vi. II. 4.31 (30b, 31a). 1. A. -ṇāḥ syur brāhmaṇādayaḥ. 2. Br. tam.

17b = Śidh. 34.37b; Śu. 18.37b. 1. Śu. Śambhuṃ yajate.

17_2 = Br. 20 (18).32; Vi. II. 4.32 (31). 1. Vi.1 -[illegible]haiḥ. 2. Br. T. Vi.2 -vāno. 3. Br. -tam.

18a = Br. 20 (18).33a; Śidh. 34.38a; Śu. 18.38a; Vi. II. 4.33 (32)a. 1. Śidh. Śu. ta-. 2. Śidh. Śu. -rame.

18b = Br. 20 (18).33b; Vi. II. 4.33 (32)b. 1. Vi. -liḥ su-. 2. Vi.2 -hān. 3. Vi. -nā.

18c(b) = Br. 20 (18).34a; Śidh. 34.38b; Śu. 18.38b; Vi. II. 4.34 (33)a.

18_1 = Br. 20 (18).34b, 35a; Vi. II. 4.34b, 35a (33b, 34a). 1. Br. -leś caiva.

19 = Śidh. 34.39a; Śu. 18.39a.

19a = Br. 20 (18).35b; Vi. II. 4.35 (34)b.

19b = Br. 20 (18).36a; Ga. 56.8a (8b); Vi. II. 4.35 (34)a. 1. Br.1 śṛṇudhvaṃ tasya putrakān; Br.1 V. dvīpāñ śṛṇuṣva tān; Ga. Vi.1 -trāḥ śṛṇuṣva tāu; Vi.2 -trāñ śṛṇuṣva tān.

19_1 = A. 119.11bII 12a = abI; Br. 20 (18).36b, 37a; Ga. 56.8bc (9); Vi. II. 4.36b,

vasanti tatra Daiteyā
manujaiḥ saha Dānavāḥ |

tasmin[1] vasanti manujāḥ[2]
saha Daiteya-Dānavaiḥ[3] |

tathaiva devagandharvā[1] yakṣa[2]-kimpuruṣādayaḥ. || 20 ||
varṇās tatrâpi[1] catvāro nijānuṣṭhānatatparāḥ: |
Dāminaḥ Śuṣmiṇaḥ Snehā Mānde[1]hāś ca, *dvijottamāḥ*[2], || 21 ||
brāhmaṇāḥ kṣatriyā vaiśyāḥ śūdrāś cânukramoditāḥ |
yathoktakarmakartṛtvāt svādhikārakṣayāya te. || 21_1 ||
tatraiva ca[1] Kuśadvīpe Brahmarūpaṃ[2] Janārdanam |

yajanti ca tath-Êśānaṃ
sarvakāmaphalapradam. || 22 ||

yajantaḥ kṣapayanty ugram
adhikāra[1]phalapradam. || 22 ||

Vidrumo Hemaśailaś ca[1] Dyutimān Puṣpavāṃs[2] tathā |
Kuśeśayo Hariś[3] caiva[4] saptamo[5] Mandarācalaḥ[6] || 23 ||
varṣācalās tu saptai[1]te dvīpe tatra, dvijottamāḥ[2]. |
nadyaś ca[1] sapta tāsāṃ tu *vakṣye*[2] nāmāny *anukramāt*:[3] || 24 ||

37a (36). 1. A. -bhe-. 2. A. -mān sutaḥ. 3. A. Ga.2.3 Dvai-; Br. Svai-. 4. A. T. -thī. 5. A. -nī; Br. Randhano. 6. A. Dhairyaḥ. 7. Vi.2 -ro 'ti-. 8. Br. -nā. 9. A. Kapilaś ca Prabhākaraḥ.

20a = Śidh. 34.39b; Śu. 18.39b.

20a = Br.20 (18).37b; Vi. II. 4.37b (37a). 1. Br. -yāṃ. 2. Br. -jaiḥ. 3. Br. -vāḥ.

20b = Br. 20 (18).38a; Śidh. 34.40a; Śu. 18.40a; Vi. II. 4.38a (37b). 1. Vi. -va-. 2. Śidh. Śu. -ṣāḥ.

21a = Br. 20 (18).38b; Śidh. 34.40b; Śu. 18.40b; Vi. II. 4.38b (38a). 1. Śidh. Śu. -traiva.

21b = Br. 20 (18).39a; Vi. II. 4.39a (38b). 1. Br.1 T. Mānda-. 2. Vi. mahāmune.

21_1 = Br. 20 (18).39b, 40a; Vi. II. 4.39b, 40a (39).

22a = Br. 20 (18).40b; Śidh. 34.41a; Śu. 18.41a; Vi. II. 4.40b (40a). 1. Br. -tra te tu; Vi. -va taṃ. 2. Śidh. -bhūtaṃ; Śu. -mānaṃ ca.

22b = Śidh. 34.41b; Śu. 18.41b.

22b = Br. 20 (18).41a; Vi. II. 4.40c (40b). 1. Vi.1 -raṃ.

23 = A. 119.13; Br. 20 (18).41b, 42a; Ga. 56.9 (10); Kū. 49.20b, 21a; Śidh. 34.42bI aII, I bII; Śu. 18.42bI aII, I bII; Vi. II. 4.41ab (41). 1. Kū -maś caiva Ho(e)maś ca; Śidh. Maṇidrumo Mahāśailaḥ; Śu. Maṇidrumo Hemaśailaś. 2. Br. Puṣṭimāṃs; Śidh. Puṇyavāṃs. 3. Vi. Haviś. 4. A. -riḥ śailo. 5. A. varṣārthaṃ; Kū. Mandaraḥ. 6. Kū. sapta parvatāḥ.

24a = Br. 20 (18).42b; Vi. II. 4.41c (42a). 1. Vi.1 tatrai-. 2. Vi. sapta (Vi.2: tatra) dvīpe mahāmune.

24b = Br. 20 (18).43a; Śidh. 34.43a; Śu. 18.43a; Vi. II. 4.42a (42b). 1. Vi.1 -yas tu 2. Vi. śṛṇu. 3. Śidh. Śu. nāmāni śṛṇu tattvataḥ.

Dhūtapāpā Śivā caiva Pavitrā Saṃmatis[1] tathā |
Vidyud Ambhā[2] Mahī cânyā[3] sarvapāpaharās tv imāḥ[4]. ‖ 25 ‖

anyāḥ sahasraśaḥ santi
śubhāpo hemavālukāḥ. |
Kuśadvīpe Kuśastambo
Ghṛtodena samāvṛtaḥ. ‖ 26 ‖

anyāḥ sahasraśas tatra
kṣudranadyas tathâcalāḥ. |
Kuśadvīpe Kuśastambaḥ,
saṃjñayā tasya tatsmṛtam[1]. ‖ 26 ‖
tatpramāṇena sa dvīpo
Ghṛtodena samāvṛtaḥ, |
Ghṛtodaś ca samudro vai[1]
Krauñcadvīpena saṃvṛtaḥ[2]. ‖ 26₁ ‖

Krauñcadvipo, *muniśreṣṭhāḥ*[1], śrūyatāṃ câparo mahān, |

dviguṇena samudreṇa
Dadhimaṇḍena cā[1]vṛtaḥ. ‖ 27 ‖

Kuśadvīpasya vistārād
dviguṇo yasya vistaraḥ[1]. ‖ 27 ‖

Krauñcadvīpe[1] Dyutimataḥ putrāḥ sapta mahātmanaḥ[3], |
tannāmāni ca varṣāṇi teṣāṃ cakre mahāmanāḥ:[4] ‖ 27₁ ‖
Kuśalo[1] Mandagaś[2] c-Ôṣṇaḥ Pīvaro[3] 'th-Ân[4]dhakārakaḥ |
Muniś ca Dundubhiś caiva saptaite tatsutā, *dvijāḥ*[5]. ‖ 27₂ ‖

---

25 = Br. 20 (18).43b, 44a; Ga. 56.10 (11); Kū. 49.21b, (22a); Śidh. 34.43b, 44a; Śu. 18.43b 44a; Vi. II. 4.42b, 43a (43). 1. Kū. -mitā; Śidh. Śu. -mitis. 2. Br. -bho; Ga.3 Abhrā; Śidh. Śu. -yā Dambhā. 3. Ga. Kāśā, V. cânyā. 4. Kū. tathā Vidyutprabhā Rāmā mahānadyaś ca sapta vai.

26 = Śidh. 34.44b, 45a; Śu. 18.44b, 45a.

26 = Br. 20 (18).44b, 45a; Vi. II. 4.43b, 44a (44). 1. Vi.1 -taḥ.
26₁ = A. 119.14a = b; Br. 20 (18).45b, 46a; Vi. II. 4.44b, 45a (45). 1. A. veṣṭito 'yaṃ Ghṛtodena. 2. A. so 'py atha.

27a = Br. 20 (18).46b; Śidh. 34.45b; Śu. 18.45b; Vi. II. 4.45b, (46a). 1. Śidh. Śu. Vi. mahābhāga.

27b = Śidh. 34.46a; Śu. 18.46a. 1. Śidh. . . . maṇḍodakā-.

27b = Br. 20 (18).47a; Kū. 49.26b; Vi. II. 4.46a (46b). 1. Kū. -ṇena samantataḥ.

27₁ = A. 119.14b = a; Br. 20 (18).47b, 48a; Ga. 56.11 (12)a = a; Vi. II. 4.46b, 47 (47). 1. A. -ceśvara. 2. Vi.2 -trās tasya. 3. A. -trās tannāmavarṣakāḥ. 4. Vi. -hīpatiḥ.
27₂ = A. 119.15; Br. 20 (18).48b, 49a; Ga. 56.11b (12b, 13a); Vi. II. 4.48. 1. Br. -ge. 2. A. Manonugaś; Vi.2 Mallagaś. 3. A. Pradhāno. 4. Ga. 'th-Ân-; Vi. 'py An-. 5. A. -bhiḥ sapta sapta śailāś ca nimnagāḥ; Ga. Hara; Vi. mune.

| tatrâpi devagandharvasevitāḥ sumanoramāḥ[1]. |
varṣācalā, *muniśreṣṭhas*[1], teṣāṃ nāmāni *me śṛṇu*:[2] || 28 ||
Krauñcaś ca Vāmanaś[1] caiva, tṛtīyaś c-Àndhakāra[2]kaḥ, |
Divāvṛt*ir*[1] Manāś[2] caiva
Puṇḍarīkaś ca Dundubhiḥ. || 29 ||

[caturtho ratnaśailaś ca
svahinī hayasaṃnibhaḥ |]
Devāvṛt pañcamaś caiva[1]
tathânyaḥ[2] Puṇḍarīkavān[3], || 29 ||
Dundubhiś ca mahāśailo.
dviguṇās te parasparam[1] |
dvīpād[2] dvīpeṣu ye śailā,
ya[3]thā dvīpāni te tathā. || 29₁ ||

sarvasauvarṇaramyeṣu
varṣaśaileṣu teṣu vai |

varṣeṣv eteṣu ramyeṣu
varṣa[1]śailavareṣu ca |

nivasanti nirātaṅkāḥ[1] saha[2] devagaṇaiḥ prajāḥ: || 30 ||
| Puṣkarāḥ[1] Puṣkalā[2] Dhanyās Tiṣyākhyāś[3] ca, *dvijottamāḥ*[4], |

| 28a Br. 20 (18).49b; Vi. II. 4.49a. 1. Vi. -harāḥ.
28b = Br. 20 (18).50a; Śidh. 34.46b; Śu. 18.46b; Vi. II. 4.49b. 1. Śidh. Śu. Vi. mahābuddhe. 2. Br. bho dvijāḥ.
29a = A. 119.16a; Br. 20 (18).50b; Ga. 56.12a(13b); Kū. 49.27a; Śidh. 34.47a; Śu. 18.47a; Vi. II. 4.50a. 1. Kū. -co Vāmanakaś. 2. Kū. c-Àdhikāra-.

29b = Śidh. 34.47b; Śu. 18.47b.
1. Śidh. Divāvṛttya-. 2. Śu. -naś.

30a = Śidh. 34.48bI aII; Śu. 18.48bI aII.

[] = Vi.2 II. 4.50b.
29b = A. 119.(16bI); Br. 20 (18).51a; Ga. 56.12b (14a); Vi. II. 4.50b (50c).
1. Br. -vrato Dhamaś caiva; Ga. -vṛc ca Mahāśailo; V. Ga.3 Divavṛt pañcamaś cânyo; Vi.2 Divavṛt pañcamaś câtra. 2. Ga. Dundubhiḥ.
3. A. Devāvṛt Puṇḍarīkaś ca.
29₁ = A. 119.(16bII) 17a; Br. 20 (18).51b, 52a; Vi. II. 4.50c, 51 (51bc).
1. A. Dundubhir dviguṇo mithaḥ.
2. A. -pā. 3. Br. -lās ta-.
30a = Br. 20 (18).52b; Vi. II. 4.52a.
1. Vi. tathā.

30b = Br. 20 (18).53a; Śidh. 34.48aI bII; Śu. 18.48aI bII; Vi. II. 4.52b. 1. Śidh. Śu. -kā. 2. Śu. suhṛd-.
| 31a = A. 119.17b; Br. 20 (18).53b; Vi. II. 4.53a. 1. Br. -lā. 2. Br. -rā. 3. Br. T. te khyātāś; Vi.2 Titikhyāś. 4. A. tithyāṃ vipradayo Harim; Vi. mahāmune.

brāhmaṇāḥ kṣatriyā vaiśyāḥ śūdrāś cânukramoditāḥ. ‖ 31 ‖
tatra nadyo, muniśreṣṭhā[1], yāḥ pibanti tu te sadā[2], |
| sapta pradhānāḥ, śataśas tathân[1]yāḥ kṣudranimnagāḥ: ‖ 32 ‖
Gaurī Kumudvatī caiva Saṃdhyā Rātrir Manojavā |
Khyā[1]tiś ca Puṇḍarīkā ca saptaitā varṣanimnagāḥ[2]. ‖ 33 ‖

Bhagavān pūjyate tatra
yogai[1] Rudrasvarūpavān. ‖ 34 ‖

tatrâpi varṇair[1] bhagavān
Puṣkarādyair Janārdanaḥ |
yogai Rudrasvarūpaś ca[2]
ij[3]yate yajñasaṃnidhau. ‖ 34 ‖

| Krauñcadvīpaḥ samudreṇa Dadhimaṇḍodakena tu[1] |
| āvṛtaḥ sarvataḥ Krauñcadvīpatulyena mānataḥ. ‖ 34_1 ‖
Dadhimaṇḍodakaś câpi Śākadvīpena saṃvṛtaḥ |

dviguṇenâdrayaḥ sapta,

Krauñcadvīpasya vistārād[1]
dviguṇena, *dvijottamāḥ*[2]. ‖ 35 ‖

| Śākadvīpeśvarasyâpi[1] Bhavyasya sumahātmanaḥ[2] |
| saptaiva tanayās, teṣāṃ dadau varṣāṇi sapta saḥ: ‖ 35_1 ‖
| Jaladaś ca Kumāraś ca Sukumāro Maṇīca[1]kaḥ |
| Kusumodaś ca[2] Modākiḥ[3] saptamaś ca Mahādrumaḥ;[4] ‖ 35_2 ‖

31b = Br. 20 (18).54a; Śidh. 34.49a; Śu. 18.49a; Vi. II. 4.53b.
32a = Br. 20 (18).54b; Śidh. 34.49bI, 50bII; Śu. 18.49bI, 50bII; Vi. II. 4.54a.
1. Śidh. Śu. santi tatra mahānadyaḥ; Vi.1 te tatra nadīr Maitreya; Vi.2 nadīr Maitreya te tatra. 2. Śidh. Śu. payaḥ śubham; Vi. śṛṇuṣva tāḥ.
| 32b = Br. 20 (18).55a; Vi. II. 4.54b. 1. Vi. tatrân-.
33 = Br. 20 (18).55b, 56a; Ga. 56.13 (14b, 15a); Śidh. 34.50abI, 49bII; Śu. 18.50abI, 49bII; Vi. II. 4.55. 1. Śu. Śān-; Vi. Kṣān-. 2. Śidh. Śu. saptânyās tu sahasraśaḥ.

34 = Śidh. 34.51a; Śu. 18.51a.
1. Śu. -ga-.

34 = Br. 20 (18).56b, 57a; Vi. II. 4.56.
1. Vi. Viṣṇur. 2. Br.1 dhyānayogai Rudrarūpa; Br.2 tu; Vi.1 yāgai Rudrasya rūpaś ca; Vi.2 yāgai Rudrasvarūpaś ca. 3. Br. T. īj-.

| 34_1 = A. 119.(18a) = a; Br. 20 (18).57b, 58a; Vi. II. 4.57. 1. Vi. ca; A. yajanti Krauñcadvīpas tu Dadhimaṇḍodakāvṛtaḥ.
35a = Br. 20 (18).58b; Śidh. 34.51b; Śu. 18.51b; Vi. II. 4.58a.

35b = Śidh. 34.52a; Śu. 18.52a.

35b = Br. 20 (18).59a; Vi. II. 4.58b.
1. Br. -ra-. 2. Vi. mahāmune.

| 35_1 = Br. 20 (18).59b, 60a; Ga. 56.14a (15b) = a; Vi. II. 4.59. 1. Ga. -rād. 2. Ga. -yāt sapta putrāḥ prajajñire.
| 35_2 = A. 119.19; Br. 20 (18).60b, 61a; Ga. 56.14bc (16); Vi. II. 4.60. 1. Br. -nīra-; Ga.2 Ga.3 V. -śīva-; Ga.3 T. -ro 'ruṇī Ba-; Vi.2 -rīca-. 2. A. V.

| tatsaṃjñāny eva tatrâpi sapta varṣāṇy anukramāt. |
teṣāṃ nāmāni me śṛṇu: ‖ 35 ‖
| tatrâpi parvatāḥ sapta
varṣavicchedakāriṇaḥ:[1] ‖ 35₃ ‖
pūrv*as*[1] tatr-Òdayagirir, Jala[2]dhāras tathâparaḥ[3], |
Śyāmo hy As[1]taṃgiriś caiva
| tathā Raivatakaḥ Śyāmas
tathaiv-Àsta[1]girir, dvijāḥ[2], |
Āmbi[3]keyas tathā ramyaḥ
Ambikeyaś[2] ca Keśarī. ‖ 36 ‖
Keśa[4]rī parvatottamaḥ[5]. ‖ 36 ‖
Śākas ta[1]tra mahāvṛkṣaḥ siddhagandharvasevitaḥ, |
| yatpatra[1]vātasaṃsparśād āhlādo jāyate paraḥ. ‖ 37 ‖
tatra puṇyā janapadāś cāturvarṇyasamanvitāḥ |
| [nivasanti mahātmāno nirātaṅkā nirāmayāḥ. |]
nadyaś câtra mahāpuṇyāḥ sarvapāpabhayā[1]pahāḥ: ‖ 38 ‖
Sukumārī Kumārī ca Nalinī Dhenu[1]kā ca yā[2] |
Ikṣuś ca[3] Veṇu[4]kā caiva Gabhast*i*[5] saptamī tathā[6]. ‖ 39 ‖
anyāḥ sahasra[1]śas tatra kṣudranadyo, *dvijottamāḥ*[2], |
mahīdharās tathā santi śataśo 'tha sahasraśaḥ. ‖ 40 ‖

| Kuśottaro 'tha; A. T. -śottaro 'tho; Ga. -daḥ sa-. 3. A. -kī; Ga.2.3 -dārkiḥ; Vi.2 Maudakiḥ. 4. A. Drumas tannāmavarṣakāḥ.
| 35₃ = Br. 20 (18).61b. 62a; Vi. II. 4.61. 1. Br. -kārakāḥ.

36a = Br. 20 (18).62b; Śidh. 34.52b; Śu. 18.52b; Vi. II. 4.62a. 1. Br.2 Śidh. Śu. -ve. 2. Vi. -lā-. 3. Śidh. -ro 'pare yataḥ; Śu. -raḥ pare yataḥ.

36b = Śidh. 34.53a; Śu. 18.53a. 1. Śu. pṛṣṭhato 's-. 2. Śu. hy Avikeśaś.

36bc = A. 119.20b = b; Br. 20 (18).63; Vi. II. 4.62b, 63a (62bc). 1. Br. Àmbho-; Vi.1 Astc-. 2. Vi. -ja. 3. Br. Āsti-; Vi. Āñci-. 4. Br. Vi. -sa-. 5. A. -rī sapta nimnagāḥ; Br.1 -māḥ.

37a = Br. 20 (18).64a; Śidh. 34.53b; Śu. 18.53b; Vi. II. 4.63b (64a). 1. Br. câ-.
| 37b = Br. 20 (18).64b; Vi. II. 4.64a (63b). 1. Vi. -ratya-.

38a = Br. 20 (18).65a; Śidh. 34.54a; Śu. 18.54a; Vi. II. 4.64b (64a). 1. Br.2 Vi. -ya-.
| [] = Br. 20.65b.

38b = Br. 20 (18).66a; Śidh. 34.54b; Śu. 18.54b; Vi. II. 4.65a (64b). 1. Vi. -vā-.

39 = Br. 20 (18).66b, 67a; Ga. 56.15 (17); Kū. 49.34; Śidh. 34.55; Śu. 18.55; Vi. II. 4.65b, 66a (65). 1. Br. Reṇu-; Kū. Śidh. Śu. Veṇu-. 2. Kū. Śu. tathā; Śidh. Dayā. 3. Kū. -ṣukā. 4. Br. Kū. Dhenu-; Śidh. Śu. Reṇu-. 5. Śidh. Śu. -tiḥ. 6. Kū. -tiś c-eti nimnagāḥ.

40 = Br. 20 (18).67b. 68a; Śidh. 34.56; Śu. 18.56; Vi. II. 4.66b, 67a (66). 1. Br. Vi.1 -yās tv ayuta-; Vi.2 -yaś ca śata-. 2. Śidh. Śu. Vi. mahāmune.

| tāḥ pibanti mudā yuktā, Jaladādiṣu ye sthitāḥ, |
| varṣeṣu, te[1] janapadāś [caturthārthasamanvitāḥ, |
| nadyaś câtra mahāpuṇyāḥ] svargād abhyetya medinīm. ‖ 40₁ ‖

<table>
<tr><td>dharmahānir na teṣv asti,
svargād āgatya mānavāḥ |
varṣeṣu teṣu pṛthivīṃ,
na saṃgharṣaḥ[1] parasparam. ‖41‖</td><td>dharmahānir na teṣv asti,

na saṃgharṣaḥ parasparam[1] |
maryādāvyutkramaś câpi[2]
teṣu deśeṣu saptasu. ‖ 41 ‖</td></tr>
</table>

| Ma[1]gāś ca Māgadhāś caiva Mānasā Mandagās tathā:[2] |
| Ma[1]gā brāhmaṇabhūyiṣṭhā, Māgadhāḥ kṣatriyās tu te[3], |
| vaiśyās tu Mānasās teṣāṃ, śūdrā jñeyās[4] tu Mandagāḥ. ‖ 41₁ ‖

<table>
<tr><td>Śākadvīpe tu vai Sūryaḥ
prītyā[1] janapadaiḥ sadā[2] |</td><td>Śākadvīpe tu[1] tair Viṣṇuḥ
Sūryarūpadharo Hariḥ[2] |</td></tr>
</table>

yathoktair ijyate samyak karmabhir niyatātmabhiḥ. ‖ 42 ‖

<table>
<tr><td>Kṣīrodenâvṛtaḥ so 'pi
dviguṇena samantataḥ |</td><td>Śākadvīpas tato, vipraḥ,[1]
Kṣīrodena samanta[2]taḥ |
Śākadvīpapramāṇena
valayenêva veṣṭitaḥ. |</td></tr>
</table>

Kṣīrābdhiḥ sarvato, *vipraḥ,*[1] Puṣkarākhyena *saṃvṛ*taḥ[2] ‖ 43 ‖

| 40₁ = Br. 20 (18).68b, 69; Vi. II. 4.67b, 68aI II (67) = abI cII. 1. Br. ye.

<table>
<tr><td>41 = Śidh. 34.57; Śu. 18.57. 1. Śu. viharanti.</td><td>41 = Br. 20 (18).70; Vi. II. 4.68b, 69a (68).
1. Br. saṃharṣo na śuk tathā.
2. Vi.1 -mo nâsti; Vi.2 -mo nâpi.</td></tr>
</table>

| 41₁ = A. 119.(21a)=a; Br. 20 (18).71, 72a; Kū. 49.36a = a; Vi. II. 4.69b, 70 (69). 1. Kū. T. Vi 1 Mṛ-; Vi.2 Vañ-. 2. A. Magā Magadha-Mānasyā Mandagāś ca dvijātayaḥ. 3. Vi. tathā. 4. Vi. -drās teṣāṃ.

<table>
<tr><td>42a = Śidh. 34.58a; Śu. 18.58a.
1. Śidh. pūjyate. 2. Śidh. saha.</td><td>42a = Br. 20 (18).72b; Vi. II. 4.71 (70)a.
1. Br.1 sthi-; Br.2 -pasthi-. 2. Vi. mune.</td></tr>
</table>

42b = Br. 20 (18).73a; Śidh. 34.58b; Śu. 18.58b; Vi. II. 4.71 (70)b.

<table>
<tr><td>43a = Śidh. 34.59a; Śu. 18.59a.</td><td>43ab = Br. 20 (18).73b, 74a; Vi. II. 4.72 (71).
1. Vi. tu Maitreya. 2. Vi.2 samāvṛ-.</td></tr>
</table>

43b(c) = Br. 20 (18).74b; Śidh. 34.59b; Śu. 18.59b; Vi. II. 4.73 (72a). 1. Śidh. vyāptaḥ; Śu. Vyāsa; Vi. brahman. 2. Br. Vi. veṣṭitaḥ.

dviguṇena, mahāvarṣas

dvīpena Śākadvīpāt tu
dviguṇena samantataḥ. |

Puṣkare Savanas[1]yâpi Mahāvīto[2] 'bhavat sutaḥ[3] ‖ 44 ‖
Dhātakiś ca, tayos tadvad[1] dve varṣe nāmasaṃjñite:[2] |
Mahāvītaṃ[3] tathaivânyad Dhātakīkhaṇḍasaṃjñitam[4]. ‖ 44_1 ‖
ekaś câtra, mahābhāg*āḥ*[1], prakhyāto varṣaparvataḥ |

tatra khyāto 'tha[1] Mānasaḥ,‖ 44 ‖
yojanānāṃ sahasrāṇi
pañcaivôr[1]dhvaṃ samucchritaḥ |
tavāc[2] cai[3]va tu lakṣāṇi
sarvato valayākṛtiḥ. ‖ 45 ‖

Mānasottarasaṃjño vai
madhyato valayākṛtiḥ, ‖ 44_2 ‖
yojanānāṃ sahasrāṇi
ūrdhvaṃ pañcāśad
ucchritaḥ[1] |
tāvad e[2]va ca vistīrṇaḥ
sarvataḥ parimaṇḍalaḥ. ‖ 45 ‖

Puṣkaradvīpavalayaṃ[1] madhyena vibhajann iva[2] |

sthito 'sau, tena vicchinnaṃ
jātaṃ tadvarṣa[1]kadvayam[2] |

tenaiva valayākāra-
dvaya[1]varṣasamākṛtiḥ. ‖ 46 ‖

valayākāram ekaikaṃ,
tayor madhye mahāgiriḥ[3]. ‖ 46 ‖

daśa varṣasahasrāṇi tatra jīvanti mānavāḥ |

44a = Śidh. 34.60a; Śu. 18.60a.
1. Śu. 'tra.

44a = Br. 20 (18).75a; Vi. II. 4.73 (72)b.

44b = Br. 20 (18).75b; Ga. 56.(16) (18)a; Vi. II. 4.74 (73)a. 1. Vi.1 -bala-. 2. Br. V. Vi. -vīro. 3. Ga. Śabalāt Puṣkareśāc ca Mahavīraś ca Dhātakiḥ.

44_1 = Br. 20 (18).76; Ga. 56.[16b (18b)]; Vi. II. 4.74b, 75a (73bc). 1. Vi. tatra. 2. Vi. -cihnite. 3. Br. V. Vi. -raṃ. 4. Ga. abhūd varṣadvayaṃ caiva Mānasottaraparvataḥ.

44_2a = Br. 20 (18).77a; Vi. II. 4.75b (74a). 1. Vi. -ga.

44_2b = Br. 20 (18).77b; Vi. II. 4.76a (74b).

45 = Śidh. 34.60b, 61a; Śu. 18.60b, 61a.
1. Śidh. -ca ūr-. 2. Śu. tāni.
3. Śidh. -vatai-.

45 = A. 119.23b = a; Br. 20 (18).78; Ga. 56.17 (19); Vi. II. 4.76b, 77a (75).
1. A. vistārocchrāyataḥ samaḥ.
2. Ga. -vai cai-.

46a = Br. 20 (18).79a; Śidh. 34.61b; Śu. 18.61b; Vi. II. 4.77b (76a). 1. Śidh. Śu. -yo.
2. Śidh. -yamena vibharti ca; Śu. vibhajanti ca.

46b = Śidh. 34.62a; Śu. 18.62a.
1. Śu. -rā dvīpa-.

46bc = Br. 20 (18).79b, 80a; Vi. II. 4.78 (76b, 77). 1. Br.2 -dvīpa-.
2. Br.1 T. varṣadvayaṃ hi tat.
3. Vi. varṣaṃ tathā giriḥ.

nirāmayā viśokāś ca[1] rāgadveṣavi[2]varjitāḥ. || 47 ||

adhamottamatas[1] teṣāṃ
na vyavasthā, mahā[2]mune, |

adhamottamau na teṣv āstāṃ
na vadhyavadhakau, dvijāḥ[1], |
nêrṣ[2]yâsūyā bhayaṃ dve[3]ṣo
doṣo lobhādhikaṃ[4] na ca. || 48 ||

Mahāvītaṃ[1] bahirvarṣaṃ, Dhātakīkhaṇḍam antataḥ[2] |
Mānasottaraśailasya deva-Daityādisevitam. || 48_1 ||

satyānṛte na tasyâstāṃ
sadaiva, vasatiḥ sadā. || 48 ||

satyānṛte na tatrâstāṃ
dvīpe Puṣkarasaṃjñite, |

na tatra nadyaḥ śailā vā dvīpe varṣadvayānvite[1]. || 48_2 ||
tulyaveṣās tu manujā *hemavarṇai*[1]karūpiṇaḥ. |
varṇāśramācārahīnaṃ dharmāha[1]raṇavarjitam |
trayī-vārtā-daṇḍanīti-śuśrūṣārahitaṃ ca tat[2]. || 49 ||
varṣadvayaṃ tato, viprā[1], bhauma[2]svargo 'yam uttamaḥ[3]. |
sarvasya[4] sukhadaḥ kālo jvarārogavivarjitaḥ || 50 ||
Puṣkare Dhātakīkhaṇḍe[1] Mahāvīte[2] ca vai, dvijāḥ[3]. |
nyagrodhaḥ Puṣkaradvīpe Brahmaṇaḥ sthānam uttamam, || 51 ||
tasmin nivasati[1] Brahmā pūjyamānaḥ surāsuraiḥ. |
Svādūdakenôda[2]dhinā Puṣkaraḥ[3] pariveṣṭitaḥ[4] |

---

47 = Br. 20 (18).80b, 81a; Śidh. 34.62b, 63a; Śu. 18.62b, 63a; Vi. II. 4.79 (78).
1. Śidh. Śu. vī taśokā. 2. Vi. -ṣādi-.

48a = Śidh. 34.63b; Śu. 17.63b.
1. Śu. adharmo na matas. 2. Śu. na bandhavadhakau.

48 = Br. 20 (18).81b, 82a; Vi. II. 4.80 (79).
1. Vi. -ja. 2. Br.$_2$ īrṣ-. 3. Br. ro-. 4. Vi. -ko.

48_1 = Br. 20 (18).82b, 83a; Vi. II. 4.81 (80). 1. Vi.$_1$ -raṃ; Vi.$_2$ -pītaṃ. 2. Br.$_2$ -maṇḍitam.

48b = Śidh. 34.64a; Śu. 18.64a.

48_2a = Br. 20 (18).83b; Vi. II. 4.82 (81)a.

48_2b = Br. 20 (18).84a; Vi. II. 4.82 (81)b. 1. Br.$_2$ Puṣkarasaṃjñite.

49a = Br. 20 (18).84b; Śidh. 34.64b; Śu. 18.64b; Vi. II. 4.83a (82). 1. Br. devais tatrai-; Vi. devās tatrai-.

49bc = Br. 20 (18).85; Vi. II. 4.83b, 84a (83). 1. Vi.$_2$ -āca-. 2. Vi.$_2$ yat.

50 = Br. 20 (18).86; Śidh. 34.65; Śu. 18.65; Vi. II. 4.84b, 85a (84ab). 1. Śidh. tu Kāleya; Śu. -ṣaś câaṃ tu Kāleya; Vi. tu Maitreya. 2. Śidh. Śu. Vi.$_2$ -maḥ. 3. Br.$_2$ ucyate; Śu. -gopamopamaḥ. 4. Vi. -vartu-.

51 = Br. 20 (18).87; Śidh. 34.66; Śu. 18.66; Vi. II. 4.85b, 86a (84c, 85a). 1. Vi. Dhāta-, kīkhaṇḍasaṃjñe 'tha. 2. Vi. -re. 3. Śidh. Śu. -te mahāmune; Vi. vai mune.

52ab = Br. 20 (18).88; Ga. 56.18 (20)a = b; Śidh. 34.67; Śu. 18.67; Vi. II. 4.86b, 87a (85b, 86a). 1. Śidh. Śu. -te. 2. Śidh. Śu. -nâmbu-. 3. Śidh. -raṃ. 4. Śidh. -tam.

| samena Puṣkarasyaiva vistārān maṇḍalāt[1] tathā. || 52 ||
evaṃ dvīpāḥ samudrais tu[1] sapta saptabhir āvṛtāḥ, |
dvīpaś caiva samudraś ca samānau[2] dviguṇau[3] parau[4]. || 53 ||
payāṃsi sarvadā sarva[1]samudreṣu samāni vai, |
nyūnā[2]tiriktatā teṣāṃ kadācin naiva jāyate[3]. || 54 ||
sthālīstham agnisaṃyogād udreki[1] salilaṃ yathā[2], |
tathênduvṛddhau salilam ambhodhau[3], munisattam*āḥ*[4]. || 55 ||
anyūnāna[1]tiriktāś[2] ca vardhanty āpo hrasanti ca[3]. |
udayāstamaneṣv[1] indoḥ pakṣayoḥ śuklakṛṣṇayoḥ. || 56 ||
śataśas tad[1] daśottaraṃ | daśottarāṇi pañcaiva
sarveṣāṃ kathitaṃ tava | an[1]gulānāṃ śatāni vai[2] |
apāṃ vṛddhi[1]kṣayau[2] dṛṣṭau[3] sa[4]mudrīṇ[5]āṃ, *dvijottamāḥ*[6]. || 57 ||
bhojanaṃ Puṣkaradvīpe tatra svayam upasthitam |
ṣaḍrasaṃ bhuñjate[1], vipr*āḥ*[2], prajāḥ sarvāḥ sadaiva hi. || 58 ||
Svādūdakasya[1] para[2]to dṛśyate loka[3]saṃsthitiḥ |
dviguṇā kāñcanī[1] bhūmiḥ sarvajantuvivarjitā. || 59 ||

| 52c = Br. 20 (18).89a; Vi. II. 4.87 (86)b. 1. Vi. -laṃ.

53 = Br. 20 (18).89b, 90a; Śidh. 34.68; Śu. 18.68; Vi. II. 4.88 (87). 1. Vi.2 -draiś ca. 2. Śidh. -no; Śu. -nā. 3. Śidh. Śu. -naiḥ. 4. Śidh. Śu. -raiḥ.

54 = Br. 20 (18).90b, 91a; Śidh. 34.69bI aII, I bII; Śu. 18.69bI aII, I bII; Vi. II. 4.89 (88). 1. Śidh. -vaṃ; Śu. -dâlpatvaṃ. 2. Śu. uktā-. 3. Śu. jāyante na kadācana.

55 = Br. 20 (18).91b, 92a; Śidh. 34.70bI aII, I bII; Śu. 18.70bI aII, I bII; Vi. II. 4.90 (89). 1. Br. -riktaṃ. 2. Śidh. vardhate kṣīyate tathā; Śu. ūrdhvagaṃ bhavati dhruvam; Vi.2 -le yathā. 3. Śu. adho no. 4. Br.2 samudreṣu samaṃ hi vai; Śidh. Śu. Vi. -ma.

56 = A. 119.25(a)b; Br. 20 (18).92b, 93a; Śidh. 34.71bI aII, I bII; Śu. 18.71bI aII, I bII; Vi. II. 4.91 (90). 1. Śu. ato nyūna-; Vi. na nyūnâti-. 2. Śidh. ato nānātirekāṃś ca. 3. A. ūnātiriktatā câpāṃ samudreṣu na jāyate. 4. Br.1 Śidh. Śu. -ne tv; Vi.1 -yeṣv.

57a = Śidh. 34.72aII bII; Śu. 18.72aII bII. 1. Śu. tu.

57a = A. 119.26a; Br. 20 (18).93b; Vi. II. 4.92 (91)a. 1. Vi.2 hy an-. 2. Br. ca.

57b = A. 119.26b; Br. 20 (18).94a; Śidh. 34.72aI bI; Śu. 18.72aI bI; Vi. II. 4.92 (91)b. 1. Śidh. -dhiḥ. 2. Śidh. -yo. 3. Śidh. -ṭaḥ. 4. Śidh. Śu. sa-. 5. Śidh. Śu. -drā-. 6. A. Vi. mahāmune; Śidh. Śu. muniśreṣṭha.

58 = Br. 20 (18).94b, 95a; Śidh. 34.73aI bII, I aII; Śu. 18.73aI bII, I aII; Vi. II. 4.93 (92). 1. Br. bhuñjanti ṣaḍrasaṃ; Śu. khaṇḍasya kurvate. 2. Śidh. Śu. Vi. -pra.

59 = Br. 20 (18).95b, 96a; Ga. 56.18b, 19 (20b, 21a); Śidh. 34.74; Śu. 18.74; Vi. II. 4.94 (93). 1. Śu. Svāṅgado yasya. 2. Br. Vi.2 -ri-; Ga. Śu. pura-. 3. Śidh. nânyalokasya; Śu. nâsti lokasya; Vi. 'loka-. 4. Śidh. Śu. hiraṇmayī.

lokālokas tataḥ[1] śailo[2] yojanāyutavistṛtaḥ, |
ucchrayeṇâpi[3] tāvanti[4] sahasrāṇy acalo[5] hi saḥ. || 60 ||

tatas tamaḥ samāvṛtya taṃ śailaṃ sarvataḥ sthitam[1], |
tamaś câṇḍakaṭāhena[2] samantāt pariveṣṭitam[3]. || 60_1 ||

pañcāśatkoṭivistārā sêyam urvī, *dvijottamāḥ*[1], |
sahaivâ[2]ṇḍakaṭāhena sadvīpā sa[3]mahīdharā. || 61 ||
sêyaṃ dhātrī vidhātrī ca[1] sarvabhūtaguṇādhikā |
ādhārabhūtā sarveṣāṃ[2] sarveṣāṃ[3] *jagatām ila*[4]. || 62 ||

---

60 = A. 119.27b = a; Br. 20 (18).96b, 97a; Ga. 56.20a (21b) = a; Śidh. 34.75aI bII, 77bI aII; Śu. 18.75aI bII, 77bI aII; Vi. II. 4.95 (94). 1. Vi. -thā. 2. Śidh. Śu. -laḥ. 3. Śidh. -ṇa ca; Śu. -ṇa hi. 4. Śidh. -vad dhi. 5. Br. āvalo-.

60_1 = A. 119.28 (abI); Br. 20 (18).97b, 98a; Ga. 56.[20b(21c)]; Vi. II. 4.96 (95). 1. A. lokālokas tu tamasā; Ga. tamasā parvato vyāptas. 2. A. āvṛto 'thâṇḍakaṭāhataḥ; Ga. tamo 'py aṇḍakaṭāhataḥ. 3. A. bhūmiḥ sâṇḍakaṭāhena.

61 = A. 119.28bII = aI; Br. 20 (18).98b, 99a; Śidh. 34.76bI aII, I bII; Śu. 18.76bI aII, I bII; Vi. II. 4.97 (96). 1. Śidh. Śu. Vi. mahāmune. 2. Śidh. Śu. tamaś câ-. 3. Śidh. saptadvīpā-; Vi. -pābdhi-.

62 = Br. 20 (18).99bc; Śidh. 34.77bI aII, I bII; Śu. 18.77bI aII, I bII; Vi. II. 4.98 (97). 1. Śidh. Śu. ca Kāleya. 2. Br. jagatāṃ. 3. Vi. Maitreya. 4. Br. sā dvijottamāḥ; Vi. iti.

5. Kapitel

[Br. 21 (19).1—27; Ga. 57.1—3; Śidh. 31.13—37; Śu. 15.12—33a; Vi. II. 5.1—27; cfr. A. 120.1—4].

Vistāra eṣa kathitaḥ pṛthivyā, *munisattamaḥ*[1], |
saptatis tu sahasrāṇi *taduc*[2]chrāyo 'pi kathyate. || 1 ||
daśasāhasram ekaikaṃ pātālaṃ, munisattam*āḥ*:[1] |
A[2]talaṃ Vitalaṃ caiva Nitalaṃ ca Gabhastimat[3] |
Mahākhyaṃ[4] Sutalaṃ câgryaṃ[5] Pātālaṃ câpi saptamam[6]. || 2 ||
kṛṣṇā[1] śuklâ[2]ruṇā[3] pītā[4] śarkarā[5] śailakāñcanī[6] |
bhūmayo ya[7]tra, viprendrā[8], varaprāsādaśobhi[9]tāḥ[10]. || 3 ||
teṣu Dānava-Daiteyā[1] yakṣāś ca[2] śataśaḥ sthitāḥ[3] |
nivasanti mahā*bhā*gā[4] *nāgānāṃ jatayas tathā*[5]. || 4 ||
svarlokād api[1] ramyāṇi pātālânîti Nāradaḥ |
prāha svargasadāṃ[2] madhye pātālebhyo[3] gato div*am*:[4] || 5 ||

---

1 = Br. 21 (19).1; Ga. 57.1a = b; Vi. II. 5.1 1. Vi. bhavato mayā. 2. Ga. bhūmyuc-; Vi. dvijôc-.

2 = A. 120.2 = bc; Br. 21 (19).2, 3a; Ga. 57.1b, 2; Śidh. 31.27, 28a; Śu. 15.22, 23a; Vi. II. 5.2. 1. Ga. Vṛṣabhadhvaja; Śidh. Śu. Vi. -ma. 2. Śidh. Su-. 3. Br.1 T.2 -laṃ Sutalaṃ tathā; Śu. Sutalaṃ ca Rasātalam. 4. A. -hāgryaṃ; Śidh. Mahac ca. 5. Br.1 T.2 Talātalaṃ Rasātalaṃ; Śu. Talaṃ Talātalaṃ câgryam. 6. Śidh. saptamaṃ ca Rasātalam; Śu. Pātālaṃ saptamaṃ matam.

3 = A. 120.3a(bI); Br. 21 (19).3b, 4a; Ga. 57.3a(b); Vi. II. 5.3. 1. Vi. śuklā. 2.Vi. kṛṣṇâ-. 3. Vi.2 -ṅāḥ. 4. Śidh. -ṇapītā-ruṇāḥ śuklāḥ. 5. A. Vi.2 -rāḥ. 6. A. Vi. -nāḥ; Ga. -nā. 7. Ga. -yas ta-. 8. Ga. Daiteyā; Vi. Maitreya. 9. Vi. -damaṇḍi-. 10. A. bhūmayas teṣu ramyeṣu; Ga. vasanti ca bhujaṃgamāḥ.

4 = Br. 21 (19).4b, 5a; Śidh. 31.29bI, 30aII, aI, 29bII; Śu. 15.25aI, bII, I aII; Vi. II. 5.4. 1. Br. -ya-. 2. A. Śidh. Śu. rākṣasā; Br. -jātayaḥ. 3. A. Śidh. Śu. Daityasaṃbhavāḥ; Br. -tyānāṃ jātayas tu sahasraśaḥ; Vi. -śas tathā. 4. Br. T.2 nāgānāṃ ca mahāṅgānāṃ; Śu. Vi. -nāga-. 5. Br. jñātayaś (V. jā-) ca dvijottamāḥ; Vi. -jātayaś ca mahāmune.

5 = Br. 21 (19).5b, 6a; Śidh. 31.31aI, 30bII, I, 31bII; Śu. 15.26bI aII, I bII; Vi. II. 5.5. 1. Śu. ati-. 2. Br. Śu. -do-. 3. Śidh. Śu. tebhyo 'sāv ā-; Vi.2 -lābhyā-. 4. Śidh. Śu. Vi.2 -vi.

āhlādakāriṇaḥ śubhrā[1] maṇayo yatra suprabhāḥ |
nā*nā*[2]bharaṇabhūṣāś ca[3], Pātalaṃ kena tatsamam? ‖ 6 ‖
Daitya[1]-Dānavakanyābhir itaś cêtaś ca śobhite[2] |
Pātāle kasya na prītir vimuktasyâpi jāyate? ‖ 7 ‖

divârkaraśmayo yatra	divârkaraśmayo yatra
na bhavanti vidhor niśi |	prabhāṃ[1] tanvanti nâtapam |
na śītam ātapo yatra,	śaśinaś ca[2] na śītāya
maṇitejo 'tra kevalam. ‖ 8 ‖	niśi dyotāya kevalam. ‖ 8 ‖
bhakṣyabhojyānnapānāni	bhakṣyabhojyamahāpāna-
bhujy[1]ante muditair bhṛśam, |	muditair ati[1]bhogibhiḥ, |

yatra na jñāyate kālo gato 'pi Danujādibhiḥ[2]. ‖ 9 ‖
vanāni nadyo[1] ramyāṇi sarāṃsi[2] kamalākarāḥ |
puṃskokilād[3]ilāpāś ca[4] manojñāny amb[5]arāṇi[6] ca ‖ 10 ‖
bhūṣaṇāny atiramyāṇi[1] gandhāḍh[2]yaṃ câ[3]nulepana[4]ṃ |
vīṇāveṇumṛdaṅgānāṃ svanās tūryāṇi ca[4], dvij*āḥ*[5], ‖ 11 ‖
| etāny anyāni côdāra[1]bhāgyabhogyāni Dānavaiḥ |
Daityoragaiś ca bhujyante pātālāntaragocaraiḥ[1]. ‖ 12 ‖
| pātālānām adhaś câste, Viṣṇor yā tāmasī tanuḥ[1] |

---

6 = Br. 21 (19).6b, 7a; Śidh. 31.32aI, 31bII, I, 32aII; Śu. 15.27bI aII, I bII; Vi. II. 5.6.
1. Śu. -kāni śubhrāṇi. 2. Br.2 Vi.2 nāgā-. 3. Śidh. Vi.2 -ṣāsu; Śu. -bhūṣaṇabhūṣāsu; Vi.1 nāgair āmriyamānāsu.
7 = Br. 21 (19).7b, 8a; Śidh. 31.33aI, 32bII, I, 33aII; Śu. 15.28bI aII, I bII; Vi. II. 5.7.
1. Śidh. Śu. deva-. 2.Śidh. -bhate; Śu. -tam.

8 = Śidh. 31.33b, 34a; Śu. 15.29.

9a = Śidh. 31.34b; Śu. 15.30a.
1. Śidh. bhuñj-.

8 = Br. 21 (19).8b, 9a; Vi. II. 5.8.
1. Br. -bhās. 2. Vi.2 -śiraśmir.
9a = Br. 21 (19).9b; Vi. II. 5.9a.
1. Br.1 -pānamadamattaiś ca; Br.2 pānamuditaiś câpi.

9b = Br. 21 (19).10a; Śidh. 31.35a; Śu. 15.30b; Vi.II. 5.9b. 1. Śidh. Śu. munisattama.
10 = Br. 21 (19).10b, 11a; Śidh. 31.36aI, 35bII, I, 36aII; Śu. 15.31bI aII, I bII; Vi. II. 5.10.
1. Śidh. Śu. nadyaḥ sarāṃsi. 2. Śidh. vanyāni; Śu. padmāni. 3. Vi. -abh-. 4. Śidh. Śu. -lārutam ta(Śu.: ya)tra. 5. Vi. ap-. 6. Śu. hy anyonyavicarāṇi.
11 = Br. 21 (19).11b, 12a; Śidh. 31.36b, 37a; Śu. 15.32; Vi. II. 5.11. 1. Śidh. Śu. Vi.2 atiśubhrāṇi. 2. Br.1 T. -nād-. 3. Br. a-. 4. Br. niḥsvanāś ca sadā; Śidh. Śu. -nā geyāni ca. 5. Śidh. Śu. Vi. -ja.
| 12a = Br. 21 (19).12b; Vi. II. 5.12a. 1. Br. ramyāṇi.
12b = A. 120.4a; Br. 21 (19).13a; Śidh. 31.37b; Śu. 15.33a; Vi II. 5.12b. 1. Śidh. Śu. -tāle vai sukhāni ca.
| 13a = Br. 21 (19).13b; Vi. II. 5.13a. 1.A. Śeṣo Viṣṇuś ca tāmasaḥ.

Śeṣākhyā, yad[1]guṇān vaktuṃ na śaktā *Daitya*[2]-Dānavāḥ, || 13 ||
yo 'nantaḥ paṭhyate siddhair devo[1] devarṣi[2]pūjitaḥ, |
sahasraśirasā[3] vyaktaḥ[4] svastikāmalabhūṣaṇaḥ, || 14 ||
phaṇāmaṇisahasreṇa yaḥ sa[1] vidyotayan diśaḥ, |
| sarvān karoti nirvīryān hitāya jagato 'surān. || 15 ||
madā[1]ghūrṇitanetro 'sau, yaḥ sadaivaikakuṇḍalaḥ |
kirīṭī sragdharo[2] bhāti sāgniḥ[3] śveta ivâcalaḥ, || 16 ||
nīlavāsā madotsiktaḥ[1] śvetahāro[2]paśobhitaḥ |
sābhra[3]-Gaṅgāpravāho[4] 'sau[5] Kailāsādrir ivônnataḥ[6]. || 17 ||
lāṅgalāsaktahastāgro bibhran musalam uttamam |
upāsyate svayaṃ kāntyā yo[1] vāruṇyā ca[2] mūrtayā[3], || 18 ||
kalpānte yasya vaktrebhyo[1] viṣānalaśikhojjvalaḥ, |
Saṃkarṣaṇātmako Rudro niṣkramyâtti jagattrayam[2]. || 19 ||
sa bibhrac chikharī[1]bhūtam[2] aśeṣaṃ[3] kṣitimaṇḍalam |
āste Pātālamūlasthaḥ Śeṣo 'śeṣasurā[4]rcitaḥ. || 20 ||
tasya vīryaṃ[1] prabhāvaṃ[2] ca svarūpaṃ rūpam[3] eva ca[4] |
na hi varṇayituṃ śakyaṃ[5] jñātuṃ[6] vā[7] tridaśair api. || 21 ||

13b = Br. 21 (19).14a; Śidh. 31.13a; Śu. 15.12a; Vi. II. 5.13b. 1. Śidh. -ṣākhyaya: Śu. -ṣasyâsya. 2. Śidh. Śu. deva-.

14 = Br. 21 (19).14b, 15a; Śidh. 31.13b, 14aI bII; Śu. 15.12b, 13aI bII; Vi. II. 5.14. 1. Br. -va-. 2. Śidh. Śu. -varṣigaṇa-. 3. Śidh. -raso; Vi. sa sahasraśirā. 4. Śidh. -taṃ; Śu. śiraḥsāhasrayuktasya; Vi. -ta-.

15a = Br. 21 (19).15b; Śidh. 31.14bI aII; Śu. 15.13bI aII; Vi. II. 5.15a. 1. Śidh. Śu. sarvā.

| 15b = Br. 21 (19).16a; Vi. II. 5.15b.

16 = Br. 21 (19).16b. 17a; Śidh. 31.15aI bII, I aII; Śu. 15.14aI bII, I aII; Vi. II. 5.16. 1. Br. -hā-. 2. Śidh. sragviṇo; Śu. sragvī kirīṭī hy ā-. 3. Br. -ni-.

17 = Br. 21 (19).17b, 18a; Śidh. 31.16bI aII, I bII; Śu. 15.15bI aII, I bII; Vi. II. 5.17. 1. Śidh. Śu. -riktaḥ. 2. Śu. -śailo-. 3. Śidh. Śu. sāyaṃ. 4. Br. -pāto. 5. Śidh. Śu. -vāhena. 6. Br. -vôttamaḥ; Śu. Vi.2 -vâparaḥ.

18 = Br. 21 (19).18b, 19a; Śidh. 31.17; Śu. 15.16a(b); Vi. II. 5.18. 1. Śidh. kanyayā. 2. Śidh. -ruṇyena. 3. Śu. yo 'cyante nāgakanyābhiḥ svarṇavarṇābhir ādarāt.

19 = Br. 21 (19).19b, 20a; Śidh. 31.18bI aII, I bII; Śu. 15.17bI aII, I (bII); Vi. II. 5.19. 1. Śu. -te niṣkramante. 2. Śu. yad vaktrebhyo 'gniśikhā muhuḥ.

20 = Br. 21 (19).20b, 21a; Śidh. 31.19bI aII, I bII; Śu. 15.18bI aII, I bII; Vi. II. 5.20. 1. Śidh. bibhrat sarṣapavad. 2. Śu. bibhrat svapṛṣṭhe bhūteśaḥ. 3. Śidh. Śu. sa Śeṣaḥ. 4. Śu. -guṇā-.

21 = Br. 21 (19).21b, 22a; Śidh. 31.20aI bII, I aII; Śu. 15.19aI bII, I aII; Vi. II. 5.21.

yasyaiṣā sakalā pṛthvī phaṇāmaṇiśikhā[1]ruṇā |
āste kusumamālêva, kas tadvīryaṃ vadiṣyati? || 22 ||
yadā vijṛmbhate 'nanto madāghūrṇitalocanaḥ, |
tadā calati bhūr eṣā sādritoyābdhi[1]kānanā. || 23 ||
gandharvāpsarasaḥ siddhāḥ[1] kiṃnaroragacā[2]raṇāḥ[3] |
nântaṃ guṇānāṃ gacchanti, ten-À[4]nanto 'yam avyayaḥ. || 24 ||
yasya nāgavadhūhastair lā*gi*[1]taṃ haricandanam, |
muhuḥ śvāsānilāpās[2]taṃ yāti dikpaṭa[3]vāsatām. || 25 ||
yam ārādhya purāṇarṣir Gargo jyotīṃṣi tattvataḥ |
jñātavān sakalaṃ caiva nimittapaṭhitaṃ phalam, || 26 ||
tenêyaṃ nāgavar[1]yeṇa śirasā vidhṛtā mahī, |
bibharti mālāṃ lokānāṃ[2] sadevāsuramānuṣām[3]. || 27 ||

---

1. Śu. -ya-. 2. Br. Śu. Vi.$_2$ -vaś. 3. Śu. jñātum. 4. Śu. vā.
5. Śu. -yaḥ. 6. Śidh. jñātuṃ śakyaṃ. 7. Śu. sākāṅkṣair.

22 = Br. 21 (19).$_{22}$b, $_{23}$a; Śidh. 31.$_{21}$bI aII, I bII; Śu. 15.$_{20}$bI aII, I bII; Vi. II. 5.$_{22}$.
1. Śidh. Śu. -silā-.

23 = Br. 21 (19).$_{23}$b, $_{24}$a; Śidh. 31.$_{22}$; Śu. 15.$_{21}$; Vi. II. 5.$_{23}$. 1. Br. Śu. -yādhi-; Vi.$_2$ sābdhitoyā sa-.

24 = Br. 21 (19).$_{24}$b, $_{25}$a; Śidh. 31.$_{23}$bI aII, I bII; Vi. II. 5.$_{24}$. 1. Śidh. -voraga-devāś ca. 2. Br.$_1$ -vā-. 3. Br.$_2$ -rākṣasāḥ; Śidh. siddhā munisukinnarāḥ. 4. Br. tato '-.

25 = Br. 21 (19).$_{25}$b, $_{26}$a; Śidh. 31.$_{24}$bI aII, I bII; Vi. II. 5.$_{25}$. 1. Br.$_1$ lāpi-; Br.$_2$ lepi-; Śidh. lohi-; Vi.$_1$ lagi-; Vi.$_2$ lambi-. 2. Br. -lāyas. 3. Śidh. diśāṃ yāti su-; Vi.$_1$ dikṣûda-; Vi.$_2$ dikkṣoda-.

26 = Br. 21 (19).$_{26}$b, $_{27}$a; Śidh. 31.$_{25}$bI aII, I bII; Vi. II. 5.$_{26}$.

27 = Br. 21 (19).$_{27}$bc; Śidh. 31.$_{26}$bI aII, I bII; Vi. II. 5.$_{27}$. 1. Śidh. -vīr-. 2. Br. sakalāṃl lokān. 3. Br. Śidh. -ṣān.

6. Kapitel

[Br. 22 (20).$_{1-30}$; Ga. 57.$_{4}$b—$_{7}$b; Śidh. 32.$_{1-38}$; Śu. 16.$_{1-40}$; Vi. II. 6.$_{1-18}$].

Teṣāṃ ūrdhvôpariṣṭād vai
narakās[1], tān śṛṇuṣva *me*[2] |
vadato me, muni[3]śreṣṭha,
pacyante yatra pāpinaḥ: ‖ 1 ‖

Tataś *cânantaram*[1], vipr*a*[2],
narakā Rauravādayaḥ[3]. |
pāpino yeṣu pātyante,
tāñ śṛṇu*dhvaṃ, dvijottamāḥ:*[4] ‖1‖

Rauravaḥ Śū[1]karo Rodhas Tālo[2] Viś*a*sanas[3] tathā |
Mahājvālas Taptakumbho[4] *Lavano 'tha*[5] Vimohanaḥ[6] ‖ 2 ‖
*Rudhirānd*ho[1] Vaitaraṇī[2] Kṛm*īśa*ḥ[3] Kṛ[4]mibhojanaḥ |
Asipatravanaṃ[5] Kṛṣṇo[6] Lālā[7]bhakṣaś ca Dāruṇaḥ ‖ 3 ‖
tathā Pūyavahaḥ Pāpo[1] Vahni[2]jvālo hy[3] Adhaḥśirāḥ[4] |
Saṃ[5]daṃśaḥ Kāla[6]sūtraś[7] ca Tamaś c-Âvīcir eva ca[8] |
Śvabhojano 'th-Âpratiṣṭh-*Ôṣṇā*[9]*vīciś ca tathâparaḥ*[10]. ‖ 4 ‖

---

1 = Śidh. 32.$_{1}$; Śu. 16.$_{1}$. 1. Śu. -kāṃs. 2. Śu. ca. 3. Śu. matto munivara-.

1 = Br. 22 (20).$_{1}$; Ga. 57.($_{4}$a); Vi. II. 6.$_{1}$. 1. Br.$_{2}$ Vi.$_{1}$ ca narakā; Vi.$_{1}$ -kān. 2. Vi. -pra. 3. Br.$_{2}$ babhūvuḥ salilād adhaḥ; Ga. raudre tu Puṣkaradvīpe narakāḥ santi, tān śṛṇu; Vi. bhuvo 'dhaḥ salilasya ca. 4. Vi. -ṇuṣva mahāmune.

2 = Br. 22 (20).$_{2}$; Ga. 57.$_{4}$b, $_{5}$a; Śidh. 32.$_{2}$; Śu. 16.$_{2}$; Vi. II. 6.$_{2}$. 1. Br.$_{1}$ T.$_{2}$ Śau-; Ga.$_{3}$ Vi. Sū-. 2. Br. Tāno. 3. Ga.$_{3}$ Vinaśanas; Śidh. Śu. Vivasanas; 4. Br. T. -kuḍyo. 5. Br. Mahālobho; Śidh. Śu. -ṇo 'pi; Vi. Śvasano 'tha. 6. Ga. -mohitaḥ; Śidh. Śu. Vi.$_{2}$ -lohitaḥ.

3 = Br. 22 (20).$_{3}$; Ga. 57.$_{5}$b, $_{6}$a; Śidh. 32.$_{3}$; Śu. 16.$_{3}$; Vi. II. 6.$_{3}$. 1. Ga.$_{1}$ -anno; Ga.$_{2}$ -ro 'tha; Ga.$_{3}$ -rākhyo; Vi.$_{2}$ -rāmbho. 2. Br. T. Vasātaptaḥ; Śidh. Śu. Vaitaraṇī Pūyavahā; Vi.$_{2}$ -niḥ. 3. Ga. -kniśaḥ; Śidh. Śu. Krimilaḥ; Vi.$_{2}$ Krimiśaḥ. 4. Śidh. Vi.$_{2}$ Kri-. 5. Ga.$_{2}$ -naḥ. 6. Śidh. Śu. ghoraṃ. 7. Ga.$_{2.3}$ nānā-.

4 = Br. 22 (20).$_{4}$, $_{5}$a; Ga. 57.$_{6}$b, $_{7}$; Śidh. 32.$_{4}$ ($_{5}$a); Śu. 16.$_{4}$, $_{5}$a; Vi. II. 6.$_{4}$, $_{5}$a. 1. Śidh. -hāpāyo; Śu. Prayo. 2. Śidh. Śu. Vahir-. 3. Ga.$_{2}$ -las tv. 4. Ga.$_{2}$ -lodbhavo 'śivaḥ. 5. Br. Vi. Sa-. 6. Br. Ga. kṛṣṇa-. 7. Ga. T. -traṃ. 8. Śidh. Śu. c-Âvīcirodhanaḥ. 9. Br. -ṣṭhom-Ā-; Br.$_{2}$ -tho hy A-; Vi. -ṭhaś c-Â-. 10. Ga. -cir narakāḥ smṛtāḥ; Śidh. -no 'py Adṛṣṭaś ca Mahāraurava-Śālmalī; Śu. -no 'tha Ruṣṭaś ca Mahā-; Vi.$_{2}$ -ṭhaś c-Âpraciś ca tathâparaḥ.

ityevamādayaś cânye narakā bhṛśadāruṇāḥ;[1] |
| Yamasya viṣaye ghorāḥ śastrāgni*bhayadāyi*naḥ[1]. ‖ 5 ‖
pa*t*ant*i* *t*e[1]ṣu puruṣāḥ, pāpakarmaratās tu[2] ye: |
kūṭasākṣī tathā samyak pakṣapātena yo vadet[3], ‖ 6 ‖
yaś cânyad anṛtaṃ vakti[1], sa naro yāti Rauravam. |
bhrūṇahā *pura*har*tā*[2] ca[3] go*ghnaś ca, munisattamāḥ*[4], ‖ 7 ‖
| yānti te narakaṃ *Rodha*ṃ[1] yaś côcchvāsanirodhakaḥ. |
surāpo brahmahā hartā[1] suvarṇasya ca[2] Śūkare[3] ‖ 8 ‖
prayāti[1] narake yaś ca taiḥ saṃsarg*am upaiti vai*[2], |
rājanyavaiśyah*ā Tāle*[3] tathaiva gurutalpagaḥ, ‖ 9 ‖
Taptakumbhe[1] svas*ṛgāmī hanti rajabhaṭaṃ ca*[2] yaḥ |
sā[3]dhvīvikrayakṛd vadhya[4]pālaḥ kesari[5]vikrayī, ‖ 10 ‖
Taptalohe patanty ete[1] yaś ca bhaktaṃ parityajet. |
| sutāṃ snuṣāṃ[1] *vâ*[2]pi gatvā Mahājvāle nipātyate. ‖ 11 ‖

5a = Br. 22 (20).5b; Śu. 16.(5b); Vi. II. 6.5b. 1. Śu. ityādyā bahavas tatra naraka duḥkhadāyakāḥ.

| 5b = Br. 22 (20).6a; Vi. II. 6.6a. 1. Br.1 -niviṣadarśinaḥ.

6 = Br. 22 (20).6b, 7a; Śidh. 32.5b (6a); Śu. 16.6a (7a); Vi. II. 6.6b, 7a. 1. Br. Vi.2 -ti ye-; Śidh. Śu. pacyante te-. 2. Br. -tāś ca. 3. Śidh. Śu. -kṣyāṃ tu yo vakti vinā vipraṃ surāsavam (Śu.: viprān surāṃś ca gāḥ).

7 = Br. 22 (20).7b, 8a; Śidh. 32.(6b), 7a; Śu. 16.(7b), 8a; Vi. II. 6.7b, 8a. 1. Śidh. Śu. sadânṛtaṃ vaded yas tu. 2. Br.1 Vi.2 -hantā; Br.2 guruhanta; Śu. svarṇahartā. 3. Śidh. parasvahartā. 4. Śidh. Śu. gorodho (Śu. -dhī) viśvaghātakaḥ; Vi.2 -ma.

| 8a = Br. 22 (20).8b; Vi. II. 6.8b. 1. Br. Rauravaṃ ghoraṃ.

8b = Br. 22 (20).9a; Śidh. 22.7b; Śu. 16.(8b); Vi. II. 6.9a. 1. Vi. steyī. 2. Śidh. tu. 3. Śu. -mahantā ca paradravyāpahārakaḥ.

9 = Br. 22 (20).9b, 10a; Śidh. 32.8aI, II = aII (bI); Śu. 16.9aI—II = aII (bI); Vi. II. 6.9b, 10a. 1. Vi.2 -yānti. 2. Br.2 ca; Śidh. -gī sa vai yāti; Śu. yas tatsaṅgī sa vai yāti. 3. Br.1 caiva; Br.2 Vi.2 -yahantā ca; Śidh. rājño vaiśyaguror vadhāt; Śu. mṛto Vyāsa guror vadhāt.

10 = Br. 22 (20).10b, 11a; Śidh. 32.8(b), 9a; Śu. 16.9(b), 10a; Vi. II. 6.10b, 11a. 1. Vi. -kuṇḍe. 2. Vi. -tāṃś ca; Śidh. -bhe svasur mātur gāmī ca duhitus tu; Śu. śvasur mātur goś caiva dahitus tathā. 3. Br.1 mā-. 4. Br.2 madya; Vi.1 baddha-; Vi.2 bandha-. 5. Br. -ra-; Śidh. bālavadhakī keśavi-; Śu. sādhvya vikrayakṛc câtha vārdhakī keśavi-.

11a = Br. 22 (20).11b; Śidh. 32.9b; Śu. 16.10b; Vi. II. 6.11b. 1. Śidh. Śu. -loheṣu pacyante.

| 11b = Br. 22 (20).12a; Vi. II. 6.12a. 1. Vi. snuṣāṃ sutāṃ 2. Br. Vi.2 câ-.

avamantā gurūṇāṃ yo yaś câkroṣṭā[1] narādhamaḥ |
veda[2]dūṣayitā *yaś ca*[3] veda[2]vikrayakaś[4] ca yaḥ || 12 ||
agamyagāmī yaś *ca syāt*[1], *te* yā*n*ti *Lavaṇa*ṃ[2], dvij*āḥ*[3]. |
cauro Vimohe[4] patati[5] maryādādūṣakas tathā. || 13 ||
devadvijapitṛdveṣṭā ratnadūṣayitā ca yaḥ, |
sa yāti Kṛ[1]mibhakṣe[2] vai[3] Kṛ[1]miśe[4] ca[5] duriṣṭa[6]kṛt. || 14 ||
pitṛdevā*tithīn*[1] yas tu[2] paryaśnāti narādhamaḥ, |
Lālābhakṣe[3] sa yāty *ugre* śarak*artā ca Vedhake*[4]. || 15 ||

Viśasane sa yāty ugre[1]
asadgrāhī tu yo dvijaḥ
ayājyayājakaś caiva
tathaivâbhakṣyabhakṣakaḥ. || 16 ||

karoti karṇino yaś ca
yaś ca khaḍgādikṛn naraḥ, |
prayānty[1] ete Viśasane
narake bhṛśadāruṇe. || 16 ||
asatpratigrahītā ca[1]
narake yāty Adhomukhe. |
ayājyayājakaś *caiva*[2]
tathā nakṣatrasūcakaḥ |
Kṛmipūye naraś[3] caiko
yāti miṣṭānnabhu*k sadā*[4]. || 16_1 ||

---

12 = Br. 22 (20).12b, 13a; Śidh. 32.10; Śu. 16.11; Vi. II. 6.12b, 13a. 1. Śidh. Śu. yaḥ paścādbhoktā. 2. Śidh. Śu. deva-. 3. Śidh. Śu. -tā caiva. 4. Śidh. -yakṛe; Śu. Vi.2 -yikaś.

13 = Br. 22 (20).13b, 14a; Śidh. 32.11; Śu. 16.12; Vi. II. 6.13b, 14a. 1. Śidh. câpi; Śu. yaś cânte. 2. Br. Śabalaṃ; Śidh. yāti Taptakhalaṃ; Śu. yāti Saptabalaṃ. 3. Śidh. Śu. Vi. -ja. 4. Śidh. Avīcirodhe; Vi.2 Vilohe. 5. Śu. goghno hi patito.

14 = Br. 22 (20).14b, 15a; Śidh. 32.12; Śu. 16.13; Vi. II. 6.14bc (15). 1. Śidh. Vi.2 Kri-. 2. Br. -ṣye. 3. Śidh. ca; Śu. -ṣaṃ vai. 4. Śidh. Krimile; Śu. kṛmīn atti. 5. Br. tu. 6. Br. -ṭi-.

15 = Br. 22 (20).15b, 16a; Śidh. 32.13; Śu. 16.14; Vi. II. 6.15 (16). 1. Śidh. Śu. -devasurān. 2. Vi.1 ca; Vi.2 -tīṃs tyaktvā. 3. Br. -kṣye; Śu. -kṣaṃ. 4. Śidh. Śu. -ty ajño yaḥ śāstrakūṭakṛn naraḥ.

16 = Śidh. 32.14; Śu. 16.15. 1. Śu. yaś cântyajena saṃsevyo hy.

16 = Br. 22 (20).16b, 17a; Vi. II. 6.16 (17). 1. Br.2 gacchanty.

16_1 = Br. 22 (20).17b, 18; Vi. II. 6.17, 18a (18, 19). 1. Vi. tu. 2. Br. tatra. 3. Vi.1 -yavahaṃ. 4. Vi. -bhuṅ naraḥ.

lākṣāmāṃsarasānāṃ ca tilānāṃ lavaṇasya ca |
vikretā brāhmaṇo yāti tam eva narakaṃ, dvij*āḥ*[1]. || 16_2 ||
mārjārakukkuṭacchāgaśvavarāhavihaṃgamān |
poṣayan narakaṃ yāti tam eva, dvijasattam*āḥ*[1]. || 16_3 ||
raṅgopajīvī kaivartaḥ kuṇḍāśī garadas tathā |
sūcī māhiṣikaś caiva parva*gāmī*[1] ca yo dvijaḥ || 16_4 ||
agāradāhī mitraghnaḥ *śa*[1]kunir[2] grāmayājakaḥ |
Rudhirāndhe[1] patanty ete soma*ṃ* vikr*iṇate*[2] ca ye. || 17 ||
madhu[1]hā grāmah*antā ca* yāti[2] Vaitaraṇīṃ naraḥ[3]. |
retaḥpāna[4]*dikartaro*[5] maryādābhedinaś ca[6] ye, || 18 ||
te Kṛṣ*ṇ*e[1] yānty aśaucāś ca kuhakā[2]jīvinaś ca ye. |
Asipatravanaṃ yāti, v*ana*[3]cchedī vṛthaiva yaḥ, || 19 ||
aurabhrik*ā*[1] mṛgavyādh*ā*[2] Vahnijvāle patanti vai[3], |
yā*nti* tatraiva *te, viprā*[4], yaś[5] câpākeṣu[6] vahnidaḥ[7]. || 20 ||
vrat*ānāṃ*[1] lopako yaś[2] ca svāśramād vicyut*aś*[3] ca y*aḥ*[4], |
Saṃdaṃśayātanāmadhye pata*tas tāv ubhāv api*[5]. || 21 ||
divā svapneṣu[1] skan[2]dante[3] ye narā brahmacāriṇaḥ |
putrair adhyāpitā ye ca[4], te patanti Śvabhojane. || 22 ||

16_2 = Br. 22 (20).19; Vi. II. 6.18bc (20). 1. Vi. -ja.
16_3 = Br. 22 (20).20; Vi. II. 6.19 (21). 1. Vi. -ma.
16_4 = Br. 22 (20).21; Vi. II. 6.20 (22). 1. Vi. -kārī.
17a = Br. 22 (20).22a; Vi. II. 6.21a (23a). 1. Br. śa-. 2. Br. T. -ni-.
17b = Br. 22 (20).22b; Śidh. 32.15a; Śu. 16.16a; Vi. II. 6.21b (23b). 1. Śu. -raughe. 2. Śidh. Śu. -mavikrayiṇaś.
18 = Br. 22 (20).23; Śidh. 32.15b, 16a; Śu. 16.16b, 17a; Vi. II. 6.22ab (24, 25a). 1. Vi.2 makha-. 2. Śidh. mitrahā madhuhā yāti krūrāṃ; Śu. madhuhā grāmahā yāti krūrāṃ. 3. Śidh. Śu. nadīm. 4. Vi.2 -tā-. 5. Śidh. Śu. navayauvanamattāś ca. 6. Vi. -no hi.
19 = Br. 22 (20).24; Śidh. 32.16b, 17a; Śu. 16.17b, 18a; Vi. II. 6.22c, 23a (25b, 26a). 1. Br. kṛcchre; Śu. kṛtyaṃ. 2. Śu. kulakā-. 3. Śidh. Śu. vṛkṣa-.
20 = Br. 22 (20).25; Śidh. 32.17b, 18a; Śu. 16.18b, 19b; Vi. II. 6.23b, 24a (26b, 27). 1. Śidh. -bhrako; Śu. kṣurabhrakā; Vi.2 -ko. 2. Śidh. Vi.2 -dho. 3. Śidh. Śu. te. 4. Śidh. Śu. yāty ante dvija tatraiva; Vi. yānty ete dvija tatraiva. 5. Vi. ye. 6. Śidh. -pāpeṣu; Śu. svapākeṣu. 7. Vi. -dāḥ.
21 = Br. 22 (20).26; Śidh. 32.18b, 19a; Śu. 16.20; Vi. II. 6.24b, 25a (28). 1. Br. -topa-; Śidh. Śu. -tasya. 2. Śu. -kā ye. 3. Śidh. Śu. -tāś. 4. Śidh. Śu. ye. 5. Śidh. Śu. patanti bhṛśadāruṇe.
22 = Br. 22 (20).27; Śidh. 32.19b, 20a; Śu. 16.21; Vi. II. 6.25bc (29). 1. Śu. vīryaṃ svapneṣu; Vi. -ne ca. 2. Br. syan-. 3. Śidh. -ti; Śu. -deyur. 4. Br. tu; Śu. -trā nâdhyāpitā yaiś ca.

ete cânye ca narakāḥ śataśo 'tha sahasraśaḥ, |
yeṣu duṣkṛtakarmāṇaḥ pacyante yātanā[1]gatāḥ. || 23 ||
ya[1]thaiva pāpāny etāni, tathânyāni sahasraśaḥ, |
bhujyante yāni[2] puruṣair narakāntaragocaraiḥ. || 24 ||
varṇāśramaviruddhaṃ ca karma kurvanti ye narāḥ |
karmaṇā manasā vācā, nirayeṣu[1] patanti te. || 25 ||
adhaḥśirobhir dṛśyante nārak*air*[1] divi deva*tāḥ*[2], |
devāś câ[3]dhomukhān sarvān adhaḥ[4] paśyanti nārakā*n*[5]. || 26 ||
sthāvarāḥ kṛ[1]mayo 'bjāś[2] ca pakṣiṇaḥ paśavo *narāḥ*[3] |
dhārmikās tridaśās[4] tadvan mokṣiṇaś ca yathākramam. || 27 ||
| sahasrabhāg*aḥ*[1] prathamā*d*[2] dvitīy*o*[3] 'nukramāt[4] tathā, |
| sarve hy ete, mahābhāg*ā*[5], yāvan muktisamāśrayāḥ[6]. || 27$_1$ ||
yāvanto jantavaḥ svarge, tāvanto narakaukasaḥ, |
pāpakṛd yāti narakaṃ prāyaścittaparāṅmukhaḥ. || 28 ||
pāpānām anurūpāṇi prāyaścittāni yad yathā, |
tathā tathaiva saṃsmṛtya proktāni paramarṣibhiḥ. || 29 ||
pāpe gurūṇi guru*ṇi svalpāny alpe ca tadvidaḥ*[1] |
prāyaścittāni, *viprendrā*[2], *ja*guḥ[3] Svāyaṃbhuv*ādayaḥ*[4]. || 30 ||
prāyaścitt*āny*[1] aśeṣ*āṇi*[2] *tapaḥ*[3]karmāt*mak*āni[4] vai |
yāni, teṣām aśeṣāṇāṃ *Kṛṣṇā*[5]nusmaraṇaṃ param[6]. || 31 ||

---

23 = Br. 22 (20).$_{28}$; Śidh. 32.$_{20}$b, $_{21}$a; Śu. 16.$_{22}$; Vi. II. 6.$_{26}$ ($_{30}$). 1. Śidh. -naṃ.
24 = Br. 22 (20).$_{29}$; Śidh. 32.$_{21}$b, $_{22}$a; Śu. 16.$_{23}$; Vi. II. 6.$_{27}$ ($_{31}$). 1. Br. Śidh. Śu. ta-. 2. Br. jāti-; Vi.$_2$ tāni.
25 = Br. 22 (20).$_{30}$; Śidh. 32.$_{22}$b, $_{23}$a; Śu. 16.$_{24}$; Vi. II. 6.$_{28}$ ($_{32}$). 1. Śidh. Śu. -ye tu.
26 = Br. 22 (20).$_{31}$; Śidh. 32.$_{23}$b, $_{24}$a; Śu. 16.$_{25}$; Vi. II. 6.$_{29}$ ($_{33}$). 1. Śidh. Śu. -kā. 2. Śidh. Śu. daivataiḥ. 3. Śidh. Śu. -vān a-. 4. Śidh. na ca. 5. Śidh. Śu. -kāḥ.
27 = Br. 22 (20).$_{32}$; Śidh. 32.$_{24}$b, $_{25}$a; Śu. 16.$_{26}$; Vi. II. 6.$_{30}$ ($_{34}$). 1. Śidh. Vi.$_2$ kri-. 2. Śu. -mipākāś. 3. Śidh. Śu. mṛg-. 4. Vi.$_1$ tradavaśās.
| 27$_1$ = Br. 22 (20).$_{33}$; Vi. II. 6.$_{31}$ ($_{35}$). 1. Vi.$_1$ -gāḥ; Vi.$_2$ -ga-. 2. Vi. -mā. 3. Vi. -yā-. 4. Vi.$_2$ -mās. 5. Vi. -ga. 6. Br.$_2$ -māśritāḥ.
28 = Br. 22 (20).$_{34}$; Śidh. 32.$_{25}$b, $_{26}$a; Śu. 16.$_{27}$; Vi. II 6.$_{32}$ ($_{36}$).
29 = Br. 22 (20).$_{35}$; Śidh. 32.$_{26}$b, $_{27}$a; Vi. II. 6.$_{33}$ ($_{37}$).
30 = Br. 22 (20).$_{36}$; Śidh. 32.($_{27}$b), $_{28}$a; Śu. 16.$_{28}$(a)b; Vi. II. 6.$_{34}$ ($_{38}$). 1. Śidh. Śu. gurūṇi gurubhiś caiva laghubhiś ca laghūni ca (Śu.: laghūni laghubhis tathā). 2. Śidh. Śu Kāleya; Vi. Maitreya. 3. Śidh. Śu. manuḥ. 4. Śidh. Śu. -vo 'bravīt.
31 = Br. 22 (20).$_{37}$; Śidh. 32.$_{29}$aI, $_{28}$bII, I, $_{29}$aII; Śu. 16.$_{29}$bI aII, I bII; Vi. II. 6.$_{35}$ ($_{39}$).

kṛte pāpe 'nutāpo vai[1] yasya[2] puṃsaḥ prajāyate, |
prāyaścittaṃ tu tas[3]yaikaṃ[4] *Hari*[5]saṃsmaraṇaṃ param. ‖ 32 ‖
prātar niśi *tatha* saṃdhyā[1]madh[2]yāhnādiṣu saṃsmaran |
*Nārāyaṇ*am[3] avāpnoti sadyaḥ pāpakṣayaṃ[4] naraḥ. ‖ 33 ‖
Viṣṇusaṃ[1]smaraṇā*t kṣīṇ*a[2]samastakleśasaṃcayaḥ[3] |
muktiṃ prayāti, svargāptis[4] tasya vighno[5] 'numīyate[6]. ‖ 34 ‖
Vāsudeve ma*no* yasya[1] japahomārcanādiṣu, |
tasyâ[2]ntarāyo, viprendrā[3], devendratvādikaṃ phalam. ‖ 35 ‖

| kva nākapṛṣṭhagamanaṃ punarāvṛttilakṣaṇam, |
| kva japo Vāsudevêti muktibījam anuttamam! ‖ 35$_1$ ‖

tasmād[1] aharniśaṃ *Viṣṇuṃ*[2] saṃsmaran[3] *puruṣo*[4] *dvijaḥ*[5] |
na *yāti*[6] narakaṃ *śuddhaḥ*[7] saṃ[8]kṣīṇākhila[9]pātakaḥ[10]. ‖ 36 ‖

| manaḥprītikaraḥ s*v*ar[1]go, narakas tadviparyayaḥ, |
naraka[1]svargasaṃjñe[2] vai[3] pāpapuṇye[4], dvijottam*āḥ*[5]. ‖ 37 ‖

---

1. Śidh. Śu. -tam. 2. Śidh. -ṣāṇāṃ; Śu. aśeṣeṇa. 3. Śidh. tāni. 4. Śidh. -māṇy aghāni; Śu. karmāṇy uktāni teṣu. 5. Śidh. Śu. Harā-. 6. Br.$_2$ padam.

32 = Br. 22 (20).38; Śidh. 32.30aI, 29bII, I, 30aII; Śu. 16.30bI aII, I bII; Vi. II. 6.36 (40). 1. Śu. 'pi. 2. Śu. pāpaṃ. 3. Śu. yas-. 4. Śu. -vaṃ. 5. Śidh. Śu. Śiva-.

33 = Br. 22 (20).39; Śidh. 32.31aI, 30bII, I, 31aII; Śu. 16.31bI aII, I bII; Vi. II. 6.37 (41). 1. Śidh. Śu. ca saṃdhyāyāṃ. 2. Śidh. Śu. madh-. 3. Śidh. Śu. Maheśvaram. 4. Br. -yān; Śu. kṣīṇapāpo bhaven.

34 = Br. 22 (20).40; Śidh. 32.32aI, 31bII, I, 32aII; Śu. 16.32bI aII, I bII; Vi. II. 6.38 (42). 1. Śidh. Śu. Śivasya. 2. Śidh. Śu. -ṇād eva. 3. Śidh. Śu. -saṃkṣayaḥ(m). 4. Śu. -gaṃ vā. 5. Śidh. bhaṅgo. 6. Br. T. -ti bho viprā Viṣṇos tasyânukīrtanāt; Śu. -ya Śambhor Umāpates.

35 = Br. 22 (20).41; Śidh. 32.33aI, 32bII, I, 33aII; Śu. 16.34aI, 33aII, I, 34aII; Vi. II. 6.39 (43). 1. Śidh. Maheśvare tu bhaktasya; Śu. Maheśvare matir yasya. 2. Śu. pāpān-. 3. Śidh. -dra; Vi. Maitreya.

| 35$_1$ = Br. 22 (20).42; Vi. II. 6.40 (44).

36 = Br. 22 (20).43; Śidh. 32.34aI, 33bII, I, 34aII; Śu. 16.35bI aII, I bII; Vi. II. 6.41 (45). 1. Śidh. Śivam. 2. Śidh. tasmāt; Śu. aharniśaṃ Śivaṃ tasmāt. 3. Śu. yaḥ smared. 4. Śidh. Śu. bhaktito. 5. Śidh. Śu. Vi. mune. 6. Śidh. Śu. pumān na. 7. Śidh. Śu. yāti; Vi. martyaḥ. 8. Śu. sa. 9. Śidh. Śu. -ṇāśeṣa-. 10. Śidh. -ko.

| 37a = Br. 22 (20).44a; Vi. II. 6.42 (46)a. 1. Vi. sar-.

37b = Br. 22 (20).44b; Śidh. 32.34b; Śu. 16.36a; Vi. II. 6.42 (46)b. 1. Śidh. -kaḥ. 2. Śidh. -ño. 3. Śu. -jñāyai. 4. Śidh. -yair. 5. Śidh. Śu. Vi. -ma.

vas[1]tv ekam eva duḥkhāya sukhāyêryodbhavā[2]ya ca, |
| kopāya ca yatas, tasmād vastu *duḥkhā*[1]tmakaṃ kutah! ‖ 38 ‖
tad eva prītaye bhūtvā punar duḥkhāya jāyate. |
| tad eva kopāya ya[1]taḥ prasādāya ca jāyate, ‖ 39 ‖
tasmād duḥkhātmakaṃ nâsti, na ca[1] kiṃcit sukhātmakam, |
manasaḥ pariṇāmo 'yaṃ sukhaduḥkhādi[2]lakṣaṇaḥ[3]. ‖ 40 ‖
jñānam eva paraṃ brahma[1], jñānaṃ *bandhā*[2]ya *cêṣy*ate[3], |
jñānātmakam idaṃ viśvaṃ, na jñānād[4] vidyate param[5]. ‖ 41 ‖
| vidyāvidye hi, *bho viprā*[1], jñānam evâvadhāryatām[2], |
evam etan mayâkhyātaṃ *bhavatām*[1] maṇḍalaṃ *bhuvaḥ*[2]. ‖ 42 ‖
| pātālāni ca sarvāṇi tathaiva narakā, dvij*āḥ*[1], |
| samudrāḥ parvatāś caiva dvīp*ā*[2] varṣāṇi nimnagāḥ; |
| saṃksepāt sarvam ākhyātaṃ, kiṃ bhūyaḥ śrotum iccha*ta*?[3] ‖ 42_1 ‖

38a = Br. 22 (20).$_{45}$a; Śidh. 32.$_{35}$a; Śu. 16.($_{36}$)b; Vi. II. 6.$_{43}$ ($_{47}$a). 1. Śidh. yas. Br.$_1$ -yodayāya; Śu. yayos tv ekaṃ tu duḥkhāyânyat sukhāyôdbhavāya; Vi.$_2$ -yāgamāya.

| 38b = Br. 22 (20).$_{45}$b; Vi. II. 6.$_{43}$ ($_{47}$)b. 1. Vi. vastvā-.

39a = Br. 22 (20).$_{46}$a; Śidh. 32.$_{35}$b; Śu. 16.$_{37}$a; Vi. II. 6.$_{44}$ ($_{48}$)a.

| 39b = Br. 22 (20).$_{46}$b; Vi. II. 6.$_{44}$ ($_{48}$)b. 1. Br.$_2$ -pālaya-; Vi. ta-.

40 = Br. 22 (20).$_{47}$; Śidh. 32.$_{36}$; Śu. 16.$_{37}$b, $_{38}$a; Vi. II. 6.$_{45}$ ($_{49}$). 1. Śidh. naiva. 2. Śidh. Śu. -khopa-.

41 = Br. 22 (20).$_{48}$; Śidh. 32.$_{37}$; Śu. 16.$_{38}$b, $_{39}$a; Vi. II. 6.$_{46}$ab ($_{50}$). 1. Br. T. -mā-. 2. Śidh. Śu. tattvā-. 3. Śidh. Śu. kalpate. 4. Śidh. jñānān na. 5. Śu. sakalasacarācaram.

| 42a = Br. 22 (20).$_{49}$a; Vi. II. 6.$_{46}$c ($_{51}$). 1. Vi. -yêti Maitreya. 2. Vi.$_1$ -dhāraya; Vi.$_2$ evôpadhāraya.

42b = Br. 22 (20).$_{49}$b; Śidh. 32.$_{38}$a; Śu. 16.$_{40}$a; Vi. II. 6.$_{47}$ ($_{52}$)a. 1. Vi. -to. 2. Śidh. Śu. sarvaṃ narakamaṇḍalam.

| 42_1 = Br. 22 (20).$_{50}$; Vi. II. 6.$_{47}$b, $_{48}$ ($_{52}$b, $_{53}$). 1. Vi. -ja 2. Vi. -pa-. 3. Vi. -si.

7. Kapitel

[Br. 23 (21).1—13; Śidh. 35.1—27; Śu. 19.1—31; Vi. II. 7.1—13;
cfr. A. 120.5b—21a; Kū. 41.1—12; 44.3—4].

Munaya ūcuḥ:
Kathitaṃ bh*avatā sarvam asmākaṃ sakalaṃ tathā*[1],
bhuvarlokādikāṃl lokāñ śrotum icchām*ahe vayam*[2] || 1₁ ||
tathaiva grahasaṃsthānaṃ pramāṇāni yathā, tathā |
samācakṣva, mahābhāga, *yathavat, Lomaharṣaṇa!*[1] || 1₂

Sanatkumāra uvāca:
Ravicandramasor yāvan
mayūkhā bhāsayanti hi, |
tāvatpramāṇā pṛthivī,
bhūrlokaḥ sa tu gīyate, || 1 ||
bhūmer yojanalakṣe tu
saṃsthitaṃ ravimaṇḍalam |
yojanānāṃ sahasrāṇi
daśai[1]va parisaṃkhyayā, || 2 ||
śaśinas tu pra*māṇāya*[1]
jagataḥ paricakṣate[?]. |

Lomaharṣaṇa uvāca:
ravicandramasor yāvan
mayūkhair avabhāsya[']te, |
sasamudrasaricchailā
tāvatī pṛthivī smṛtā. || 1 ||
yāvatpramāṇā pṛthivī[1]
vistāraparimaṇḍalāt[2], |
nabhas tāvatpramāṇaṃ *hi*
vi*stāraparim*aṇḍala*m*[3]. || 2 ||
bhūmer yojanalakṣe tu
sauraṃ, *vipras, tu*[1] maṇḍalam[2].

1₁ = Br. 23 (21).1; Vi. II. 7.1. 1. Vi. -taṃ bhūtalaṃ brahman mamaitad akhilaṃ tvayā. 2. Vi. icchāmy ahaṃ mune.
1₂ = Br. 23 (21).2; Vi. II. 7.2. 1. Vi. mahyaṃ tvaṃ (Vi.2 tan mahyaṃ) paripṛcchate.

1 = Śidh. 35.1; Śu. 19.1.
2 = Śidh. 35.2; Śu. 19.2. 1. Śu. sadai-.
3 = Śidh. 35.3; Śu. 19.3. 1. Śidh. prahāṇo yo.

1 = Br. 23 (21).3; Vi. II. 7.3. 1. Vi.1 -sa-.
2 = Br. 23 (21).4; Kū. 41.4a = a; Vi. II. 7.4. 1. Kū. -no bhūrloko. 2. Br.2 -lā; Kū.2 -rāt parimaṇḍalāt. 3. Vi. -ṇaṃ vai vyāsamaṇḍalato dvija.
3 = Br. 23 (21).5; Kū. 41.7b, sa; Vi. II. 7.5. 1. Vi. Maitreya.

raver ūrdhvaṃ śaśī tasthau
lakṣayojanasaṃkhyayā. ‖ 3 ‖
grahāṇāṃ maṇḍalaṃ kṛtsnaṃ
śaś*inô*[1]pari saṃsthitam |
sanakṣatraṃ sahasrāṇi
daśaiva paritôpari. ‖ 4 ‖
Budhas tasmād, atho Kāvyas,

tasmād *upari Maṅgalaḥ*[1], |
Bṛhaspatis tadūrdhvaṃ tu,

tasyôpari Śanaiścaraḥ, |

lakṣe[3] divākar*asyâ*pi[4]
maṇḍalaṃ śaśinaḥ sthitam[5]. ‖ 3 ‖
pūrṇe śatasahasre tu
yojanānāṃ niśākarāt |
nakṣatramaṇḍalaṃ kṛtsnam
upariṣṭāt[1] prakāśate. ‖ 4 ‖
dv*i*[1]lakṣe côttare[2], *vipra*[3],
Budho nakṣatramaṇḍalāt, |
tāvatpramāṇabhāge tu
Budhasyâpy Uśanā[4] sthitaḥ. ‖ 4₁ ‖
Aṅgārako 'pi Śukrasya
tatpramāṇe vyavasthitaḥ, |
lakṣadvayena Bhaumasya
sthito Devapurohitaḥ. ‖ 4₂ ‖
Saurir Bṛhaspate*r ūr*[1]dhvaṃ
dvilakṣe samava[2]sthitaḥ[3], |

saptarṣimaṇḍalaṃ tasmāl lakṣam ekaṃ *tu*[1] *saṃsthitam*[2]. ‖ 5 ‖
ṛṣibhyas tu sahasrāṇāṃ śatād ūrdhvaṃ vyavasthitaḥ[1] |
meḍhī[2]bhūtaḥ[3] samas[4]tasya jyotiścakrasya vai Dhruvaḥ. ‖ 6 ‖

---

4 = Śidh. 35.4; Śu. 19.4. 1. Śu. -śer u-.

5ab = Śidh. 35.5; Śu. 19.5. 1. Śu. Bhaumasya maṇḍalam.

2. Kū. bhānor vai maṇḍalaṃ sthitam. 3. Vi. -ṣād. 4. Br. T. -rāc câpi. 5. Kū. smṛtam.

4 = Br. 23 (21).6; Kū. 41.8b = b; Vi. II. 7.6. 1. Kū. tallakṣeṇa.

4₁ = Br. 23 (21).7; Kū. 41.9; Vi. II. 7.7. 1. Vi. dve. 2. Kū. T. hyantare; V. 'py uttare; Vi. côpari. 3. Vi. brahman. 4. Vi. -nāḥ.

4₂ = Br. 23 (21).8; Kū. 41.10; Vi. II. 7.8.

5a = Br. 23 (21).9a; Kū. 41.(11a); Vi. II. 7.9a. 1. Vi. -teś côr-. 2. Vi.1 samyag ā-. 3. Kū. Saurir dvilakṣeṇa guror grahāṇām atha maṇḍalāt.

5b(c) = Br. 23 (21).9b; Kū. 41.11b; Śidh. 35.6a; Śu. 19.6a; Vi. II. 7.9b. 1. Śu. -ṣeṇaikena. 2. Br. dvijottamāḥ; Kū. lakṣamātre prakāśate; Vi. dvijottama.

6 = Br. 23 (21).10; Kū. 41.12(a) V; Śidh. 35.6b, 7a; Śu. 19.6b, 7a; Vi. II. 7.10. 1. Kū. ṛṣīṇāṃ maṇḍalād ūrdhvaṃ lakṣamātre sthito Dhruvaḥ; Śu. Dhruvaḥ sthitaḥ. 2. Br. T. -dhī-. 3. Kū. -ta-. 4. Śu. sa yas.

Bhūr Bhuvaḥ Svar iti jñeyaṃ
Bhuva ūrdhvam[1] Dhruvād
arvāk. ‖ 7 ‖

trailokyam etat kathitaṃ
saṃkṣepeṇa, *dvijottamāḥ*[1]. |
ijyāphalasya bhūr eṣā
ijyā câtra *pratiṣṭh*itā[2]. ‖ 7 ‖

Dhruvād ūrdhvaṃ[1] Maharloko[2], yatra te kalpavāsinaḥ, |
ekayojanakoṭis tu[3] Maharloko vidhīyate[4]. ‖ 8 ‖
dve koṭyau tu Jan*a*[1]loko, *yatr*a[2] te Brahmaṇaḥ su[3]tāḥ |

Sanakaś ca Sanandaś ca
tṛtīyaś ca Sanātanaḥ |
Kapilaś c-Âsuriś caiva
Voḍhuḥ Pañcaśikhas tathā. ‖ 9 ‖

Sanandanādyāḥ ka[1]thitā,
viprāś, *câ*[2]malacetasaḥ. ‖ 9 ‖

caturguṇottare[1] côrdhvaṃ Jana[2]lokāt Tapaḥ smṛtam, |
Vairājā ya[3]tra *vai*[4] devāḥ[5] sthitā dā[6]havivarjitāḥ. ‖ 10 ‖
ṣaḍguṇena Tapolokāt Satyaloko v*irājate*[1], |

Brahmalokaḥ sa vijñeyo,
vasanty amalacetasaḥ ‖ 11 ‖
satyadharmaratāś caiva

Apunarmārak*ā* yatra[1],
Brahmaloko hi[2] sa smṛtaḥ[3]. ‖ 11 ‖
pādagamyaṃ tu yat kiṃcid

---

7 = Śidh. 35.7b; Śu. 19.7b. 1. Śidh. -vôrdhvaṃ tu.

7 = Br. 23 (21).11; Vi. II. 7.11. 1. Vi. utsedhena mahāmune. 2. Vi. vyavasthitā.

8 = A. 120.9a = a; Br. 23 (21).12; Śidh. 35.8bI aII, I = abI; Śu. 19.8bI aII, I = abI; Vi. II. 7.12. 1. A. vāt koṭyā. 2. Śidh. Śu. -kaḥ. 3. Br.1 Śidh. -ṭī tu; Br.2 -ṭiṣu. 4. Br.1 V. Vi. yatra te kalpavāsinaḥ.

9a = Br. 23 (21).13a; Śidh. 35.8bII = II; Śu. 19.8bII = II; Vi. II. 7.13a. 1. Br.2 Vi. -no. 2. Śidh. Śu. saptai-.

9bc = Śidh. 35.9; Śu. 19.9.

9b = Br. 23 (21).13b; Vi. II. 7.13b. 1. Vi.2 pra-. 2. Vi. Maitreyâ-.

10 = Br. 23 (21).14; Kū. 44.3b = b; Śidh. 35.10; Śu. 19.14; Vi. II. 7.14. 1. Br. -raṃ. 2. Br. -no-. 3. Kū. -jās ta-. 4. Br. Vi. te. 5. Śu. devā vai. 6. Br. de-.

11a = Br. 23 (21).15a; Śidh. 35.11a; Śu. 19.15a; Vi. II. 7.15a. 1. Śidh. Śu vyavasthitaḥ.

11b = Śidh. 35.11b; Śu. 19.15b.

11b = A. 120.11a; Br. 23 (21).15b; Kū. 44.4b; Vi. II. 7.15b. 1. Br.1 T.2 -kaṃ yatra; Kū. T. ko nāma; V. -kās tatra. 2. Kū. -kas tu. 3. Br.1 T. siddhādimunisevitam; Br.2 Vi.2 sa ṃsmṛtaḥ.

jñānino brahmacāriṇaḥ. |
yadgāmino 'tha Bhūrlok*e*[1]
nivasanti hi mānavāḥ. ‖ 12 ‖

Bhuvarloke tu saṃsiddhā
munayo devarūpiṇaḥ, |

Svarloke *tu*[1] Sur-Ādityā
Maruto Vasavo 'śvinau ‖ 13 ‖
Viśvedevās tathā Rudrāḥ
Sādhyā nāgāḥ *khagā*[1]dayaḥ |
nava grah*ās tatas*[2] tatra
ṛṣayo vītakalmaṣāḥ. ‖ 13_1 ‖

vastv asti pṛthivīmayam, |
sa Bhūrlokaḥ samākhyāto,
vistāro 'sya mayôditaḥ. ‖ 12 ‖
bhūmisūryāntaraṃ ya*t tu*[1]
siddhādimunisevitam, |
Bhuvarlokas tu so 'py ukto
dvitīyo, munisattam*āḥ*[2]. ‖ 12_1 ‖
Dhruva-sūryāntaraṃ ya*t tu*[1]
niyutāni caturdaśa, |
Svarlokaḥ so 'pi *kathi*[2]to
lokasaṃsthānacintakaiḥ. ‖ 13 ‖

trailokyam etat kṛtakaṃ
vipraiś ca[1] paripaṭhyate |
Janas Tapas tathā Satyam
iti câkṛtakaṃ trayam. ‖ 13_2 ‖
kṛtakākṛta*yor*[1] madhye
Maharloka iti smṛtaḥ, |
śūnyo bhavati kalpānte,
yo *hy ante* na[2] vinaśyati. ‖ 13_3 ‖

---

12 = Śidh. 35.12; Śu. 19.16.
1. Śu. -ānk.

13 = Śidh. 35.13; Śu. 19.17. 1. Śu. svargaloke.
13_1 = Śidh. 35.14; Śu. 19.18.
1. Śidh. surā-. 2. Śidh. grahagaṇās.

12 = Br. 23 (21).16; Vi. II. 7.16.

12_1 = Br. 23 (21).17; Vi. II. 7.17.
1. Br.2 Vi.2 yac ca· 2. Vi. -ma.
13 = Br. 23 (21).18; Vi. II. 7.18.
1. Vi. yac ca. 2. Vi. gadi-.

13_2 = Br. 23 (21).19; Vi. II. 7.19.
1. Br.2 -prais tu; Vi. Maitreya.
13_3 = Br. 23 (21).20; Vi. II. 7.20.
1. Br.1 T.2 -tako. 2. Br. yo 'ntaṃ na ca; Vi. yo 'tyantaṃ na.

ete sapta mahā[1]lokā *mayā vaḥ*[2] kathitā, *dvijāḥ*[3], |
pātālāni ca saptaiva, brahmāṇḍasya*iṣa*[4] vistaraḥ. || 14 ||
etad aṇḍakaṭāhena[1] *tiryak* côr[2]dhvam adhas tathā |
kapitthasya yathā bījaṃ[3] sarvato vai samāvṛtam. || 15 ||

payasā daśaguṇena
sarvatas tat samāvṛtam |

vahninā vāyunā *caiva*[1]
nabhasā tamasā tathā || 16 ||
bhūtādinâpi mahatā
d*aśottare*ṇa veṣṭita*m*[1]. |

daśottareṇa payasā,
dvijāś, *câ*[1]ṇḍaṃ ca tad vṛtam, |
sa *câ*mbupari*vāro*[2] 'sau
vahninā veṣṭito bahiḥ[3]. || 16 ||
vahni*s tu*[1] vāyunā, vāyur,
viprās, *tu*[2] nabhasâvṛtaḥ, |
bhūtādinā nabhaḥ, so 'pi[3]
mahatā pariveṣṭitaḥ. || 16₁ ||
daśottarāṇy a[1]śeṣāṇi,
vipraś, cai[2]tāni sapta vai[3], |

mahāntaṃ ca samāvṛ[1]tya pradhānaṃ *samava*sthita*m*[2]. || 17 ||
anantasya na tasyâ*ntaḥ*[1] saṃkhyā*naṃ câ*[2]pi *vidyate*[3], |
tad an[4]anta*m a*saṃkhyāta*m*[5] pramāṇ*enâ*pi[6] vai yataḥ, || 18 ||

---

14 = Br. 23 (21).21; Śidh. 35.15; Śu. 19.19; Vi. II. 7.21. 1. Vi. mayā. 2. Śidh. Śu. -kāḥ Kāleya; Vi. Maitreya. 3. Śidh. Śu. Vi. -tās tava. 4. Śidh. Śu. -sya ca.

15 = Br. 23 (21).22; Śidh. 35.16bI aII, I bII; Śu. 19.20bI aII, I'bII; Vi. II. 7.22. 1. Śidh. -haṃ ca. 2. Br. -yag ūr-; Śidh. tasya côr-; Śu. vṛttiś côr-. 3. Śidh. Śu. dadhivṛkṣaphalaṃ yadvat.

16 = Śidh. 35.17; Śu. 19.21. 1. Śu. câpi.

16 = Br. 23 (21).23; Vi. II. 7.23. 1. Vi. Maitreyâ-. 2. Vi. sarvo 'mbuparidhāno. 3. Br.2 pariveṣṭitaḥ.

16₁ = Br. 23 (21).24; Vi. II. 7.24 (24ab). 1. Vi. -niś ca. 2. Vi. Maitreya. 3. Br. ākāśo 'pi muniśreṣṭhā.

17a = Śidh. 35.18a; Śu. 19.22a. 1. Śu. digguṇottaraveṣṭitaḥ.

17a = A. 120.14a; Br. 23 (21).25a; Vi. II. 7.25a (24c). 1. A. -ṇi. 2. Vi. Maitreyai-. 3. A. ekaikasmān mahāmune.

17b = A. 120.14b; Br. 23 (21).25b; Śidh. 35.18b; Śu. 19.22b; Vi. II. 7.25b (25a). 1. Śidh. -ga-. 2. Śidh. Śu. -na(Śu.: -naṃ)puruṣaḥ sthitaḥ.

18 = A. 120.15a = a; Br. 23 (21).26; Śidh. 35.19; Śu. 19.23; Vi. II. 7.26 (25b, 26a). 1. Śidh. Śu. -yâsti. 2. A. nâ-. 3. Śidh. Śu. -khyâpi paramātmanaḥ.

hetubhūtam *aśeṣasya*[1] prakṛtiḥ sā parā, *drijāḥ*[2]. |
aṇḍānāṃ tu sahasrāṇāṃ sahasrāṇy ayutāni ca ‖ 19 ‖

īdṛśāni[1] prabhūtāni | īdṛśānāṃ tathā tatra
tasmād avyaktajanmanaḥ. | koṭikoṭiśatāni ca. |

dāruṇy agnir yathā tailaṃ tile, tadvat pumān *api*[1] ‖ 20 ‖

tathâsau paramātmā vai | pradhāne 'va[1]sthito vyāpī
sarvaṃ vyāpyâtmavedanaḥ. | cetanātmâtma[2]vedanaḥ. |

pradhānaṃ ca pumāṃś caiva sarvabhūtātma[3]bhūtayā ‖ 20_1 ‖
Viṣṇuśaktyā, *drijaśreṣṭhā*, *dhṛ*[1]tau saṃśrayadharmiṇau. |
tayoḥ saiva pṛthagbhāve[2] kāraṇaṃ saṃśrayasya ca ‖ 20_2 ‖
kṣobhakāraṇabhūtā[1] ca sargakāle, *drijottamāḥ*[2]. |
yathā śaityaṃ[3] jale vāto bibharti kaṇikā*g*a[4]tam, ‖ 20_3 ‖
jagacchaktis[1] tathā Viṣṇoḥ pradhānapuruṣātmikā[2]. |
yathā ca pādapo[3] mūlaskandhaśākhādisaṃyutaḥ ‖ 20_4 ‖

ādi[1]bījāt prabhavati[2], bījāny anyāni vai ta[3]taḥ |
prabhavanti, tatas tebhyaḥ saṃbhavanty a[4]pare drumāḥ[5]. ‖ 21 ‖

---

4. Śidh. Śu. tenâ-. 5. Śidh. Śu. -ta iti khyātaḥ; Vi. -ta-. 6. Vi. -manaṃ vyāpi (Vi.$_2$ câpi); Śidh. Śu. -māṇaṃ(Śidh.: nâpi)nâsti.

19 = A. 120.$_{15}$b = a; Br. 23 (21).$_{27}$; Śidh. 35.$_{20}$; Śu. 19.$_{24}$; Vi. II. 7.$_{27}$ ($_{26}$b, $_{27}$a). 1. Śidh. Śu. -taḥ samastasya. 2. A. Śu. Vi. mune.

20a = Śidh. 35.$_{21}$a; Śu. 19.$_{25}$a. 1. Śu. -śānām.

20a = Br. 23 (21).$_{28}$a; Vi. II. 7.$_{27}$c ($_{27}$b).

20b = A. 120.$_{16}$b; Br. 23 (21).$_{28}$b; Śidh. 35.$_{21}$b; Śu. 19.$_{25}$b; Vi. II. 7.$_{28}$a. 1. A. iti; Br. T. iha; Śidh. tileṣu payasi ghṛtam; Śu. agnis tile tailaṃ payaḥṣu ca yathā ghṛtam.

21a = Śidh. 35.$_{22}$a; Śu. 19.$_{26}$a.

20_1 = A. 120.$_{17}$; Br. 23 (21).$_{29}$; Vi. II. 7.$_{28}$b, $_{29}$a. 1. A. ca. 2. Br. -nātmni-. 3. Br. T. -tānu-.

20_2 = A. 120.$_{18}$; Br. 23 (21).$_{30}$; Vi. II. 7.$_{29}$b, $_{30}$a. 1. A. mahāprājña vṛ-; Vi. mahābuddhe vṛ-. 2. Vi. -va-.

20_3 = A. 120.$_{19}$; Br. 23 (21).$_{31}$; Vi. II. 7.$_{30}$b, $_{31}$a. 1. A. -taś. 2. A. mahāmune; Vi. mahāmate. 3. Vi.$_2$ saktaṃ. 4. Vi. -kāśa-.

20_4 = A. 120.$_{20}$a = a; Br. 23 (21).$_{32}$; Vi. II. 7.$_{31}$b, $_{32}$a. 1. Vi.$_2$ śaktiḥ sâpi. 2. A. -napratipādikām; Br.$_1$ -mikam; Br.$_2$ Vi.$_2$ -makam. 3. Vi.$_2$ -dayor.

21(bc) = Br. 23 (21).$_{33}$; Śidh. 35 $_{22}$bI, $_{23}$aII (I. $_{22}$bII); Śu. 19.$_{26}$bI, $_{27}$aII, I bII; Vi. II. 7.$_{32}$b, $_{33}$a. 1. Br. ādya-. 2. Śidh. -vanti; Śu. -suvate. 3. Śidh. ya-. 4. Br. -yo bhavanty anye. 5. Śidh. tebhyaḥ putrās tathânyeṣāṃ, tatas tebhyo 'pare drumāḥ; Śu. -tatas tebhyo pare 'ṇḍajāḥ.

| te 'pi tallakṣaṇadravyakāraṇānugatā, *dvijāḥ*[1], |
| evam avyākṛtāt pūrvaṃ jāyante mahadādayaḥ. || 21₁ ||
viśeṣāntās *tatas tebhyaḥ saṃ*[1]bhavanti[2] surādayaḥ, |
| tebhyaś ca putrās teṣāṃ *tu*[1] putrāṇām *apare*[2] sutāḥ. || 22 ||
bījād vṛkṣaprarohena yathā nâpacayas taroḥ, |
| bhūtānāṃ bhūtasargeṇa naivâsty apacayas tathā. || 23 ||
| saṃnidhānād yathâkāśakālādyāḥ kāraṇaṃ taroḥ, |
| tathaivâpariṇāmena viśvasya bhagavān Hariḥ. || 23₁ ||

sūryakāntamaṇeḥ sūryād
yadvad vahniḥ prajāyate, |
tadvat saṃjāyate sṛṣṭiḥ,
Śivas tatra na kāmayet || 24 ||

vrīhibīje yathā mūlaṃ
nālaṃ patrāṅkurau tathā |
kāṇḍakoṣ*as*[1] tathā puṣpaṃ[2]
kṣīraṃ tadvac ca taṇḍulāḥ[3] || 24 ||
tuṣāḥ kaṇāś ca santo vai
yānty āvirbhāvam ātmanaḥ |
prarohahetusāmagryam
āsādya, munisattam*āḥ*[1], || 24₁ ||

tathā karmasv anekeṣu[1] devādyāḥ *samava*[2]*sthitāḥ*[3] |
Viṣṇu[4]śakti*ṃ* samās*ādya*[5] praroham upayānti vai[6]. || 25 ||

Brahmā Viṣṇuś ca Rudraś ca
sa Śivaḥ parigīyate, |

sa ca Viṣṇuḥ paraṃ[1] brahma, |
yataḥ sarvam idaṃ jagat |

| 21₁ = Br. 23 (21).34; Vi. II. 7.33b, 34a. 1. Br.2 -tāḥ smṛtāḥ; Vi. mune.
22a = Br. 23 (21).35a; Śidh. 35.23b; Śu. 19.27b; Vi. II. 7.34b. 1. Śidh. Śu. mahadādyo viśeṣāntās tad. 2. Vi. -ty a-.
| 22b = Br. 23 (21).35b; Vi. II. 7.35a (34c). 1. Vi. ca. 2. Br. parame.
23a = Br. 23 (21).36a; Śidh. 35.24a; Śu. 19.28a; Vi. II. 7.35b (35a).
| 23b = Br. 23 (21).36b; Vi. II. 7.35c (35b).
| 23₁ = Br. 23 (21).37; Vi. II. 7.36.

24 = Śidh. 35.24b, 25a; Śu. 19.28b, 29a.

24 = Br. 23 (21).38; Vi. II. 7.37. 1. Br.1 -ṣās; Vi.1 -ḍaṃ koṣās. 2. Vi.2 -ṣas tu puṣpaṃ ca. 3. Br. -laḥ.
24₁ = Br. 23 (21).39; Vi. II. 7.38. 1. Vi. -ma.

25 = A. 120.20b = b; Br. 23 (21).40; Śidh. 35.26aI, 25bII, I 26aII; Śu. 19.30aI, 29bII, I, 30aII; Vi. II. 7.39. 1. Śu. tathā svakarmaṇaikena. 2. Br. -ādyās tanavaḥ. 3. Śidh. Śu. -ādyāḥ prabhavanti hi. 4. Śidh. Śu. Śiva-. 5. Śidh. Śu. -tisamāyoge. 6. A. devādyāḥ saṃbhavanti hi.

26 = Śidh. 35.26b, 27a; Śu. 19.30b, 31a. 1. Śu. tasmād uddharate.

26 = A. 120.21a = a; Br. 23 (21).41; Vi. II. 7.40. 1. A. svayaṃ. 2. Br. -min vi-.

*ya*smād ut*padya*te[1] sarvaṃ
yasmiṃś ca layam eṣyati; ‖ 26 ‖

kartā kriyāṇāṃ sarvāsāṃ
sa Śivaḥ parigīyate. ‖ 27 ‖

jagac ca yo yatra cêdaṃ
yasmi*ṃś ca*[2] layam eṣyati, ‖ 26 ‖
tad brahma para*maṃ*[1] dhāma
sadasat paramaṃ padam |
yasya sarvam abhedena,
*yataś cai*tac[2] carācaram. ‖ 26_1 ‖
sa eva mūlaprakṛtir,
vyaktarūpī jagac ca saḥ |
tasminn eva layaṃ sarvaṃ
yāti[1], *ta*[2]tra ca tiṣṭhati[3]. ‖ 26_2 ‖
kartā kriyāṇāṃ sa ca ijyate kratuḥ,
sa eva tat, karmaphalaṃ ca tasya *ya*t[1], |
*sr*ugādi[2] yat sādhanam apy[3] aśeṣato[4],
Harer na kiṃcid vyatiriktam asti *vai*[5]. ‖ 27 ‖

---

27 = Śidh. 35.$_{27}$b; Śu. 19.$_{31}$b.

26_1 = Br. 23 (21).$_{42}$; Vi. II. 7.$_{41}$.
1. Vi. tat paraṃ. 2. Br. jagad etac.

26_2 = Br. 23 (21).$_{43}$; Vi. II. 7.$_{42}$.
1. Br.$_2$ -ve yānti. 2. Br.$_1$ Vi.$_1$ ya-. 3. Br.$_2$ bhavanti vai.

27 = Br. 23 (21).$_{44}$; Vi. II. 7.$_{43}$.
1. Vi.$_1$ tat; Vi.$_2$ om. 2. Br. yugādi-. 3. Br. T. yasmāc ca bhaved. 4. Vi.$_2$ -ṣaṃ. 5. Br. tat.

8. Kapitel

[Ga. 58.1—6 (7); Kū. 41.27—15; Vi. II. 8.1—117; cfr. A. 120.21b—30a].

| Vyākhyātam etad brahmāṇḍasaṃsthānaṃ tava, suvrata, |
tataḥ[1] pramāṇasaṃsthāne sūryādīnāṃ śṛṇuṣva me! ‖ 1 ‖
yojanānāṃ sahasrāṇi bhāskarasya ratho nava, |
īṣādaṇḍas tathaivâs[1]ya dviguṇo, *munisattama*[2]. ‖ 2 ‖
sārdhakoṭis tathā sapta niyutāny adhikāni *vai*[1] |
yojanānāṃ tu tasyâkṣas, tatra cakraṃ pratiṣṭhitam. ‖ 3 ‖
trinābhimati[1] pañcāre[2] ṣaṇnemiṇy a[3]kṣayātmake[4] |
saṃvatsaramay*aṃ*[5] kṛtsnaṃ kālacakraṃ pratiṣṭhitam. ‖ 4 ‖
catvāriṃśat sahasrāṇi dvitīyo '[1]kṣo Vivasvataḥ[2] |
pañcânyāni tu[3] sārdhāni syandanasya[4], *mahāmate*[5]. ‖ 5 ‖
akṣapramāṇam ubhayoḥ pramāṇaṃ t*ad*[1]yugārdhayoḥ: |
hrasvo 'kṣas tadyugārdh*ena*[2] Dhruvādhār*o*[3] rathasya vai[4], ‖ 6 ‖
dvitīye 'kṣe tu taccakraṃ saṃsthitaṃ Mānasācale. |
hayāś ca sapta chandāṃsi, *teṣāṃ* nāmāni *me śṛṇu*:[1] ‖ 7 ‖
Gāyatrī ca[1] Bṛhaty Uṣṇig[2] Jagatī Triṣṭub[3] eva ca |
Anuṣṭup Paṅktir ity[4] uktāś[5] chandāṃsi harayo raveḥ[6]. ‖ 8 ‖

---

1 = Ga. 58.1a = b; Vi. II. 8.1. 1. Ga. vakṣye.
2 = A. 120.21b, 22a; Ga. 58.1b, 2a; Kū. 41.27; Vi. II. 8.2. 1. Kū. -thā tas-. 2. Ga. Vṛṣabhadhvaja; Kū. dvijasattamāḥ.
3 = A. 120.22b, 23a; Ga. 58.2bc (2b, 3a); Kū. 41.28; Vi. II. 8.3. 1. Ga. ca; Kū. tu.
4 = A. 120.23b, 24a; Ga. 58.3 (3b, 4a); Kū. 41.29; Vi. II. 8.4. 1. Kū. T. -bhi sapta. 2. A. -raṃ. 3. A. T. -mi dvyā. 4. A. T. -kam. 5. Ga. Vi. -ye.
5 = A. 120.24b, 25a; Ga. 58.4 (4b, 5a); Kū. 41.30; Vi. II. 8.5. 1. A. -yā-. 2. Kū. vyavasthitaḥ. 3. Kū. pañcāśayāni. 4. Kū. yojanāni. 5. Ga. Vṛṣadhvaja; Kū. dvijottamāḥ.
6 = A. 120.25b, 26a; Ga. 58.5ab (5b, 6a); Kū. 41.31; Vi. II. 8.6ab. 1. Ga. tu. 2. A. Ga. -dhaṃ ca. 3. A. Ga.1 -raṃ; Ga.2.3 -āre. 4. Kū. T. tu.
7 = A. 120.26bI = bI; Ga. 58.5c (6b) = a; Kū. 41.32; Vi. II. 8.6c, 7a. 1. Ga. tannāmāni nibodhata.
8 = A. 120.26bII = aI; Ga. 58.6 (7); Kū. 41.33; Vi. II. 8.7bc. 1. Vi.1 sa-. 2. A. -tryādīni suvrata. 3. Kū. Paṅktir. 4. Kū. Triṣṭub apy. 5. Kū. Vi.2 -tā. 6. Kū. T. harer.

Mānaso*ttaraśaile tu*[1] *pūrvato Vāsavī*[2] purī, |
dakṣiṇenā[3] Yamasyâ*nyā*[4], *pratīcyāṃ* Varuṇasya *ca*[5], || 9 ||
uttareṇa[1] ca Somasya, *tāsāṃ* nāmāni *me śṛṇu*:[2] |

Amarāvatī Saṃyamanī
Sukhā caiva Vibhāvarī. || 10 ||

Vasvaukasārā Śakrasya,
Yāmyā Saṃyamanī tathā, || 10 ||
purī Sukhā Jaleśasya
Somasya ca Vibhāvarī. |

kāṣṭhā*ṃ*[1] gato dakṣiṇataḥ kṣipteṣur iva sarpati || 11 ||

jyotiṣāṃ cakram ādāya
devadevaḥ Pitāmahaḥ. |

Maitreya, bhagavān bhānur
jyotiṣāṃ cakrasaṃyutaḥ. |
ahorātravyavasthāna-
kāraṇaṃ bhagavān raviḥ, || 11₁ ||
devayānaḥ paraḥ panthā
yogināṃ kleśasaṃkṣaye. |

divasasya ravir madhye sarvakālaṃ vyavasthitaḥ || 12 ||
sarva[1]dvīpeṣu, *Maitreya*[2], niśārdhasya ca saṃmukhaḥ, |
udayāstamane caiva sarvakālaṃ tu saṃmukhe || 13 ||
vidiśāsu tv[1] aśeṣāsu tathā, *brahman*[2], diśāsu ca. |

yair yatra dṛśyate bhāsvān, sa teṣām udayaḥ smṛtaḥ, || 14 ||
tirobhāvaṃ ca yatraiti, tatraivâstamanaṃ raveḥ. |
naivâstamanam arkasya nôdayaḥ sarvadā sataḥ, || 15 ||
udayāstaman*ākhyaṃ hi*[1] darśanādarśanaṃ raveḥ. |
Śakrādīnāṃ pure tiṣṭhan spṛśaty eṣa puratrayam || 16 ||
vikarṇau dvau vikarṇasthas trīn koṇān dve pure tathā. |
udito vardhamānābhir āmadhyāhnāt tapan raviḥ, || 17 ||

---

9 = Kū. 41.34ab; Vi. II. 8.8ab. 1. Kū. -sopari Māhendrī; Vi.2 -lasya. 2. Kū. prācyāṃ diśi mahā-. 3. Kū. T. -ṇayāṃ. 4. Kū. -yâtha. 5. Kū. Varuṇasya tu paścime.

10a = Kū. 41.35a; Vi. II. 8.8b. 1. Kū. T. -reṣu. 2. Kū. tannāmāni nibodhata.

10b = Kū. 41.35b.

10b = Vi. II. 8.9a.

11a = Vi. II. 8.9b.

11b = Kū. 41.36a; Vi. II. 8.10a. 1. Kū. -ṭhā-.

11₁ = Vi. II. 8.10b, 11a.

12a = Vi. II. 8.11b.

12a = Kū. 41.36b.

12b = Kū. 41.37a = b; Vi. II. 8.12a.

13 = Kū. 41.37b, 38a; Vi. II. 8.12b, 13a. 1. Kū. -pa-. 2. Kū. viprendra.

14a = Kū. 41.38b; Vi. II. 8.13b. 1. Kū. diśāsv. 2. Kū. viprendrā vi-.

14b = Vi. II. 8.14a.

15 = Vi. II. 8.14b, 15a.

16 = A. 120.27a; Vi. II. 8.15b, 16a. 1. A. -naṃ jñeyaṃ.

17 = Vi. II. 8.16b, 17a.

tataḥ paraṃ hrasantībhir gobhir astaṃ niyacchati. |
udayāstamanābhyāṃ ca smṛte pūrvāpare diśau, ‖ 18 ‖
yāvat purastāt tapati, tāvat pṛṣṭhe ca pārśvayoḥ |
ṛte 'maragirer Meror upari Brahmaṇaḥ sabhām. ‖ 19 ‖
ye ye marīcayo 'rkasya prayānti Brahmaṇaḥ sabhām, |
te te nirastās tadbhāsā pratīpam upayānti vai. ‖ 20 ‖
tasmād diśy uttarasyāṃ vai divārātriḥ sadaiva hi |
sarveṣāṃ dvīpavarṣāṇāṃ Merur uttarato yataḥ. ‖ 21 ‖
prabhā Vivasvato rātrāv astaṃ gacchati bhāskare |
viśaty agnim, ato rātrau vahnir dūrāt prakāśate. ‖ 22 ‖
vahn*eḥ prabhā*[1] tathā bhānu*m*[2] dineṣv āviśati, dvija, |
atīva vahnisaṃyogād ataḥ sūryaḥ prakāśate. ‖ 23 ‖
tejasī bhāskarāgneye prakāśoṣṇasvarūpiṇī, |
parasparānupraveśād āpyāyete divāniśam. ‖ 24 ‖
dakṣiṇottarabhūmyardhe samuttiṣṭhati bhāskare |
ahorātraṃ viśaty ambhas tamaḥ prākāśyaśīlavat, ‖ 25 ‖
ātāmrā hi bhavanty āpo divānaktapraveśanāt. |
dinaṃ viśati caivâmbho bhāskare 'stam upeyuṣi |
tasmāc chukl*ī*[1]bhavanty āpo naktam a*hn*aḥ[2] praveśanāt. ‖ 26 ‖
evaṃ Puṣkaramadhye *tu*[1] yadā yāti divākaraḥ, |
triṃśadbhāgaṃ tu medinyās tadā mauhūrtikī gatiḥ. ‖ 27 ‖
kulālacakraparyant*o*[1] bhrama*nn*[2] *eṣa divāk*araḥ[3] |
karoty *ahas ta*[4]thā rātriṃ vimuñcen medinīṃ, dvij*a*[5]. ‖ 28 ‖

---

divākarakarair etat pūritaṃ bhuvanatrayam, |
trailokyaṃ kathitaṃ sadbhir lokānāṃ, munipuṃgavāḥ. ‖ 28_1 ‖

---

18 = Vi. II. 8.17b, 18a.
19 = Vi. II. 8.18b, 19a.
20 = Vi. II. 8.19bc.
21 = Vi. II. 8.20.
22 = Vi. II. 8.21.
23 = Vi. II. 8.22. 1. Vi.1 -nipādas. 2. Vi.2 -nur.
24 = Vi. II. 8.23.
25 = Vi. II. 8.24.
26 = Vi. II. 8.25. 1. Vi.2 -lā. 2. Vi.1 ambhaḥ.
27 = Vi. II. 8.26. 1. Vi.2 -yena.
28 = Kū. 41.39; Vi. II. 8.27. 1. Kū. -taṃ; Vi.2 -te. 2. Kū. -maty. 3. Kū. yathêśvaraḥ. 4. Kū. -ty eṣa ya-. 5. Kū. -jāḥ.

28_1 = Kū. 41.40.

ādityamūlam akhilaṃ trailokyaṃ, nâtra saṃśayaḥ, |
bhavaty asmāj jagat sarvaṃ sadevāsuramānuṣam. || 28_2 ||
Rudr-Endr-Opendra-Candrāṇāṃ viprendrāṇāṃ divaukasam |
dyutimān, dyutimat kṛtsnam ajayat sārvalaukikam. || 28_3 ||
sarvātmā sarvalokeśo Mahādevaḥ prajāpatiḥ, |
sūrya eṣa tu lokasya mūlaṃ paramadaivatam. || 28_4 ||
dvādaśânye tathâdityā devās te, ye 'dhikāriṇaḥ |
nirvahanti, vadanty asya tadaṃśā Viṣṇumūrtayaḥ. || 28_5 ||
sarve namasyanti sahasrabāhuṃ gandharvayakṣoragakinnarādyāḥ, |
yajanti yajñair vividhair munīndrāḥ chandomayaṃ brahmamayaṃ purāṇam. || 28_6 ||

---

ayanasyôttarasyâdau Makaraṃ yāti bhāskaraḥ, |
tataḥ Kumbhaṃ ca Mīnaṃ ca rāśe rāśyantaraṃ, dvija. || 29 ||
triṣv eteṣv atha bhukteṣu tato vaiṣuvatīṃ gatim |
prayāti Savitā kurvann ahorātraṃ tataḥ samam. |
tato rātriḥ kṣayaṃ yāti vardhate 'nudinaṃ dinam. || 30 ||
tataś ca Mithunasyânte parāṃ[1] kāṣṭhām upāgataḥ |
rāśiṃ Karkaṭakaṃ prāpya kurute dakṣiṇāyanam. || 31 ||
kulālacakraparyanto yathā śīghraṃ pravartate, |
dakṣiṇe[1] prakrame sūryas tathā śīghraṃ pravartate. || 32 ||
ativegitayā kālaṃ vāyuvegabalāc caran[1] |
tasmāt prakṛṣṭāṃ bhūmiṃ tu kālenâlpena gacchati. || 33 ||
sūryo dvādaśabhiḥ śaighryān muhūrtair[1] dakṣiṇāyane |
trayodaśārdham ṛkṣāṇām ahnā tu carati, dvija. || 34 ||
muhūrtais tāvad ṛkṣāṇi naktam aṣṭādaśaiś caran |
kulālacakramadhyastho yathā mandaṃ prasarpati. || 35 ||

28_2 = Kū. $41._{41}$.
28_3 = Kū. $41._{42}$.
28_4 = Kū. $41._{43}$.
28_5 = Kū. $41._{44}$.
28_6 = Kū. $41._{45}$.

---

29 = Vi. II. $8._{28}$.
30 = Vi. II. $8._{29}$ ($_{29, 30}$).
31 = Vi. II. $8._{30}$ ($_{31}$). — 1. $Vi._1$ -ra.
32 = Vi. II. $8._{31}$ ($_{32}$). — 1. $Vi._2$ -ṇa-.
33 = Vi. II. $8._{32}$ ($_{33}$). — 1. $Vi._1$ -lan.
34 = Vi. II. $8._{33}$ab ($_{34}$ab). — 1. $Vi._2$ -te.
35 = Vi. II. 8. $_{35}$c, $_{34}$a ($_{34}$c, $_{35}$a).

tathôdagayane sūryaḥ sarpate mandavikramaḥ, |
tasmād dīrgheṇa kālena bhūmim alpāṃ tu gacchati. || 36 ||
aṣṭādaśamuhūrtaṃ yad uttarāyaṇapaścimam |
ahar bhavati, tac câpi carate mandavikramaḥ. || 37 ||
trayodaśārdham ahnā tu ṛkṣāṇāṃ carate raviḥ, |
muhūrtais tāvad ṛkṣāṇi rātrau dvādaśabhiś caran. || 38 ||
atho mandataraṃ nābhyāṃ cakraṃ bhramati vai yathā, |
mṛtpiṇḍa iva madhyastho Dhruvo bhramati vai tathā. || 39 ||
kulālacakranābhis tu yathā tatraiva vartate, |
Dhruvas tathā hi, Maitreya, tathaiva parivartate. || 40 ||
ubhayoḥ kāṣṭhayor madhye bhramato maṇḍalāni tu |
divā naktaṃ ca sūryasya mandā śīghrā ca vai gatiḥ. || 41 ||
mandâhni yasminn ayane, śīghrā naktaṃ tadā gatiḥ, |
śīghrā niśi yadā câsya, tadā mandā divā gatiḥ. || 42 ||
ekapramāṇam evaiṣa mārgaṃ yāti divākaraḥ, |
ahorātreṇa yo bhuṅkte samastā rāśayo, dvija. || 43 ||
ṣaḍ eva rāś*īn* yo[1] bhuṅkte rātrāv anyāṃś ca ṣaḍ divā, |
rāśipramāṇajanitā dīrghahrasvātma*t*ā[2] dine. || 44 ||
tathā niśāyāṃ rāśīnāṃ pramāṇair laghudīrghatā |
dinâder dīrghahrasvatvaṃ tadbhogenaiva jāyate. || 45 ||
uttare prakrame śīghrā niśi, mandā gatir divā, |
dakṣiṇe tv ayane caiva viparītā[1] Vivasvataḥ. || 46 ||
uṣā rātriḥ samākhyātā vyuṣṭiś câpy ucyate dinam, |
procyate ca tathā saṃdhyā, uṣāvyuṣṭyor yad antaram. || 47 ||
saṃdhyākāle tu saṃprāpte raudre paramadāruṇe |
Mandehā rākṣasā ghorāḥ sūryam icchanti khāditum. || 48 ||
Prajāpati-kṛtaḥ śāpas teṣāṃ, Maitreya, rakṣasām |
akṣayatvaṃ śarīrāṇāṃ maraṇaṃ ca dine dine, || 49 ||

---

36 = Vi. II. 8.34b, 35a (35b, 36a).
37 = Vi. II. 8.35bc (36b, 37).
38 = Vi. II. 8.36 (38).
39 = Vi. II. 8.37 (39).
40 = Vi. II. 8.38 (40).
41 = Vi. II. 8.39 (41).
42 = Vi. II. 8.40 (42).
43 = Vi. II. 8.41 (43).
44 = Vi. II. 8.42ab (44, 45a). 1. Vi.1 -śayo. 2. Vi.1 -nā.
45 = Vi. II. 8.42c, 43a (45b, 46a).
46 = Vi. II. 8.43bc (46b, 47). 1. Vi2 -tāṃ.
47 = Vi. II. 8.44 (48).
48 = Vi. II. 8.45 (49).
49 = Vi. II. 8.46 (50).

tataḥ sūryasya tair yuddhaṃ bhavaty atyantadāruṇam. |
tato dvijottamās toyaṃ *yat*[1] kṣipanti, mahāmune, || 50 ||
oṃkārabrahmasaṃyuktaṃ gāyatryā câbhimantritam, |
tena dahyanti te pāpā vajr*ī*[1]bhūtena vāriṇā. || 51 ||
agnihotre hūyate yā samantrā prathamāhutiḥ, |
sūryo jyotiḥsahasrāṃśus *tayā*[1] dīpyati bhāskaraḥ. || 52 ||
oṃkāro bhagavān Viṣṇuḥ tridhāmā vacasāṃ patiḥ, |
taduccāraṇatas te tu vināśaṃ yānti rākṣasāḥ. || 53 ||
Vaiṣṇavo 'ṃśaḥ para*ḥ*[1] sūryo, yo 'ntarjyotir asaṃplavam |
abhi*dhā*[2]yaka oṃkāras, tasya tat preraka*ḥ* para*ḥ*[3]. || 54 ||
tena saṃpreritaṃ jyotir oṃkāreṇâtha dīptimat |
dahaty aśeṣarakṣāṃsi Mandehākhyān*i* *tāni*[1] vai. || 55 ||
tasmān nôllaṅghanaṃ kāryaṃ saṃdhyopāsanakarmaṇaḥ, |
sa hanti sūryaṃ, saṃdhyāyāṃ[1] nôpāstiṃ kurute tu yaḥ. || 56 ||
tataḥ prayāti bhagavān brāhmaṇair abhirakṣitaḥ |
Vālakhilyādibhiś caiva jagataḥ pālanodyataḥ. || 57 ||

kāṣṭhā nimeṣā daśa pañca caiva,
triṃśac ca kāṣṭhā gaṇayet kalāṃ ca, |
triṃśat kalāś caiva bhaven muhūrtas,
tais triṃśatā rātryahanī samete. || 58 ||

hrāsavṛddhī tv aharbhāgair divasānāṃ yathākramam, |
saṃdhyā[1] muhūrtamātrā vai hrāsavṛddhau samā smṛtā. || 59 ||
lekhāt[1] prabhṛty athâditye trimuhūrtagate *tu vai*[2] |
prātasta*na*ḥ smṛtaḥ[3] kālo bhāgaś câh*na*ḥ[4] sa pañcamaḥ. || 60 ||
tasmāt prātastanāt kālāt trimuhūrtas tu saṃgavaḥ, |
madhyāhnas trimuhūrtas tu tasmāt kālāt tu saṃgavāt. || 61 ||
tasmān mādhyāhnikāt kālād aparāhṇa iti smṛtaḥ, |
traya eva muhūrtās tu kālabhāgaḥ smṛto budhaiḥ. || 62 ||

---

50 = Vi. II. 8.47 (51). 1. Vi.2 saṃ-.
51 = Vi. II. 8.48 (52). 1. Vi.1 -ra.
52 = Vi. II. 8.49 (53). 1. Vi.2 samā-.
53 = Vi. II. 8.50 (54).
54 = Vi. II. 8.51 (55). 1. Vi.1 -raṃ. 2. Vi.2 -ya-. 3. Vi.2 -kaṃ param.
55 = Vi. II. 8.52 (56). 1. Vi.2 -ny aghāni.
56 = Vi. II. 8.53 (57). 1. Vi.2 -yā.
57 = Vi. II. 8.54 (58).
58 = Vi. II. 8.55 (59).
59 = Vi. II. 8.56 (60).
60 = Vi. II. 8.57 (61). 1. Vi.2 rekha-. 2. Vi.2 ravau. 3. Vi.1 -taḥ smṛtas tataḥ. 4. Vi.2 câhuḥ.
61 = Vi. II. 8.58 (62).
62 = Vi. II. 8.59ab (63).

aparāhṇe vyatīte tu kālaḥ sāyāhna eva ca, |
daśapañcamuhūrt*āhe*[1] muhūrtās traya eva ca. ‖ 63 ‖
daśapañcamuhūrtaṃ vai ahar vaiṣuvataṃ smṛtam, |
vardhate hras*ate*[1] caivâpy ayane dakṣiṇottare. ‖ 64 ‖
ahas tu grasate rātriṃ, rātrir grasati vāsaram, |
śaradvasantayor madhye viṣuv*aṃ*[1] tu vibhāvyate. ‖ 65 ‖
Tulā-Meṣagate bhānau samarātridinaṃ tu tat, |
Karkaṭāvasthite bhānau dakṣiṇāyanam ucyate, ‖ 66 ‖
uttarāyaṇam apy uktaṃ Makarasthe divākare. |
triṃśanmuhūrtaṃ kathitam ahorātraṃ tu yan mayā, ‖ 67 ‖
tāni pañcadaśa, brahman, pakṣa ity abhidhīyate. |
māsaḥ pakṣadvayenôkto, dvau māsau cârkajāv ṛtuḥ, ‖ 68 ‖
ṛtutrayaṃ câpy ayanaṃ, dve 'yane varṣasaṃjñitam. |
saṃvatsarādayaḥ pañca caturmāsavikalpitāḥ, ‖ 69 ‖
niścayaḥ sarvakālasya yugam ity abhidhīyate: |
saṃvatsara*s*[1] tu prathamo, dvitīyaḥ parivatsaraḥ, ‖ 70 ‖
idvatsaras tṛtīyas tu caturthaś cânuvatsaraḥ, |
vatsaraḥ pañcamaś câtra, kālo 'yaṃ yugasaṃjñitaḥ. ‖ 71 ‖
yaḥ Śvetasyôttaraḥ śailaḥ Śṛṅgavān iti viśrutaḥ, |
trīṇi tasya tu śṛṅgāṇi, yair as*au*[1] Śṛṅgavāṇ smṛtaḥ. ‖ 72 ‖
dakṣiṇaṃ côttaraṃ caiva madhyaṃ vaiṣuvataṃ tathā, |
śaradvasantayor madhye tad bhānuḥ paripadyate. ‖ 73 ‖
Meṣādau ca Tulādau ca, Maitreya, viṣuva*t sthitaḥ*[1], |
tadā tulyam ahorātraṃ karoti timirāpahaḥ ‖ 74 ‖
daśapañcamuhūrtaṃ vai, tad etad ubhayaṃ smṛtam. |
prathame Kṛttikābhāge yadā bhāsvāṃs, tathā śaśī ‖ 75 ‖
Viśākhānāṃ caturthe 'ṃśe, mune, tiṣṭhaty asaṃśayam. |
Viśākhānāṃ yadā sūryaś caraty aṃśaṃ tṛtīyakam, ‖ 76 ‖

---

63 = Vi. II. 8.59c, 60a (64). 1. Vi.2 -taṃ vai.
64 = Vi. II. 8.60b, 61a (65, 66a). 1. Vi.1 'ho hrasec.
65 = Vi. II. 8.61b, 62a (66b, 67a). 1. Vi.2 -vān.
66 = Vi. II. 8.62b, 63a (67b, 68a).
67 = Vi. II. 8.63b, 64a (68b, 69a).
68 = Vi. II. 8.64b, 65a (69b, 70a).
69 = Vi. II. 8.65b, 66a (70b, 71a).
70 = Vi. II. 8.66b, 67a (71b, 72a). 1. Vi. -raṃ.
71 = Vi. II. 8.67bc (72bc).
72 = Vi. II. 8.68 (73). 1. Vi.2 mairayaṃ.
73 = Vi. II. 8.69 (74ab).
74 = Vi. II. 8.70ab (74c, 75a). 1. Vi.2 -vaṃ smṛtam.
75 = Vi. II. 8.70c, 71a (75b, 76a).
76 = Vi. II. 8.71b, 72a (76b, 77a).

tadā candraṃ vijānīyāt Kṛttikāśirasi sthitam, |
tadaiva viṣuvākhyo *vai*[1] kālaḥ puṇyo 'bhidhīyate. ‖ 77 ‖
tadā dānā*ni*[1] deyāni devebhyaḥ prayatātmabhiḥ |
brāhmaṇebyaḥ pitṛbhyaś ca, sukham etat tu dānajam, ‖ 78 ‖
dattadānas tu viṣuve kṛtakṛtyo 'bhijāyate. |
ahorātrār*dha*māsau[1] tu kalā[2]kāṣṭhā[3]kṣaṇās tathā ‖ 79 ‖
paurṇamāsī tathā jñeyā amāvāsyā tathaiva ca |
Sinīvālī Kuhūś caiva *Rā*kā[1] c-Ânumatis tathā. ‖ 80 ‖
Tapas-Tapasyau Madhu-Mādhavau ca
Śukraḥ Śuciś câyanam uttaraṃ syāt, |
Nabho Nabhasy*o* '*tha*[1] Iṣaś *ca* s-Ôr[2]jaḥ
Sahaḥ-Sahasyāv iti dakṣiṇaṃ *syā*t[3]. ‖ 81 ‖
Lokālokaś ca yaḥ śailaḥ prāg ukto bhavato mayā, |
lokapālās tu catvāras tatra tiṣṭhanti suvratāḥ: ‖ 82 ‖
Sudhāmā Śaṅkhapāc caiva, Kardamasyâtmaj*au*[1], dvija, |
Hiraṇyaromā caivânyaś caturthaḥ Ketumān api. ‖ 83 ‖
nirdvandvā nirabhimānā nistan*d*rā[1] niṣparigrahāḥ |
lokapālāḥ sthitā hy ete lokāloke caturdiśaṃ. ‖ 84 ‖
uttaraṃ yad Agastyasya Ajavīthyāś ca dakṣiṇam, |
pitṛyānaḥ sa vai panthā Vaiśvānarapathād bahiḥ. ‖ 85 ‖
tatrâsate mahātmāna ṛṣayo, ye 'gnihotriṇaḥ, |
bhūtārambhakṛtaṃ brahma śaṃsant*a*[1] ṛtvigudyatāḥ. ‖ 86 ‖
prārambhante tu ye lokās, teṣāṃ panthāḥ sa dakṣiṇaḥ, |
calitaṃ te punar brahma sthāpayanti yuge yuge ‖ 87 ‖
saṃtatyā tapasā caiva maryādābhiḥ śrutena ca. |
jāyamānās tu pūrve ca paścimānāṃ gṛheṣu vai, ‖ 88 ‖
paścimāś caiva pūrveṣāṃ jāyante nidhaneṣv iha, |
evam āvartamānās te tiṣṭhanti niyatavratāḥ, ‖ 89 ‖

---

77 = Vi. II. 8.72b, 73a (77b, 78a). 1. Vi.1 yo 'yaṃ.
78 = Vi. II. 8.73b, 74a (78b, 79a). 1. Vi.2 -nādi.
79 = Vi. II. 8.74b, 75a (79b, 80a). 1. Vi.1 -ādhimāsau. 2. Vi.2 -lāḥ. 3. Vi.2 -thāḥ.
80 = Vi. II. 8.75bc (80bc). 1. Vi.2 ekā.
81 = Vi. II. 8.76 (81). 1. Vi.2 -yau ca. 2. Vi.2 tathôr-. 3. Vi.2 tat.
82 = Vi. II. 8.77 (82).
83 = Vi. II. 8.78 (83). 1. Vi.1 -jo.
84 = Vi. II. 8.79 (84). 1. Vi.2 -trā.
85 = Vi. II. 8.80 (85).
86 = Vi. II. 8.81 (86ab). 1. Vi.2 -to.
87 = Vi. II. 8.82 (86c, 87a).
88 = Vi. II. 8.83 (87b, 88a).
89 = Vi. II. 8.84ab (88b, 89a).

Savitur dakṣiṇaṃ mārgaṃ śritā hy ācandratārakam. |
nāgavīthyuttaraṃ yac ca saptarṣibhyaś ca dakṣiṇam, || 90 ||
uttaraḥ Savituḥ panthā devayānaś ca sa smṛtaḥ, |
tatra te *vāś*inaḥ[1] siddhā vimalā brahmacāriṇaḥ. || 91 ||
saṃtatiṃ te jugupsanti, tasmān mṛtyur jitaś ca taiḥ. |
aṣṭāśītisahasrāṇ*i*[1] munīnām ūrdhvaretasām || 92 ||
udakpanthānam Aryamṇaḥ sthitā hy ābhūtasaṃplavam, |
te 'saṃprayogāl lobhasya maithunasya ca varjanāt || 93 ||
icchādveṣāpravṛttyā ca bhūtārambhavivarjanāt |
punaś c*ā*kām*a*[1]saṃyogāc chabdāder doṣadarśanāt || 94 ||
ity ebhiḥ kāraṇaiḥ śuddhās te 'mṛtatvaṃ hi bhejire, |
ābhūtasaṃplavaṃ sthānam amṛtatvaṃ *v*i[1]bhāvyate; || 95 ||
trailokyasthitikālo 'yam apunarmāra ucyate, |
brahmahatyāśvamedhābhyāṃ puṇyapāpa[1]kṛto vidhiḥ || 96 ||
ābhūtasaṃplav*aṃ sthānaṃ*[1] phalam uktaṃ tayor, dvija. |
yāvanmātr*e*[2] pradeśe tu, *Maitrey*-, â[3]vasthito Dhruvaḥ || 97 ||
*k*ṣa[1]yam āyāti, tāvat tu bhūmer ābhūtasaṃplav*āt*[2]. |
ūrdhvottaram ṛṣibhyas tu Dhruvo yatra vyavasthitaḥ, || 98 ||
etad Viṣṇupadaṃ divyaṃ tṛtīyaṃ vyomni bhās*va*[1]ram. |
nirdhūtadoṣapaṅkānāṃ yatīnāṃ s*aṃyatātmanā*m[2] || 99 ||
sthānaṃ tat paramaṃ, vipra, puṇyapāpaparikṣaye. |
apuṇyapuṇyoparame kṣīṇāśeṣā*p*ti[1]hetavaḥ || 100 ||
yatra gatvā na śocanti, tad Viṣṇoḥ paramaṃ padam, |
Dharma-Dhruvādyās tiṣṭhanti yatra te lokasākṣiṇaḥ. || 101 ||
tat sā*rṣṭ*yot[1]pannayoga*rdhi*s[2], tad Viṣṇoḥ paramaṃ padam, |
yatrôtam etat protaṃ ca, yad bhūtaṃ sacarācaram || 102 ||

---

90 = Vi. II. 8.84c, 85a (89b, 90a).
91 = Vi. II. 8.85b, 86a (90b, 91a). 1. Vi.1 vaśinaḥ.
92 = Vi. II. 8.86b, 87a (91b, 92a). 1. Vi.1 -āṇāṃ.
93 = Vi. II. 8.87b, 88a (92b, 93a).
94 = Vi. II. 8.88b, 89a (93b, 94a). 1. Vi.2 ca kāmā-.
95 = Vi. II. 8.89b, 90a (94b, 95a). 1. Vi.1 hi.
96 = Vi. II. 8.90b, 91a (95b, 96a). 1. Vi.2 pāpapuṇya-.
97 = A. 120.27b = b; Vi. II. 8.91b, 92a (96b, 97a). 1. Vi.2 -vāntaṃ tu. 2. A. -tra-. 3. A. Vasiṣṭhâ-.
98 = A. 120.28; Vi. II. 8.92b, 93a (97b, 98a). 1. A. sva-. 2. A. T. -vam; Vi.1 -ve.
99 = A. 120.29; Vi. II. 8.93b, 94a (98b, 99a). 1. Vi.2 -suram. 2. A. sthānam uttamam.
100 = Vi. II. 8.94b, 95a (99b, 100a). 1. Vi.1 -ārti-.
101 = Vi. II. 8.95b, 96a (100b, 101a).
102 = Vi. II. 8.96b, 97a (101b, 102a). 1. Vi.1 -saṅkhyot-. 2. Vi.2 -ge 'ṅgas.

bh*av*[1]yaṃ ca viśvaṃ, Maitreya, tad Viṣṇoḥ paramaṃ padam. |
divîva cakṣur ātataṃ yogināṃ tanmayātmanām || 103 ||
vivekajñānadṛṣṭaṃ ca, tad Viṣṇoḥ paramaṃ padam, |
yasmin pratiṣṭhito bhāsvān meḍhībhūtaḥ svayaṃ Dhruvaḥ : || 104 ||
Dhruve ca sarvajyotīṃṣi jyotiḥsv ambhomuco, dvija, |
megheṣu saṃ*t*atā[1] vṛṣṭir vṛṣṭeś *câpo 'th*a[2] poṣaṇam || 105 ||
āpyāyanaṃ ca sarveṣāṃ devādīnāṃ, mahāmune. |
tataś câjyāhutidvārā poṣitās te havirbhujaḥ || 106 ||
vṛṣṭeḥ kāraṇatāṃ yānti bhūtānāṃ sthitaye punaḥ. |
evam etat padaṃ Viṣṇos tṛtīyam amalātmakam || 107 ||
ādhārabhūtaṃ lokānāṃ trayāṇāṃ vṛddhikāraṇam. |
tataḥ pra*vart*ate[1], brahman, sarvapāpaharā sarit[2] || 108 ||
Gaṅgā devāṅganāṅgānām anulepanapiñjarā. |
vāmapadāmbujāṅguṣṭhanakhasrotovinirgatā[1], || 109 ||
Viṣṇor bibharti yāṃ bhaktyā śirasâharniśaṃ Dhruvaḥ, |
tataḥ saptarṣayo yasyāḥ prāṇāyāmaparāyaṇāḥ || 110 ||
tiṣṭhanti vīcimālābhir uhyamānajaṭā jale, |
vāryoghaiḥ saṃtatair yasyāḥ plāvitaṃ śaśimaṇḍalam. || 111 ||
bhūyo 'dhikat*ar*āṃ[1] kāntiṃ vahaty etad u*p*akṣay*am*[2]. |
Merupṛṣṭhe pataty uccair niṣkrāntā śaśimaṇḍalāt, || 112 ||
jagataḥ pāvanārthāya *yā* prayāti[1] caturdiśam : |
Sītā c-Âlakanandā ca *V*[2]akṣur Bhadrā ca saṃsthitā, || 113 ||
ekaiva yā caturbhedā digbhedagatilakṣaṇā |
bhedaṃ c-Âlakanandākhyaṃ yasyāḥ Śar[1]vo 'pi dakṣiṇ*a*m[2] || 114 ||
dadhāra śirasā prītyā varṣāṇām adhikaṃ śatam. |
Śambhor jaṭākalāpāc ca viniṣkrāntâsthiśarkarāḥ || 115 ||
plāvayitvā divaṃ ninye pāpā*ḍh*yān[1] Sagarātmajān, |
snātasya salile yasyāḥ sadyaḥ pāpaṃ praṇaśyati. || 116 ||

---

103 = Vi. II. 8.97b, 98a (102b, 103a). 1. Vi.2 bhāv-.
104 = Vi. II. 8.98b, 99a (103b, 104a).
105 = Vi. II. 8.99b, 100a (104b, 105a). 1. Vi.2 -gatā. 2. Vi.2 sṛṣṭeś ca.
106 = Vi. II. 8.100b, 101a (105b, 106a).
107 = Vi. II. 8.101b, 102a (106b, 107a).
108 = A. 120.30a = (b); Vi. II. 8.102b, 103a (107b, 108a). 1. Vi.2 -bhavati.
2. A. tato Gaṅgā prabhavati smaraṇāt pāpanāśanī.
109 = Vi. II. 8.103b, 104a (108b, 109a). 1. Vi.2 -tām.
110 = Vi. II. 8.104b, 105a (109b, 110a).
111 = Vi. II. 8.105b, 106a (110b, 111a).
112 = Vi. II. 8.106b, 107a (111b, 112a). 1. Vi.1 -māṃ. 2. Vi.2 uha kṣaye.
113 = Vi. II. 8.107b, 108a (112b, 113a). 1. Vi.2 prayāti ca. 2. Vi. T. C-.
114 = Vi. II. 8.108b, 109a (113b, 114a). 1. Vi.1 sar-; Vi.2 dakṣiṇām.
115 = Vi. II. 8.109b, 110a (114b, 115a).
116 = Vi. II. 8.110b, 111a (115b, 116a). 1. Vi.2 yā pāpān.

apūrvapuṇyaprāptiś ca sadyo, Maitreya, jāyate, |
dattāḥ pitṛbhyo yatrâpas tanayaiḥ śraddhayânvitaiḥ || 117 ||
samā*śat*aṃ[1] prayacchanti tṛptiṃ, Maitreya, durlabhām, |
yasyām iṣṭvā mahāyajña ir yajñeśaṃ puruṣottamam || 118 ||
dvijabhū*p*āḥ[1] parām *ṛ*d[2]dhim avāpur divi cêha ca, |
snānād vidhūtapāpāś ca yajjal*e*[3] yatayas tathā || 119 ||
Keśavāsaktamanasaḥ prāptā nirvāṇam uttamam, |
śrutābhilaṣitā dṛṣṭā[1] spṛṣṭā pītâvagāhitā || 120 ||
yā pāvayati bhūtāni kīrtitā ca dine dine. |
Gaṅgā Gaṅgêti yair nāma yojanānāṃ śateṣv api || 121 ||
sthitair uccaritaṃ, hanti pāpaṃ janmatrayārjitam. |
yataḥ sā pāvanāyâlaṃ trayāṇāṃ jagatām api |
samudbhūtā, paraṃ tat tu tṛtīyaṃ Bhagavatpadam. || 122 ||

---

117 = Vi. II. 8.111b, 112a (116b, 117a).
118 = Vi. II. 8.112b, 113a (117b, 118a). 1. Vi.1 -trayaṃ.
119 = Vi. II. 8.113b, 114a (118b, 119a). 1. Vi.1 -tāḥ. 2. Vi.2 sid-. 3. Vi.2 -lair.
120 = Vi. II. 8.114b, 115a (119b, 120a). 1. Vi.2 -ṭvā.
121 = Vi. II. 8.115b, 116a (120b, 121a).
122 = Vi. II. 8.116b, 117 (121b, 122).

9. Kapitel

[Br. 24 (22).1—25; Vi. II. 9.1—26 (25); cfr. A. 120.30b—31a],

Tārāmayaṃ bhagavataḥ śiśumārākṛti prabhoḥ |
divi rūpaṃ Harer yat tu[1], tasya pucche sthito[2] Druvaḥ[3]. || 1 ||
saiṣa bhraman bhrāmayati candrādityādikān grahān[1], |
bhramantam anu taṃ yānti nakṣatrāṇi ca cakravat. || 2 ||
sūryācandramasau tārā nakṣatrāṇi grahaiḥ saha |
vātānīkamayair bandhair Dhruve baddhāni tāni vai. || 3 ||
śiśumārākṛti proktaṃ yad rūpaṃ jyotiṣāṃ divi, |
Nārāyaṇaḥ paraṃ dhām*a*[1] tasyâdhāraḥ svayaṃ hṛdi. || 4 ||
Uttānapāda*tanayas*[1] tam ārādhya prajā[2]patim |
sa tārā-Śiśumārasya Druvaḥ pucche vyavasthitaḥ. || 5 ||
ādhāraḥ Śiśumārasya[1] sarvādhyakṣo Janārdanaḥ |
Dhruvasya Śiśumāraś ca, Dhruve bhānur vyavasthitaḥ. || 6 ||
tadādhāraṃ jagac cêdaṃ sadevāsuramānuṣam |
yena, vipr*a*[1], vidhānena, tan m*e śṛṇuta sāṃpratam*[2]. || 7 ||
Vivasvān aṣṭabhir māsair *grasaty* a[1]po[2] rasātmikāḥ[3], |
varṣaty ambu, tataś cânnam, annāda*m*[4] akhilaṃ jagat. || 8 ||
Vivasvān aṃśubhis tīkṣṇair ādāya jagato jalam |
somaṃ puṣya[1]ty, athêndu*ś*[2] ca vāyunāḍīmayair divi || 9 ||
*nā*lair[1] vikṣipy[2]ate 'bhreṣu dhūmāgnyanilamūrtiṣu; |
na bhraśyanti yatas tebhyo jalāny, abhrāṇi tāny ataḥ. || 10 ||

---

1 = A. 120.30bII, I, 31aI = aII b; Br. 24 (22).1; Vi. II. 9.1. 1. A. jñeyaṃ. 2. A. sthitaḥ. 3. A. Dhruvas tatra.
2 = A. 120.31aII = (a); Br. 24 (22).2; Vi. II. 9.2. 1. A. bhrāman bhramayati grahān.
3 = Br. 24 (22).3; Vi. II. 9.3.
4 = Br. 24 (22).4; Vi. II. 9.4. 1. Vi.1 dhāmnāṃ; Vi.2 -ṇo 'yanaṃ dhāmnāṃ.
5 = Br. 24 (22).5; Vi. II. 9.5. 1. Vi. -daputras tu. 2. Vi.2 jagat-.
6 = Br. 24 (22).6; Vi. II. 9.6. 1. Vi. -raś ca.
7 = Br. 24 (22).7; Vi. II. 9.7 (7, sa). 1. Vi. -pra. 2. Vi. mamaikamanāḥ śṛṇu.
8 = Br. 24 (22).8; Vi. II. 9.8 (8bc). 1. Vi. ādāyâ-. 2. Br.2 ambho. 3. Br.2 -makam. 4. Vi. -nād apy.
9 = Br. 24 (22).9; Vi. II. 9.9 (9ab). 1. Vi.2 -ṇā-. 2. Br. -doś.
10 = Br. 24 (22).10; Vi. II. 9.10 (9c, 10a). 1. Br.1 T.2 jalair. 2. Vi. -kṣip-.

abhrasthāḥ prapatanty āpo vāyunā samudiritāḥ |
saṃskāraṃ kālajanitaṃ, *viprāś*, *câ*[1]sādya nirmalāḥ. || 11 ||
saritsamudr*a*[1]bhaumās tu tathâpaḥ prāṇisaṃbhavāḥ |
catuṣprakārā bhagavān ādatte Savitā, *dvijāḥ*[2]. || 12 ||
ākāśa-Gaṅgā-salilaṃ tathâ*hṛtya*[1] gabhastimān |
anabhragatam evôrvyāṃ sadyaḥ kṣipati raśmibhiḥ. || 13 ||
tasya saṃsparśanirdhūtapāpapaṅko, dvijottam*āḥ*[1], |
na yāti narakaṃ martyo, divya*ṃ*[2] snānaṃ hi tat smṛtam. || 14 ||
dṛṣṭasūryaṃ hi *y*ad[1] vāri pataty abhrair vinā divaḥ |
ākāśa-Gaṅgā-salilaṃ, tad gobhiḥ kṣipyate rav*e*ḥ[2]. || 15 ||
Kṛttikādiṣu ṛkṣeṣu viṣameṣv ambu[1] yad divaḥ |
dṛṣṭ*r*ârkaṃ[2] patitaṃ, jñeyaṃ tad Gāṅgaṃ diggajo*jjh*i[3]tam. || 16 ||
yugmarkṣeṣu *tu*[1] yat toyaṃ pataty arko*jjhi*[2]taṃ divaḥ, |
tat sūryaraśmibhiḥ sadyaḥ[3] samādāya nirasyate. || 17 ||
ubhayaṃ puṇyam atyarthaṃ nṛṇāṃ pāpāpa[1]haṃ, dvij*āḥ*[2], |
ākāśa-Gaṅgā-salilaṃ divya*ṃ*[3] snānaṃ, *dvijottamāḥ*[4]. || 18 ||
yat tu meghaiḥ samutsṛṣṭaṃ vāri, tat prāṇināṃ, dvij*āḥ*[1], |
puṣṇāty oṣadhayaḥ sarvā, jīvanāyâmṛtaṃ hi tat. || 19 ||
tena vṛddhiṃ parāṃ nītaḥ sa*kalaś* cau[1]ṣadhīgaṇaḥ |
sādhakaḥ phalapākāntaḥ prajānāṃ *tu pr*a[2]jāyate. || 20 ||
tena yajñān yathāproktān mānavāḥ śāstracakṣuṣaḥ |
kurvanty a[1]har ahas *taiś ca*[2] devān āpyāyayanti te. || 21 ||

---

11 = Br. 24 (22).11; Vi. II. 9.11 (10bc). 1. Vi. Maitreyâ-.
12 = Br. 24 (22).12; Vi. II. 9.12 (11). 1. Br. -drā. 2. Vi. mune.
13 = Br. 24 (22).13; Vi. II. 9.13 (12). 1. Vi.1 tad ādāya; Vi.2 tathâdāya.
14 = Br. 24 (22).14; Vi. II. 9.14 (13). 1. Vi. -ma. 2. Vi. -ya-.
15 = Br. 24 (22).15; Vi. II. 9.15 (14). 1. Br. tad. 2. Br. -viḥ.
16 = Br. 24 (22).16; Vi. II. 9.16 (15). 1. Vi.2 -ṣu ca. 2. Vi. dṛṣṭārka(ṃ). 3. Br. -johni[ddhṛ]-.
17 = Br. 24 (22).17; Vi. II. 9.17 (16). 1. Vi. ca. 2. Br.1 -kodgi[-ddhṛ]-; Br.2 -koddhṛ-. 3. Vi.2 sarvaṃ.
18 = Br. 24 (22).18; Vi. II. 9.18 (17). 1. Br. T. -paharaṃ. 2. Vi. -ja. 3. Vi. -ya-. 4. Vi. mahāmune.
19 = Br. 24 (22).19; Vi. II. 9.19 (18). 1. Vi. -ja.
20 = Br. 24 (22).20; Vi. II. 9.20 (19). 1. Vi. salilenau-. 2. Vi. -nāṃ dvija.
21 = Br. 24 (22).21; Vi. II. 9.21 (20). 1. Br.1 T.2 kurvate '-. 2. Br. -haś caiva-

evaṃ yajñāś ca vedāś ca varṇāś ca dvijapūrvakāḥ |
sarve[1] devanikāyāś ca, paśubhūtagaṇāś ca ye. || 22 ||
vṛṣṭyā dhṛtam idaṃ sarvam, annaṃ niṣpādyate yayā[1], |
sâpi niṣpādyate vṛṣṭiḥ Savitrā, munisattam*aḥ*[2]. || 23 ||
ādhārabhūtaḥ Savitur Dhruvo, munivarottam*aḥ*[1], |
Dhruvasya Śiśumāro 'sau, so 'pi Nārāyaṇāśrayaḥ. || 24 ||
hṛdi Nārāyaṇas tasya Śiśumārasya saṃsthitaḥ |
vibhartā sarvabhūtānām ādibhūtaḥ sanātanaḥ. || 25 ||
| evaṃ mayā, muniśreṣṭhā, brahmāṇḍaṃ samudāhṛtam |
| bhūsamudrādibhir yuktaṃ, kim anyac chrotum icchatha? || 25$_{1}$ ||

---

22 = Br. 24 (22).$_{22}$; Vi. II. 9.$_{22}$ ($_{21}$).
1. Br. -va-.

23 = Br. 24 (22).$_{23}$; Vi. II. 9.$_{23}$ ($_{22}$).
1. Br.$_{1}$ T.$_{2}$ jagat sthāvarajaṅgamam.
2. Vi. -ma.

24 = Br. 24 (22).$_{24}$; Vi. II. 9.$_{24}$ ($_{23}$).
1. Vi. -ma.

25 = Br. 24 (22).$_{25}$; Vi. II. 9.$_{25}$ ($_{24}$).

| 25$_{1}$ = Br. 24 (22).$_{26}$.

10. Kapitel

[Ga. 58.7 (8)—21 (22a); Vi. II. 10.1—21 (23); cfr. A. 120.31b—32a].

| trya[1]śītimaṇḍalaśataṃ kāṣṭhayor antaraṃ dvayoḥ, |
| ārohaṇāvarohābhyāṃ bhānor abdena yā gatiḥ. ‖ 1 ‖
sa ratho 'dhiṣṭhito devair Ādityair ṛṣibhis tathā[1] |
gandharvair apsarobhiś ca grāmaṇīsarparākṣasaiḥ. ‖ 2 ‖
Dhātā Kratusthalā caiva Pulastyo Vāsukis tathā |
Rathakṛd grāmaṇīr Hetis Tumburuś caiva saptamaḥ[1]. ‖ 3 ‖
| ete vasanti vai Caitre, Madhusmāse sadaiva hi, |
| Maitreya, syandane bhānoḥ sapta māsādhikāriṇaḥ: ‖ 4 ‖
Aryamā Pulahaś caiva Rathaujāḥ Puñjikasthalā |
Prahetiḥ Kacchanī[1]raś ca Nāradaś ca rathe raveḥ[2], |
| Mādhave nivasanty ete, Śucisaṃjñe nibodha me: ‖ 5 ‖
Mitro 'tris Takṣako rakṣaḥ Pauruṣeyo 'tha Menakā |
Hāhā Rathasvanaś caiva Jyai[1]ṣṭhe bhāno rathe sthitāḥ[2]. ‖ 6 ‖
Varuṇo Vasiṣṭho Rambhā ca Sa[1]hajanyā Hūhūr[2] Budhaḥ[3] |
Rathacitras tathā Śukre[4] vasanty Āṣāḍhasaṃjñake[5]. ‖ 7 ‖
Indro Viśvāvasuḥ Srota[1] Elāpatras tath-Âṅgirāḥ |
Pramlocā ca Nabhasy ete Sarpaś[2] cârke va[3]santi vai. ‖ 8 ‖
Vivasvān Ugrasenaś ca Bhṛgur Ā[1]pūraṇas tathā |
Anumlocā Śaṅkhapālo[2] Vyāghro Bhādrapade tathā. ‖ 9 ‖
Pūṣā ca Surucir Vāto[1] Gautamo 'tha Dhanaṃjayaḥ |
Suṣeṇo 'nyo Ghṛtācī ca vasanty Āśvayuje ravau. ‖ 10 ‖

| 1 = Vi. II. 10.1 — 1. Vi.1 sā-.
2 = A. 120.31b, 32a; Vi. II. 10.2. — 1. A. -bhir varaiḥ.
3 = Ga. 58.7 (8); Vi. II. 10.3. — 1. Ga. caitramāsake.
| 4 = Vi. II. 10.4.
5 = Ga. 58.8 (9) = ab; Vi. II. 10.5 (5, 6). — 1. Vi.2 -vi-. — 2. Ga. -daś caiva mādhave.
6 = Ga. 58.9 (10); Vi. II. 10.6 (7). — 1. Ga.3 jye-. — 2. Ga.2 -taḥ; Vi. Maitreyaite vasanti vai.
7 = Ga. 58.10 (11); Vi. II. 10.7 (8). — 1. Ga.2 -bhā Sa-; Vi.1 Ja-. — 2. Ga.2 Kuhur; Ga.3 Kuhūr. — 3. Vi.2 athaḥ. — 4. Ga. -ro. — 5. Ga.3 -jñite.
8 = Ga. 58.11 (12); Vi. II. 10.8 (9). — 1. Vi.2 -tâ. — 2. Ga.1 -pāś; Vi.2 saptiś. 3. Ga. tu.
9 = Ga. 58.12 (13); Vi. II. 10.9 (10). — 1. Vi. -guś c-Â-. — 2. Ga.3 -cā-Śaṅkhapālau.
10 = Ga. 58.13 (14); Vi. II. 10.10 (11). — 1. Ga.2.3 Vi.1 Dhātā.

Viśvā[1]vasur Bharadvājaḥ[2] Parjany-Airāvatau tathā[3] |
Viśvācī Senajic c-Âpaḥ[4] Kārttike câdhikāriṇaḥ[5]. ‖ 11 ‖
Aṃśuḥ[1] Kāśyapas Tārkṣyaś[2] ca[3] Mahāpadmas tath-Ôrvaśī |
Citrasenas tathā Vidyun Mārgaśīrṣādhikāriṇaḥ. ‖ 12 ‖
Kratur Bha[1]gas tath-Ôrṇāyuḥ Sphūrjaḥ Kar[2]koṭakas tathā |
Ariṣṭanemiś caivânyā Pūrvacittir varāpsarāḥ ‖ 13 ‖
Pauṣamāse vasanty ete sapta bhāskaramaṇḍale |
| lokaprakāśanārthāya, vipravary-, âdhikāriṇaḥ. ‖ 14 ‖
Tvaṣṭâtha Jamadagniś ca Kambalo 'tha Tilottamā |
Brahmā[1]peto 'tha Ṛtajid Dhṛtarāṣṭraś ca[2] saptamaḥ, ‖ 15 ‖
Māghamāse vasanty ete sapta bhāskaramaṇḍale[1]. |
| śrūyatāṃ câpare, sūrye Phālgune nivasanti ye: ‖ 16 ‖
Viṣṇur Aśvataro Rambhā Sūryavarcâtha[1] Satyajit |
Viśvāmitras tathā rakṣo Yajño[2]peto hi Phālgune[3]. ‖ 17 ‖
| māseṣv eteṣu, Maitreya, vasanty ete tu saptakāḥ |
Savitur maṇḍale, brahman, Viṣṇuśaktyupavṛṃhitāḥ. ‖ 18 ‖
cfr. p. 73 śc. 16—17. | stuvanti munayaḥ sūryaṃ, gandharvair gīyate, puraḥ |
| nṛtyantyo 'psaraso yānti, sūryasyânu niśācarāḥ, ‖ 19 ‖
| vahanti pannagā, yakṣaiḥ kriyate 'bhīṣusaṃgrahaḥ, |
| Bāla[1]khilyās tathaivainaṃ parivārya samāsate. ‖ 20 ‖
| so 'yaṃ saptagaṇaḥ sūryamaṇḍale, munisattama, |
| himoṣṇavārivṛṣṭīnāṃ hetutve[1] samayaṃ gataḥ. ‖ 21 ‖

---

11 = Ga. 58.14 (15): Vi. II. 10.11 (12). 1. Vi.1 -bhā-. 2. Vi.1 -jau. 3. Ga. -dā. 4. Vi.2 câpi. 5. Vi.2 ca vasanti vai.
12 = Ga. 58.15 (16); Vi. II. 10.12 (13). 1. Vi.2 -śaḥ. 2. Ga.1 Vi.1 -śu-Kāśyapa-Tārkṣyāś; Vi.2 -śuḥ Kāśyapa-Tarkṣyās. 3. Ga.3 -śuś ca Kāśyapas Tārkṣyo; Vi. tu.
13 = Ga. 58.16 (17)ab; Vi. II. 10.13 (14). 1. Ga. Bhār-. 2. Vi.2 Kār-.
14 = Ga. 58.16 (17)c; Vi. II. 10.14 (15).
15 = Ga. 58.17 (18)ab; Vi. II. 10.15 (16). 1. Vi.2 -mo-. 2. Vi. -ṭro 'tha.
16 = Ga. 58.17 (18)c = a; Vi. II. 10.16 (17). 1. Vi. Maitreya bhāskare.
17 = Ga. 58.18 (19); Vi. II. 10.17 (18). 1. Ga.1.3 -cāś ca. 2. Ga. -ñā-. 3. Vi. mahāmune.
18 = Ga. 58.19 (20)a = b; Vi. II. 10.18 (19).
19 = Ga. 58.19b, 20a (20b, 21a): Vi. II. 10.19 (20).
20 = Ga. 58.20b, 21a (21b, 22a): Vi. II. 10.20 (21, 22). 1. Ga.1.2 -li-.
| 21 = Vi. II. 10.21 (22). 1. Vi.2 -tuḥ sva-.

11. Kapitel

(Vi. II. 11.$_{1—26}$).

Maitreya uvāca:
Yad etad bhagavān āha: gaṇaḥ saptavidho raveḥ |
maṇḍale himatāpādeḥ kāraṇaṃ, tan mayā śrutam, ‖ 1 ‖
vyāpār*āś*[1] câpi kathi*tā*[2] gandharvoragarakṣasām |
ṛṣīṇāṃ Bālakhilyānāṃ tathaivâpsarasāṃ, guro[3], ‖ 2 ‖
yakṣāṇāṃ ca rathe bhānor Viṣṇuśaktidhṛtātmanām. |
kiṃ câ[1]dityasya yat karma, tan nâtrôktaṃ tvayā, mune! ‖ 3 ‖
yadi saptagaṇo vāri himam uṣṇaṃ ca varṣati, |
tat kim atra raver, yena vṛṣṭiḥ sūryād itîryate? ‖ 4 ‖
Vivasvān udito madhye yāty astam iti kiṃ janaḥ |
bravīty etat, samaṃ karma yadi saptagaṇasya tat? ‖ 5 ‖
Parāśara uvāca:
Maitreya, śrūyatām etad, yad bhavān paripṛcchati, |
yathā saptagaṇ*e*[1] 'py ekaḥ prādhānyenâdhiko raviḥ. ‖ 6 ‖
sarv*ā*[1] śaktiḥ parā Viṣṇor ṛgyajuḥsāmasaṃjñitā |
saiṣā trayī tapanty aṃho jagataś ca hinasti yā. ‖ 7 ‖
sai*v*a[1] Viṣṇuḥ sthitaḥ sthityāṃ jagataḥ pālanodyataḥ |
ṛgyajuḥsāmabhūto 'ntaḥ Savitur, dvija, tiṣṭhati. ‖ 8 ‖
māsi māsi ravir yo yas, tatra tatra hi sā parā |
trayīmayī Viṣṇuśaktir avasthānaṃ karoti vai. ‖ 9 ‖
ṛcaḥ *stuv*[1]anti pūrvāhṇe, madyāhne 'tha yajūṃṣi vai, |
bṛhadrathantarādīni sāmany ahnaḥ kṣaye ravim. ‖ 10 ‖
aṅgam eṣā trayī Viṣṇor ṛgyajuḥsāmasaṃjñitā, |
Viṣṇuśaktir avasthānaṃ sadâditye karoti sā. ‖ 11 ‖
na kevalaṃ rav*eḥ*[1] śaktir Vaiṣṇavī sā trayīmayī, |
Brahmâtha Puruṣo Rudras trayam etat trayīmayam. ‖ 12 ‖

---

1 = Vi. II. 11.$_1$.
2 = Vi. II. 11.$_2$. 1. Vi.$_2$ -raś. 2. Vi.$_2$ -to. 3. Vi.$_1$ -rā.
3 = Vi. II. 11.$_3$. 1. Vi.$_1$ tv ā-.
4 = Vi. II. 11.$_4$.
5 = Vi. II. 11.$_5$.
6 = Vi. II. 11.$_6$. 1. Vi.$_2$ -ṇo.
7 = Vi. II. 11.$_7$. 1. Vi.$_1$ -va-.
8 = Vi. II. 11.$_8$. 1. Vi.$_2$ -ṣa.
9 = Vi. II. 11.$_9$.
10 = Vi. II. 11.$_{10}$. 1. Vi.$_1$ tap-.
11 = Vi. II. 11.$_{11}$.
12 = Vi. II. 11.$_{12}$. 1. Vi.$_1$ -vau.

sargādau ṛṅmayo Brahmā, sthito Viṣṇur yajurmayaḥ, |
Rudraḥ sāmamayo 'ntāya, tasmāt tasyâśucir dhvaniḥ. || 13 ||
evaṃ sā sāttvikī śaktir Vaiṣṇavī, yā trayīmayī, |
ātmasaptagaṇasthaṃ taṃ bhāsvantam adhitiṣṭhati. || 14 ||
tayā câdhiṣṭhitaḥ so 'pi jājvalîti svaraśmibhiḥ |
tamaḥ samastajagatāṃ nāśaṃ nayati câkhilam. || 15 ||
cfr. p. 71 śe. 19—20
stuvanti cai*na*ṃ[1] munayo, gandharvair gīyate, puraḥ |
nṛtyanto 'psaraso yānti tasya cânu niśācarāḥ. || 16 ||
vahanti pannagā, yakṣaiḥ kriyate 'bhiṣusaṃgrahaḥ, |
Bālakhilyās tathaivainaṃ parivārya samāsate. || 17 ||
nôdetā nâstam etā ca kadācic chaktirūpadhṛk |
Viṣṇur, Viṣṇoḥ pṛthak tasya gaṇaḥ saptamayo 'py ayam. || 18 ||
stambhasthadarpaṇasyêva yo 'yam āsannatāṃ gataḥ, |
chāyādarśanasaṃyogaṃ sa taṃ prāpnoty athâtmanaḥ. || 19 ||
evaṃ sā Vaiṣṇavī śaktir naivâpaiti tato, dvija, |
māsānumāsaṃ bhāsvantam adhyāste tatra saṃsthitam. || 20 ||
pitṛdevamanuṣyādīn sa sadâpyāyayan prabhuḥ |
parivartaty ahorātrakāraṇaṃ Savitā, dvija. || 21 ||
sūryaraśmiḥ Suṣumno yas, tarpitas tena candramāḥ, |
kṛṣṇapakṣe 'maraiḥ śaśvat pīyate vai sudhāmayaḥ. || 22 ||
pītaṃ tad, dvikalaṃ somaṃ kṛṣṇapakṣakṣaye, dvija, |
pibanti pitaraḥ, te[1]ṣaṃ bhāskarāt tarpaṇaṃ tathā. || 23 ||
ādatte raśmibhir yat tu kṣitisaṃsthaṃ rasaṃ raviḥ, |
tam utsṛjati bhūtānāṃ puṣṭyarthaṃ śasyavṛddhaye. || 24 ||
tena prīṇāty aśeṣāṇi bhūtāni bhagavān raviḥ, |
pitṛdevamanuṣyādīn evam āpyāyayaty asau. || 25 ||
pakṣatṛptiṃ tu devānāṃ pitṝṇāṃ caiva māsikīm |
śaśvat tṛptiṃ ca martyānāṃ, Maitrey-, ârkaḥ prayacchati. || 26 ||

---

13 = Vi. II. 11.13.
14 = Vi. II. 11.14.
15 = Vi. II. 11.15.
16 = Vi. II. 11.16. — 1. Vi.1 taṃ vai.
17 = Vi. II. 11.17.
18 = Vi. II. 11.18.
19 = Vi. II. 11.19.
20 = Vi. II. 11.20.
21 = Vi. II. 11.21.
22 = Vi. II. 11.22.
23 = Vi. II. 11.23. — 1. Vi.1 T. śeṣaṃ-.
24 = Vi. II. 11.24.
25 = Vi. II. 11.25.
26 = Vi. II. 11.26.

12. Kapitel

[Ga. 58.22—30 (31); Vi. II. 12.1—36; cfr. A. 120.32b—39; Kū. 43.32—33].

Rathas tricakraḥ Somasya, kundābhās tasya vājinaḥ |
vāmadakṣiṇato yuktā daśa, tena caraty asau[1]. || 1 ||
vīthyāśrayāṇi ṛkṣāṇi Dhruvādhāreṇa veginā[1] |
hrāsasvṛddhikramas tasya raśmīnāṃ Savitur yathā[2]. || 2 ||
arkasyêva hi tasyâśvāḥ sakṛdyuktā vahanti te |
kalpam ekaṃ, muniśreṣṭha, vārigarbhasamudbhavāḥ. || 3 ||
kṣīṇaṃ pītaṃ suraiḥ somam āpyāyayati dīptimān[1], |
Maitrey-, aikakalaṃ santaṃ raśminaikena[2] bhāskaraḥ. || 4 ||
krameṇa yena pīto 'sau devais, tena niśākaram |
āpyāyayaty anudinaṃ bhāskaro vāritaskaraḥ. || 5 ||
saṃbhṛtaṃ cârdhamāsena tat somasthaṃ sudhāmṛtam |
pibanti devā, Maitreya, sudhāhārā yato 'marāḥ. || 6 ||
trayastriṃśat sahasrāṇi trayastriṃśac chatāni ca |
trayastriṃśat tathā devāḥ pibanti kṣaṇadākaram. || 7 ||
kalādvayāvaśiṣṭas tu praviṣṭaḥ sūryamaṇḍalam |
Amākhyaraśmau vasati, Amāvāsyā tataḥ smṛtā. || 8 ||
apsu tasminn ahorātre pūrvaṃ vasati candramāḥ. |
tato vīrutsu vasati, prayāty arkaṃ tataḥ kramāt. || 9 ||
chinatti vīrudho yas tu vīrutsaṃsthe niśākare |
patraṃ vā pātayaty ekaṃ, brahmahatyāṃ sa vindati. || 10 ||
śeṣe pañcadaśe bhāge kiṃcicchiṣṭe kalātmake |
aparāhṇe pitṛgaṇā jaghanyaṃ paryupāsate. || 11 ||

---

1 = A. 120.33b, 34a; Ga. 58.22 (22b, 23a); Kū. 43.32; Vi. II. 12.1 — 1. Kū. kṣapākaraḥ.
2 = Kū. 43.(33); Vi. II. 12.2. — 1. Kū. carati nakṣatrāṇi ravir yathā. 2. Kū. -dhī tu viprendrā Dhruvādhārāṇi sarvadā.
3 = Vi. II. 12.3.
4 = Kū. 45.33a(b); Vi. II. 12.4. — 1. Kū. nityadā. 2. Kū- ekena raśminā viprāḥ suṣumlākhyena.
5 = Vi. II. 12.5.
6 = Vi. II. 12.6.
7 = A. 120.34b, 35a; Vi. II. 12.7.
8 = Vi. II. 12.8.
9 = Vi. II. 12.9.
10 = Vi. II. 12.10.
11 = Vi. II. 12.11.
12 = Vi. II. 12.12.

| pibanti, dvikalākāraśiṣṭā tasya kalā tu yā |
| sudhâmṛtamayī puṇyā, tām indoḥ pitaro, mune. || 12 ||
| niḥsṛtaṃ tadamāvasyāṃ gabhastibhyaḥ sudhāmṛtam |
| māsaṃ tṛptim avāpyâgryāṃ pitaraḥ santi nirvṛtāḥ : || 13 ||
| Saumyā Barhiṣadaś caiva Agniṣvattāś ca te tridhā. |
| evaṃ devān site pakṣe kṛṣṇapakṣe tathā pitṝn || 14 ||
| vīrudhaś câmṛtamayaiḥ śītair apparamāṇubhiḥ |
| vīrudhoṣadhiniṣpattyā manuṣyapaśukīṭakān |
| āpyāyayati śītāṃśuḥ prākāśyâhlādanena tu. || 15 ||
vāyvagnidravyasaṃbhūto rathaś Candrasutasya ca |
piṣaṅgais[1] turagair yuktaḥ so 'ṣṭābhir vāyuvegibhiḥ[2]. || 16 ||
savarūthaḥ sānukarṣo yukto bhū*saṃ*[1]*b*havair hayaiḥ |
sopāsaṅgapatākas tu Śukrasyâpi ratho mahān[2]. || 17 ||
| [ratho bhūmisutasyâpi taptakāñcanasaṃnibhaḥ |]
aṣṭāś*v*aḥ[1] kāñcanaḥ śrīmān Bhaumasyâpi ratho mahān[2] |
padmarāgāruṇair aśvaiḥ saṃyukto vahnisaṃbhavaiḥ. || 18 ||
aṣṭābhiḥ pāṇḍarair yukt*e*[1] vājibhiḥ kāñcan*e*[2] rath*e*[3] |
tiṣ*ṭha*ṃs[4] tiṣṭhati varṣ*aṃ vai*[5] rāśau rāśau Bṛhaspatiḥ. || 19 ||
ākāśasaṃbhavair aśvaiḥ śabalaiḥ syandanaṃ yutam |
*s*am[1]āruhya śanair yāti mandagāmī Śanaiścaraḥ. || 20 ||
Svarbhānos turagā hy aṣṭau bhṛṅgābhā dhūṣa[1]raṃ ratham |
sakṛdyuktās tu, *Maitreya*[2], vahanty aviratam *sadā*[3]. || 21 ||
| ādityān niḥsṛto Rāhuḥ somaṃ gacchati parvasu, |
| ādityam eti somāc ca punaḥ saureṣu parvasu. || 22 ||
tathā Ketu-rathasyâśvā *apy* aṣṭau[1] vātaraṃhasaḥ |
palāladhūmavarṇābhā lākṣārasanibhāruṇāḥ. || 23 ||

| 13 = Vi. II. 13.13ab.
| 14 = Vi. II. 12.13c. 14a.
| 15 = Vi. II. 12.14b, 15.
16 = A. 120.(36b) = b; Ga. 58.23 (23b, 24a); Vi. II. 12.16. 1. A. aṣṭābhis. 2. A. -to Budhas tena caraty api.
17 = A. 120.37aI = bII; Ga. 58.24 (24b, 25a); Vi. II. 12.17. 1. Ga. bhūmi-. 2. A. -tho 'ṣṭāśvo.
| [] = Ga. 58.25a (25b).
18 = A. 120.37aII = aII; Ga. 58.25bc (26, 27a); Vi. II. 12.18. 1. Vi. -ṭāsraḥ. 2. A. -thas tathā.
19 = Ga. 58.26 (27b, 28a); Vi. II. 12.19. 1. Ga. -tair, Vi. -to. 2. Vi. -no. 3. Vi. -thaḥ. 4. Vi. tasmiṃ. 5. Vi. -ṣānte.
20 = Ga. 58.27 (28b, 29a); Vi. II. 12.20. 1. Vi. tam.
21 = Ga. 58.28 (29b, 30a); Vi. II. 12.21. 1. Ga. -sa-. 2. Ga. bhūteśa. 3. Ga.3 Śiva.
| 22 = Vi. II. 12.22.
23 = Ga. 58.29 (30b, 31a); Vi. II. 12.23. 1. Ga. aṣṭau te.

dvīpanadyadryudanvanto
bhuvanāni Hares tanuḥ. || 24 ||

ete mayā grahāṇāṃ vai
tavâkhyātā rathā nava, |

sarve Dhruve, mahābhāga, prabaddhā vāyuraśmibhiḥ. || 24 ||
graharkṣatārādhiṣṇyāni Dhruve baddhāny aśeṣataḥ |
bhramanty ucitacāreṇa, Maitrey-, ânilaraśmibhiḥ. || 25 ||
yāvatyaś caiva tārās tās, tāvanto vātaraśmayaḥ, |
sarve Dhruve nibaddhās te bhramanto bhrāmayanti tam. || 26 ||
tailāpīḍā yathā cakraṃ bhramanto bhrāmayanti vai, |
tathā bhramanti jyotīṃṣi vātāviddhāni sarvaśaḥ. || 27 ||
alātacakravad yānti vātacakreritāni tu, |
yasmāj jyotīṃṣi vahati, Pravahas tena sa smṛtaḥ. || 28 ||
Śiśumāras tu yaḥ proktaḥ, sa Dhruvo yatra tiṣṭhati, |
saṃniveśaṃ ca tasyâpi śṛṇuṣva, munisattama! || 29 ||
yad ahnā kurute pāpaṃ, taṃ dṛṣṭvā niśi mucyate. |
yāvatyaś caiva tārās tāḥ Śiśumārāśritā divi, |
tāvanty eva tu varṣāṇi jīvaty abhyadhikāni ca. || 30 ||
Uttānapādas tasyâtha vijñeyo 'tyuttaro hanuḥ, |
Yajño 'dharaś ca vijñeyo, Dharmo mūrdhānam āśritaḥ || 31 ||
hṛdi Nārāyaṇaś câste, Aśvinau pūrvapādayoḥ, |
Varuṇaś c-Âryamā caiva paścime tasya śakthinī, || 32 ||
śiśnaḥ saṃvatsaras tasya, Mitro 'pānaṃ samāśritaḥ, |
pucche 'gniś ca Mahendraś ca Kaśyapo 'tha tato Dhruvaḥ, |
tārakā-Śiśumārasya nâstam eti catuṣṭayam. || 33 ||
ity eva saṃniveśo 'yaṃ pṛthivyā jyotiṣāṃ tathā |
dvīpānām udadhīnāṃ ca parvatānāṃ ca kīrtitaḥ. || 34 ||
varṣāṇāṃ ca nadīnāṃ ca, ye ca teṣu vasanti vai, |
teṣāṃ svarūpam ākhyātaṃ, saṃkṣepaḥ śrūyatāṃ punaḥ! || 35 ||
yad a*mbu*[1] Vaiṣṇavaḥ kāyas, tato, vipra, vasuṃdharā |
padmākārā samudbhūtā parvatā*bdhy*ā[2]disaṃyutā. || 36 ||

24a = Ga. 58.30 (31b).
24b = Vi. II. 12.24b.
25 = Vi. II. 12.25.
26 = Vi. II. 12.26.
27 = Vi. II. 12.27.
28 = Vi. II. 12.28.
29 = Vi. II. 12.29.
30 = Vi. II. 12.30.
31 = Vi. II. 12.31.
32 = Vi. II. 12.32.
33 = Vi. II. 12.33.
34 = Vi. II. 12.34.
35 = Vi. II. 12.35.
36 = A. 120.38b, 39a; Vi. II. 12.36.

24a = Vi. II. 12.24a.

1. A. adya. 2. A. -tādyā-.

Die zweite Textgruppe

1. Kapitel

[Bḍ. I. 14.1—75; Kū. 40.10—31; L. 46.16—47.25; Mr. 53 (50).10b—13; Vā. 33.1—65; cfr. Var. 74].

Manvan[1]tareṣu sarveṣu atītānāgateṣv iha[2] |
tulyābhimāninaḥ sarve[3] jāyante nāmarūpataḥ: || 1 ||

| devāś câṣṭa[1]vidhā ye ca tasmin manvantare 'dhipāḥ |
ṛṣayo manavaś caiva, sarve tulya*prayojanāḥ*[1]. || 2 ||

| maharṣisargaḥ *prokto vai*[1], vaṃśaṃ Svāyaṃbhuvasya tu |
| vistareṇânupūrvyā ca kīrtyamānaṃ nibodhata! || 21 ||

Svāyaṃbhuvasya ca manoḥ	manoḥ Svāyaṃbhuvasyâsan
pautrās tv āsan mahābalāḥ, |	daśa pau[1]trās tu tatsamāḥ, |

| yair iyaṃ pṛthivī sarvā saptadvīpā sa*pattanā*[1] ||·3 ||
| sasamudrākaravatī prativarṣaṃ niveśitā. |
| Svāyaṃbhuve 'ntare pūrvam ādye tretāyuge tadā[1] || 31 ||
| Priyavratasya putrais taiḥ pautraiḥ Svāyaṃbhuvasya *tu*[1] |
| prajāsarga[2]tapoyog[3]ais tair iyaṃ viniveśitā. || 32 ||

Priyavratātmajā vīrās	Priyavratāt praj*opetān*[1]
te daśêha prakīrtitāḥ: || 3 ||	vīrān[2] Kanyā[3] vyajāyata |

---

1 = Bḍ. I. 14.1; L. I. 46.16abI (15b, 16aI) = abI; Vā. 33.1. 1. Bḍ. athân-. 2. L. -ṣu ca. 3. L. -naś caiva.

| 2a = Bḍ. I. 14.2a; Vā. 33.2a. 1. Vā. T. ca vi-.

2b = Bḍ. I. 14.2b; L. I. 46.16bII (16aII) = bII; Vā. 33.2b. 1. Vā. -yābhimāninaḥ.

| 21 = Bḍ. I. 14.3; Vā. 33.3. 1. Bḍ. saṃkrānto.

3a = L. I. 46.17a (16a).

| 3a = Bḍ. I. 14.4a; Mr. 53 (49).10b; Vā. 33.4a. 1. Mr. pu-.

| 3b = Bḍ. I. 14.4b; Mr. 53 (49).11a; Vā. 33.4b. 1. Mr. saparvatā; Vā. -pasamanvitā.
| 31 = Bḍ. I. 14.5; Mr. 53 (49).11b, 12a; Vā. 33.5. 1. Bḍ. Mr. tathā.
| 32 = Bḍ. I. 14.6; Mr. 53 (49).12b = a; Vā. 33.6. 1. Mr. ca. 2. Bḍ. -sattva-. 3. Bḍ. -yukt-.

3b = L. I. 46.17b (17a).

| 33a = Bḍ. I. 14.7a; Mr. 53.13a; Vā. 33.7a. 1. Mr. -jāvatyāṃ; Vā. -jāvanto. 2. Mr. Vā. T. -rāt. 3. Bḍ. kāmyān.

| — kanyā sā tu mahābhāgā Kardamasya prajāpateḥ —: ‖ 3₃ ‖
| kanye dve daśa[1] putrāś[2] ca; Samrāṭ Kukṣ*iś*[3] ca te u[4]bhe, |
| tayor vai bhrātaraḥ śūrāḥ prajāpatisamā daśa: ‖ 3₄ ‖
Ag[1]nīdhraś c-Âgnibāhuś[2] ca Medhā Medhātithir Vasuḥ[3] |
Jyotiṣmān Dyutimān Hav[4]yaḥ Savanaḥ *Putra*[5] eva ca[6]. ‖ 4 ‖
Priyavrato 'bhyaṣiñcat tān[1] sapta saptasu pārthivān[2] |
| dvīpeṣu teṣu[1] dharmeṇa, dvīpāṃs tāṃś ca[2] nibodhat*a*:[3] ‖ 5 ‖
Jambūdvīpeśvaraṃ cakre[1] Ā[2]gnīdhraṃ *su*[3]*mahābalam*[4], |
Plakṣadvīpeśvaraś câpi[5] tena Medhātithiḥ kṛtaḥ, ‖ 6 ‖
Śālmale*s*[1] *tu*[2] Vapuṣmantaṃ rājānam a[3]bhiṣiktavān, |
Jyotiṣmantaṃ Kuśadvīpe[4] rājānaṃ kṛtavān prabhuḥ[5], ‖ 7 ‖
Dyutimantaṃ ca rājānaṃ Krauñcadvīpe samādiśat[1], |
Śākadvīpeśvaraṃ câpi Havyaṃ cakre Priyavrataḥ, ‖ 8 ‖
Puṣkarādhipatiṃ *caiva*[1] Savanaṃ kṛtavān *prabhuḥ*[2]. |
Puṣkare Savanasyâpi[3] Mahāvītaḥ[4] suto 'bhavat ‖ 9 ‖

| 3₃b = Bḍ. I. 14.₇b; Mr. 53 (49).₁₃b; Vā. 33.₇b.
| 3₄ = Bḍ. I. 14.₈; Mr. 53 (49).₁₄; Vā. 33.₈. 1. Vā. śata. 2. Mr. -trāṃś. 3. Mr. -ṣī. 4. Bḍ. śu-.

4 = Bḍ. I. 14.₉; L. I. 46.₁₈ab (₁₇b, ₁₈a); **Mr.** 53 (49).₁₅; Vā. 33.₉. 1. Mr. Vā. A-. 2. Mr. Medhātithiś; Vā. Vapuṣmāṃś. 3. L. Vapaḥ; Mr. Vapuṣmāṃś ca tathâparaḥ; Vā. Vibhuḥ. 4. Mr. Bhav-. 5. Bḍ. Satra; Mr. sapta; Vā. T. Sarva. 6. Mr. te.

5a = Bḍ. I. 14.₁₀a; Kū. 40.₁₀a; L. I. 46.₁₈c; Mr. 53 (49).₁₆ (₁₇)a; Vā. 33.₁₀a. 1. Kū. vai; Vā. -ṣicyaitān. 2. Kū. -ta dvīpeṣu sapta tān.

| 5b = Bḍ. I. 14.₁₀b; Mr. 53 (49).₁₆ (₁₇)b; Vā. 33.₁₀b. 1. Mr. tena. 2. Mr. -pāṃś caiva. 3. Bḍ.₂ Mr. -dha me.

6 = Bḍ. I. 14.₁₁; Kū. 40.₁₀b, ₁₁a; L. I. 46.₁₉; Mr. 53 (49).₁₇ (₁₈); Vā. 33.₁₁. 1. Kū. putram; Mr. -pe tath-Âgnīdhraṃ. 2. Vā. A-. 3. Vā. T. tu. 4. Kū. akaron nṛpaḥ; Mr. rājānaṃ kṛtavān pitā. 5. Kū. caiva.

7 = Bḍ. I. 14.₁₂; Kū. 40.₁₁b, ₁₂a; L. I. 46.₂₀; Mr. 53 (49).₁₈ (₁₉)aI II = aI bI; Vā. 33.₁₂. 1. Bḍ. -le; Vā. -lau. 2. Kū. -līśaṃ; L. -leś ca. 3. Bḍ. -naṃ so'; Kū. narendram a-. 4. Mr. -śāhvaye. 5. L. nṛpaḥ.

8 = Bḍ. I. 14.₁₃; Kū. 40.₁₂b, ₁₃a; L. I. 46.₂₁; Mr. 53 (49).₁₈ (₁₉)bI II = aII bI; Vā. 33.₁₃. 1. Bḍ. 'bhyaṣecayat; Mr. -pe Dyutimantam. 2. Mr. Bhavyaṃ Śākāhvayeśvaram.

9 = Bḍ. I. 14.₁₄; Kū. 40.₁₃b, ₁₄a; L. I. 46.₂₂; Mr. 53 (49).₁₉ (₂₀)a = a; Vā. 33.₁₄ab. 1. Kū. L. cakre; Mr. Vā. câpi. 2. Kū. ca prajāpatiḥ; L. câpi suvratāḥ; Mr. sutam. 3. Bḍ. -syâtha; Kū. -reśvarataś câpi. 4. L.₂ vīraḥ.

Dhātakiś[1] caiva[2], dvāv etau putrau putravatāṃ varau[3]. |
Mahāvītaṃ smṛtaṃ varṣaṃ tasya nāmnā[4] mahātmanaḥ[5]. ‖ 10 ‖
nāmnā tu[1] Dhātakeś câpi[2] Dhātakīkhaṇḍa[3] ucyate. |
Havyo vya[4]janayat putrāñ Śākadvīpeśvarān[5] prabhuḥ:[6] ‖ 11 ‖
Jaladaṃ[1] ca Kumāraṃ[2] ca Sukumāraṃ[3] Maṇīca[4]kam[5] |
Kusumottara[6]-Modākau[7] saptamaṃ ca[8] Mahādrumam[9]. ‖ 12 ‖
Ja[1]ladaṃ Jaladasyâtha varṣaṃ prathamam[2] ucyate, |
Kumārasya tu[3] Kaumāraṃ dvitīyaṃ parikīrtitam, ‖ 13 ‖
Sukumāraṃ tṛtīyaṃ tu Sukumārasya[1] kīrtitam[2], |
Maṇīca[3]kasya[4] caturthaṃ[5] Ma[6]ṇīca[3]kam ihôcyate, ‖ 14 ‖
Kusumottara-varṣaṃ yat[1], pañcamaṃ Kusumottaram,[2] |
Modakasyâpi[3] Modākaṃ[4] varṣaṃ ṣaṣṭhaṃ[5] prakīrtitam[6], ‖ 15 ‖
Mahādrumasya nāmnā tu[1] saptamaṃ taṃ[2] Mahādrumam; |
te[3]ṣāṃ tu nāmabhis tāni sapta varṣāṇi tatra vai[4]. ‖ 16 ‖

---

10 = Bḍ. I. 14.15; Kū. 40.14b, 15a; L. I. 46.23; Mr. 53 (49).[19b, 20a (20b, 21a)]; Vā. 33.14c, 15a. 1. L. -kī. 2. Bḍ. câpi. 3. Mr. Mahāvīto Dhātakiś ca Puṣkarādhipateḥ sutau. 4. Kū. syāt tu. 5. Mr. didhā kṛtvā tayor varṣaṃ Puṣkaraḥ (Mr.2: -re) saṃnyaveśayat.

11 = Bḍ. I. 14.16; Kū. 40.15b (16a); L. I. 46.24; Mr. 53 (49).[20 (21)b] = b; Vā. 33.15b, 16a. 1. Bḍ. ca; Kū.1 T.2 vai. 2. L. caiva. 3. Kū. L. -ḍam. 4. L. 'py a-. 5. L. -raḥ. 6. Kū. Śākadvīpeśvarasyâpi Havyasyâpy abhavan sutāḥ; Mr. Bhavyasya putrāḥ saptâsan, nāmatas tān nibodhata.

12 = Bḍ. I. 14.17; Kū. 40.16b, 17a; L. I. 46.25; Mr. 53 (49).21 (22); Vā. 33.16bc. 1. Kū. Mr. -daś. 2. Kū. Mr. -raś. 3. Kū. Mr. -ro. 4. Bḍ. Kū.1 V. Mr. Vā. V. -va-. 5. Kū. Mr. -kaḥ. 6. Kū. Mr. Kuśottaro 'tha. 7. Kū. -kiḥ; L. -ki; Mr. Medhāvī; Vā. Vasumodaṃ Sumodākaṃ. 8. Kū -maḥ syān; L. Mr. -mas tu. 9. Kū. L. Mr. -maḥ.

13 = Bḍ. I. 14.18; Kū. 40.17b, 18aI = abI; L. I. 46.26; Vā. 33.17. 1. L.2.3 A-. 2. Bḍ. prathamaṃ varṣam. 3. Vā. ca.

14 = Bḍ. I. 14.19; Kū. 40.18(aII) bI = (a)bI; L. I. 46.27; Vā. 33.18. 1. Kū. trtīyaṃ Sukumārakam. 2. Bḍ. tat smṛtam; L. -yate. 3. Bḍ. -va-. 4. Kū. L. -kaṃ. 5. Bḍ. L. -thaṃ tu; Kū. -thaṃ ca. 6. L. Mā-.

15 = Bḍ. I. 14.20; Kū. 40.18bII (19aI) = aII (b); L. I. 46.28; Vā. 33.19. 1. L. -rasya vai varṣaṃ; Vā. Vasumodasya vai varṣaṃ. 2. Kū. T. -śottaram; Vā. Vasumodakam. 3. L. -kaṃ câpi; Vā. -kasya tu. 4. L. -ker. 5. Bḍ. ṣaṣṭhaṃ varṣaṃ. 6. Kū. Modākaṃ ṣaṣṭham ity uktam.

16 = Bḍ. I. 14.21; Kū. 40.19aII = aII; L. I. 46.29; Mr. 53 (49).[22 (23)a]; Vā. 33.20. 1. Bḍ. ca. 2. Kū. Vā. tu. 3. Vā. e-. 4. Mr. tannāmakāni varṣāṇi Śākadvīpe cakāra saḥ.

Krauñcadvīpeśvarasyâpi putrā[1] Dyutimatas tu vai:[2] |
Kuśalo Manugaś[3] c-Ôṣṇaḥ *Pīvaraś*[4] c-Ândha[5]kārakaḥ[6] || 17 ||
Muniś ca Dundubhiś caiva sutā Dyutimatas tu vai[1]. |
teṣāṃ svanāmabhir deśāḥ[2] Krauñcadvīpāśrayāḥ[3] śubhāḥ:[4] || 18 ||

Kuśaladeśaḥ Kuśalo,
Manugasya Manonugaḥ, || 19 ||

| Kuśalasya tu deśo 'bhūt
| Kauśalo nāma viśrutaḥ, |
| deśo Manonugasyâpi
| Mānonuga iti smṛtaḥ, || 19 ||

Uṣṇasy-Ôṣṇaḥ smṛto deśaḥ, Pīvara[1]syâpi Pīvara[1]ḥ[2], |
Andhakārasya[3] deśas tu[4] Ān[5]dhakāraḥ prakīrtitaḥ[6], || 20 ||
Muneś ca[1] Mu[2]nideśo vai[3], Dundubher Dundubhiḥ smṛtaḥ; |
ete janapadāḥ sapta Krauñcadvīpe tu[4] bhāsvarāḥ. || 21 ||
Jyotiṣmataḥ Kuśadvīpe saptaivâ[1]san[2] mahaujasaḥ:[3] |
Udbhido[4] Veṇumāṃś[5] caiva Svai[6]ratho[7] La*va*ṇo[8] Dhṛtiḥ[9] |
ṣaṣṭhaḥ Prabhākaraś câpi[10] saptamaḥ Kapilaḥ smṛtaḥ.[11] || 22 ||
Udbhidaṃ[1] prathamaṃ varṣaṃ, dvitīyaṃ Veṇumaṇḍalam[2], |
tṛtīyaṃ *Sv*ai[3]rathākāraṃ[4], caturthaṃ Lavaṇaṃ smṛtam, || 23 ||

---

17 = Bḍ. I. 14.22; Kū. 40.19b (20); L. I. 46.30; Mr. 53 (49).[22 (23)b] 23 (24)a; Vā. 33.21ab. 1. Bḍ.2 Kū. sutā. 2. Kū. -to 'bhavan; Mr. tathā Dyutimataḥ sapta putrās tāṃś ca (Mr.2: tu) nibodha me. 3. Bḍ.1 Manonugaś. 4. Bḍ.1 Pāvanaś; Bḍ.2 Pārvataś; Mr.1 Prākaraś; Mr.2 Prākāraś. 5. Mr. c-Ârtha-. 6. Kū. Kuśalaḥ prathamas teṣāṃ dvitīyas tu Manoharaḥ | Uṣṇas tṛtīyas samproktaś caturthaḥ Pīvaraḥ smṛtaḥ.

18 = Bḍ. I. 14.23; Kū. 40.21(a)b; L. I. 46.31; Mr. 53 (49).23 (24)b, 24 (25)a; Vā. 33.21c, 22a. 1. Mr. saptamaḥ parikīrtitaḥ; Kū. Andhakāro Muniś caiva Dundubhiś caiva sapta vai. 2. Mr. -madheyāni. 3. Bḍ. -pāś ca. 4. Mr. -pe tathâbhavan.

19 = L. I. 46.32a. | 19 = Bḍ. I. 14.24.

20 = Bḍ. I. 14.25; L. I. 46.32b, 33a; Vā. 33.22b, 23a. 1. Bḍ. Pāvana-; Bḍ.2 Pārvata-. 2. L. Pīvaraḥ Pīvarasya ca. 3. Vā. -kāraka-. 4. L. kathito. 5. Vā. An-. 6. L. deśo nāmn-Ândhakārakaḥ; Vā. -kāraś ca kīrtyate.

21 = Bḍ. I. 14.26; L. I. 46.33b, 34a; Vā. 33.23bc. 1. Vā. -nes tu. 2. Bḍ. Mau-. 3. L. -ner deśo Muniḥ prokto. 4. L. -peṣu.

22 = Bḍ. I. 14.27, 28a; Ku. 40.22, 23a; L. I. 46.34b, 35; Mr. 53 (49).24 (25)b, 25b (26a), (26c, 27a); Vā. 33.24. 1. L.1 -taicâ; L.2.3 -ta câ-. 2. Vā. -taite su-. 3. Mr. putranāmāṅkitāni vai. 4. Bḍ. -bhijjo; Kū. -bhedo; Mr. -daṃ. 5. Mr. Vaiṇavaṃ. 6. Bḍ. Vai-; Kū. -v-Âśva-; L. Dvai-. 7. Mr. Surathaṃ. 8. Kū. Lambano; Mr. Lambanaṃ. 9. Mr. tathā. 10. Vā. caiva. 11. Mr. Dhṛtimat Prākaraṃ caiva Kāpilaṃ câpi saptamam.

23 = Bḍ. I. 14.28b, 29a; Kū. 40.(23b); L. I. 46.36; Vā. 33.25. 1. Bḍ. -bhijjaṃ.

pañcamaṃ Dhṛtimad varṣaṃ, ṣaṣṭaṃ varṣaṃ Prabhākaram[1], |
saptamaṃ Kapilaṃ nāma Kapilasya prakīrtitam. || 24 ||
| teṣāṃ *deśāḥ*[1] Kuśadvīpe tatsanāmāna eva tu[2] |
| āśramācārayuktābhiḥ prajābhiḥ samalaṃkṛtāḥ. || 25 ||
Śālmalasyêśvarāḥ sapta[1] sutās[2]te *vai*[3] Vapuṣmataḥ[4]: |
Śvetaś ca Haritaś caiva Jīmūto Rohitas tathā |
Vaidyuto Mānasaś caiva[5] Suprabhaḥ saptamas tathā[6]. || 26 ||
Śvetasya[1] Śvetadeśas tu[2], Haritasya ca Hāritaḥ[3], |
Jīmūtasya ca[4] Jīmūto, Rohitasya ca[5] Rohitaḥ[6], || 27 ||
Vaidyuto Vaidyutasyâpi, Mānasasy*a ca*[1] Mānasaḥ, |
Suprabhaḥ Suprabhasyâpi, saptaite deśapālakāḥ[2]. || 28 ||
Plakṣa[1]dvīp*e* tu[2] — vakṣyāmi[3] Jambūdvīpād anantaram — |
sapta Medhātitheḥ putrāḥ[4] Plakṣadvīpeśvarā nṛpāḥ:[5] || 29 ||
jyeṣṭhaḥ Śāntabhay*o* [*nāma*,[1] dvitīyaḥ Śiśiraḥ smṛtaḥ, |
Sukhodayas tṛtīyas tu, caturtho Nanda ucyate, || 30 ||
Śivas tu pañcamas teṣāṃ, Kṣemakaḥ ṣaṣṭha ucyate, |
Dhruvas tu saptamo jñeyaḥ, putrā Medhātitheḥ smṛtāḥ. || 31 ||

---

2. Kū. svanāmacihnataś câtra tathā varṣāṇi suvratāḥ. 3. Bḍ. Vai-. 4. L. Dvairathaṃ caiva.

24 = Bḍ. I. 14.29b, 30a; Kū. 40.(24a); L. I. 46.37; Vā. 33.26. 1. L. -mat ṣaṣṭhaṃ Prabhākaram anuttamam; Kū. jñeyāni ca tathânyeṣu dvīpeṣv evaṃ nayo mataḥ.

| 25 = Bḍ. I. 14.30b, 31a; Vā. 33.27. 1. Vā. dvīpāḥ. 2. Bḍ. ca.

26 = Bḍ. I. 14.31b, 32; Kū. 40.24b, 25; L. I. 46.38, 39a; Mr. 53 (49).[26 (27)b], 27 (28); Vā. 33.28. 1. Kū. -lidvīpanāthasya. 2. Vā. putrās. 3. Bḍ. ca; Kū. -tāś câsan; Vā. tu. 4. Mr. Vapuṣmataḥ sutāḥ sapta Śālmaleśasya câbhavan. 5. Bḍ. câpi. 6. Kū. saptamaḥ Suprabho mataḥ; Mr. Ketumān saptamas tathā.

27 = Bḍ. I. 14.33aI bII, bI aII; L. I. 46.39b, 40a; Mr. 53 (49).[28 (29)a]; Vā. 33.29. 1. Bḍ.1 -tas tu. 2. Bḍ.1 deśaḥ Śvetasya; Bḍ.2 -tas tu; L. deśaḥ Śvaitas (L.2 Śve-) tu. 3. Bḍ.1 -ya Su-Hāritaḥ; Vā. Rohitasya ca Rohitaḥ; Mr. tathaiva Śālmales (Mr.2 -le) teṣāṃ samanāmāni sapta vai. 4. Bḍ. -syâpi. 5. Bḍ. -yâpi; Vā. Haritasya ca. 6. Vā. Hāritaḥ.

28 = Bḍ. I. 14.34; L. I. 46.40b, 41a; Vā. 33.30. 1. Bḍ. -ya tu; Vā. -yâpi. 2. L. -ta vai deśalāñchakāḥ.

29 = Bḍ. I. 14.35; Kū. 40.26aI, II = aI bI; L. I. 46.41b, 42a; Mr. 53 (49).28 (29)b = b; Vā. 33.31. 1. Vā. T. sapta-. 2. Bḍ. -paṃ pra-. 3. Kū. -peśvarasyâpi. 4. Kū. sutāḥ. 5. Mr. -peśvarasya vai.

30 = Bḍ. I. 14.36; Kū. 40.26bI = aI; L. I. 46.42bI = aI; Vā. 33.32aI = aI. 1. Kū. L. Vā. -yas teṣāṃ.

31 = Bḍ. I. 14.37.

saptānāṃ nāmabhis] teṣāṃ[1] sapta[2]varṣāṇi tāni[3] vai:[4] |
tasmāc Chāntabhay*ac*[5] caiva Śiśiras[6] tu[7] Sukhodayaḥ[8] ‖ 32 ‖
Ānandaś[1] ca Śivaś[2] caiva Kṣemakaś[3] ca Dhruvas[4] tathā; |
tāni teṣāṃ sa[5]nāmāni sapta varṣāṇi bhāgaśaḥ. ‖ 33 ‖
niveśitāni tais tāni pūrv*aṃ*[1] Svāyaṃbhuve 'ntare |
Medhātithes tu putrais taiḥ Plakṣa[2]dvīpanivāsibhiḥ;[3] ‖ 34 ‖
varṇāśramācārayuktāḥ[1] Plakṣadvīpe prajāḥ kṛtāḥ[2]. |
Plakṣadvīp*ādikeṣv eva*[3] Śākadvīpāntike[4]ṣu vai[5] ‖ 35 ‖
jñeyaḥ pañcasu dharmo vai[1] varṇāśramavibhā*g*aśaḥ[2]. |
sukham āyuś ca[3] rūpaṃ ca balaṃ dharmaś ca nityaśaḥ[4] ‖ 36 ‖
pañcasv eteṣu dvīpe[1]ṣu sarva[2]sādhāraṇaṃ smṛtam[3]. |

| *Plakṣa*[1]dvīpa[2]parikrāntaṃ[3] Jambūdvīpaṃ nibodhata! ‖ 37 ‖
| Rudrārcanaratā nityaṃ Maheśvaraparāyaṇāḥ, |
| anye ca Puṣkaradvīpe prajātāś ca prajeśvarāḥ |
| prajāpateś ca Rudrasya bhāvāmṛtasukhotkaṭāḥ. ‖ 37₁ ‖

Ā[1]gnīdhraṃ jyeṣṭhadāyādaṃ Kanyā[2]putraṃ mahābalam |
Priyavrato 'bhyaṣiñcat taṃ[3] Jambūdvīpeśvaraṃ nṛpam[4]. ‖ 38 ‖

---

32 = Bḍ. I. 14.38; Kū. 40.26bII = bII; L. I. 46.42bII, 43a = aII b; Mr. 53 (49).[29 (30)]; Vā. 33.32aII b = aII b. 1. L. Vā. cfr. Śl. 30aI. 2. Bḍ. tāni. 3. Bḍ. sapta. 4. Mr. yeṣāṃ nāmāṅkitair varṣaiḥ Plakṣadvīpas tu saptadhā. 5. Bḍ. -yaṃ. 6. Bḍ. -raṃ. 7. Bḍ. ca. 8. Bḍ. -yam; Mr. pūrvaṃ Śākabhavaṃ varṣaṃ Śiśiraṃ tu Sukhodayam.

33 = Bḍ. I. 14.39; Kū. 40.27a=a; L. I. 46.43b, 44a; Mr. 53 (49).30 (31)a; Vā. 33.32c, 33a. 1. Bḍ. Mr. -daṃ. 2. Bḍ. Mr. -vaṃ; Vā. Dhruvaś. 3. Bḍ. Mr. -kaṃ. 4. Bḍ. Mr. -vaṃ; Vā. Śivas. 5. L. tu.

34 = Bḍ. I. 14.40; L. I. 46.44b, 45a; Vā. 33.33b, 34a. 1. Vā. -ve. 2. Vā. sapta-. 3. Bḍ. -peśvarair nṛpaiḥ.

35 = Bḍ. I. 14.41; Kū. 40.27b=b; L. I. 46.45b, 46a; Mr. 53 (49).30 (31)b=b; Vā. 33.34b, 35a. 1. L. -yutāḥ. 2. L. prajās tatra niveśitāḥ. 3. Bḍ. -pādiṣu tv eṣu; Kū. -dike jñeyā; L. -ādivarṣeṣu; Mr. -pādibhūteṣu. 4. Mr. -me-; Vā. -pāntareṣu. 5. Kū. ca.

36 = Bḍ. I. 14.42; L. I. 46.46b, 47a; Mr. 53 (49).31 (32)a(b); Vā. 33.35b, 36a. 1. Mr. -maś ca. 2. Bḍ. -jakaḥ; Mr. -gajaḥ. 3. L. sva-. 4. L. -mo dvijottamāḥ; Mr. nityaḥ svābhāvikaś caiva ahiṃsāvidhivarjitaḥ.

37a = Bḍ. I. 14.43a; L. I. 46.47b; Mr. 53 (49).32 (33)a; Vā. 33.36b. 1. Mr. varṣe-. 2. Vā. -vaṃ. 3. Mr. -ṇaḥ smṛtaḥ.

| 37b = Bḍ. I. 14.43b; Vā. 33.37a. 1. Vā. sapta-. 2. Bḍ. -paḥ. 3. Bḍ. -to.

| 37₁ = L. I. 46.48, 49.

38 = Bḍ. I. 14.44; L. I. 47.1; Mr. 53. (49).[32 (33)b]: Vā. 33.37bc. 1. Vā. A-. 2. Bḍ. L. kāmyā(L.: -a)-. 3. L. -cad vai. 4. L. -paḥ; Mr. Agnīdhrāya pitā pūrvaṃ Jambūdvīpaṃ dadau dvija.

| so 'tīva Bhavabhaktaś ca tapasvī taruṇaḥ sadā |
| Bhavārcanarataḥ śrīmān gomān dhīmān, dvijarṣabhaḥ. || 38₁ ||

tasya putrā babhūvur hi[1] prajāpatisamā nava:[2] |
[sarve Māheśvarāś caiva Mahādevaparāyaṇāḥ. |]
jyeṣṭho Nābhir iti khyātas, tasya Kiṃpuruṣo 'nujaḥ, || 39 ||
Harivarṣas tṛtīyas tu, caturtho 'bhūd[1] Ilāvṛtaḥ, |
Ramyas *tu*[2] pañcamaḥ putro[3], *Hiraṇmān*[4] ṣaṣṭha ucyate, || 40 ||
Kurus tu saptamas teṣāṃ, Bhadrāśva*ś câ*[1]ṣṭamaḥ smṛtaḥ, |
navamaḥ Ketumālas *tu*[2], teṣāṃ deśān nibodhata:[3] || 41 ||
Nābhes tu dakṣiṇaṃ[1] varṣaṃ[2] Hi[3]mākhyaṃ[4] tu pitā dadau[5], |
Hemakūṭaṃ tu yad varṣaṃ, dadau Kiṃpuruṣāya tat[6], || 42 ||
Naiṣadhaṃ yat smṛtaṃ varṣaṃ, Harivarṣāya tad[1] dadau[2], |
Ilāvṛtāya pradadau, Merur yatra tu madhyamaḥ, || 43 ||
| madhyamaṃ yat Sumeros tu, dadau sa[1] tad Ilāvṛt*e*[2], || 43 ||
Nīl*ācalāśri*taṃ[1] varṣaṃ Ramyāy*a pra*dadau pitā[2], |
Śvetaṃ yad uttaraṃ tasmāt, pitrā dattaṃ Hiraṇ*ma*[3]te, || 44 ||
yad uttaraṃ[1] Śṛṅgavato varṣaṃ[2], tat Kuruve dadau, |
varṣaṃ Mālyavataṃ câpi[3] Bhadrāśvāya[4] nyavedayat, || 45 ||

| 38₁ = L. I. 47.2.

39a = Bḍ. I. 14.45a; L. I. 47.3a; Mr. 53 (49).33 (34)a; Vā. 33.38a. 1. L. -vus te. 2. Vā. -samaujasaḥ.

| [39b] = L. I. 47.3b.

39b(c) = Bḍ. I. 14.45b; L. I. 47.4a; Mr. 53 (49).33 (34)b; Vā. 33.38b.

40 = Bḍ. I. 14.46; L. I. 47.4b, 5a; Mr. 53 (49).34 (35); Vā. 33.39. 1. L. vai tv. 2. Mr. Vaśyaś ca; Vā. Ramyaḥ syāt. 3. L. -mas tatra. 4. Bḍ.1 -vān; Bḍ.2 Mr. Hiraṇyaḥ; Vā. T. Hariṇmān.

41 = Bḍ. I. 14.47; L. I. 47.5b, 6a; Mr. 53 (49).35 (36); Vā. 33.40. 1. L. -vas tv a-; Vā. -vo hy a-. 2. Bḍ. Mr. Vā. V. ca. 3. Mr. tannāmnā varṣasaṃsthitiḥ.

42 = Bḍ. I. 14.48; L. I. 47.6b, 7a; Vā. 33.41; cfr. Kū. 40.31b = a. 1. Kū.1 -ṇe. 2. Kū.1 -ṣe. 3. L. He-. 4. Kū. Vā. -māhvaṃ. 5. Kū. pradadau pitā. 6. L. saḥ.

43a = Bḍ. I. 14.49a; L. I. 47.7b; Vā. 33.42a. 1. Bḍ. taṃ. 2. L. Haraye tat pitā dadau.

43b = L. I. 47.8a.

| 43b = Bḍ. I. 14.49b; Vā. 33.42b. 1. Vā. sa dadau. 2. Bḍ. -tam.

44 = Bḍ. I. 14.50; L. I. 47.8b, 9a; Vā. 33.43. 1. Bḍ. Vā. -laṃ tu yat smṛtaṃ. 2. Bḍ. Vā. -yāyaitat pitā dadau. 3. Bḍ. -va-.

45 = Bḍ. I. 14.51; L. I. 47.9b, 10a; Vā. 33.44. 1. Bḍ. -re. 2. L. Śṛṅgavarṣaṃ pitā. 3. Bḍ. Mālyavantaṃ tathā varṣaṃ. 4. L. -śvasya.

Gandhamādanavarṣaṃ tu Ketumāl*āya dattavān;*[1] |
ity etāni mahāntîha[2] nava varṣāṇi bhāgaśaḥ. || 46 ||
Ā[1]gnīdhras teṣu varṣeṣu[2] putrāṃs tān abhya*ṣiñcata*[3] |
yathākramaṃ sa dharmātmā, tatas tu tapasi sthitaḥ. || 47 ||

tapasā bhāvitaś caiva
svādhyāyaniratas tv abhūt, |
svādhyāyanirataḥ paścāc
Chivadhyānaratas tv abhūt. || 48 ||

ity etaiḥ saptabhiḥ kṛtsnāḥ
sapta dvīpā niveśitāḥ |
Priyavratasya putrais taiḥ
pautraiḥ Svāyaṃbhuvasya *ca*[1]. || 48 ||

| evaṃ varṣeṣu sarveṣu saṃniveśāḥ punaḥ punaḥ |
| kriyante pralaye vṛtte sapta saptasu pārthivaiḥ, |
| evaṃ svabhāvaḥ kalpānāṃ dvīpānāṃ ca niveśane. || 48_1 ||

yāni Kiṃpuruṣādyāni varṣāṇy aṣṭau śubhā[1]ni tu[2], |
teṣāṃ svabhāvataḥ siddhiḥ sukhaprāyā hy[3] ayatnataḥ. || 49 ||
viparyayo na teṣv asti jarāmṛtyubhayaṃ na ca, |
dharmādharmau na teṣv āstāṃ nôttamādhamamadhyamāḥ, |
na teṣv asti[1] yugāvasthā kṣetreṣv *aṣṭasu*[2] sarvaśaḥ[3]. || 50 ||

| Rudrakṣetre mṛtāś caiva jaṅgamāḥ sthāvarās tathā |
| bhaktāḥ prāsaṅgikāś câpi teṣu kṣetreṣu yānti te. || 50_1 ||
| teṣāṃ hitāya Rudreṇa câṣṭakṣetraṃ vinirmitam, |
| tatra teṣāṃ Mahādevaḥ sāṃnidhyaṃ kurute sadā. || 50_2 ||
| dṛṣṭvā hṛdi Mahādevam aṣṭakṣetranivāsinaḥ |
| sukhinaḥ sarvadā, teṣāṃ sa evêha parā gatiḥ. || 50_3 ||

---

46 = Bḍ. I. $14._{52}$; L. I. $47._{10}$b, $_{11}$a; Vā. $33._{45}$. 1. Bḍ. Vā. -le nyavedayat. 2. Bḍ. mayôktāni.

47 = Bḍ. I. $14._{53}$; L. I. $47._{11}$b, $_{12}$a; Vā. $33._{46}$. 1. Vā. A-. 2. Vā. sarveṣu. 3. Bḍ. -ṣecayat; L. -ṣicya vai.

48 = L. I. $47._{12}$b, $_{13}$a. | 48 = Bḍ. I. $14._{54}$; Vā. $33._{47}$. 1. Vā. tu.

| 48_1 = Bḍ. I. $14._{55}$, $_{56}$a.

49 = Bḍ. I. $14._{56}$b, $_{57}$a; L. I. $47._{13}$b, $_{14}$a: Mr. 53 $(49)._{36}$ $(_{37})$; Vā. $33._{48}$. 1. $Bḍ._1$ śrutā-; $Bḍ._2$ śatā-. 2. L. ca; Mr. -ṣākhyāni ($Mr._2$ -ṣādyāni) varjayitvā Himāhvayam. 3. Bḍ. -yam.

50 = Bḍ. I. $14._{57}$b, $_{58}$; L. I. $47._{14}$b, $_{15}$; Mr. 53 $(49)._{37}$ $(_{38})$, $_{38}$ $(_{39})$a; Vā. $33._{49}$. 1. Mr. na vai catur-. 2. Vā. -ṣv eva tu. 3. L. -taḥ; Mr. nârtavā ($Mr._2$: nâśramā) ṛtavo na ca.

| 50_1 = L. I. $47._{16}$.
| 50_2 = L. I. $47._{17}$.
| 50_3 = L. I. $47._{18}$.

Nābher *ni*[1]sargaṃ vakṣyāmi Himāhve[2] 'smin[3], nibodhata: |
Nābhis tv ajanayat putraṃ Ma[4]rudevyāṃ mahādyu[5]tiḥ[6] ‖ 51 ‖
Ṛṣabhaṃ pārthivaśreṣṭhaṃ sarvakṣatrasya pūrvajam[1]. |
Ṛṣabhād Bharato jajñe vīraḥ putraśatāgrajaḥ[2], ‖ 52 ‖
so 'bhiṣicya-Ṛṣabhaḥ[1] putraṃ mahāprāvrājyam āsthitaḥ[2]. |

> jñānavairāgyam āśritya jitvêndriyamahoragān |
> sarvātmanâtmani sthāpya paramātmānam Īśvaram ‖ 52_1 ‖
> nagno jaṭi nirāhāraś[1] cirī dhvāntagato hi saḥ |
> nirāśas tyaktasaṃdehaḥ Śaivam āpa paraṃ padam. ‖ 52_2 ‖

Himāhvaṃ[1] dakṣiṇaṃ varṣaṃ Bharatāya nyavedayat[2], ‖ 53 ‖
tasmāt tu[1] Bhārataṃ varṣaṃ tasya nāmnā vidur budhāḥ[2]. |
Bharatasyâtmajo vidvān[3] Sumatir nāma dhārmikaḥ ‖ 54 ‖
babhūva, tasmiṃs tad rājyaṃ[1] Bharataḥ *saṃnyayojayat*;[2] |
putrasaṃkrāmitaśrīko[3] vanaṃ rājā viveśa saḥ. ‖ 55 ‖

> Tai[1]jasas tatsutaś câpi prajāpatir amitrajit, |
> Tai[1]jasasyâtmajo vidvān Indradyumna iti *smṛ*[2]taḥ. ‖ 55_1 ‖
> Parameṣṭhī sutaś câ*pi*[1] nidhane tasya *câpy abhūt*[2], |
> Pratīhāraḥ kule[3] tasya nāmnā jajñe tadanvayaḥ[4] ‖ 55_2 ‖

---

51 = Bḍ. I. 14.59; L. I. 47.19; Mr. 53 (49).[38 (39)b] = b; Vā. 33.50ab. 1. Vā. hi. 2. L. -māṅke. 3. Vā.1 taṃ. 4. Bḍ. L. Me-. 5. L. -ma-. 6. Mr. Agnīdhrasunor Nābhes tu Ṛṣabho 'bhut suto dvija.

52 = Bḍ. I. 14.60; L. I. 47.20; Mr. 53 (49).39 (40)a = b; Va. 33.50c, 51a. 1. L. pūjitam. 2. Mr. -tād varaḥ.

53a = Bḍ. I. 14.61a; L. I. 47.21a; Mr. 53 (49).39 (40)b; Vā. 33.51b. 1. L. Vā. V. -yâtha Ṛṣabho (-bhaḥ); Vā. T. -tha Bharataḥ. 2. L. Bharataṃ putravatśalaḥ; Bḍ.1 -yayâsthitaḥ; Vā. putraṃ prāvrājyam āsthitaḥ.

> 52_1 = L. I. 47.21b, 22a.
> 52_2 = L. I. 47.22b, 23a. 1. L.2 -ro.

53b = Bḍ. I. 14.61b; L. I. 47.23b; Mr. 53 (49).40 (41)b; Vā. 33.52a. 1. L. -mādrer. 2. Mr. pitā dadau.

54 = Bḍ. I. 14.62; L. I. 47.24; Mr. 53 (49).41 (42); Va. 33.52b, 53a. 1. Vā. tad. 2. Mr. mahātmanaḥ. 3. Mr. -yâpy (Mr.2 -syânv-)abhūt putraḥ.

55 = Bḍ. I. 14.63; L. I. 47.25; Mr. 53 (49).[42 (43)a] = a; Vā. 33.53bc. 1. Bḍ. -min rājye taṃ. 2. Bḍ. -tas tv abhyaṣecayat; L. -nyaveśayat; Mr. tasmin rājyaṃ samāveśya Bharato 'pi vanaṃ yayau. 3. Bḍ. -śrīs tu.

> 55_1 = Bḍ. I. 14.64; Vā. 33.54. 1. Bḍ. Te-. 2. Vā. śru-.
> 55_2 = Bḍ. I. 14.65; Vā. 33.55ab. 1. Bḍ.2 câyaṃ; Vā. T. -tasyâtha; V. -taś câtha. 2. Vā. -ya śobhanaḥ. 3. Bḍ.1 -laṃ. 4. Vā. -yāt.

Pratihartêti vikhyāto jajñe tasyâpi dhīmataḥ, |
Unnetā Pratihartus tu, Bhu*vas*[1] tasya sutaḥ smṛtaḥ, || 55_3 ||
Udgīthas tasya putro 'bhūt, Prastā[1]viś câpi tatsutaḥ, |
Prastā[1]ves tu Vibhuḥ putraḥ, Pṛthus tasya suto *'bhavat*[2], || 55_4 ||
Pṛthoś câpi suto Nakto, Naktasyâpi Gayaḥ s*u*taḥ[1], |
Gayasy*âpi*[2] Naraḥ putro, Narasyâpi suto Virāṭ, || 55_5 ||
Virāṭsuto Mahāvīryo, Dhīmāṃs tasya suto 'bhavat, |
Dhīmataś ca Mahān putro, Mahataś câpi Bhauvanaḥ, || 55_6 ||
Bhauvanasya sutas Tvaṣṭā, V*irajās*[1] tasya câtmajaḥ, |
Rajā Virajasaḥ[2] putraḥ, Śatajid Rajaso *mataḥ*[3], || 55_7 ||
tasya putraśataṃ tv āsīd[1], rājānaḥ sarva eva t*u*[2]. |
Viśvajyotiḥpradhānā*s te, ya*ir[3] imā vardhitāḥ prajāḥ, || 55_8 ||
tair idaṃ Bhārataṃ varṣaṃ saptadvīpam ihâṅkitam[1]. |
teṣāṃ vaṃśaprasūtais[2] tu bhuktêyaṃ Bhāratī purā;[3] || 55_9 ||
kṛtatretādiyuktās tu[1] yugākhyā *hy*[2] ekasaptatiḥ. |
ye 'tītās, tair yugaiḥ sārdhaṃ rājānas te tadanvayāḥ || 55_{10} ||
Svāyaṃbhuve 'ntare pūrvaṃ śataśo 'tha sahasraśaḥ. |
eṣa[1] Svāyaṃbhuvaḥ sargo, yenêdaṃ pūritaṃ jagat || 55_{11} ||
ṛṣibhir daivataiś câpi pitṛgandharvarākṣasaiḥ |
yakṣabhūtapiśācaiś ca manuṣyamṛgapakṣibhiḥ; |
teṣāṃ sṛṣṭir iyaṃ *proktā*[1] yugaiḥ saha vivartate. || 55_{12} ||

55_3 = Bḍ. I. 14.$_{66}$; Vā.33.$_{55}$c, $_{56}$a. 1. Bḍ.$_1$ bhūmā; Bḍ.$_2$ bhūpa.

55_4 = Bḍ. I. 14.$_{67}$; Vā. 33.$_{56}$b, $_{57}$a. 1. Vā. T. -atā-. 2. Vā. mataḥ.

55_5 = Bḍ. I. 14.$_{68}$; Vā. 33.$_{57}$b, $_{58}$a. 1. Vā. smṛtaḥ. 2. Vā. -ya tu.

55_6 = Bḍ. I. 14.$_{69}$; Vā. 33.$_{58}$b, $_{59}$a.

55_7 = Bḍ. I. 14.$_{70}$; Vā. 33.$_{59}$b, $_{60}$a. 1. Vā. T. Arijas; V. Arajas. 2. Vā. Ari(V.: -ra-)jasya Rajaḥ. 3. Bḍ. -sas tathā.

55_8 = Bḍ. I. 14.$_{71}$; Var. (p. 332) 74.$_1$aI, II = aI aII; Vā. 33.$_{60}$b, $_{61}$a. 1. Var. jajñe. 2. Vā. te. 3. Var. tenê-; Vā. -nā yair tair.

55_9 = Bḍ. I. 14.$_{72}$; Mr. 53 (49).[$_{42}$ ($_{43}$)b, $_{43}$ ($_{44}$)a]; Var. 74.$_1$b, $_2$a; Vā. 33.$_{61}$b, $_{62}$a. 1. Var. samaṅkitam; Vā. T. -takhaṇḍaṃ kṛtaṃ purā; V. -tadvīpam ihântikam; Mr. eteṣāṃ putrapautrais tu saptadvīpā vasuṃdharā. 2. Var. -sūtyā. 3. Var. -yaṃ bhūmir uttamā; Vā. -tī dharā; Mr. Priyavratasya putrais tu bhuktvā (Mr.$_2$: -tā) Svāyaṃbhuve 'ntare.

55_{10} = Bḍ. I. 14.$_{73}$; Var. 74.$_2$b = a; Vā. 33.$_{62}$b, $_{63}$a. 1. Var. -yuktyā tu; Vā. -tāni. 2. Vā. -khyāny.

55_{11} = Bḍ. I. 14.$_{74}$; Vā. 33.$_{63}$b, $_{64}$a. 1. Bḍ.$_1$ evaṃ.

55_{12} = Bḍ. I. 14.$_{75}$; Vā. 33.$_{64}$b, $_{65}$a. 1. Vā. loke.

2. Kapitel

[Bḍ. I. 15.1—80; L. I. 48.1—49.43; 52.12—24; Mr. 54 (50).1—16; Mt. 113.1—77; Var. 75.1—58; 84.1—6; Vā. 34.1—57; 43.1—9; 45.1—20].

Evaṃ prajāsaṃniveśaṃ śrutvā vai Śāṃśapāyaniḥ[1] |
papraccha ni*puṇ*aḥ[2] sūtaṃ pṛthivy*āyāma*[3]vistara*m*[4]. ‖ 11 ‖

Ṛṣaya ūcuḥ:
kati dvīpāḥ samudrā vā parvatā vā[1] kati, *prabho*[2], ‖
kiyanti caiva varṣāṇi teṣu[3] nadyaś ca kāḥ smṛtāḥ?[4] ‖ 1 ‖
mahābhūta[1]pramāṇaṃ ca lokāloka*ṃ*[2] tathaiva ca |
paryāyaṃ[3] parimāṇaṃ[4] ca gati*ṃ*[5] candrārkayos tathā[6], |
etat prabrū[7]hi naḥ sarvaṃ vistareṇa yathārtha*taḥ*![8] ‖ 2 ‖
[tvaduktam etat sakalaṃ śrotum icchāmahe vayam! |]
sūta uvāca:
ata ūrdhvaṃ[1] pravakṣyāmi pṛthivyāyāmavistaram[2] |
saṃkhyāṃ caiva[3] samudrāṇāṃ dvipānāṃ caiva vistaram, ‖ 3 ‖
yāvanti caiva varṣāṇi teṣu nadyaś ca yāḥ smṛtāḥ, |
mahābhūtapramāṇaṃ ca lokālokaṃ[1] tathaiva ca |
paryāyapārimāṇyaṃ ca gati*ṃ*[2] candrārkayos tathā[3]. ‖ 4 ‖

---

11 = Bḍ. I. 15.1; Vā. 34.1. 1. Vā. T. -tvā ca ṛṣipuṃgavaḥ; V. vai Śaṃśapāyanaḥ. 2. Bḍ.1 niyataṃ; Bḍ.2 niyataḥ. 3. Bḍ. -vyudadhi-. 4. Vā. -rau.

1 = Bḍ. I. 15.2; Mr. 54.1; Mt. 113.1; Vā. 34.2. 1. Vā. -taś ca. 2. Bḍ. smṛtāḥ; Mr. dvija. 3. Mr. teṣāṃ. 4. Mr. kā mune.

2 = Bḍ. I. 15.3; Mr. 54.2, 3; Mt. 113.2, 3a; Vā. 34.3. 1. Mt. T. -bhūmi-; Mt.1 V. -bhūta-. 2. Mt. -kas; Vā. -kau. 3. Mr. paryāsaṃ; Mr. paryāptiṃ; V. -ta; Vā. -ya-. 4. Vā. pārimāṇyaṃ. 5. Mt. Vā. -tiś. 6. Mr. -yor api. 7. Mt. bravīhi. 8. Mr. mahāmune; Mt. -ārthavit; Vā. T. yathā tathā.

[] = Mt. 113.3b.

3 = Bḍ. I. 15.4, 5a; Var. 75.1; Vā. 34.4. 1. Bḍ. hanta vo 'haṃ. 2. Var. Jambūdvipaṃ yathātatham. 3. Var. -yā câpi.

4 = Var. 75.2ab = abI cII; Vā. 34.5. 1. Vā. T. -kau. 2. Vā. -tiś. 3. Var. -yoḥ pṛthak.

dvīpabhedasahasrāṇi saptasv an[1]targatāni ca[2] |
na śakyante *krameṇêha*[3] vaktuṃ, yaiḥ[1] saṃtataṃ[5] jagat[6]. || 5 ||
sapta dvīpān[1] pra[2]vakṣyāmi candrādityagrahaiḥ saha, |
te[3]ṣāṃ manuṣyās[4] tarkeṇa pramāṇāni pracakṣate. || 6 ||
acintyāḥ khalu ye bhāvā, na tāṃs[1] tarkeṇa sādha[2]yet, |
prakṛtibhyaḥ[3] paraṃ yac ca[4], tad acintyaṃ[5] pracakṣyate[6]. || 7 ||
navavarṣaṃ pra[1]vakṣyāmi Jambūdvīpaṃ yathātatham[2], |
vistarān[3] maṇḍalāc[4] caiva[5] yojanais tan[6] nibodhata, |
śatam ekaṃ[7] sahasrāṇāṃ[8] yojanānāṃ[9] *samantata*ḥ[10]. || 8 ||
anudvīpaṃ sahasrāṇāṃ dviguṇaṃ dviguṇottaram. |
pañcāśatkoṭivistīrṇā sasamudrā dharā smṛtā |
dvīpaiś ca saptabhir yuktā lokālokāvṛtā śubhā. || 8₁ ||
nānājanapadākīrṇ*aṃ*[1] puraiś ca[2] vividhaiḥ śubhaiḥ |
siddhacāraṇasaṃkīrṇ*aṃ*[3] parvatair upaśobhitam[4] || 9 ||
sarvadhātu*pina*[1]ddhaiś ca[2] śilājālasamudbhavaiḥ[3] |
parvataprabhavābhiś ca nadībhiḥ sarvatas tataḥ[4]. || 10 ||

---

5 = Bḍ. I. 15.5b, 6a; Mt. 113.4; Var. 75.3; Vā. 34.6. 1. Mt. -ta cân-. 2. Vā. vai. 3. Bḍ.1 Vā. pramāṇena. 4. Mt. vai. 5. Mt. sakalaṃ; Var. vitataṃ. 6. Vā. T. varṣaśatair api; V. yaiḥ saṃtataṃ mahat.

6 = Bḍ. I. 15.6b, 7a; Mt. 113.5; Var. 75.4; Vā. 34.7. 1. Mt. -taiva tu; Vā. -paṃ. 2. Vā. tu. 3. Vā. ye-. 4. Mt. -ya-.

7 = Bḍ. I. 15.7b, 8a; Mt. 113.6; Var. 75.5; Vā. 34.8. 1. Mt. -vās tāṃs tu. 2. Vā. bhāva-. 3. Var. -teś ca. 4. Var. yat tu. 5. Vā. T. tan nityaṃ ca; V. tad anityaṃ. 6. Mt. -yasya lakṣaṇam; Var. vibhāvyate.

8 = Bḍ. I. 15.8b, 9; L. I. 48.34b, 35, 49.1a; Mt. 113.7, 8a; Var. 75.6, 7a; Vā. 34.9, 10a. 1. L. tu; Mt. sapta varṣāṇi; Mt.1 V. -saṃ pra-. 2. Mt. -thāvidham; Vā. -thā tathā. 3. L. -tārān; Mt. -raṃ; Var. -tāraṃ. 4. Mt.1 T.2 Var. T. -laṃ. 5. Mt.2 yac ca. 6. L. -naiś ca. 7. Mt. yojanānāṃ. 8. Mt. -rāṇi. 9. Bḍ. -nāgrāt. 10. L. sa tu smṛtaḥ; Mt. śataṃ dvīpasya vistaraḥ; Vā. pramāṇataḥ.

8₁ = L. I. 49.1b, 2.

9 = Bḍ. I. 15.10; Mt. 113.8b, 9a; Var. 75.7b, 8a; Vā. 34.10b, 11a. 1. Bḍ. -ṇaḥ; Vā. -ṇaiḥ. 2. Var. yojanair. 3. Bḍ. -ṇaiḥ; Vā. -gandharva-. 4. Bḍ. -taḥ.

10 = Bḍ. I. 15.11; Mt. 113.9b, 10a; Var. 75.8b, 9a; Vā. 34.11bc. 1. Bḍ.1 Vā. -niba; Var. vivṛ-. 2. Mt. -dhais taiḥ. 3. Mt. -udgataiḥ. 4. Mt. -bhis tu samantataḥ; Var. -taś citam; Vā. parvatais tathā.

Jambūdvīpaḥ[1] pṛthuḥ[2] śrīmān[3] sarvataḥ parimaṇḍalaḥ[4] |
navabhiś câvṛtaḥ[5] sarvair[6] bhuvanair[7] bhūtabhāvanaiḥ[8], ‖ 11 ‖
lāvaṇena samudreṇa sarvataḥ parivāritaḥ |
Jambūdvīpasya vistārāt samena tu samantataḥ. ‖ 12 ‖
prāgāyatāḥ *suparvaṇaḥ*[1] ṣaḍ *ime*[2] varṣaparvatāḥ |
avagāḍhā u[3]bhayataḥ[4] samudrau pūrvapaścimau: ‖ 13 ‖
himaprāyaś ca[1] Himavān, Hemakūṭaś ca[1] hemavān |
sarvataḥ[1] sumukhaś[2] câpi
Niṣadhaḥ parvato mahān. ‖ 14 ‖
taruṇādityas*aṃkāśo*[1]
hairaṇyo Niṣadhaḥ smṛtaḥ. ‖ 14 ‖
ca[1]turvarṇa*ḥ sa*[2] sauvarṇo Meruś *côccatama*ḥ[3] smṛtaḥ[4], |
caturviṃśat sahasrāṇi
vistīrṇaḥ sa caturdiśam[1] |
dvātriṃśac ca sahasrāṇi
vistīrṇaḥ sa ca mūrdhani |
vṛttā[1]kṛtipramāṇaś[2] ca caturasraḥ samu*cchri*taḥ[3]. ‖ 15 ‖
nānāvarṇas tu[1] pārśveṣu[2] prajāpatiguṇānvitaḥ |
nābhi[3]bandhana[4]saṃbhūto Brahmaṇo 'vyaktajanmanaḥ[5]. ‖ 16 ‖

---

11 = Bḍ. I. 15.12; Var. 75.9b, 10a; Vā. 34.12ab. 1. Var. -paṃ. 2. Var. -thu. 3. Var. -mat. 4. Bḍ. pṛthumaṇḍalaḥ; Var. -lam; Vā. parivāritaḥ. 5. Var. -taṃ. 6. Bḍ.1 -vo. 7. Var. śrīmān yatrâste. 8. Var. -ṇaḥ.

12 = Bḍ. I. 15.13; L. I. 49.16b = b; Var. 75.10b, 11a; Vā. 34.12c, 13a.

13 = Bḍ. I. 15.14; L. I. 49.17; Mt. 113.10b, 11a; Var. 75.11bc; Vā. 34.13bc. 1. Mt. -tā mahāpārśvāḥ; Var. tasya prāgāyatā dīrghāḥ. 2. L. Var. ṣaḍ ete. 3. Bḍ.1 -ḍhā hy u-; L. -ḍhaś cô-; Mt.1 T.2 -gāhya hy u-; Mt.1 V. -ḍhā hy u-. 4. Var. ubhayatrâvagāhaś ca.

14a = Bḍ. I. 15.15a; L. I. 49.18a; Mt. 113.11b; Var. 75.12a; Vā. 34.14a. 1. L. Var. -as tu.

14b = Bḍ. I. 15.15b; Mt. 113.12a; Var. 75.12b. 1. Bḍ.1 -vartu-; Var. -vatra. 2. Bḍ.1 -ṣu sukhaś; Bḍ.2 sutapaḥ.

14b = L. I. 49.18b; Vā. 34.14b. 1. Vā. -varṇābho.

15a = Bḍ. I. 15.16a; L. I. 49.19a; Mt. 113.12b; Var. 75.13a; Vā. 34.15a. 1. Mt. Vā. cā-. 2. Bḍ.1 -ṇaś ca; Mt. -ṇyas tu; Vā. -ṇas tu. 3. Bḍ. cārutamaḥ; L. côrdhvayataḥ; Mt. côlbamayaḥ; Var. côkto mayā. 4. Var. giriḥ.

15b = Bḍ.2 I. 15.16b; Mt. 113.12c. 1. Bḍ.2 -śaḥ.

15b = Bḍ.1 I. 15.16b.

15c = Bḍ. I. 15.17a; L. I. 49.19b; Mt. 113.13a; Var. 75.13b; Vā. 34.15b. 1. Vā. plutā-. 2. L. -pariṇahaś. 3. L. Var. T. samutthitaḥ; Mt. samāhitaḥ.

16 = Bḍ. I. 15.17b, 18a; Mt. 113.13b, 14a; Var. 75.14; Vā. 34.16. 1. Var. -ṇaḥ su-. 2. Mt. -ṇaiḥ samaḥ pārśvaiḥ. 3. Mt. -bhī-. 4. Var. -maṇḍala-. 5. Var. -ṇaḥ Parameṣṭhinaḥ.

pūr[1]vataḥ śvetavarṇa*s tu*[2], brāhmaṇyaṃ[3] tasya tena tat;[4] |
pītaś ca dakṣiṇenâsau, tena vaiśyatvam iṣyate; ‖ 17 ‖
bhṛṅg*a*[1]patranibhaś *câsau*[2] paścimena *samācitaḥ*[3], |
tenâsya śūdratā *siddhā*[4] Meror nānā[5]rthak*āraṇāt*;[6] ‖ 18 ‖
pārśvam uttaratas tasya raktavarṇaṃ[1] svabhāvataḥ[2], |
tenâsya kṣatrabhāvaḥ[3] syād iti varṇāḥ prakīrtitāḥ. ‖ 19 ‖
vyak[1]taḥ svabhāvataḥ prokto varṇataḥ parimāṇataḥ. ‖ 20 ‖
Nīlaś ca vaiḍūryamayaḥ, Śvetaḥ śuklo[1] hiraṇmayaḥ, |
mayūrabarha[2]varṇas tu[3] śātakaumbha*s ca*[4] Śṛṅgavān. ‖ 21 ‖
Nīlas tathôttare Meroḥ, Śvetas tasyôttare punaḥ, |
Śṛṅgī tasyôttare, viprās, trayas te varṣaparvatāḥ. |
Jaṭharo Devakūṭaś ca pūrvasyāṃ diśi parvatau, ‖ 21$_{1}$ ‖
Niṣadho dakṣiṇe Meros, tasya dakṣiṇato giriḥ |
Hemakūṭa iti khyāto, Himavāṃs tasya dakṣiṇe. ‖ 21$_{2}$ ‖
Meroḥ paścimataś caiva parvatau dvau dharādharau, |
Mālyavān Gandhamādaś ca dvāv etau udagāyatau. ‖ 21$_{3}$ ‖
ete parvatarājānaḥ siddhacāraṇasevitāḥ[1], |
teṣām antaraviṣkambho navasāhasr*a*[2] ucyate[3]. ‖ 22 ‖

---

17 = Bḍ. I. 15.$_{18}$b, $_{20}$a; Mt. 113.$_{14}$b, $_{15}$a; Var. 75.$_{15}$; Vā. 34.$_{17}$. 1. Mt.$_{2}$ par-. 2. Bḍ. -ṇaś ca; Vā. -ṇo 'sau. 3. Bḍ. -ṇas. 4. Mt. vai; Var. tena tasya tat.
18 = Bḍ. I. 15.$_{20}$b, $_{19}$b; Mt. 113.$_{15}$bc; Var. 75.$_{16}$; Vā. 34.$_{18}$. 1. Mt.$_{1}$ T.$_{2}$ -gi-. 2. Bḍ. câpi; Mt. caiva. 3. Mt. samanvitaḥ; Var. yato 'tha saḥ; Vā. mahābalaḥ. 4. Bḍ.$_{1}$ kṣatrabhāvas tu; Bḍ.$_{2}$ -bhāva syād; Var. -tā proktā; Vā. -tā dṛṣṭā. 5. Mt. nāmā-; Var. grāmā-. 6. Mt. -karmataḥ; Var. -karmaṇaḥ.
19 = Bḍ. I. 15.$_{19}$a, $_{21}$a; Mt. 113.$_{16}$; Var. 75.$_{17}$; Vā. 34.$_{19}$ab. 1. Bḍ. -ṇaḥ. 2. Var. vibhāvyate. 3. Bḍ. sūdrabhāvaḥ; Vā. -tratā ca.
20 = Bḍ. I. 15.$_{21}$b; Var. 75.$_{18}$a; Vā. 34.$_{19}$c. 1. Bḍ. Var. vṛt-.
21 = Bḍ. I. 15.$_{22}$; L. I. 49.$_{20}$, 52.$_{50}$b, $_{51}$a; Mt. 113.$_{17}$; Var. 75.$_{18}$bc; Vā. 34.$_{20}$. 1. Mt. pīto; Vā. -taśṛṅgo. 2. Var. -hi-. 3. Mt. -ṇaś ca. 4. L. tri-; Mt. -bhaḥ sa; Var. -bhasya; Vā. -bhas tu.
21$_{1}$ = L. I. 49.$_{3}$, $_{4}$a.
21$_{2}$ = L. I. 49.$_{4}$bc.
21$_{3}$ = L. I. 49.$_{5}$.
22 = Bḍ. I. 15.$_{23}$; L. I. 49.$_{6}$, 52.$_{51}$b = a; Mt. 113.$_{18}$; Var. 75.$_{19}$; Vā. 34.$_{21}$. 1. L. 52.$_{51}$b -no Jambūdvīpe vyavasthitāḥ. 2. L. Mt. -ram. 3. L. ekaśaḥ.

---

evaṃ saṃkṣepataḥ proktāḥ, punaḥ śṛṇu girīśvarān: |
Mandaro Devakūṭaś ca pūrvasyāṃ diśi parvatau || 22_{1} ||
cfr. 22_{4} Kailāso Gandhamādaś ca hemavāṃś caiva parvatau |
pūrvataś câyatāv etāv arṇavāntar vyavasthitau. || 22_{2} ||
Niṣadhaḥ Pāriyātraś ca dvāv etau varaparvatau |
yathā pūrvau tathā yāmyāv etau paścimataḥ śritau. || 22_{3} ||
cfr. 22_{2} Triśṛṅgo Jārudhiś caiva uttarau varaparvatau |
pūrvataś câyatāv etāv arṇavântar vyavasthitau. || 22_{4} ||
maryādāparvatān etān aṣṭāv āhur manīṣiṇaḥ. |
yo 'sau Merur, dvijaśreṣṭhāḥ, prāṃśuḥ kanakaparvataḥ, || 22_{5} ||
tasya pādās tu catvāraś caturdikṣu nagottamāḥ, |
yair viṣṭabdhā na calati saptadvīpavatī mahī. || 22_{6} ||
daśayojanasāhasram āyāmas teṣu paṭhyate. |
pūrve tu Mandaro nāma, dakṣiṇe Gandhamādanaḥ, || 22_{7} ||
Vipulaḥ paścime pārśve, Supārśvaś côttare smṛtaḥ. |
mahāvṛkṣāḥ samutpannāś catvāro dvīpaketavaḥ: || 22_{8} ||
Mandarasya gireḥ śṛṅge mahāvṛkṣaḥ, sa keturāṭ |
pralambaśākhāśikharaḥ kadambaś caityapādapaḥ. || 22_{9} ||
dakṣiṇasyâpi śailasya śikhare devasevitā |
jambūḥ sadāpuṣpaphalā sadāmālyopaśobhitā; || 22_{10} ||
sa ketur dakṣiṇe dvīpe jambūr lokeṣu viśrutā. |
Vipulasyâpi śailasya paścime ca mahātmanaḥ || 22_{11} ||
saṃjātaḥ śikhare 'śvatthaḥ, sa mahān caityapādapaḥ. |
Supārśvasyôttarasyâpi śṛṅge jāto mahādrumaḥ || 22_{12} ||
nyagrodho vipulaskandho 'nekayojanamaṇḍalaḥ. |
teṣāṃ caturṇāṃ vakṣyāmi śailendrāṇāṃ yathākramam || 22_{13} ||
amānuṣyāṇi ramyāṇi sarvakālartukāni ca |
manoharāṇi catvāri devakrīḍanakāni ca || 22_{14} ||

22_{1} = L. I. 49.21.
22_{2} = L. I. 49.22.
22_{3} = L. I. 49.23.
22_{4} = L. I. 49.24.
22_{5} = L. I. 49.25.
22_{6} = L. I. 49.26.
22_{7} = L. I. 49.27.
22_{8} = L. I. 49.28.
22_{9} = L. I. 49.29.
22_{10} = L. I. 49.30.
22_{11} = L. I. 49.31.
22_{12} = L. I. 49.32.
22_{13} = L. I. 49.33.
22_{14} = L. I. 49.34.

vanāni vai caturdikṣu, nāmatas tu nibodhata: |
pūrve Caitrarathaṃ nāma, dakṣiṇe Gandhamādanam, || 22_{15} ||
Vaibhrājaṃ paścime vidyād, uttare Savitur vanam. |
Mitreśvaraṃ tu pūrve tu, Ṣaṣṭheśvaram ataḥ param, || 22_{16} ||
Varyeśvaraṃ paścime tu, uttare c-Āmrakeśvaram. |
mahāsarāṃsi ca tathā catvāri, munipuṃgavāḥ, || 22_{17} ||
yatra krīḍanti munayaḥ parvateṣu vaneṣu ca: |
Aruṇodaṃ saraḥ pūrvaṃ, dakṣiṇaṃ Mānasaṃ smṛtam, || 22_{18} ||
Sitodaṃ paścimasaro, Mahābhadraṃ tathôttaram. |
Śākhasya dakṣiṇe kṣetraṃ Viśākhasya ca paścime || 22_{19} ||
uttare Naigameyasya Kumārasya ca pūrvataḥ. |
Aruṇodasya pūrveṇa śailendrā nāmataḥ smṛtāḥ, || 22_{20} ||
tāṃs tu saṃkṣepato vakṣye, na śakyaṃ vistareṇa tu: |
Sitāntaś ca Kuraṇḍaś ca Kuraraś câcalottamaḥ || 22_{21} ||
Vikaro Maṇiśailaś ca Vṛkṣavāṃś câcalottamaḥ |
Mahānilo 'tha Rucakaḥ Savindur Darduras tathā || 22_{22} ||
Veṇumāṃś ca Sameghaś ca Niṣadho devaparvataḥ; |
ity ete parvatavarā hy anye ca girayas tathā. || 22_{23} ||

---

madhye tv Ilāvṛtaṃ nāma[1], Mahāmeroḥ samantataḥ[2] |
navaiva[3] tu[4] sahasrāṇi vistīrṇa*ṃ s*arvatas *tu tat*[5]. || 23 ||
madhye[1] tasya Mahāmerur[2] *vi*[3]dhūma iva pāvakaḥ, |
vedyardhaṃ[4] dakṣiṇaṃ Meror, uttarārdhaṃ tathôttaram. || 24 ||

22_{15} = L. I. 49.$_{35}$.
22_{16} = L. I. 49.$_{36}$.
22_{17} = L. I. 49.$_{37}$.
22_{18} = L. I. 49.$_{38}$.
22_{19} = L. I. 49.$_{39}$.
22_{20} = L. I. 49.$_{40}$.
22_{21} = L. I. 49.$_{41}$.
22_{22} = L. I. 49.$_{42}$.
22_{23} = L. I. 49.$_{43}$.

---

23 = Bḍ. I. 15.$_{21}$; Mt. 113.$_{19}$; Var. 75.$_{20}$; Vā. 34.$_{22}$ab. 1. Vā. yas tu. 2. Var. -ros tu saṃbhavaḥ. 3. Bḍ.$_{1}$ -vaṃ; Var. tenaiva. 4. Mt. caturviṃśat. 5. Mt. -ṇo yojanaiḥ samaḥ; Var. -ṇaḥ sarvataś ca saḥ; Vā. T. -naḥ parvatas tu saḥ.

24 = Bḍ. I. 15.$_{25}$; Mt. 113.$_{20}$; Var. 75.$_{21}$; Vā. 34.$_{22}$c, $_{23}$a. 1. Var. -yaṃ. 2. Vā. T. -ror. 3. Bḍ.$_{1}$ Vā. nir-. 4. Var. -dha-.

| varṣāṇi yāni *sapt*âtra[1], teṣāṃ *ye*[2] varṣaparvatāḥ, |
dve dve sahasre vistīrṇā yojanāni[3] samucchrayāt[4]. || 25 ||
| Jambūdvīpasya vistār*as*[1] teṣāṃ āyāma ucyate: |
yojanānāṃ sahasrāṇi śat*aṃ* dv*au*[1] *madhyam*au[2] girī: || 26 ||
Nīlaś ca Niṣadhaś caiva, tābhyāṃ[1] hīnāś *ca*[2] ye 'pare |
Śvetaś ca Hemakūṭaś ca Himavāñ Śṛṅgavāṃś ca yaḥ[3], |

Jambūdvīpapramāṇena
Niṣadhaḥ[1] parikīrt*itaḥ*[2], |
tasmād dvādaśabhāgena
Hemakūṭ*aḥ*[3] *pr*a[4]hīyate, |
Himavān viṃśabhāgena
tasmād eva prahīyate. || 27_1 ||
aṣṭāśītisahasrāṇi
Hemakūṭo mahāgiriḥ, |
a*śītir*[1] Himavāñ chaila
āyataḥ pūrvapaścime. || 27_2 ||
dvīpasya maṇḍalībhāvād
dhrāsavṛddhī prakīrti[1]te |
varṣāṇāṃ parvatānāṃ ca
yathā*bhedaṃ*[2] tathôttaram. || 27_3 ||

navatir[1] dvāu[2], aśītir[3] dvau[2]
sahasrāṇy āyatās tu ye[4]. || 27 ||

---

25 = Bḍ. I. 15.$_{26}$; Mt. 113.$_{21}$; Var. 75.$_{22}$a, $_{23}$a; Vā. 34.$_{23}$bc. 1. Bḍ. ṣaṭ caiva; Var. ṣaḍ atra. 2. Mt. vai; Bḍ.$_2$ Var. te. 3. Bḍ. -nānāṃ. 4. Mt. -nair dakṣiṇottaram; Var. varṣe sahasrāṇāṃ rājanyānāṃ samucchrayaḥ.

26a = Bḍ. I. 15.$_{27}$a; Mt. 113.$_{22}$a; Var. 75.$_{23}$b; Vā. 34.$_{24}$a. 1. Bḍ.$_1$ Vā. -rāt.

26b = Bḍ. I. 15.$_{27}$b; Var. 75.$_{24}$a; Vā. 34.$_{24}$b. 1. Vā. śate dve; Var. -srāṇāṃ śate dve. 2. Bḍ. āyatau; Var. câpi tau.

27ab = Bḍ. I. 15.$_{28}$; Mt. 113.$_{22}$b, $_{23}$a; Var. 75.$_{24}$bc; Vā. 34.$_{25}$. 1. Mt. teṣāṃ. 2. Mt. Var. -nāś ca; Vā. -ṇās tu. 3. Bḍ. -vaṃs tathā.

27_1 = Mt. 113.$_{23}$b, $_{24}$ab; Var. 75.$_{25}$.
1. Mt. Ṛṣabhaḥ. 2. Mt. -tyate.
3. Var. -ṭāt; Mt. -ṭo 'pi,

27_2 = Mt. 113.$_{24}$c, $_{25}$a; Var. 75.$_{26}$a = b.
1. Var. aṣṭāṃśād.

27_3 = Mt. 113.$_{25}$b, $_{26}$a; Var. 75.$_{26}$b, $_{27}$a
1. Var. -tya-. 2. Var. -thā cême.

27c = Bḍ. I. 15.$_{29}$a; Vā. 34.$_{26}$a.
1. Bḍ.$_1$ -tī; Bḍ.$_2$ -tiṃ. 2. Bḍ.$_1$ dve. 3. Bḍ.$_1$ -tī; Bḍ.$_2$ -ti.
4. Bḍ. taiḥ.

| teṣāṃ madhye janapadās, tāni varṣāṇi sapta vai[1] |
| pra[2]pātaviṣamais tais tu parvatair āvṛtāni tu[3], ‖ 28 ‖
| saṃta[1]tāni nadībhedair agamyāni parasparam, |
| vasanti teṣu sattvāni nānājātīni sarva[2]śaḥ. ‖ 29 ‖

idaṃ[1] Haimavataṃ varṣaṃ Bhārataṃ nāma viśrutam[2], |
Hemakūṭaṃ[3] paraṃ *y*as[4]mān[5] nāmnā Kiṃpuruṣaṃ smṛtaṃ[6], ‖ 30 ‖
Naiṣadhaṃ Hemakūṭāt[1] tu[2] Harivarṣaṃ tad ucyate, |
Harivarṣāt paraṃ *caiva*[3] Mero*s tu* tad[4] Ilāvṛtam, ‖ 31 ‖
Ilāvṛtāt paraṃ Nīlaṃ Ramyakaṃ nāma viśrutam, |
Ramy*akāt* parata*ḥ*[1] Śvetaṃ viśrutaṃ[2] tad Dhiraṇmayam, ‖ 32 ‖
Hiraṇmayāt[1] paraṃ *caiva*[2] Śṛṅga*vattaḥ*[3] Kuru[4] smṛtam. |
dhanuḥsaṃsthe tu[5] vijñeye dve varṣe[6] dakṣiṇottare. ‖ 33 ‖
dīrghāṇi tatra[1] catvāri, madhyamaṃ[2] tad Ilāvṛtam, |
| Meroḥ paścimapūrveṇa dve tu dīrghetare smṛte
arvāk ca[1] Niṣadhasyâtha[2] vedyardhaṃ dakṣiṇaṃ[3] smṛtam. ‖ 34 ‖

| 28 = Bḍ. I. 15.29b, 30a; Mt. 113.26b, 27a; Var. 75.27b, 28a; Vā. 34.26b, 27a.
1. Var. caiva tat. 2. Vā. saṃ-. 3. Vā. ca.
| 29 = Bḍ. I. 15.30b, 31a; Mt. 113.27b, 28a; Var. 75.28b, 29a; Vā. 34.27bc.
1. Mt. sapta. 2. Vā. bhāga-.

30 = Bḍ. I. 15.31b, 32a; L. I. 49.7; Mt. 113.28b, 29a; Var. 75.29b, 30a; Vā. 34.28.
1. Mt. imaṃ; Var. etad. 2. Var. -tī yatra saṃtatiḥ. 3. Var. -ṭe. 4. Bḍ. hy as-; L. Mt. Vā. tas-. 5. Var. yatra. 6. Var. -ṣottamaḥ.

31 = Bḍ. I. 15.32b, 33a; L. I. 49.8; Mt. 113.29b, 30a; Var. 75.30b, 31a; Vā. 34.29.
1. Vā. -taṃ. 2. Mt. Var. Hemakūṭāc ca (Var. tu) Niṣadhaṃ. 3. Bḍ. Mt. câpi. 4. Bḍ.1 Vā. -roś ca tad; Bḍ.2 -rus tu tad; L. -roḥ śubham; Var. -va Hemapārśve.

32 = Bḍ. I. 15.33b, 34a; L. I. 49.9; Mt. 113.30b, 31a; Var. 75.31b, 32a; Vā. 34.30ab.
1. L. Vā. -yāt parataraṃ; Mt. -kād aparaṃ; Var. -kāc ca paraṃ. 2. L. vikhyātaṃ.

33 = Bḍ. I. 15.34b, 35a; L. I. 49.10; Mt. 113.31b, 32a; Var. 75.32b, 33a; Vā. 34.30c, 31a.
1. Mt. -yakāt. 2. L. Vā. câpi. 3. L. Śṛṅgī caiva; Mt. Śṛṅgaśākaṃ; Var. -gavantam; Vā. -vāṃs tu. 4. L. -raḥ; Mt. -kuraṃ. 5. Vā. ca. 6. Mt. devarṣe; Var. dve varṣe vijñeye.

34a = Bḍ. I. 15.35b; L. I. 49.11a; Mt. 113.32b; Var. 75.33b; Vā. 34.31b. 1. Mt. tasya; Var. dvīpānāṃ khalu. 2. L. -yatas; Var. caturasram.
| 34b = L. I. 49.11b.

34c = Bḍ. I. 15.36a; L. I. 49.12a; Mt. 113.33a; Var. 75.34a; Vā. 34.32a. 1. L. tu; Mt. pūrvato. 2. Mt. -yêdaṃ. 3. L. côttaraṃ.

| paraṃ Nīla[1]vato yac ca[2] vedyardhaṃ tu[3], tad uttaram, |
| vedyardhe[1] dakṣiṇe trīṇi varṣāṇi trīṇi[2] côttare. || 35 ||
tayor madhye tu[1] vijñeyo[2] Merur, *yatra tv*[3] Ilāvṛtam[4]. |
dakṣiṇena tu Nīlasya Niṣadhasyôttareṇa tu || 36 ||
udagāyato mahāśailo Mālyavān nāma parva[1]taḥ, |
| [dvātriṃśatā sahasreṇa pratīcyāṃ sāgarānugaḥ |]
yojanānāṃ sahasraṃ tu[1] ā-Nīla-Niṣadhāyataḥ[2] || 37 ||
āyāmataś catustriṃśat sahasrāṇi[1] prakīrtitaḥ. |
tasya pratīcyāṃ vijñeyaḥ parvato Gandhamādanaḥ, || 38 ||
āyām*ato 'tha*[1] vistārān[2] Mālyavān iva viśrutaḥ[3]. |
parimaṇḍalayor[4] madhye Meruḥ[5] kanaka[6]parvataḥ |
caturvarṇaḥ sa[7] sauvarṇaś[8] caturasraḥ samucchritaḥ[9]. || 39 ||

| avyakt*ā*[1] dhātavaḥ sarve samutpannā jalā[2]dayaḥ, |
| avyakt*āt*[3] pṛthivīpadmaṃ Meru*parvata*karṇik*am*[4] || 391 ||

| 35a = Bḍ. I. 15.36b; Mt. 113.33b; Var. 75.34b; Vā. 34.32b. 1. Var. Śṛṅga-.
2. Mt. -raṃ tv Ilāvṛtaṃ paścād. 3. Var. hi.
| 35b = Bḍ. I. 15.37a; L. I. 49.12b; Mr. 54.13a; Var. 75.35a; Vā. 34.32c.
1. Var. -dha-. 2. Bḍ. Mr. trīṇi varṣāṇi.

36 = Bḍ. I. 15.37b, 38a; L. I. 49.13; Mt. 113.34; Var. 75.35b, a; Vā. 34.33. 1. L. ca. 2. Bḍ.2 L. Vā. -yaṃ. 3. Bḍ. -rur madhya; L. Vā. -rumadhyam; Var. yatra Merus tv. 4. Var. -taḥ.

37a = Bḍ. I. 15.38b; L. I. 49.14a; Mt. 113.35a; Vā. 34.34a. 1. Bḍ. nāma-.
| [] = Mt. 113.35b.

37b = Bḍ. I. 15.39a; L. I. 49.14b; Mt. 113.36a; Vā. 34.34b. 1. Mt. Mālyavān vai sahasraika; Vā. -hasrorur. 2. L. -re dve upariṣṭāt tu vistṛtaḥ.

38 = Bḍ. I. 15.39b, 40a; L. I. 49.15; Mt. 113.36b = a; Var. 75.36; Vā. 34.34c, 35a. 1. Mr. dvātriṃśat tv evam apy uktaḥ.

39 = Bḍ. I. 15.40b, 41; L. I. 49.16a = a; Mt. 113.37 = bc; Var. 75.37; Vā. 34.35b, 36ab. 1. L. -taḥ sa; Vā. -mād atha 2. L. vijñeyo. 3. L. -stṛtaḥ; Var. -mocchrāyavistārāt tulya Malyavatā tu saḥ. 4. Var. -las tayor. 5. Bḍ. Merur madhye. 6. Vā. uttama-. 7. Vā. su-. 8. Mt. cāturvarṇyasamo varṇaiś. 9. Var. -utthitaḥ.

| 391 = Var. 75.38; Vā. 34.36c, 37a. 1. Var. -ta-. 2. Var. janā-.
3. Var. -ta-. 4. Var. -rus tasya ca karṇikā.

catuṣpa*tr*aṃ[1] samutpannaṃ vyaktaṃ pañcaguṇaṃ mahat, |
tataḥ sarvāḥ samutpannā *vitatā hi pra*vṛttayaḥ[2]. ‖ 39_{2} ‖
*an*ekakalpa*jīvadbhiḥ puruṣ*aiḥ puṇya*kāribhiḥ*[1] |
kṛtātmabhir *mahāt*ma*bhiḥ prāpyate*[2] puruṣottamaḥ ‖ 39_{3} ‖
mahādevo mahāyogī[1] jagad*jyeṣṭh*o[2] *Maheśvar*aḥ[3] |
sarvalokagato 'nanto *vyāpako* 'mūrti*r avyayaḥ*[4]. ‖ 39_{4} ‖
na tasya prākṛtā mūrtir māṃsamedo'sthisaṃbhavā, |
yogi*tv*āc *cê*[1]śvaratvāc ca sarv*arūpadharo vibhuḥ*[2]. ‖ 39_{5} ‖
tannimittaṃ samutpannaṃ loka[1]pa*d*maṃ sanātanam, |
kalpaśeṣasya tasyâ*d*au[2] kālasya gatir īdṛśī. ‖ 39_{6} ‖
tasmin padme samutpanno devadevaś caturmukhaḥ |
prajāpatipatir Brahmā[1] īśāno jagataḥ prābhuḥ. ‖ 39_{7} ‖
tasya bījanisargo[1] hi puṣkarasya yathārthavat |
kṛtsnaḥ[2] prajānisargeṇa vistareṇ*aiva varṇ*yate[3]. ‖ 39_{8} ‖
*t*ad a*mbu*[1] Vaiṣṇava*ḥ* kā*yo, ya*[2]*tas tannābhito 'bharat*[3] |
padmākārā samutpannā pṛthivī savana*hradā*[4]. ‖ 39_{9} ‖
ta*d* as[1]ya lokapadmasya vistar*aṃ siddhabhāṣ*i[2]tam, |
varṇya[3]mānaṃ vibhāgena kramaśaḥ śṛṇuta, dvijāḥ! ‖ 39_{10} ‖
mahā*dvīpās tu vi*khyātāś catvā*raḥ patra*[1]saṃsthitāḥ, |
tatra[2] *karṇikā*[3]saṃsthāno Merur nāma mahābalaḥ. ‖ 39_{11} ‖

39_{2} = Var. 75.39; Vā. 34.37b, 38a. 1. Vā. -pathaṃ. 2. Vā. -nā vṛttayo dvijasattamāḥ.

39_{3} = Var. 75.40; Vā. 34.(38b) 39a. 1. Vā. naikakalpārjitaiḥ puṇyair vividhaiḥ prāgupārjitaiḥ. 2. Vā. -bhir vinītātmā mahātmā.

39_{4} = Var. 75.41; Vā. 34.39bc. 1. Var. -yogī mahādevo. 2. Var. -gadhyeyo. 3. Var. Janārdanaḥ. 4. Vā. -to hy amūrtitvād ajāyata.

39_{5} = Var. 75.42; Vā. 34.40. 1. Vā. -gāc caivê-. 2. Vā. -vātmagata eva saḥ.

39_{6} = Var. 75.43; Vā. 34.41. 1. Var. -ke. 2. Var. -yâsau.

39_{7} = Var. 75.44; Vā. 34.42. 1. Var. deva.

39_{8} = Var. 75.45; Vā. 34.43. 1. Var. -gaṃ. 2. Var. -naṃ. 3. Vā. -ṇêha kathyate.

39_{9} = Var. 75.46; Vā. 34.44. 1. Vā. yad abjaṃ. 2. Vā. -vaṃ kāryaṃ, ta-. 3. Var. yato ratnavibhūṣitaḥ. 4. Vā. -drumā.

39_{10} = Var. 75.47; Vā. 34.45. 1. Var. tat tas-. 2. Vā. -reṇa prakāśitam. 3. Vā. -ṇa-.

39_{11} = Var. 75.48; Vā. 34.46. 1. Var. -hāvarṣāṇi khyātāni catvāry atra ca. 2. Vā. -taḥ. 3. Var. parvata.

| nānāvarṇaḥ sa[1] pārśveṣu, pūrv*ataḥ*[2] śveta ucyate, |
pītaṃ tu[3] dakṣiṇaṃ[4] tasya, *bhṛṅgipatranibhaṃ* param[5], |
uttaraṃ tasya raktaṃ vai *śobhi*[6]varṇasamanvitam[7]. ‖ 40 ‖

Merus tu śobhate[1] *śubhro*[2], rājavat sa *tu*[3] dhiṣṭhitaḥ[4] |
taruṇāditya*varṇābho*[5] vidhūmo iva pāvakaḥ. ‖ 41 ‖

| asya dvīpasya madhye tu Merur nāma mahāgiriḥ |
nānāratnamayaiḥ śṛṅgaiḥ sthitaḥ sthitimatām varaḥ. ‖ 41$_1$ ‖

caturaśītisāhasra*m*[1] utsedhena prakīrtitaḥ[2], | — | yojanānāṃ sahasrāṇi caturaśīti*r* uc[1]critaḥ, |
praviṣṭaḥ ṣoḍaśâdhastād, vistṛtaḥ[1] ṣoḍaśaiva tu;[2] ‖ 42 ‖

| śarāvasaṃsthitatvāc ca[1] dvātriṃśan mūrdhni vistṛtaḥ, |
vistārāt[1] tri[2]guṇaś câs[3]ya pariṇāhaḥ samantataḥ[4]. ‖ 43 ‖

| maṇḍalena pramāṇena *tryasre* mānaṃ[1] tad iṣyate |
catvāriṃśat[2] sahasrāṇi yojanānāṃ samantataḥ |
aṣṭābhir adhikāni syus tryasre[3] mānaṃ prakīrtitam. ‖ 43$_1$ ‖
caturasreṇa mānena pariṇāhaḥ samantataḥ |
catuḥṣaṣṭiḥ[1] sahasrāṇi yojanānāṃ vidhīyate. ‖ 43$_2$ ‖

| 40 = Mt. 113.38; Var. 75.49; Vā. 34.47, 48a. 1. Vā. -ṇeṣu. 2. Mt. -vānte. 3. Var. ca. 4. Var. -ṇe. 5. Var. śṛṅgavarṇaṃ tu paścimam; Vā. śṛṅgaṃ kṛṣṇaṃ tathâparam. 6. Mt. vai iti. 7. Mt.$_1$ T.$_2$ -taḥ; Var. -raṃ raktavarṇaṃ tu tasya pārśvaṃ mahātmanaḥ.

| 41 = Bḍ. I. 15.42; Mt. 113.39; Var. 75.50; Vā. 34.48b, 49a. 1. Bḍ. Sumeruḥ śuśubhe; Mt. śuśubhe. 2. Mt. divyo; Var. śuklo. 3. Bḍ. sama-; Var. -vaṃśeṣv a-. 4. Mt. veṣṭitaḥ. 5. Mt. ādityataruṇābhāso; Var. -saṃkāśo.

| 41$_1$ = L. I. 48.1.

42a = L. I. 48.2a; Mr. 54.15a; Vā. 34.49b. 1. Mr. -ras; Vā. -ra. 2. Mr. Var. tasyôcchrāyo mahāgireḥ; Vā. V. ucchritaḥ.

42a = Bḍ. I. 15.43a; Mt. 113.40a; Var. 75.51a. 1. Mt. -tisûc-; Var. -tim uc-.

42b = Bḍ. I. 15.43b; L. I. 48.2b; Mr. 54.15b; Mt. 113.40b; Var. 75.51b; Vā. 34.50a. 1. Mr. vistīrṇaḥ. 2. Mt. aṣṭaviṃśati vistṛtaḥ; Vā. -tas tāvad eva tu.

| 43a = Bḍ. I. 15.44a; L. I. 48.3a; Mr. 54.16a; Var. 75.52a; Vā. 34.50b. 1. Bḍ. tu; L. -vavat saṃsthitatvād; Var. -tvāc ca; Vā. T. sa śarāvasthitaḥ pūrvaṃ.

43b = Bḍ. I. 15.44b; L. I. 48.3b; Mt. 113.41a; Var. 75.52b; Vā. 34.51a. 1. Var. -ra-. 2. Mt. -rād dvi-. 3. Bḍ. -ṇas tas-. 4. L. -ho 'numaṇḍalaḥ.

| 43$_1$ = Bḍ. I. 15.45, 46a; Var. 75.53 (54a); Vā. 34.51b, 52. 1. Bḍ.$_2$ Var. vy- (Bḍ.$_2$ ny)-asya-; Vā. -re 'rdhaṃ tu. 2. Var. navatiś ca. 3. Var. tataḥ ṣaṭkādhikānāṃ ca vyasya-.

| 43$_2$ = Bḍ. I. 15.46b, 47a; Var. 75.54b = a; Vā. 34.53. 1. Bḍ. -ṭi-.

---

haimīkṛto Maheśasya śubhāṅgasparśanena ca |
dhattūrapuṣpasaṃkāśaḥ sarvadevaniketanaḥ || 43_{3} ||
krīḍābhūmiś ca devānām anekāścaryasaṃyutaḥ. |
lakṣayojana āyāmas tasyaivaṃ tu mahāgireḥ, || 43_{4} ||
tataḥ ṣoḍaśasāhasraṃ yojanāni kṣiter adhaḥ, |
śeṣaṃ côpari, viprendrā, dharāyās tasya śṛṅgiṇaḥ. || 43_{5} ||
mūlāyāmapramāṇaṃ tu vistārān mūlato gireḥ |
ūcur vistāram asyaiva dviguṇaṃ mūlato gireḥ. || 43_{6} ||
pūrvataḥ padmarāgābho, dakṣiṇe hemasaṃnibhaḥ, |
paścime nīlasaṃkāśaḥ, uttare vidrumaprabhaḥ. || 43_{7} ||
Amarāvatī pūrvabhāge nānāprāsādasaṃkulā |
nānādevagaṇaiḥ kīrṇā maṇijālasamāvṛtā || 43_{8} ||
gopurair vividhākārair hemaratnavibhūṣitaiḥ |
toraṇair hemacitrais tu maṇiklptaiḥ pathi sthitaiḥ. || 43_{9} ||
saṃlāpālāpakuśalaiḥ sarvābharaṇabhūṣitaiḥ |
stanabhāravinamraiś ca madaghūrṇitalocanaiḥ || 43_{10} ||
strīsahasraiḥ samākīrṇā câpsarobhiḥ samantataḥ, |
dīrghikābhir vicitrābhiḥ phullāmbhoruhasaṃkulaiḥ || 43_{11} ||
hemasopānasaṃyuktair hemasaikataraśibhiḥ |
nīlotpalaiś côtpalaiś ca haimaiś câpi sugandhibhiḥ. || 43_{12} ||
evaṃvidhais taṭākaiś ca nadībhiś ca nadair yutā |
virājate purī śubhrā tathâsau parvataḥ śubhaḥ. || 43_{13} ||
Tejasvinī nāma purī āgneyyāṃ Pāvakasya tu |
Amarāvatīsamā divyā sarvabhogasamanvitā. || 43_{14} ||
Vaivasvatī dakṣiṇe tu Yamasya, yamināṃ varāḥ, |
bhavanair āvṛtā divyair jāmbūnadamayaiḥ śubhaiḥ. || 43_{15} ||
nairṛte kṛṣṇavarṇā ca tathā Śuddhavatī śubhā, |
tādṛśī Gandhavantī ca vāyavyāṃ diśi śobhanā. || 43_{16} ||

43_{3} = L. I. 48.$_{4}$.
43_{4} = L. I. 48.$_{5}$.
43_{5} = L. I. 48.$_{6}$.
43_{6} = L. I. 48.$_{7}$.
43_{7} = L. I. 48.$_{8}$.
43_{8} = L. I. 48.$_{9}$.
43_{9} = L. I. 48.$_{10}$.
43_{10} = L. I. 48.$_{11}$.
43_{11} = L. I. 48.$_{12}$.
43_{12} = L. I. 48.$_{13}$.
43_{13} = L. I. 48.$_{14}$.
43_{14} = L. I. 48.$_{15}$.
43_{15} = L. I. 48.$_{16}$.
43_{16} = L. I. 48.$_{17}$.

Mahodayā côttare ca aiśānyāṃ tu Yaśovatī, |
parvatasya diganteṣu śobhate divi sarvadā. || 43_{17} ||
Brahma-Viṣṇu-Maheśānāṃ tathânyeṣāṃ niketanam |
sarvabhogayutaṃ puṇyaṃ dīrghikābhir nagottamam || 43_{18} ||
siddhair yakṣais tu saṃpūrṇaṃ gandharvair munipuṃgavaiḥ |
tathânyair vividhākārair bhūtasaṃghaiś caturvidhaiḥ. || 43_{19} ||
girer upari, viprendrāḥ, śuddhasphaṭikasaṃnibham |
sahasrabhaumaṃ vistīrṇaṃ vimānaṃ vāmataḥ sthitam. || 43_{20} ||
tasmin mahābhujaḥ Śarvaḥ somasūryāgnilocanaḥ |
siṃhāsane maṇimaye Devyâste Ṣaṇmukhena ca. || 43_{21} ||
Hares tadardhaṃ vistīrṇaṃ vimānaṃ tatra so 'pi ca |
padmarāgamayaṃ divyaṃ Padmajasya ca dakṣiṇe. || 43_{22} ||
tasmin Śakrasya vipulaṃ puraṃ ramyaṃ Yamasya ca |
Somasya Varuṇasyâtha Nirṛteḥ Pāvakasya ca || 43_{23} ||
Vāyoś caiva tu Rudrasya sarvālayasamaṃ tataḥ. |
teṣāṃ teṣāṃ vimāneṣu divyeṣu vividheṣu ca || 43_{24} ||
īśānyām Īśvarakṣetre nityārcā ca vyavasthitā. |
siddheśvaraiś ca bhagavāṃś Chailādiḥ śiṣyasaṃmataḥ || 43_{25} ||
Sanatkumāraḥ siddhais tu sukhāsīnaḥ sureśvaraḥ |
Sanakaś ca Sanandaś ca sadṛśāś ca sahasraśaḥ. || 43_{26} ||
yogabhūmiḥ kvacit tasmin, bhogabhūmiḥ kvacit kvacit, |
bālasūryapratīkāśaṃ vimānaṃ tatra śobhanam || 43_{27} ||
Śailādinaḥ śubhaṃ câsti, tasminn āste Gaṇeśvaraḥ, |
Ṣaṇmukhasya Gaṇeśasya gaṇānāṃ tu sahasraśaḥ || 43_{28} ||
Suyaśāyāḥ sunetrāyāḥ mātṝṇāṃ Madanasya ca. |
tasya Jambūnadī nāma mūlam āveṣṭya saṃsthitā. || 43_{29} ||
tasya dakṣiṇapārśve tu Jambūvṛkṣaḥ suśobhanaḥ |
atyucchritaḥ suvistīrṇaḥ sarvakālaphalapradaḥ. || 43_{30} ||

43_{17} = L. I. 48.18.
43_{18} = L. I. 48.19.
43_{19} = L. I. 48.20.
43_{20} = L. I. 48.21.
43_{21} = L. I. 48.22.
43_{22} = L. I. 48.23.
43_{23} = L. I. 48.24.
43_{24} = L. I. 48.25.
43_{25} = L. I. 48.26.
43_{26} = L. I. 48.27.
43_{27} = L. I. 48.28.
43_{28} = L. I. 48.29.
43_{29} = L. I. 48.30.
43_{30} = L. I. 48.31.

Meroḥ samantād vistīrṇaṃ śubhaṃ varṣam Ilāvṛtam, |
tatra jambūphalāhārāḥ kecic câmṛtabhojanāḥ |
jāmbūnadasamaprakhyā nānāvarṇāś ca bhoginaḥ. || 43_{31} ||
Merupādāśrito, viprā, dvīpo 'yaṃ madhyamaḥ śubhaḥ |
navavarṣānvitaś caiva nadīnadagirīśvaraiḥ. || 43_{32} ||

---

sa parvato mahā[1]divyo divyauṣadhisamanvitaḥ |
bhavanair āvṛtaḥ sarv*air*[2] jātarūpamayaiḥ śubhaiḥ[3]. || 44 ||
tatra devagaṇāḥ sarve[1] gandharvoraga[2]rākṣasāḥ |
śailarāje pra*mod*[3]ante *śubhāś* câpsa[4]rasāṃ gaṇāḥ[5]. || 45 ||
sa tu Meruḥ parivṛto bhu[1]vanair bhūtabhāvanaiḥ, |
catvāro yasya[2] deśā vai[3] nānā[4]pārśveṣv adhi[5]ṣṭhitāḥ: || 46 ||
Bhadrāśv*o*[1] Bharat*aś*[2] caiva Ketumāla*ś*[3] ca paścim*e*[4] |
Uttarāḥ[5] Kuravaś caiva[6] kṛtapuṇyapratiśrayāḥ. || 47 ||

viṣkambhaparvatās tadvan: Mandaro Gandhamādanaḥ |
Vipulaś ca Supārśvaś ca sarvaratnavibhūṣitāḥ. || 47_1 ||
Aruṇodaṃ Mānasaṃ ca Sitodaṃ Bhadrasaṃjñitam |
teṣām upari catvāri sarāṃsi ca vanāni ca. || 47_2 ||
tathā Bhadrakadambas tu parvate Gandhamādane |
Jambūvṛkṣas tath-Âśvattho Vipule 'tha Vaṭaḥ parām. || 47_3 ||

43_{31} = L. I. 48.32, 33a.
43_{32} = L. I. 48.33b, 34a.

---

44 = Bḍ. I. 15.47b, 48a; Mt. 113.41b, 42a; Var. 75.55; Vā. 34.54. 1. Vā. -hān. 2. Bḍ. Vā. Var. -vo. 3. Mt. -pariṣkṛtaiḥ.

45 = Bḍ. I. 15.48b, 49a; Mt. 113.42bc; Var. 75.56; Vā. 34.55. 1. Mt. -ṇāś caiva. 2. Mt. -vāsura-. 3. Bḍ. Vā. -dṛś-. 4. Mt. sarvato 'psa-; Var. tathaivâpsa-. 5. Mt. -ṇaiḥ.

46 = Bḍ. I. 15.49b, 50a; Mt. 113.43; Var. 75.57; Vā. 34.56. 1. Var. bha-. 2. Mt. yasyême caturo. 3. Var. -śās tu. 4. Bḍ. catuḥ-. 5. Mt. -ṣu saṃ-.

47 = Bḍ. I. 15.50b, 51a; Mt. 113.44; Var. 75.58; Vā. 34.57. 1. Bḍ. -vā; Mt.$_1$ T.$_2$ -vaṃ. 2. Bḍ. -tāś; Mt.$_1$ T.$_2$ -taṃ. 3. Bḍ. -lāś; Mt.$_1$ T.$_2$ -laṃ. 4. Bḍ. -māḥ; Vā. -maḥ. 5. Var. -re. 6. Mt. -rāś caiva Kuravaḥ.

47_1 = Mt. 113.45.
47_2 = Mt. 113.46.
47_3 = Mt. 113.47.

Ketumāle narāḥ kālāḥ,
sarve panasabhojanāḥ, |
striyaś côtpalavarṇābhā,

jīvitaṃ câyutaṃ smṛtam. || 51 ||

---

51 = L. I. 52.12b, 13a.

Gandhamādanapārśe tu *paścime* 'para[1]gaṇḍikā[2] |
dvātriṃśat *tu*[3] sahasrāṇi yojanaiḥ pūrvapaścimāt[4], || 48 ||
āyāma*taś*[1] catustriṃśat
sahasrāṇi pramāṇataḥ. |
tatra te śubhakarmāṇaḥ Ketumālāḥ pariśrutāḥ[1]. || 49 ||
tatra kālā nar*āḥ*[1] sarve mahāsattvā mahābalāḥ |
striyaś côtpala*patrā*[2]bhāḥ sa*rvās tā*[3] priyadarśanāḥ. || 50 ||
tatra divyo mahāvṛkṣaḥ panasaḥ *ṣaḍrasāśrayaḥ*[1], |
īśvaro Brahmaṇaḥ putraḥ
kāmacārī manojavaḥ, |
tasya pītvā phalarasaṃ jīvanti *ca*[1] samāyutam. || 51 ||
pārśve[1] Mālyavataś câpi[2] pūrve pūrvā tu gaṇḍikā |
āyāmād a[3]tha vistarād yathaiṣâ[4]paragaṇḍikā[5]. || 52 ||

48 = Bḍ. I. 15.51b, 52b; Mt. 113.48; Vā. 43.1. 1. Bḍ. paraiṣâpara-; Mt. -me 'mara-; Vā. sphītā côpari. 2. Mt.1 T. -kaḥ. 3. Mt.1 -śac ca; Mt.2 -śati; Vā. -śataṃ. 4. Mt. sarvataḥ samaḥ; Vā. -mā.

49a = Bḍ. I. 15.53a; Vā. 43.2a.
1. Vā. asyâyāmaś.

49b = Bḍ. I. 15.53b; Mt. 113.49a; Vā. 43.2b. 1. Bḍ. pratiṣṭhitāḥ.

50 = Bḍ. I. 15.54; Mt. 113.49b, 50a; Vā. 43.3. 1. Mt. -lānalāḥ. 2. Mt. -varṇā-. 3. Mt. sundaryaḥ.

51a = Bḍ. I. 15.55a; Mt. 113.50b; Vā. 43.4a. 1. Mt. patrabhāsuraḥ.

51b = Bḍ. I. 15.55b; Vā. 43.4b.

51b(c) = Bḍ. I. 15.56a; Mt. 113.51a; Vā. 43.4c. 1. Mt. saṃjīvanti; Vā. -ti hi.

52 = Bḍ. I. 15.56b, 57a; Mt. 113.51b(c); Vā. 43.5. 1. Mt. tasya. 2. Mt. -taḥ

<table>
<tr><td>Bhadrāśve śuklavarṇāś ca</td><td>Bhadrāśvās[1] tatra vijñeyā[2] nityaṃ muditamānasāḥ[3], |</td></tr>
<tr><td></td><td>Bhadraśā[4]lavanaṃ ta[5]tra kālāmraś ca[6] mahādrumaḥ[7]. || 53 ||</td></tr>
<tr><td></td><td>tatra te puruṣāḥ śvetā mahāsattvā mahābalāḥ[1], |</td></tr>
<tr><td>striyaś candrāṃśusaṃnibhāḥ.||54||</td><td>striyaḥ kumudavarṇābhāḥ sundaryaḥ priyadarśanāḥ || 54 ||</td></tr>
<tr><td>kālāmrabhojanāḥ sarve</td><td>candraprabhāś candravarṇāḥ pūrṇacandranibhānanāḥ |</td></tr>
<tr><td>nirātaṅkā ratipriyāḥ |</td><td>candraśītalagatryaś ca[1] striyaś côt[2]palagandhikāḥ. || 55 ||</td></tr>
<tr><td>daśa varṣasahasrāṇi</td><td>daśa varṣasahasrāṇi teṣām āyur[1] an[2]āmayam |</td></tr>
<tr><td>jīvanti Śivabhāvitāḥ. || 56 ||</td><td>kālāmrasya rasaṃ pītvā sarve ca[3] sthirayauvanāḥ. || 56 ||
ity uktavān ṛṣīn Brahmā [Vā. 43.10—44.25]
varṣāṇi ca nisargataḥ |
pūrvaṃ mamânugrahakṛd,
bhūyaḥ kiṃ varṇayāmi vaḥ? || 56₁ ||
etac chrutvā vacas te tu
ṛṣayaḥ saṃśitavratāḥ |
jātakautūhalāḥ sarve
pratyūcus te mudānvitāḥ: || 56₂ ||
pūrvāparau samākhyātau yau[1] deśau, tau[2] tvayā, prabho[3], |
uttarāṇāṃ ca varṣāṇāṃ dakṣiṇānāṃ[4] ca sarvaśaḥ |
ācakṣva no[5] yathātathyaṃ[6] ye ca[7] parvatavāsinaḥ! || 57 ||
evam uktas tu ṛṣibhis
tebhyas tv ākhyātavān punaḥ: |
śṛṇudhvaṃ yāni varṣāṇi
pūrvoktāni ca vai mayā[1]. || 57₁ ||
dakṣiṇena tu Śvetasya Nīlasyaivô[1]ttareṇa tu[2] |</td></tr>
<tr><td>hiraṇmayā ivâtyartham</td><td>varṣaṃ Ramaṇa[3]kaṃ nāma, jāyante ta[4]tra mānavāḥ[5] || 58 ||</td></tr>
<tr><td>Īśvarārpitacetasaḥ |</td><td>ra[1]tipradhānā vimalā[2] jarādurgandha[3]varjitāḥ[4] |</td></tr>
</table>

tathā Ramaṇake jīvā
nyagrodhaphalabhojanāḥ. ‖ 59 ‖

54 = L. I. 52.$_{13}$b.

56 = L. I. 52.$_{14}$.

59 = L. I. 52.$_{15}$.

śuklābhijanasampannāḥ sarve ca[5] priyadarśanāḥ. ‖ 59 ‖
tatrâpi su[1]mahān[2] vṛkṣo[3] nyagrodho rohito[4] mahān[5], |
tasyâpi te[6] phalarasaṃ[7] pibanto vartayanti *vai*[8]. ‖ 60 ‖

---

pārśve. 3. Vā. -mato '. 4. Bḍ.$_{2}$ Vā. -vâ-. 5. Mt. dvātriṃśac ca sahasrāṇi tatrâpi śatam ucyate.

53 = Bḍ. I. 15.$_{57}$b, $_{58}$a; Mt. 113.$_{52}$; Vā. 43.$_{6}$. 1. Mt. -vas. 2. Mt. -yo. 3. Mt. -saḥ. 4. Mt. -mā-; Vā. T. -draṃ sā-. 5. Bḍ. câ-. 6. Bḍ. -ras tu; Vā. -rāś ca. 7. Vā. -māḥ.

54 = Bḍ. I. 15.$_{58}$b, $_{59}$a; Mt. 113.$_{53}$; Vā. 43.$_{7}$. 1. Bḍ. -hotsāhā balānvitāḥ.

55 = Bḍ. I. 15.$_{59}$b, $_{60}$a; Mt. 113.$_{54}$; Vā. 43.$_{8}$. 1. Bḍ. -yas tāḥ; Mt.$_{1}$ T.$_{2}$ -trāś ca. 2. Bḍ. -ya ut-; Mt. -yo hy ut-.

56 = Bḍ. I. 15.$_{60}$b, $_{61}$a; Mt. 113.$_{55}$; Vā. 43.$_{9}$. 1. Mt. āyus teṣām. 2. Vā. nir-. 3. Bḍ.$_{2}$ -ve te; Mt. te sarve; Vā. -vadā.

56$_{1}$ = Mt. 113.$_{56}$.

56$_{2}$ = Mt. 113.$_{57}$.

57 = Mt. 113.$_{58}$, $_{59}$a; Var. 84.$_{1}$ab = bc; Vā. 45.$_{1}$. 1. Vā. dvau. 2. Vā. nas. 3. Mt. mune. 4. Mt. parvatānāṃ. 5. Mt. ākhyāhi no; Var. ācakṣate. 6. Var. -nyāyaṃ. 7. Var. ye.

57$_{1}$ = Mt. 113.$_{59}$b, $_{60}$a; Var. 84.($_{1}$c) = b. 1. Var. tac chṛṇudhvaṃ mayā viprāḥ kīrtyamānaṃ samāhitāḥ.

58 = Bḍ. I. 15.$_{61}$b, $_{62}$a; Mt. 113.$_{60}$b, $_{61}$a; Var. 84.$_{2}$ab; Vā. 45.$_{2}$. 1. Mt. tu Nīlasya Niṣadhasyô-; Var. tu Meroś ca Śvetasya cô-; V. -ṇe Niṣadhasyâpi Nīlasyâpy u-. 2. Bḍ. Var. T. ca. 3. Var. vāyavyaṃ Ramya-. 4. Mt. ya-. 5. Mt. vai prajāḥ.

59 = Bḍ. I. 15.$_{62}$b, $_{63}$a; Mt. 113.$_{61}$bc; Var. 84.$_{2}$c, $_{3}$a; Vā. 45.$_{3}$. 1. Var. ma-. 2. Vā. sarvartukāmadāḥ sattvā. 3. Bḍ. -daurgandhya-; Var. T. -durgati-. 4. Mt. jāyante yatra mānavāḥ. 5. Mt. te.

60 = Bḍ. I. 15.$_{63}$b, $_{64}$a; Mt. 113.$_{62}$; Var. 84.$_{3}$abI = abI; Vā. 45.$_{4}$. 1. Mt. ca.

	daśavarṣasahasrāṇi[1] śatāni daśa pañca[2] ca |
jīvanti śuklās te sarve Śivadhyānaparāyaṇāḥ. ‖ 61 ‖	jīvanti te mahābhāgāḥ sadā hṛṣṭā narottamāḥ[1]. ‖ 61 ‖
	uttareṇa tu[1] Śvetasya *pārśve* Śṛṅgasya[2] dakṣiṇe[3] | varṣaṃ[4] Hiraṇvataṃ[5] nāma, ya[6]tra Hairaṇvatī nadī. ‖ 62 ‖
Hairaṇmayā mahābhāgā Hiraṇmayavanāśrayāḥ, |	mahābalā mahāsattvā nityaṃ muditamānasāḥ | śuklābhijanasaṃpannāḥ sarve ca priyadarśanāḥ. ‖ 63 ‖
	mahābalāḥ sutejaskā jāyante tatra mānavāḥ | yakṣā *vīrā* mahā[1]sattvā dhaninaḥ priyadarśanāḥ[2]. ‖ 63 ‖
ekādaśa sahasrāṇi śatāni daśa pañca ca ‖ 64 ‖	ekādaśa sahasrāṇi varṣāṇāṃ te *mahaujasaḥ*[1] | āyuḥpramāṇaṃ jīvanti śatāni[2] daśa pañca ca. ‖ 64 ‖
varṣāṇāṃ tatra jīvanti aśvatthāśanajīvanāḥ, | Hiraṇmayā ivâtyartham Īśvarārpitamānasāḥ. ‖ 65 ‖	tas[1]min varṣe mahāvṛkṣo lakucaḥ *ṣaḍ*rasā[2]śrayaḥ[3], | tasya pītvā phalarasaṃ tatra jīvanti mānavāḥ[4]. ‖ 65 ‖
	trīṇi Śṛṅgavataḥ[1] śṛṅgāṇ*y ucchri*tāni[2] mahānti *ca.*[3] | ekaṃ maṇi*maya*ṃ[4] teṣ*ām*[5], ekaṃ *caiva hiraṇmayam*[6], | sarvaratnamayaṃ caikaṃ bh*a*[7]vanair upaśobhitam. ‖ 66 ‖
Kuruvarṣe tu Kuravaḥ svargalokāt paricyutāḥ, |	uttare *vai*[1] Śṛṅga*vataḥ*[2] samudrānte[3] ca dakṣiṇe | Kuravas tatra, tad varṣaṃ puṇyaṃ siddhaniṣevitam. ‖ 67 ‖
	tatra vṛkṣā madhuphalā *nitya*[1]*puṣpaphalo*[2]pagāḥ, | vastrāṇi *ca*[3] prasūyante phal*eṣv ā*[4]bharaṇāni ca. ‖ 68 ‖
	sarvakāmapradā*s*[1] *tatra*[2] kecid vṛkṣā manoramāḥ |
	gandhavarṇarasopetaṃ prakṣaranti madhūttamam. ‖ 69 ‖

2. Mt. -hā-. 3. Vā. divyo. 4. Mt. Vā. -ṇo. 5. Var. -taḥ smṛtaḥ.

6. Vā. yasya pītvā. 7. Var. tatphalarasapānāc ca. 8. Bḍ.$_{2}$ ca; Mt. hi; Vā. -ty uta.

61a = Bḍ. I. 15.$_{64}$b; L. I. 52.$_{16}$a; Mt. 113.$_{63}$a; Var. 84.$_{3}$bII = I; Vā. 45.$_{5}$a. 1. Var. -sriṇaḥ. 2. Mt. daśavarṣaśatāni.

61b = L. I. 52.$_{16}$b.

61b = Bḍ. I. 15.$_{65}$a; Mt. 113.$_{63}$b; Var. 84.($_{3}$c); Vā. 45.$_{5}$b. 1. Var. āyuṣā sarvamanujā jāyante devarūpiṇaḥ.

62 = Bḍ. I. 15.($_{65}$b), $_{66}$a; Mt. 113.$_{64}$; Var. 84.$_{4}$ab; Vā. 45.$_{6}$. 1. Var. ca. 2. Var. Triśṛṅgasya ca; Vā. Śṛṅgasāhvasya. 3. Bḍ. dakṣiṇe vai Śṛṅgavataḥ Śvetasyâpy uttareṇa ca. 4. Vā. -ṣe. 5. Bḍ.$_{1}$ -ta; Var. -raṇmayaṃ. 6. Var. ta-.

63 = Mt. 113.$_{65}$.

63 = Bḍ. I. 15.$_{66}$b, $_{67}$a; Var. 84.($_{4}$c) = b; Vā. 45.$_{7}$. 1. Vā. sarvartukāmadāḥ. 2. Var. -ṣā vasanti tatraiva balinaḥ kāmarūpiṇaḥ.

64 = L. I. 52.$_{17}$.

64 = Bḍ. I. 15.$_{67}$b, $_{68}$a; Mt. 113.$_{66}$; Var. 84.$_{5}$; Vā. 45.$_{8}$. 1. Mt. narottamāḥ; Var. samānāntair hi jīvyate; Vā. 'mitaujasaḥ. 2. Var. śatāny anyāni jīvyante varṣāṇām.

65 = L. I. 52.$_{18}$.

65 = Bḍ. I. 15.$_{68}$b, $_{69}$a; Mt. 113.$_{67}$; Var. 84.($_{6}$); Vā. 45.$_{9}$. 1. Bḍ. yas-. 2. Mt. patrasaṃ-. 3. Var. lakucāḥ panasā vṛkṣās tasmin deśe vyavasthitāḥ. 4. Bḍ. te jīvanti nirāmayāḥ; Var. tatphalaprāśanād eva jīvanti bahuvāsaram; V. -lād dravamānād dhi tena vartanti mānavāḥ.

66 = Bḍ. I. 15.$_{69}$b, $_{70}$; Mt. 113.$_{68}$; Vā. 45.$_{10}$. 1. Mt. Śṛṅgasāhvasya. 2. Mt. -ṇi trīṇi tāni. 3. Mt. vai. 4. Mt. -yutaṃ. 5. Mt. tatra. 6. Mt. tu kanakānvitam. 7. Mt. bhu-.

67 = Bḍ. I. 15.$_{71}$; Mt. 113.$_{69}$; Vā. 45.$_{11}$. 1. Mt. câsya; Vā. -rasya. 2. Mt. Śṛṅgasya; Vā. samudrasya. 3. Bḍ. -drasya.

68 = Bḍ. I. 15.$_{72}$; Mt. 113.$_{70}$; Vā. 45.$_{12}$. 1. Vā. -yaṃ. 2. Mt. divyāmṛtamayā-. 3. Mt. te. 4. Mt. -laiś câ-.

69a = Bḍ. I. 15.$_{73}$a; Mt. 113.$_{71}$a; Vā. 45.$_{13}$a. 1. Vā. -phalās. 2. Mt. -pradātāraḥ.

69b = Bḍ. I. 15.$_{73}$b; Vā. 45.$_{13}$b.

apare kṣīriṇo nāma vṛkṣās tatra manoramāḥ, |
ye kṣa[1]ranti sadā kṣīraṃ ṣaḍrasam *hy* a[2]mṛtopamam. || 70 ||
sarvā maṇimayī bhūmiḥ sūkṣma[1]kāñcanavālukā |
sarva*rtu*[2]sukhasaṃsparśā[3] niḥpaṅkā[4] nīrujā[5] śubhā[6]. || 71 ||
devaloka[1]cyutās tatra jāyante mānavāḥ śubhāḥ |
śuklābhijanasaṃpannāḥ sarve *ca*[2] sthirayauvanāḥ. || 72 ||

sarve maithunajātāś ca
kṣīriṇaḥ kṣīrabhojanāḥ. || 73 ||

mithunāni prasū[1]yante,
śtriyaś câpsaras*opamāḥ*[2], |
teṣāṃ te[3] kṣīriṇāṃ kṣīraṃ[4]
pibanti hy amṛtopamam. || 73 ||
mithunaṃ[1] jāyate *sadyaḥ*[2]
samaṃ caiva vivardhate, |
samaṃ śīlaṃ ca rūpaṃ[3] ca
mriyante[4] caiva te samam[5] || 74 ||

anyonyam[1] anuraktāś ca cakravākasadharmiṇaḥ[2] |
anāmayā hy aśokāś ca nityaṃ sukhaniṣeviṇaḥ[3]. || 75 ||
trayodaśa[1] sahasrāṇi śatāni daśa pañca[2] ca |
jīvanti te[3] mahavīryā[4] na cânyastrīniṣeviṇaḥ[5]. || 76 ||

---

70 = Bḍ. I. 15.74; Mt. 113.71bc; Vā. 45.14. 1. Mt. rakṣ-. 2. Mt. câ-.
71 = Bḍ. I. 15.75; Mt. 113.72; Vā. 45.15. 1. Mt. -mā. 2. Mt. -vatra; Vā. -vataḥ. 3. Bḍ. -pannā. 4. Mt. -śabdāḥ. 5. Mt. pavanāḥ. 6. Mt. -bhāḥ.
72 = Bḍ. I. 15.76; Mt. 113.73; Vā. 45.16. 1. Vā. -kāc. 2. Mt. te.

73 = L. I. 52.19.

73 = Bḍ. I. 15.77; Mt. 113.74; Vā. 45.17. 1. Mt. -jā-. 2. Bḍ. -saḥ samāḥ; Vā. câtimanoharāḥ. 3. Vā. te ca taṃ. 4. Vā. -ṇaṃ vṛkṣaṃ.
74 = Bḍ. I. 15.78; Mt. 113.75; Vā. 45.18. 1. Mt. ekāhāj. 2. Mt. jugmaṃ. 3. Mt. rūpaṃ ca śīlaṃ. 4. Bḍ.1 priyatā; Bḍ.2 śriyante; Mt. samaṃ. 5. Bḍ.1 tatsamā; Bḍ.2 -mam; Mt. mriyanti vai.

75 = Bḍ. I. 15.79; L. I. 52.20; Mt. 113.76; Vā. 45.19. 1. Mt. ekaikam. 2. Mt. -kam iva dhruvam. 3. Mt. muditamānasāḥ.
76 = Bḍ. I. 15.80; L. I. 52.21; Mt. 113.77; Vā. 45.20. 1. Mt. daśavarṣa-. 2. Mt. daśavarṣaśatāni. 3. Mt. ca. 4. Mt. -sattvā. 5. Mt. -nyā strī pravartate.

sahaiva maraṇaṃ teṣāṃ Kurūṇāṃ svargavāsinām |
hṛṣṭānāṃ supravṛddhānāṃ sarvānnāmṛtabhojinām ‖ 76$_1$ ‖
sadā tu candrakāntānāṃ sadā yauvanaśālinām |
śyāmāṅgānāṃ sadā sarvabhūṣaṇāspadadehināṃ. ‖ 76$_2$ ‖
Jambūdvīpe tu tatrâpi Kuruvarṣaṃ suśobhanam, |
tatra candraprabhaṃ Śambhor vimānaṃ candramaulinaḥ. ‖ 76$_3$ ‖

(Vā. 45.$_{21-60}$)

76$_1$ = L. I. 52.$_{22}$.
76$_2$ = L. I. 52.$_{23}$.
76$_3$ = L. I. 52.$_{24}$.

3. Kapitel

(Bḍ. I. 16.$_{1-69}$; L. I. 52.$_{25-32}$; Mt. 113.$_{78}$—114.$_{57}$; Vā. 45.$_{67-137}$; cfr. Kū. 47.$_{26-37}$).

Evam eva nisargo vai[1] varṣāṇāṃ Bhārate yuge[2] |
dṛṣṭaḥ paramatattvajñair, bhūyaḥ kiṃ *varṇa*yāmi *vaḥ*?[3] || 1_1 ||
ākhyāte[1] tv evam ṛṣayaḥ sūtaputreṇa dhīmatā |
uttaraśravaṇe bhūyaḥ prapracchus tadanantaram:[2] || 1_2 ||

Ṛṣaya ūcuḥ:
yad idaṃ Bhāratam varṣaṃ, yasmin Svāyaṃbhuvādayaḥ |
caturdaśai*te*[1] manavaḥ prajāsarge *bhavanty uta*[2], |
etad veditum icchāmas, *tan no nigada sattama*![3] || 1 ||
uttaraśravaṇaṃ bhūyaḥ
prabrūhi vadatām vara! || 1_3 ||
etac chrutvā[1] *vacas teṣām* a[2]bravīl Lo[3]maharṣaṇaḥ[1] |
paurāṇikas tadā sūta ṛṣīṇāṃ bhāvitātmanām: || 2 ||
buddhyā vicārya bahudhā
vimṛśya ca punaḥ punaḥ |
tebhyas tu kathayām āsa
uttaraśravaṇaṃ tadā: || 2_1 ||
etad vistarato bhūyas tān uvāca samāhitaḥ: |
nisarga eṣa vikhyātaḥ Kurūṇāṃ tu yathārthavat, || 2_2 ||
Bhāratasya tu vakṣyāmi nisargaṃ, taṃ nibodhata! |
puṇyatīrthe Himavato dakṣiṇasyâtalasya hi || 2_3 ||
pūrvapaścāyatasyâsya dakṣiṇena, dvijottamāḥ, |
tathā janapadānāṃ ca vistaraṃ śrotum arhatha! || 2_4 ||

1_1 = Bḍ. I. 16.$_1$; Mt. 113.$_{78}$; Vā. 45.$_{67}$. 1. Var. 'yaṃ. 2. Bḍ.$_1$ śubhe. 3. Mt. -dharmajñāḥ kiṃ bhūyaḥ kathayāmi vaḥ; Vā. kīrtayāmi te.
1_2 = Mt. 113.$_{79}$; Vā. 45.$_{68}$. 1. Mt. -tās. 2. Mt. sūtanandanam.
1 = Bḍ. I. 16.$_2$, $_{3a}$; Mt. 114.$_1$, $_{2a}$; Vā. 45.$_{69}$, $_{70a}$. 1. Mt. -śaiva. 2. Bḍ.$_1$ 'bhavan punaḥ; Mt. -gaṃ sasarjire. 3. Mt. -maḥ sakāśāt tava suvrata.
1_3 = Mt. 114.$_{2b}$.
2 = Bḍ. I. 16.$_{3b}$ = a; Mt. 114.$_3$; Vā. 45.$_{70b}$, $_{71a}$. 1. Bḍ. -ta-. 2. Mt. ṛṣīṇāṃ tu prā-. 3. Bḍ. Ro-; Mt. Lau-. 4. Mt. -ṇiḥ.
2_1 = Mt. 114.$_4$.
2_2 = Vā. 45.$_{71b}$, $_{72a}$.
2_3 = Vā. 45.$_{72b}$, $_{73a}$.
2_4 = Vā. 45.$_{73b}$, $_{74a}$.

atra vo[1] varṇayiṣyāmi varṣe 'smin Bhārate prajāḥ |
— idaṃ tu madhyamaṃ citraṃ śubhāśubhaphalodayam, || 3_1 ||
uttaraṃ yat samudrasya Himavaddakṣiṇaṃ ca yat |
varṣaṃ, tad[1] Bhārataṃ nāma yatrêyaṃ Bhāratī prajā — || 3_2 ||
bharaṇāc ca prajānāṃ vai[1] manur Bharata ucyate, |
niruktavacanāc[2] caiva varṣaṃ tad Bhārataṃ smṛtam. || 3 ||
i[1]taḥ svargaś ca mokṣaś ca madhyaś cântaś[2] ca gamyate[3], |
na khalv anyatra martyānāṃ bhūmau karma vidhīyate[4]. || 4 ||
Bhāratasyâsya varṣasya nava bhedān nibodhata[1], |
samudrāntaritā jñeyās te tv[1] agamyāḥ parasparam: || 5 ||

varṣe tu Bhārate martyāḥ
puṇyāḥ karmavaśāyuṣaḥ |
śatāyuṣaḥ samākhyātā
nānāvarṇālpadehinaḥ || 5_1 ||

---

3 (3_1)a = Bḍ. I. 16.4a; Mt. 114.5a; Vā. 45.74b. 1. Mt. athâhaṃ.
3_1b = Bḍ. I. 16.4b; Vā. 45.75a.
3_2 = Bḍ. I. 16.5; Vā. 45.75b, 76a. 1. Vā. yad.
3(bc) = Bḍ. I. 16.6; Mt. 114.5b, 6a; Vā. 45.76bc. 1. Mt. -ṇāt prajanāc caiva. 2. Mt. -naiś.
4 = Bḍ. I. 16.7; Mt. 114.6b, 7a; Vā. 45.77. 1. Mt. ya-; Vā. ta-. 2. Mr. -maś câpi. 3. Mt. hi smṛtaḥ. 4. Mt. -vidhiḥ smṛtaḥ.
5a = Bḍ. I. 16.8a; Mt. 114.7b; Vā. 45.78a. 1. Vā. -dāḥ prakīrtitāḥ.
5b = Bḍ. I. 16.8b; Vā. 45.78b. 1. Bḍ. sv-.

5_1 = L. I .52.25.

nānādevārcane yuktā
nānākarmaphalāśinaḥ |
nānājñānārthasampannā
durbalāś câlpabhoginaḥ. ‖ 5_2 ‖
Indradvīpe tathā kecit,
tathaiva ca Kaseruke, |
Tāmradvīpaṃ gatāḥ kecit,
kecid deśaṃ Gabhastimat |
Nāgadvīpaṃ tathā Saumyaṃ
Gāndharvaṃ Vāruṇaṃ gatāḥ. ‖ 6 ‖

5_2 = L. I. 52.20.
6 = L. I. 52.27, 28.

Indradvīp'aḥ
Kaśerū*mām*s[1]
Tāmra*v*ar[2]ṇo
Gabhastimān |
Nāgadvīpas tathā Saumyo
G*ā*n[3]dharvas tv atha Vāruṇaḥ; ‖ 6 ‖
ayaṃ tu navamas teṣāṃ dvīpaḥ sāgarasaṃvṛtaḥ, |
yojanānāṃ sahasraṃ tu dvīpo 'yaṃ dakṣiṇottar*āt*[1], ‖ 7 ‖
āyato *hy ā*-Kumār*yā vai*[1] câ[2]-Gaṅgāpra*bh*a*vāc ca vai*[3] |
tiryag, *uttara*[4]vistīrṇaḥ sahasrāṇi navai[5]va tu. ‖ 8 ‖
dvīpo hy upaniviṣṭo 'yaṃ Mlecchair anteṣu sarva[1]śaḥ: |

6 = Bḍ. I. 16.9; Mt. 114.8; Vā. 45.79. 1. Mt. Vā. -śe(se)-ruś ca. 2. Mt. -par-. 3. Mt. Vā. Gan-.

7 = Bḍ. I. 16.10; Mt. 114.9; Vā. 45.80. 1. Mt. -raḥ; Vā. -ram.

8 = Bḍ. I. 16.11; Mt. 114.10; Vā. 45.81. 1. Mt. -tas tu Kumārīto; Vā. -rikyād. 2. Vā. ā-. 3. Mt. Gaṅgāyāḥ pravahāvadhiḥ. 4. Mt. ūrdhvaṃ tu. 5. Mt. daśai-.

9a = Bḍ. I. 16.12a; Mt. 114.11a; Vā. 45.82a. 1. Vā. nitya-.

pūrve Kirātā *hy* as[1]yânte, paścime Yavanāḥ smṛtāḥ[2]. ‖ 9 ‖
brāhmaṇāḥ kṣatriyā vaiśyā madhye śūdrāś ca bhāgaśaḥ[1] |
ijyāyudha[2]vaṇijyā*di*[3] vartayanto vyavasthitāḥ. ‖ 10 ‖
teṣāṃ saṃ[1]vyavahāro *'yaṃ*[2] vartate[3] tu[4] parasparam |
dharmārthakāmasaṃyukto varṇānāṃ tu svakarmasu, ‖ 11 ‖
saṃkalpa[1]pañcamānāṃ *ca hy*[2] āśramāṇāṃ yathāvidhi, |
iha svargāpavargārthaṃ pravṛttir yeṣu[3] mānuṣī[4]. ‖ 12 ‖

yas tv ayaṃ *nava*m*o*[1] dvīpas, tiryag*ā*yāma[2] *ucyate*[3], |
kṛtsnaṃ jayat*i* yo *hy* enaṃ[4]. *sa* samrāḍ i*ha* kīrtyate[5]. ‖ 13 ‖
ayaṃ lokas tu vai samrāḍ, antarikṣa*ṃ*[1] *virāṭ* smṛtam[2], |
svarāḍ asau[3] smṛto lokaḥ, punar vakṣyāmi vistarāt[4]. ‖ 14 ‖
sapta câs[1]min *maharvarṣe*[2] viśrutāḥ kulaparvatāḥ: |
Mahendro Malayaḥ Sahyaḥ Śuktimān Ṛkṣaparvataḥ[3] |
Vindhyaś ca Pāriyātraś ca sapt*ātra*[4] kulaparvatāḥ. ‖ 15 ‖
teṣāṃ sahasraśaś cânye parvatās tu samīpagāḥ[1] |
a*bh*ij*ñ*ātāḥ[2] *sāravanto*[3] vipulāś citrasānavaḥ: ‖ 16 ‖

Mandaraḥ parvataśreṣṭho Vaihāro D*ur*[1]duras tathā |
Kolāhalaḥ sa-Suraso Maināko Vaidyutas tathā ‖ 16₁ ‖

9b = Bḍ. I. 16.12b; L. I. 52.29a; Mt. 114.(11b); Vā. 45.82b. 1. L. tās tas-. 2. Mt. Yavanāś ca Kirātāś ca tasyânte pūrvapaścime.

10 = Bḍ. I. 16.13; L. I. 52.29b, 30a; Mt. 114.12; Vā. 45.83. 1. L. sarvaśaḥ. 2. Mt. -ta-. 3. Bḍ. L. Vā. -vaṇijyābhir.

11 = Bḍ. I. 16.14; L. I. 52.30b, 31a; Mt. 114.13; Vā. 45.84. 1. Mt. sa. 2. Bḍ. L. 'tra. 3. Mt. -tanaṃ. 4. Bḍ. vai.

12 = Bḍ. I. 16.15; L. I. 52.31b, 32a; Mt. 114 14; Vā. 45.85. 1. Bḍ. -paḥ; L. -paś câbhimānaś ca. 2. Mt. Vā. tu. 3. L. yatra; Mt. iha. 4. Mt. -ṣe.

13 = Bḍ. I. 16.16; Mt. 114.15; Vā. 45.86. 1. Mt. mānavo. 2. Mt. -yagyāmaḥ; Vā. -yagāyata. 3. Mt. prakīrtitaḥ. 4. Mt. ya enaṃ jayate kṛtsnaṃ. 5. Bḍ. samrāḍ ity abhidhīyate; Mt. T. iti kīrtitaḥ; V. kīrtyate.

14 = Bḍ. I. 16.17; Mt. 114.16; Vā. 45.87. 1. Vā. -kṣo. 2. Mt. -kṣajitāṃ smṛtaḥ; Vā. -taḥ. 3. Vā. anyaḥ. 4. Vā -ram.

15 = Bḍ. I. 16.18, 19a; Mt. 114.17, 18a; Vā. 45.88. 1. Bḍ.1 -taivâs-. 2. Bḍ. Vā. suparvāṇo. 3. Mt. Ṛkṣavān api. 4. Bḍ.1 Vā. -taite; Mt. ca ity ete.

16 = Bḍ. I. 16.19b, 20a; Mt. 114.18b, 19a; Vā. 45.89. 1. Mt. -pataḥ. 2. Bḍ.1 avijñātāḥ; Bḍ.2 Vā. abhijātāḥ. 3. Mt. tataś cânye; Vā. sarvaguṇā.

16₁ = Bḍ. I. 16.20b, 21a; Vā. 45.90. 1. Vā. Dar-.

Vā[1]taṃdhamo Nāga[2]giris tathā Pāṇḍuraparvataḥ |
Tuṅga[3]prasthaḥ Kṛṣṇagirir Godhano girir eva ca || 16₂ ||
Puṣpagiry-Ujjayantau ca śailo Raivatakas tathā |
Śrīparvataś ca Kāruś ca[1] Kūṭaśailo giris tathā. || 16₃ ||

anye tebhyo 'pa[1]rijñātā hrasvā hrasvo[2]pajīvinaḥ. |
tair vimiśrā janapadā Āryā[3] Mlecchāś ca bhāgaśaḥ[4], || 17 ||
pīyante yair imā[1] nadyo: Gaṅgā Sindhuḥ[2] Sarasvatī |
Śatadruś Candrabhāgā ca Yamunā Sarayūs[3] tathā || 18 ||
I[1]rāvatī Vitastā ca Vipāśā[2] Devikā Kuhūḥ |
Gomatī Dhū[3]tapāpā ca Bāh[4]udā ca Dṛṣadvatī || 19 ||
Kauśikī ca[1] Tṛtīyā ca[2] Niścīrā[3] Gaṇḍakī tathā |
Ca[4]kṣur[5] Lohitā[6] ity etā[7] Himavatpāda[8]niḥsṛtāḥ. || 20 ||
Vedasmṛtir Veda[1]vatī Vṛtra[2]ghnī Sindhur eva ca[3] |
Par[4]ṇāśā Candanā[5] caiva Sadānīrā Mahī[6] tathā[7] || 21 ||
Pārā[1] Carmaṇvatī[2] Nūpā[3] Vidiśā[4] Vetrava[5]ty api |
Śi[6]prā hy Avantī ca tathā[7] Pāriyātrāśrayāḥ[8] smṛtāḥ. || 22 ||

16₂ = Bḍ. I. 16.21b, 22a; Vā. 45.91. 1. Vā. Pā-. 2. Vā. nāma. 3. Vā. Gantu-.

16₃ = Bḍ. I. 16.22b, 23a; Vā. 45.92. 1. Bḍ. Citrakūṭaḥ.

17 = Bḍ. I. 16.23b, 24a; Mt. 114.19b, 20a; Vā. 45.93. 1. Mt. Vā. T. -yaḥ pa-. 2. Bḍ. Vā. -vāḥ svalpo-. 3. Vā. -ya-. 4. Mt. sarvataḥ; Vā. nityaśaḥ.

18 = Bḍ. I. 16.24b, 25a; Kū. 47.26b = b; Mt. 114.20b, 21a; Vā. 45.94. 1. Mt. pibanti bahulā. 2. Vā. -dhu-. 3. Bḍ. -yus; Kū. Sarayūr Yamunā.

19 = Bḍ. I. 16.25b, 26a; Kū. 47.27; Mt. 114.21b, 22a; Vā. 45.95. 1. Mt. Ai-. 2. Mt. -śālā. 3. Mt. Dhau-. 4. Bḍ. Budb-.

20 = Bḍ. I. 16.26b, 27a; Kū. 47.28a = b; Mt. 114.22bc; Vā. 45.96. 1. Mt. tu. 2. Bḍ.1 Tridivā caiva; Vā. tu. 3. Bḍ.1 Niṣṭhīvī; Mt. Niścalā. 4. Mt. Vā. I-. 5. Kū. Kauśikī. 6. Kū. Lohinī; Mt. Lauhitam. 7. Kū. cêti. 8. Mt. -pārśva-.

21 = Bḍ. I. 16.27b, 28a; Kū. 47.28b, 29aI = abI; Mt. 114.23; Vā. 45.97. 1. Mt. Vetra-. 2. Bḍ.2 Kū. Vrata-. 3. Kū. Tridivā tathā. 4. Bḍ. Kū. T. Vā. Var-. 5. Bḍ. Nandanā; Mt. Narmadā. 6. Mt. Kāverī Mahatī; Vā. T. Satīrā mahatī; V. Sadātīrā Mahī. 7. Bḍ.1 mahānadī.

22 = Bḍ. I. 16.28b, 29a; Kū. 47.29aII b = abII; Mt. 114.24; Vā. 45.98. 1. Bḍ. Pāśā; Vā. T. Parā. 2. Mt. ca Dhanvatī. 3. Bḍ.2 Vā. caiva; Kū. sa-Carmaṇyavatī Surā; Mt. Rūpā. 4. Mt. -duṣā. 5. Mt. Veṇuma-. 6. Bḍ. Kṣi-. 7. Mt. Kuntī ca. 8. Mt. -trāsritāḥ.

Śoṇo Mahānadaś caiva Na*rm*adā[1] Su*rasā*[2] *Kriyā*[3] |
Mandākinī Daśārṇā ca Citrakūṭā tathaiva ca[4] || 23 ||
Tamasā Pippal*ī*[1] Śyen*ī*[2] Kara*to*y*ā*[3] Piśācikā[4] |

Vimalā Cañcalā caiva	Citrotpalā[1] Vi*p*ā*ś*ā[2] ca
tathā ca Dhūtavāhinī || 24 ||	*V*añ[3]julā[4] Vālu[5]vāhinī || 24 ||
Śuktimantī Śunī Lajjā	*Saneru*[1]jā Śuktimatī
Mukuṭā Hrādikâpi ca, |	Ma*ṅkuṭ*ī[2] Tridivā Kra*tuḥ*[3]. |

Ṛkṣa*pādat*[1] prasūtās tā nadyo 'mal*a*jalāḥ *śubh*āḥ[2]. || 25 ||
Tāpī Payoṣṇī Nirvindhyā[1] *Kṣiprā*[2] ca *N*iṣa*dh*ā nadī[3] |
Veṇā[4] Vaitaraṇī caiva *Viśvamālā*[5] Kumudvatī || 26 ||
Toyā[1] caiva Mahāgaurī Durgā c-Antaḥ[2]śilā tathā, |
Vindhyapādaprasūtās t*ā*[3] nadyaḥ[4] *puṇy*a[5]jalāḥ śubhāḥ[6]. || 27 ||
Godāvarī Bhīmarathī[1] Kṛṣṇ*a*veṇ*y*[2] atha Vañjulā[3] |
Tuṅgabhadrā Suprayogā Bāhyā Kāver*y athâpi ca*[4] |
Dakṣiṇāpatha[5]nadyas t*āḥ*[6] Sahyapādād viniḥsṛtāḥ. || 28 ||

---

23 = Bḍ. I. 16.29b, 30a; Kū. 47.(30); Mt. 114.25ab; Va. 45.99. 1. Mt. Nandana. 2. Mt. -kṛśā. 3. Mt. Kṣama; Vā. -dā su-Mahadruma: Kū. Narmada Surasa Śoṇo Daśārṇā ca mahānadī. 4. Kū. Mandakini Citrakūṭa Tamasī ca Piśācikā.

24a = Bḍ. I. 16.30b; Mt. 114.25c; Vā. 45.100a. 1. Bḍ.1 Vā. -la. 2. Bḍ. -nā: Vā. Śroṇī. 3. Bḍ. Mt. -modā. 4. Mt. tatha Citrotpalâpi ca.

24b = Mt. 114.26a.

24b = Bḍ. I. 16.31a; Kū. 47.31a; Va. 45.100b. 1. Bḍ. -tro-; Vā. Nīlot-. 2. Bḍ. Kū. T. -śalā. 3. Bḍ. Bañ-: Kū. Mañ-. 4. Va. Jambula. 5. Bḍ.1 Vastu-.

25a = Mt. 114.26b.

25a = Bḍ. I. 16.31b: Va. 45.101a. 1. Bḍ.2 Sateru-: Va. Sitera-. 2. Va. Makruṇa. 3. Va. kramat.

25b = Bḍ. I. 16.32a; Kū. 47.(31b); Mt. 114.26c; Va. 45.101b. 1. Bḍ. -vatsaṃ-; Mt. -ṣyavanta-. 2. Bḍ. maṇijalāḥ śivāḥ; Va. maṇinibhodakaḥ: Kū. Ṛkṣavatpādajā nadyaḥ sarvapāpaharā nṛṇām.

26 = Bḍ. I. 16.32b, 33a; Kū. 47.32; Mt. 114.27; Vā. 45.102. 1. Va. T. -bandhyā. 2. Bḍ. Sṛpā; Vā. Madrā. 3. Kū. Śīghrodā ca mahanadī; Mt. ca Ṛṣabhā nadī. 4. Bḍ.1 -ṇī; Kū. T. Vinna; V. -ṇyā; Vā. -ṇvā. 5. Bḍ. Kṣipra Vāla: Kū. Balākā ca; Vā. T. Śitibāhuḥ; V. Śini-.

27 = Bḍ. I. 16.33b, 34a; Kū. 47.33; Mt. 114.28; Vā. 45.103. 1. Kū. tathā. 2. Bḍ. v-Anna-; Mt. -gamā tu; Vā. -ta-. 3. Kū. tu; Vā. ca. 4. Kū. sadyaḥ; Mt. T. tāḥ sarvāḥ. 5. Mt. śita-. 6. Kū. T. pāpahara nṛṇām.

28 = Bḍ. I. 16.34b, 35; Kū. 47.34; Mt. 114.29; Vā. 45.104. 1. Kū.1 -rakṣī.

Kṛta[1]mālā Tāmrapar[2]ṇī Puṣpajā *hy*[3] Utpalāvatī |
Malaya*prasūtā* nadyas tāḥ[4] sarvāḥ śītajalāḥ śubhāḥ[5]. || 29 ||
Trisāmā Ṛ[1]ṣi[2]kulyā ca Ikṣu*lā*[3] Tridivā *ca yā*[4] |

Tāmraparṇī tathā Mūlī Śaravā Vimalā tathā Mahendratanayāḥ sarvāḥ prakhyātāḥ śubhagāminīḥ. || 30 ||	Lāṅgūlinī Vaṃśadharā Mahendratanayāḥ smṛtāḥ. ||30||

Ṛṣikulyā[1] Kumārī[2] ca Mandagā Mandavāhinī[3] |
Kṛpā[4] Palāśinī[5] caiva Śuktimat*prabhavā*ḥ *smṛtā*ḥ[6]. || 31 ||
sarvāḥ puṇyāḥ[1] Sarasvatyaḥ[2], sarvā Gaṅgāḥ[3] samudragāḥ, |
viśvasya mātaraḥ sarvā*ḥ sarva*[4]pāpaharāḥ *smṛtā*ḥ[5]. || 32 ||
tāsāṃ nadyupanadyo *'nyāḥ*[1] śataśo 'tha sahasraśaḥ. |
tāsv i[2]me: Kuru-Pāñcālāḥ Śālvā *Mādreya*[3]-Jāṅgalāḥ || 33 ||
Śūrasenā Bhadrakārā Bo*dh*āḥ[1] saha-Paṭaccarāḥ[2] |
Matsyāḥ[3] K*uśalyā*ḥ[4] Kulyāś ca[5] Kuntalāḥ Kāśi-Kośalāḥ || 34 ||

---

2. Kū. Vā. -ṇā Veṇ(y)ā. 3. Bḍ.1 -ṇâtha Bajulā; Kū. ca Vaśyatā; Mt. -ṇī ca Vañjulā. 4. Kū. Kaverī ca dvijottamāḥ; Mt. -rī caiva tu; Vā. -rī ca tathâpagā. 5. Bḍ. -ṇapravahā. 6. Bḍ. -yaḥ; Kū. Vā. tu.

29 = Bḍ. I. 16.36; Kū. 47.35; Mt. 114.30; Vā. 45.105. 1. Kū. Ṛtu-. 2. Vā. -var-. 3. Bḍ. Vā. -jāty; Kū. -vaty. 4. Bḍ. nadyo 'bhijātā Malayāt; Kū. -yān niḥsṛtā nadyaḥ; Vā. -yābhijātās tā nadyaḥ. 5. Kū. smṛtāḥ.

30a = Bḍ. I. 16.37a; Mt. 114.31a; Vā. 45.106a. 1. Mt. -bhāgā Ṛ-. 2. Vā. Ṛtu-. 3. Bḍ.1 Bañjulā; Mt. -dā. 4. Bḍ. balā; Mt. -vācalā.

30bc = Mt. 114.31bc. | 30b = Bḍ. I. 16.37b; Vā. 45.106b.

31 = Bḍ. I. 16.38; Kū. 47.36abI cI; Mt. 114.32; Vā. 45.107. 1. Mt. Kāśikā Su-; Vā. Ṛṣikā Su-. 2. Kū. Trisāmā. 3. Bḍ. -gāminī; Kū. Gandhamādanagāminī. 4. Kū. T. Kṣiprā; V. Rūpā; Vā. T. Kūpā. 5. Mt. ca Pāśinī. 6. Kū. -matpādasaṃjātāḥ; Mt. -mantātmajās tu tāḥ.

32 = Bḍ. I. 16.39; Kū. 47.(37b); Mt. 114.33; Vā. 45.108. 1. Bḍ. tās tu nadyaḥ. 2. Mt. -yajalāḥ puṇyāḥ; Vā. -tyāḥ. 3. Mt. -vagāś ca. 4. Bḍ. Vā. -vā jagat-. 5. Mt. śubhāḥ; Kū. sarva (-āḥ) pāpaharāḥ puṇyāḥ snānadānādikarmasu.

33 = Bḍ. I. 16.40; Mt. 114.34; Vā. 45.109. 1. Mt. -yaś ca; Vā. -yo 'pi. 2. Vā. tās tv i-. 3. Mt. Vā. -vāś caiva sa-.

34 = Bḍ. I. 16.41; Mt. 114.35; Vā. 45.110. 1. Mt. Bāhyāḥ. 2. Vā. T. śatapatheśvaraiḥ; V. saha Patheśvaraiḥ. 3. Vā. Vatsāḥ. 4. Mt. Kirātāḥ; Vā. T. Kisaṣṇāḥ; V. Kisaṣṭāḥ, Kisajyāḥ. 5. Bḍ. Sauśalyāḥ.

Atharvāś[1] ca[2] Kaliṅgāś[3] ca *Magadhāś*[4] *ca Vṛ*kaiḥ[5] saha |
madhyadeśyā[6] janapadāḥ prāyaśo *'mī pra*[7]kīrtitāḥ. ‖ 35 ‖
Sahyasya *côttarārdhe tu*[1], *ya*[2]tra Godāvarī nadī, |
pṛthivyām api[3] kṛtsnāyāṃ sa pradeśo manoramaḥ, ‖ 36 ‖
ta[1]tra Govardhan*aṃ*[2] nāma *pura*ṃ *Rāmeṇa* nirmita*m*[3]. |
Rāmapriyārthaṃ[4] svargīyā[5] vṛkṣā divyās tathauṣadhīḥ[6] ‖ 37 ‖
Bharadvājena muninā tatpriyārthe 'va[1]tāritāḥ;[2] |
a[3]taḥ pu*ṣp*ava*r*od[4]deśas tena jajñe manoramaḥ. ‖ 38 ‖
Bāhlīkā Vāṭadhānāś ca Ābhīrāḥ Kālatoyakāḥ |
Aparāntāś[1] *ca*[2] Śūdrāś[3] ca Pa*l*lavāś[4] *Carm*akhaṇḍikāḥ[5] ‖ 39 ‖
Gāndhārā Yavanāś caiva Sindhu-Sauvīra-Ma[1]drakāḥ[2] |
Śakā Druhāḥ[3] *Ku*[4]lindāś ca Pāradā[5] Hāra*mūrti*kāḥ[6] ‖ 40 ‖
R*a*maṭhāḥ[1] K*aṇṭakār*āś ca[2] Kek*a*[3]yā Daśa*mālī*kāḥ[4] |
kṣatriyopaniveśāś[5] ca[6] vaiśya[7]śūdrakulāni ca[8] ‖ 41 ‖

---

35 = Bḍ. I. 16.42; Mt. 114.36; Vā. 45.111. 1. Bḍ.2 Āvartaś; Mt. Āvantāś; Vā. T. Arthapāś; V. atha pārśveti. 2. Bḍ.1 Godhā Bhadrā. 3. Vā. Tilaṅgas. 4. Mt. Mūkāś; Vā. Magadhāś. 5. Bḍ.1 c-Ôtkalaiḥ; Mt. caiv-Ândhakaiḥ. 6. Mt. Vā. -śā. 7. Bḍ. -śas tatra; Mt. -śaḥ pari-.

36 = Bḍ. I. 16.43; Mt. 114.37; Vā. 45.112. 1. Bḍ.1 -taranteṣu: Mt. -yânantare caite. 2. Mt. ta-. 3. Vā. iha.

37 = Bḍ. I. 16.44; Mt. 114.38; Vā. 45.113. 1. Mt. ya-. 2. Mt. T. Vā. -no. 3. Mt. T. Mandaro Gandhamādanaḥ; V. nagaraṃ Rāmanirmitam: Vā. surarājena nirmitaḥ. 4. Bḍ. -yâtha. 5. Vā. -go 'yaṃ. 6. Vā. -ṣā oṣadhayas tathā.

38 = Bḍ. I. 16.45; Mt. 114.39; Vā. 45.114. 1. Mt. priyartham ava-. 2. Bḍ. -ropi-. 3. Mt. ta-; Vā. an-. 4. Bḍ. puravarod-; Mt. -ro; Vā. puravanod-.

39 = Bḍ. I. 16.46; Mt. 114.40; Vā. 45.115. 1. Vā. Aparītāś. 2. Mt. Purandhrāś caiva. 3. Bḍ.1 Suhmāś. 4. Bḍ.1 Pañcālāś: Vā. Pahlavāś. 5. Bḍ.1 -maṇḍalāḥ; Mt. c-Âttakhaṇḍikaḥ.

40 = Bḍ. I. 16.47a, 48a; Mt. 114.41; Vā.45.116. 1. Vā. Bha-. 2. Bḍ.1 Maṇḍalāḥ. 3. Bḍ.1 Bhadrāḥ; Mt. T. Druhyaḥ: Vā. Hradaḥ. 4. Mt. Pu-. 5. Vā. Paritā. 6. Bḍ.1 Vindhyacūlikāḥ: Bḍ.2 Harahuṇakaḥ: Vā. -purikāḥ.

41 = Bḍ. I. 16.48b, 49a; Mt. 114.42; Vā. 45.117. 1. Bḍ.1 Abhīṣaha; Mt. Rāmaṭhāḥ. 2. Bḍ.1 Ulūtāś ca; Bḍ.2 Kaṇṭakataṭaḥ: Vā. Raddhakaṭaka. 3. Mt. Kaike-. 4. Mt. -nāmakāḥ; V. -mikaḥ: Vā. -manikāḥ. 5. Mt. -veśyāś. 6. Bḍ. brāhmaṇāḥ kṣatriyāś caiva. 7. Mt. T. -vaḥ. 8. Bḍ. tu.

Kāmbojā Daradāś caiva Barbarā Aṅga[1]lauki[2]kāḥ |
Cīnāś[3] caiva Tuṣārāś ca Pahla[4]vā *Bahyatod*arāḥ[5] || 41$_1$ ||
Ātreyāś ca[1] Bharadvājāḥ Prasthalāś ca[2] *Da*[3]*se*[4]*ra*[5]*kāḥ* |
Lamp*a*[6]kās T*ala*gānāś[7] ca[8] *Saini*kāḥ[9] saha J*āṅgala*iḥ[10] || 42 ||
A*pagā*ś c-*Âlim*adrāś *ca*[1] Kirātānāṃ ca jātayaḥ |
Tomarā Haṃsamār[2]gāś ca Kāśmīrās Taṅgaṇās tathā || 42$_1$ ||
Cūlikāś[1] Cāhukāś caiva Hūṇa[2]-Darvāś tathaiva ca, |
ete deśā u[1]dīcyās *tu*[2], prācyān deśān nibodhata: || 43 ||
Aṅga Vaṅga[1] *Madgur*akā[2] Antargiri-Bahirgir*āḥ*[3] |
tataḥ[4] Pla[5]vaṅg*a*[6] *Vaṅgeyā*[7] *Malad*ā[8] Māla[9]var*t*ikāḥ[10] || 44 ||
Su[1]*h*mottarāḥ[2] Pravijayā[3] *Bhā*r[4]gavā Geya*mālav*āḥ[5] |
Prāgjyotiṣāś ca Puṇḍrāś[6] ca Videhās Tāmraliptakāḥ || 45 ||
*Mā*lā[1] Ma[2]gadha-Gonar[3]dāḥ prācyā[4] janapadāḥ smṛtāḥ. |
athā[5]pare janapadā Dakṣiṇāpathavāsinaḥ: || 46 ||
Pāṇḍyāś ca Keralāś caiva Colāḥ[1] Kulyās tathaiva ca |
Setukā *Mū*ṣikāś[2] caiva Ku*mana*ā[3] *Vana*[4]vāsikāḥ || 47 ||

41$_1$ = Bḍ. I. 16.49b, 47b; Vā. 45.118. 1. Vā. -rāḥ Priya-. 2. Bḍ. -hi-. 3. Vā. T. Pinaś. 4. Bḍ.$_1$ Palla-. 5. Bḍ. Girigahvarāḥ.

42 = Bḍ. I. 16.50; Mt. 114.43ab; Vā. 45.119. 1. Bḍ. Atrayaḥ sa-; Mt. Atrayo 'tha. 2. Mt. sa-. 3. Vā. Ka-. 4. Bḍ. -śe-. 5. Vā. -ru-. 6. Bḍ. -ma-; Mt. -pa-. 7. Bḍ. Tālaśalāś; Mt. V. Taṅganāś; Vā. T. Stanapāś; V. Tānakāś. 8. Mt. V. Vā. caiva. 9. Bḍ. Bhūṣikā; Vā. T. Pīḍikā; V. Cūḍikā. 10. Bḍ.$_1$ Ījikaiḥ saha; Vā. Juhuḍaiḥ saha.

42$_1$ = Bḍ. I. 16.51bc; Vā. 45.120. 1. Bḍ. Ariyā Vaṅgāś Colabhadrā. 2. Bḍ. -bhā-.

43a = Bḍ. I. 16.52; Vā. 45.121a. 1. Bḍ. Jhillikāś. 2. Vā. Pūrṇa-.

43b = Bḍ. I. 16.51a; Mt. 114.43c; Vā. 45.121b. 1. Vā. hy u-. 2. Bḍ. -yā vai; Vā. -yāś ca.

44 = Bḍ. I. 16.53.(a)b; Mt. 114.44ab; Vā. 45.122. 1. Bḍ. Vā. Andhravākā(ḥ). 2. Bḍ. Mudgarakā; Vā. Sujarakā. 3. Mt. -rī. 4. Vā. -thā. 5. Vā. Pra-. 6. Bḍ. Mt. Vā. -ga-. 7. Bḍ. -Vojñayo; Mt. Mātaṅgā. 8. Mt. Yamakā. 9. Bḍ.$_1$ Mala-; Bḍ.$_2$ Mālya-; Mt. Malla-. 10. Mt. -varṇakāḥ; Vā. -tinaḥ.

45 = Bḍ. I. 16.54; Mt. 114.44c, 45a; Vā. 45.123ab. 1. Vā. Bra-. 2. Bḍ.$_1$ Samantarāḥ. 3. Bḍ. Prāvṛṣeyā. 4. Mt. Mār-. 5. Bḍ.$_1$ Gopapārthivāḥ; Bḍ.$_2$ Geyapārthivāḥ; Vā. Geyamarthakāḥ. 6. Vā. Muṇḍāś.

46 = Bḍ. I. 16.55; Mt. 114.45b, 46a; Vā. 45.123c, 124a. 1. Bḍ. Mallā; Mt. Śālva-. 2. Mt. Mā-. 3. Vā. -Govin-. 4. Bḍ. Vā. -yāṃ. 5. Mt. teṣāṃ.

47 = Bḍ. I. 16.56; Mt. 114.46b, 47a; Vā. 45.124b, 125a. 1. Vā. Caulyāḥ. 2. Mt.

Mahā[1]rāṣṭrā Māhiṣ*i*[2]kāḥ Kaliṅgāś caiva sarvaśaḥ |
*Ābhīr*āḥ[3] ca Sahaiṣikā[4] Āṭavyāḥ Śabarās[5] tathā[6] || 48 ||
Pulindā Vindhya*maulīyā*[1] Vaidarbhā Daṇḍakaiḥ saha |
Pau*r*ikā[1] Mau*l*i[2]kāś caiva A*ś*[3]makā Bhogavardhanāḥ || 48_1 ||
*Nairṇik*āḥ[1] Kuntalāś c-Ân[2]dhrāḥ *Udbhidā Nalakālik*āḥ[3] |
dākṣināt*yaś* ca vai[4] deśā; aparāṃs tān nibodhata: || 48_2 ||
Sūrpā[1]*rak*āḥ[2] K*al*i[3]vanā Durgā*ḥ Kālītak*aiḥ[4] saha |
*P*u[1]leyāś[2] ca S*ī*rālāś[3] ca Rūpasās[4] Tāpasaiḥ[5] saha || 49 ||
tathā *Taittirikāś*[1] caiva sarve caiva Kāraskarāḥ[2] |
Nāsikyāś caiva[3] ye cânye, ye caiv-Ân[4]taranarmadāḥ || 50 ||
Bhāru[1]kacchāḥ sa-Māheyāḥ saha Sārasvatai*r api*[2] |
Kacchīyāś[3] ca[4] Surāṣṭrāś ca[5] Ānartāś c-Âr[6]budaiḥ saha;[7] || 51 ||
ity ete hy aparān[1]tāś ca[2], śṛṇudhvaṃ[3] Vindhyavāsinaḥ: |
Mālavāś[4] ca Karūṣāś ca Me[5]kalāś c-Ôtkalaiḥ saha || 52 ||

-kāḥ Sūtikāś. 3. Bḍ.$_1$ Kṣapaṇā; Bḍ.$_2$ Kupaṇā; Mt. Kupatha. 4. Mt. Vāji-.

48 = Bḍ. I. 16.$_{57}$; Mt. 114.$_{47}$b, $_{48}$a; Vā. 45.$_{125}$b, $_{126}$a. 1. Bḍ.$_1$ Mahā-; Mt. Nava-. 2. Vā. -ṣa-. 3. Mt. Kārūṣāś. 4. Vā. saha-Caiṣikā. 5. Bḍ.$_1$ Saravās; Vā. ca varāś. 6. Vā. ca ye.

48_1(49)a = Bḍ. I. 16.$_{58}$a; Mt. 114.$_{48}$b; Vā. 45.$_{126}$b. 1. Mt. -puṣika; Vā. -mūlikā.

48_1b = Bḍ. I. 16.$_{58}$b; Vā. 45.$_{127}$a. 1. Vā. -nika. 2. Vā. Mauni-. 3. Vā. As-.

48_2 = Bḍ. I. 16.$_{59}$; Vā. 45.$_{127}$b, $_{128}$a. 1. Bḍ. Koṅkaṇaḥ. 2. Vā. -lā An-. 3. Bḍ. Kulind-Āṅgāra-Mariṣaḥ. 4. Bḍ. -ṇaś caiva ye.

49a = Bḍ. I. 16.$_{60}$a; Vā. 45.$_{128}$b. 1. Bḍ. Sūryya-. 2. Vā. Sūrpakārāḥ. 3. Vā. Kola-. 4. Bḍ. Durgalāḥ Kuntalaiḥ.

49b = Bḍ. I. 16.$_{60}$b; Mt. 114.$_{49}$a; Vā. 45.$_{129}$a. 1. Bḍ. Pau-; Mt. Ku-. 2. Mt. -līyāś. 3. Bḍ. Kirātāś; Vā. Surālāś. 4. Bḍ. -kas. 5. Bḍ. -kaiḥ.

50 = Bḍ. I. 16.$_{61}$; Mt. 114.$_{49}$b, $_{50}$a; Vā. 45.$_{129}$b, $_{130}$a. 1. Bḍ.$_1$ Karītayaś; Bḍ.$_2$ Rutanitaś; Vā. T. Turasitāś; V. Turaminaś. 2. Bḍ.$_1$ Karaṃdharāḥ; Bḍ.$_2$ Karaṃkarāḥ; Mt. Kāraskarās tathā; Vā. T. Parakṣaraḥ; V. Paraskarā. 3. Bḍ. -kāś caiva; Mt. Vāsikyāś caiva; Vā. -yadyas ca. 4. Vā. T. vai c-Ântara-.

51 = Bḍ. I. 16.$_{62}$; Mt. 114.$_{50}$b, $_{51}$a; Vā. 45.$_{130}$b, $_{131}$a. 1. Bḍ.$_1$ Saha-; Bḍ.$_2$ Saru-; Vā. T. Bhānu-. 2. Mt. -tais tathā; Vā. sahasa Śaśvatair api. 3. Bḍ.$_1$ -ipāś; Mt. Kācchīkāś. 4. Mt. caiva. 5. Mt. Saurāṣṭra. 6. Mt. -tā Ar-. 7. Vā. c-Ôtkalaiḥ.

52 = Bḍ. I. 16.$_{63}$; Mt. 114.$_{51}$b, $_{52}$a; Vā. 45.$_{131}$b, $_{132}$a. 1. Vā. T. saṃpari-. 2. Mt. -tās tu. 3. Mt. śṛṇu ye. 4. Bḍ.$_1$ Maladaś; Bḍ.$_2$ -yas. 5. Vā. Ro-

Uttamārṇā[1] Daśārṇāś ca Bhojāḥ Kiṣkindhakaiḥ saha |
To[2]śa[3]lāḥ Kosa[4]lāś caiva Traipurā Vaidiśās[5] tathā || 53 ||
Tumurās[1] Tumbarāś[2] caiva Ṣaṭpurā[3] Nai[4]ṣadhaiḥ saha |
Anūpās[5] Tuṇḍi[6]kerāś ca Vītihotrā hy[7] Avantayaḥ; || 54 ||
ete janapadāḥ *sarve*[1] Vindhyapṛṣṭhanivāsinaḥ. |
ato deśān pravakṣyāmi, parvatāśrayiṇaś ca ye: || 55 ||
Ni*hārā*[1] *Haṃsamār*gāś ca[2] Kupathās[3] *Taṅgaṇāḥ*[4] *Khasāḥ*[5] |
Kutha[6]prāvaraṇāś caiva Ūrṇā[7] Darvāḥ sa-*Hūhu*kāḥ[8] || 56 ||
Trigartā Maṇḍalāś[1] caiva Kirātās Tāmaraiḥ[2] saha. |
cātvāri Bhārate varṣe yugāni *kava*[3]yo 'bruvan:[4] || 57 ||
kṛtaṃ tretā dvāparaṃ ca kaliś cêti catur*yug*am[1], |
teṣāṃ nisargaṃ vakṣyāmi upariṣṭā*d aśeṣat*aḥ[2]. || 58 ||

---

53 = Bḍ. I. 16.64; Mt. 114.52b, 53a; Vā. 45.132b, 133a. 1. Bḍ. -mānāṃ; Mt. Auṇḍrā Māṣā. 2. Mt. Sto-. 3. Vā. -sa-. 4. Bḍ. -śa-. 5. Vā. -kās.

54 = Bḍ. I. 16.65; Mt. 114.53b, 54a; Vā. 45.133b, 134a. 1. Bḍ. Tuhuṇḍā. 2. Bḍ. Barbarāś; Vā. Tumburāś. 3. Mt. Padgamā; Vā. Ṣaṭsurā. 4. Vā. Ni-. 5. Mt. Arūpāḥ. 6. Mt. Śauṇḍi-. 7. Mt. -trā.

55 = Bḍ. I. 16.66; Mt. 114.54b, 55a; Vā. 45.134b, 135a. 1. Mt. khyātā.

56 = Bḍ. I. 16.67; Mt. 114.55b, 56a; Vā. 45.135b, 136a. 1. Bḍ. -hīrā; Mt. Nirāhārā; Vā. Nigarharā. 2. Mt. -rāḥ Sarvagāś ca; Vā. -gāḥ. 3. Vā. Kṣupaṇās. 4. Mt. -thā Apathas. 5. Bḍ.1 Śakāḥ; Bḍ.2 Khagāḥ; Mt. tathā. 6. Bḍ. Apa-; Vā. T. Kuśa-. 7. Vā. Hūṇā. 8. Mt. -Mudgakāḥ; Vā. T. -Hūdakaḥ.

57 = Bḍ. I. 16.68; Mt. 114.56b, 57a; Vā. 45.136b, 137a. 1. Vā. Mālavāś. 2. Mt. Cāmaraiḥ; Vā. Tāmasaiḥ. 3. Bḍ. ṛṣa-; Mt. muna-. 4. Vā. viduḥ.

58 = Bḍ. I. 16.69; Mt. 114.57bc; Vā. 45.137bc. 1. Bḍ. -tāyugaṃ caiva dvāparaṃ tiṣyam eva ca; Vā. -tuṣṭayam. 2. Mt. -tāc ca kṛtsnaśaḥ; Vā. -ṭān nibodhata.

4. Kapitel

(Bḍ. I. 17.$_{1-37}$; L. I. 52.$_{33-50}$a; Mt. 114.$_{59-86}$; Vā.46.$_{1-37}$).

Etac chrutvā tu ṛṣaya uttaraṃ punar eva te |
śuśrūṣay*ā mudā yuktāḥ papracchur* Lomaharṣaṇam:[1] || 1 ||
yac ca Kiṃpuruṣaṃ varṣaṃ Harivarṣaṃ tathaiva ca, |
ācakṣva no yathātattvaṃ, kīrtitaṃ Bhārataṃ tvayā. || 2 ||
Jambū*khaṇḍ*asya vistāraṃ
tathânyeṣāṃ vidāṃ vara |
dvīpānāṃ vāsināṃ teṣāṃ
vṛkṣāṇāṃ prabravīhi naḥ! || 2$_1$ ||
pṛṣṭas tv *ev*aṃ *tadā*[1] viprair yathāpraśnaṃ viśeṣataḥ |
uvāca *munīnirdi*ṣṭaṃ[2] purāṇ*aṃ vihi*[3]taṃ *y*a[4]thā: || 3 ||
śuśrūṣ*ā y*at*ra vo*[1], viprā*s*, *tac chṛṇu*[2]dhvam atandritāḥ:[3] |
plakṣa[4]khaṇḍaḥ[5] Kiṃpuruṣ*e*[6] sumahān[7] Nandanopamaḥ. || 4 ||
daśa varṣasahasrāṇi sthitiḥ Kiṃpuruṣe smṛtā[1], |
suvarṇavarṇāś ca narāḥ[2] striyaś câpsarasopamāḥ[3]. || 5 ||

---

1 = Mt. 114.$_{58}$; Vā. 46.$_{1}$. 1. Mt. -vas tam ūcus te prakāmaṃ Laumaharṣiṇim.
2 = Bḍ. I. 17.$_{1}$; Mt. 114.$_{59}$; Vā. 46.$_{2}$.
2$_1$ = Mt. 114.$_{60}$.
3 = Mt. 114.$_{61}$; Vā. 46.$_{3}$. 1. Vā. tv idaṃ yatha. 2. Mt. -ca ṛṣibhir dṛṣṭaṃ. 3. Mt. -ṇābhimataṃ. 4. Mt. ta-.
4 = Bḍ. I. 17.$_{2}$; Mt. 114.$_{62}$; Vā. 46.$_{4}$. 1. Mt. -ṣavas tu yad. 2. Mt. -prāḥ śuśrūṣa-. 3. Vā. mudā yutaḥ. 4. Mt. Jambū-. 5. Mt.$_{1}$ T.$_{2}$ -varṣaḥ. 6. Mt. -ṣaḥ. 7. Mt.$_{1}$ -ha-.
5 = Bḍ. I. 17.$_{3}$; L. I. 52.$_{33}$; Mt. 114.$_{63}$a, $_{65}$b; Vā. 46.$_{5}$. 1. L. nṛṇām 2. Bḍ. -ṇāḥ puruṣāḥ. 3. Mt. -saḥ smṛtāḥ.

anāmayā hy aśokāś ca sarve te Śivabhāvitāḥ | śuddhasattvāś ca hemābhāḥ sadārāḥ plakṣabhojanāḥ. ‖ 6 ‖	anāmayā hy a[1]śokāś ca nityaṃ mudita[2]mānasāḥ | jāyante mānavās tatra *niṣ*[3]taptakanakaprabhāḥ. ‖ 6 ‖ varṣe Kiṃpuruṣe puṇye plakṣo[1] madhuvahaḥ *śubh*aḥ[2], | tasya Kiṃpuruṣāḥ sarve pibanti[3] rasam uttamam. | ta[4]taḥ paraṃ Kiṃpuruṣād Dha[5]rivarṣaṃ[6] pracakṣa[7]te. ‖ 7 ‖ mahārajatasaṃkāśā jāyante ta[1]tra[2] mānavāḥ, | devalok*āc*[3] cyutāḥ sarve devarūpāś[4] ca sarvaśaḥ. ‖ 8 ‖ Harivarṣe narāḥ sarve[1] pibantîkṣurasaṃ śubham, |	
daśavarṣasahasrāṇi tatra jīvanti mānavāḥ. ‖ 9 ‖	ekādaśa sahasrāṇi teṣām āyuḥ prakīrtitam. ‖ 9 ‖	ekādaśa sahasrāṇi varṣāṇāṃ tu *nirāmay*āḥ[1] ‖ 9 ‖ Harivarṣe tu jīvanti sarve muditamānasāḥ, |

6 = L. I. 52.34.	6 = Bḍ. I. 17.4; Mt. 114.65a, 63b; Vā. 46.6. 1. Bḍ. -yā a-. 2. Vā. sarve te śuddha-. 3. Mt. su-. 7 = Bḍ. I. 17.5, 6a; Mt. 114.64, 66a; Vā. 46.7, 8a. 1. Bḍ.1 vṛkṣo. 2. Mt. smṛtaḥ. 3. Bḍ.1 'piban hi; Mt. -to. 4. Vā. a-. 5. Bḍ.1 -ṣo Ha-. 6. Bḍ.1 Vā. T. -ṣaḥ. 7. Vā. T. -vakṣya-. 8 = Bḍ. I. 17.6b, 7a; L. I. 52.35; Mt. 114.66b, 67a; Vā. 46.8b, 9a. 1. Mt. ya-. 2. L. -śā Harivarṣe 'pi. 3. Bḍ. Mt. -ka-. 4. L. -vākārāś; Mt. bahurūpāś. 9a = Bḍ. I. 17.7b; L. I. 52.36a; Mt. 114.67b; Vā. 46.9b. 1. L. Haraṃ yajanti sarveśaṃ.
9b = L. I. 52.37a.	9b = Mt. 114.68b. | 9b = Bḍ. I. 17.8a; Vā. 46.10a. 1. Vā. mudā yutāḥ. 10a = Bḍ. I. 17.8b; Vā. 46.10b.

na jarā bādhate tatra[1], na jīryanti[2] ca te[3] 'cirāt[4]. ‖ 9 ‖
madhyamaṃ yan[1] mayā proktaṃ, nāmnā varṣam Ilāvṛtam; |
na tatra sūryas tapati, na *ca*[2] jīryanti[3] mānavāḥ, ‖ 10 ‖
candrasūryau sa[1]nakṣatrāv[2] *a*[3]prakāśāv[4] Ilāvṛte. |
padmaprabhāḥ padmavarṇāḥ[5] padmapatra[6]nibhekṣaṇāḥ ‖ 11 ‖
padmapatrasugandhāś ca jāyante tatra[1] mānavāḥ[2] |
jambūphalarasā[3]hārā a[4]niṣpan[5]dāḥ sugan[6]dhinaḥ, ‖ 12 ‖
| manasvino bhuktabhogāḥ
| satkarmaphalabhoginaḥ. ‖ 12₁ ‖
devaloka[1]cyutāḥ[2] *sarve*[3] *mahārajatavāsasaḥ*[4], |
trayodaśa sahasrāṇi varṣāṇāṃ te narottamāḥ, |
āyuḥpramāṇaṃ jīvanti, ye tu varṣa[5] Ilāvṛte, ‖ 13 ‖

| Meroḥ pratidiśaṃ *yac ca*[1] navasāhasravistṛt*am*[2], |
| yojanānāṃ sahasrāṇi ṣaḍviṃśa*s*[3] tasya vistaraḥ, |
| caturasraṃ[4] samantāc ca śarāvākārasaṃsthita*m*[5]. ‖ 13₁ ‖
| Meros tu paścime bhāge[1] navasāhasrasaṃmite |
| catustriṃśat sahasrāṇi Gandhamādanaparvataḥ, ‖ 13₂ ‖

9b = Bḍ. I. 17.9a; L. I. 52.36b; Mt. 114.68a; Vā. 46.10c. 1. L. tena. 2. Bḍ. na mriyanti; Mt. tena jīvanti; Vā. jīryanti na. 3. L. na ca jīryanti. 4. L. Vā. narāḥ; Mt. ciram.

10 = Bḍ. I. 17.9b, 10a; L. I. 52.37b, 38a; Mt. 114.69; Vā. 46.11. 1. Mt. tan. 2. Bḍ. tu; L. te. 3. Mt. jānanti.

11 = Bḍ. I. 17.10b, 11a; L. I. 52.38b, 39a; Mt. 114.70; Vā. 46.12ab. 1. L. na. 2. L. -traṃ. 3. Bḍ. L. na. 4. L. -śam. 5. L. -mamukhāḥ. 6. Bḍ. -ṇās tathā padma-.

12 = Bḍ. I. 17.11b, 12a; L. I. 52.39b, 40a; Mt. 114.71; Vā. 46.12c, 13a. 1. L. bhava-; Mt. -magandhāś ca jāyante tatra sarve ca. 2. L. -bhāvitāḥ. 3. Vā. -būrasaphalā-. 4. Vā. -rā hy a-. 5. Bḍ. Vā. -yan-. 6. Vā. -ban-.

| 12₁ = Bḍ. I. 17.12b; Vā. 46.13b.

13 = Bḍ. I. 17.13, 14a; L. I. 52.40b, 41; Mt. 114.72, 73a; Vā. 46.14, 15a. 1. Vā. -kāc. 2. L. -kāgatās. 3. Bḍ. caiva; L. tatra. 4. L. Vā. jāyante hy ajarāmarāḥ. 5. L. -ti varṣe divye tv; Vā. -ṣe tv.

| 13₁ = Bḍ. I. 17.14b, 15; Vā. 46.15b, 16. 1. Vā. te tu. 2. Vā -te. 3. Bḍ. -śat. 4. Vā. -sraḥ. 5. Vā. -taḥ.
| 13₂ = Bḍ. I. 17.16; Vā. 46.17. 1. Bḍ. -roḥ paści ma bhāge tu.

udagdakṣiṇataś caiva ā-Nīla-Niṣadhāyataḥ |
catvāriṃśat sahasrāṇi parivṛddho mahītalāt, || 13₃ ||
sahasram avagāḍhaś *ca*[1] tāvad eva *ca vistṛ*taḥ[2]. |
pūrveṇa Mālyavān śailas tatpramāṇaḥ prakīrtitaḥ. || 13₄ ||
dakṣiṇena tu Nīlasya[1] Niṣadhasyô[2]ttareṇa tu |
teṣāṃ madhye Mahāmeruḥ *su*[3]pramāṇ*aḥ*[4] pra*kīrti*taḥ[5]. || 13₅ ||
sarveṣām eva śailānām avagāḍho yathā bhavet, |
vistaras tatpramāṇaḥ syād, āyām*o*[1] niyuta*ḥ*[2] smṛtaḥ. || 13₆ ||
vṛttabhāvāt samudrasya mahīmaṇḍalabhāva*t*aḥ[1] |
āyāmāḥ parihīyante caturasr*āḥ* sam*asta*taḥ[2]. || 13₇ ||
Ilāvṛtaṃ catuṣkoṇ*aṃ*[1] bhi*nd*ant*ī*[2] madhyabhāgataḥ |
prabhinnāñjanasaṃkāśā jambūrasavatī nadī. || 13₈ ||

Meros tu dakṣiṇe pārśve Niṣadhasyôttareṇa *tu*[1] |
Sudarśano nāma mahāñ[2] jambūvṛkṣaḥ sanātanaḥ || 14 ||
nityapuṣpaphalopetaḥ siddhacāraṇasevitaḥ, |
tasya nāmnā samākhyāto Jambūdvīpo[1] vanaspateḥ[2]. || 15 ||
yojanānāṃ sahasraṃ ca[1] śataṃ cânyan[2] mahādrumaḥ[3], |
utsedho vṛkṣarājasya divaṃ *spṛśati sarvaśaḥ*[4]. || 16 ||

13₃ = Bḍ. I. 17.17; Vā. 46.18ab.

13₄ = Bḍ. I. 17.18; Vā. 46.18c, 19a 1. Vā. -ḍhas tu. 2. Vā. eva tu dhiṣṭhitaḥ.

13₅ = Bḍ. I. 17.19; Vā. 46.19b, 20a. 1. Bḍ. -laś ca. 2. Bḍ. -dhaś cô-. 3. Bḍ. svaiḥ. 4. Bḍ. -ṇaiḥ. 5. Bḍ. pratiṣṭhitaḥ.

13₆ = Bḍ. I. 17.20; Vā. 46.20b, 21a. 1. Vā. -me. 2. Bḍ.1 -tam.

13₇ = Bḍ. I. 17.21; Vā. 46.21b, 22a. 1. Bḍ.2 Vā. -naḥ. 2. Bḍ. -rasamāḥ smṛtāḥ.

13₈ = Bḍ. I. 17.22; Vā. 46.22b, 23a. 1. Vā. anāvṛttāś catuṣkena. 2. Vā. bhidyante.

---

14 = Bḍ. I. 17.23; Mt. 114.73b, 74a; Vā. 46.23b, 24a. 1. Mt. vā. 2. Vā. -hā-.

15 = Bḍ. I. 17.24; Mt. 114.74b, 75a; Vā. 46.24b, 25a. 1. Vā. -pe. 2. Vā. -tiḥ.

16 = Bḍ. I. 17.25; Mt. 114.75b, 76a; Vā. 46.25bc. 1. Vā. tu. 2. Vā. T. -ya-. 3. Mt. śatadhā ca mahān punaḥ. 4. Mt. -vam avṛttya tiṣṭhati.

aratnīnāṃ śatāny aṣṭāv ekaṣaṣṭyadhikāni tu |
phalapramāṇaṃ saṃkhyātam ṛṣibhis tattvadarśibhiḥ. |
patamānāni tāny urvyāṃ kurvanti vipulaṃ svanam. || 16₁ ||

tasyā jambvāḥ[1] phalaraso nadī bhūtvā[2] prasarpati, |
Meruṃ pradakṣiṇaṃ kṛtvā[3] Jambūmūlaṃ[4] *viśaty adhaḥ*[5]. |
taṃ[6] pibanti sadā hṛṣṭā jambūrasam Ilāvṛte[7], || 17 ||

jambūphalarasaṃ[1] pītvā[2] na jarā bādhate *tu*[3] *tān*[4] |
na kṣudhā[5] na klamaś câpi[6] na *duḥkhaṃ ca*[7] *tathāvidham*[8]. || 18 ||

tatra Jāmbūnadaṃ nāma kanakaṃ devabhūṣaṇam, |
indragopakasaṃ[1]kāśaṃ jāyate bhāsvaraṃ tu taṭ[2]. || 19 ||

sarveṣāṃ varṣavṛkṣāṇāṃ śubhaḥ phalarasas tu saḥ[1], |
skannaṃ bhavati tac[2] chubhraṃ[3] kanakaṃ[4] devabhūṣaṇam. || 20 ||
teṣāṃ mūtraṃ purīṣaṃ *ca*[1] dikṣ*u sarv*āsu[2] sarva[3]śaḥ |
Īśvarānugrahād bhūmir mṛtāṃś ca grasate tu tān. || 21 ||
rakṣaḥpiśācā[1] yakṣāś ca sarve Haimavatā*ḥ*[2] *smṛtāḥ*[3]. || 22 ||

16₁ = Bḍ. I. 17.26, 27a; Vā. 46.26, 27a.

17 = Bḍ. I. 17.27b, 28; Mt. 114.76b, 77; Vā. 46.27b, 28. 1. Mt. -ya jambū-. 2. Vā. -bhūya. 3. Vā. -ṇikṛtya. 4. Vā. -vṛkṣaṃ. 5. Mt. -būmūlagatā punaḥ. 6. Vā. te. 7. Vā. -rasaphalāvṛtāḥ.

18 = Bḍ. I. 17.29; L. I. 52.42; Mt. 114.78; Vā. 46.29. 1. Bḍ. -se; Vā. -būrasaphalaṃ. 2. Bḍ. pīte. 3. Mt. 'pi. 4. L. tv imān; Vā. -rāṃ prāpnuvanti te. 5. Vā. krodhaṃ. 6. Bḍ.1 śramaś câpi; Mt. -mo vâpi; Vā. na ca rogaṃ tu. 7. Bḍ.1 na mṛtyur na; Bḍ.2 na ca duḥkhaṃ; Vā. na ca mṛtyuṃ. 8. Bḍ.1 ca tandritam; L. na jano mṛtyumāṃs tathā.

19 = Bḍ. I. 17.30; L. I. 52.43; Mt. 114.79; Vā. 46.30. 1. L. -paprati-. 2. Mt. bhāsuraṃ ca yat.

20 = Bḍ. I. 17.31; Mt. 114.80. Vā. 46.31. 1. Bḍ.1 -saḥ stutaḥ. 2. Mt. -naṃ tu kāñcanaṃ. 3. Vā. shukraṃ. 4. Mt. jāyate.

21 = Bḍ. I. 17.32; Mt. 114.81; Vā. 46.32. 1. Mt. vā. 2. Mt. -ṣv aṣṭāsu ca. 3. Vā. bhāga-.

22 = Bḍ. I. 17.33a; Mt. 114.82a; Vā. 46.33a. 1. Bḍ. -ca-. 2. Bḍ. -taḥ. 3. Mt. -tās tu te.

evaṃ maya samakhyata
navavarṣanuvartinaḥ |
varṇayurbhojanadyani
saṃkṣipya na tu vistarat. || 22_1 ||

22_1 = L. I. 52.44.

Hemakūṭe tu gandharvā vijñeyāḥ[1] sā[2]psaroganāḥ, |
sarve nāgās tu[3] Niṣadhe[4] Śeṣa-Vāsuki-Takṣakāḥ. || 23 ||
Mahāmerau[1] trayastriṃśat *krīḍ*ante[2] yajñiyāḥ surāḥ[3], |
Nīle tu vaiḍūryamaye[4] siddhā[5] brahmarṣayo 'malāḥ[6]. || 24 ||
Daityānāṃ Dānavānāṃ ca Śvetaḥ[1] parvata ucyate, |
Śṛṅgavān parvata[2]śreṣṭhaḥ[3] pitṝṇāṃ pratisaṃcaraḥ[4]. || 25 ||
ity etāni mayôktāni navavarṣāṇi Bhārate | navaṣv eteṣu varṣeṣu yathābhāga[1]sthiteṣu vai |
bhūt*āny upani*[1]*v*iṣṭāni gatimanti dhruvāṇi ca. || 26 ||

23 = Bḍ. I. 17.33b, 34a; L. I. 52.45; Mt. 114.82b, 83a; Vā. 46.33b, 34a. 1. Mt. tu vijñeyā gandharvāḥ. 2. L. câ-. 3. L. ca. 4. Mt. -gā niṣevante.

24 = Bḍ. I. 17.34b, 35a; L. I. 52.46; Mt. 114.83b, 84a; Vā. 46.34bc. 1. L. mahābalās. 2. L. ramante; Vā. T. dhamante; V. vasante. 3. L. yājñikāḥ s-; Mt. śubhāḥ. 4. Mt. Nīla (V. -le) vaiḍūryayukte 'smin. 5. Vā. -dha-. 6. Mt. 'vasan.

25 = Bḍ. I. 17.35b, 36a; L. I. 52.47; Mt. 114.84b, 85a: Vā. 46.35. 1. Vā. -ta-. 2. Vā. -taḥ. 3. L. -taś caiva. 4. L. nilayaḥ sadā.

26a = Mt. 114.85b. | 26a = Bḍ. I. 17.36b; Vā. 46.36a. 1. Bḍ.1 -gaṃ.

26b = Bḍ. I. 17.37a; Mt. 114.86a; Va. 46.36b. 1. Mt. bhūtair api viśiṣṭāni.

teṣāṃ *vi*vṛddhir bahudhā[1] dṛśyate deva[2]mānuṣī[3], |
aśakyā[4] parisaṃkhyātuṃ śraddheyā*nu*[5]bubhūṣatā[6]. || 27 ||

Himavān yakṣamukhyānāṃ bhūtānām Iśvarasya ca, |
sarvādriṣu Mahādevo Hariṇā Brahmaṇ-Āmbayā || 27₁ ||
Nandinā ca gaṇaiś caiva varṣeṣu ca vaneṣu ca. |
Nīla-Śveta-Triśṛṅge ca bhagavān Nīlalohitaḥ |
siddhair devaiś ca pitṛbhir dṛṣṭo nityaṃ viśeṣataḥ. || 27₂ ||

---

27 = Bḍ. I. 17.37bc; Mt. 114.56bc; Vā. 46.37. 1. Mt. -ṣāṃ vṛddhir bahuvidhā; Vā. -lā. 2. Bḍ. divya-. 3. Mt. -ṣaiḥ. 4. Bḍ. na saṃkhya; Vā. na śakyā. 5. Bḍ.1 -ya tu; Mt. -yā ca. 6. Bḍ.1 -tām.

27₁ = L. I. 52.48.
27₂ = L. I. 52.49, 50a; cfr. 25.

5. Kapitel

(Bḍ. I. 18.1—84; Mt. 121.2—82; Vā. 47.1—80)

Madh[1]ye Himavataḥ pṛṣṭhe[2] Kailāso nāma parvataḥ, |
tasmin nivasati śrīmān Kuberaḥ saha g*uhyak*aiḥ[3], || 1 ||
apsaro'nu*car*o[1] rājā[2] modate hy Alakādhipaḥ. |
Kailāsapādāt[3] saṃbhūtaṃ puṇyaṃ śītajalaṃ śubham || 2 ||
Mandaṃ nāmnā, kumudva*t* ta*t* saras tu[1] dadhi[2]saṃnibham. |
tasmād divyā[3] pra*bhav*ati[4] nadī Mandākinī śubhā, || 3 ||
divyaṃ ca Nandanaṃ tatra[1] tasyās tīre mahad vanam. |
prāguttareṇa Kailāsād divyaṃ *sarvauṣadhiṃ*[2] girim || 4 ||
s*arv*a[1]dhātumayaṃ *citr*aṃ[2] Suv*el*aṃ[3] parvataṃ prati |
Candraprabho nāma giriḥ *su*śubhro[4] ratnasaṃnibhaḥ. || 5 ||
ta*sya pād*e *mahad*[1] divyam Ac[2]chodaṃ nāma tat *saraḥ*[3], |
tasmād divyā[4] prabhavat*i*[5] hy Ac[6]chodā *nāma nimnagā*[7]. || 6 ||
tasyās tīre mahad[1] divyaṃ vanaṃ[2] Caitrarathaṃ śubham[3]. |
tasmin girau nivasati Maṇibhadraḥ sahānugaḥ || 7 ||

---

1 = Bḍ. I. 18.1; Mt. 121.2; Vā. 47.1ab. 1. Vā. sav-. 2. Vā. parśve. 3. Bḍ. Vā. rākṣasaiḥ.

2 = Bḍ. I. 18.2; Mt. 121.3; Vā. 47.1c, 2a. 1. Mt. -nugato. 2. Vā. -gaṇa-saṃyukto. 3. Mt. -pāda-.

3 = Bḍ. I. 18.3; Mt. 121.4; Vā.47.2b, 3a. 1. Bḍ. tû-; Mt. -dodakaṃ nāma saraḥ payas tu. 2. Vā. -mudvantaṃ śaradambuda-. 3. Bḍ. -yāt. 4. Mt. -māt pravā(a)hate divyā.

4 = Bḍ. I. 18.4; Mt. 121.5; Vā. 47.3b, 4a. 1. Bḍ.1 -navanaṃ. 2. Bḍ.2 -dhaṃ; Mt. -saugandhikaṃ; Vā. -yasattvauṣadhaṃ.

5 = Bḍ. I. 18.5; Mt. 121.6; Vā. 47.4b, 5a. 1. Bḍ. ratna-; Vā. sura-. 2. Mt. divyaṃ. 3. Bḍ. sabalaṃ; Vā. suvarṇaṃ. 4. Mt. -rir yaḥ śubhro; Vā. sa śuddho.

6 = Bḍ. I. 18.6; Mt. 121.7; Vā. 47.5b, 6a. 1. Bḍ.2 mahā-; Mt. tatsamīpe saro. 2. Bḍ.1 Svac-. 3. Mt. viśrutaṃ. 4. Bḍ. -yāt. 5. Mt. -mat prabhavate divyā. 6. Bḍ.1 Svac-. 7. Mt. nadī hy Acchoda(i)kā subhā.

7 = Bḍ. I. 18.7; Mt. 121.8; Vā. 47.6b, 7a. 1. Mt. vanaṃ. 2. Mt. mahac. 3. Vā. smṛtam.

yakṣasenāpatiḥ krūro[1] guhyakaiḥ parivāritaḥ. |
puṇyā Mandākinī *caiva*[2] nadī *hy* Ac[3]chodakā[4] *tathā*[5] || 8 ||
mahīmaṇḍalamadhye*na*[1] praviṣṭe *tu*[2] mahodadhim. |
Kailāsād[3] dakṣiṇe prācyāṃ śivasa*tt*vau[4]ṣadhiṃ girim[5] || 9 ||
manaḥśilāmayaṃ divyaṃ *Piśaṅga*ṃ[1] parvataṃ prati |
lohito hemaśṛṅgas tu[2] giriḥ Sūryaprabho mahān. || 10 ||
tasya pāde mahad divyaṃ Lohitaṃ *nā*ma *t*at[1]saraḥ, |
tasmāt prabhavat*e* puṇy*o*[2] Lauhitya*ḥ s*a[3] nado[4] mahān. || 11 ||
d*ev*ā[1]raṇyaṃ viśokaṃ ca tasya tīre mahad[2] vanam, |
tasmin girau nivasati yakṣo Maṇidha[3]ro vaśī || 12 ||
saumyaiḥ sudhārmikaiś caiva guhyakaiḥ parivāritaḥ. |

Kailāsāt paścimodīcyāṃ Kakudmān auṣadhīgiriḥ, || 13 || Kakudmati ca Rudrasya utpattiś ca Kakudminaḥ, | tadañjanaṃ Traikakudaṃ, śailaṃ Trikakudaṃ prati || 13$_{1}$ ||	Kailāsād dakṣiṇe pārśve krūrasattvauṣadhi*ṃ*[1] giri*m*[2] | Vṛtrakāyāt kilôtpannam añjanaṃ Trikakuṃ prati || 13 ||

sarvadhātumayas tatra sumahān Vaidyuto giriḥ, |
tasya pāde *saraḥ puṇ*yaṃ[1] Mānasaṃ siddhasevitam. || 14 ||
tasmāt prabhavate puṇyā Sarayūr loka*pā*vanī[1], |
tasyās tīre vanaṃ divyaṃ Vaibhrājaṃ nāma viśrutam. || 15 ||

---

8 = Bḍ. I. 18.$_{8}$; Mt. 121.$_{9}$; Vā. 47.$_{7}$b, $_{8}$a. 1. Vā. -ra-. 2. Mt. nāma. 3. Bḍ.$_{1}$ Svac-. 4. Vā. nimnag-Àcchodikā. 5. Bḍ. ca yā; Mt. śubhā.
9 = Bḍ. I. 18.$_{9}$; Mt. 121.$_{10}$; Vā. 47.$_{8}$b, $_{9}$a. 1. Mt. -ye tu. 2. Bḍ. Vā. te. 3. Mt. -sa-. 4. Mt. śivaṃ sarvau-. 5. Vā. gurum.
10 = Bḍ. I. 18.$_{10}$; Mt. 121.$_{11}$; Vā. 47.$_{9}$b, $_{10}$a. 1. Bḍ.$_{1}$ Citrāṅgaṃ; Bḍ.$_{2}$ Piśannaṃ; Mt. Suvelaṃ. 2. Bḍ. -gaś ca.
11 = Bḍ. I. 18.$_{11}$; Mt. 121.$_{12}$; Vā. 47.$_{10}$b, $_{11}$a. 1. Mt. sumahat. 2. Bḍ. Vā. puṇyaḥ prabhavati. 3. Mt. -yaś ca. 4. Vā. sadano.
12 = Bḍ. I. 18.$_{12}$; Mt. 121.$_{13}$; Vā. 47.$_{11}$b, $_{12}$a. 1. Mt. divyā-. 2. Vā. -hā-. 3. Vā. -va-.
13a = Bḍ. I. 18.$_{13}$a; Mt. 121.$_{14}$a; Vā. 47.$_{12}$b.

13b = Mt. 121.$_{14}$b. 13$_{1}$ = Mt. 121.$_{15}$.	13bc = Bḍ. I. 18.$_{13}$b, $_{14}$a; Vā. 47.$_{13}$. 1. Bḍ.$_{1}$ -dhir; Vā. -dhaṃ. 2. Bḍ.$_{1}$ -riḥ.

14 = Bḍ. I. 18.$_{14}$b, $_{15}$a; Mt. 121.$_{16}$; Vā. 47.$_{14}$. 1. Mt. mahad divyaṃ.
15 = Bḍ. I. 18.$_{15}$b, $_{16}$a; Mt. 121.$_{17}$; Vā. 47.$_{15}$. 1. Bḍ. -viśrutā; Vā. -bhāvanī.

Kuberānucaras ta*tra*[1] Praheti[2]tanayo vaśī |
Brahm*āpeto*[3] nivasati rākṣaso 'nantavikramaḥ |
| antarikṣacarair ghorair yātudhānaśatair vṛtaḥ. ‖ 16 ‖

Kailāsāt paścimām āśāṃ | aparena tu Kailāsā*t*
divyaḥ sarvauṣadhir giriḥ | *puṇ*[1]yasattvauṣadhi*ṃ*[2] giri[3]*m* |
A[1]ruṇa*ṃ*[2] parvataśreṣṭh*a*ṃ[3] rukmadhātu*mayaṃ prati*[4] ‖ 17 ‖
Bhavasya dayitaḥ śrīmān parvato *megh*a[1]saṃnibhaḥ |
śātakaum[2]bhamayaiḥ *śubhr*aiḥ[3] śilājālaiḥ samā*vṛ*[4]taḥ ‖ 18 ‖
śatasaṃkhyais tāpanīyaiḥ śṛṅ[1]gair divam ivôllikhan, |
*Śṛṅgav*ān[2] *sa*[3] mahādivyo durgaḥ[4] śailo *him*ā[5]citaḥ. ‖ 19 ‖
tasmin girau nivasati Giriśo dhūmralohitaḥ[1], |
tasya pādāt prabhavati Śailodaṃ nāma tatsaraḥ. ‖ 20 ‖
tasmāt prabhavate puṇ[1]yā Śailodā *nāma nimnagā*[2], |
sā *V*[3]akṣu-Sī[4]tayor madhye praviṣṭā *Lavaṇ*o[5]dadhim. |
| tasyās tīre vanaṃ divyaṃ viśrutaṃ Surabhîti vai. ‖ 21 ‖
asty ut[1]tareṇa Kailāsāc chiva[2]sa*ttv*au[3]ṣadhi*ṃ*[4] giri*m*[5] |
Gauraṃ[6] *nāma giri*[7]śreṣṭhaṃ[8] haritālamayaṃ prati[9] ‖ 22 ‖

16ab = Bḍ. I. 18.16b, 17a; Mt. 121.18; Vā. 47.16ab. 1. Mt. tasmin. 2. Vā. -tṛ-. 3. Mt. -madhātā; Vā. T. -mapāto.
| 16c = Bḍ. I. 18.17b; Vā. 47.16c.

17a = Mt. 121.19a. | 17a = Bḍ. I. 18.18a; Vā. 47.17a. 1. Vā. -sān Mukh-. 2. Bḍ.1 -dhir. 3. Bḍ. -rir.

17b = Bḍ. I. 18.18b; Mt. 121.19b; Vā. 47.17b. 1. Mt. Va-. 2. Bḍ.1 Mt. -ṇaḥ. 3. Bḍ.1 Mt. ṭho. 4. Bḍ.1 -yaḥ śubhaḥ; Bḍ.2 -yaṃ girim; Mt. vibhūṣitaḥ.

18 = Bḍ. I. 18.19; Mt. 121.20; Vā. 47.18. 1. Mt. haima-. 2. Vā. -kum-. 3. Mt. divyaiḥ. 4. Mt. -mācitaḥ.

19 = Bḍ. I. 18.20; Mt. 121.21; Vā. 47.19. 1. Vā. śuṅ-. 2. Bḍ. muñjavāṃs; Vā. sañjavān. 3. Bḍ. tu; Mt. su-. 4. Vā. -ga-. 5. Bḍ. -māñ-; Mt. mahā-.

20 = Bḍ. I. 18.21; Mt. 121.22; Vā. 47.20. 1. Bḍ. -locanaḥ.

21ab = Bḍ. I. 18.22; Mt. 121.23; Vā. 47.21. 1. Vā. div-. 2. Mt. nadī Śailodakā śubhā. 3. Bḍ. Mt. Vā. C-. 4. Bḍ. -ṣuḥ-Sī-; Vā. -ṣuḥ-Śī-. 5. Mt. paścimo-.
| 21c = Bḍ. I. 18.23a; Vā. 47.22a.

22 = Bḍ. I. 18.23b, 24a; Mt. 121.24; Vā. 47.22b, 23a. 1. Bḍ. savyot-. 2. Bḍ. Mt. -vaḥ. 3. Mt. sarvau-. 4. Bḍ.1 -dhir; Mt. Vā. T. -dho. 5. Bḍ.1 Mt. Vā. T. -riḥ. 6. Vā. -ro. 7. Mt. -raṃ tu parvata-. 8. Vā. -ro nāma giristatra. 9. Vā. -yaḥ śubhaḥ.

hiraṇyaśṛṅgaḥ sumahān[1] divy*o Maṇi*[2]mayo giriḥ. |
tasya pāde mahad divyaṃ *śubhaṃ*[3] kāñcanavālukam || 23 ||
ramyaṃ Bindusaro nāma, yatra rājā[1] Bhagīrathaḥ |
Gaṅgā*nimittaṃ*[2] rājarṣir uvāsa bahulāḥ samāḥ: || 24 ||
divaṃ yāsyant*i*[1] me[2] pūrve Gaṅgātoy*apari*plutāḥ[3]. |
tatra tripathagā devī prathamaṃ tu pratiṣṭhitā, || 25 ||
Somapādāt[1] prasūtā sā saptadhā prati*pad*[2]yate; |
yūpā maṇimayās tatra *citayaś*[3] ca hiraṇmayāḥ, || 26 ||
tatrêṣṭvā *tu gataḥ*[1] siddh*iṃ*[2] Śakraḥ *sarvaiḥ* sur*aiḥ*[3] saha. |
div*i*[4] chāyāpath*o yas tu*[5] *anu*nakṣatra[6]maṇḍalam[7] || 27 ||
dṛśyate bhās*varo*[1] rātrau, devī tripathagā tu sā |
antarikṣaṃ divaṃ caiva bhāvay*antī*[2] bhuvaṃ gatā[3], || 28 ||
Bhavottamāṅge patitā saṃruddhā yogamāyayā. |
tasyā ye bindavaḥ kecit kruddhāyāḥ patitā bhuvi[1], || 29 ||
kṛtaṃ tu tair bindusaras[1], tato Bindusaraḥ smṛtam, |
tat*o* niruddhā *sā devī*[2] Bhavena s*mayatā kila*[3]. || 30 ||
| cintayām āsa manasā Śaṃkarakṣepaṇaṃ prati: |
bhittvā viśāmi Pātālaṃ srotasâgṛhya Śaṃkaram. || 31 ||
jñātvā tasyā a[1]bhiprāyaṃ krūraṃ devyāś cikīrṣitam |
tirobhāvayituṃ buddhir āsīd aṅgeṣu tāṃ nadīm. || 32 ||

---

23 = Bḍ. I. 18.24b, 25a; Mt. 121.25; Vā. 47.23b, 24a. 1. Mt. -ha-. 2. Mt. -yauṣadhi-. 3. Bḍ.2 Mt. saraḥ.
24 = Bḍ. I. 18.25b, 26a; Mt. 121.26; Vā. 47.24b, 25a. 1. Vā. yāto. 2. Mt. -gārthe sa tu.
25 = Bḍ. I. 18.26b, 27b; Mt. 121.27; Vā. 47.25b, 26a. 1. Mt. -tu. 2. Bḍ.1 te; Bḍ.2 -mat-. 3. Mt. -yāplutāsthikāḥ.
26 = Bḍ. I. 18.27c, 28a; Mt. 121.28; Vā. 47.26b, 27a. 1. Vā. -da-. 2. Mt. pravibhaj-. 3. Bḍ. vitatāś; Mt. vimānāś.
27 = Bḍ. I. 18.28b, 29a; Mt. 121.29; Vā. 47.27b, 28a. 1. Mt. kratubhiḥ. 2. Mt. -dhaḥ; Vā. Śarvaṃ. 3. Mt. suragaṇaiḥ. 4. Mt. -yaś. 5. Mt. -thas tatra. 6. Mt. nakṣatrāṇāṃ tu. 7. Bḍ. -laḥ.
28 = Bḍ. I. 18.29b, 30a; Mt. 121.30; Vā. 47.28b, 29a. 1. Mt. -sura. 2. Mt. -yitva. 3. Bḍ. surāpagā.
29 = Bḍ. I. 18.30b, 31a; Mt. 121.31; Vā. 47.29b, 30a. 1. Vā. -tāḥ kṣitau.
30 = Bḍ. I. 18.31b, 32a; Mt. 121.32; Vā. 47.30b, 31a. 1. Mt. bahusaras; Vā. bindu-usaras tatra. 2. Mt. tatas tasyā niruddhāyā; Vā. devī sā. 3. Mt. sahasā ruṣā.
| 31a = Bḍ. I. 18.32b; Vā. 47.31b.
31b = Bḍ. I. 18.33a; Mt. 121.33b; Vā. 47.32a.
32 = Bḍ. I. 18.33b, 34a; Mt. 121.33a, 34b; Vā. 47.32b, 33a. 1. Mt. -ya hy a-.

| *tasy*â[1]valepaṃ taṃ jñātvā[2] *nad*[3]yāḥ kruddhas tu Śaṃkaraḥ |
| *nyaruṇac ca*[1] śirasy enāṃ vegena patitāṃ[2] bhuvi. || 33 ||
etasminn eva kāle tu dṛṣṭvā rājānaṃ agrataḥ |
dhamanīsaṃtataṃ kṣīṇaṃ kṣudhā vyākuliten[1]driyam: || 34 ||
anena toṣitaś câhaṃ nadyarth*aṃ*[1] pūrvam eva *hi*[2]. |
buddhvâsya varadānaṃ tu[3] kopaṃ n*i*yat*arāṃs tu saḥ*[4] || 35 ||
Brahmaṇo vacanaṃ[1] śrutvā: dhāraya svarṇadīm iti[2]. |
tato visarjayām āsa saṃruddhāṃ svena tejasā || 36 ||
nadīṃ Bhagīrathasyârthe tapasôgreṇa toṣitaḥ. |
tato visarjayām āsa
sapta srotāṃsi Gaṅgayā: || 37 ||

tato vi*sṛ*j[1]yamānāyāḥ
srotas tat sapta*dhā*[2] gatam: || 37 ||

t*israḥ*[1] prācīm abhimukhaṃ, pratīcīṃ t*isra*[1] eva tu[2], |
*nadyā*ḥ srot*as tu Gaṅgā*[3]yāḥ pratyapadyata[4] saptadhā. || 38 ||
Nālinī Hlādinī caiva Pāvanī caiva prācyagāḥ[1], |
Sītā V[2]akṣuś ca Sindhuś ca pratī*cīṃ diśam āśrit*āḥ[3]. || 39 ||
saptamī tv anugā[1] tāsāṃ dakṣiṇena Bhagīratham, |
tasmād Bhāgīrathī *yā*, sā[2] praviṣṭā *Lava*[3]ṇodadhim. || 40 ||

| 33a = Bḍ. I. 18.34b; Mt. 121.34a; Vā. 47.33b. 1. Mt. athâ-. 2. Bḍ.1 jñātvā tu; Vā. taṃ buddhvā. 3. Mt. tas-.

| 33b = Bḍ. I. 18.35a; Vā. 47.33c. 1. Bḍ.2 nivartata; Vā. nirudhya tu. 2. Bḍ. -tantīṃ.

34 = Bḍ. I. 18.35b, 36a; Mt. 121.35; Vā. 47.34. 1. Bḍ. -dhayā vyākulen-; Vā. parigaten-.

35 = Bḍ. I. 18.36b, 37a; Mt. 121.36; Vā. 47.35. 1. Mt. -the. 2. Bḍ.2 Mt. tu. 3. Bḍ. ca. 4. Mt. tataḥ kopaṃ nyayacchata.

36 = Bḍ. I. 18.37b, 38a; Mt. 121.37; Vā. 47.36ab. 1. Vā. hi vacaḥ. 2. Mt. yad uktaṃ dhārayan nadīm; Vā. pratijñādhāraṇaṃ prati.

37a = Bḍ. I. 18.38b; Mt. 121.38a; Vā. 47.36c.

37b = Mt. 121.38b.

37b = Bḍ. I. 18.39a; Vā. 47.37a. 1. Vā. -sarj-. 2. Vā. -tāṃ.

38 = Bḍ. I. 18.39b, 40a; Mt. 121.39; Vā. 47.37b, 38a. 1. Mt. trīṇi; Vā. traya(ḥ). 2. Vā. ca; Mt.2 trīṇy athaiva ca (tu). 3. Mt. srotāṃsi tripathāyās tu. 4. Mt. -yanta.

39 = Bḍ. I. 18.40b, 41a; Mt. 121.40; Vā. 47.38b, 39a. 1. Vā. prāg gatā; Mt.2 -gā. 2. Bḍ. Mt. Vā. C-. 3. Bḍ. āsthitāḥ; Mt. tisras tā vai pratīcyagāḥ.

40 = Bḍ. I. 18.41b, 42a; Mt. 121.41; Vā. 47.39b, 40a. 1. Bḍ.1 anvagāt. 2. Mt. sā vai. 3. Mt. dakṣi-.

sapta caitāḥ plāvayanti
varṣaṃ tu Himasāhvayam, |

saptaitā bhāvayantî*daṃ*[1]
Himāhvaṃ varṣam eva tu, |

prasūtāḥ sapta nadyas tāḥ[1] śubhā Bindusarodbhavāḥ, || 41 ||
nāna[1]deśān *plā*[2]vayan*tyo*[3] Mlecchaprāyāṃś ca[4] sarvaśaḥ |
| upagacchanti tāḥ sarvā, yato varṣati Vāsavaḥ: || 42 ||

Saśailān Kukurān Raudhrān
Barbarān Yavanān *Khasān*[1] |

Sirin[1]dhrān Kuntalāṃś Cīnān
Barbarān Yava*n*ān[2] *Druhān*[3] |

Pu*lindā*ṃś[1] ca Kul*indā*ṃś[2] ca. Aṅgalokava[3]rāś ca ye[4]. || 43 ||
kṛtvā dvi[1]dhā *Sindhumaruṃ*[2] *Sītâgat*[3] *paścimo*[4]dadhim. |
atha *Cīna*[5]marūṃś caiva Taṅganāṃś[6] *caiva Śū*[7]likān || 44 ||
*Bhadrā*ṃs[1] Tuṣārāṃl *Lampākā*n[2] Pah[3]lavān *P*āradāñ[1] Chakān[5], |
etāñ janapadā*n* *V*[6]akṣuḥ plāvay*antī* gatôdadhiṃ[7]. || 45 ||
Darad*āṃś ca sa-Kāśmīrān*[1] Gāndhārān Aurasān[2] Kuh*ān*[3] |
Śivapaurān[4] Indra*padā*n[5] Vasatī*ṃś*[6] ca *Visarjayan*[7] || 46 ||

41a = Mt. 121.42a.

41a = Bḍ. I. 18.42b; Vā. 47.40b. 1. Vā. -îha-.

41b = Bḍ. I. 18.43a; Mt. 121.42b; Vā. 47.41a. 1. Mt. tu.

42a = Bḍ. I. 18.43b; Mt. 121.43a; Vā. 47.41b. 1. Mt. tān. 2. Va. bha-. 3. Mt. -ti sma. 4. Bḍ. -yāṃs tu.

| 42b = Bḍ. I. 18.44a; Vā. 47.42a.

43a = Mt. 121.45b. 1. Mt. V. Chakān.

43a = Bḍ. I. 18.44b; Va. 47.42b. 1. Bḍ. Śilīn-. 2. Va. -sān. 3. Bḍ. -nādhrakān.

43b = Bḍ. I. 18.45a; Mt. 121.44a; Va. 47.43a. 1. Bḍ. Puṣkarāṃś; Mt.2 Pulikaṃś; Vā. Ruṣāṇāṃś. 2. Mt. Kulatthāṃś; Vā. Kuṇindāṃś. 3. Bḍ.1 Ancola-dvica-; Bḍ.2 Aṅgalokaca-. 4. Mt. -kyān varāṃś ca yān.

44 = Bḍ. I. 18.45b, 46a; Mt. 121.44b, 45a; Vā. 47.43b, 44a. 1. Bḍ. tri-. 2. Bḍ.1 Siṃhavantaṃ; Bḍ.2 Siṃhamaruṃ; Mt. Himavantaṃ. 3. Mt. praviṣṭa. 4. Mt. dakṣiṇo-. 5. Mt. Vīra-. 6. Bḍ.1 Tālāṃś ca; Mt. Kālikāṃś. 7. Bḍ.1 masamū-; Vā. T. sarvamū-; V. sarva-Śu-; Bḍ.3 tālatān āśramarūjikān.

45 = Bḍ. I. 18.46b, 47a; Mt. 121.45b, 46a; Vā. 47.44bc. 1. Bḍ.2 Andhāṃs; Va. s-Āndhrāṃs. 2. Mt. Tuṣārān Barbarākārān; Vā. -raṃs Tampākān. 3. Bḍ. Bā-. 4. Bḍ. Pāraṭān; Vā. Daradāñ. 5. Bḍ. Khaśān. 6. Bḍ. Mt. Vā. -dāṃś C. 7. Mt. -yitvôdadhiṃ gatā.

46 = Bḍ. I. 18.47b, 48a; Mt. 121.46b, 47a; Vā. 47.45. 1. Mt. -dorjagudaṃś caiva. 2. Bḍ.1 Raurasān; Vā. Varapān. 3. Bḍ.1 Kuhān; Bḍ.2 Kurūn; Vā. Hradān. 4. Bḍ. -śailān. 5. Mt. -marūn; Vā. -hāsān. 6. Bḍ. -tiś; Mt. -tīn; Vā. Vadātīṃś. 7. Bḍ.1 -jamān; Bḍ.2 jitaṃ jayān; Mt. -tīn samatejasam.

Saindhavān *Ra*ndhrakarakān[1] Chamaṭ[2]-*Ā*bhī*r*a-Ro*ha*[3]kān |
Śunāmukhāṃś c-Òr*dhr*a[4]marūn[5] Sindhur etān niṣevate[6]. || 47 ||
gandharvān[1] kinnarān yakṣān rakṣo-vidyādhar-oragān |
Kalāpagrāmakāṃś caiva *Pāradāṃs Taṅgaṇ*ān[2] *Kh*asān[3] || 48 ||
Kirātāṃś ca Pulindāṃś ca Kurūn *sa*[1]-Bharatān api |
Pāñ[2]cālān[3] K*āśi*-Matsyāṃś *ca*[4] M*a*[5]gadh-Āṅgāṃś[6] tathaiva ca || 49 ||
*Bra*h[1]mottarāṃś ca Vaṅgāṃś ca Tāmra[2]liptāṃs tathaiva ca, |
etañ janapadān ār[3]yān Gaṅgā bhāvayate śubhā;[4] || 50 ||
tataḥ pratihatā Vindhye[1] praviṣṭā dakṣiṇo[2]dadhim. |
tataś ca[3] Hlādinī puṇyā prācīnā[4]bhimukh*ī*[5] yayau || 51 ||
plāvayanty Upa*bhog*āṃś ca[1] Niṣadhā*ṇāṃ ca jātay*aḥ[2] |
Dhīvarān Ṛṣikāṃś caiva tathā Nīlamukhān api || 52 ||
Kekarān[1] Uṣṭra[2]karṇāṃś ca Kirātān api caiva hi |
Kālo*da*[3]rān Vi*v*ar[4]ṇāṃś ca Ku*mār*ān[5] Svarṇabhūmikān[6] || 53 ||
sā maṇḍale[1] samudrasya tirobhūtânu[2]pūrvataḥ[3]. |
tatas tu *Pāra*ṇī[4] câpi[5] prācīm eva diśaṃ yayau[6] || 54 ||

---

47 = Bḍ. I. 18.48b, 49a; Mt. 121.47b, 48a; Vā. 47.46. 1. Mt. -vān Urvasān Barban-. 2. Vā. T. Bhramar-; V. Bhramaṭ-. 3. Mt. Kupathān Bhīma-Roma-. 4. Mt. c-Òrda-. 5. Vā. T. -manūn. 6. Vā. T. siddhacāraṇasevitān.

48 = Bḍ. I. 18.49b, 50a; Mt. 121.48b, 49a; Vā. 47.47. 2. Bḍ. -va-. 2. Bḍ.1 Tadgaṇān; Bḍ.2 Tāgaṇāś; Mt. tathā Kiṃpuruṣān; Vā. T. -dān Sīgaṇān. 3. Bḍ. -śān; Mt. narān.

49 = Bḍ. I. 18.50b, 51a; Mt. 121.49b, 50a; Vā. 47.48. 1. Mt. vai. 2. Bḍ.1 Vā. Pañ-. 3. Vā. -la-. 4. Mt. Kauśikān Matsyān. 5. Mt. Mā-. 6. Vā. -gās.

50 = Bḍ. I. 18.51b, 52a; Mt. 121.50b, 51a; Vā. 47.49. 1. Bḍ. Suh-. 2. Vā. -ma-. 3. Bḍ.1 mān-. 4. Bḍ.1 Vā. T. -bhān.

51 = Bḍ. I. 18.52b, 53a; Mt. 121.51b, 52a; Vā. 47.50. 1. Bḍ. -yāt. 2. Bḍ. lavaṇo-. 3. Mt. -tas tu; Vā. c-Â-. 4. Bḍ. -cīm a-. 5. Bḍ. Vā. V. -khā.

52 = Bḍ. I. 18.53b, 54a; Mt. 121.52b, 53a; Vā. 47.51. 1. Bḍ. -bhāgāṃś ca; Mt. Upakāṃś caiva. 2. Bḍ.1 Naiṣadhāṃś ca Trigartakān; Bḍ.2 Naiṣādyāyāś ca yojanaḥ; Mt. -dhān api sarvaśaḥ.

53 = Bḍ. I. 18.54b, 55a; Mt. 121.53b, 54a; Vā. 47.52. 1. Vā. Keralān. 2. Bḍ. Auṣṭra; Mt. T. -Eka-. 3. Mt. -lañja-. 4. Mt. -kar-. 5. Bḍ.2 Kumīnān; Mt. Kuśikān. 6. Mt. T. -gabhaumakān; Vā. -bhūṣitān.

54 = Bḍ. I. 18.55b, 56a; Mt. 121.54b, 55a; Vā. 47.53. 1. Bḍ. ā maṇḍalaṃ. 2. Bḍ. -tāṃś ca. 3. Mt. tīre bhūtvā tu sarvaśaḥ. 4. Mt. Nālinī. 5. Vā. caiva. 6. Vā. gatā.

Ku[1]pathān plāvayantī *sā*[2] Indradyumnasaro 'pi *ca*[3] |
tathā Khara[4]pathā*ṃś caiva*[5] Vetra[6]śaṅkupathān api || 55 ||
madhyen-Òjjānakamarūn[1] Kuthaprāvaraṇān yayau, |
Indradvīpasam*udr*e[2] tu[3] praviṣṭā Lavaṇodadhim. || 56 ||
tatas tu[1] *Nālinī*[2] prāyāt[3] prācīm āśāṃ javena tu |
Tomarān plā[4]vayant*îha*[5] Haṃsamārgān sa-*Hūhu*kān[6], || 57 ||
pūrvān deśāṃs ca sevantī bhittvā sā bahudhā gir*īn*[1] |
Karṇaprāvaraṇān prāpya[2] *gatā* s-Âś[3]vamukhān api. || 58 ||
Sik*atā*[1]parvatam*a*ruṃ[2] gatvā Vidyādharān *yayau*[3] |
*N*emi[4]maṇḍalakoṣṭh*e*[5] tu[6] praviṣṭā sā maho[7]dadhim[8]. || 59 ||
tāsāṃ nadyupanadyas *ca*[1] śataśo 'tha sahasraśaḥ |
upagacchanti tā*ḥ sarvā*[2], yato varṣati Vāsavaḥ. || 60 ||
Vasvau[1]kasā*y*ās tīre tu van*e*[2] Surabhi*viśrute*[3] |
hiraṇyaśṛṅge[4] vasati vidvān Kauberako vaśī || 61 ||
Yajñopetaḥ *sa*[1] sumahān amitaujāḥ suvikramaḥ. |
tatr-Âgastyaiḥ[2] parivṛto[3] vidvadbhir brahmarākṣasaiḥ, || 62 ||

---

55 = Bḍ. I. 18.56b, 57a; Mt. 121.55b, 56a; Vā. 47.54. 1. Bḍ. su-; Vā. a-. 2. Bḍ. -tîha tv; Vā. -tîha. 3. Mt. -sarāṃsy api. 4. Vā. -ra-. 5. Mt. -thān deśān. 6. Vā. Indra-.

56 = Bḍ. I. 18.57b, 58a; Mt. 121.56b, 57a; Vā. 47.55. 1. Bḍ. -yatojanakim atho; Vā. -yen-Òdyānamakarān. 2. Bḍ. -draṃ; Mt. T. -samīpe. 3. Mt. V. -pasamudrānte.

57 = Bḍ. I. 18.58b, 59a; Mt. 121.57b, 58a; Vā. 47.56. 1. Vā. -taś ca. 2. Mt. Pāvanī. 3. Vā. câgāt. 4. Bḍ. bhā-. 5. Mt. -tī ca. 6. Bḍ. sa-Haihayān; Mt. sa-Mûhakān; Vā. -hūkān.

58 = Bḍ. I. 18.59b, 60a; Mt. 121.58bc; Vā. 47.57. 1. Mt. -rim. 2. Va. -nāṃś caiva. 3. Bḍ. saṃgaty-Âś-; Vā. prāpya c-Âś-.

59 = Bḍ. I. 18.60b, 61a; Mt. 121.59; Vā. 47.58. 1. Mt. siktvā. 2. Mt. -meruṃ sā; Vā. -marūn. 3. Mt. api. 4. Bḍ.1 Naga-; Bḍ.2 Ravi-; Mt.1 Śaimi-; V. Soma-; Mt.2 Śaumi-. 5. Bḍ. madhyena; Mt. -ṭhaṃ. 6. Bḍ. -lamadhyena. 7. Bḍ. Lavaṇo-. 8. Mt. sā praviṣṭā mahat saraḥ.

60 = Bḍ. I. 18.61b, 62a; Mt. 121.60; Vā. 47.59. 1. Mt. -yo 'nyāḥ. 2. Mt. tā nadyo.

61 = Bḍ. I. 18.62b, 63a; Mt. 121.61; Vā. 47.60. 1. Vā. T. -vo-. 2. Bḍ. -naṃ. 3. Bḍ. -tam; Mt. tīre Vaṃśaukasārāyāḥ Surabhir nāma tad vanam. 4. Mt. -ga; Vā. Hariśṛṅge tu.

62 = Bḍ. I. 18.63b, 64a; Mt. 121.62; Vā. 47.61ab. 1. Bḍ. -taś ca; Mt. -ṅad apetaḥ. 2. Bḍ. -tratyais taiḥ. 3. Mt. -tā.

Kuberānucarā hy ete catvāras tat[1]samāḥ *smṛtāḥ*[2]. |
evam eva tu vijñeyā *ṛ*d[3]dhiḥ parvatavāsinām || 63 ||
paraspareṇa dviguṇā dharmataḥ kāmato 'rthataḥ. |
Hemakūṭasya pṛṣṭhe tu *Varcovan*[1] *nāma* tat[2]saraḥ[3], || 64 ||
*Mana*svi*nī*[1] prabhavati tasmāj Jyotiṣmatī *ca*[2] yā[3] |
avagāḍhe[4] hy ubhayataḥ samudrau pūrvapaścimau. || 65 ||
saro Viṣṇupadaṃ nāma Niṣadhe parvatottame, |
tas[1]mād *dvayaṃ*[2] prabhavati G*ā*n[3]dharvī N*a*kulī[4] ca *te*[5]. || 66 ||
Meroḥ pārśvāt[1] prabhavati hradaś Candraprabho mahān, |
tatra Jambū[2]nadī puṇyā, yasyāṃ[3] Jāmbūnadaṃ smṛtam[4]. || 67 ||
Payodaṃ[1] tu *saro*[2] Nīl*e*[3] su[4]śubhr*aṃ*[5] puṇḍarīkav*at*[6], |
Puṇḍarīkā[7] Payodā[8] ca tasmā*n nadyau vinirgate*[9]. || 68 ||
Śvetāt prabhavate puṇyaṃ saras[1] t-Ûttaramānasam[2], |
*Jyotsn*ā[3] ca Mṛgakāntā[4] ca tasmād dve saṃ*babhūvatuḥ*[5]. || 69 ||
saraḥ[1] Ku[2]ruṣu vikhyāt*aṃ*[3] padmamīnad*vijā*kul*am*[4] |
| kalpavṛkṣasamākīrṇaṃ madhumat sarvataḥ sukham || 70 ||

---

63 = Bḍ. I. 18.61b, 65a; Mt. 121.63; Vā. 47.61c, 62a. 1. Bḍ. tu. 2. Mt. -māśritāḥ. 3. Mt. sid-.

64 = Bḍ. I. 18.65b, 66a; Mt. 121.64; Vā. 47.62b, 63a. 1. Mt. sarpāṇāṃ; Vā. T. Sāyanaṃ; V. Akṣoda-. 2. Bḍ. -mataḥ. 3. Mt. tat saraḥ smṛtam.

65 = Bḍ. I. 18.66b, 67a; Mt. 121.65; Vā. 47.63b, 64a. 1. Bḍ.2 Manasvatī; Mt. Sarasvatī. 2. Mt. tu. 3. Vā. sā. 4. Vā. T. -gāhya.

66 = Bḍ. I. 18.67b, 68a; Mt. 121.66; Vā. 47.64b, 65a. 1. Mt. yas-. 2. Mt. agre. 3. Mt. Gan-. 4. Mt. -vā-Nukule; Vā. Natvalī. 5. Bḍ. taiḥ; Vā. yā.

67 = Bḍ. I. 18.68b, 69a; Mt. 121.67; Vā. 47.65b, 66a. 1. Vā. paścāt. 2. Mt. Jambūś caiva. 3. Bḍ. -yā. 4. Vā. śubham.

68 = Bḍ. I. 18.69b, 70a; Mt. 121.68; Vā. 47.66b, 67a. 1. Mt. -das. 2. Mt. hrado. 3. Mt. -laḥ. 4. Mt. sa. 5. Mt. -bhraḥ. 6. Mt. -vān. 7. Mt. -kāt. 8. Mt. -dāc. 9. Mt. -mād dve saṃprasūyatām.

69 = Bḍ. I. 18.70b, 71a; Mt. 121.69; Vā. 47.67b, 68a. 1. Mt. sarasas tu saras tv etat smṛtaṃ. 2. Bḍ. Sarayūr Mānasād dhruvam. 3. Mt. T. Mṛgyā; V. Vitastā. 4. Bḍ. -kāmā. 5. Mt. saṃprasūyatām.

70a = Bḍ. I. 18.71b; Mt. 121.70a; Vā. 47.68b. 1. Mt. hradāḥ. 2. Bḍ. Ka-; Vā. madhumat. 3. Mt. -tāḥ; Vā. T. saraḥ puṇyaṃ ca; V. Kuruṣaṃ. 4. Mt. -mīnakulākulāḥ.

| 70b = Vā. 47.69a.

| Rudrakāntam iti khyātaṃ, nirmitaṃ tad Bhavena tu. |
| anye câpy atra vikhyātāḥ padmamīnadvijākulāḥ ‖ 71 ‖

nāmna hradā[1] *Jayā* nāma dvādaśôdadhisaṃnibhāḥ, |
tebhyaḥ Śānti[2] ca Mādhvī ca dve nadyau saṃ*babhūvatuḥ*[3]. ‖ 72 ‖
yāni Kiṃpuruṣādyāni[1], teṣu devo na varṣati, |
udbhidāny[2] udakāny atra pravahanti saridvarāḥ. ‖ 73 ‖

Balāhakaś ca Ṛṣabho
Cakro Maināka eva ca |
viniviṣṭāḥ pratidiśaṃ
nimagnā Lavaṇāmbudhim. ‖ 74 ‖

| Ṛṣabho Dundubhiś caiva
Dhūmraś caiva[1] mahāgiriḥ |
pūrvāyatā mahā*bhāgā*[2]
nimagnā[3] Lavaṇāmbhasi. ‖ 74 ‖

Candrakā*nt*as[1] tathā Droṇaḥ[2] sumahā*ṃś ca*[3] Śilo[4]ccayaḥ |
udag[5]yātā udīcyāṃ *tu*[6] avagāḍhā mahodadhim. ‖ 75 ‖

Cakro Badhirakaś caiva
tathā Nāradaparvataḥ |

| Somakaś ca Varāhaś ca
Nāradaś ca mahīdharaḥ |

pratīcīm[1] āyatās te vai pra*viṣṭā Lavaṇo*[2]dadhim. ‖ 76 ‖

Jīmūto Drāvaṇaś caiva
Mainākaś Candraparvataḥ |

| Ca[1]kro Balāhakaś caiva
Mainākaś *caiva*[2] parvataḥ |

āyatās te mahāśailāḥ samudraṃ dakṣiṇaṃ prati. ‖ 77 ‖
Cakra[1]-Mainākayor madhye vidiśaṃ[2] dakṣiṇāṃ[3] prati[4] |
tatra Saṃvartako nāma, so 'gniḥ pibati tajjalam, |
agniḥ[5] samudravāsas tu[6] aurv*aḥ sa*[7] vaḍavāmukhaḥ. ‖ 78 ‖

| 71 = Bḍ. I. 18.72; Vā. 47.69b, 70a.

72 = Bḍ. I. 18.73; Mt. 121.70b, 71a; Vā. 47.70b, 71a. 1. Mt. te vai. 2. Bḍ. -tā. 3. Mt. -prasūyatām.

73 = Bḍ. I. 18.74; Mt. 121.71b, 72a; Vā. 47.71b, 72a. 1. Mt. Kiṃpuruṣādyani yāny aṣṭau. 2. Bḍ.2 -bhijāny; Vā. -bhijjāny.

74 = Mt. 121.72b, 73a.

| 74 = Bḍ. I. 18.75; Vā. 47.72b, 73a. 1. Bḍ. ca su-. 2. Bḍ. -hāparva. 3. Vā. nimnagā.

75 = Bḍ. I. 18.76; Mt. 121.73b, 74a; Vā. 47.73bc. 1. Bḍ. -draḥ Kākas; Vā. -drakaṅkas. 2. Vā. Prāṇo. 3. Bḍ. -hāntaḥ; Vā. mahān agniḥ. 4. Vā. Śiśo-. 5. Mt. -dagā-. 6. Vā. -yāntā.

76a = Mt. 121.74b.

| 76a = Bḍ. I. 18.77a; Vā. 47.74a.

76b = Bḍ. I. 18.77b; Mt. 121.75a; Vā. 47.74b. 1. Bḍ. -cyām. 2. Mt. -tiṣṭhas te maho-.

77a = Mt. 121.75b.

| 77a = Bḍ. I. 18.78a; Vā. 47.75a. 1. Vā. Va-. 2. Bḍ. -ko yaś ca.

77b = Bḍ. I. 18.78b; Mt. 121.76a; Vā. 47.75b.

78 = Bḍ. I. 18.79, 80a; Mt. 121.76b, 77; Vā. 47.75c, 76. 1. Vā. Candra-.

*dvadaśaite pra*viṣṭā *hi* parvatā[1] Lavaṇodadhim |

chidyamāneṣu pakṣeṣu	Mahendrabhayavitrastāḥ
purā Indrasya vai bhayāt. ‖ 79 ‖	pakṣachedabhayāt *purā*[1]. ‖ 79 ‖

yad etad[1] dṛśyate candre *śvete*[2] kṛṣṇa*śaśākṛti*[3], |
Bhāratasya *tu*[4] varṣasya bhedās te *nava*[5] kīrtitāḥ. ‖ 80 ‖
ihôditasya dṛśyante *tath*ânye[1] 'nyatra *c*ô[2]dite[3], |
uttarottaram eteṣāṃ varṣam ud*ric*[4]yate guṇaiḥ. ‖ 81 ‖
ārogyāyuḥpramāṇābhyāṃ[1] dharmataḥ kāmato 'rthataḥ |
samanvitāni bhūtāni guṇ[2]air etais tu[3] bhāgaśaḥ[4]. ‖ 82 ‖
vasanti nānājātīni teṣu *sarv*e[1]ṣu tāni vai, |
ity e*ṣa*[2] dhāraya*ntî*daṃ[3] pṛthvī viśvaṃ jagatsthitam[4]. ‖ 83 ‖

---

2. Mt. divi san. 3. Vā. -ṇaṃ. 4. Mt. -ṇāpathe. 5. Bḍ. Vā. namna. 6. Vā. -paḥ śrīmān. 7. Mt. -vo 'sau.

79a = Bḍ. I. 18.80b; Mt. 121.78a; Vā. 47.77a. 1. Mt. ity ete parvatā viṣṭāś catvaro.

79b = Mt. 121.78b. | 79b = Bḍ. I. 18.81a; Vā. 47.77b. 1. Vā. tadā.

80 = Bḍ. I. 18.81b, 82a; Mt. 121.79; Vā. 47.77c, 78a. 1. Mt. teṣāṃ tu. 2. Mt. śukle. 3. Mt. -ṇe samāplutiḥ. 4. Mt. te Bhāratasya. 5. Mt. -dā yena pra-.

81 = Bḍ. I. 18.82b, 83a; Mt. 121.80; Vā. 47.78b, 79a. 1. Mt. anye tv. 2. Vā. nô-. 3. Mt. -tāḥ. 4. Vā. T. -diś-.

82 = Bḍ. I. 18.83b, 84a; Mt. 121.81; Vā. 47.79b, 80a. 1. Bḍ. -ṇānāṃ. 2. Bḍ. puṇ-. 3. Mt. teṣu varṣeṣu. 4. Vā. T. -taḥ.

83 = Bḍ. I. 18.84bc; Mt. 121.82; Vā. 47.80bc. 1. Bḍ.1 Vā. varṣe-. 2. Mt. etad. 3. Mt. -yad viśvaṃ; Vā. eṣâdhārayat sarvaṃ. 4. Mt. jagad idaṃ sthitā; Vā. -tau.

6. Kapitel

(Bd. I. 19.1—197; L. 53.1—52; Mt. 122.1—123.64; Vā. 49.1—186; cfr. Var. 74, 86—89)

*Plakṣ*advīpa*ṃ pra*[1]vakṣyāmi, yathāvad iha *saṃgrahāt*[2] |

kathyamānaṃ nibodha tvaṃ	śṛṇutêmaṃ yathātattvaṃ
Śākaṃ dvīpaṃ, dvijottamāḥ! ‖ 1 ‖	bruvato me, dvijottamāḥ! ‖ 1 ‖

Jambūdvīpasya vistārād dviguṇas tasya vistaraḥ, |
vistārāt tri[1]guṇaś câ*sya*[2] pariṇāhaḥ samantataḥ; ‖ 2 ‖
tenâvṛtaḥ samudro 'yaṃ[1] dvīpena Lavaṇoda*ka*ḥ[2]. |
tatra puṇyā[3] janapadāś cirāc ca[4] mriyate janaḥ[5]. ‖ 3 ‖

kuta eva ca durbhikṣaṃ	kuta eva ca[1] durbhikṣaṃ[2]
kṣamātejoyuteṣv iha! |	jarāvyādhibhayaṃ kutaḥ! |

tatrâpi parvatāḥ śubhrāḥ[1] saptaiva maṇibhūṣ*aṇā*ḥ[2], ‖ 4 ‖

ratnākarās tathā nadyas,
tāsāṃ nāmāni *vakṣyat*e:[1] ‖ 4₁ ‖

cfr. Kap. 6 Śl. 64—64.1

1a = Bd. I. 19.1a; Mt. 122.1a; Vā. 49.1a. — 1. Mt. Śākadvīpasya. 2. Mt. niścayam.
1b = Mt. 122.1b. — 1b = Bd. I. 19.1b; Vā. 49.1b.
2 = Bd. I. 19.2; Mt. 122.2; Vā. 49.2ab. — 1. Bd.1 dvi-. 2. Mt. câpi.
3 = Bd. I. 19.3; Mt. 122.3; Vā. 49.2c, 3a. — 1. Bd. vai. 2. Mt. -dhiḥ.
3. Vā. -ya-. 4. Bd.1 -rān na; Bd.2 -rādu. 5. Vā. prajā.
4a = Mt. 122.4a. — 4a = Bd. I. 19.4a; Vā. 49.3b.
1. Vā. hi. 2. Vā. -kṣyaṃ.
4b = Bd. I. 19.4b; Mt. 122.4b; Vā. 49.4a. — 1. Bd. puṇyāḥ. 2. Mt. -ṣitaḥ.
4₁ = Bd. I. 19.5a; Vā. 49.4b.
1. Bd. ca bruve.

	Plakṣa[1]dvīpādiṣu tv e[2]ṣu sapta sapta*su parvataḥ*[3] |	
	ṛjvāyatāḥ pratidiśaṃ nirviṣṭā varṣaparvatāḥ[4]. ‖ 5 ‖	
	ratnākarādrināmānaḥ sānumanto mahācitāḥ | samoditāḥ pratidiśam dvīpavistāramānataḥ | ubhayatrâvagāḍhau ca Lavaṇa-Kṣīrasāgarau. ‖ 5₁ ‖	
	Plakṣa[1]dvīpe tu vakṣyāmi sapta *divyān*[2] mahāca[3]lān: |	
Gomedako 'tra prathamo,	devarṣigandharvayutaḥ prathamo Merur ucyate, | prāgāyataḥ sa sauvarṇa Udayo nāma parvataḥ; ‖ 6 ‖ tatra meghās tu vṛṣṭyarthaṃ prabhavanty apayānti ca. | tasyâpareṇa sumahāñ Jaladhāro mahāgiriḥ; ‖ 6₁ ‖	Gomedako 'tra prathamaḥ parvato meghasaṃnibhaḥ, | khyāyate *yas*[1]ya nāmnā *vai*[2] varṣaṃ Gomedaka*ṃ tu tat*[3]. ‖ 6 ‖
dvitīyaś Cāndra ucyate, |	sa vai Candraḥ samākhyātaḥ sarvauṣadhisamanvitaḥ | tasmān nityam upādate Vāsavaḥ paramaṃ jalam, ‖ 7 ‖	dvitīyaḥ parvataś Candraḥ sarvauṣadhisamanvitaḥ, | Aśvibhyām amṛtasyârth*am*[1] oṣadhyo *ya*[2]tra saṃ*bhṛ*tāḥ[3]. ‖ 7 ‖
tṛtīyo Nārado nāma,	Nārado nāma caivôkto durgaśailo mahācitaḥ |	tṛtīyo Nārado nāma durgaśailo mahocchrayaḥ[1], |
	tatrâcal*e*[1] samutpannau pūrvaṃ Nārada-Parvatau. ‖ 8 ‖	
	tasyâpareṇa sumahāñ Śyāmo nāma mahāgiriḥ, |	

	yatra śyamatvam apannaḥ prajāḥ pūrvam imāḥ kila. ‖ 8_1 ‖	
caturtho Dundubhiḥ smṛtaḥ, |	sa eva Dundubhir nāma śyāmaparvatasaṃnibhaḥ, |	caturthas tatra vai śailo Dundubhir nāma nāmataḥ, |
	śabda[1]mṛtyuḥ purā tasmin dundubhis *tāḍi*[2]taḥ suraiḥ. ‖ 9 ‖ ra*jjudālo*[1] *rukma*[2]ma[3]yaḥ Śālmalaś[4] câ*surānta*[5]kṛt. |	

5 = Bḍ. I. 19.5b, 6a; L. I. 53.1; Mt. 122.5; Vā. 49.5. 1. Mt. Śāka-. 2. L. -pādidvīpe-. 3. Bḍ.1 sapta tu (Bḍ.2 -su) pañcasu; Mt. sapta nagās triṣu; Vā. -saptasu saptasu. 4. Vā. -ṭāḥ parvatāḥ sadā.

5_1 = Mt. 122.6, 7a.

6a = Bḍ. I. 19.6b; L. I. 53.2a; Mt. 122.7b: Vā. 49.6a. 1. Mt. Śāka-. 2. Bḍ. Vā. dvīpān. 3. Bḍ. -ba-.

	6bc = Mt. 122.8.	6bc = Bḍ. I. 19.7; Vā. 49.6bc. 1. Vā. tas-. 2. Bḍ. tu. 3. Bḍ.1 -dasaṃjñitam; Bḍ.2 -dakaṃ hi tam.
6 = L. I. 53.2b, 3.	6_1 = Mt. 122.9. 7 = Mt. 122.10.	7 = Bḍ. I. 19.8; Vā. 49.7. 1. Vā. -the. 2. Vā. -yas ta-. 3. Vā. -sthitāḥ.
	8a = Mt. 122.11a.	8a = Bḍ. I. 19.9a: Vā. 49.8a. 1. Bḍ. -hoccayaḥ.
	8b = Bḍ. I. 19.9b; Mt. 122.11b; Vā. 49.8b. 8_1 = Mt. 122.12.	1. Mt. -lau.
	9a = Mt. 122.13a. 9b = Bḍ. I. 19.10b; Mt. 122.13b; Vā. 49.9b. 10a = Bḍ. I. 19.11a; Mt. 122.14a; Vā. 49.9c.	9a = Bḍ. I. 19.10a; Vā. 49.9a. 1. Bḍ. chanda-. 2. Bḍ. -bhiḥ sadi-. 1. Bḍ.1 -dolo; Vā. T. -dāro.

<table>
<tr><td></td><td>tasyâpareṇa rajato
mahān Asto giriḥ smṛtaḥ; ‖ 10 ‖</td><td></td></tr>
<tr><td>pañcamaḥ Somako nāma,</td><td>sa vai Somaka ity ukto
devair, yatrâmṛtaṃ purā |</td><td>pañcamaḥ Somako nāma,
devair yatrâmṛtaṃ purā |</td></tr>
<tr><td></td><td colspan="2">saṃbhṛtaṃ ca[1] hṛtaṃ caiva mātur arthe Garutmatā. ‖ 11 ‖</td></tr>
<tr><td>Sumanāḥ ṣaṣṭha ucyate, ‖ 11 ‖
sa eva Vaibhavaḥ prokto,</td><td>tasyâpare c-Âmbikeyaḥ
Sumanāś caiva sa smṛtaḥ, |</td><td>ṣaṣṭhas tu Sumanā nāma,
sa eva[1] Ṛṣabha ucyate, |</td></tr>
<tr><td></td><td colspan="2">Hiranyākṣo Varāheṇa tasmiñ chaile niṣūditaḥ. ‖ 12 ‖</td></tr>
<tr><td></td><td>Āmbikeyāt paro ramyaḥ
sarvauṣadhiniṣevitaḥ |</td><td></td></tr>
<tr><td>Vaibhrājaḥ saptamaḥ smṛtaḥ. |</td><td>Vibhrājas tu samākhyātaḥ
sphāṭikas tu mahān giriḥ, |</td><td>Vaibhrājaḥ saptamas tatra
bhrājiṣṇuḥ sphāṭiko mahān, |</td></tr>
<tr><td></td><td colspan="2">yasmād vi[1]bhrājate 'rcibhir[2], Vai[3]bhrājas tena sa[4] smṛtaḥ. ‖ 13 ‖</td></tr>
<tr><td></td><td>saivêha Keśavêty ukto,
yato vāyuḥ pravāti ca. |</td><td></td></tr>
<tr><td>saptaite girayaḥ proktāḥ
Plakṣadvīpe viśeṣataḥ. ‖ 14 ‖</td><td>teṣāṃ varṣāṇi vakṣyāmi
parvatānāṃ, dvijottamāḥ, |</td><td>teṣāṃ varṣāṇi vakṣyāmi
nāmatas tu yathākramam. ‖ 14 ‖</td></tr>
<tr><td></td><td>śṛṇudhvaṃ nāmatas tāni
yathāvad anupūrvaśaḥ: ‖ 14 ‖
dvināmāny eva varṣāṇi
yathaiva girayas tathā: |</td><td></td></tr>
<tr><td></td><td>Udayasy-Ôdayaṃ varṣam
Jaladhārêti viśrutam, ‖ 14_1 ‖</td><td>Gomedaṃ prathamaṃ varṣaṃ</td></tr>
<tr><td></td><td>nāmnā Gatabhayaṃ nāma
varṣaṃ tat prathamaṃ smṛtam. |
dvitīyaṃ Jaladhārasya</td><td>nāmnā Śāntabhayaṃ smṛtam, |</td></tr>
</table>

14 = L. I. 53.4.

Sukumāram iti smṛtam, || 14_2 ||
tad eva Śaiśiraṃ nāma
varṣaṃ tat parikīrtitam. |
*Nārad*asya[1] ca Kaumāraṃ
tad eva ca Sukhodayam, || 15 ||
Śyāmaparvatavarṣaṃ tad
Anīcakam iti smṛtam. |
Ānandakam iti proktaṃ
tad eva munibhiḥ śubham. || 15_1 ||

2. Mt. ratnamālāntara-; Vā. rajju-. 5. Mt. cântarāla-.
10b = Mt. 122.14b.
11a = Mt. 122.15a.
11b = Bḍ. I. 19.12a; Mt. 122.15b; Vā. 49.10b.
12a = Mt. 122.16a.

12b = Bḍ. I. 19.13a; Mt. 122.16b; Vā. 49.11b.
13ab = Mt. 122.17.
13b(c) = Bḍ. I. 19.14a; Mt. 122.18a; Vā. 49.12b.
yasmād; Bḍ.2 vipra; Mt. vahnir.
14 = Mt. 122.18b, 19.
14_1 = Mt. 122.20.
14_2 = Mt. 122.21.
15 = Mt. 122.22. 1. Mt. V. Raiva tasya.
15_1 = Mt. 122.23.

Candrasya Śi*śi*[1]raṃ nāma,

Nāradasya
Sukhodayam, || 15 ||

Ānandaṃ
Dundubher varṣaṃ,

3. Bḍ.1 rukāmaṃ. 4. Bḍ. -liś.

11a = Bḍ. I. 19.11b; Vā. 49.10a.
1. Bḍ. câ-.
12a = Bḍ. I. 19.12b; Vā. 49.11a.
1. Bḍ.1 saptama-.

13a = Bḍ. I. 19.13b; Vā. 49.12a.
1. Bḍ.1 arcibhir. 2. Bḍ.1
3. Mt. Vi-. 4. Bḍ. saṃ-.
14 = Bḍ. I. 19.14b; Vā. 49.13a.

15 = Bḍ. I. 19.15; Vā. 49.13b, 14a.
1. Vā. Śikha-.

Somakasya śubhaṃ varṣaṃ
vijñeyaṃ Kusumotkaram, |
tad ev*a* *Śiv*am[1] ity uktaṃ
varṣaṃ Somakasaṃjñitam. || 15_2 ||
Āmbikeyasya Mainākaṃ,
Kṣemakaṃ caiva tat smṛtam. |
Kesaraḥ (?) parvatasyâpi
Mahādrumam iti smṛtam. |
tad eva Dhruvam ity uktaṃ
varsaṃ Vibhrājasaṃjñitam. || 16 ||

Somakasya
Śivaṃ smṛtaṃ, |
Kṣemakam *Ṛ*ṣa[1]bhasyâpi,
Vaibhrājasya Dhruvaṃ tathā. || 16 ||
eteṣu devagandharvāḥ
siddhāś ca saha cāraṇaiḥ |
viharanti ramante ca
dṛśyamānā*s tu*[1] taiḥ saha. || 16_1 ||
teṣāṃ nadya*s tu*[1] saptaiva
prativarṣaṃ samudragāḥ, |
nāmatas tāḥ pravakṣyāmi
sapta Gaṅgā *mahānadīḥ*:[2] || 16_2 ||
Anutaptā *Śikhī* cai[1]va
*V*ipā*ś*ā *Tridivā* Kra*m*uḥ[2] |
Amṛtā Sukṛtā caiva,
sapt*ai*tāḥ[3] saritāṃ varāḥ. || 16_3 ||
abhigacchanti tā nadyas
tābhyaś cânyāḥ sahasraśaḥ |
bahūdakāś cau[1]ghavatyo,

15_2 = Mt. 122.24. 1. Mt. T. -v-Àsitam.
16 = Mt. 122.25.

16 = Bḍ. I. 19.16; Vā. 49.14bc.
1. Bḍ. Vṛṣa-.
16_1 = Bḍ. I. 19.17; Vā. 49.15.
1. Bḍ. -nāś ca.
16_2 = Bḍ. I. 19.18; Vā. 49.16.
1. Vā. -yaś ca. 2. Bḍ. -gas tapodhanāḥ.
16_3 = Bḍ. I. 19.19; Vā. 49.17.
1. Bḍ.1 Sukhī; Bḍ.2 Sikhī; Vā. Sutapt-.
2. Vā. Niṣpāpā Muditā Kratuḥ.
3. Bḍ.1 sapta tāḥ.

yato varṣati Vāsavaḥ. |
tāḥ pibanti sadā hṛṣṭā
nadīr janapadās tu te: || 16_1 ||

śubhāḥ[1] Śāntabhayāś[2] *caiva*[3] pramodā*ḥ(?)*[4] *Śaiśirāḥ*[5] Śivāḥ |
Ānandāś ca Sukhāś[6] caiva Kṣemakāś ca *Dhru*vaiḥ[7] saha. || 17 ||

varṇāśramācārayutā	varṇāśramācārayu*k*[1]tā
deśās te sapta viśrutāḥ, |	prajās teṣv a*vadhiṣṭhitā*ḥ[2], |
ārogyā balinaś caiva	sarve *tv*[3] arogāḥ subalāḥ
sarve maraṇavarjitāḥ. || 18 ||	prajā*ś cā*[4]mayavarjitāḥ. || 18 ||

ava[1]sarpiṇī na teṣv asti tathaivôtsarpiṇī *na ca*[2], |
na tatrâsti yugāvasthā caturyugakṛtā kvacit. || 19 ||
tretāyugasamaḥ kāla*ḥ sarvadā* tatra[1] vartate, |
Plakṣa[2]dvīpādiṣu jñeya*ḥ*[3] pañcasv eteṣu sarvaśaḥ, |
deśasy*ânu*[4]vi*dhānena* kāla*syânuvidhāḥ*[5] smṛ*tāḥ*[6]. || 20 ||

pañca varṣasahasrāṇi
teṣu jīvanti mānavāḥ |
surūpāś ca suveṣāś ca
a[1]rogā balinas tathā. || 20_1 ||
sukham āyur balaṃ rūpam
ārogyaṃ dharma eva ca |
Plakṣadvīpādiṣu jñeya*ṃ*[1]

16_1 = Bḍ. I. 19.20, 21a; Vā. 49.18, 19a.
1. Bḍ. -kā hy o-.

17 = Bḍ. I. 19.21b, 22a; Mt. 122.37b, 38a; Vā. 49.19b, 20a. 1. Mt. ete. 2. Vā. -vahāś. 3. Mt. -yāḥ proktāḥ. 4. Bḍ.1 -mudaṃ. 5. Bḍ. yai vasā; Mt. ye ca vai; Vā. ye ca te. 6. Vā. Dhruvāś. 7. Mt. navaiḥ; Vā. Śivaiḥ.

18 = Mt. 122.38b, 39a.

18 = Bḍ. I. 19.22b, 23a; Vā. 49.20b, 21a.
1. Bḍ.1 -yu-. 2. Vā. atha sarvaśaḥ.
3. Vā. -veṣv. 4. Vā. -jās tv ā-.

19 = Bḍ. I. 19.23b, 24a; Mt. 122.39b, 40a; Vā. 49.21b, 22a. 1. Vā. adhaḥ-. 2. Mt. punaḥ.

20 = Bḍ. I. 19.24b, 25; Mt. 122.40b, 41; Vā. 49.22b, 23. 1. Mt. -las tathā tatra pra-. 2. Mt. Śāka-. 3. Mt. -yaṃ. 4. Mt. -sya tu vicāreṇa. 5. Mt. -laḥ svābhāvikaḥ. 6. Mt. -taḥ.

20_1 = Bḍ. I. 19.26; Vā. 49.24.
1. Bḍ. hy a-.

	Śākadvīpāntikeṣu *vai*[2]. || 21 ||
	Plakṣadvīpaḥ pṛthuḥ śrīmān
	sarvatodhanadhānyavān |
nityaṃ puṣpaphalopetaḥ	divyauṣadhiphalopetaḥ
sarvaratnasamāvṛtaḥ |	sarvauṣadhivanaspatiḥ |

āvṛtaḥ paśubhiḥ sarvair grāmyāraṇyai*ḥ sahasra*śaḥ[1]. || 22 ||

	Jambuvṛkṣeṇa saṃkhyātas
	tasya madhye, dvijottamāḥ, |
	Plakṣo nāma mahāvṛkṣas
	tasya nāmnā sa ucyate; || 22₁ ||
	sa tatra pūjyate sthān*e*[1]
	madhye janapadasya h*i*[2]. |
	sa câp-Īkṣura*sodena*[3]
	Plakṣadvīpaḥ[4] samāvṛtaḥ||23||
	Plakṣadvīpa*samenaiva*[1]
	vaipulyād vistareṇa tu. |
	ity e*v*a[2] saṃniveśo vaḥ
	Plakṣadvīpasya kīrtitaḥ. || 23₁ ||
ānupūrvyāt samāsena	ānupūrvyāt[1] samāsena
Kuśadvīpaṃ nibodhata! |	Śālmalaṃ tu[2] nibodhata! |
atha tṛtīyaṃ vakṣyāmi	tatas tṛtīyaṃ *vakṣyāmi*[3]
Kuśadvīpaṃ ca kṛtsnaśaḥ: |	Śālmalaṃ dvīpam uttamam: |
Kuśadvīpena Kṣīrodaḥ	Śālmalena samudras tu
sarvataḥ parivāritaḥ, || 24 ||	dvīpen-Êkṣurasodakaḥ || 24 ||

22a = Mt. 122.47b.
22b(c) = Bḍ. I. 19.29a; Mt. 122.48a; Vā. 49.27a.
24 = Mt. 122.48b, 49.

21 = Bḍ. I. 19.27; Vā. 49.25.
1. Bḍ. -yaḥ. 2. Vā. -takeṣu ca.
22ab = Bḍ. I. 19.28; Vā. 49.26.
1. Mt. -vaiś ca sarvaśaḥ.
22₁ = Bḍ. I. 19.29b, 30a; Vā. 49.27bc.
23 = Bḍ. I. 19.30b, 31a; Vā. 49.28bc.
1. Vā. Sthānur. 2. Bḍ. ha.
3. Vā. -soddeśaḥ. 4. Vā. -pa-.
23₁ = Bḍ. I. 19.31b, 32a; Vā. 49.29ab.
1. Vā. -pasya caivêha. 2. Vā. eṣa.
24 = Bḍ. I. 19.32b, 33; Vā. 49.29c, 30ab.
1. Vā. -yā. 2. Vā. T. taṃ.
3. Vā. dvīpānāṃ.

	Plakṣa[1]dvīpasya vistārād dviguṇena sam*avṛ*taḥ[2]. |
saptaiva Śālmalidvīpe,	tatrâpi parvatāḥ sapta vijñeyā ratnayonayaḥ ‖ 25 ‖
tāṃs tu vakṣyāmy anukramāt: |	ratnākarās tathā nadyas teṣ*āṃ*[1] *varṣeṣu saptasu*:[2] |
	dvināmānaś ca te sarve
	Śākadvīpe yathā tathā: ‖ 26 ‖
Kumudaś	prathamaḥ sūryasaṃkāśaḥ Kumudo nāma parvataḥ |
	Vidrumoccaya ity uktaḥ
	sa eva ca mahīdharaḥ, ‖ 27 ‖
	sarvadhātumayaiḥ śṛṅgaiḥ śilājālasam*anvi*taiḥ[1]. |
c-Ònnataś caiva	dvitīyaḥ parvatas tatra[2] Unnato[3] nāma viśrutaḥ, ‖ 28 ‖
	Hemaparvata ity uktaḥ
	sa eva ca mahīdharaḥ |
parvataś ca Balāhakaḥ ‖ 29 ‖	haritālamayaiḥ śṛṅgair d*iv*am[1] āvṛtya *tiṣṭhati*[2]. ‖ 29 ‖

26 = L. I. 53.$_{5}$.

25 = Bḍ. I. 19.$_{34}$; Mt. 122.$_{50}$; Va. 49.$_{30c, 31a}$. — 1. Mt. Śaka-. 2. Mt. -anvitaḥ.

26a = Bḍ. I. 19.$_{35a}$; Mt. 122.$_{51a}$; Va. 49.$_{31b}$. — 1. Va. teṣu. 2. Mt. -ṣāṃ nāmāni me śṛṇu.

26b = Mt. 122.$_{51b}$.

27a = Bḍ. I. 19.$_{35b}$; Mt. 122.$_{52a}$; Va. 49.$_{32a}$.

27b = Mt. 122.$_{52b}$.

28 = Bḍ. I. 19.$_{36}$; Mt. 122.$_{53}$; Va. 49.$_{32b, 33a}$. — 1. Bḍ. -samakulaiḥ; Va. -udgataiḥ. 2. Bḍ. cātra; Va. tasya. 3. Bḍ. hy Uttamo.

29a = Mt. 122.$_{54a}$.

29b = Bḍ. I. 19.$_{37a}$; Mt. 122.$_{54b}$; Va. 49.$_{33b}$. — 1. Mt. dvīpam. 2. Mt. sarvaśaḥ.

	Balāhakas tṛtīyas tu	tṛtīyaḥ parvatas ta*tra*[1] Balāhaka iti śrutaḥ |
	jātyañjanamayo giriḥ, |	jātyañjanamayaiḥ śṛṅgair divam āvṛtya tiṣṭhati. ‖ 30 ‖
	Dyutimān nāmataḥ proktaḥ sa eva ca mahīdharaḥ. ‖ 30 ‖	
Droṇaḥ	caturthaḥ parvato Droṇo, yatrauṣadhyo mahā*balāḥ*[1] viśalyakaraṇī caiva mṛtasaṃjīvanī[2] tathā, |	
	Puṣpavān nāma saivôktaḥ parvataḥ sumahācitaḥ. ‖ 31 ‖	
Kaṅkaś ca	Kaṅkas tu pañca[1]mas *tatra*[2] parvat*aḥ sumahodayaḥ*[3], |	
	Kuśeśaya iti proktaḥ punaḥ sa pṛthivīdharaḥ, |	
	divya[1]puṣpaphalopeto *vṛkṣa*[2]vīrutsam*āvṛ*taḥ[3]. ‖ 32 ‖	
Mahiṣaḥ	ṣaṣṭhas tu parvatas tatra Mahiṣo meghasaṃnibhaḥ, |	
	sa eva tu punaḥ prokto Harir ity abhiviśrutaḥ, ‖ 33 ‖	
	yas[1]min so 'gnir nivasati Mahiṣo nāma *vāri*jaḥ[2]. |	
Kakudmān saptamaḥ smṛtaḥ.‖31‖	saptamaḥ parvatas tatra Kakudmān *nāma* bhaṣyate;[3] ‖ 34 ‖	
	Mandaraḥ saiva vijñeyaḥ sarvadhātumayaḥ śubhaḥ; | manda ity eṣa yo dhātur apām arthe prakāśakaḥ, | apāṃ vidāraṇāc caiva Mandaraḥ sa nigadyate, ‖ 34 ‖	
	tatra ratnāny anekāni svayaṃ rakṣati[1] Vāsavaḥ |	

Prajāpatim upādāya prajābhyo vi*dadh*at[2] svayam. ‖ 35 ‖

teṣām antaraviṣkambho	
dviguṇaḥ samudāhṛtaḥ. |	
ity ete parvatāḥ sapta	ity ete parvatāḥ sapta
Kuśadvīpe prabhāṣitāḥ. ‖ 36 ‖	Śālmale maṇibhūṣ*it*āḥ[1]. ‖ 36 ‖

---

31 = L. I. 53.63a.

30 = Mt. 122.55.

31(ab) = Bḍ. I. 19.38b, 39a; Mt. 122.56; Vā. 49.35. Mt. mahāgirau. 2. Bḍ. -vinī.

31c = Mt. 122.57a.

32a = Bḍ. I. 19.39b; Mt. 122.57b; Vā. 49.36a. 3. Mt. -to nāma sāravān.

32b = Mt. 122.58a.

32b(c) = Bḍ. I. 19.40a; Mt. 122.58b; Vā. 49.36b. 3. Mt. -anvitaḥ.

33a = Bḍ. I. 19.40b; Mt. 122.59a; Vā. 49.37a.

33b = Mt. 122.59b.

34 = Bḍ. I. 19.41; Mt. 122.60; Vā. 49.37b, 38a. 'psujaḥ. 3. Mt. sa hi bhāṣate.

341 = Mt. 122.61. 62a.

35 = Bḍ. I. 19.42; Mt. 122.62b. 63a; Vā. 49.38bc. vidhivat; Vā. prajāpatye vidhiḥ.

36 = Mt. 122.63b, 64a.

30 = Bḍ. I. 19.37b, 38a; Vā. 49.34.
1. Vā. tasya.

1. Bḍ. -tra sā vai mahauṣadhiḥ;

1. Vā. daśa-. 2. Mt. teṣaṃ.

1. Bḍ. nitya-. 2. Mt. divya-.

1. Mt. tas-. 2. Mt. -ma yo

1. Vā. varṣati. 2. Bḍ.1 -yo

36 = Bḍ. I. 19.43a; Vā. 49.39a.
1. Bḍ. -ṣaṇāḥ.

teṣāṃ varṣāṇi vakṣyāmi saptaiva tu *śubhāni vai*:[1] |

Kumudasya smṛtaḥ Śveta,	Kumud*asya smṛt*aṃ[1] Śvetam,
Unnataś c..iva sa smṛtaḥ. || 37 ||	
Unnatasya tu vijñeyaṃ	Unnatasya[2] *ca*[3]
varṣaṃ Lohitasaṃjñakam |	Lohitam, || 37 ||
Veṇumaṇḍalakaṃ caiva	
tathaiva parikīrtitam. || 37_1 ||	
Balāhakasya Jīmūtaḥ	Balāhakasya Jīmūtaṃ,
Svairathākāram ity api, |	
Droṇasya Harikaṃ nāma	Droṇasya Haritaṃ
Lavaṇaṃ ca punaḥ smṛtam. || 38 ||	smṛtam, |
Kaṅkasyâpi Kakun nāma	Kaṅkasya Vaidyutaṃ nāma,
Dhṛtimac caiva tat smṛtam, |	
Mahiṣaṃ Mahiṣasyâpi	Mahiṣasya *tu*[1] Mānasam, || 38 ||
punaś câpi Prabhākaram |	
Kakudminas tu tad varṣaṃ	Kukudaḥ Suprabhaṃ[1] nāma,
Kapilaṃ nāma viśrutam. || 38_1 ||	
etany api viśiṣṭāni	
sapta sapta pṛthak pṛthak. |	saptaitāni tu saptadhā. |

varṣāṇi parvatāś caiva, nadīs teṣu nibodhata: \|\| 39 \|\|

tatrâpi nadyaḥ saptaiva	
prativarṣaṃ hi tāḥ smṛtaḥ, |	
dvināmavatyas tāḥ sarvāḥ,	
sarvāḥ puṇyajalaḥ smṛtaḥ. || 39_1 ||	
Dhutapāpā nadī nāma	
Yoniś caiva punaḥ smṛtā; |	*Yonī*[1]
Sītā dvitīya vijñeyā,	
sā caiva hi Niśā smṛtā; || 39_2 ||	*Toya*[2]

37a = Bḍ. I. 19.43b; Mt. 122.64b; Vā. 49.39b.
37b = Mt. 122.65a.
37_1 = Mt. 122.65b, 66a.
38 = Mt. 122.66b, 67a.
38_1 = Mt. 122.67b, 68.
39a = Mt. 122.69a.
39b = Bḍ. I. 19.46a; Mt. 122.69b; Vā. 49.41b.
39_1 = Mt. 122.70.
39_2 = Mt. 122.71.

1. Mt. vibhagaśaḥ.

37b = Bḍ. I. 19.44a; Vā. 49.39c.
1. Vā. -dāt prathamaṃ. 2. Bḍ.1 Uttamasya. 3. Vā. tu.

38 = Bḍ. I. 19.44b, 45a; Vā. 49.40.
1. Bḍ. ca.

39a = Bḍ. I. 19.45b; Vā. 49.41a.
1. Bḍ.1 -daṃ.

Pavitrā tṛtiyā vijñeyā,
Vitṛṣṇâpi ca yā punaḥ; |
caturthī Hlādinîty uktā
Candramā iti ca smṛtā; ‖ 39₃ ‖
Vidyuc ca pañcamī proktā,
Śuklā caiva vibhāvyate; |
Puṇḍrā ṣaṣṭhī tu vijñeyā
punaś caiva Vibhāvarī; |
Mahatī saptamī proktā,
punaś caiṣā Dhṛtiḥ smṛtā. ‖ 40 ‖

Vitṛṣṇā ca[3] |

Candrā

Śukrā

Vimocanī |
Nivṛttiḥ saptamī tāsāṃ,
prativarṣaṃ tu tāḥ smṛtāḥ. ‖ 40 ‖
tāsāṃ samīpagāś cânyāḥ
śataśo 'tha sahasraśaḥ |
aśakyāḥ[1] parisaṃkhyātuṃ
śraddheyas tu bubhūṣatā[2]. ‖ 40₁ ‖
ity eṣa saṃniveśo vaḥ
Śālmalasy*a pra*[1]kīrtitaḥ; |
Plakṣavṛkṣeṇa saṃkhyātas
tasya madhye mahādrumaḥ |
Śālmalir vipulaskandhas,
tasya nāmnā sa ucyate. ‖ 40₂ ‖
Śālmalas[1] tu samudreṇa
Surodena sam*āvṛ*[2]taḥ |
vistārāc Chālmalasyaiva
samena tu samantataḥ. ‖ 40₃ ‖

39₃ = Mt. 122.72.
40 = Mt. 122.73, 74a.

40 = Bḍ. I. 19.46b, 47a; Vā. 49.42.
1. Bḍ.1 Jyotiḥ; Bḍ.2 Vā. V. Yānī; Vā. T. Pānī. 2. Bḍ.1 Śāntis. 3. Bḍ.1 tathā Tuṣṭā; Bḍ.2 Nituṣṭā ca; Vā. Vitṛṇā ca.
40₁ = Bḍ. I. 19.47b, 48a; Vā. 49.43.
1. Bḍ. na saṃkhyāṃ. 2. Bḍ.1 śaknuyāt ko 'pi mānavaḥ; Bḍ.2 khadayāsu bubhūṣatā.
40₂ = Bḍ. I. 19.48b, 49; Vā. 49.44, 45a.
1. Vā. -syâpi.
40₃ = Bḍ. I. 19.50; Vā. 49.45bc.
1. Vā. -lis. 2. Vā. samanta-.

uttareṣu tu, dharmajñā.
dvīpeṣu śṛṇuta prajāḥ |
yathāśrutaṃ yathānyāyaṃ
bruvato me nibodhata! || 40_4 ||
Kuśadvīpaṃ pravakṣyāmi
caturthaṃ taṃ[1] samāsataḥ: |
Surodakaḥ parivṛtaḥ
Kuśadvīpena sarvataḥ || 40_5 ||
Śālmalasya tu vistārād
dviguṇena samantataḥ. |
saptaiva *ca* girīṃs[1] tatra
varṇyamānān nibodhata: || 41 ||

Kuśadvīpe tu vijñeyaḥ
parvato Vidrumoccayaḥ[1] |
dvīpasya prathamas tasya,
dvitīyo Hemaparvataḥ, || 42 ||
tṛtīyo Dyutimān nāma,
jīmūtasadṛśo giriḥ, |
caturthaḥ Puṣpavān nāma,
pañcamas tu Kuśeśayaḥ, || 43 ||
ṣaṣṭho Harigirir nāma,
saptamo Mandaraḥ smṛtaḥ. |

Kuśadvīpe tu saptaiva
dvīpāś ca kulaparvatāḥ. |
tāṃs tu saṃkṣepato vakṣye
nāmamātreṇa vai kramāt: || 41 ||

Vidrumaḥ prathamaḥ prokto,

dvitīyo Hemaparvataḥ, |
tṛtīyo Dyutimān nāma,

caturthaḥ Puṣpitaḥ smṛtaḥ, || 42 ||
Kuśeśayaḥ pañcamas tu,
ṣaṣṭho Harigiriḥ smṛtaḥ, |
saptamo Mandaraḥ śrīmān

Mahādevaniketanam. || 43 ||
mandā iti hy apāṃ nāma
Mandaro dhāraṇād apām. |
tatra sākṣād vṛṣāṅkas tu
viśveśo vimalaḥ Śivaḥ. || 44 ||
Somaḥ sa-Nandī bhagavān
āste hemagirāv uttame. |
tapasā toṣitaḥ pūrvaṃ
Mandareṇa Maheśvaraḥ. || 45 ||
Avimukte mahākṣetre
lebhe sa paramaṃ varam |
prārthitaś ca Mahādevo
nivāsārthaṃ sah-Āmbayā. || 46 ||
Avimuktād upagamya

41 = L. I. 53.$_{6}$b, $_{7}$a.

42 = L. I. 53.$_{7}$b, $_{8}$a.

43 = L. I. 53.$_{8}$b, $_{9}$a.
44 = L. I. 53.$_{9}$b, $_{10}$a.

45 = L. I. 53.$_{10}$b, $_{11}$a.
46 = L. I. 53.$_{11}$b, $_{12}$a.

mandā iti hy apāṃ nāma
Mandaro dāraṇād *apām*[1]. || 44 ||

40$_4$ = Bḍ. I. 19.$_{51}$; Vā. 49.$_{46}$.
40$_5$ = Bḍ. I. 19.$_{52}$; Vā. 49.$_{47}$.
1. Bḍ.$_1$ tu; Bḍ.$_2$ tat.
41 = Bḍ. I. 19.$_{53}$; Vā. 49.$_{48}$. 1. Vā. -va girayas.
42 = Bḍ. I. 19.$_{54}$; Vā. 49.$_{49}$. 1. Bḍ. -maś ca yaḥ.
43 = Bḍ. I. 19.$_{55}$; Vā. 49.$_{50}$.
44 = Bḍ. I. 19.$_{56}$; Vā. 49.$_{51}$. 1. Bḍ. ayam.

cakre vāsaṃ ca Mandare |
sa-Nandī sagaṇaḥ Somas.
tenâsau tan na muñcati. || 47 ||

47 = L. I. 53.12b, 13a.

tesām antaraviṣkambho
dviguṇaḥ *pravibhāga*taḥ[1]. |
Udbhidaṃ prathamaṃ varṣaṃ,
dvitīyam Veṇumaṇḍalam, || 45 ||
tṛtīyaṃ Svai[1]rathākāraṃ,
caturthaṃ Lavaṇaṃ smṛtam, |
pañcamaṃ Dhṛtimad varṣaṃ,
ṣaṣṭhaṃ varṣaṃ
Prabhākaram, || 46 ||
saptamaṃ Kapilaṃ nāma,
saptaite[1] varṣa*parvat*āḥ[2]. |
eteṣu devagandharvāḥ
pra*jās tu*[3] jagadīśvarāḥ |
viharanti ramante ca
*dṛ*śya[4]mānās tu *sarva*śaḥ. || 47 ||

45 = Bḍ. I. 19.57; Vā. 49.52.
1. Vā. parivāritaḥ.
46 = Bḍ. I. 19.58; Vā. 49.53ab.
1. Bḍ.1 Vai-.
47 = Bḍ. I. 19.59, 60a; Vā. 49.53c, 54.

na teṣu dasyavaḥ santi
mlecchajātyas tathaiva[1] ca, |
gauraprāyo janaḥ sarvaḥ
kramāc ca mriyate tathā. || 47₁ ||
tatrâpi nadyaḥ saptaiva:
Dhūtapāpā[1] Śivā tathā |
Pavitrā Saṃtatiś caiva
Vidyud Am[2]bhā Mahī tathā. || 47₂ ||

anyās tābhyo 'parijñā[1]tāḥ śataśo 'tha sahasraśaḥ |
abhigacchanti tāḥ sarvā[2], yato varṣati Vāsavaḥ. || 48 ||

Ghṛtodena Kuśadvīpo
bāhyataḥ parivāritaḥ, |
vijñeyaḥ sa tu vistārāt
Kuśadvīpasamena tu. || 48₁ ||

ity eṣa saṃniveśo vaḥ Kuśadvīpasya varṇi[1]taḥ. || 49 ||

Śākadvīpena vistāraḥ
proktas tasya sanātanaḥ. |
Kuśadvīpaḥ samudreṇa
Ghṛtamaṇḍodakena ca || 49₁ ||
sarvataḥ sumahān dvīpaś
candravat pariveṣṭitaḥ, |

---

1. Bd. sarve te. 2. Bḍ.₁ -bhāvakāḥ; Bḍ.₂ -lambakāḥ. 3. Bḍ.₂ prajāsu; Vā. prabhāsu. 4. Bḍ.₁ hṛṣya-.

47₁ = Bḍ. I. 19.60b, 61a; Vā. 49.55.
1. Bḍ. -jātaya eva.

47₂ = Bḍ. I. 19.61b, 62a; Vā. 49.56.
1. Vā. -pāḥ. 2. Bḍ.₁ Vidyuddam-; Vā. Dyutigir-.

48 = Bḍ. I. 19.62b, 63a; Mt. 122.74b, 75a; Vā. 49.57. 1. Mt. T. -yo 'pi saṃjā-. 2. Mt. tā nadyo.

48₁ = Bḍ. I. 19.63b, 64a; Vā. 49.58.

49 = Bḍ. I. 19.64b; Mt. 122.75b; Vā. 49.59a. 1. Bḍ. kīrti-.

49₁ = Mt. 122.76.

49₂ = Mt. 122.77.

vistārān maṇḍalāc caiva
Kṣīrodād dviguṇo mataḥ. ‖ 49₂ ‖
tataḥ paraṃ pravakṣyāmi
Krauñcadvīpaṃ yathā tathā: |

Krauñcadvīpasya vistāraṃ
vakṣyāmy ahaṃ ataḥ param: |

Kuśadvīpasya vistārād dviguṇa*ḥ sa tu vai smṛta*ḥ[1], |
Ghṛtodaka[2]samudro vai Krauñcadvīpena saṃvṛtaḥ; ‖ 50 ‖

Krauñcadvīpe tu saptêha
Krauñcādyāḥ kulaparvatāḥ: |

cakranemipramāṇena
vṛto vṛttena sarvaśaḥ. |

tasmin dvīpe naga[1]śreṣṭh*aḥ*[2] *Krauñcas tu prathamo* giriḥ[3], ‖ 51 ‖
Krauñcāt paro Vāmanako, Vāmanād[1] An[2]dhakārakaḥ, |
Andhakārāt paraś[3] câpi Di[4]vāvṛn nāma parvataḥ, ‖ 52 ‖
Divāvṛtaḥ paraś[1] câpi *Dvi*[2]vin[3]do girir *ucyate*[4], |
Dvi[2]vin[3]dāt parataś câpi[5] Puṇḍarīko mahā[6]giriḥ, ‖ 53 ‖
| Puṇḍarīkāt paraś câpi procyate Dundubhisvanaḥ; |
ete ratnamayāḥ sapta Krauñcadvīpasya parvatāḥ, ‖ 54 ‖

bahu*puṣpa*[1]phalopet*a*[2]-
nānāvṛkṣalatāvṛtāḥ. |

paraspar*eṇ*a[1] dviguṇ*ā* viṣkambh*ād*[2] varṣaparvat*ā*ḥ[3]. |
varṣāṇi ta*tr*a[4] vakṣyāmi nāmatas tu[5] nibodhata: ‖ 55 ‖
Krauñcasya Kuśalo deśo, Vāmanasya Manonugaḥ, |
Manonugāt par*aś*[1] c-Ôṣṇas tṛtīyo *deśa*[2] ucyate, ‖ 56 ‖
Uṣṇāt paraḥ[1] P*r*ā[2]va*r*a[3]kaḥ, P*r*ā[2]va*r*ād[4] Andhakārakaḥ, |
Andhakārakadeśāt tu[5] Munideśaḥ *paraḥ smṛtaḥ*[6], ‖ 57 ‖
Munideśāt par*aś caiva*[1] procyate Dundubhisvanaḥ, |

siddhacāraṇasaṃkīrṇo gauraprāyo janaḥ *smṛtaḥ*[2]. ‖ 58 ‖

51a = L. I. 53.13b.

50a = Mt. 122.78a. | 50a = Bḍ. I. 19.65a; Vā. 49.59b.
50bc = Bḍ. I. 19.65b, 66a; Mt. 122.78b, 79a; Vā. 49.60. 1. Mt. -ṇas tasya vistaraḥ. 2. Mt. -kaḥ.
51a = Mt. 122.79b.
51b = Bḍ. I. 19.66b; Mt. 122.80a; Vā. 49.61a. 1. Mt. -gāḥ. 2. Mt. -ṭhā. 3. Mt. Devano girir ucyate.
52 = Bḍ. I. 19.67; L. I. 53.14; Mt. 122.81b, 82a; Vā. 49.61b, 62a. 1. Mt. -re Pāvanakaḥ Pāvanād. 2. L. -ñco Vāmanakaḥ paścāt tṛtīyaś c-Ān-. 3. Mt. -re. 4. Mt. De-.
53 = Bḍ. I. 19.68; L. I. 53.15; Mt. 122.80b, 82b; Vā. 49.62b, 63a. 1. Mt. Devanāt parataś. 2. L. Vi-; Mt. Co-; Vā. Di-. 3. Bḍ. -vi-. 4. Bḍ. -risattamaḥ; Mt. -do nāma parvataḥ. 5. Mt. Devāvṛtaḥ pareṇâpi. 6. Mt. -hān.
54a = Bḍ. I. 19.69a; L. I. 53.16a; Vā. 49.63b.
54b = Bḍ. I. 19.69a; L. I. 53.16b; Mt. 122.83a; Vā. 49.64a.
55a = Bḍ. I. 19.70a; Vā. 49.64b. 1. Vā. -vṛkṣa-. 2. Vā. -ta.
55(bc) = Bḍ. I. 19.70b, 71a; Mt. 122.83b, 84a; Vā. 49.65. 1. Mt. -rasya. 2. Bḍ. -stṛtā; Mt. -no viṣkambho. 3. Bḍ. harṣavardhanāḥ. 4. Mt. tasya. 5. Bḍ. tān.
56 = Bḍ. I. 19.71b, 72a; Mt. 122.84b, 85a; Vā. 49.66. 1. Mt. -re. 2. Bḍ. -yaṃ varṣam; Mt. 'pi sa.
57 = Bḍ. I. 19.72b, 73a; Mt. 122.85b, 86a; Vā. 49.67. 1. Mt. -re. 2. Bḍ.1 Pi-; Bḍ.2 Mt. Pā-. 3. Mt. -na-. 4. Mt. -nād. 5. Bḍ.1 -rāt paraś câpi. 6. Bḍ.1 smṛto budhaiḥ; Mt. -śas tathā paraḥ.
58 = Bḍ. I. 19.73b, 74a; Mt. 122.86b, 87a; Vā. 49.68. 1. Mt. -re câpi. 2. Mt. -prayaḥ śucir janaḥ.

tatr*âpi* nadyaḥ *saptaiva*[1] prativarṣaṃ *smṛ*[2]tāḥ śubhāḥ: |
Gaurī Kumudvatī caiva Saṃdhyā Rātrir Manojavā ‖ 59 ‖
Khyātiś[1] ca Puṇḍarīkā ca Gaṅgā[2] saptavidhā[3] smṛtā[4]. |
tāsāṃ sahasraśaś[5] cânyā nady*o yās tu*[6] samīpagāḥ |
abhi[7]gacchanti tā*ḥ sarvā vipu*lāḥ *su*[8]bahūdakāḥ. ‖ 60 ‖

	Krauñcadvīpaḥ samudreṇa Dadhimaṇḍodakena tu | āvṛtaḥ sarvataḥ śrīmān Krauñcadvīpasamena tu. | Plakṣadvīpādayo hy ete samāsena prakīrtitāḥ. ‖ 60₁ ‖

teṣāṃ nisargo *dvīpā*[1]nām ānupūrvyeṇa sarvaśaḥ, |
na śakyo[2] vistarād vaktum api[3] varṣaśatair api ‖ 61 ‖
*ni*sargo yaḥ[1] prajānāṃ tu saṃhāro yaś ca t*ās*u[2] vai. |

ata ūrdhvaṃ pravakṣyāmi Śālmalasya nibodhata: ‖ 62 ‖	ata ūrdhvaṃ pravakṣyāmi, Śākadvīpasya yo vidhiḥ: ‖ 62 ‖ Śākadvīpaṃ *pravakṣyāmi*[1] yathāvad iha niścayāt, | śṛṇudhvaṃ *vai*[2] yathāta*thy*aṃ[3] bruvato me yathārthavat: ‖ 62₁ ‖
Śālmalo dviguṇo dvīpaḥ Krauñcadvīpasya vistarāt, |	Krauñcadvīpasya vistarād dviguṇas tasya vistaraḥ, |

parivārya samudraṃ *sa*[1] Dadhimaṇḍodakaṃ sthitaḥ. ‖ 63 ‖

Śākadvipe ca girayaḥ
sapta. tāṃs tu nibodhata: || 64 ||

cfr. p. 137
Śl.sb—sa.

tatra puṇyā janpadāś cirāc ca[1] mriyate janaḥ, |
kuta eva tu durbhikṣam?
kṣamātejoyutā hi te. || 64 ||

kuta eva *tu*[1] durbhikṣaṃ
jarāvyādhibhayaṃ kutaḥ? || 64 ||
tatrâpi parvatāḥ śubhrāḥ
saptaiva maṇibhūṣ*it*āḥ[1] |

59 = Bḍ. I. 19.74b, 75a; Mt. 122.87b, 88a; Vā. 49.69ab; Var. 88.1a 1. Mt. śrutās tatraiva nadyas tu. 2. Mt. ga-.

60 = Bḍ. I. 19.75b, 76; Mt. 122.88b, 89; Vā. 49.69c, 70; Var. 88.1b = a. 1. Mt. -tī; Var. -ti. 2. Bḍ. -gāḥ; Var. nadyaḥ. 3. Bḍ. Var. -dhāḥ. 4. Bḍ. Var. -tāḥ. 5. Vā. samudragāḥ. 6. Mt. -dyaḥ pārśva-. 7. Vā. anu-. 8. Mt. tā nadyo bahulāś ca.

60₁ = Bḍ. I. 19.77, 78a; Vā. 49.71, 72a.

61 = Bḍ. I. 19.78b, 79a; Mt. 122.90; Vā. 49.72b, 73a. 1. Mt. deśa-. 2. Vā. -yaṃ. 3. Bḍ. divya-.

62a = Bḍ. I. 19.79b; Mt. 122.91a; Vā. 49.73b. 1. Mt. sargo yaś ca; Vā. 'yaṃ. 2. Mt. teṣu.

62b = Mt. 122.91b.

62b = Vā. 49.74a.

62₁ = Bḍ. I. 19.80; Vā. 49.74bc. 1. Vā. -pasya kṛtsnasya. 2. Bḍ. tu. 3. Vā. -tattvaṃ.

63a = Mt. 122.92a.

63a = Bḍ. I. 19.81a; Vā. 49.75a. 1. Mt. tu.

63b = Bḍ. I. 19.81b; Mt. 122.92b; Vā. 49.75b.

64 = L. I. 53.17a.

64a = Bḍ. I. 19.82a; Mt. 122.93a; Vā. 49.76a. 1. Bḍ. -rāt tu.

64b = Mt. 122.93b.

64b = Bḍ. I. 19.82b; Vā. 49.76b. 1. Bḍ. ca.

64₁ = Bḍ. I. 19.83; Vā. 49.77.

cfr. p. 137 Śl.ab—sa.

ratnākarās tathā nadyas,
teṣāṃ[2] nāmāni me śṛṇu: ‖ 64₁ ‖
devarṣigandharvayutaḥ prathamo Merur ucyate. |
Udayo — prāgāyataḥ sa sauvarṇa[1] Udayo nāma parvataḥ. ‖ 65 ‖
tatra *meghās tu* vṛṣṭyarthaṃ[1] prabhavant*i ca*[2] yānti ca, |
tasyâpareṇa sumahāñ Jaladhāro mahāgiriḥ; ‖ 66 ‖
sa vai Candraḥ samākhyātaḥ
sarvauṣadhisamanvitaḥ. |
tasmān[1] nityam upādatte Vāsavaḥ paramaṃ jalam, |
tato varṣaṃ prabhavati
varṣākāle prajāsv iha. ‖ 67 ‖
Raivataś câpi — tasy*âp*are[1] Raivatako,
yatra nityaṃ pratiṣṭhita*m*[2] |
Revatī divi nakṣatraṃ
Pitāmahakṛto *vidh*ih[3]. ‖ 67₁ ‖
Śyāmako, munisattamāḥ, | — tasyâpareṇa sumahāñ Śyām*o*[1] nāma mahāgiriḥ. |
tasmāc[2] chyāmatvam āpannāḥ prajāḥ pūrvaṃ imāḥ kila. ‖ 68 ‖
sa eva Dundubhir nāma
śyāmaparvatasaṃnibhaḥ, |
Śabdamṛtyuḥ purā tasmin
dundubhis tāḍitaḥ suraiḥ. |
ratnamālāntaramayaḥ
Śālmalaś cântarālakṛt. ‖ 68₁ ‖
Rājataś ca giriḥ śrīmān — tasyâpareṇa Rajato mahān Ast*o*[1] giriḥ smṛtaḥ. |
sa vai Somaka ity ukto

Āmbikeyaḥ suśobhanaḥ. ‖ 69 ‖

devair, yatrâmṛtaṃ purā |
saṃbhṛtaṃ ca hṛtaṃ caiva
mātur arthe Garutmatā. ‖ 68_2 ‖

tasyâpare c-Âm[1]bikeyo *Durga[2]śailo mahāgiriḥ*[3], ‖ 69 ‖
Hiraṇyākṣo Varāheṇa
tasmiñ chaile niṣūditaḥ. ‖ 69_1 ‖

Āmbikeyāt paro ramyaḥ sarvauṣadhisaman[1]vitaḥ, |

---

69 = L. I. $53._{17}$b, $_{18}$a.

65 = Bḍ. I. $19._{84}$; Mt. $122._{8}$; Vā. $49._{78}$.
66 = Bḍ. I. $19._{85}$; Mt. $122._{9}$; Vā. $49._{79}$.
2. Mt. -vanty apa-.
67a = Mt. 122 $_{10}$a.
67b(a) = Bḍ. I. $19._{86}$a; Mt. $122._{10}$b; Vā. $49._{80}$a.
68 = Bḍ. I. $19._{88}$; Mt. $122._{12}$; Vā. $49._{82}$.
68_1 = Mt. $122._{13}$, $_{14}$a.
69a = Bḍ. I. $19._{89}$a; Mt. $122._{14}$b; Vā. $49._{83}$a.
68_2 = Mt. $122._{15}$.
69b = Bḍ. I. $19._{89}$b; Mt. $122._{16}$a; Vā. $49._{83}$b.
3. Mt. -yaḥ Sumanāś caiva sa smṛtaḥ; Vā. -lo himācitaḥ.
69_1 = Mt. $122._{16}$b.

1. Bḍ. -bhūṣaṇāḥ; Vā. paribhūṣitāḥ.
2. Vā. tāsāṃ.
1. Bḍ.$_1$ -ṇo hy.
1. Bḍ. vṛṣṭyarthaṃ jaladās tatra.
1. Bḍ. yato.
67(b) = Bḍ. I. $19._{86}$b; Vā. $49._{80}$b.
67_1 = Bḍ. I. $19._{87}$; Vā. $49._{81}$.
1. Bḍ. -yôttare. 2. Vā. -taḥ.
3. Vā. giriḥ.
1. Bḍ.$_1$ Vā. -ma. 2. Mt. yatra.
1. Bḍ. -ṇa sumahān Rājato 'sta-.
1. Vā. -reṇ-Âm-. 2. Vā. -gaḥ.

70a = Bḍ. I. $19._{90}$a; L. I. $53._{18}$b; Mt. $122._{17}$a; Vā. $49._{84}$b. 1. Mt. -dhiniṣe.-

Vibhrajas tu samakhyataḥ
sphaṭikas tu mahān giriḥ, |
yasmād vibhrājate vahnir,
Vibhrājas tena sa smṛtaḥ. || 69_2 ||
Keśarī[1] keśar*a*[2]*y*uto[3], yato vāyuḥ pr*av*āyat*e*[4]. || 70 ||
teṣāṃ varṣāṇi vakṣyāmi
parvatānāṃ, dvijottamāḥ; || 70_1 ||
śṛṇudhvaṃ nāmatas tāni yathāvad anupūrvaśaḥ: |
dvināmāny eva varṣāṇi
yāthaiva girayas tathā: || 71 ||
Udayasy-Òdayaṃ[1] varṣaṃ Jala*dharêti* viśru[2]tam, |
nāmnā Gatabhayaṃ nāma
varṣaṃ tat prath imaṃ smṛtam. || 72 ||
dvitīyam Jaladhārasya Sukumāram iti smṛtam, |

69_2 = Mt. 122.17b, 18a.
70b = Bḍ. I. 19.98b; L. I. 53.19a; Mt. 122.18b: Vā. 49.84b. 1. L. tathaiva; Mt. saivêna; Vā. sa caiva. 2. L. Vā. Kesa(śa)rîty; Mt. Keśavêty. 3. L. Mt. Vā. ukto. 4. Bḍ.1 prajāpatiḥ; L. -jāyate; Mt. -vāti ca; Vā. -ti.
70_1 = Mt. 122.19a,
71a = Mt. 122.19b; Vā. 49.85a.
71b = Mt. 122.20a.
72a = Bḍ. I. 19.91a; Mt. 122.20b; Vā. 49.85b. 1. Bḍ. -yāt prathamaṃ. 2. Bḍ. mahat taj Jaladaṃ smṛ-; Vā. -daṃ nāma viśru-.
72b = Mt. 122.21a.
73a = Bḍ. I. 19.91b; Mt. 122.21b; Vā. 49.86a.

tad eva Śaiśiraṃ nāma varṣaṃ tat parikīrtitam. ‖ 73 ‖	
Raivatasya[1] ca Kaumāraṃ,	Raivatasya tu Kaumāraṃ,
tad eva ca Sukhodayam, |	
Śyāmaparvatavarṣaṃ tad	Śyāmasya *tu*[1]
Anīcakam iti smṛtam. ‖ 73₁ ‖	Maṇīca[2]kam, |
Ānandakam iti proktaṃ tad eva munibhiḥ śubham. |	

Astasyâpi[1] śubhaṃ varṣaṃ vijñeyaṃ Kusumotta[2]ram, ‖ 74 ‖

tad eva *Śiv*[1]am ity uktaṃ varṣaṃ Somakasaṃjñitam. |	
Āmbikeyasya Mainākaṃ,	Āmbikeyasya Modākaṃ,
Kṣemakaṃ caiva tat smṛtam. ‖ 75 ‖	
Kesara[1]parvatasyâpi	Kesar*asya*[1]
Mahādrumam iti smṛtam, |	Mahādrumam. ‖ 75 ‖
tad eva Dhruvam ity uktaṃ varṣaṃ Vibhrājasaṃjñitam. ‖ 75₁ ‖	

dvīpasya pari*māṇ*aṃ ca[1] hrasvadīrghatvam eva ca \|
Krauñca[2]dvīpena *vi*[3]khyātaṃ, tasya madhye vanaspatiḥ[4] ‖ 76 ‖
Śāko nāma mahāvṛkṣas[1], tasya *pūjyā*[2] mahānugāḥ[3]. \|
etena[4] devagandharvāḥ siddhāś ca saha cāraṇaiḥ ‖ 77 ‖
viharanti ramante ca dṛśyamānāś ca taiḥ saha. \|
tatra puṇyā janapadāś cāturvarṇyasamanvitāḥ. ‖ 78 ‖

73b = Mt. 122.22a.
73₁ = Mt. 122.22b, 23a. 1. T. Nāradasya.
74a = Mt. 122.23b. | 74a = Bḍ. I. 19.92a; Vā. 49.86b. 1. Bḍ. ca. 2. Bḍ.1 -va.
74b = Bḍ. I. 19.92b; Mt. 122.24a; Vā. 49.87a. 1. Mt. T. Somakasya. 2. Mt. -ka-.
75 = Mt. 122.24b, 25a. 1. T. -v-Āsit-. | 75 = Bḍ. I. 19.93a; Vā. 49.87b. 1. Vā. Kesareṣu.
75₁ = Mt. 122.25bc. 1. T. -raḥ.
76 = Bḍ. I. 19.93b. 94a; Mt. 122.26; Vā. 49.88ab. 1. Bḍ. tu; Mt. -ṇigāhāṃ ca. 2. Mt. Jambū; Vā. Śāka-. 3. Mt. sam-. 4. Vā. -ta. 5. Bḍ. ketur mahādrumaḥ.
77 = Bḍ. I. 19.94b = a; Mt. 122.27; Vā. 49.88c, 89a. 1. Bḍ.1 -hotsedhas; Bḍ.2 -hotsāhaḥ. 2. Mt. prajās tasya; Vā. -jām. 3. Vā. prayuñjate. 4. Mt. eteṣu.

teṣu nadyaś ca saptaiva
prativarṣaṃ samudragāḥ, |
dvināmnā caiva[1] tāḥ sarvā
Gaṅgāḥ saptavidhāḥ[2] smṛtāḥ: || 78_1 ||
prathamā Sukumārîti
Gaṅgā śivajalā *tathā*[1], |
Anu[2]taptā ca nāmnai*ṣā*[3]
nadī saṃparikīrtitā. || 78_2 ||
Ku[1]mārī *nāmata*ḥ[2] siddhā
dvitīyā *sā pu*naḥ[3] Satī, |
Nandā ca Pā*r*va*tī*[4] caiva
tṛtīyā parikīrtitā. || 79 ||
Śi*bikā ca*[1] caturthī syāt
Tridivā[2] ca punaḥ smṛtā, |
Ikṣuś ca pañcamī jñeyā
tathaiva ca punaḥ K*ratu*ḥ[3]. || 79_1 ||
Dhen[1]uk*ā* c-*Â*[2]mṛtā caiva
ṣaṣṭhī saṃparikīrtitā, |
Sukṛtā ca Gabhastī ca
saptamī parikīrtitā. || 80 ||
etāḥ sapta mahā-Gaṅ[1]gāḥ
prativarṣaṃ śivodakāḥ |
bhāvayanti janaṃ sarvaṃ
Śākadvīpanivāsinam. || 80_1 ||

nadyaś câpi mahāpuṇyā

Gaṅgāḥ saptavidhās tathā: |
Sukumārī

Kumārī ca

Nalinī

Veṇukā ca yā || 79 ||

Ikṣuś ca

Veṇukā caiva

Gabhastiḥ
saptamī tathā. || 80 ||

---

78 = Bḍ. I. 19.85a = b; Mt. 122.28; Vā. 49.89b, 90a.
78_1 = Mt. 122.29; Vā. 49.90bc.
1. Vā. viddhi nāmnā ca.
2. Vā. -gās tāḥ saptadhā.
78_2 = Mt. 122.30; Vā. 49.91.
1. Mt. śubhā. 2. Mt. Muni-.
3. Vā. -naiva.
79 = Mt. 122.31; Vā. 49.92. 1. Mt. Suku-. 2. Mt. tapaḥ.
3. Mt. nāmataḥ. 4. Mt. Pāvanī.
79_1 = Mt. 122.32; Vā. 49.93. 1. Vā. Śivetikā. 2. Mt. syād Dvividhā.
3. Mt. Kuhūḥ.
80 = Mt. 122.33; Vā. 49.94a ≐ a.
1. Mt. Veṇ-. 2. Vā. ca.
80_1 = Mt. 122.34; Vā. 49.94bc.
1. Mt bhā-.

79 = Bḍ. I. 19.95b, 96a.

80 = Bḍ. I. 19.96b.

abhi[1]gacchanti tāś *câ*n[2]yā
nad*īr*[3] nadyaḥ sa*hasraśaḥ*[1] |
bahūdakaparisrāvā,
yato varṣati Vāsavaḥ. || 81 ||

nadyaś cânyāḥ puṇyajalāḥ
śītatoyavahāḥ śubhāḥ |
sahasraśaḥ samākhyātā,
yato varṣati Vāsavaḥ. || 81 ||

tāsāṃ tu[1] nāmadheyāni parimāṇaṃ tathaiva ca |
na śakyaṃ[2] parisaṃkhyātuṃ, puṇyās tāḥ sariduttamāḥ. || 82 ||
tāḥ pibanti sadā hṛṣṭā nadīr janapadās tu te, |

parimaṇḍalas tu sumahān
dvīpo vai Kuśasaṃjñakaḥ, || 83 ||

Śāṃśapāyana, vistīrṇo
dvīpo 'sau cakrasaṃsthitaḥ, || 83 ||

nadījalaiḥ prati*channa*ḥ[1] parvataiś[2] câbhrasaṃnibhaiḥ |
sarvadhātuvicitraiś ca maṇividrumabhūṣitaiḥ || 84 ||
pur[1]aiś ca vividhākāraiḥ[2] *sphīt*air[3] janapadair *api*[4] |
vṛkṣaiḥ puṣpaphalopetaiḥ sa*mantād*[5] dhanadhānyavān. || 85 ||

nityaṃ puṣpaphalopetaḥ
sarvaratnasamāvṛtaḥ |
āvṛtaḥ paśubhiḥ sarvair
grāmyāraṇyaiś ca sarvaśaḥ. || 86 ||

Kṣīrodena samudreṇa
sarvataḥ parivāritaḥ |
Śākadvīpasya[1] vistārāt
samena tu samantataḥ. || 86 ||
tasmin janapadāḥ puṇyāḥ

---

81 = Mt. 122.35; Vā. 49.95. 1. Vā. anu-. 2. Vā. tās tv an-. 3. Mt. -dā. 4. Mt. sarāṃsi ca.

81 = Bḍ. I. 19.97.

82 = Bḍ. I. 19.98; Mt. 122.36; Vā. 49.96ab. 1. Bḍ. na tāsāṃ. 2. Bḍ. śakyaṃ vai.

83a = Bḍ. I. 19.99a; Mt. 122.37a; Vā. 49.96c. [Mt. 122.37b—41].

83b = Mt. 122.45a.

83b = Bḍ. I. 19.99b; Vā. 49.97a.

84 = Bḍ. I. 19.100; Mt. 122.45b, 46a; Vā. 49.97b, 98a. 1. Mt. parivṛtaḥ. 2. Mt. -taḥ.

85 = Bḍ. I. 19.101; Mt. 122.46b, 47a; Vā. 49.98b, 99a. 1. Mt. any-. 2. Bḍ. nagaraiś caiva vividhaiḥ. 3. Mt. -rai ramyair. 4. Mt. -lais tathā. 5. Mt. sarvato.

86 = Mt. 122.47b, 48a.

86 = Bḍ. I. 19.102; Vā. 49.99bc. 1. Vā. -pas tu.

86_1 = Bḍ. I. 19.103; Vā. 49.100. 1. Bḍ. -tāḥ saritāḥ.

parvatā*nt*arite[1] śubhāḥ |
varṇāśramasamākīrṇā,
deśās te sapta vai smṛtāḥ. || 86₁ ||

na saṃkaraś *ca* teṣ*v* *asti*[1] varṇāśramakṛtaḥ kvacit, |
dharmasya câvyabhīcārād ekāntasukhi*tāḥ*[2] prajāḥ. || 87 ||
na teṣu lobho māyā[1] vā ī*r*[2]ṣyâsūyā, *bhayaṃ*[3] kutaḥ. |
viparyayo na teṣv asti, *etat*[4] svābhāvikaṃ smṛtam[5]. || 88 ||
k*ar*ot*pattir*[1] *na*[2] teṣv asti, na daṇḍo na ca daṇḍakāḥ[3], |
svadharmeṇa*iv*a[4] dharmajñās te rakṣanti parasparam. || 89 ||

etāvad eva śakyaṃ vai
tasmin dvīpe prabhāṣitum[1], |
etāvad eva śrotavyaṃ
Śākadvīpanivāsinām. || 89₁ ||

Śālmalo dviguṇo dvīpaḥ Krauñcadvīpasya vistarāt |
parivārya samudraṃ tu Dadhimaṇḍodakaṃ sthitaḥ. || 89₂ ||
tatra puṇyā janapadāś, cirāc ca mriyate janaḥ, |
kuta eva tu durbhikṣaṃ, kṣamātejoyutā hi te. || 89₃ ||
prathamaḥ sūryasaṃkāśaḥ Sumanā nāma parvataḥ, |
pītas tu madhyamas *tatra sāta*[1]kaumbhamayo giriḥ || 89₄ ||
nāmnā Sarvasukho nāma divyauṣadhisamanvitaḥ. |
tṛtīyaś caiva sauvarṇo bhṛṅgapatranibho giriḥ. || 89₅ ||
sumahān Rohito nāma divyo girivaro hi saḥ. |
Sumanāḥ Kuśalo deśaḥ Sukhodarkaḥ Sukhodayaḥ. || 89₆ ||

---

87 = Bḍ. I. 19.101; Mt. 122.42; Vā. 49.101. 1. Mt. na teṣu saṃkaraḥ kaścid. 2. Mt. -naḥ.
88 = Bḍ. I. 19.105; Mt. 122.43; Vā. 49.102. 1. Mt. māyā lobho. 2. Bḍ.1 hīr-. 3. Bḍ. -yākṛtaḥ(ṃ); Vā. -yâdhṛtiḥ. 4. Bḍ.1 kālāt; Mt. tad vai. 5. Bḍ. param.
89 = Bḍ. I. 19.106; Mt. 122.44; Vā. 49.103. 1. Bḍ. -rāvāptir; Mt. kālo naiva. 2. Mt. ca. 3. Bḍ.1 -dyakāḥ; Mt. dāṇḍikaḥ. 4. Mt. -ṇa ca.
89₁ = Bḍ. I. 19.107; Vā. 49.104a = a. 1. Vā. nivāsinām.

89₂ = Mt. 122.92.
89₃ = Mt. 122.93.
89₄ = Mt. 122.94. 1. T. -maś câsīt tataḥ.
89₅ = Mt. 122.95.
89₆ = Mt. 122.96.

rohito yas tṛtīyas tu, Rohiṇo nāma viśrutaḥ. |
tatra ratnāny anekāni svayaṃ rakṣanti Vāsavaḥ, || 89_{7} ||
Prajāpatim upādāya prasanno vidadhat svayam. |
na tatra meghā varṣanti śītoṣṇaṃ ca na tadvidham, || 89_{8} ||
varṇāśramāṇāṃ vārtā vā triṣu dvīpeṣu vidyate, |
na graho na ca candro 'sti īrṣyāsūyā bhayaṃ tathā. || 89_{9} ||
udbhidāny udakāny atra giriprasravaṇāni ca, |
bhojanaṃ ṣaḍrasaṃ tatra teṣāṃ svayam upasthitam. || 89_{10} ||
adhamottamaṃ na teṣv asti, na lobho na parigrahaḥ, |
ārogyabalavantaś ca ekāntasukhino narāḥ. || 89_{11} ||
triṃśad varṣasahasrāṇi mānasīṃ siddhim āsthitāḥ. |
sukham āyuś ca rūpaṃ cā dharmaiśvaryaṃ tathaiva ca || 89_{12} ||
Śālmalānteṣu vijñeyaṃ dvīpeṣu triṣu sarvataḥ. |
vyākhyātaḥ Śālmalāntānāṃ dvīpānāṃ tu vidhiḥ śubhaḥ. || 89_{13} ||
parimaṇḍalas tu dvīpasya cakravat pariveṣṭitaḥ |
Surodena samudreṇa dviguṇena samanvitaḥ. || 89_{14} ||

Gomedakaṃ pravakṣyāmi ṣaṣṭhaṃ dvīpaṃ, tapodhanāḥ, |
Surodakasamudras tu Gomedena samāvṛtaḥ. || 89_{15} ||
Śālmalasya tu vistārād dviguṇas tasya vistaraḥ, |
tasmin dvīpe tu vijñeyau parvatau dvau samāhitau: || 89_{16} ||
prathamaḥ Sumanā nāma jātyañjanamayo giriḥ, |
dvitīyaḥ Kumudo nāma sarvauṣadhisamanvitaḥ || 89_{17} ||
śātakaumbhamayaḥ śrīmān vijñeyaḥ sumahācitaḥ. |
samudr-Ekṣurasodena vṛto Gomedakaś ca saḥ || 89_{18} ||
ṣaṣṭhena tu samudreṇa Surodād dviguṇena ca. |
Dhātakī Kumudaś caiva Havya-putrau suvistṛtau. || 89_{19} ||

89_{7} = Mt. 122.97.
89_{8} = Mt. 122.98.
89_{9} = Mt. 122.99.
89_{10} = Mt. 122.100.
89_{11} = Mt. 122.101.
89_{12} = Mt. 122.102.
89_{13} = Mt. 122.103.
89_{14} = Mt. 122.104.
89_{15} = Mt. 123.1.
89_{16} = Mt. 123.2.
89_{17} = Mt. 123.3.
89_{18} = Mt. 123.4.
89_{19} = Mt. 123.5.

Saumanaṃ prathamaṃ varṣaṃ Dhātakīkhaṇḍam ucyate, |
Dhātakinaḥ smṛtaṃ tad vai prathamaṃ prathamasya tu. || 89_{20} ||
Gomedaṃ yat smṛtaṃ varṣaṃ, nāmnā Sarvasukhaṃ tu tat, |
Kumudasya dvitīyasya dvitīyaṃ Kumudaṃ tataḥ. || 89_{21} ||
etau dvau parvatau vṛttau śeṣau sarvasamucchritau, |
pūrveṇa tasya dvīpasya Sumanāḥ parvataḥ sthitaḥ. || 89_{22} ||
prākpaścimāyataiḥ pādair ā samudrād iti sthitaḥ, |
paścārdhe Kumudas tasya evam eva sthitās tu vai. || 89_{23} ||
etaiḥ parvatapādais tu sa deśo vai dvidhākṛtaḥ: |
dakṣiṇārdhaṃ tu dvīpasya Dhātakīkhaṇḍam ucyate, || 89_{24} ||
Kumudaṃ tûttare tasya dvitīyaṃ varṣam uttamam; |
etau janapadau dvau tu Gomedasya tu vistṛtau: || 89_{25} ||

---

ataḥ paraṃ pravakṣyāmi
saptamaṃ dvīpam uttamam
samudr-Ekṣurasaṃ caiva,
Gomedād dviguṇaṃ hi saḥ, ||90||
āvṛtya tiṣṭhati dvīpaḥ
Puṣkaraḥ puṣkarair vṛtaḥ. |

Puṣkaraṃ saptamaṃ dvīpaṃ
pravakṣyāmi, nibodhata! |
Puṣkareṇa tu dvīpena
vṛtaḥ Kṣīrodako bahiḥ || 90 ||
Śākadvīpasya vistārād
dviguṇena samantataḥ. |

Puṣkare parva[1]taḥ śrīmān eka eva[2] mahā[3]śilaḥ || 91 ||
citrair maṇimayaiḥ *kūṭ*aiḥ[1] śilājālaiḥ[2] samucchritaiḥ[3]. |
dvīpasya tasya[4] pūrvārdhe citrasānuḥ[5] sthito mahān || 92 ||

89_{20} = Mt. 123.6.
89_{21} = Mt. 123.7.
89_{22} = Mt. 123.8.
89_{23} = Mt. 123.9.
89_{24} = Mt. 123.10.
89_{25} = Mt. 123.11.

---

90 = Mt. 123.12.
91a = Mt. 123.13a.

90 = Bḍ. I. 19.108; Vā. 49.104b, 105a.
91a = Bḍ. I. 19.109a; Vā. 49.105b.

91b = Bḍ. I. 19.109b; L. I. 53.19b; Mt. 123.13b; Vā. 49.106a. 1. Mt. T. -reṇa vṛ-. 2. Mt. -māṃs Citrasānur. 3. Mt. -giriḥ.

92 = Bḍ. I. 19.110; L. I. 53.20; Mt. 123.14; Vā. 49.106b, 107a. 1. Bḍ. śṛṅgaiḥ; Mt. kūṭaiś citrair maṇimayaiḥ; Vā. śailaiḥ. 2. Mt. -la-; Vā. śikharais tu. 3. Bḍ. -taḥ; Mt. samudbhavaiḥ. 4. Mt. -pasyaiva tu. 5. L. -nu.

pari[1]maṇḍala[2]sahasrāṇi vistīrṇaḥ pañcaviṃśatiḥ[3] |
ūrdhvaṃ[4] caiva[5] catustriṃśat[6] sahasrāṇi[7] mahā*cala*ḥ[8]. ‖ 93 ‖
dvīpārdhasya[1] parikṣiptaḥ[2] parvato[3] Mānasotta*ra*ḥ[4] |
sthito velāsamīpe tu *na*va[5]candra ivôditaḥ, ‖ 94 ‖
yojanānāṃ sahasrāṇi ūrdhvaṃ[1] pañcāśad ucchritaḥ |
tāvad eva *ca*[2] vistīrṇaḥ sarva[3]taḥ parimaṇḍalaḥ. ‖ 95 ‖

sa eva dvīpapaścārdhe Mānasaḥ pṛthivīdharaḥ | eka eva mahāsānuḥ saṃniveśād dvidhākṛtaḥ. ‖ 96 ‖	tasya putro Mahāvītaḥ paścimārdhasya rakṣitā, | pūrvārdhe parvatasyâpi dvidhā deśas tu sa smṛtaḥ. ‖ 96 ‖	sa eva[1] dvīpapaścārdhe Mānasaḥ pṛthivīdharaḥ | eka eva mahāsā*nu*ḥ[2] saṃniveśād[3] dvidhākṛtaḥ. ‖ 96 ‖

cfr. Śl.$_{108}$ { Svādūdakenôdadhinā *Puṣkara*ḥ[1] parivāritaḥ, |

---

93 = Bḍ. I. 19.$_{111}$; L. I. 53.$_{21}$; Mt. 123.$_{15}$; Vā. 49.$_{107}$b, $_{108}$a. 1. Bḍ.$_{1}$ sa. 2. L. yojananāṃ. 3. L. ūrdhvaṃ pañcāśad ucchritaḥ. 4. L. adhaś; Mt. saptaviṃśatiḥ. 5. Mt. sa vai. 6. Mt. -turviṃśad. 7. Mt. yojananaṃ. 8. Bḍ.$_{1}$ mahītalat; Mt. -balaḥ; Vā. samacitaḥ.

94 = Bḍ. I. 19.$_{112}$; L. I. 53.$_{22}$; Mt. 123.$_{16}$; Vā. 49.$_{108}$b, $_{109}$a. 1. L. -pasyârdhe. 2. Vā. -ristomaḥ. 3. Mt. paścime. 4. Mt. -so giriḥ; Vā. -sottamaḥ. 5. Bḍ.$_{2}$ pūrṇa-; Mt. pūrva-.

95 = Bḍ. I. 19.$_{113}$; L. I. 53.$_{23}$; Mt. 123.$_{17}$a = a; Vā. 49.$_{109}$b, $_{110}$a. 1. Mt. sardhaṃ. 2. L. tu; Va. sa. 3. L. parśva-.

96 = L. I. 53.$_{24}$.	96 = Mt. 123.$_{17}$b, $_{18}$a.	96 = Bḍ. I. 19.$_{114}$; Va. 49.$_{110}$b, $_{111}$a. 1. Vā. evaṃ. 2. Bḍ. -sāraḥ. 3. Bḍ.$_{1}$ -śo.

97a = Bḍ. I. 19.$_{115}$a; L. I. 53.$_{27}$a; Mt. 123.$_{18}$b; Va. 49.$_{111}$b. 1. Bḍ. Va. sarvataḥ.

cfr. Śl. 108 | vistārān maṇḍalāc caiva
Gomedād dviguṇena tu. |
Puṣkaradvīpavistārād[1] vistīrṇo 'sau samantataḥ. ‖ 97 ‖
tasmin dvīpe smṛtau dvau tu puṇyau janapadau śubhau |
abhito[1] Mānasasyâtha parvatasyânu[2]maṇḍalau:[3] ‖ 98 ‖
Mahāvītaṃ tu yad varṣaṃ bāhyato Mānasasya *tu*[1], |
tasyaivâbhyantar*e* ya*t* tu[2] Dhātakīkhaṇḍa*m*[3] ucyate. ‖ 99 ‖

daśa[1]varṣasahasrāṇi *tatra*[2] jīvanti mānavāḥ, |
viparyayo na teṣv asti,
etat svābhāvikaṃ smṛtam; |
ārogya[1]sukhabāhuly*ā*[2] mānasīṃ siddhim āsthitāḥ. ‖ 100 ‖
sukham āyuś ca rūpaṃ ca | samam āyuś ca rūpaṃ ca
triṣu dvīpeṣu sarvaśaḥ | tasmin varṣadvaye s*th*i[1]tam |
adhamottamaù[1] na teṣv āstāṃ[2] tulyās te *rūpaśīla*[3]taḥ. ‖ 101 ‖
na tatra va*dhyavadhakau*[1] nêrṣyâsūyā[2] bhayaṃ tathā |
nigraho[3] na ca da*ṇḍ*o *'sti*[4] na lobho na[5] parigrahaḥ. ‖ 102 ‖
satyānṛt*e*[1] na t*eṣv* ast*āṃ*[2] dharmādharmau tathaiva ca |
varṇāśramāṇāṃ[3] vārtā *vā*[4] pāśupālyaṃ vaṇik*kṛṣiḥ*[5] ‖ 103 ‖
trayī vidyā daṇḍanītiḥ śuśrūṣā *śilpam*[1] eva ca, |
varṣadvaye sarvam etat
Puṣkarasya na vidyate. ‖ 104 ‖

na tatra varṣaṃ nadyo[1] vā śītoṣṇaṃ *vâpi*[2] vidyate, |
udbhidā[3]ny udakāny atra[4] giriprasravaṇāni ca. ‖ 105 ‖
tuly-Ôttarakurūṇāṃ tu | Uttarāṇāṃ Kurūṇāṃ ca

kālas tatra tu sarvadā | tulyakālo janaḥ *sadā* |
sarva*tra*[1] *su*sukhas *tatra*[2] jarāk*lama*[3]vivarjitaḥ; ‖ 106 ‖

97b = Mt. 123.19a.
97c(b) = Bḍ. I. 19.115b; L. I. 53.27b; Vā. 49.112a. 1. L. -ra-.
98 = Bḍ. I. 19.116; L. I. 53.25; Vā. 49.112bc. 1. L. rājatau. 2. Bḍ.1 -sya tu. 3. Bḍ. -le.
99 = Bḍ. I. 19.117; L. I. 53.26; Vā. 49.113. 1. Bḍ. Vā. tat. 2. Bḍ. -reṇâpi; L. -ro yas tu. 3. L. Mt. -ḍa.
100a = Bḍ. I. 19.118a; Mt. 123.19b; Vā. 49.114a. 1. Mt. triṃśad. 2. Mt. teṣu.
100b = Mt. 123.20a.
100(b)c = Bḍ. I. 19.118b; Mt. 123.20b; Vā. 49.114b. 1. Bḍ.1 arogāḥ; Bḍ.2 arogaṃ; Mt. -yaṃ. 2. Bḍ.2 -lāṃ; Mt. -yaṃ; Vā. -bhūyiṣṭhā.
101a = Mt. 123.21a. | 101a = Bḍ. I. 19.119a; Vā. 49.115a. 1. Bḍ. smṛ-.
101b = Bḍ. I. 19.119b; Mt. 123.21b; Vā. 49.115b. 1. Bḍ. -mā. 2. Bḍ. asti. 3. Mt. vīryarūpa-.
102 = Bḍ. I. 19.120; Mt. 123.22; Vā. 49.116. 1. Bḍ.1 dasyur damako; Bḍ.2 vadhāsaktā; Vā. vañcako nêrṣyā. 2. Vā. na steyā na. 3. Mt. na lobho. 4. Mt. dambho vā. 5. Mt. na ca dveṣaḥ.
103 = Bḍ. I. 19.121; Mt. 123.23; Vā. 49.117. 1. Bḍ. Vā. -taṃ. 2. Bḍ. Vā. tatrâsti. 3. Bḍ. -mau vā. 4. Mt. ca. 5. Bḍ. -pathaḥ; Vā. T. -kriyā; V. -kathā.
104a = Bḍ. I. 19.122a; Mt. 123.24a; Vā. 49.118a. 1. Mt. daṇḍa; Vā. T. śalyam.
| 104b = Bḍ. I. 19.122b; Vā. 49.118b.
105 = Bḍ. I. 19.123; Mt. 123.24b, 25a; Vā. 49.119. 1. Vā. nadyo varṣaṃ ca. 2. Mt. ca na; Vā. vā na. 3. Vā. -bhijjā-. 4. Mt. -ni syur.
106a = Mt. 123.25b. | 106a = Bḍ. I. 19.124a; Vā. 49.120a. 1. Bḍ. tathā.
106b = Bḍ. I. 19.124b; Mt. 123.26a; Vā. 49.120b. 1. Bḍ.1 -vartu-; Mt. -vataḥ. 2. Mt. sukhakālo 'sau. 3. Bḍ. -krama-; Mt. -kleśa-.

ity eṣa[1] Dhātakīkhaṇḍe Mahāvīte tathaiva ca. |
ānupūrvyād vidhiḥ kṛtsnaḥ
Puṣkarasya prakīrtitaḥ. || 107 ||

cfr. Śl.97ab

Svādūdakenôdadhinā Puṣkaraḥ parivāritaḥ |

Puṣkaradvīpavistāra-
vistīrṇo 'sau samantataḥ. |

vistārān maṇḍalāc caiva *Puṣkarasya samena* tu[1]. || 108 ||
evaṃ dvīpāḥ samudrais tu sapta saptabhir āvṛtāḥ, |
dvīpasyânantaro yas tu sa[1]mudras, tatsa[2]mas tu *vai*[3]. || 109 ||
evaṃ dvīpasamudrāṇāṃ vṛddhir jñeyā paraspar*at*[1], |
apāṃ caiva samudrekāt sa[1]mudra[2] iti saṃjñitaḥ[3]. || 110 ||
ṛṣayo[1] nivasanty asmin[2], prajā yasmāc[3] caturvidhāḥ, |

107a = Bḍ. I. 19.125a; Mt. 123.26b; Vā. 49.121a. 1. Mt. sargas tu.
107b = Bḍ. I. 19.125b; Vā. 49.121b.
108a = Bḍ. I. 19.126a; L. I. 53.27a; Mt. 123.18b; Vā. 49.122a.
108b = L. I. 53.27b.
108b(c) = Bḍ. I. 19.126b; L. I. 53.28a; Mt. 123.19a; Vā. 49.122b. 1. Mt. Gomedād dviguṇena tu; Vā. -rasya tathaiva ca.
109 = Bḍ. I. 19.127; L. I. 53.28b, 29a; Mt. 123.27; Vā. 49.123. 1. Bḍ. sā-. 2. L. -draḥ saptamas. 3. Bḍ. Vā. saḥ.
110a = Bḍ. I. 19.128a; L. I. 53.29b; Mt. 123.28a; Vā. 49.124a. 1. L. Mt. -ram. 2. Vā. -drā. 3. Vā. -tāḥ.
110b = Bḍ. I. 19.128b; Mt. 123.28b; Vā. 49.124b. 1. Bḍ. sā-.
111a = Bḍ. I. 19.129a; Mt. 123.29a; Vā. 49.125a. 1. Bḍ.1 viśantir; Bḍ.2 viśantā. 2. Mt. ṛṣad vasantyo varṣeṣu. 3. Mt. yatra.

ṛṣir ity eva ramaṇe

varṣanty[1] etena teṣu vai. ‖ 112 ‖

tasmād varṣam iti proktaṃ,
prajānāṃ sukhadaṃ *yataḥ*[1]. ‖ 111 ‖
ṛṣ*a*[1] ity eva *ramaṇe*[2]
vṛṣa[3]śaktiprabandhane, |
ratiprabandhanāt siddhaṃ
varṣa*ṃ tat* teṣu tena *vai*[4] ‖ 112 ‖

śuklapakṣe candravṛddhyā[1] samudraḥ pūryate sadā, |
prakṣīyamāṇe bahule kṣīyate 'stam ite khage[2]. ‖ 113 ‖
āpūryamāṇo hy[1] udadh*ir ātmanai*vâ[2]bhipūryate, |

tato vai kṣīyamāṇe tu
svātmanyeva hy apāṃ
kṣayaḥ. ‖ 114 ‖

tato[1] 'pakṣīyamāṇe 'pi
svātmanaivâpakṛṣyate. ‖ 114 ‖

udayāt payasāṃ yogāt
puṣṇanty āpo yathā svayam, |
tathā sa tu samudro 'pi
vardhate śaśinôdaye. ‖ 115 ‖

ukhāstham agnisaṃyogā*j*
jalam udric[1]*y*ate yathā, |
ma[2]hodadhigataṃ toyaṃ
svata udricyate ta*thā*[3]. ‖ 115 ‖

anyūnāna[1]tirktā*ś ca*[2] vardhanty āpo hrasanti ca |
udayāsta[3]maye *cê*ndoḥ[4] pakṣayoḥ śuklakṛṣṇayoḥ. ‖ 116 ‖
kṣayavṛddhi*tvam*[1] *udadheḥ*[2] somavṛddhikṣay*āt punaḥ*[3] |
daśottarāṇi pañ*caiva* aṅ[4]gulānāṃ[5] śatāni ca[6] ‖ 117 ‖

---

112 = Mt. 123.29b. 1. Mt.1 -tv.

111b = Bḍ. I. 19.129b; Vā. 49.125b.
1. Vā. tu tat.
112 = Bḍ. I. 19.130; Vā. 49.126.
1. Vā. V. -ṣi. 2. Vā. T. ṛṣiṇo; Vā. V. ṛṣayo. 3. Vā. -ṣaḥ.
4. Vā. -ṣatvaṃ teṇa teṣu tat.

113 = Bḍ. I. 19.131; Mt. 123.30; Vā. 49.127. 1. Mt. udayatîndau pūrve tu; Vā. -dhau. 2. Mt. ca vai.
114a = Bḍ. I. 19.132a; Mt. 123.31a; Vā. 49.128a. 1. Vā. -ṇa. 2. Bḍ. Vā -dhiḥ svata evâ-.

114b = Mt. 123.31b.
115 = Mt. 123.32.

114b = Bḍ. I. 19.132b; Vā. 49.128b.
1. Bḍ. -thô-.
115 = Bḍ. I. 19.133; Vā. 49.129.
1. Bḍ. -yād udriktaṃ dṛś-.
2. Vā. tathā ma-. 3. Vā. toyam udricyate tataḥ.

116 = Bḍ. I. 19.134; Mt. 123.33; Vā. 49.130ab. 1. Vā. -nā hy a-. 2. Bḍ. -tāṃś ca; Mt. -tātmā. 3. Mt. -ye 'sta-. 4. Bḍ. -ye tv indau; Vā. -miteś cêndoḥ.
117 = Bḍ. I. 19.135; Mt. 123.34; Vā. 49.130c, 131a. 1. Vā. -dhir evam.

apāṃ vṛddhiḥ kṣayo dṛṣṭaḥ sā[1]mudrī[2]ṇāṃ tu parvasu. |

dvirāpatvāt smṛto dvīpo	dvirāpatvāt[1] smṛtā dvīpāḥ
	sarvataś côdakāvṛtāḥ; |
dadhanāc	udakasyâdhānaṃ[2] yasmāt,
côdadhiḥ smṛtaḥ, ‖ 118 ‖	tasmād udadhir ucyate, ‖ 118 ‖
nigīrṇatvāc ca girayo	aparvāṇas tu girayaḥ
parvabandhāc ca parvatāḥ. |	parvabhiḥ parvatāḥ smṛtāḥ. |
Śākadvīpe tu vai Śākaḥ	Plakṣadvīpe tu Gomedaḥ
parvatas tena côcyate, ‖ 119 ‖	parvatas tena côcyate, ‖ 119 ‖

Śālmaliḥ Śālmala[1]dvīpe pūjyate *sa*[2] mahādrumaḥ[3], |
Kuśadvīpe Kuśastambas, tasya nāmnā *sa u*cyate[4], ‖ 120 ‖
Krauñcadvīpe giriḥ Krauñco *madhye janapadasya ha*[1], |

	Śākadvīpe drumaḥ Śākas,
	tasya nāmnā sa ucyate. ‖ 121 ‖
nyagrodhaḥ Puṣkaradvīpe,	nyagrodhaḥ Puṣkaradvīpe,
padmavat tena sa smṛtaḥ, |	tatratyaiḥ[1] sa namaskṛtaḥ, |
pūjyate sa mahādevair	Mahādevaḥ pūjyate tu
Brahmāṃśo 'vyaktasaṃ-bhavaḥ. ‖ 122 ‖	Brahmā tribhuvaneśvaraḥ. ‖ 122 ‖

tasmin *ni*[1]vasati Brahmā sādhyaiḥ sārdhaṃ prajāpatiḥ, |
upāsante[2] tatra devās trayastriṃśan maharṣibhiḥ, ‖ 123 ‖

---

2. Mt. -dhī samudrasya. 3. Mt. śaśivṛddhikṣaye tathā. 4. Bd. -va hy aṅ-; Mt. -vâhur vai. 5. Bd. -lāni; Vā. T. -līnāṃ. 6. Vā. tu.

118a = Bd. I. 19.136a; Mt. 123.35a; Vā. 49.131b. 1. Bd.1 Mt. Vā. sa-. 2. Bd.2 Mt. Vā. T. -rā-.

118b = Mt. 123.35b. | 118bc = Bd. I. 19.136b, 137a; Vā. 49.131cd. 1. Bd.1 -āpkatvāt; Bd.2 -āpāc cā-. 2. Bd. -āyanaṃ.

119 = Mt. 123.36. | 119 = Bd. I. 19.137b, 138a; Vā. 49.132.

120 = Bd. I. 19.138b, 139a; Mt. 123.38a, 37a; Vā. 49.133. 1. Bd. -le. 2. Bd. su-; Vā. ca. 3. Bd. -vrataiḥ. 4. Mt. -bo madhye janapadasya tu.

121a = Bd. I. 19.139b; Mt. 123.37b; Vā. 49.134a. 1. Mt. -cas tasya nāmnā nigadyate.

121b = Bd. I. 19.140a; Vā. 49.134b.

122 = Mt. 123.39. | 122 = Bd. I. 19.140b, 141a; Vā. 49.135. 1. Vā. -tra taiḥ.

123 = Bd. I. 19.141b, 142a; Mt. 123.40; Vā. 49.136ab. 1. Mt. sa. 2. Vā. -sate. 3. Mt. tatra devā upāsante.

sa tatra pūjyate *caiva*[1] devair *devottamo*ttama*ḥ*[2]. |
Jambūdvīpāt pravartante ratnāni vividhāni ca. ‖ 124 ‖
dvīpeṣu teṣu sarveṣu prajānāṃ krama*ta*s[1] tu vai[2] |
sarvaśo[3] brahmacaryeṇa satyena ca damena ca ‖ 125 ‖
ārogyāyuḥpramāṇābhyaṃ[1] dviguṇaṃ[2] dviguṇaṃ[3] tataḥ. |

dvīpeṣu teṣu sarveṣu	etasmin Puṣkaradvīpe.
yathôktaṃ varṣakeṣu ca ‖ 126 ‖	yad uktaṃ varṣakadvayam. ‖ 126 ‖

gopāy*ati*[1] prajās tatra *svayaṃ*[2] sa[3]jaḍapaṇḍitāḥ[4] |

Īśvaro daṇḍam udyamya
Brahmā tribhuvaneśvaraḥ. |
sa Viṣṇ*u*ḥ sa Śivo[1] devaḥ
sa pitā sa pitāmahaḥ. ‖ 126₁ ‖

bhojanaṃ câprayatnena *tatra*[1] svayam upasthitam |

124 = Bḍ. I. 19.₁₁₂b, ₁₁₃a; Mt. 123.₄₁; Vā. 49.₁₃₆c, ₁₃₇a. 1. Mt. devo. 2. Mt. -vair maharṣisattamaiḥ.
125 = Bḍ. I. 19.₁₄₃b, ₁₄₄a; Mt. 123.₄₂; Vā. 49.₁₃₇b, ₁₃₈a. 1. Mt. -śas. 2. Vā. hi kramāt tv iha. 3. Mt. ārjavād.
126a = Bḍ. I. 19.₁₄₄b; Mt. 123.₄₃a; Vā. 49.₁₃₈b. 1. Vā. -ṇād dhi. 2. Bḍ. pramāṇaṃ. 3. Vā. ca saman-.
126b = Mt. 123.₄₃b. | 126b = Bḍ. I. 19.₁₄₅a; Vā. 49.₁₃₉a.
127a = Bḍ. I. 19.₁₄₅b; Mt. 123.₄₄a; Vā. 49.₁₃₉b. 1. Mt. -yante. 2. Mt. sarvaiḥ. 3. Bḍ. -bhūr; Vā. saj-. 4. Mt. -taiḥ.
126₁ = Bḍ. I. 19.₁₄₆; Vā. 49.₁₄₀. 1. Bḍ. -ṇaḥ sacivo.

| ṣaḍrasaṃ *su*[2]mahāvīryaṃ bhuñjate *tu*[3] prajāḥ *sadā*[4]. ‖ 127 ‖
pareṇa Puṣkarasyâtha[1] āvṛtyâva[2]sthito mahān |
Svādūdaka[3]samudras tu samantāt pariveṣṭ*itaḥ*[4]. ‖ 128 ‖
| pareṇa tasya mahatī dṛśyate lokasaṃsthitiḥ |
| kāñcanī dviguṇā bhūmiḥ sarvā caika[1]śilopamā. ‖ 129 ‖
*tasyā*ḥ[1] pare*ṇa* śailas tu[2] maryādā[3]parimaṇḍalaḥ[4], |
prakāśaś câprakāśaś ca lokālokaḥ sa ucyate. ‖ 130 ‖
| ālokas ta*sya*[1] cârvāk *tu*[2], nirālokas tataḥ param. ‖ 131 ‖

dṛśyādṛśyagirir yāvat,
tāvad eṣā dharā, dvijāḥ. |

| yojanānāṃ sahasrāṇi daśa tasyôcchrayaḥ smṛtaḥ, |
| tāvāṃś ca vistaras tasya *lokālokamahāgireḥ*[1]. ‖ 132 ‖

arvācīne tu tasyârdhe
caranti raviraśmayaḥ, |
parārdhe tu tamo nityaṃ,
lokālokas tataḥ smṛtaḥ; |

ālok*e*[1] loka*śabdas* tu[2],
nirālok*e* salok*atā*[3], ‖
lokār*thaṃ*[4] saṃm*ato*[5] lok*o*[6],
nirālok*as*[7] tu bāhyataḥ. ‖ 132₁ ‖

lokavistāramātraṃ tu *ā*[1]*lokaḥ sarvato bahiḥ*[2], |
paricchinna*ḥ*[3] samantāc *ca*[4] udakenâvṛtas *tu*[5] *saḥ*[6]. ‖ 133 ‖

evaṃ saṃkṣepataḥ prokto
Bhūrlokasya ca vistaraḥ. ‖ 133 ‖

ālokāt par*ataś*[1] câpi
aṇ[2]ḍam āvṛtya tiṣṭhati, |
aṇḍasyântas tv ime lokāḥ
saptadvīpā ca medinī. ‖ 134 ‖
Bhūrloko 'tha Bhuvarlokaḥ,

ā bhanor vai Bhuvaḥ, Svas tu

ā Dhruvān, munisattamāḥ. | | | Svarloko 'tha

127bc = Bḍ. I. 19.147; Mt. 123.44b, 45a; Vā. 49.141. 1. Mt. sadā. 2. Mt. tan. 3. Vā. ca. 4. Mt. tatra te bhuñjate janāḥ.

128 = Bḍ. I. 19.148; L. I. 53.30; Mt. 123.45b, 46a; Vā. 49.142. 1. Bḍ. -yârdhe. 2. L. anuvṛtya; Vā. āvṛtyâyaṃ. 3. Bḍ. Vā. -kaḥ. 4. Bḍ. -veṣṭya tam; L. -veṣṭya ca; Mt. T. sa samantād āveṣṭayat.

129 = Bḍ. I. 19.149; L. I. 53.31; Vā. 49.143. 1. Bḍ. hy eka-.

130 = Bḍ. I. 19.150; L. I. 53.32; Mt. 123.46b, 47a; Vā. 49.144. 1. Bḍ. -yâ; Vā. tasmāt. 2. Bḍ. ca. 3. Bḍ. paryāsāt; Mt. svādūdakasya paritaḥ śailas tu. 4. Vā. -yādānte tu maṇḍalam.

131 = L. I. 53.33a.

131 = Bḍ. I. 19.151a; Mt. 123.47b; Vā. 49.145a. 1. Mt. tatra. 2. Mt. ca.

132 = Bḍ. I. 19.151b, 152a; L. I. 53.33b, 34a; Vā. 49.145b, 146a. 1. Bḍ. Vā. pṛthivyāṃ kāmagaś ca saḥ.

132₁ = Bḍ. I. 19.152b, 153a; Vā. 49.146bc. 1. Bḍ.1 -ko; Bḍ.2 -ka. 2. Bḍ.1 -vṛttistho; Bḍ.2 -vṛttis tu. 3. Bḍ. -ko hy alaukikaḥ. 4. Bḍ. -kārdhe. 5. Bḍ.1 -mitā; Bḍ.2 -mito. 6. Bḍ.1 -kā; Bḍ.2 -ke. 7. Bḍ. -kās.

133 = L. I. 53.34b, 35.

133 = Bḍ. I. 19.153b, 154a; Mt. 123.48; Vā. 49.147ab. 1. Bḍ. hy a-; Bḍ.2 a-. 2. Mt. pṛthivyardhaṃ tu bāhyataḥ. 3. Mt. -naṃ. 4. Mt. -tāt tu. 5. Vā. -taś ca. 6. Mt. -taṃ mahat.

134 = Bḍ. I. 19.154b, 155a; Vā. 49.147c, 148a. 1. Vā. nirālokāt paraś. 2. Bḍ.1 hy aṇ-.

Āvahadya niviṣṭas tu
vāyor vai sapta nemayaḥ : || 134 ||
Āvahaḥ Pravahaś caiva
tataś c-Ânuvahas tathā |
Saṃvaho Nivahaś câtha
tataś côrdhvaṃ Parāvahaḥ, || 134_1 ||
dvijāḥ. Parivahaś cêti
vāyor vai sapta nemayaḥ. |
balāhakās tathā bhānuś
candro nakṣatrarāśayaḥ || 134_2 ||
grahāṇi ṛṣayaḥ sapta
Dhruvo, viprāḥ, kramād iha |
yojanānāṃ mahīpṛṣṭhād
ūrdhvaṃ pañcadaśâ Dhruvāt || 134_3 ||
niyutāny, ekaniyutaṃ
bhūpṛṣṭhād bhānumaṇḍalam, |
rathaḥ ṣoḍaśasāhasro
bhāskarasya tathôpari ; || 134_4 ||
caturaśītisahasro
Meruś côpari bhūtalāt. |
koṭiyojanam ākramya
Maharloko Dhruvād
dhruvaḥ, || 134_5 ||
Janaloko Maharlokāt
tathā koṭidvayaṃ, dvijāḥ, |
Janalokāt Tapolokaś
catasraḥ koṭayo mataḥ. || 134_6 ||

Mahas tathā. |
Janas Tapas tathā

Prājāpatyād Brahmalokaḥ
koṭiṣaṭkaṃ visṛjya tu, |
puṇyalokās tu saptaite
hy aṇḍe 'smin kathitā,
dvijāḥ. || 135 ||

adhaḥ saptatalānāṃ tu
narakāṇāṃ hi koṭayaḥ |
Māyāntāś caiva Ghorādyā
aṣṭāviṃśatir eva tu. || 135_1 ||
pāpinas teṣu pacyante
svasvakarmānurūpataḥ. |
Avīcyantāni sarvāṇi
Rauravādyāni teṣu ca, || 135_2 ||
pratyekaṃ pañcakāny āhur
narakāṇi viśeṣataḥ. |

Satyam[1],

etāvān l lokasaṃgrahaḥ || 135 ||

---

134 = L. I. 53_{36}.
134_1 = L. I. 53_{37}.
134_2 = L. I. 53_{38}.
134_3 = L. I. 53_{39}.
134_4 = L. I. 53_{40}.
134_5 = L. I. 53_{41}.
134_6 = L. I. 53_{42}.
135 = L. I. 53_{43}.

135_1 = L. I. 53_{44}.
135_2 = L. I. 53_{45}.

135 = Bd. I. 19_{155b}, $_{156a}$; Vā. 49_{148b}, $_{149a}$.

1. Vā. -ya.

aṇḍam ādau mayā proktam
aṇḍasyâvaraṇāni ca ‖ 135_3 ‖
Hiraṇyagarbhasargaś ca
prasaṅgād bahuvistarāt. |

etāvān eva vijñeyo
lokāntaś caiva *yaḥ*[1] paraḥ. |
Kumbhasthāyī bhaved yādṛk
pratīcyāṃ diśi candramāḥ ‖ 136 ‖
āditaḥ śuklapakṣasya,
vāp*ur aṇ*[1]ḍasya tadvidham. |

| aṇḍānām īdṛśānāṃ tu koṭyo jñeyāḥ sahasraśaḥ. ‖ 137 ‖

sarvagatvāt pradhānasya
tiryag ūrdhvam adhas tathā |
aṇḍeṣv eteṣu sarveṣu
bhuvanāni caturdaśa ‖ 137_1 ‖
pratyaṇḍaṃ, dvijaśārdūlās,
teṣāṃ hetur Maheśvaraḥ. |
aṇḍeṣu câṇḍabāhyeṣu
tathâṇḍāvaraṇeṣu ca ‖ 137_2 ‖
tamo'nte ca tamaḥpāre
câṣṭamūrtir vyavasthitaḥ: |
asyâtmano Maheśasya
mahādevasya dhīmataḥ ‖ 137_3 ‖
adehinas tv aho deham
akhilaṃ paramātmanaḥ. |
asyâṣṭamūrteḥ Śarvasya

tiryag ūrdhvam adh*astāc ca*[1]

Śivasya gṛhamedhinaḥ ‖ 137_4 ‖
gṛhiṇī prakṛtir divyā,
prajāś ca mahadādayaḥ |
paśavaḥ kiṃkarās tasya,
sarve dehābhimāninaḥ. ‖ 138 ‖
(L. I. $53._{53-62}$)

135_3 = L. I. $53._{46}$.
137a = L. I . $53._{47}$a.

137_1 = L. I. $53._{48}$.
137_2 = L. I. $53._{49}$.
137_3 = L. I. $53._{50}$.
137_4 = L. I. $53._{51}$.
138 = L. I. $53._{52}$.

137b = Bḍ. I. $19._{158}$a; L. I. $53._{47}$b; Vā. $49._{151}$a.

kāraṇasyâvyayātmanaḥ |
kār[2]aṇaiḥ prākṛtais tat *tad*[3]
āvṛtaṃ prati saptabhiḥ. ‖ 138 ‖
daśādhikyena cânyonyaṃ
dhārayanti paraspara*m*[1], |

136 = Bḍ. I. $19._{156}$b, $_{157}$a; Vā. $49._{149}$b, $_{150}$a. 1. Vā. tat-.
137a = Bḍ. I. $19._{157}$b; Vā. $49._{150}$b.
1. Bḍ. -puś cāṇ-.

138 = Bḍ. I. $19._{158}$b, $_{159}$a; Vā. $49._{151}$bc.
1. Bḍ. -dho vâpi. 2. Bḍ. dha-.
3. Vā. tatra hy.

bhūmer daśaguṇāś câpaḥ
samantāt pālayanti gām, |

adbhyo daśaguṇaś câgniḥ
sarvato dhārayaty apaḥ, || 139 ||
agner daśaguṇo vāyur
dhārayañ jyotir āsthitaḥ, |
tiryak ca maṇḍalo vāyur
bhūtāny āveṣṭya
dhārayan. || 140 ||
daśādhikaṃ tathâkāśaṃ
vāyor bhūtāny adhārayat, |
bhūtādir dhārayan vyoma,
tasmād daśaguṇas tu vai. || 141 ||

bhūtādito daśaguṇaṃ
mahad bhūtāny adhārayat, |
mahat tattvaṃ hy anantena
avyaktena tu dhāryate. || 142 ||

parasparāvṛtāḥ sarve
utpannāś ca parasparāt. || 138_1 ||
aṇḍasyâsya samantāt tu
saṃniviṣṭo *ghano*[1]dadhiḥ, |
samantā*d yena toye*[2]na
dhāryamāṇaḥ sa tiṣṭhati. || 139 ||
bāhyato ghanatoyasya
tiryag ūrdhv*aṃ tu*[1] maṇḍalam |
dhāryamāṇaṃ samantāt tu
tiṣṭhate *ghana*[2]tejasā. || 139_1 ||
ayoguḍanibho vahniḥ
samantān maṇḍalākṛtiḥ |
samantād ghanavātena
dhāryamāṇaḥ sa tiṣṭhati. || 140 ||

ghanavāta*ṃ*[1] tathâkāś*o*[2] |
dhāra*yāṇas tu*[3] tiṣṭhati |
bhūtādiś ca tathâkāśaṃ,
bhūtād*iś*[4] câpy asau
mahān. || 141 ||

mahā*n vyāpt*o hy[1] anantena
a[2]vyaktena tu dhāryate, |

---

139 = Mt. 123.49.

140 = Mt. 123.50.

141 = Mt. 123.51.

142 = Mt. 123.52.

138_1 = Bḍ. I. 19.159b, 160a; Vā. 49.152.
1. Bḍ. -ram.

139 = Bḍ. I. 19.160b, 161a; Vā. 49.153.
1. Vā. maho-. 2. Bḍ. -tāt tu vanode-.

139_1 = Bḍ. I. 19.161b, 162a; Vā. 49.154.
1. Vā. -vánu-. 2. Bḍ. yat tu.

140 = Bḍ. I. 19.162b, 163a; Vā. 49.155ab.

141 = Bḍ. I. 19.163b, 164a; Vā. 49.155c, 156a. 1. Vā. -tas. 2. Vā. -śaṃ. 3. Bḍ. dadhāraṇaḥ khalu. 4. Vā. -tādyaṃ.

142 = Bḍ. I. 19.164b, 165a; Vā. 49.156b,

anantam aparivyaktaṃ
daśadhā sūkṣmam[3] eva
ca. || 142 ||

---

anantam akṛtātmānam anādinidhanaṃ ca tat[1], |
a*nit*ya*ṃ*[2] parato ghoram anālambam anāmayam, || 142_1 ||
naikayojanasāhasraṃ viprakṛṣṭaṃ *tamo*[1]vṛtam, |
tama eva nirālokam amaryādam ade[2]śikam |
devānām apy aviditaṃ vyavahāravivarjitam. || 142_2 ||
tamaso 'nte ca vikhyātam ākāśānte ca[1] bhāsvaram |
maryādāyām ahas[2] tasya *de*[3]vasyâyatanaṃ mahat, || 142_3 ||
tridaśānām agamyaṃ *tu*[1] sthānaṃ divyam, iti śrutiḥ, |
mahato devadevasya maryādāyāṃ[2] vyavasthitam[3]. || 142_4 ||
candrādityāvataptās[1] tu ye lokāḥ prathitā budhaiḥ, |
te[2] lokā ity abhihitā jagataś ca na saṃśayaḥ: || 142_5 ||
Rasātalatalā*ḥ*[1] sapta saptaivôrdhvatalāś *ca ye*[2] |
sapta skandhās[3] tathā vāyoḥ sabrahmasadanā, dvijāḥ. || 142_6 ||
ā-Pātālād divaṃ yāvad atra pañcavidhā gatiḥ, |
pramāṇam etaj jagata, eṣa saṃsārasāgaraḥ. || 142_7 ||
anādyantā *vrajanty*[1] evaṃ[2] naikajātisamudbhavāḥ[3] |
vicitrā jagataḥ, sā vai pravṛttir anava[4]sthitā. || 142_8 ||
yath*aitad bhauti*[1]kaṃ *nāma*[2] nisargabahuvistaram[3], |
atīndriyair mahābhāgaiḥ siddhair api na lakṣ*yate*[4]. || 142_9 ||

157a. 1. Bḍ. -hāṃś ca so 'py. 2. Bḍ. hy a-. 3. Vā. -ma.

142_1 = Bḍ. I. 19.165b, 166a; Vā. 49.157b, 158a. 1. Bḍ. yat. 2. Vā. atītya.
142_2 = Bḍ. I. 19.166b, 167; Vā. 49.158b, 159. 1. Bḍ. anā-. 2. Bḍ.1 adai-.
142_3 = Bḍ. I. 19.168; Vā. 49.160. 1. Bḍ.1 hy a-. 2. Vā. atas. 3. Vā. Śi-.
142_4 = Bḍ. I. 19.169; Vā. 49.161. 1. Bḍ. tat. 2. Bḍ. -dā yā. 3. Bḍ. -tāḥ.
142_5 = Bḍ. I. 19.170; Vā. 49.162. 1. Bḍ.1 -yāv adhastāt; Bḍ.2 -yācataptāsu. 2. Vā. ye.
142_6 = Bḍ. I. 19.171; Vā. 49.163. 1. Vā. -lāt. 2. Bḍ.2 sthite; Vā. kṣitau. 3. Bḍ. -dhas.
142_7 = Bḍ. I. 19.172; Vā. 49.164.
142_8 = Bḍ. I. 19.173; Vā. 49.165. 1. Vā. prayāty. 2. Bḍ.1 eva. 3. Vā. T. -vā. 4. Bḍ.1 -kṛtir Brahmaṇaḥ.
142_9 = Bḍ. I. 19.174; Vā. 49.166. 1. Bḍ.1 yac cêha daivi-; Bḍ.2 yad vedihanti-. 2. Bḍ. vâtha. 3. Bḍ. -gaṃ bahuvistaraḥ (Bḍ.2 -m). 4. Bḍ. -ṣitaḥ.

pṛthivya*mbv*a[1]gnivāyūnāṃ *nabhas*as[2] tamasas tathā |
*mānas*a[3]sya tu de*h*as[4]ya anantasya, dvijottamāḥ, || 142_{10} ||
kṣayo vā pari*ṇāmo*[1] vā anto vâpi na vidyate. |
ananta eva sarvatra sarvasthā[2]neṣu paṭhyate, || 142_{11} ||
tasya cô̂ktaṃ mayā pūrvaṃ tasmin nāmānukīrtane |
ya*ḥ Padm*anā*bh*a[1]nāmnā *tu*[2], ta*dvat*[3] kārtsnyena kīrtita*ḥ*[4]. || 142_{12} ||
sa e*va*[1] sarvatra gataḥ sarvasthāneṣu pūjyate: |
bhumau Rasātale caiva ākāśe pavane 'nale || 142_{13} ||
arṇaveṣu ca sarveṣu divi caiva na saṃśayaḥ, |
tathā tapasi vijñeya eṣa eva mahādyutiḥ. || 142_{14} ||
anekadhā vibhaktāṅgo mahāyogī *Janārdan*aḥ[1] |
sarvalokeṣu lokeśa ījyate bahudhā prabhuḥ. || 142_{15} ||

---

evaṃ parasparotpannā dhāryante ca parasparam[1]
ādhārādheyabhāvena vikārās te vi[2]kāriṇ*āṃ*[3]. || 143 ||
pṛthivyādayo vikārās te parichinnāḥ parasparam, |
parasparādhikāś caiva praviṣṭāś ca[1] parasparam. || 144 ||
yasm*āt pra*viṣṭās[1] te 'nyonyaṃ, tasmāt sth*airya*m upā[2]gatāḥ, |
prāg āsan hy a[3]viśeṣās *tu*[4], viśeṣā[5] anyaveśanāt[6] |
pṛthivyādyās tu[7] vāyvantāḥ[8] paricchinnās tu *tatra*[9] te. || 145 ||

142_{10} = Bḍ. I. 19.175; Vā. 49.167. 1. Vā. -yāṃ ca. 2. Vā. mahatas. 3. Vā. Īśvara-. 4. Vā. -vas-.
142_{11} = Bḍ. I. 19.176; Vā. 49.168ab. 1. Vā. -māṇaṃ. 2. Bḍ.1 evaṃ jña-.
142_{12} = Bḍ. I. 19.177; Vā. 49.168c, 169a. 1. Vā. ya eṣa Śiva-. 2. Vā. hi. 3. Bḍ.1 tat; Vā. tad vaḥ. 4. Vā. -tam.
142_{13} = Bḍ. I. 19.178; Vā. 49.169b, 170a. 1. Vā. eṣa.
142_{14} = Bḍ. I. 19.179; Vā. 49.170b, 171a.
142_{15} = Bḍ. I. 19.180; Vā. 49.171bc. 1. Vā. Maheśvaraḥ.

---

143 = Bḍ. I. 19.181; Mt. 123.54b, 53a; Vā. 49.172. 1. Vā. T. -rān. 2. Bḍ. 'vi-. 3. Bḍ. Vā. -ṇaḥ.
144 = Bḍ. I. 19.182; Mt. 123.53b, 54a; Vā. 49.173. 1. Bḍ. -ṭās te.
145 = Bḍ. I. 19.183, 184a; Mt. 123.55, 56a; Vā. 49.174. 1. Bḍ.1 -māt sṛṣṭās tu; Bḍ.2 -mād diṣṭās; Vā. -mād viṣṭāś ca. 2. Mt. -māt te sthiratāṃ. 3. Bḍ. āsan a-; Mt. āsaṃs te hy a-. 4. Mt. -ṣāś ca. 5. Vā. -ṣāṇy. 6. Bḍ. -ṣo 'nyaviśeṣaṇāt; Vā. -ṣānyonyaveśanāt. 7. Vā. -yāś ca. 9. Bḍ. Vā. trayas tu te.

guṇo[1]pacayasāreṇa
paricchedo viśeṣataḥ, |
śeṣāṇāṃ tu pa[2]ricchedaḥ
saukṣmyān nêha vibhāvyate. || 145_1 ||

bhūtebhyaḥ paratas tebhyo hy ā[1]lokaḥ[2] *sarva*taḥ[3] smṛtaḥ[4]. |
*bhū*tā*n*y[5] āloka ākāśe paricchinnāni sarvaśaḥ. || 146 ||
pātre mahati pātrāṇi yath*aivân*[1]targatāni *tu*[2] |
bhavanty anyonyahīnāni parasparasamāśrayāt, || 147 ||
tathā 'hy āloka ākāśe bhedās tv antargatā *ma*[1]tāḥ. |
kṛtsnā[2]ny etāni *tatt*vā*n*i[3] anyonyasyâdhikāni *tu*[4]. || 148 ||
yāvad etāni *bhūt*āni[1], tāvad utpattir ucyate. |
jan[2]tūnām iha[3] saṃskāro[4] bhūteṣv antargat*o mataḥ*[5]. || 149 ||
pratyākhyāy*a ca*[1] bhūtāni kāryotpattir na vidyate, |
tasmāt parimitā bhedāḥ smṛtāḥ kāryātmakās tu te;[2] || 150 ||
kāraṇātmakās *tath*aiva[1] syur bhedā, *ye* mahadādayaḥ. |
ity eṣa[2] saṃniveśo *vo*[3] *mayā prokto vi*[4]bhāgaśaḥ || 151 ||
saptadvīpasamudrā*ṇāṃ*[1] yāthātathyena vai, *dvijāḥ*[2]. |
vistā[3]rān maṇḍalāc caiva prasaṃkhyāne[4]na caiva hi |
viś[5]varūpaṃ[6] pradhānasya parimāṇaikadeśi*kam*[7]. || 152 ||

145_1 = Bḍ. I. 19.184b, 185a; Vā. 49.175. 1. Bḍ. -ṇā-. 2. Bḍ. -ṇāṃ pa-.

146 = Bḍ. I. 19.185b, 186a; Mt. 123.56b, 57a; Vā. 49.176. 1. Mt. a-. 2. Bḍ. -yo vyālokā. 3. Bḍ. sā dharā; Vā. parataḥ. 4. Bḍ. -tā. 5. Mt. tathā hy.

147 = Bḍ. I. 19.186b, 187a; Mt. 123.57b, 58a; Vā. 49.177ab. 1. Mt. -thā hy an-. 2. Mt. ca.

148 = Bḍ. I. 19.187b, 188a; Mt. 123.58b, 59a; Vā. 49.177c, 178a. 1. Mt. -tāgatāḥ. 2. Mt. kṛtā-. 3. Bḍ. catvāri hy; Vā. catvāri. 4. Mt. ca.

149 = Bḍ. I. 19.188b, 189a; Mt. 123.59b, 60a; Vā. 49.178b, 179a. 1. Mt. tattvāni. 2. Bḍ.$_1$ tan-. 3. Bḍ.$_1$ iva. 4. Bḍ.$_1$ -tāro; Bḍ.$_2$ saṃsāre. 5. Mt. -gateṣu vai.

150 = Bḍ. I. 19.189b, 190a; Mt. 123.60b, 61a; Vā. 49.179b, 180a. 1. Bḍ. tu; Mt. -yāyêha. 2. Mt. vai.

151 = Bḍ. I. 19.190b, 191a; Mt. 123.61b, 62a; Vā. 49.180b, 181a. 1. Mt. te kāraṇātmakāś caiva. 2. Mt. evaṃ. 3. Bḍ. vai; Mt. 'yaṃ. 4. Mt. pṛthvyākrāntas tu.

152 = Bḍ. I. 19.191b, 192; Mt. 123.62b, 63; Vā. 49.181b, 182. 1. Bḍ. -drāḍhyo;

adhisth*ān*aṃ[1] bhagavat*o*[2]
yasya sarvam idaṃ jagat, |
evaṃ bhūtagaṇāḥ sapta
saṃniviṣṭāḥ parasparam. || 152_1 ||

etāv*ān*[1] saṃniveśas tu mayā *śak*ya*ḥ* pra*bhā*ṣit*um*[2], |
etāvad eva śrotavyaṃ saṃnive*śe tu*[3] pārthive. || 153 ||

---

sapta prakṛtayas tv etā dhārayanti parasparam, |
tās *tv* a*ha*ṃ[1] parimāṇena *n*a[2] saṃkhyātum ihô*tsah*e[3]. || 153_1 ||
asaṃkh*ey*āḥ[1] prakṛtayas tiryag ūrdhvam adha*s tathā*[2], |
tārakāsaṃniveśaś ca yāvad divy*aṃ tu*[3] maṇḍalam, || 153_2 ||
paryāya[1]saṃniveśas tu bhūmes tad anu maṇḍala*m*[2]. |
ataḥ *par*aṃ[3] pravakṣyāmi pṛthivyāṃ vai, *vicakṣaṇ*āḥ[4]. || 153_3 ||

Vā. -drāyā. 2. Mt. mayā. 3. Bḍ. -sta-. 4. Vā. -te-. 5. Bḍ. Vā. T. vaiś-. 6. Bḍ. -pa-. 7. Bḍ. -kaḥ; Mt. -naḥ.

152_1 = Bḍ. I. 19.193; Vā. 49.183. 1. Bḍ. -ṣṭhitaṃ. 2. Bḍ. -ta.

153 = Bḍ. I. 19.194; Mt. 123.64; Vā. 49.184. 1. Mt. -vat-. 2. Mt. samyak prakāśitaḥ. 3. Mt. -veśasya.

153_1 = Bḍ. I. 19.195; Vā. 49.185ab. 1. Vā. tāsu alpa-. 2. Vā. pra-. 3. Vā. -hôcyate.

153_2 = Bḍ. I. 19.196; Vā. 49.185c, 186a. 1. Bḍ. -yātāḥ. 2. Vā. adhaś ca yāḥ. 3. Bḍ. -yānu-.

153_3 = Bḍ. I. 19.197; Vā. 49.186bc. 1. Vā. maryādā-. 2. Bḍ. -laḥ. 3. Bḍ. -ta ūrdhvaṃ. 4. Vā. dvijottamāḥ.

7. Kapitel

(Bḍ. I. 20.1—58a; Vā. 50.1—56)

Adhaḥ pramāṇam ūrdhvaṃ ca va*rṇ*[1]yamānaṃ nibodhata: |
pṛthivī vāyur ākāśam āpo jyotiś ca pañcamam, ‖ 1 ‖
anantā[1] dhātavo hy ete vyāpakās tu prakīrtitāḥ[2]. |
jananī sarvabhūtānāṃ sarva*bhū*ta[3]dharā dharā[4] ‖ 2 ‖
nānājanapadākīrṇā nānādhiṣṭhānapattanā |
nānānadanadīśailā naikajātisamā[1]kulā, ‖ 3 ‖
anantā gīyate devī pṛthivī[1] bahuvistarā. |
nadīnadasamudrasthās tathā kṣudrāśray*a*[2]sthitāḥ ‖ 4 ‖
parvatākāśasaṃsthāś ca antarbhūmigatāś ca yāḥ |
āpo 'nantāś *ca*[1] vijñeyās, tathâgniḥ sarval*aukik*aḥ[2] ‖ 5 ‖
anantaḥ paṭh[1]yate caiva vyāpakaḥ sarvasaṃbhavaḥ. |
tathâkāśam anāla*mb*aṃ[2] ramyaṃ nānāśrayaṃ smṛtam, ‖ 6 ‖
anantaṃ p*rathitaṃ sarvaṃ*[1] vāyuś câ[2]kāśasaṃbhavaḥ. |
āpaḥ pṛthivyām[3], udake pṛthivī *cô*[4]pari[5] sthitā, ‖ 7 ‖
ākāśa*ṃ*[1] câparam a*dhaḥ*[2], punar bhūmiḥ, punar jalam; |
evam ant*o hy*[3] anantasya bhautikasya na vidyate. ‖ 8 ‖
parasparaiḥ sôpacitā bhūmiḥ saiva[1], nibodhata! |
bhūmir jalam athâkāśam iti jñeyā[2] paraṃparā[3]. ‖ 9 ‖

---

1 = Bḍ. I. 20.1; Vā. 50.1ab. 1. Bḍ. vakṣ-.

2 = Bḍ. I. 20.2; Vā. 50.1c, 2a. 1. Vā. -ta-. 2. Bḍ.2 pañcaite dhātavo 'nantāḥ pūrvapūrvasya yonayaḥ. 3. Vā. -sattva-. 4. Bḍ.2 līyante 'mbhasi te câgnau yaś câsau puruṣākṛtau / sa vāyau ca mahacaṇḍe sa câkāśe praśamyate.

3 = Bḍ. I. 20.3; Vā. 50.2b, 3a. 1. Bḍ.2 -tiśatā-.

4 = Bḍ. I. 20.4; Vā. 50.3b, 4a. 1. Bḍ.2 bahudhā. 2. Bḍ.2 -drajala-; Vā. -yāḥ.

5 = Bḍ. I. 20.5; Vā. 50.4b, 5a. 1. Bḍ. -tā hi. 2. Bḍ. -lokagaḥ.

6 = Bḍ. I. 20.6; Vā. 50.5b, 6a. 1. Bḍ.2 -taṃ pac-. 2. Bḍ. -ālekhyaṃ.

7 = Bḍ. I. 20.7; Vā. 50.6b, 7a. 1. Bḍ. paṭhyate caiva. 2. Bḍ.2 -svā-. 3. Bḍ.2 -vyām upari. 4. Bḍ.2 -thivyô-. 5. Bḍ. -vy u(Bḍ.2 ô-)pari saṃ-.

8 = Bḍ. I. 20.8; Vā. 50.7b, 8a. 1. Bḍ. -śaḥ. 2. Bḍ. atha. 3. Bḍ.1 matam; Bḍ.2 antam.

9 = Bḍ. I. 20.9; Vā. 50.8b, 9a. 1. Bḍ.1 -miś caiva; Vā. purā surair abhihitaṃ niścitaṃ tu; V. surāsuravihitāni . . . . 2. Bḍ. yā yā. 3. Bḍ.2 parasparam.

sthitir eṣā tu vi*jñeyā*[1] saptame 'smin Rasātale. |
daśayojanasāhasram eka*ṃ*[2] bhaumaṃ Rasātalam || 10 ||
sādhubhiḥ pari*saṃ*[1]khyātam ekaik*aṃ bahu*[2]vistaram. |
prathamam *A*talaṃ[3] *nāma*[4], Sutalaṃ tu tataḥ param, || 11 ||
tataḥ *para*taraṃ[1] vidyād *Vi*[2]talam bahuvistaram, |
tato Gabhas[3]talaṃ nāma parataś ca Mahā[4]talam[5], || 12 ||
Śrītalaṃ ca tataḥ prāhuḥ[1], Pātālaṃ saptamaṃ smṛtam. |
kṛṣṇabhaum*aṃ*[2] ca pratham*aṃ*[3] bhūmibhāga*ṃ ca*[4] kīrtita*m*[5], || 13 ||
pāṇḍubhauma*ṃ*[1] dvitīya*ṃ*[2] tu, tṛtīy*aṃ*[3] *rakta*[4]mṛttika*m*[5], |
pītabhauma*ṃ*[6] caturtha*ṃ*[7] tu, pañcama*ṃ*[8] śarkarā*talam*[9], || 14 ||
ṣaṣṭha*ṃ*[1] śilāmaya*ṃ*[2] *jñeyaṃ*[3], sauvarṇa*ṃ*[4] saptama*ṃ* talam[5]. |
prathame *tu*[6] tale khyātam asurendrasya mandiram || 15 ||
Namucer Indraśatror hi[1] Mahānādasya câlayam[2] |
puraṃ[3] ca Śaṅkukar[4]ṇasya Kabandhasya[5] ca mandiram || 16 ||
Niṣkulā[1]dasya ca puraṃ prahṛṣṭajanasaṃkulam |
rākṣasasya ca Bhīmasya Śūladantasya[2] câlayam || 17 ||
lohit-ākṣa-Ka[1]liṅgānāṃ nagaraṃ Śvāpadasya *ca*[2] |
Dhanaṃjayasya ca puraṃ *nāg*en[3]drasya mahātmanaḥ. || 18 ||
Kāli[1]yasya ca nāgasya nagaraṃ K*ala*sasya[2] ca; |
evaṃ purasahasrāṇi nāga-Dānava-rakṣasām || 19 ||

---

10 = Bḍ. I. 20.10; Vā. 50.9b, 10a. 1. Bḍ. -khyātā. 2. Vā. -ka-.
11 = Bḍ. I. 20.11; Vā. 50.10b, 11a. 1. Vā. -vi-. 2. Bḍ. -kenaiva. 3. Bḍ.1 Tatvalaṃ; Bḍ.2 Nitalaṃ. 4. Vā. caiva.
12 = Bḍ. I. 20.12; Vā. 50.11b, 12a. 1. Bḍ. Talātalaṃ. 2. Bḍ.1 A-; Bḍ.2 Ni-. 3. Bḍ.1 -to 'rvāk ca. 4. Bḍ.1 Rasā-. 5. Bḍ.1 tataḥ paraṃ Gabhastitalaṃ nāmataś ca Mahābalam.
13 = Bḍ. I. 20.13; Vā. 50.12b, 13a. 1. Bḍ.1 eteṣām apy adhobhāge; Bḍ.2 dvīpaṃ Śivātalaṃ jñeyaṃ. 2. Bḍ.1 -maś. 3. Bḍ.1 -mo. 4. Bḍ.1 -gaḥ pra-. 5. Bḍ.1 -taḥ.
14 = Bḍ. I. 20.14; Vā. 50.13b, 14a. 1. Bḍ.1 bhūmir; Bḍ.2 -mī. 2. Bḍ.1 -yas. 3. Bḍ.1 -yo. 4. Bḍ.1 nīla-. 5. Bḍ.1 -kaḥ. 6. Bḍ. -maś. 7. Bḍ.1 -thas. 8. Bḍ.1 -maḥ. 9. Bḍ.1 -rāmayaḥ.
15 = Bḍ. I. 20.15; Vā. 50.14b, 15a. 1. Bḍ.1 -ṭhaḥ. 2. Bḍ.1 -yo-; Bḍ.2 -talaṃ. 3. Bḍ. -yaḥ; Vā. caiva. 4. Bḍ.1 -ṇaḥ. 5. Bḍ.1 -maḥ smṛtaḥ. 6. Bḍ. -me 'smiṃs.
16 = Bḍ. I. 20.16; Vā. 50.15b, 16a. 1. Bḍ.1 -troś ca. 2. Bḍ.2 taṭaṃ nāgasya pālaye. 3. Bḍ.2 akaṃ. 4. Bḍ.2 -var-. 5. Bḍ.2 Kapayasya.
17 = Bḍ. I. 20.17; Vā. 50.16b, 17a. 1. Bḍ.2 Kiṣkipā-. 2. Bḍ.2 -dakṣasya.
18 = Bḍ. I. 20.18; Vā. 50.17b, 18a. 1. Bḍ.2 -takṣasya. 2. Vā. tu. 3. Vā. Māhen-.
19 = Bḍ. I. 20.19; Vā. 50.18b, 19a. 1. Bḍ.2 Kaute-. 2. Bḍ. Kauśikasya.

tale jñeyāni[1] prathame kṛṣṇabhaume na saṃśayaḥ. |
dvitīye *'pi*[2] tale, viprā[3], Daityendrasya *Suva*[4]kṣasaḥ || 20 ||
Mahājambhas[1]ya *ca*[2] tathā nagaraṃ prathamasya tu |
Hayagrīvasya Kṛṣṇasya Nikumbhas[3]ya ca mandiram || 21 ||
Śaṅkhākhyas[1]ya ca *Daityasya*[2] nagaraṃ Gomukhasya ca |
rākṣasasya ca Nīlasya Meghasya K*ra*[3]thanasya ca || 22 ||
puraṃ ca[1] Kukupādasya Mahoṣṇīṣasya câlayam |
Kambalasya ca nāgasya puram Aśvatarasya ca || 23 ||
Kadru[1]putrasya ca puraṃ Takṣakasya mahātmanaḥ; |
evaṃ purasahasrāṇi nāga-Dānava-rakṣasām, || 24 ||
dvitīye 'smiṃs tale, viprāḥ, pāṇḍubhaume na saṃśayaḥ. |
tṛtīye tu[1] tale khyātaṃ Prahrādasya mahātmanaḥ || 25 ||
Anuh*rā*[1]dasya ca puraṃ *puraṃ Agnimukhasya ca*[2] |
Tārakākhyasya ca puraṃ puraṃ Triśirasas tathā[3] || 26 ||
Śiśumārasya ca puraṃ Tripurasya tathā puram[1] |
puraṃ Janasya Daityasya hṛṣṭapuṣṭajanākulam || 27 ||
Cyavanasya ca[1] vijñeyaṃ rākṣasasya ca mandiram |
rākṣasendrasya ca puraṃ Kumbhilasya Kharasya[2] ca || 28 ||
Virādhasya ca krūrasya puram Ulkāmukhasya ca |
Hemakasya ca[1] nāgasya tathā Pāṇḍurakasya ca || 29 ||
Maṇi*nāg*asya[1] ca puraṃ Kapilasya ca mandiram |
Nanda*kas*yô[2]ragapater Viśāl*ākṣ*asya[3] mandiram; || 30 ||

---

20 = Bḍ. I. 20.20; Vā. 50.19b, 20a. 1. Bḍ.2 jñeyani tale. 2. Bḍ. Su-. 3. Bḍ.2 viddhi. 4. Bḍ. ca ra-; Vā. V. Sura-.

21 = Bḍ. I. 20.21; Vā. 50.20b, 21a. 1. Bḍ.2 -janas-. 2. Bḍ. tu. 3. Bḍ.2 -kuñjas-.

22 = Bḍ. I. 20.22; Vā. 50.21b, 22a. 1. Bḍ.2 -kākṣas-. 2. Vā. -khyeyasya ca puraṃ. 3. Bḍ. Ka-.

23 = Bḍ. I. 20.23; Vā. 50.22b, 23a. 1. Bḍ. ālayaṃ ca. 2. Bḍ.2 Kuṣādasya. 3. Bḍ.2 gṛham.

24 = Bḍ. I. 20.24; Vā. 50.23b, 24a. 1. Bḍ.2 Kaṇḍu-.

25 = Bḍ. I. 20.25; Vā. 50.24b, 25a. 1. Bḍ.2 ca.

26 = Bḍ. I. 20.26; Vā. 50.25b, 26a. 1. Vā. -hlā-. 2. Vā. Daityendrasya mahātmanaḥ. 3. Bḍ.2 puraṃ puraṃ Triśirasas tathā Śiśumārasya ca.

27 = Bḍ. I. 20.27; Vā. 50.26b = aI bII. 1. Bḍ.2 Śl.27a om.

28 = Bḍ. I. 20.28; Vā. 50.27. 1. Bḍ.1 tu. 2. Bḍ.2 Kubhakasya Darasya.

29 = Bḍ. I. 20.29; Vā. 50.28. 1. Bḍ.2 rākṣasendrasya ca puraṃ Sumāler bahuvistaram / Mahantarasya.

30 = Bḍ. I. 20.30; Vā. 50.29. 1. Vā. -mantrasya. 2. Vā. -dasya cô-. 3. Vā. -śālasya ca.

evaṃ purasahasrāṇi nāga-Dānava-rakṣasām |
tṛtīye 'smiṃs tale, viprā, *rak*ta[1]bhaume na saṃśayaḥ. || 31 ||
caturthe[1] Daityasiṃhasya Kālanemer mahātmanaḥ |
Gajakarṇasya ca puraṃ nagaraṃ Kuñjarasya ca || 32 ||
rākṣasendrasya ca puraṃ Sumāler bahuvistaram |
Muñ[1]jasya lokanā*thasya*[2] Vṛkavaktrasya câlayam || 33 ||
bahuyojana*vistīrṇa*ṃ[1] bahupakṣisamākulam[2] |
nagaraṃ Vainateyasya caturthe 'smin Rasātale. || 34 ||
pañcame śarkarābhaume bahuyojanavistṛte[1] |
Virocanasya nagaraṃ Daityasiṃhasya dhīmataḥ || 35 ||
Vaid*yutas*[1]y-Âgnijihvasya Hiraṇyākṣasya câlayam |
puraṃ ca Vidyujjihvasya rākṣas*endra*sya[2] dhīmataḥ || 36 ||
Mahāmeghasya ca puraṃ rākṣasendrasya śā[1]linaḥ |
K*irmī*[2]rasya ca nāgasya Svastikasya Jay[3]asya ca; || 37 ||
evaṃ purasahasrāṇi nāga-Dānava-rakṣasām |
pañcame *'smiṃs* tale[1] jñeyaṃ[2] śarkarānica[3]ye sadā. || 38 ||
ṣaṣṭhe tale Daityapateḥ Kesarer nagarottamam |
Suparvaṇaḥ Pu[1]lomnaś ca nagaraṃ Mahiṣasya ca || 39 ||
rākṣasendrasya ca puram *Utk*rośasya[1] mahātmanaḥ, |
tatrâste Surasā[2]putraḥ śataśīrṣo mudā yutaḥ. || 40 ||
*Kaśyap*asya *sutaḥ*[1] śrīmān Vāsukir nāma nāgarāṭ; |
evaṃ purasahasrāṇi nāga-Dānava-rakṣasām || 41 ||
ṣaṣṭhe tale 'smin vikhyāte śilābhaume Rasātale. |
saptame tu tale jñeyaṃ Pātāle sarvapaścime || 42 ||
puraṃ Baleḥ pramuditaṃ naranārī*samā*[1]kulam |
asurāśīviṣaiḥ pūrṇam *uddhṛ*[2]tair devaśatrubhiḥ, || 43 ||

---

31 = Bḍ. I. 20.31; Vā. 50.30. 1. Bḍ.$_1$ -prā nīla-; Bḍ.$_2$ viddhi pīta-; Vā. -prāḥ pīta-.
32 = Bḍ. I. 20.32; Vā. 50.31. 1. Bḍ.$_2$ -thaṃ.
33 = Bḍ. I. 20.33; Vā. 50.32. 1. Bḍ.$_2$ Bhuñ-. 2. Bḍ.$_2$ -kanāmnaś ca.
34 = Bḍ. I. 20.34; Vā. 50.33. 1. Vā. -sāhasraṃ. 2. Bḍ.$_2$ Śl.34a om.
35 = Bḍ. I. 20.35; Vā. 50.34. 1. Bḍ.$_1$ -staram; Bḍ.$_2$ -mer bahuyojanavistaram.
36 = Bḍ. I. 20.36; Vā. 50.35. 1. Vā. -ḍūryas-. 2. Vā. -sasya ca.
37 = Bḍ. I. 20.37; Vā. 50.36. 1. Bḍ.$_1$ mā-; Bḍ.$_2$ dhī-. 2. Bḍ.$_2$ Kiṃkar-; Vā. T. Karmā-; V. Karmī-. 3. Bḍ.$_2$ tathā Svastikar-.
38 = Bḍ. I. 20.38; Vā. 50.37. 1. Vā. 'pi tathā. 2. Bḍ.$_2$ -yā. 3. Vā. -la-.
39 = Bḍ. I. 20.39; Vā. 50.38ab. 1. Bḍ.$_2$ Suvarṇaṃ ca Su-.
40 = Bḍ. I. 20.40; Vā. 50.38c, 39a. 1. Bḍ.$_1$ Suroṣasya; Bḍ.$_2$ Duroṣasya. 2. Bḍ. -mā-.
41 = Bḍ. I. 20.41; Vā. 50.39b, 40a. 1.Bḍ. Mahendrasya sakhā.
42 = Bḍ. I. 20.42; Vā. 50.40b, 41a.
43 = Bḍ. I. 20.43; Vā. 50.41b, 42a. 1. Bḍ. -gaṇā-. 2. Bḍ. sukhi-.

Mucukundasya Daityasya tatr*a vai*[1] nagaraṃ mahat |
aneka[2]-Diti-putrāṇāṃ samudīrṇair mahāpuraiḥ, || 44 ||
tathaiva nāganagarair *ṛddhi*[1]madbhiḥ sahasraśaḥ |
Daityānāṃ Dānavānāṃ ca samudīrṇair mahāpu[2]raiḥ || 45 ||
udīrṇai[1] rākṣasāvāsair anekaiś ca samākulam, |
Pātālānte[2] ca, viprendrā, vistīrṇe bahuyojane || 46 ||
āste raktā[1]ravindākṣo mahā[2]tmā hy ajarāmaraḥ |
dhautaśaṅkhodaravapur nīla[3]vāsā mahā*bhuj*aḥ[4] || 47 ||
viśālabhogo[1] dyutimāṃś citramālā[2]dharo balī. |
rukmaśṛṅgāvadāte[3]na dīptāsyena virājatā[4] || 48 ||
prabhur mukhasahasreṇa śobhate *vai sa*[1] kuṇḍalī. |
sa jihvāmālayā d*īpto*[2] lolajvālānalārciṣā[3] || 49 ||
jvālāmālāparikṣiptaḥ Kailāsa iva lakṣyate: |
sa tu netrasahasreṇa dviguṇena virājatā |
bālasūryābhitāmreṇa *śobhate*[1]snigdha*maṇḍalaḥ*[2]. || 50 ||
tasya kundenduvarṇasya *akṣa*[1]mālā virājate |
taruṇādityamālêva Śvetaparvatamūrdhani. || 51 ||
vikarālo*cchrita*tanur[1] lakṣyate śayanāsane |
vistīrṇa iva medinyāṃ[2] sahasraśikharo giriḥ. || 52 ||
mahā[1]*nāg*[2]air mahābho[3]gair mahā*vijñ*air[4] mahā*tmabhiḥ*[5] |
upāsyate mahātejā mahānāgapatiḥ svayam. || 53 ||
sa rājā sarvanāgānāṃ Śeṣo nāma[1] mahādyutiḥ, |
sā Vaiṣṇavī hy ahi[2]tanur[3] maryādāyāṃ[4] vyavasthitā. || 54 ||

822

---

44 = Bḍ. I. 20.44; Vā. 50.42b, 43a. 1. Bḍ. -traiva. 2. Bḍ. -kair.
45 = Bḍ. I. 20.45; Vā. 50.43b, 44a. 1. Bḍ. dyuti-. 2. Bḍ.$_2$ -su-.
46 = Bḍ. I. 20.46; Vā. 50.44b, 45a. 1. Bḍ.$_2$ -ṇā. 2. Bḍ.$_2$ -le te.
47 = Bḍ. I. 20.47; Vā. 50.45b, 46a. 1. Bḍ.$_2$ tatrâ-. 2. Bḍ.$_2$ mamâ-. 3. Bḍ.$_2$ -puḥ pīta-. 4. Bḍ. -balaḥ.
48 = Bḍ. I. 20.48; Vā. 50.46b, 47a. 1. Bḍ.$_2$ -ge. 2. Bḍ. -mālya-. 3. Bḍ.$_2$ -śṛṅgaṃ tadā te-. 4. Bḍ.$_2$ -te.
49 = Bḍ. I. 20.49; Vā. 50.47b, 48a. 1. Bḍ. caika-. 2. Vā. devo. 3. Bḍ.$_2$ lokajvālāreiṣânvitaḥ.
50 = Bḍ. I. 20.50, 51a; Vā. 50.48b, 49. 1. Bḍ. śarīra; Bḍ.$_2$ -raṃ. 2. Bḍ.$_1$ pāṇḍunā; Bḍ.$_2$ -ḍuram.
51 = Bḍ. I. 20.51b, 52a; Vā. 50.50. 1. Bḍ. netra-.
52 = Bḍ. I. 20.52b, 53a; Vā. 50.51. 1. Bḍ.$_2$ karālordhvatanus tasya; Vā. T. jaṭākarālo dyutimāṃl; V. -rālordhvatanur. 2. Bḍ.$_2$ -yāḥ.
53 = Bḍ. I. 20.53b, 54a; Vā. 50.52. 1. Bḍ.$_2$ paro-. 2. Vā. -bho-. 3. Vā. -bhā-. 4. Vā. -nāgair. 5. Vā. -balair.
54 = Bḍ. I. 20.54b, 55a; Vā. 50.53. 1. Bḍ. 'nanto. 2. Bḍ.$_2$ -vī mama. 3. Bḍ.$_1$ vyavahṛtir. 4. Bḍ.$_1$ -dā yā; Bḍ.$_2$ mamâjñāyāṃ.

saptaivam ete[1] kathitā vyavahāryā Rasātalāḥ[2] |
devāsuramahānāgarākṣasādhyuṣitāḥ sadā. || 55 ||
ataḥ param anālokyam[1] agamyaṃ siddhasādhubhiḥ |
devānām apy a[2]viditaṃ vyavahāraviv*arjitam*[3]. || 56 ||
pṛthvy[1]ambu*vahni*[2]vāyūnāṃ nabhasaś ca, dvijottamāḥ, |
mahattvam ṛṣibhiś *cai*vaṃ[3] varṇyate, nâtra saṃśayaḥ. || 57 ||

---

55 = Bḍ. I. 20.55b, 56a; Vā. 50.54. 1. Bḍ.2 sasaivam etaiḥ. 2. Bḍ.2 -le.
56 = Bḍ. I. 20.56b, 57a; Vā. 50.55. 1. Bḍ.2 ato lokam. 2. Bḍ.2 atha. 3. Bḍ. -vivakṣayā.
57 = Bḍ. I. 20.57b, 58a; Vā. 50.56. 1. Bḍ.2 vṛṣṭy-. 2. Vā. pṛthivyagnyambu-. 3. Bḍ.2 -va; Vā. evam ṛṣibhir.

8. Kapitel

(Bḍ. III. 2.145b—195a; Vā. 101.145—192a).

Adhogatīnāṃ vakṣyāmi bhūtānāṃ sthānakalpanām, |
gacchanti ghorakarmāṇaḥ prāṇino yatra karmabhiḥ: || 1 ||
narako Rauravo *Rodh*aḥ[1] *Ś*ū[2]karas Tāla eva ca |
Taptakumbho Mahājvālaḥ Śabalo 'tha Vimo*h*a[3]naḥ || 2 ||
Kṛmī ca Kṛmibhakṣaś ca Lālābhakṣo Viśaṃsanaḥ |
Adhaḥśirāḥ Pūyavaho Rudhirāndhas tathaiva ca || 3 ||
Viṣṭākīrṇaś ca narako Mūtrakīrṇas tathaiva ca |
tathā Vaitaraṇ*ī*[1] Kṛṣṇam Asipatravanaṃ tathā |
Agnijvālo Mahāghoraḥ Saṃdaṃśo 'tha Śvabhojanaḥ || 4 ||
Tamaś ca Kṛṣṇasūtraś ca Lohaś câpy A*si*[1]jas tathā |
Apratiṣṭho 'tha Vīciś ca[2] narakā hy evamādayaḥ. || 5 ||
tāmasā narakāḥ sarve Yamasya viṣaye sthitāḥ, |
yeṣu duṣkṛtakarmāṇaḥ patantîha pṛthak pṛthak; || 6 ||
bhūmer adhastāt te sarve Rauravādyāḥ prakīrtitāḥ. |
Raurave kūṭasākṣ*ī*[1] tu mithyā yaś câbhiśaṃsati || 7 ||
krūragrahe pakṣavādī hy asa*ty*aḥ[1] patate naraḥ, |
Rodhe[2] goghno[3] bhrūṇahā ca a[4]gnidātā purasya ca. || 8 ||
*Ś*ū[1]kare brahmahā majjet surāpaḥ svarṇataskaraḥ, |
Tāle patet kṣatriyahā hatvā vaiśyaṃ ca *majjati*[2]. || 9 ||
brahmahatyāṃ ca yaḥ kuryād yaś ca syād gurutalpagaḥ, |
*T*aptakumbh*ī* svas*ā*gāmī[1] tathā rājabhaṭaś ca yaḥ. || 10 ||

---

1 = Bḍ. III. 2.145b, 146a; Vā. 101.145.
2 = Bḍ. III. 2.146b, 147a; Vā. 101.146. 1. Bḍ. Ghoraḥ. 2. Vā. Sū-. 3. Vā. -moca-.
3 = Bḍ. III. 2.147b, 148a; Vā. 101.147.
4a = Bḍ. III. 2.148b.
4(bc) = Bḍ. III. 2.149; Vā. 101.148. 1. Vā. -ṇaṃ.
5 = Bḍ. III. 2.150; Vā. 101.149. 1. Bḍ. Abhi-. 2. Vā. Vicyaśva-.
6 = Bḍ. III. 2.151; Vā. 101.150.
7 = Bḍ. III. 2.152; Vā. 101.151ab. 1. Bḍ. -kṣe.
8 = Bḍ. III. 2.153; Vā. 101.151c, 152a. 1. Bḍ. asaktaḥ. 2. Bḍ. -dho. 3. Bḍ. -dhro. 4. Bḍ. hy a-.
9 = Bḍ. III. 2.154; Vā. 101.152b, 153a. 1. Vā. Sū. 2. Vā. durgatim.
10 = Bḍ. III. 2.155; Vā. 101.153b, 154a. 1. Bḍ. Saptakumbheṣv asau gāmī.

saṃtāpyate vâ[1]śvavaṇik tathā *ban*[2]dhanarakṣitā |
sādhvīvikrayakartā ca yas tu bhaktaṃ parityajet. || 11 ||
Mahājvāle duhitaraṃ snuṣāṃ gacchati yas tu vai, |
ved*aṃ* vikrī*ṇ*ate ye *ca*[1] vedaṃ *vai* dūṣaya*nti* y*e*[2] || 12 ||
gurūṃś caivâvamanyante vâkrośais[1] tāḍayanti ca |
agamyagāmī ca naro narakaṃ Śabalaṃ vrajet. || 13 ||
Vimohe pata[1]te *gho*re[2], maryādāṃ yo bhinatti vai, |
duriṣṭaṃ kurute yas tu Kīṭalohaṃ prapadyate. || 14 ||
devabrāhmaṇavidveṣṭā gurūṇāṃ *câ*[1]py apūjakaḥ |
ratnaṃ dūṣayate yas tu Kṛmibhakṣe[2] prapadyate. || 15 ||
paryaśnāti ya eko 'n*naṃ*[1] brāhmaṇ*ān*[2] suhṛdo[3] *vinā*[4] |
Lālābhakṣe sa *tiṣṭhet tu*[5] durgandhe narake gataḥ. || 16 ||
kāṇḍakartā kulālaś ca niṣkahartā cikitsakaḥ |
ārāme*ṣv*[1] agnidātā yaḥ patate sa Viśaṃsane. || 17 ||
asatpratigrahī yaś ca tathaivâyājyayājakaḥ |
nakṣatrair jīvate yaś ca naro gacchaty Adhomukham. || 18 ||
kṣīraṃ surāṃ ca *lavaṇaṃ*[1] lākṣāṃ gandhaṃ rasaṃ tilān |
evamādīni vikrīṇan ghore Pūyavahe patet. || 19 ||
yaḥ kukkuṭān ni[1]badhnāti mārjārān sūkarāṃs tathā[2] |
pakṣiṇaś ca mṛgāṃś[3] chāgān, so 'py enaṃ narakaṃ vrajet. || 20 ||
ajāviko māhiṣikas tathā cakradhvajī ca yaḥ |
raṅgopajīv*a*[1]ko vipraḥ śākunir grāmayājakaḥ || 21 ||
agāradāhī garadaḥ kuṇḍāśī somavikrayī |
surāpo māṃsabhakṣaś ca tathā ca paśughātakaḥ || 22 ||
viśastā mahiṣādīnāṃ mṛgahantā tathaiva ca |
parvakāraś ca sūcī ca yaś ca syān mitraghātakaḥ, || 23 ||

---

11 = Bḍ. III. 2.156; Vā. 101.154b, 155a. 1. Vā. Taptalohe câ-. 2. Bḍ. ca.
12 = Bḍ. III. 2.157; Vā. 101.155b, 156a. 1. Vā. -do vikrīyate yena. 2. Vā. -daṃ dūṣayate ca yaḥ.
13 = Bḍ. III. 2.158; Vā. 101.156b, 157a. 1. Bḍ. vākśarair.
14 = Bḍ. III. 2.159; Vā. 101.157b, 158a. 1. Vā. -ti-. 2. Vā. T. cauro; V. -re.
15 = Bḍ. III. 2.160; Vā. 101.158bc. 1. Bḍ. vâ-. 2. Vā. T. -kyaṃ; V. -kṣye.
16 = Bḍ. III. 2.161; Vā. 101.159. 1. Bḍ. -no; Vā. -nyo. 2. Vā. -nīṃ. 3. Vā. -daḥ. 4. Vā. sutām. 5. Vā. patati.
17 = Bḍ. III. 2.162; Vā. 101.160. 1. Bḍ. -me 'py.
18 = Bḍ. III. 2.163; Vā. 101.161.
19 = Bḍ. III. 2.164; Vā. 101.162. 1. Vā. māṃsaṃ ca.
20 = Bḍ. III. 2.165; Vā. 101.163. 1. Vā. -tāni. 2. Vā. ca tān. 3. Bḍ. -gāñ.
21 = Bḍ. III. 2.166; Vā. 101.164. 1. Vā. -vi-.
22 = Bḍ. III. 2.167; Vā. 101.165.
23 = Bḍ. III. 2.168; Vā. 101.166ab.

Rudhirāndhe[1] patanty ete, e[2]vam āhur manīṣiṇaḥ. |
upaviṣṭaṃ bhoktum *atha* paṅktyāṃ *vai vañca*[3]yanti ye, || 24 ||
patanti narake ghore Viḍbhuje, nâtra saṃśayaḥ. |
mṛṣāvādī naro yaś ca tathā prākrośako 'śubhaḥ || 25 ||
patate[1] narake ghore Mūtrākīrṇe sa pāpakṛt. |
madhugrāhābhihantāro yānti Vaitaraṇīṃ narāḥ. || 26 ||
unmattāś cittabhagnāś ca śaucācāravivarjitāḥ |
krodhanā duḥkhadā ye ca[1] kuhakāḥ Kṛṣṇa[2]gāminaḥ. || 27 ||
Asipatre van*a*[1]chedī *tathā*[2] hy aurabhrikāś ca ye |
kartan*aiś ca*[3] vikṛ*t*[4]yante mṛgavyādh*ā*ḥ[5] sudāruṇaiḥ. || 28 ||
āśramaṃ[1] pratyavasitā A[2]gnijvāle patanti vai |
bh*oj*[3]yante śyāmaśabalair ayastuṇḍaiś ca vāyasaiḥ. || 29 ||
i*ṣṭāpūrta*v*ratā*[1]lopāt Saṃdaṃśe narake patet |
skanda*n*te ye divā[2] svapne vratino brahmacāriṇaḥ. || 30 ||
putrair adhyāpitā ye ca putrair ājñāpitāś ca ye, |
te sarve narakaṃ yānti niyataṃ tu Śvabhojan*am*[1]. || 31 ||
varṇāśramaviruddhā*ni*[1] krodhaharṣasamanvitāḥ |
karmāṇi ye tu kurvanti, sarve nirayavāsinaḥ[2]. || 32 ||
upariṣṭāt s*th*i[1]to ghora uṣṇātmā Rauravo mahān, |
sudāruṇas tu śītātmā tasyâdhastāt Tapaḥ smṛtaḥ. || 33 ||
evamādikrameṇaiva varṇyamānān nibodhata: |
bhūmer adhastāt saptaiva narakāḥ parikīrtitāḥ. || 34 ||
adharmasū*tay*as[1] te syur Andhatāmisrakādayaḥ: |
Rauravaḥ prathamas teṣāṃ Mahāraurava eva ca, || 35 ||

cfr. 38b

---

24 = Bḍ. III. 2.169; Vā. 101.166c, 167a. 1. Bḍ. -dhau. 2. Bḍ. hy e-. 3. Vā. ekapaṅktyāṃ viṣamaṃ bhoja-.
25 = Bḍ. III. 2.170; Vā. 101.167b, 168a.
26 = Bḍ. III. 2.171; Vā. 101.168b, 169a. 1. Vā. T. -ti.
27 = Bḍ. III. 2.172; Vā. 101.169b, 170a. 1. Vā. -dāś caiva. 2. Vā. -kākṛṣṭa-.
28 = Bḍ. III. 2.173; Vā. 101.170bc. 1. Vā. -travane. 2. Bḍ. -dakṛto. 3. Bḍ. -neṣu. 4. Vā. -kṛṣ-. 5. Bḍ. -dhaiḥ.
29 = Bḍ. III. 2.174; Vā. 101.171. 1. Vā. T. -ma-. 2. Bḍ. hy A-. 3. Bḍ. bhakṣ-.
30 = Bḍ. III. 2.175; Vā. 101.172. 1. Vā. ijyāvratasamā-. 2. Vā. -date yadi vā.
31 = Bḍ. III. 2.176; Vā. 101.173. 1. Vā. -ne.
32 = Bḍ. III. 2.177; Vā. 101.174. 1. Bḍ. -dhā ye. 2. Vā. T. -gāminaḥ.
33 = Bḍ. III. 2.178; Vā. 101.175. 1. Vā. si-.
34 = Bḍ. III. 2.179; Vā. 101.176.
35 = Bḍ. III. 2.180; Vā. 101.177. 1. Vā. -navas.

asyâdhaḥ punar apy anyaḥ śītas Tapa iti smṛtaḥ, |
tṛtīyaḥ Kālasūtraḥ syān mahāh*a*[1] vividh*i*ḥ[2] smṛtaḥ, || 36 ||
Apratiṣṭhaś caturthaḥ syād, Avīc*iḥ*[1] pañcamaḥ smṛtaḥ, |
Lohaḥ *ṣa*ṣṭhaḥ *smṛt*as[2] teṣām, Avidheyas tu saptamaḥ. || 37 ||
ghoratvād Rauravaḥ proktaḥ, *soṣṇ*a[1]ko dahanaḥ smṛtaḥ, |
cfr.33b sudāruṇas tu śītātmā tasyâdhastāt Tapo[2] 'dhamaḥ. || 38 ||
sarpo nikṛntanaḥ proktaḥ Kālasūtr*o*[1] 'tidāruṇaḥ, |
Apratiṣṭhe sthitir nâsti, bhramas tasmin sadā smṛtaḥ[2]. || 39 ||
Avīcir dāruṇaḥ prokto yantrasampīḍanāc ca saḥ, |
tasmāt sudāruṇo Lohaḥ karmaṇāṃ kṣa[1]yaṇāc ca saḥ. || 40 ||
tathā bhūtaśarīratvād Avidheyas[1] tu sa smṛtaḥ |
pīḍā[2]bandhavadhāsaṅgād apratīkāralakṣaṇaḥ. || 41 ||
ūrdhv*aṃ śailam i*[1]tās te tu, nirālokāś ca te smṛtāḥ, |
duḥkhotkarṣas tu sarveṣu a[2]dharmasya nimittataḥ. || 42 ||
ūrdhva[1]lokaiḥ samāv etau, nirālokau ca tāv ubhau. |
kūṭā[2]gārapramāṇaiś ca śarīr*ais ta*tra nā*r*akāḥ[3] || 43 ||
upabhogasamarthais tu sadyo jāyanti karmabhiḥ, |
duḥkhaprakarṣaś côgras tu teṣu sarveṣu vai smṛtaḥ. || 44 ||
yātanāś câpy asaṃkheyā nārakāṇāṃ tathā smṛtāḥ, |
tatrânubhūyate duḥkhaṃ; kṣīṇe karmaṇi vai punaḥ || 45 ||
tiryagyonau prasūyante karmaśeṣe*ṇ*a te 'n[1]tataḥ. |
devāś ca *nā*[2]rakāś caiva ūr[3]dhvaṃ câdhaś ca saṃsthitāḥ. || 46 ||
dharmādharmanimittena sadyo jāyanti mūrtayaḥ, |
upabhogārtham utpattir aupapattikakarmataḥ. || 47 ||

---

36 = Bḍ. III. 2.181; Vā. 101.178. 1. Bḍ. -hir. 2. Bḍ. -dhaḥ.
37 = Bḍ. III. 2.182; Vā. 101.179. 1. Vā. -cī. 2. Vā. -hapṛṣṭhas tamas.
38 = Bḍ. III. 2.183; Vā. 101.180. 1. Vā. T. sāmbhako; V. soṣṭako. 2. Vā. T. Tamo.
39 = Bḍ. III. 2.184; Vā. 101.181. 1. Vā. -tre. 2. Vā. T. sudāruṇaḥ.
40 = Bḍ. III. 2.185; Vā. 101.182. 1. Bḍ. śra-.
41 = Bḍ. III. 2.186; Vā. 101.183. 1. Vā. avive(dhi)bhyas. 2. Vā. -ḍa-.
42 = Bḍ. III. 2.187; Vā. 101.184. 1. Bḍ. ūrdhvādhaḥ saṃgatās. 2. Bḍ. hy a-.
43 = Bḍ. III. 2.188; Vā. 101.185. 1. Vā. -vāṃ. 2. Vā. -aṅ-. 3. Vā. -rīrī sūtranāyakāḥ.
44 = Bḍ. III. 2.189; Vā. 101.186.
45 = Bḍ. III. 2.190; Vā. 101.187.
46 = Bḍ. III. 2.191; Vā. 101.188. 1. Vā. -ṣe gate. 2. Bḍ. ta-. 3. Bḍ. hy ūr-.
47 = Bḍ. III. 2.192; Vā. 101.189.

paśyanti narakān devā hy adhovaktrān[1] hy adhogatān, |
nārakāś[2] ca tathā devān sarvān paśyanty adhomukhān. ‖ 48 ‖
ana*gramūl*atā[1] yasmād dhāraṇāc ca svabhāvataḥ, |
tasmād ūrdhvam adhobhāvo Lokāloke na vidyate, ‖ 49 ‖
eṣā svābhāvikī saṃjñā Lokāloke pravartate. ‖ 50 ‖

---

48 = Bḍ. III. 2.193; Vā. 101.190. 1. Bḍ. -trā. 2. Bḍ. -kaṃ-.
49 = Bḍ. III. 2.194; Vā. 101.191. 1. Bḍ. anayos tulyatā.
50 = Bḍ. III. 2.195a; Vā. 101.192a.

9. Kapitel

(Bḍ. I. 20.58b—21.176; L. I. 54.1—28; Mt. 124.1—113; Vā. 50.57—224)

Ata ūrdhvaṃ pravakṣyāmi sūryācandramasor gatim: |
sūryācandramasāv etau bhram[1]antau[2] yāvad eva tu |
prakāśataḥ sva[1]bhābhis tau
maṇḍalābhyāṃ samāsthi[2]tau, || 1 ||

saptānāṃ[1] *ca*[2] samudrāṇāṃ dvīpānāṃ *sa tu*[3] vistaraḥ; |
vistarārdhaṃ[4] pṛthivyās tu bhaved anyatra bāhyataḥ. || 2 ||
paryāsaparimāṇaṃ[1] *tu*[2] candrādityau prakāśataḥ, |
cfr. 20b { paryāsa[3]pārimāṇy*ena bhūmes*[4] tulyaṃ diva*ḥ*[5] smṛtam. || 3 ||
trīṃl lokān prati sāmānyāt | avati trīn imāṃl lokān
sūryo yāty avilambataḥ, | yasmāt sūryaḥ paribhraman, |
ava[1]dhātuḥ[2] prakāś*ākhyo, hy*[3] avanāt *sa*[4] raviḥ smṛtaḥ. || 4 ||
ataḥ paraṃ[1] pravakṣyāmi pramāṇaṃ candrasūryayoḥ, |
mahitat vān[2] mah*īś*ab[3]do hy asmin *varṣe*[4] nipā*t*[5]yate. || 5 ||
asya Bhāratavarṣasya viṣkambhāt tulyavistṛtam[1] |
maṇḍalaṃ bhāskarasyâtha, yojanā*graṃ*[2] nibodhata: || 6 ||

1ab = Bḍ. I. 20.58b, 21.1a; Mt. 124.1; Vā. 50.57ab. 1. Mt. bhrāj-. 2. Bḍ.1 ato.

1c = Bḍ. I. 21.1b; Vā. 50.57c. 1. Bḍ. -kāśais tu pra-. 2. Bḍ. samucchritau.

2 = Bḍ. I. 21.2; Mt. 124.2 Vā. 50.58. 1. Bḍ. tu; Mt. V. sa-. 2. Mt. T. saptadvīpa-. 3. Mt. bhāti; Vā. tu sa. 4. Bḍ.1 -dhe; Vā. -thaṃ.

3 = Bḍ. I. 21.3; Mt. 124.3; Vā. 50.59. 1. Vā. pāri māṇyaṃ. 2. Mt. ca. 3. Bḍ. -stāt. 4. Mt. -yāt tu budhais. 5. Bḍ. Vā. -vaṃ.

4a = Mt. 124.4a. | 4a = Bḍ. I. 21.4a; Vā. 50.60a.

4b = Bḍ. I. 21.4b; Mt. 124.4b; Vā. 50.60b. 1. Bḍ. avi-. 2. Mt. acirāt tu. 3. Mt. -kāśena. 4. Mt. tu.

5 = Bḍ. I. 21.5; Mt. 124.5; Vā. 50.61. 1. Mt. bhūyo bhūyaḥ. 2. Bḍ.1 -ttattvān. 3. Mt. T. -hacchab-. 4. Mt. T. arthe. 5. Mt. -gad-; Bḍ. -pād-.

6 = Bḍ. I. 21.6; Mt. 124.6; Vā. 50.61*. 1. Vā. -bhaṃ tu suvistaram. 2. Bḍ. -nāni; Mt. -nais tan; Vā. T. -nānāṃ.

navayojanasāhasro vistāro *bhāsk*a*r*as[1]ya tu, |
vistārāt triguṇaś câsya[2] pariṇāho 'tha[3] maṇḍale[4]. ‖ 7 ‖
viṣkambhān[1] maṇḍalāc caiva[2] bhāskarād dviguṇaḥ śaśī. |
ataḥ[3] pṛthivyā[4] vakṣyāmi pramāṇaṃ yojanaiḥ saha[5]: ‖ 8 ‖
saptadvīpasamudrāyā vistāro maṇḍala*ṃ ca yat*[1], |
ity etad iha saṃkhyātaṃ purāṇe[2] parimāṇataḥ. ‖ 9 ‖
tad vakṣyāmi prasaṃ[1]khyāya sāṃprat*air a*[3]bhimānibhiḥ, |
abhimānino *v*ya[3]tītā ye, tulyās te sāṃpratais tv[4] iha ‖ 10 ‖
devā *ye vai*[1] *vy*a[2]tītās tu[3] rūpair nāmabhir eva ca, |
tasmā*t tu*[4] sāṃpratair devair vakṣyāmi vasudhātalam. ‖ 11 ‖
div*as tu*[1] saṃniveśo[2] vai sāṃpratair eva kṛtsnaśaḥ, |
śatārdhakoṭivistārā pṛthivī kṛtsnaśaḥ[3] smṛtā. ‖ 12 ‖
tasyā*ś cā*rdha[1]pramāṇ*en*a[2] Mero*ś ca*i*vôttarotta*ram[3] |
| pṛthivyā *hy ardh*a[1]vistāro
| yojanāgrāt prakīrtitaḥ. ‖ 13 ‖
Meror[1] madhyāt[2] pratidiśaṃ koṭir ekā tu sā smṛtā |
tathā śatasahasrāṇām[3] ekonanavatiḥ[4] punaḥ ‖ 14 ‖
pañcāśac ca[1] sahasrāṇi pṛthivyardhasya[2] vistaraḥ[3]. |
pṛthivyā vistaraṃ kṛtsnaṃ yojanais tan nibodhata: ‖ 15 ‖

---

7 = Bḍ. I. 21.$_{7}$; Mt. 124.$_{7}$; Vā. 50.$_{62}$. 1. Mt. maṇḍalas-. 2. Mt. câpi. 3. Bḍ. -has tu; Mt. 'tra. 4. Vā. -lam.
8 = Bḍ. I. 21.$_{8}$; Mt. 124.$_{8}$; Vā. 50.$_{63}$, $_{64}$a. 1. Bḍ.$_{1}$ -bha-; Vā. T. -bho. 2. Vā. -lasyaiva. 3. Bḍ. atha. 4. Vā. -yāṃ. 5. Mt. punaḥ.
9 = Bḍ. I. 21.$_{9}$; Mt. 124.$_{9}$; Vā. 50.$_{64}$b, $_{65}$a. 1. Mt. -lasya tu. 2. Vā. -ṇaṃ.
10 = Bḍ. I. 21.$_{10}$; Mt. 124.$_{10}$; Vā. 50.$_{65}$b, $_{66}$a. 1. Bḍ. samā-. 2. Mt. -taṃ câ-. 3. Mt. -no hy a-; Vā. T. -mānivya-. 4. Vā. -tair.
11 = Bḍ. I. 21.$_{11}$; Mt. 124.$_{11}$; Vā. 50.$_{66}$b, $_{67}$a. 1. Mt. devair. 2. Mt a-; Vā. hy a-. 3. Vā. te. 4. Mt. -mād vai.
12 = Bḍ. I. 21.$_{12}$; Mt. 124.$_{12}$; Vā. 50.$_{67}$b, $_{68}$a. 1. Mt. -vyasya. 2. Bḍ. -śaṃ 3. Vā. -taḥ.
13a = Bḍ. I. 21.$_{13a}$; Mt. 124.$_{13a}$; Vā. 50.$_{68}$b. 1. Bḍ. -yā ūrdhva-; Vā. -yā bādha-. 2. Mt. -ṇaṃ ca. 3. Bḍ. -ror yāvat tu saṃsthitiḥ; Vā. -ror vai cāturantaram.
| 13b = Bḍ. I. 21.$_{13b}$; Vā. 50.$_{69}$a.
| 1. Bḍ.$_{2}$ -vyārdhārdha-; Vā. bādha-.
14 = Bḍ. I. 21.$_{14}$; Mt. 124.$_{13}$b, $_{14}$a; Vā. 50.$_{69}$b, $_{70}$a. 1. Vā. -ru-. 2. Mt. T. -ye. 3. Vā. -ṇi. 4. Mt. -tiṃ.
15 = Bḍ. I. 21.$_{15a}$ = a; Mt. 124.$_{14}$b, $_{15}$a; Vā. 50.$_{70}$b, $_{71}$a. 1. Bḍ. -śat tu. 2. Vā. -yābādha-. 3. Bḍ. maṇḍalam.

tisraḥ koṭyas tu vistār*aḥ*[1] saṃkhyāt*aḥ sa*[2] caturdiśam |
tathā śatasahasrāṇām ekonāśītir ucyate, || 16 ||
saptadvīpasamudrāyāḥ pṛthivy*āḥ sa* tu[1] vistaraḥ. |
vistārā*t*[2] triguṇaṃ caiva pṛthivyanta*sy*a[3] maṇḍalam, || 17 ||
gaṇitaṃ yojanā*grāt*[1] tu koṭyas tv ekādaśa smṛtāḥ |
tathā śatasahasr*āṇi*[2] saptatriṃśādhikā*ni tu*[3], || 18 ||
ity etad vai pra[1]saṃkhyātaṃ pṛthivyanta*sy*a[2] maṇḍalam. |
tārakāsaṃniveśasya divi yāvac *ca*[3] maṇḍalam, || 19 ||
cfr. a b { paryā*sa*[1]saṃniveśasya[2] bhūmes tā[3]vat tu maṇḍalam; |
paryāsaparimāṇ*ena*[4] bhūmes tulyaṃ divaḥ[5] smṛtam. || 20 ||

---

saptānām api *dvīpā*[1]nām etan mā[2]naṃ prakīrtitam |
paryāsa[3]parimāṇe[4]na maṇḍalānugatena ca. || 20₁ ||
upary upari lokānāṃ chatravat parimaṇḍalam |
saṃsthitir vihitā sarvā, yeṣu tiṣṭhanti jantavaḥ. || 20₂ ||
etad aṇḍaka*pāl*[1]asya pramāṇaṃ parikīrtitam, |
aṇḍasyântas tv ime lokāḥ saptadvīpā ca medinī: || 20₃ ||
Bhūrlokaś ca Bhuva*rlokas*[1], tṛtīyaḥ Svar iti smṛtaḥ, |
Maharloko Janaś caiva Tapaḥ Satya*ś*[2] ca saptamaḥ[3]. || 20₄ ||

---

16 = Mt. 124.15b, 16a; Vā. 50.71b, 72a. 1. Mt. -rāt. 2. Mt. -tas tu.
17 = Mt. 124.16b, 17a; Vā. 50.72b, 73a. 1. Vā. -yās tv eṣa. 2. Mt. -raṃ; Vā. T. -stārāt. 3. Mt. -tara-.
18 = Bḍ. I. 21.15b, 16a; Mt. 124.17b, 18a; Vā. 50.73b, 74a. 1. Bḍ.2 Vā. -graṃ; Mt. -nānāṃ. 2. Mt. -rāṇāṃ; Vā. -sraṃ tu. 3. Mt. -kās tu tāḥ.
19 = Bḍ. I. 21.16b, 17a; Mt. 124.18b, 19a; Vā. 50.74b, 75a. 1. Bḍ. iha. 2. Mt. -vyantara-. 3. Mt. -vat tu; Vā. -vad dhi.
20 = Bḍ. I. 21.17b, 18a; Mt. 124.19b, 20a; Vā. 50.75b, 76a. 1. Bḍ.1 -ya-; Mt. -yāpta-; Vā. -saḥ. 2. Bḍ. -śaś ca. 3. Bḍ. -mer ya-. 4. Mt. -ṇaṃ ca; Vā. -pārimāṇyena. 5. Vā. -vaṃ.

20₁ = Bḍ. I. 21.18b, 19a; Vā. 50.76b, 77a. 1. Vā. loka-. 2. Bḍ.1 -tat sthā-. 3. Bḍ. -ya-. 4. Vā. -pārimāṇye-.
20₂ = Bḍ. I. 21.19b, 20a; Vā. 50.77b, 78a.
20₃ = Bḍ. I. 21.20b, 21a; Vā. 50.78b, 79a. 1. Vā. T. -kaṭah-.
20₄ = Bḍ. I. 21.21b, 22a; Vā. 50.79bc. 1. Vā. -vaś caiva. 2. Bḍ. -yaṃ. 3. Bḍ.1 -mam.

ete sapta kṛta lokas chatrakarā vyavasthitaḥ |
svakair āvaraṇaiḥ sūkṣmair dhāryamāṇāḥ pṛthak pṛthak. ‖ 20_{5} ‖
daśabhāgādhikābhiś ca tābhiḥ prakṛtibhir bahiḥ |
*dhā*r[1]yamāṇā viśeṣaiś ca samutpannaiḥ paraspar*āt*[2]. ‖ 20_{6} ‖
asyâṇḍasya samantāc ca saṃniviṣṭo ghanodadhiḥ, |
pṛthiv*yā*[1] maṇḍalaṃ kṛtsnaṃ ghanatoyena dhāryate. ‖ 20_{7} ‖
ghanodadhiḥ[1] pareṇâtha dhāryate ghanatejasā, |
bāhyato ghanatejaś *ca*[2] tiryag ūrdhvaṃ tu maṇḍalam ‖ 20_{8} ‖
samantād ghanavātena dhāryamāṇaṃ pratiṣṭhitam. |
ghanavāt*āt*[1] tathâkāśam, ākāśaṃ ca mahātmanā, ‖ 20_{9} ‖
bhūtādinā vṛtaṃ sarvaṃ, bhutādir mahatā vṛtaḥ, |
vṛto mahān anantena pradhānenâvyayātmanā. ‖ 20_{10} ‖

---

jyotirgaṇapracāraṃ vai
saṃkṣipyâṇḍe bravīmy aham |

purāṇi lokapālānāṃ
pravakṣyāmi yathākramam |
jyotirga[1]ṇapracārasya
pramāṇapari*siddhaye*[2]. ‖ 21 ‖

20_{5} = Bḍ. I. 21.22b, 23a; Va. 50.80.
20_{6} = Bḍ. I. 21.23b, 24a; Vā. 50.81. 1. Bḍ. pur-. 2. Va. -ram.
20_{7} = Bḍ. I. 21.24b, 25a; Vā. 50.82. 1. Vā. -vī-.
20_{8} = Bḍ. I. 21.25b, 26a; Vā. 50.83. 1. Vā. -dhi-. 2. Va. -jas tu.
20_{9} = Bḍ. I. 21.26b, 27a; Vā. 50.84. 1. Bḍ. -taṃ.
20_{10} = Bḍ. I. 21.27b, 28a; Vā. 50.85.

devakṣetrāṇi câlokya grahacāraprasiddhaye. ‖ 21 ‖	
Mānasopari Māhendrī prācyāṃ Meroḥ purī sthitā, | dakṣiṇe Bhānuputrasya	Meroḥ prācyāṃ diś*i tatha*[1] Mānas*asyaiva*[2] mūrdhani | Vasvau[3]kasārā Māhendrī puṇyā[4] hemapariṣkṛtā. ‖ 22 ‖ dakṣiṇena punar Meror Mānasasy*aiva* mūrdhani[1] | Vaivasvato nivasati Yamaḥ Saṃyamane pure. ‖ 23 ‖ pratīcyāṃ tu punar Meror Mānasasy*aiva*[1] mūrdhani |
Varuṇasya ca Vāruṇī, ‖ 24 ‖	Sukhā[2] nāma purī ramyā Varuṇasyâpi[3] dhīmataḥ. ‖ 24 ‖ [Varuṇo yādasāṃ nāthaḥ Sukhākhye vasate pure. |]
saumye Somasya vipulā, tāsu digdevatāḥ[1] sthitāḥ: | Amarāvatī Saṃyamanī Sukhā caiva Vibhā kramāt. ‖ 25 ‖	diśy uttarasyāṃ Meros tu Mānasasyaiva mūrdhani | tulyā Ma[1]hendrapuryā *tu*[2] Somasyâpi Vibhāvarī. ‖ 25 ‖
	Mānasottarapṛṣṭhe tu lokapālāś caturdiśam | sthitā dharmavyavasthārthaṃ[1] lokasaṃrakṣaṇāya ca. ‖ 26 ‖

lokapāloparișṭāt tu sarvato dakṣiṇāyane \|
kāṣṭhā[1]gatasya sūryasya gatir yā, tāṃ[2] nibodhata: ‖ 27 ‖
dakṣiṇ*e pra*[1]krame sūryaḥ[2] kṣipteṣur iva sarpati[3] |
jyotiṣāṃ cakram ādāya satataṃ parigacchati. ‖ 28 ‖

purāntago yadā bhānuḥ Śakrasya bhavati prabhuḥ, | sarvaiḥ Sāṃyamanaiḥ sauro hy	madhyagaś c-Âmarāvatyāṃ yadā bhavati bhāskaraḥ, | Vaivasvate Saṃyamane[1] ud*a*ya*s tatra*[2] dṛśyate[3], ‖ 29 ‖

udayo dṛśyate, dvijāḥ! ‖ 29 ‖
sa eva Sukhavatyāṃ tu
niśāntasthaḥ pradṛśyate, |
astam eti punaḥ sūryo
Vibhāyāṃ viśvadṛg vibhuḥ. ‖ 30 ‖
mayā prokto 'marāvatyāṃ
yathâsau vāritaskaraḥ, |

Sukhāyām ardharātraṃ *syād*[1] Vibhāyām as[2]tam eti ca. |

Vaivasvate Saṃyamane madhy*agaḥ syād*[3] ravir yadā, ‖ 30 ‖

Sukhā[1]yām atha Vāruṇyām uttiṣṭhan sa tu dṛśyate, |

---

21 = L. I. 54.1.
24 = L. I. 54.2.
25 = L. I. 54.3.
29 = L. I. 54.6.
30 = L. I. 54.7.

21 = Bḍ. I. 21.28b, 29a; Vā. 50.86. 1. Bḍ. -gu-. 2. Vā. -ṇaṃ parivakṣyate.
22 = Bḍ. I. 21.29b, 30a; Mt. 124.20b, 21a; Vā. 50.87. 1. Mt. diśāyāṃ tu. 2. Mt. -sottara-. 3. Mt. Vastve-; Vā. Vasvo-. 4. Bḍ.1 purī.
23 = Bḍ. I. 21.30b, 31a; Mt. 124.21b, 22a; Vā. 50.88. 1. Mt. -ya tu pṛṣṭhataḥ.
24 = Bḍ. I. 21.31b, 32a; Mt. 124.22b, 23a; Vā. 50.89. 1. Mt. -ya tu. 2. Mt. T. Suṣā; V. Mukhā. 3. Vā. -yâtha.
[ ] = Bḍ. I. 21.32b.
25 = Bḍ. I. 21.33; Mt. 124.23b, 24a; Vā. 50.90. 1. Vā. Mā-. 2. Bḍ. -yās tu; Mt. -yâpi.
26 = Bḍ. I. 21.34; Mt. 124.24b, 25a; Vā. 50.91. 1. Vā. -sthāyai.
27 = Bḍ. I. 21.35; L. I. 54.4; Mt. 124.25b, 26a; Vā. 50.92. 1. L. -thaṃ. 2. Mt. -tis tatra.
28 = Bḍ. I. 21.36; L. I. 54.5; Mt. 124.26b, 27a; Vā. 50.93. 1. Bḍ.1 Mt. -ṇopa-; L. -ṇapra-. 2. L. bhānuḥ. 3. L. dhāvati.
29 = Bḍ. I. 21.37; Mt. 124.27b, 28a; Vā. 50.94. 1. Bḍ.1 -te. 2. Mt. udyan sūryaḥ pra-. 3. Vā. ucyate.
30 = Bḍ. I. 21.38ab; Mt. 124.28b, 29a; Vā. 50.95a = aI bII. 1. Mt. -tras tu; Vā. ca. 2. Mt. T. Vibhāvaryâs-. 3. Mt. -yāhne tu.

tathā Saṃyamanīṃ prāpya
Sukhāṃ caiva Vibhāṃ
khagaḥ. ‖ 31 ‖
yadâparāhṇas tv āgneyyāṃ,
pūrvāhṇo nairṛte, dvijāḥ, |
tadā tv apararātraś ca
vāyubhāge sudāruṇaḥ, ‖ 32 ‖
īśānyāṃ pūrvarātras tu
gatir eṣā ca sarvataḥ. ‖ 33 ‖

Vibhāyām[2] ardharātraṃ syān Mā[3]hendryām astam e*ti*[4] ca. ‖ 31 ‖

*y*a[1]dā dakṣiṇapūrveṣām
aparāhṇo vidhīyate, |
dakṣiṇāparadeśyānāṃ
pūrvāhṇaḥ parikīrt*itaḥ*[2]. ‖ 32 ‖
teṣām apararātra*ś*[1] ca,
ye janā uttarāpa*r*e;[2] |
deśā uttarapūrvā ye,
pūrvarātra*s*[1] tu tān prati; ‖ 33 ‖
evam evôttareṣv arko
bhu[1]vaneṣu virājate. ‖ 33₁ ‖

Sukhāyām atha Vāruṇyāṃ madhyāhne c-*Âryamā*[1] yadā, |
Vibhāvaryāṃ[2] Somapuryām[3] uttiṣṭhati Vibhāvasuḥ, ‖ 34 ‖

---

31 = L. I. 54.8.

32 = L. I. 54.9.

33 = L. I. 54.10a.

31 = Bḍ. I. 21.38c, 39a; Mt. 124.29b, 30a; Vā. 50.95b, 96a. 1. Mt. -ṣa-. 2. Mt. -varyām. 3. Mt. -traṃ Mā-. 4. Mt. eva.

32 = Bḍ. I. 21.39b, 40a; Vā. 50.96b, 97a. 1. Vā. ta-. 2. Vā. -tyate.

33 = Bḍ. I. 21.40b, 41a; Vā. 50.97b, 98a. 1. Vā. -traṃ. 2. Vā. -pathe.

33₁ = Bḍ. I. 21.41b; Vā. 50.98b. 1. Vā. bha-.

34 = Bḍ. I. 21.42; Mt. 124.30b, 31a; Vā. 50.99. 1. Mt. tu ravir. 2. Bḍ. -bhāyāṃ. 3. Bḍ. -yāṃ vā.

rātryardhaṃ c-Āmarāvatyām,
astam eti Yamasya ca. |
Somapuryāṃ Vibhā*varyāṃ*[1]
madhyāhne syād divākaraḥ || 34_1 ||

Mahendryām Amarāvatyām utt*iṣṭhati yadā raviḥ*[1], |
ardharātraṃ Saṃyamane Vāruṇyām astam eti ca. || 35 ||
sa śīghram eva[1] paryeti bhā*skaro* '[2]lātacakravat, |
bhraman vai bhramamāṇāni ṛkṣāṇi *carate*[3] raviḥ. || 36 ||
evaṃ caturṣu pārśve[1]ṣu dakṣiṇānte*na*[2] sarpati |
udayāstamane *c*â[3]sāv uttiṣṭhati punaḥ punaḥ. || 37 ||
pūrvāhṇe câparāhṇe ca[1] dvau dvau devālayau tu saḥ |
tapa[2]ty, ekaṃ tu[3] madhyāhne tair eva[4] *tu sa*[5] raśmibhiḥ. || 38 ||
udito vardhamānābhir ā madhyāhnaṃ[1] tapan[2] raviḥ, |
ataḥ paraṃ hrasantībhir gobhir astaṃ sa[3] gacchati. || 39 ||
udayāstamayābhyāṃ ca[1] smṛte pūrvāpare *diśau*[2], |
yāvat[3] purastāt tapati, *tāvat*[3] pṛṣṭhe tu[4] pārśvayoḥ. || 40 ||
yatrôdya*n* dṛśyate *sūryas*[1], teṣāṃ sa udayaḥ smṛtaḥ, |
praṇāśaṃ gacchate yatra[2], teṣām astaḥ sa ucyate. || 41 ||
sarveṣām uttare Merur, Lokāloka*s tu*[1] dakṣiṇe, |
vidūrabhāvād arkasya bhūmer[2] *lekhāvṛt*as[3]ya ca |

34_1 = Bḍ. I. 21.43; Vā. 50.100.
1. Bḍ. Vā. T. -bhāyāṃ tu.

35 = Bḍ. I. 21.44; Mt. 124.31b, 32a; Vā. 50.101. 1. Bḍ. sūrya uttiṣṭhate tadā; Mt. udgacchati divākaraḥ.

36 = Bḍ. I. 21.45; Mt. 124.32b, 33a; Vā. 50.102. 1. Vā. eti. 2. Mt. bhānur ā-. 3. Vā. gagane.

37 = Bḍ. I. 21.46; Mt. 124.33b, 34a; Vā. 50.103. 1. Vā. dvīpe-. 2. Mt. -teṣu. 3. Mt. -ye vâ-; Vā. -nenâ-.

38 = Bḍ. I. 21.47; Mt. 124.34b, 35a; Vā. 50.104. 1. Vā. tu. 2. Mt. pata-. 3. Bḍ. arkaś ca. 4. Mt. bhabhir. 5. Bḍ.1 ca sva-; Bḍ.2 evêti sa; Mt. eva ca.

39 = Bḍ. I. 21.48; Mt. 124.35b, 36a; Vā. 50.105. 1. Mt. madhyāhne. 2. Mt. -pate. 3. Bḍ. ni-.

40 = Bḍ. I. 21.49; Mt. 124.36b, 37a; Vā. 50.106. 1. Vā. hi. 2. Mt. tu vai. 3. Mt. yādṛk. 4. Bḍ.1 'tha.

41 = Bḍ. I. 21.50; Mt. 124.37b, 38a; Vā. 50.107. 1. Mt. -trôdayas tu dṛśyeta. 2. Vā. yatra praṇāśam āyāti.

hri[4]yante raśmayo yasmāt, tena rātrau na dṛśyate. ‖ 42 ‖

grahanakṣatra*somān*[1]āṃ darśanaṃ bhāskarasya ca |
ucchrayasya pramāṇena jñeyam astamano[2]dayam. ‖ 42_{1} ‖
śuklacchāyo 'gnir āpaś ca kṛṣṇacchāyā ca medinī |
vidūrabhāvād arkasya udyat*asya*[1] viraśmitā. ‖ 42_{2} ‖
raktābhāvo viraśmitvād raktatvāc câpy anuṣṇatā. |
lekhāyām ās[1]thitaḥ sūryo yatra yatra tu[2] dṛśyate, ‖ 42_{3} ‖

ūrdhvaṃ śata[1]sahasra*ṃ tu yojanānāṃ* sa[2] dṛśyate. ‖ 43 ‖

Śl. 15—16a

prabhā hy saurī pādena[1] astaṃ gacchati bhāskare |
agnim āviśate rātrau, tasmād dūrāt prakāśate; ‖ 43_{1} ‖
udit*e tu*[1] punaḥ sūry*e* hy *auṣṇy*am[2] āgneyam āviśat[3], |
saṃyukto vahninā sūryas tataḥ sa tapate[4] divā. ‖ 43_{2} ‖

cfr. Kap. 13 — Śl. 17—21a

prākāśyaṃ ca tathauṣṇyaṃ[1] ca saurāgney*e*[2] ca tejasī |
parasparānupraveśād āpyāyete[3] divāniśam. ‖ 43_{3} ‖
uttare caiva bhūmyardhe tathā tasmiṃś ca dakṣiṇe |
uttiṣṭhati tathā sūrye rātrir āviśate tv apaḥ; |
tasmāt tāmrā[1] bhavanty āpo divā rātripraveśanāt. ‖ 43_{4} ‖
astaṃ yāti punaḥ sūrye dinam *āviśate tv*[1] apaḥ, |
tasmāc chuklā[2] bhavanty āpo naktam ahnaḥ praveśanāt. ‖ 43_{5} ‖
etena kramayogena bhūmyardhe dakṣiṇottare |
udayāstamane 'rkasya ahorātraṃ viśaty apaḥ. ‖ 43_{6} ‖

---

42 = Bḍ. I. 21.51, 52a; Mt. 124.38b, 39; Vā. 50.108. 1. Bḍ. -kaś ca; Mt. kasya. 2. Bḍ. -mi-. 3. Mt. -er eṣā gatas-. 4. Bḍ. lī-; Mt. T. śra-; V. dhri-.

42_{1} = Bḍ. I. 21.52b, 53a; Vā. 50.109. 1. Vā. -tārāṇ-. 2. Bḍ.1 athô-.

42_{2} = Bḍ. I. 21.53b, 54a; Vā. 50.110ab. 1. Bḍ.1 -ya hy udyato 'pi; Bḍ.2 udyaṃ tasya.

42_{3} = Bḍ. I. 21.54b, 55a; Vā. 50.110c, 111a. 1. Vā. -yâvas-. 2. Bḍ.1 ca.

43 = Bḍ. I. 21.55b; Mt. 124.40a; Vā. 50.111b. 1. Vā. gataḥ. 2. Mt. -rāṃśuḥ sthitas tatra pra-.

43_{1} = Bḍ. I. 21.56; Vā. 50.112. 1. Bḍ.1 -na hy.

43_{2} = Bḍ. I. 21.57; Vā. 50.113. 1. Bḍ.1 -te hi; Bḍ.2 Vā. -tas tu. 2. Vā. -yo hy astam. 3. Bḍ.1 -śet. 4. Bḍ.1 tapate tu tato; Bḍ.2 tatas tapyati vai.

43_{3} = Bḍ. I. 21.58; Vā. 50.114. 1. Vā. -oṣṇaṃ. 2. Vā. sūryāgneyau. 3. Bḍ.1 dīpyete tu.

43_{4} = Bḍ. I. 21.59, 60a; Vā. 50.115. 1. Bḍ.1 -mācchitā; Bḍ.2 taptā.

43_{5} = Bḍ. I. 21.60b, 61a; Vā. 50.116. 1. Vā. -naṃ vai praviśaty. 2. Bḍ.1 uṣṇā.

43_{6} = Bḍ. I. 21.61b, 62a; Vā. 50.117.

| dinaṃ sūryaprakāśākhyaṃ, tāmasī rātrir ucyate, |
| tasmād vyavasthitā rātriḥ, sūryā*p*ekṣam[1] ahaḥ smṛtam. ‖ 43₇ ‖

evaṃ Puṣkaramadhye *tu*[1] yadā sarpati[2] bhāskaraḥ[3], |
triṃśāṃ[4]śakaṃ tu[5] medinyā[6] muhūrtenaiva[7] gacchati. ‖ 44 ‖
yojanā*grān*[1] muhūrtas[2]ya imāṃ[3] saṃkhyāṃ nibodhata: |
pūrṇaṃ[4] śatasahasrāṇām ekatriṃśat tu[5] sā smṛtā[6] ‖ 45 ‖
pañcāśa*c ca*[1] tathânyāni sahasrāṇy[2] adhikāni *ca*[3] |
mauhūrtikī gatir hy eṣā sūryasya tu vidhīyate[4]. ‖ 46 ‖
etena gati[1]yogena yadā kāṣṭhāṃ tu dakṣiṇām |
paryāgacchet[2] pataṃgo[3] 'sau[4], M*āgh*e[5] kāṣṭhā*ntam eva hi*[6] ‖ 47 ‖
madhyena[1] Puṣkarasyâtha bhramate dakṣiṇāyane; |
Mānasottara*śaile*[2] tu *antare viṣuvaṃ ca tat*[3]. ‖ 48 ‖

| sar*p*ate[1] dakṣiṇā[2]yāṃ tu kāṣṭhāyāṃ, tan[3] nibodhata: |
| nava koṭyaḥ prasaṃkhyātā yojanaiḥ parimaṇḍalam ‖ 49 ‖
| tathā śatasahasrāṇi catvāriṃśac ca pañca ca |
| ahorātrāt pataṃgasya gatir eṣā vidhīyate. ‖ 50 ‖
| dakṣiṇād vi[1]nivṛtto 'sau viṣuvastho yadā raviḥ, |
| Kṣīrodasya samudrasya uttarā*ntoditaś*[2] caran. ‖ 51 ‖

| 43₇ = Bḍ. I. 21.62b, 63a; Vā. 50.118. 1. Vā. -vekṣyam.

44 = Bḍ. I. 21.63b, 64a; L. I. 54.10b, 11a; Mt. 124.40b, 41a; Vā. 50.119. 1. Bḍ. Vā. -yena. 2. Mt. bhavati. 3. L. vāripaḥ. 4. Bḍ. aṃśāṃ-; Vā. tryaṃśāṃ-. 5. Mt. triṃśadbhāgaṃ ca. 6. Bḍ.1 L. -yāṃ. 7. Mt. -na sa.

45 = Bḍ. I. 21.64b, 65a; L. I. 54.11b, 12a; Mt. 124.41b, 42a; Vā. 50.120. 1. L. Mt. -nānāṃ. 2. Mt. sahasras-. 3. Bḍ. iha. 4. Bḍ. -ṇe; L. -ṇā. 5. Mt. -śac ca. 6. Bḍ. -śādhikaṃ smṛtam.

46 = Bḍ. I. 21.65b, 66a; L. I. 54.12b, 13a; Mt. 124.42b, 43a; Vā. 50.121. 1. Bḍ. Vā. -śat tu. 2. Mt. sahasrāṇi tathânyāny. 3. L. Vā. tu. 4. L. bhāskarasya mahātmanaḥ.

47 = Bḍ. I. 21.66b, 67a; L. I. 54.13b, 14a; Mt. 124.43b, 44a; Vā. 50.122. 1. Mt. krama-. 2. L. -āpṛcchet; Mt. parigacchati. 3. Mt. sūryo. 4. L. 'pi; Vā. tadâdityo. 5. Bḍ.1 madhye; Bḍ.2 mayo; Mt. māsaṃ. 6. Bḍ.2 kāṣṭhottareṇa hi; L. saumyāśāṃ côttare 'hani; Mt. kāṣṭhām udag dinat.

48 = Bḍ. I. 21.67b, 68a; L. I. 54.14b, 15a; Mt. 124.44b, 45a. 1. L. -ye tu. 2. Mt. -Meros. 3. L. mahātejā vibhāvasuḥ; Mt. -raṃ triguṇaṃ smṛtam.

| 49 = Bḍ. I. 21.68b, 69a; Mt. 124.45b, 46a; Vā. 50.123. 1. Mt. -vato. 2. Mt. -ṇas-. 3. Bḍ. vai.
| 50 = Bḍ. I. 21.69b, 70a; Mt. 124.46b, 47a; Vā. 50.124.
| 51 = Bḍ. I. 21.70b, 71a; Mt. 124.47b, 48a; Vā. 50.125. 1. Mt. -nādiṅ-.

maṇḍalaṃ viṣuvac *câ*pi[1], yojanais tan nibodhata: |
tisraḥ koṭyas tu saṃ*pūr*ṇā[2] viṣuvasyâ[3]pi maṇḍalam[4] ‖ 52 ‖
tathā śatasahasrāṇām aśīty[1] ekādhikā punaḥ[2], |
Śrā[3]vaṇe côttarāṃ kāṣṭhāṃ[4] citrabhānur yadā bhavet ‖ 53 ‖

Gomedasya paradvīpe	Śākadvīpasya ṣaṣṭhasya
uttarāṃ ca diśaṃ caran. |	uttarāntoditaś[1] caran. |

uttarāyāḥ pramāṇaṃ *ca*[1] kāṣṭhāyā[2] maṇḍalasya ca[1] ‖ 54 ‖

dakṣiṇottaramadhyāni	yojanāgrāt prasaṃkhyātā
tāni vindyād yathākramam: |	koṭir ekā tu sā dvij*aiḥ*[1] |
sthānaṃ Jaradgavaṃ madhye	aśītir niyutānîha
tath-Airāvatam uttamam ‖ 55 ‖	yojanānāṃ tathaiva ca ‖ 55 ‖
Vaiśvānaraṃ dakṣiṇato	aṣṭapañcāśataṃ caiva
nirdiṣṭam iha tattvataḥ. |	yojanāny adhikāni tu. |

Nāgavīthy uttarā vīthī hy, A[1]javīth*ī* *ca*[2] dakṣiṇā. ‖ 56 ‖
Mūlaṃ *caiva tath*-Âṣāḍhe tv[1] Ajavīthy*u*day*a*s[2] trayaḥ, |
Abhijit pūrvataḥ Svāti*r*[3] Nāgavīthyu*dayā*s[4] trayaḥ. ‖ 57 ‖

Aśvinī Kṛttikā Yāmyā Nāgavīthyas trayaḥ smṛtāḥ, |
Rohiṇy Ārdrā Mṛgaśiro Nāgavīthir iti smṛtā, ‖ 57₁ ‖

---

2. Bḍ. -syôttarataś câdritaś; Mt. T. -syôttarato 'pi diśaṃ; V. -ya uttarānto diśaś.

52 = Bḍ. I. 21.71b, 72a; Mt. 124.48b, 49a; Vā. 50.126. 1. Bḍ. -vat tasya; Vā. -vadyâpi. 2. Bḍ. saṃkhyātā; Vā. vistīrṇā. 3. Vā. -vadyâ-. 4. Vā. sā smṛtā.

53 = Bḍ. I. 21.72b, 73a; Mt. 124.49b, 50a; Vā. 50.127ab. 1. Mt. -rāṇi viṃśaty. 2. Mt. -kāni tu. 3. Bḍ. Vā. śra-. 4. Bḍ.1 côttarāṣāḍhe.

54a = Mt. 124.50b.

54a = Bḍ. I. 21.73b; Vā. 50.127c. 1. Bḍ.1 -rāto diśaś.

54b = Bḍ. I. 21.74a; Mt. 124.51a; Vā. 50.128a. 1. Mt. tu. 2. Vā. -yaṃ ca kāṣṭhāyāṃ pramāṇaṃ.

55 = Mt. 124.51b, 52a.

55 = Bḍ. I. 21.74b, 75a; Vā. 50.128b, 129a. 1. Bḍ. -jāḥ.

56a = Mt. 124.52b.

56a = Bḍ. I. 21.75b; Vā. 50.129b.

56b = Bḍ. I. 21.76a: Mt. 124.53a; Vā. 50.130a. 1. Vā. -thī A-. 2. Mt. -this tu.

57 = Bḍ. I. 21.76b, 77a; Mt. 124.53b, 54a; Vā. 50.130bc. 1. Mt. ubhe Āṣāḍhamūlaṃ tu; Vā. hy. 2. Mt. -thāydayas. 3. Bḍ. Aśvinī Kṛttikā Yāmyaṃ; Mt. -tiṃ. 4. Mt. -tyuttarās.

57₁ = Mt. 124.54b, 55a.

Puṣy-Âśleṣā-Punarvasvor vīthī c-Airāvatī smṛtā, |
tisras tu vithayo hy etā uttaro mārga ucyate. ‖ 57_2 ‖
pūrvôttarā ca-Phalguṇyau Maghā caiv-Ârṣabhī bhavet, |
pūrv-ottara-Proṣṭhapadau Govīthī Revatī smṛtā, ‖ 57_3 ‖
Śravaṇaṃ ca Dhaniṣṭhā ca Vāruṇaṃ ca Jaradgavam, |
etās tu vīthayas tisro madhyamo mārga ucyate. ‖ 57_4 ‖
Hastaś Citrā tathā Svātī hy Ajavīthir iti smṛtā, |
Jyeṣṭhā Viśākhā Maitraṃ ca Mṛgavīthī tathôcyate, ‖ 57_5 ‖
Mūlaṃ pūrv-ottar-Āṣāḍhe vīthī Vaiśvānarī bhavet; |
smṛtās tisras tu vīthyas tā mārge vai dakṣiṇe punaḥ. ‖ 57_6 ‖

kāṣṭhayor antaraṃ *yac ca, tad* vakṣ*ye*[1] yojanaiḥ punaḥ: |

etac chatasahasrāṇām	etac chatasahasrāṇām
ekatriṃśat tu vai smṛtam ‖ 58 ‖	*ekatriṃśo*t[1]taraṃ śatam ‖ 58 ‖
śatāni trīṇi cânyāni	traya*striṃśā*[1]dhikāś cânye
trayastriṃśat tathaiva ca; |	trayastriṃśac ca yojanaiḥ; |

kāṣṭhayor antaraṃ hy etad yojanāgrāt[1] prakīrti[2]tam. ‖ 59 ‖
kāṣṭhayor lekhayoś caiva a*nta*re[1] dakṣiṇottare |
te vakṣyāmi pra[2]saṃkhyāya, yojanais tan[3] nibodhata: ‖ 60 ‖
ekaikam antaraṃ ta*syā*[1] *niyu*tāny e*ka*[2]saptatiḥ[3] |
sahasr*āṇy a*tiriktāś[4] ca tato 'nyā pañca*sapt*atiḥ[5] ‖ 61 ‖
lekhayoḥ kāṣṭhayoś caiva bāhyābhyantarayoḥ *smṛta*m[1]. |
abhyantaraṃ *tu*[2] paryeti maṇḍalāny uttarāyaṇe ‖ 62 ‖

57_2 = Mt. 124.$_{55}$b, $_{56}$a.
57_3 = Mt. 124.$_{56}$b, $_{57}$a.
57_4 = Mt. 124.$_{57}$b, $_{58}$a.
57_5 = Mt. 124.$_{58}$b, $_{59}$a.
57_6 = Mt. 124.$_{59}$b, $_{60}$a.

58a = Bḍ. I. 21.$_{77}$b; Mt. 124.$_{60}$b; Vā. 50.$_{131}$a. 1. Mt. caitad vakṣyate.

58b = Mt. 124.$_{61}$a.	58b = Bḍ. I. 21.$_{78}$a; Vā. 50.$_{131}$b. 1. Bḍ. aṣṭābhiś côt-.
59a = Mt. 124.$_{61}$b.	59a = Bḍ. I. 21.$_{78}$b; Vā. 50.$_{132}$a. 1. Bḍ. trayaḥ śatā-.

59b = Bḍ. I. 21.$_{79}$a; Mt. 124.$_{62}$a; Vā. 50.$_{132}$b. 1. Bḍ. Mt. -nānāṃ. 2. Vā. -tiṣṭhi-.

60 = Bḍ. I. 21.$_{79}$b, $_{80}$a; Mt. 124.$_{62}$b, $_{63}$a; Vā. 50.$_{133}$. 1. Bḍ. hy antaraṃ; Mt. ayane. 2. Bḍ.$_1$ te 'nvavakṣye pra-; Bḍ.$_2$ te pravakṣyāmi; Vā. te tu vakṣyāmi. 3. Mt. tu.

61 = Bḍ. I. 21.$_{80}$b, $_{81}$a; Mt. 124.$_{63}$b, $_{64}$a; Vā. 50.$_{134}$. 1. Bḍ.$_1$ -ya; Bḍ.$_2$ -yāṃ. 2. Mt. -raṃ tadvad yuktāny etāni. 3. Mt. -bhiḥ. 4. Mt. -reṇâtirikta. 5. Mt. -viṃśatiḥ.

62 = Bḍ. I. 21.$_{81}$b, $_{82}$a; Mt. 124.$_{64}$b, $_{65}$a; Vā. 50.$_{135}$. 1. Mt. -yoś caran. 2. Mt. sa.

maṇḍalānāṃ śataṃ pūrṇaṃ
tad aśītyadhikaṃ vibhuḥ |
bāhyaṃ câbhyantaraṃ proktam
uttarāyaṇadakṣiṇe. ‖ 64 ‖

bāhyato dakṣiṇe *c*aiva[1] satataṃ *tu yathākramam*[2]. |
carann asāv udīcyāṃ ca hy
aśītyā maṇḍalāñ chatam ‖ 63 ‖
abhyantaram ca paryeti
kramate maṇḍalāni tu. |

maṇḍalānāṃ śataṃ pūrṇaṃ
a[1]śītyadhikam uttaram, ‖ 63 ‖
carate dakṣiṇe câpi
tāvad eva vibhāvasuḥ. |

pramāṇaṃ maṇḍalasyâtha[1] yojanāgrān[2] nibodhata: ‖ 64 ‖

yojanānāṃ sahasrāṇi
daśa câṣṭau tathā smṛtam |
adhikāny aṣṭapañcāśad
yojanāni tu vai punaḥ, ‖ 65 ‖

yojanānāṃ sahasrāṇi
saptādaśa[1] samāsataḥ[2] |
śate dve punar apy anye
yojanānāṃ prakīrtite ‖ 65 ‖
ekaviṃśatibhiś caiva
yojanair adhikair hi te, |
etat pramāṇam ākhyātaṃ
yojanair maṇḍalasya ca;[1] ‖ 65₁ ‖

viskambho maṇḍalasyaiva[1] tiryak sa tu vidhīyate. |
pratyahaṃ[1] carate tāni[2] sūryo vai maṇḍala[3]kram*āt*[4] ‖ 66 ‖
kulālacakraparyanto yathā śīghraṃ *ni*[1]vartate[2], |
dakṣiṇ*e*[3] prakrame[4] sūryas[5] tathā śīghraṃ *pra*[6]vartate, ‖ 67 ‖
tasmāt prakṛṣṭāṃ bhūmiṃ tu[1] kālenâlpena gacchati. |
sūryo dvādaśabhiḥ *śaighryān*[2] muhūrtair dakṣiṇāyane[3] ‖ 68 ‖
trayodaśārdham ṛkṣāṇām ahnā tu[1] carate raviḥ[2]. |
muhūrtais tāvad[3] ṛkṣāṇi naktam aṣṭādaśaiś caran ‖ 69 ‖
kulālacakramadhyaṃ[1] tu yathā mandaṃ prasarpati. |
tathôdagayane[2] sūryaḥ sarpate mandavikramaḥ, |

tasmād dīrgheṇa kālena bhūmim al[3]pāṃ *ni*[4]gacchati[5]. ‖ 70 ‖

64 = L. I. 54.15b, 16a.

63a = Bḍ. I. 21.82b; Mt. 124.65b; Vā. 50.136a. 1. Mt. -ṇenaiva. 2. Mt. sūryamaṇḍalam.

63b = Mt. 124.66a.

63b = Bḍ. I. 21.83a; Vā. 50.136b. 1. Bḍ.1 trya-.

64a = Mt. 124.66b.

64a = Bḍ. I. 21.83b; Vā. 50.137a.

64b = Bḍ. I. 21.84a; Mt. 124.67a; Vā. 50.137b. 1. Mt. -yâpi. 2. Bḍ. -graṃ; Mt. -nānāṃ.

65 = Mt. 124.67b, 68a.

65 = Bḍ. I. 21.84b, 85a; Vā. 50.138. 1. Vā. ekaviṃśad yojanānāṃ sahasrāṇi. 2. Bḍ.2 samāḥ smṛtam.

651 = Bḍ. I. 21 85b, 86a; Vā. 50.139. 1. Vā. -laṃ hi tat.

66a = Bḍ. I. 21.86b; Mt. 124.68b; Vā. 50.140a. 1. Bḍ. -lasyâtha.

66b = Bḍ. I. 21.87a; L. I. 54.16b; Mt. 124.69a; Vā. 50.140b. 1. Mt. ahas tu. 2. Mt. nābheḥ. 3. Mt. -laṃ. 4. L. -lāṇi tu; Vā. -mam.

67 = Bḍ. I. 21.87b, 88a; L. I. 54.17; Mt. 124.69b, 70a; Vā. 50.141. 1. L. pra-. 2. Mt. -thā candro ravis tathā. 3. Bḍ.1 L. -ṇa-. 4. Mt. cakravat. 5. L. devas. 6. Mt. Vā. ni-.

68 = Bḍ. I. 21.88b, 89a; L. I. 54.18; Mt. 124 70b, 71a; Vā. 50.142. 1. Vā. ca. 2. L. Mt. Vā. T. śīghraṃ. 3. Vā. -ṇottare.

69 = Bḍ. I. 21.89b, 90a; L. I. 54.19; Mt. 124.71b, 72a; Vā. 50.143. 1. Mt. madhye; Vā. -nânu-. 2. Mt. -ti maṇḍalam. 3. Mt. tāni.

70 = Bḍ. I. 21.90b, 91; L. I. 54.20, 21a; Mt. 124.72b, 73; Vā. 50.144, 145b. 1. Bḍ. -ye; Mt. -yastho; Vā. -yas. 2. Mt. udagyāne tathā. 3. Bḍ. sval-; Mt. so 'l-. 4. L. tu. 5. Mt. prasarpati.

cfr. Kap. 11 Śl.1

sa ratho 'dhiṣṭhito bhānor Ādityair munibhis tathā |
gandharvair apsarobhiś ca grāmaṇīsarparākṣasaiḥ. || 70₁ ||
pradīpayan sahasrāṃśur agrataḥ pṛṣṭhato 'py adhaḥ |
ūrdhvataś ca karaṃ tyaktvā sabhāṃ Brāhmīm anuttamām. || 70₂ ||
ambhobhir munibhis tyaktaiḥ saṃdhyāyāṃ tu niśācarān |
hatvā hatvā tu samprāptān brāhmaṇaiś carate raviḥ. || 70₃ ||

aṣṭādaśamuhūrtaṃ[1] tu uttarāyaṇapaścimam[2] |
ahar[1] bhavati, tac câpi carate mandavikramaḥ. || 71 ||
trayodaśārdhaṃ[1] *māndyena tv*[2] ṛkṣāṇāṃ carate[3] raviḥ, |
muhūrtais tāvad[4] ṛkṣāṇi naktaṃ[5] *dvā*daśabhiś[6] caran. || 72 ||
tato mandataraṃ *nā*[1]bhyāṃ cakraṃ bhramati vai yathā[2], |
mṛtpiṇḍa iva madhyastho Dhruvo bhramati vai[3] tathā. || 73 ||
triṃśanmuhūrtān[1] evâhur[2] ahorātraṃ, Dhruvo bhraman[3] |

cfr. Śl. 75₁a: ubhayoḥ kāṣṭhayor madhye bhramate[4] maṇḍalāni tu[5]. || 74 ||
kulālacakranābhis tu[1] yathā tatraiva vartate, |

Auttānapādo bhramati
grahaiḥ sārdhaṃ grahāgraṇīḥ. || 75 ||

Dhruvas tathā hi vijñeyas
tatraiva parivartate. || 75 ||

cfr. Śl. 74a: ubhayoḥ kāṣṭhayor madhye
bhramato[1] maṇḍalāni *tu*[2] |
divā naktam ca sūryasya
mandā śīghrā ca vai
gatiḥ. || 75₁ ||

uttara[1]prakrame[2] *câpi*[3] divā mandā[4] gatiḥ smṛtā[5], |
ta*th*aiva *ca*[6] punar naktaṃ śīghrā sūryasya vai gatiḥ. || 76 ||
dakṣiṇa[1]prakrame *caiva*[2] divā śīghraṃ vidhīyate |

gatiḥ sūryasya naktaṃ vai[3] mandā câpi[4] *tathā smṛtā*[5]. ‖ 77 ‖
evaṃ gativiśeṣeṇa vibhajan rātryahāni tu |

75b = L. I. 54.$_{28}$b.

70$_1$ = L. I. 54.$_{21}$b, $_{22}$a.
70$_2$ = L. I. 54.$_{22}$b, $_{23}$a.
70$_3$ = L. I. 54.$_{23}$b, $_{24}$a.
71a = Bḍ. I. 21.$_{92}$a; L. I. 54.$_{24}$b; Mt. 124.($_{74}$a); Vā. 50.$_{146}$a. 1. Vā. -tais. 2. Mt. sūryo 'ṣṭādaśabhir ahno muhūrtair udagāyane.
71b = Bḍ. I. 21.$_{92}$b; L. I. 54.$_{25}$a; Vā. 50.$_{146}$b. 1. Bḍ. aho.
72 = Bḍ. I. 21.$_{93}$; L. I. 54.$_{25}$bc; Mt. 124.$_{74}$bc; Vā. 50.$_{145}$a, $_{147}$. 1. Mt. -śānāṃ. 2. L. ṛkṣāṇi; Mt. madhye tu; Vā. ardhena. 3. L. naktaṃ dvādaśabhi. 4. Mt. tāni. 5. Mt. rātrau. 6. Bḍ.$_2$ Vā. aṣṭādaśais; L. divâṣṭādaśabhiś.
73 = Bḍ. I. 21.$_{94}$; L. I. 54.$_{26}$; Mt. 124.$_{75}$; Vā. 50.$_{148}$. 1. Mt. Vā. tā-. 2. Mt. -kraṃ tu bhramate punaḥ. 3. Mt. bhramate 'sau Dhruvas.
74 = Bḍ. I. 21.$_{95}$; L. I. 54.$_{27}$; Mt. 124.$_{76}$; Vā. 50.$_{149}$. 1. L. -tair. 2. Mt. muhūrtais triṃśatā tāvad. 3. L. purāvidaḥ. 4. L. -to. 5. Vā. saḥ.
75a = Bḍ. I. 21.$_{96}$a; L. I. 54.$_{28}$a; Vā. 50.$_{150}$a. 1. Bḍ. -bhiś ca.
75b = Bḍ. I. 21.$_{96}$b; Vā. 50.$_{150}$b.
75$_1$ = Bḍ. I. 21.$_{97}$; Vā. 50.$_{151}$. 1. Bḍ. -te. 2. Bḍ. saḥ.
76 = Bḍ. I. 21.$_{98}$; Mt. 124.$_{77}$; Vā. 50.$_{152}$. 1. Vā. -re. 2. Mt. -rakramaṇe. 3. Mt. 'rkasya; Vā. tv indor. 4. Mt. -da-. 5. Bḍ. -tis tathā. 6. Mt. tasyaiva tu.
77 = Bḍ. I. 21.$_{99}$; Mt. 124.$_{78}$; Vā. 50.$_{153}$. 1. Vā. -ṇe. 2. Bḍ. -ṇaiva; Mt. vâpi. 3. Bḍ. ca; Mt. vai naktaṃ. 4. Bḍ. caiva. 5. Bḍ. gatis tathā; Mt. 'câpi vidhīyate.
78a = Bḍ. I. 21.$_{100}$a; Mt. 124.$_{79}$a; Vā. 50.$_{154}$a.

tathā vicarate[1] mārgaṃ
samena viṣameṇa ca. || 78 ||
Lokāloke sthitā ye te[1]
lokapālāś caturdiśam, |
Agastyaś carate teṣāṃ
upariṣṭāj javena tu, |
bha[2]jan asāv ahorātram
evaṃ gativiśeṣaṇaiḥ[3] || 78₁ ||

dakṣiṇe Nāgavīthyās tu[1] Lokālokasya côttare[2] |
lokasaṃtān[3]ako[4] hy eṣa Vaiśvānarapathād bahiḥ. || 79 ||
vyuṣṭe[1] yāvat prabhā saurī purastāt[2] saṃprakāśate[3], |
pārśvataḥ[4] pṛṣṭhatas[5] tāval[6] Lokālokaś ca[7] sarvataḥ[8]. || 80 ||
yojanānāṃ sahasrāṇi daśôrdhvaṃ[1] tûc[2]chrito giriḥ, |
prakāśaś câprakāśaś ca sar[3]vataḥ parimaṇḍalaḥ. || 81 ||
nakṣatracandrasūryāś ca grahās[1] tārāgaṇaiḥ saha |
abhyantaraṃ[2] prakāśante Lokālokasya vai gireḥ. || 82 ||
etāvān eva lokas tu, nirālokas tv a[1]taḥ param, |
loka ālokane dhātur[2], nirālokas tv alokatā[3]. || 83 ||
lokālokaṃ[1] tu saṃdhatte yasmāt sūryaḥ paribhraman[2], |
tasmāt saṃdhyêti tām āhur, uṣāvyuṣṭyor yad an[3]taram. |

78b = Bḍ. I. 21.100b; Vā. 50.154b.
1. Bḍ. tadāpi saṃcaran.
78₁ = Bḍ. I. 21.101, 102a; Vā. 50.155.
1. Bḍ. hy ete. 2. Bḍ. bhuñj-.
3. Bḍ. -ṇam.

79 = Bḍ. I. 21.102b, 103a; Mt. 124.79b, 80a; Vā. 50.156. 1. Mt. Ajavīthyāṃ dakṣiṇāyāṃ; Vā. -thyāyāṃ. 2. Mt. Vā. -ram. 3. Vā. T. -tār-. 4. Mt. -to.

80 = Bḍ. I. 21.103b, 104a; Mt. 124.80b, 81a; Vā. 50.157. 1. Bḍ. Vā. pṛṣṭhe; Mt. vyuṣṭir. 2. Mt. Puṣkarāt. 3. Mt. T. -vartate. 4. Mt. -śvebhyo; Vā. -vayoḥ. 5. Mt. bāhyatas. 6. Bḍ. -taś caiva. 7. Bḍ. Vā. -kasya. 8. Bḍ. vartate; Mt. parvataḥ.

81 = Bḍ. I. 21.104b, 105a; Mt. 124.81b, 82a; Vā. 50.158. 1. Bḍ. -śakaṃ. 2. Mt. côc-. 3. Mt. par-.

82 = Bḍ. I. 21.105b, 106a; Mt. 124.82b, 83a; Vā. 50.159. 1. Bḍ. -hais. 2. Mt. -re.

83 = Bḍ. I. 21.106b, 107a; Mt. 124.83b, 84a; Vā. 50.160. 1. Bḍ.1 Mt. ta-. 2. Bḍ.1 lokenâlokavān eṣa; Bḍ.2 lokāvalokane dhātur; Vā. lokāloka ekadhā tu. 3. Bḍ.1 -taḥ; Bḍ.2 anekatā; Vā. anekadhā.

| uṣā rātriḥ smṛtā viprair vyuṣṭiś câpi tv a[4]haḥ smṛtam. || 84 ||

---

sūryaṃ hi[1] grasamānānāṃ saṃdhyākāle hi rakṣasām |
Prajāpatiniyogena śāpas te[2]ṣāṃ durātmanām, |
akṣayatvaṃ *tu*[3] dehasya prāpitā maraṇaṃ tathā. || 84₁ ||
tisraḥ koṭyas tu vikhyātā Mandehā nāma rākṣasāḥ, |
prārthayanti sahasrāṃśum udayantaṃ dine dine; || 84₂ ||
tāpayan*to*[1] durātmānaḥ sūryam icchanti khāditum. |
atha sūryasya teṣāṃ ca yuddham āsīt sudāruṇam. || 84₃ ||
tato Brahmā ca devāś ca brāhmaṇāś caiva sattamāḥ |
saṃdhyêti[1] samupās*īnāḥ*[2] prakṣipanti jalaṃ sadā[3] || 84₄ ||
oṃkārabrahmasaṃyuktaṃ gāyatryā câbhimantritam, |
tena dahyanti te Daityā vajr*ī*[1]bhūtena vāriṇā. || 84₅ ||
agnihotre hūyamāne samantāt *prathamā*[1]hutiḥ |
sūrya[2]jyotiḥ sahasrāṃ[3]śus *tathā*[4] dīpyati bhāskaraḥ. || 84₆ ||
tataḥ punar mahātejā mahā*dyuti*[1]parākramaḥ |
yojanānāṃ sahasrāṇi ūrdhvam uttiṣṭhate śatam. || 84₇ ||
tataḥ prayāti bhagavān[1] brāhmaṇai*r abhirakṣ*itaḥ[2] |
Vālakhilyaiś ca munibhiḥ *dhṛ*tār*ciḥ*[3] samarīcibhiḥ. || 84₈ ||

| kāṣṭhā nimeṣā daśa pañca caiva

---

84 = Bḍ. I. 21.107b, 108; Mt. 124.84b, 85; Vā. 50.161. 1. Bḍ.1 Mt. -kau. 2. Bḍ.1 -yaparigraham; Vā. -yaḥ parigraham. 3. Mt. -ṭair yathân-. 4. Mt. -pi a-.

84₁ = Bḍ. I. 21.109, 110a; Vā. 50.162. 1. Bḍ. -yāgni-. 2. Bḍ. tv e-. 3. Vā. ca.
84₂ = Bḍ. I. 21.110b, 111a; Vā. 50.163ab.
84₃ = Bḍ. I. 21.111b, 112a; Vā. 50.163c, 164a. 1. Bḍ. -taṃ.
84₄ = Bḍ. I. 21.112b, 113a; Vā. 50.164bc. 1. Bḍ.1 -yāṃ tu. 2. Bḍ.2 -sītvā; Vā. -santaḥ. 3. Vā. kṣepayanti mahājalam.
84₅ = Bḍ. I. 21.113b = a, Bḍ.2; Vā. 50.165. 1. Vā. -jra-.
84₆ = Bḍ. I. 21.114a = b; Vā. 50.166. 1. Vā. brāhmaṇā-. 2. Bḍ.1 sphūrjaj-. 3. Bḍ. ca caṇḍāṃ-. 4. Vā. -śuḥ sūryo.
84₇ = Bḍ. I. 21.114b, 115a; Vā. 50.167. 1. Bḍ. -bala-.
84₈ = Bḍ. I. 21.115bc: Vā. 50.168. 1. Bḍ. prayāti bhagavān aśu. 2. Vā. -ṇaiḥ parivāritaḥ. 3. Vā. kṛtārthaiḥ.

---

triṃśatkalo muhūrtas tu
ahas te daśa pañca ca. || 85 ||

triṃśac ca kāṣṭhā gaṇayet kalāṃ *tu*[1], |
triṃśat kalāś *caiva*[2] bhaven muhūrtas,
tais triṃśatā rātryahanī samete. || 85 ||

hrāsavṛddhī tv[1] aharbhāgair divasānāṃ yathā*kramam*[2], |
saṃdhyā muhūrtamātrā tu[3] hrāsa[4]vṛddh*au*[5] *samā*[6] smṛtā[7]. || 86 ||
lekhāprabhṛty athâditye trimuhūrtā[1]gate tu vai |
prātastanaḥ[2] smṛtaḥ[3] kālo, bhāgaś câ[4]hnaḥ sa pañcamaḥ[5]. || 87 ||
tasmāt prātastanāt[1] kālāt trimuhūrtas tu saṃgavaḥ[2], |
madhyāhnas trimuhūrtas tu tasmāt kālāc[3] *ca saṃgavāt*[4]. || 88 ||
tasmān madhyaṃdināt kālād aparāhṇa iti smṛtaḥ, |
traya eva muhūrtās tu kālabhāgaḥ[1] smṛto budhaiḥ[2]. || 89 ||
aparāhṇe[1] vyatīt*e* *tu*[2] kālaḥ sāyāhna[3] ucyate, |
daśapañcamuhūrtāhno[4] muhūrtās traya eva ca. || 90 ||
daśapañcamuhūrtaṃ vai a[1]har *vaiṣ*uvat*am*[2] smṛtam, |

---

85 = Mt. 124.86a.

85 = Bḍ. I. 21.116; Vā. 50.169. 1. Vā. -lāntam. 2. Bḍ. câpi.

86 = Bḍ. I. 21.117, 118a; Mt. 124.86b, 87a; Vā. 50.170. 1. Mt. -so vṛddhir. 2. Bḍ. -mât; Mt. -thā tu vai. 3. Mt. -trāyāṃ; Vā. -mānaṃ tu. 4. Vā. T. -se. 5. Bḍ. -dhis; Mt. -dhī. 6. Bḍ. tu sā; Mt. tu te. 7. Mt. -te.

87 = Bḍ. I. 21.118b, 119a; Mt. 124.87b, 88a; Vā. 50.171. 1. Bḍ. -ta-. 2. Bḍ. -tas tataḥ; Mt. -taḥ smṛtas. 3. Mt. tataḥ. 4. Vā. -gas tv a-. câhuś ca pañca ca.

88 = Bḍ. I. 21.119b, 120a; Mt. 124.88b, 89a; Vā. 50.172. 1. Mt. -tar gatāt. 2. Mt. -lān muhūrtāḥ saṃgavaḥ trayaḥ. 3. Bḍ. -laś. 4. Mt. -lād 5. Mt. -gāṃś anantaram.

89 = Bḍ. I. 21.120b, 121a; Mt. 124.89b, 90a; Vā. 50.173. 1. Mt. -la eṣa. 2. Vā. tu tasmāt kālāc ca madhyamāt.

90 = Bḍ. I. 21.121b, 122a; Mt. 124.90b, 91a; Vā. 50.174. 1. Mt. -ṇa-. 2. Mt. -tītāc ca; Vā. vyatīpāte. 3. Mt. sāyaṃ sa. 4. Vā. -tād vai.

91a = Bḍ. I. 21.122b; Mt. 124.91b; Vā. 50.175a. 1. Bḍ.1 hy a-. 2. Mt. -has tu viṣuve; Vā. viṣuvati.

[daśapañcamuhūrtād vai
rātriṃdivam iti smṛtam.] |

vardhate hrasate *caiva*[1] ayane dakṣiṇottare. || 91 ||
ahas tu grasate rātriṃ, rātriś *ca*[1] grasate tv a[2]haḥ, |
śaradvasantayor madhy*e*[3] viṣuvaṃ tu vi[4]bhāv[5]yate. || 92 ||

ahorātr*e*[1] kalāś caiva sa*maṃ*[2] somaḥ samaśnute, |
tathā pañcadaśâhāni pakṣa ity abhidhīyate. || 92_1 ||
dvau ca pakṣau[1] bhaven māso, dvau māsāv *arkajā*v[2] ṛtuḥ, |
ṛtutrayam ayanam *syād*[3], dve *'yane* varṣam *ucyate*[4]. || 92_2 ||
nimeṣā *vidyutaś caiva*[1] kāṣṭhāyā[2] daśa pañca ca, |
kalāyās[3] triṃśataḥ kāṣṭhā mātrâśītidvayātmikā, || 92_3 ||

saptaikā dvyadhikā triṃśan	śataghnaikonakās triṃśan
mātrā ṣaṭtriṃśaduttarā |	mātrā triṃśat ṣaḍuttarā |
dviṣaṣṭinā trayoviṃśan	dviṣaṣṭibhāk trayoviṃsan
mātrāyāś ca kalā[1] bhavet || 92_4 ||	mātrāyāṃ ca calā bhavet || 92_4 ||

catvariṃśat sahasrāṇi śatāny aṣṭau ca vidyutaḥ[1] |
saptati*ṃ câpi* tatr*aiva*[2] navatiṃ viddhi[3] niścaye. || 92_5 ||
catvāry eva śatāny āhur vidyut*e*[1] *dve ca* saṃyu*te*[2] |
ca[3]rāṃśo hy eśa[4] vijñeyo, nāḍ[5]ikā câtra kāraṇam. || 92_6 ||
saṃvatsarādayaḥ pañca caṭurmāsa[1]vikalpitāḥ, |
niścayaḥ sarvakālasya, yugam ity abhidhīyate. || 92_7 ||

[] = Vā. 50.175b.

91b = Bḍ. I. 21.123a; Mt. 124.92a; Vā. 50.176a. 1. Bḍ. -dhante ca hrasante ca hy; Mt. -dhaty ato hrasaty eva.

92 = Bḍ. I. 21.123b, 124a; Mt. 124.92b, 93a; Vā. 50.176b, 177a. 1. Mt. Vā. -tris tu. 2. Mt. -te a-. 3. Bḍ. Mt. -yaṃ. 4. Bḍ.1 -vat pari-; Vā. -vaṃ tad. 5. Mt. -dhī-.

92_1 = Bḍ. I. 21.124b, 125a; Vā. 50.177b, 178a. 1. Vā. -traṃ. 2. Vā. sapta.

92_2 = Bḍ. I. 21.125b, 126a; Vā. 50.178bc. 1. Vā. pakṣau ca. 2. Vā. antarāv. 3. Bḍ.1 ṛtutritayam ayane; Bḍ.2 -trayaṃ tad ayanam. 4. Bḍ.1 dve smṛtaṃ varṣaṃ tu saurakam; Bḍ.2 dve smṛte varṣato 'yane.

92_3 = Bḍ. I. 21.126b, 127a; Vā. 50 179. 1. Vā. -ṣādikṛtaḥ kālaḥ. 2. Bḍ.1 -ṭhās tā. 3. Bḍ.1 -lās tās; Bḍ.2 -lānāṃ.

92_4 = Bḍ. I. 21.127b, 128a. 1. Bḍ.1 kālā. | 92_4 = Vā. 50.180.

92_5 = Bḍ. I. 21.128b, 129a; Vā. 50.181. 1. Vā. T. -tiḥ. 2. Bḍ. -tiś caiva tatrâpi. 3. Vā. T. vidvi-.

92_6 = Bḍ. I. 21.129b, 130a; Vā. 50.182. 1. Vā. T. -tau; V. -to. 2. Vā. vaidhasaṃyuge; V. dvaidha-. 3. Bḍ. var-. 4. Vā. T. eṣu. 5. Vā. nāl-.

92_7 = Bḍ. I. 21.130b, 131a; Vā. 50.183. 1. Vā. -māna-.

saṃvatsaras tu prathamo, dvitīyaḥ parivatsaraḥ, |
id[1]vatsaras tṛtīyas tu, caturthaś cânuvatsaraḥ, || 92₈ ||
pañcamo vatsaras teṣāṃ, kālas tu yuga[1]saṃjñitaḥ. |
viṃśa*ṃ* *śa*[2]taṃ bhavet pūrṇaṃ parvaṇāṃ tu raver yugam[3], || 92₉ ||
śa[1]tāny aṣṭādaśa[2] triṃśad uday*ād*[3] bhāskarasya ca, |
ṛtavas triṃśataḥ saurā[4], ayanāni daśaiva tu. || 92₁₀ ||
pañca *ca* triśa[1]taṃ câpi ṣaṣṭi*r*[2]*varṣaṃ*[3] ca bhāskar*aṃ*[4], |
triṃśad eva tv ahorātr*āḥ*[5] *sa*[6] tu māsaś *ca*[7] bhāskaraḥ. || 92₁₁ ||
ekaṣaṣṭis tv ahorātram[1] ṛtur[2] eko vibhāvyate, |
ahnāṃ tu tryadhikāśītiḥ śataṃ câpy adhikaṃ bhavet || 92₁₂ ||
mānaṃ tac citrabhānos tu vijñeyaṃ *a*y*a*[1]nasya *ha*[2]. |
saura[3]saumyaṃ tu vijñeyaṃ nākṣatraṃ sāvanaṃ tathā. || 92₁₃ ||
mānāny[1] etāni catvāri yaiḥ purāṇe *hi niścayaḥ*[2]. |
yaḥ Śvetasyôttaraś[3] caiva Śṛṅgavān nāma parvataḥ, || 92₁₄ ||
trīṇi tasya tu śṛṅgāṇi spṛśantîva nabhastalam, |
taiś câpi śṛṅgaiḥ[1] sa nagaḥ Śṛṅgavān *iti*[2] *kathyate*[3]. || 92₁₅ ||
ekaś *ca* mārgavis*tāro*[1] vi*ṣkambha*ś[2] *câsya*[3] kīrtitaḥ. |
tasya vai pūrvataḥ śṛṅgaṃ madhyamaṃ tad dhiraṇmayam, || 92₁₆ ||
dakṣiṇaṃ rājataṃ caiva śṛṅgaṃ tu sphaṭikaprabham, |
sarvaratnamayaṃ caikaṃ[1] śṛṅgam uttaram uttamam; || 92₁₇ ||
evaṃ kūṭais tribhiḥ śailaḥ Śṛṅgavān iti viśrutaḥ. |

92₈ = Bḍ. I. 21.₁₃₁b, ₁₃₂a; Vā. 50.₁₈₄ab. 1. Bḍ.₁ iḍā-.

92₉ = Bḍ. I. 21.₁₃₂b, ₁₃₃a; Vā. 50.₁₈₄c, ₁₈₅a. 1. Vā. pari-. 2. Bḍ. -triṃsac cha-. 3. Bḍ.₁ -ge.

92₁₀ = Bḍ. I. 21.₁₃₃b, ₁₃₄a; Vā. 50.₁₈₅b, ₁₈₆a. 1. Vā. e-. 2. Vā. -śas. 3. Vā. -yo. 4. Bḍ. -rād.

92₁₁ = Bḍ. I. 21.₁₃₄b, ₁₃₅a; Vā. 50.₁₈₆b, ₁₈₇a. 1. Vā. -ca triṃśac cha-. 2. Bḍ. -ṭi. 3. Vā. māsāś. 4. Vā. -raḥ. 5. Vā. -traṃ. 6. Bḍ. tais. 7. Bḍ. -sas tu.

92₁₂ = Bḍ. I. 21.₁₃₅b, ₁₃₆a; Vā. 50.₁₈₇b, ₁₈₈a. 1. Vā. -trā. 2. Vā. -trād anur.

92₁₃ = Bḍ. I. 21.₁₃₆b, ₁₃₇a; Vā. 50.₁₈₈b, ₁₈₉a. 1. Vā. bhuva-. 2. Vā. tu. 3. Bḍ.₁ -raṃ.

92₁₄ = Bḍ. I. 21.₁₃₇b, ₁₃₈a; Vā. 50.₁₈₉b, ₁₉₀a. 1. Vā. nāmāny. 2. Vā. -ṇaṃ vibhāvyate. 3. Vā. Śvetasyôttarataś.

92₁₅ = Bḍ. I. 21.₁₃₈b, ₁₃₉a; Vā. 50.₁₉₀b, ₁₉₁a. 1. Bḍ.₁ -gaḥ. 2. Vā. T. câpi Śṛṅgavān nāma sarvataś caiva (V. nāma). 3. Vā. viśrutaḥ.

92₁₆ = Bḍ. I. 21.₁₃₉b, ₁₄₀a; Vā. 50.₁₉₁b, ₁₉₂a. 1. Bḍ.₁ -viṣkambha-; Vā. ekamārgaś ca vistāro. 2. Bḍ.₁ vistāraś. 3. Vā. câpi.

92₁₇ = Bḍ. I. 21.₁₄₀b, ₁₄₁a; Vā. 50.₁₉₂b, ₁₉₃a. 1. Bḍ. -va.

92₁₈ = Bḍ. I. 21.₁₄₁b, ₁₄₂a; Vā. 50.₁₉₃b, ₁₉₄a. 1. Vā. vi-. 2. Bḍ.₁ vai pūrvataḥ.

yat tad vai[1]ṣuvataṃ[2] śṛṅgaṃ, tad arkaḥ pratipadyate || 92_{18} ||
śaradvasantayor madhye madhyamāṃ gatim āsthitaḥ; |
atas[1] tulyam ahorātraṃ[2] karoti timirāpahaḥ. || 92_{19} ||
haritāś ca hayā divyās tasya[1] yuktā mahārathe, |
anuliptā ivâbhānti padmaraktair gabhastibhiḥ. || 92_{20} ||
Meṣānte ca Tulānte ca bhāskarodayataḥ smṛtāḥ |
muhūrtā daśa pañcaiva aho rātriś ca tāvatī. || 92_{21} ||
Kṛttikānāṃ yadā sūryaḥ prathamāṃśagato bhavet, |
Viśākhānāṃ ta*dā*[1] jñeyaś caturthāṃśe niśākaraḥ. || 92_{22} ||
Viśākhānāṃ[1] yadā sūryaś carate 'ṃśaṃ tṛtīyakam, |
tadā candraṃ vijānīyāt Kṛttikāśirasi sthitam. || 92_{23} ||
viṣuvantaṃ *tadā vid*yād[1], evam āhur maharṣayaḥ; |
sūryeṇa viṣuvaṃ vidyāt, kālaṃ somena lakṣayet. || 92_{24} ||
samā rātrir ahaś caiva yadā, tad viṣuva*ṃ*[1] bhavet, |
tadā dānāni deyāni pitṛbhyo viṣuvaty api[2] || 92_{25} ||
brāhmaṇebhyo viśeṣeṇa, mukham etat tu daivatam; |
ūnamāsā[1]dhimāsau ca kalā-kāṣṭhā-muhūrtakāḥ. || 92_{26} ||
paurṇamāsī tathā jñeyā amāvāsyā tathaiva ca |
Sinīvālī Kuhūś caiva Rākā c-Ànumatis tathā. || 92_{27} ||

Tapas-Tapasyau Madhu-Mādhavau ca
Śukraḥ Śuciś câyanam uttaraṃ syāt, |
Nabho Nabhasy*o 'th*a Iṣa*ḥ*[1] *sah*-Orjaḥ[2]
Sahaḥ-Sahasyāv iti dakṣiṇaṃ syāt. || 92_{28} ||

ārtavāś ca[1] tato jñeyāḥ[2] pañcâbdā Brahmaṇaḥ sutāḥ, |
tasmā*t tu*[3] ṛtavo jñeyā, *ṛtubhyo* hy *ār*tavāḥ[4] smṛtāḥ. || 92_{29} ||
tasmād *ṛtu*[1]mukhā[2] jñeyā amāvāsyâsya parvaṇaḥ, |
tasmāt tu viṣuvaṃ jñeyaṃ pitṛdevahitaṃ sadā. || 92_{30} ||

92_{19} = Bḍ. I. 21.142b, 143a; Vā. 50.194bc. 1. Vā. ahas. 2. Vā. -yām atho rātriṃ.
92_{20} = Bḍ. I. 21.143bc; Vā. 50.195. 1. Vā. te ni-.
92_{21} = Bḍ. I. 21.144; Vā. 50.196.
92_{22} = Bḍ. I. 21.145; Vā. 50.197. 1. Vā. tathā.
92_{23} = Bḍ. I. 21.146; Vā. 50.198. 1. Vā. -yāṃ.
92_{24} = Bḍ. I. 21.147, 148a; Vā. 50.199. 1. Bḍ. vijānīyād.
92_{25} = Bḍ. I. 21.148b, 149a; Vā. 50.200ab. 1. Vā. -vad. 2. Bḍ. -veṣu ca.
92_{26} = Bḍ. I. 21.149b, 150a; Vā. 50.200c, 201a. 1. Vā. ūṇarātri-. 2. Vā. -ṭha-.
92_{27} = Bḍ. I. 21.150bc; Vā. 50.201bc.
92_{28} = Bḍ. I. 21.151; Vā. 50.202. 1. Vā. T.-ṣuḥ. 2. Bḍ. -yāv Iṣa-ūrjasaṃjñau.
92_{29} = Bḍ. I. 21.152, 153a; Vā. 50.203. 1. Vā. saṃvatsarās. 2. Bḍ.1 -yā. 3. Bḍ.1 -māc ca. 4. Vā. ṛtavo hy antarāḥ.
92_{30} = Bḍ. I. 21.153b, 154a; Vā. 50.204. 1. Vā. T. anu-. 2. Bḍ.1 -khi.

evaṃ[1] jñātvā na muhyeta daive pitrye[2] ca mānavaḥ, |
tasmāt smṛtaṃ prajānāṃ vai viṣuvat sarvagaṃ sadā. ‖ 92₃₁ ‖
ālokāntaḥ[1] smṛto loko, lokāc *câ*loka[2] ucyate, |
lokapālāḥ sthitās tatra Lokālokasya madhyataḥ. ‖ 93 ‖
catvāras te mahātmānas tiṣṭhanty ābhūtasaṃplav*āt*[1]: |
Sudhāmā caiva Vairājaḥ Kardama*ḥ Śaṅkhapās tathā*[2] |
Hiraṇyaro[3]mā Parjanyaḥ Ketumān Rājasaś[4] ca yaḥ[5]. ‖ 94 ‖
nirdvandvā nirabhīmānā nista*ndr*ā[1] niṣparigrahāḥ |
lokapālāḥ sthitā hy[2] ete Lokāloke caturdiśam. ‖ 95 ‖
uttaraṃ yad Agastyasya A[1]javīthyāś ca dakṣiṇam[2], |
pitṛyāṇaḥ sa vai[3] panthā Vaiśvānarapathād bahiḥ. ‖ 96 ‖
tatrâsate prajāvanto muna[1]yo, ye 'gni[2]hotriṇaḥ |
lokasya saṃtānakarāḥ pitṛyāṇe[3] pathi[4] sthitāḥ ‖ 97 ‖
bhūtārambhakṛtaṃ karma āśiṣ*ā*[1] *ṛtvigudya*tāḥ[2] |
prārabhante lokakāmās, teṣāṃ panthāḥ sa dakṣiṇaḥ. ‖ 98 ‖
calitaṃ te punar dharmaṃ[1] sthāpayanti yuge yuge |
saṃta*tyā*[2] tapasā caiva maryādābhiḥ śrutena ca. ‖ 99 ‖
jāyamānās tu pūrve vai paścimānāṃ gṛheṣ*u ca*[1], |
paścimāś caiva pūrveṣāṃ jāyante[2] nidhaneṣv *iha*;[3] ‖ 100 ‖

92₃₁ = Bḍ. I. 21.₁₅₄b, ₁₅₅a; Vā. 50.₂₀₅. 1. Bḍ.₁ parva. 2. Bḍ.₁ pitrye daive.

93 = Bḍ. I. 21.₁₅₅b, ₁₅₆a; Mt. 124.₉₃b, ₉₄a; Vā. 50.₂₀₆. 1. Bḍ.₁ -kāt tu; Vā. -kantaḥ. 2. Bḍ. -kālokaḥ sa; Vā. -kānto loka.

94 = Bḍ. I. 21.₁₅₆b, ₁₅₇; Mt. 124.₉₄b, ₉₅; Vā. 50.₂₀₇. 1. Mt. -vam. 2. Mt. -maś ca prajāpatiḥ. 3. Vā. -lo-. 4. Vā. Rajatas. 5. Mt. saḥ.

95 = Bḍ. I. 21.₁₅₈; Mt. 124.₉₆; Vā. 50.₂₀₈. 1. Bḍ.₁ niḥsīmā; Bḍ.₂ nistrayā; Vā. nistatrā. 2. Mt. -tās tv.

96 = Bḍ. I. 21.₁₅₉; Mt. 124.₉₇; Vā. 50.₂₀₉. 1. Bḍ.₁ -ya hy A-. 2. Mt. śṛṅgaṃ devarṣisevitam. 3. Mt. smṛtaḥ.

97 = Bḍ. I. 21.₁₆₀; Mt. 124.₉₈; Vā. 50.₂₁₀. 1. Mt. -kāmā ṛṣa-. 2. Vā. -yo hy agni-. 3. Bḍ. -na. 4. Bḍ. -the.

98 = Bḍ. I. 21.₁₆₁; Mt. 124.₉₉; Vā. 50.₂₁₁. 1. Bḍ. -ṣo. 2. Mt. -ṣāś ca viśāṃ pate; Vā. ucyate.

99 = Bḍ. I. 21.₁₆₂; Mt. 124.₁₀₀; Vā. 50.₂₁₂. 1. Bḍ. -ma. 2. Bḍ. -taptāḥ; Mt. -ta-.

100 = Bḍ. I. 21.₁₆₃; Mt. 124.₁₀₁; Vā. 50.₂₁₃ab. 1. Bḍ. -ṣv iha; Mt. -ṣu te. 2. Vā. jāyante pūrveṣāṃ. 3. Bḍ. Vā. api.

evam āvartamānās te tiṣṭh[1]anty ābhūtasaṃplav*āt*[2] |
aṣṭāśītisahasrāṇi ṛṣīṇ[3]āṃ gṛhamedhinām. || 101 ||
Savitur dakṣiṇaṃ mārgaṃ śritā hy ācandratārakam[1] |
kriyāvatāṃ prasaṅkhy*eyā*[2], ye śmaśānāni bhejire. || 102 ||
lokasaṃvyavahār*eṇa*[1] bhūtārambhakṛtena ca |
icchādveṣapra*vṛttyā* ca[2] maithunopagam*ena ca*[3] || 103 ||
tathā kāma[1]kṛtenêha sevanād viṣayasya ca |
etais[2] taiḥ kāraṇaiḥ siddhāḥ[3] śmaśānān*îha*[4] bhejire; |
prajaiṣiṇa*s te muna*[5]yo dvāpareṣv iha jajñire. || 104 ||

Nāgavīthyuttar*e* ya*ś*[1] ca
Saptarṣibhyaś ca[2] dakṣiṇa*ḥ*[3], |
uttaraḥ Savituḥ panthā,
devayāna*s tu*[4] sa smṛtaḥ; |
yatra te vāsinaḥ siddhā
vimalā brahmacāriṇaḥ. || 104₁ ||

saṃtatiṃ[1] te jugupsante, tasmān mṛtyur jitas tu taiḥ[2]. |
aṣṭāśītisahasrāṇi teṣām apy[3] ūrdhvaretasām || 105 ||
udakpanthānam *Aryamṇaḥ*[1] śritā hy ābhū[2]tasaṃplavāt[3]. |
te saṃprayogāl[4] lokasya mai[5]thunasya ca[6] varjanāt || 106 ||

---

101 = Bḍ. I. 21.164; Mt. 124.102; Vā. 50.213c, 214a. 1. Mt. vart-. 2. Mt. -vam. 3. Vā. muni-.
102 = Bḍ. I. 21.165; Mt. 124.103; Vā. 50.214bc. 1. Mt. āśrityâbhūtasaṃplavam. 2. Bḍ.1 Mt. -yaiśā.
103 = Bḍ. I. 21.166; Mt. 124.104; Vā. 50 215. 1. Bḍ. -rāś ca; Mt. -rārthaṃ. 2. Mt. -ṣaratāc caiva; Vā. -kṛtyā ca. 3. Bḍ. vai; Mt. -māc ca vai.
104 = Bḍ. I. 21.167, 168a; Mt. 124.105, 106a; Vā. 50.216. 1. Bḍ.2 -la-; Vā. -ya-. 2. Mt. ity e-. 3. Bḍ. -dhā ye. 4. Bḍ. -nāni; Vā. -nāni hi. 5. Mt. -naḥ saptarṣa-.

104₁ = Bḍ. I. 21.168b, 169; Vā. 50.217, 218a. 1. Bḍ. ro; Vā. -re yac. 2. Bḍ. -ṣigaṇa-. 3. Vā. -ṇam. 4. Bḍ. -naś ca.

105 = Bḍ. I. 21.170; Mt. 124.106b, 107a; Vā. 50.218b, 219a. 1. Vā. satataṃ. 2. Bḍ. -yus tu taiḥ jitaḥ. 3. Bḍ.1 ṛṣīṇām.
106 = Bḍ. I. 21.171; Mt. 124.107b, 108a; Vā. 50.219b, 220a. 1. Bḍ. atyarthaṃ; Mt. -thā na paryantam. 2. Bḍ.1 hy āśri-; Mt. āśrityâbhū-. 3. Mt. -vam. 4. Vā. te prasaṅgāt tu. 5. Mt. mi-. 6. Vā. Fu.

icchā[1]dveṣanivṛttyā ca bhūtārambhavivarjanāt |
punaś câ[2]kāmasaṃyogāc cha[3]bdāder doṣadarśanāt, || 107 ||
ity etaiḥ kāraṇaiḥ śuddhais[1] te 'mṛtatvaṃ hi bhejire; |
ābhūtasaṃplavasthānam[2] amṛtatvaṃ vibhāvyate. || 108 ||
trailokyasthitikālo 'yam[1] a[2]punarmārga[3]gāminām[4]. |
bhrūṇa[5]hatyāśvamedhābhyāṃ puṇyapāpakṛto[6] 'par*e*[7] || 109 ||
ābhūtasaṃplavānte tu kṣīyante hy ūr[1]dhvaretasaḥ. |
ūrdhvottaram ṛṣibhyas tu Dhruvo yatra sa[2] vai smṛtaḥ[3],||110||
etad Viṣṇupadaṃ divyaṃ tṛtīyaṃ vyomni bhāsva[1]ram, |
ya[1]tra gatvā na śocanti, tad Viṣṇoḥ paramaṃ padam, |
Dharma[2]-Dhruvādyās[3] tiṣṭhanti yatra te lokasādhakāḥ[4].||111||

---

107 = B ḍ. I. 21.172; Mt. 124.108b, 109a; Vā. 50.220bc. 1. Mt. īrṣyā-. 2. Mt. tato 'nya-; Vā. puṣṭiś ca. 3. Mt. -gaśa-.

108 = Bḍ. I. 21.173; Mt. 124.109b, 110a; Vā. 50.221. 1. Bḍ.1 siddhās; Vā. śabdais. 2. Mt. -nām.

109 = Bḍ. I. 21.174; Mt. 124.110b, 111a; Vā. 50.222ab. 1. Bḍ.1 -lāya; Mt. -lo hi. 2. Mt. na. 3. Bḍ.1 punardārābhi-; Mt. punarmāra-. 4. Vā. -naḥ. 5. Vā. brahma-. 6. Mt. -medhādipāpapuṇyanibhaiḥ. 7. Mt. Vā. -ram.

110 = Bḍ. I. 21.175; Mt. 124.111b, 112a; Vā. 50.222c, 223a. 1. Mt. -te côr-. 2. Vā. -trâsti. 3. Mt. -trânusaṃsthitaḥ; Vā. -tam.

111 = Bḍ. I. 21.176; Mt. 124.112b, 113; Vā. 50.223b, 224. 1. Vā. ta-. 2. Mt. -me. 3. Mt. T. -vasya. 4. Mt. T. ye tu lokasya kāṅkṣiṇaḥ; V. yatra te lokasākṣiṇaḥ.

10. Kapitel

(Bḍ. I. 22.1—81; L. I. 54.29—55.16; Mt. 125.1—58; Vā. 51.1—76).

Svāyaṃbhuve[1] nisarge tu
vyākhātāny *an*[2]*t*arāṇi *ca*[3] |
bhaviṣyāṇi ca sarvāṇi,
teṣāṃ vakṣyāmy anukramam. || 1₁ ||

evaṃ śrutvā kathāṃ divyām
abruvaṃl Laumaharṣaṇim |

etac chrutvā tu munayaḥ
papracch*ur* *L*o[1]maharṣaṇam |

sūryācandramasoś cāraṃ grahāṇāṃ caiva sarvaśaḥ. || 1 ||
bhramanti[1] katham etāni jyotīṃṣi *di*vi[2] maṇḍal*am*[3] |
avyūhena ca[4] sarvāṇi tathaivâ[5]saṃkareṇa ca, || 2 ||
kaś ca[1] bhrāmayate tāni, bhramanti[2] yadi vā svayam? |
etad veditum icchāmas, tan no[3] nigada, sattama! || 3 ||

[bhūtasaṃmohanaṃ tv etac
chrotum icchā pravartate. |]

Sūta uvāca:
bhūtasaṃmohanaṃ hy etad bruva[1]to me nibodhata: |
pratyakṣam api dṛśyaṃ tat[2], saṃmohayati yat[3] prajāḥ. || 4 ||
yo 'sau[1] caturdiśaṃ pucche[2] Śaiśumāre[3] vyavasthitaḥ, |
Uttānapādaputro 'sau meḍhībhūto Dhruvo divi. || 5 ||

1₁ = Bḍ. I. 22.1; Vā. 51.1. 1. Bḍ. -va-. 2. Vā. ut-. 3. Vā. tu.

1a = Mt. 125.1a.

1a = Bḍ. I. 22.2a; Vā. 51.2a. 1. Bḍ. -chū Ro-.

1b = Bḍ. I. 22.2b; Mt. 125.1b; Vā. 51.2b.

2 = Bḍ. I. 22.3; Mt. 125.2; Vā. 51.3ab. 1. Vā. -te. 2. Bḍ.1 -va-; Bḍ.2 Mt. ravi-. 3. Mt. -le. 4. Mt. -naiva; Vā. tiryagvyūhena. 5. Mt. -thā câ-.

3 = Bḍ. I. 22.4; Mt. 125.3; Vā. 51.3c, 4a. 1. Bḍ. cid. 2. Bḍ. -te. 3. Mt. tato.

[] = Vā. 51.4b.

4 = Bḍ. I. 22.5; Mt. 125.4; Vā. 51.5. 1. Bḍ. vada-. 2. Bḍ. ca; Vā. yat tat. 3. Mt. vai; Vā. -yate.

5 = Bḍ. I. 22.6; Mt. 125.5; Vā. 51.6. 1. Bḍ. 'yaṃ. 2. Mt. -daśarkṣeṣu. 3. Mt. Śiśumāro.

sa vai[1] bhraman bhrāmayate[2] candrādityau grahaiḥ saha, |
bhramantam anugacch[3]anti nakṣatrāṇi ca cakravat. ‖ 6 ‖
Dhruvasya manasā câsau sarpate[1] jyotiṣāṃ gaṇaḥ[2]: |

sūryācandramasau tārā
nakṣatrāṇi grahaiḥ saha, |

vātānīkamayair bandhair Dhruve baddhāni tāni vai[1]. ‖ 7 ‖
teṣāṃ yogaś ca bhedāś[1] ca kāla[2]*cāraś* tath*aiva ca*[3] |
astodayau[4] tathôtpātā ayane dakṣiṇottare ‖ 8 ‖
viṣuvad grahavarṇāś ca, Dhruvāt sarvaṃ pravartate[1]. |
varṣā[2] gharmo[3] himaṃ rātriḥ[4] saṃdhyā[5] caiva dinaṃ tathā ‖ 9 ‖
śubhāśubhaṃ prajānāṃ ca[1], Dhruvāt sarvaṃ pravartate. |
Dhruveṇâdhiṣṭhitaś[2] caiva[3] sūryo *'po*[4] *gṛ*hya[5] tiṣṭhati[6]. ‖ 10 ‖

tad eṣa dīptakiraṇaḥ,
sa kālāgnir divākaraḥ |
parivartakramād, viprā,
bhābhir ālokayan diśaḥ. ‖ 11 ‖
sūryaḥ kiraṇajālena
vāyuyuktena sarvaśaḥ |
jagato jalam ādatte
kṛtsnasya, dvijasattamāḥ. ‖ 12 ‖
ādityapitaṃ *sūryāgneḥ*[1]
somaṃ[2] saṃkramate jalam |
nāḍībhir vāyuyuktābhir,

---

gaṇo munijotisāṃ tu
manasā tasya sarpati. |

adhiṣṭhitaḥ punas tena
bhānus tv ādāya tiṣṭhati ‖ 10 ‖

kiraṇaiḥ sarvatas toyaṃ
devo vai sasamīraṇaḥ. |
Auttānapādasya sadā
dhruvatvaṃ, vai prasādataḥ ‖ 12 ‖
Viṣṇor Auttānapādena
câptaṃ tātasya hetunā. |
āpaḥ pītās tu sūryeṇa

kramante śaśina*m*[1] kramāt. ‖ 13 ‖
niśākarān nisravante
jīmūtān praty apaḥ kramāt, |
vṛndaṃ jalamucāṃ caiva
śvasanenâbhitāḍitam ‖ 14 ‖

lokādhā*rāḥ*[3] pravartate. ‖ 13 ‖
yat somāt sravate *hy ambu*[1],
tad abhreṣv[2] eva[3] tiṣṭhat*e*[4], |
meghā vāyunighātena
visṛjanti jalaṃ bhuvi. ‖ 14 ‖

---

10 = L. I. 54.29.

12 = L. I. 54.30.
13 = L. I. 54.31. 1. T. -naḥ.

14 = L. I. 54.32.

6 = Bḍ. I. 22.7; Mt. 125.6; Vā. 51.7. 1. Mt. saiṣa; Vā. sa hi. 2. Bḍ. bhrāmayate nityaṃ. 3. Mt. -sarp-.
7a = Bḍ. I. 22.8a; Mt.125.7a; Vā. 51.8a. 1. Mt. yo vai bhramate. 2. Vā. bhagaṇaḥ svayam.

7b = Bḍ. I. 22.8b; Vā 51.8b.
7c(b) = Bḍ. I. 22.9a; Mt. 125.7b; Vā. 51.9a. 1. Mt. -dhaḥ prasarpati.
8 = Bḍ. I. 22.9b, 10a; Mt. 125.8; Vā. 51.9b, 10a. 1. Bḍ. -daś; Mt. bhedaś ca yogaś. 2. Bḍ. -laś. 3. Mt. tathā kālasya niścayaḥ. 4. Mt. -yās.
9 = Bḍ. I. 22.10b, 11a; Mt. 125.9a, 28a; Vā. 51.10b, 11a. 1. Mt. -ṇaś ca sarvam etad Dhruveritam. 2. Mt. -ṣaṃ. 3. Mt. -maṃ. 4. Mt. -triṃ. 5. Mt. -ye.
10 = Bḍ. I. 22.11b. 12a; Mt. 125.28b, 29a; Vā. 51.11b, 12a. 1. Mt. -bhaphalānîha. 2. Mt. -tāś; Vā. -kṛtāṃś. 3. Mt. câpaḥ. 4. Mt. -yo vai. 5. Vā. -yôpāvṛtya. 6. Bḍ. varṣati.

11 = Bḍ. I. 22.12b, 13a; Vā. 51.12b, 13a.
12 = Bḍ. I. 22.13b, 14a; Vā. 51.13bc.
13 = Bḍ. I. 22.14b, 15a; Vā. 51.14.
1. Bḍ. sakalaṃ. 2. Bḍ. -maḥ.
3. Bḍ. T. -rā(ḥ); Vā. -kādhānaṃ.
14 = Bḍ. I. 22.15b, 16a; Vā. 51.15.

kṣmāyāṃ sṛṣṭiṃ visṛjate,
bhāsayat tena bhāskaraḥ. |
toyasya nâsti vai nāśas,
tad e[1]va parivartate. || 15 ||
hitāya sar[1]vajantūnāṃ
gatiḥ Śarveṇa nirmitā: |
Bhūr Bhuvaḥ Svas tathā hy
āpo hy
annaṃ câmṛtam eva ca. || 16 ||
prāṇā vai jagatām āpo
bhūtāni bhuvanāni ca, |
bahunâtra kim uktena!
carācaram idaṃ jagat. || 16₁ ||
apāṃ Śivasya bhagavān
ādhipatye vyavasthitaḥ, |
apāṃ tv adhipatir devo
Bhava ity eva kīrtitaḥ. || 16₂ ||
Bhavātmakaṃ jagat sarvam
iti kiṃ cêha câdbhutam! |
Nārāyaṇas tvaṃ, devasya
Hareś câdbhiḥ kṛtaṃ vibhoḥ. || 17 ||

evam utkṣipyate caiva
patate *ca punar*[1] jalam, |
na nāśa[2] udakasyâsti,
tad eva parivartate. || 15 ||
saṃdhāraṇārthaṃ *lokā*[1]nāṃ
māyaiṣā viśvanirmitā, |
anayā māyayā vyāptaṃ
trailokyaṃ sacarācaram. || 16 ||

viśveśo lokakṛd devaḥ
sahasrāṃśuḥ[1] prajāpatiḥ |
dhātā kṛtsnasya lokasya
prabhur[2] Viṣṇur divākaraḥ. || 17 ||
sārvalaukikam ambho vai[1],
yat[2] somān nabhasaś cyutam, |
somādhāraṃ jagat sarvam,
etat tathyaṃ prakīrtitam. || 17₁ ||
sūryād uṣṇaṃ nisravate,

somāc chītaṃ pravartate, |
śītoṣṇavīryau dvāv etau
yukt*yā*[1] dhārayato jagat. || 17_2 ||
somādhārā nadī Gaṅgā
pavitrā vimalodakā, |
*Bhadra*soma[1]purogāś ca
mahānadyo, dvijottamāḥ. || 17_3 ||

jagatām ālayo Viṣṇus tv,
āpas tasyâlayāni tu, |
sarvabhūtaśarīreṣu[1] āpo hy anu*s*ṛ[2]tāś ca yāḥ. |

---

15 = L. I $54._{33}$. 1. T. ai-.

16 = L. I. $54._{34}$.

16_1 = L. I. $54._{35}$.
16_2 = L. I. $54._{36}$.
17 = L. I. $54._{37}$ab.

1. Vā. sūryaṃ. 2. Bḍ.$_1$ anneṣv.
Vā. T. ava-. 4. Bḍ.$_1$ Vā. V. -ti.
15 = Bḍ. I. $22._{16}$b, $_{17}$a; Vā. $51._{16}$.
1. Bḍ. câsakṛj. 2. Vā. T. -śaṃ.
16 = Bḍ. I. $22._{17}$b, $_{18}$a; Vā. $51._{17}$.
1. Vā. bhūtā-.

17 = Bḍ. I. $22._{18}$b, $_{19}$a; Vā. $51._{18}$.
1. Bḍ. -rākṣaḥ. 2. Bḍ. -bha-.
17_1 = Bḍ. I. $22._{19}$b, $_{20}$a; Vā. $51._{19}$.
1. Bḍ.$_1$ yat. 2. Bḍ.$_1$ tat tat;
Bḍ.$_2$ ye tat.
17_2 = Bḍ. I. $22._{20}$b, $_{21}$a; Vā. $51._{20}$.
1. Vā. -tau.
17_3 = Bḍ. I. $22._{21}$b, $_{22}$a; Vā. $51._{21}$.
1. Vā. Somaputra-.

dandahyamāneṣu carācareṣu
godhūmabhūtās tv atha
niṣkramanti, |
yā yā ūrdhvaṃ mārutenêritā vai,
tās tās tv abhrāṇy agninā vāyunā
ca. || 18 ||

ato dhūmāgnivātānāṃ
saṃyogas tv abhra ucyate, |
vāriṇi varṣatîty abhram,
abhrasyêśaḥ sahasradṛk. || 19 ||
yajñadhūmodbhavaṃ câpi
dvijānāṃ hitakṛt sadā, |
dāvāgnidhūmasaṃbhūtam
abhraṃ vanahitaṃ smṛtam. || 19_1 ||
mṛtadhūmodbhavaṃ tv abhram
aśubhāya bhaviṣyati, |
abhicārāgnidhūmotthaṃ
bhūtanāśāya vai, dvijāḥ. || 19_2 ||
evaṃ dhūmaviśeṣeṇa
jagatāṃ vai hitāhitam, |
tasmād ācchādayed dhūmam
abhicārakṛtaṃ naraḥ. || 19_3 ||
anācchādya dvijaḥ kuryād
dhūmaṃ yaś câbhicārikam, |
evam uddiśya lokasya
kṣayakṛc ca bhaviṣyati. || 19_4 ||

teṣu saṃdahyamāneṣu[3] jaṅgamasthāvareṣu ca || 18 ||

dhūmabhūtās tu tā hy ā[1]po niṣkrāmantîha sarvaśaḥ. |

tena câbhrāṇi jāyante, sthānam abhramayaṃ[2] smṛtam. || 19 ||

apāṃ nidhānaṃ jīmūtāḥ
ṣaṇmāsān iha, suvratāḥ, |
varṣayanty eva jagatām

18 = L. I. 54.37c, 38.

19 = L. I. 54.39.

19₁ = L. I. 54.40.
19₂ = L. I. 54.41.
19₃ = L. I. 54.42.
19₄ = L. I. 54.43.

22 = L. I. 54.44.

tejo'*rkaḥ*[1] sarva*bhūte*bhya[2] ādatte raśmibhir jalam, |
samudrād vāyusaṃyogād vahanty a[3]po gabhastayaḥ. || 20 ||
[saṃjīvanaṃ ca sasyānām
ambhas tad amṛtopamam. |]
ta[1]tas tv ṛtuvaśāt kāle parivart*ya*[2] divākaraḥ |
yacchaty apo *hi*[3] meghebhyaḥ śuklāḥ[4] śuklai*r*[5] *gabhasti*bhiḥ[6]. || 21 ||
abhrasthāḥ prapatanty āpo vāyunā samudīritāḥ |
sarvabhūtahitārthāya
vāyu*miśrāḥ*[1] samantataḥ. |

18 = Bḍ. I. 22.22b, 23a; Mt. 125.29b, 30a; Vā. 51.22ab. 1. Bḍ. hy; Mt. tv. 2. Mt. T. -śri-; Mt.2 V. -sṛ-; Vā. -ga-. 3. Mt. dahyamāneṣu teṣv eva.
19 = Bḍ. I. 22.23b, 24a; Mt. 125.30b, 31a; Vā. 51.22c, 23a. 1. Vā. -tā ā-. 2. Vā. atrâmbhasāṃ.

20 = Bḍ. I. 22.24b, 25a; Mt. 125.31b, 32a; Vā. 51.23b, 24a. 1. Mt. -jobhiḥ. 2. Mt. -lokebhya; Vā. ārkaṃ tejo hi bhūtebhyo hy. 3. Bḍ. Mt. ā-.
[ ] = Bḍ. I. 22.25b.
21 = Bḍ. I. 22.26; Mt. 125.32b, 33a; Vā. 51.24bc. 1. Vā. ya-. 2. Mt. -tan; Vā. -to. 3. Bḍ. āpo hi; Mt. niyacchaty āpo. 4. Bḍ. -la-. 5. Vā. -la-. 6. Mt. -lais tu raśmibhiḥ.
22a = Bḍ. I. 22.27a; Mt. 125.33b; Vā. 51.25a.
22b = Bḍ. I. 22.27b; Vā. 51.25b.
1. Vā. T. -yubhiś ca; V. -miśraiḥ.

hitāya pavanājñayā. ‖ 22 ‖
stanitaṃ cêha vāyavyaṃ,
vaidyutaṃ pāvakodbhavam, |
na bhraśyanti yato 'bhrāṇi,
mehanān megha ucyate. ‖ 23 ‖

tridhā teṣām ihôtpattir
abhrāṇāṃ, munipuṃgavāḥ: |
kāṣṭhā vāhnāś ca vairiñcyāḥ
pakṣāś caiva pṛthagvidhāḥ. ‖ 24 ‖

ājyānāṃ kāṣṭhasaṃyogād
agner dhūmaḥ pravartitaḥ, |

dvitīyānāṃ ca sambhūtir
viriñcocchvāsavāyunā; ‖ 25 ‖

---

tato varṣati ṣaṇmāsān sarvabhūtavivṛddhaye. ‖ 22 ‖
vāyavyaṃ[1] stanitaṃ caiva
vaidyutaṃ câgnisaṃbhavam[2], |
mehanāc ca miher dhātor meghatvaṃ vyañjayanti ca[3], |
na bhraśyante tato hy āpas,
tasmād abhrasya vai sthitiḥ, |
sraṣṭâsau vṛṣṭisargasya
Dhruvenâdhiṣṭhito raviḥ. ‖ 24 ‖

cfr. Śl.27a

---

na bhraśyanti yatas câ[1]pas,
tad abhraṃ kavayo viduḥ. ‖ 23 ‖
meghānāṃ punar utpattis
trividhā yonir ucyate: |
āgneyā brahmajāś caiva
pakṣa*j*āś[1] ca pṛthagvidhāḥ; |
tridhā *megh*āḥ[2] samākhyātās,
teṣāṃ vakṣyāmi saṃbhavam: ‖24‖
āgneyās t*ûṣ*ṇa[1]jāḥ proktās,
teṣāṃ *dhūma*[2]pravartanam; |
śītadurdinavātā ye,
svaguṇās te vyavasthitāḥ ‖ 24₁ ‖
mahiṣāś ca varāhāś ca
mattamātaṃga*rūpiṇ*aḥ[1] |
bhūtvā dharaṇim abhyetya
ramante vicaranti ca[2]. ‖ 25 ‖
jīmūtā nāma te meghā,
e[1]tebhyo jīvasaṃbhav*a*ḥ[2], |
vidyudguṇavihīnāś ca
jaladhārāvilambinaḥ. ‖ 25₁ ‖

bhūbhṛtāṃ tv atha pakṣais tu
Maghavaccheditais tataḥ |
vāhneyās tv atha jīmūtās
tv Āvahasthānagāḥ śubhāḥ. || 26 ||

mūk*amegh*ā[1] mahākāyā
Āvahasya vaśānugāḥ |
krośamātrāc ca varṣanti
krośārdhād api vā punaḥ. || 26 ||
parvatāgranitambeṣu
varṣanti ca ramanti ca |
balākāgarbhadāś caiva

---

23 = L. I. 54.45a, 46a.

24 = L. I. 54.45b, 46b.

25 = L. I. 53.47.

26 = L. I. 54.48.

22c(b) = Bḍ. I. 22.28a; Mt. 125.34a; Vā. 51.26a.
23ab = Bḍ. I. 22.28b, 29a; Mt. 125.34b, 35a; Vā. 51.26b, 27a. 1. Mt. vāyubhiḥ. 2. Mt. vidyutas tv agnijāḥ smṛtāḥ. 3. Bḍ. hi.

24 = Mt. 125.35bc.

23c = Bḍ. I. 22.29b; Vā. 51.27b.
1. Vā. tv ā-.
24 = Bḍ. I. 22.30, 31a; Vā. 51.28.
1. Vā. -ṇāś. 2. Vā. ghanāḥ.
24₁ = Bḍ. I. 22.31b, 32a; Vā. 51.29.
1. Vā. tv arṇa-. 2. Vā. tasmāt.
25 = Bḍ. I. 22.32b, 33a; Vā. 51.30.
1. Vā. -gāminaḥ. 2. Vā. vicaranti ramanti ca.
25₁ = Bḍ. I. 22.33b, 34a; Vā. 51.31.
1. Bḍ. hy e-. 2. Vā. -vāḥ.
26 = Bḍ. I. 22.34b, 35a; Vā. 51.32.
1. Vā. -kā ghanā.
26₁ = Bḍ. I. 22.35b, 36a; Vā. 51.33.

balākāgarbhadhāriṇaḥ. ‖ 26₁ ‖
brahmajā nāma te meghā
brahmaniśvāsasaṃbhavāḥ, |
te hi vidyudguṇopetāḥ
stanay*itnu*priyasvanāḥ[1]. ‖ 26₂ ‖
teṣāṃ śa*bd*a[1]praṇādena
bhūmiḥ svāṅgaruhod*gamā*[2] |
rājñi rāj*yā*[3]bhiṣiktêva
punar yauvanam aśnute; |
teṣv iyaṃ pr*āvṛd*[4] āsaktā
bhūtānāṃ jīvitodbhavā. ‖ 26₃ ‖

jīmūtā nāma te meghā, yad ebhyo jīva[1]saṃbhavaḥ, |
dvitīya*ṃ* Pravaha*ṃ* vāyu*ṃ*[2] meghās te *tu* sa*mā*[3]*ś*ritāḥ. ‖ 27 ‖
ete[1] yojanamātrāc ca sādhyardhān[2] *ni*ṣkṛtād api[3] |
vṛṣṭisargas tathā[4] teṣāṃ dhārāsāraḥ[5] prakīrtitaḥ[6]. ‖ 28 ‖
puṣkarāvartakā nāma ye[1] meghāḥ, pakṣasaṃbhavāḥ; |
Śakreṇa pakṣāś[2] chinnā *ye*[3] parvatānāṃ mahaujasām[1] ‖ 29 ‖
kāmagānāṃ pravṛ[1]ddhānāṃ bhūtānāṃ *nāś*am[2] icchatām[3], |
puṣkarā nāma te *meghā*[4] bṛhantas toya*matsarā*ḥ[5], ‖ 30 ‖
puṣkarāvartakā*s* *tena*[1] kāraṇenêha śabditāḥ. |
nānārūpadharāś caiva mahāghorasva*nāś*[2] ca te, |
kalpāntavṛṣṭ*eḥ* *sraṣṭ*āraḥ *saṃvar*tā[3]gner niyāmakāḥ. ‖ 31 ‖

cfr. Śl. 25₁
viriñcocchvāsajāḥ sarve
Pravahaskandhajās tataḥ, |

cfr. Śl.₃₃a
pakṣajāḥ puṣkarādyāś ca
varṣanti ca yadā jalam ‖ 29 ‖

mūkāḥ saśabdaduṣṭāśās,
tv etāiḥ kṛtyaṃ yathākramam; |
kṣāmavṛṣṭipradā dīrgha-
kālaṃ śītasamīriṇaḥ. ‖ 31₁ ‖

jīvakāś ca tathā kṣiṇā
vidyuddhvanivivarjitāḥ |
tiṣṭhanty ākrośamātre tu
dharāpṛṣṭhād itas tataḥ. || 31_2 ||
ardhakrośe tu sarve vai
jīmūtā girivāsinaḥ, |
meghā yojanamātraṃ tu
sādhyatvād bahutoyadāḥ; || 31_3 ||

---

29 = L. I. 54.$_{49}$.

31_1 = L. I. 54.$_{50}$.
31_2 = L. I. 54.$_{51}$.
31_3 = L. I. 54.$_{52}$.

26_2 = Bḍ. I. 22.$_{36}$b, $_{37}$a; Vā. 51.$_{34}$.
1. Vā. -yan ti svanapriyāḥ.
26_3 = Bḍ. I. 22.$_{37}$b, $_{38}$; Vā. 51.$_{35}$.
1. Bḍ. śaśvat. 2. Bḍ. -bhavā. 3. Vā. -jñâ-. 4. Vā. prītim.

27 = Bḍ. I. 22.$_{39}$a = b; Mt. 125.$_{9}$b, $_{10}$a; Vā. 51.$_{36}$. 1. Vā. yebhyo jīvasya. 2. Mt. -ya āvahan vāyur. 3. Mt. te tv abhisaṃ-.
28 = Bḍ. I. 22.$_{39}$b, $_{40}$a; Mt. 125.$_{10}$b, $_{11}$a; Vā. 51.$_{37}$ab. 1. Mt. ito. 2. Bḍ. -dhā; Mt. adhyardha-; Vā. T. sārdhārdhān. 3. Mt. -vikṛtā. 4. Bḍ. -ṭir garbhas tridhā. 5. Vā. -rāḥ. 6. Vā. -tāḥ.
29 = Bḍ. I. 22.$_{40}$b, $_{41}$a; Mt. 125.$_{11}$b, $_{12}$a; Vā. 51.$_{37}$c, $_{38}$a. 1. Bḍ. te. 2. Bḍ. -ṣa-. 3. Mt. vai. 4. Mt. T. -sā.
30 = Bḍ. I. 22.$_{41}$b, $_{42}$a; Mt. 125.$_{12}$b, $_{13}$a; Vā. 51.$_{38}$b, $_{39}$a. 1. Mt. samṛ-. 2. Bḍ. Vā. śivam. 3. Bḍ.$_{1}$ Vā. -tā. 4. Mt. pakṣā. 5. Mt. -dhāriṇaḥ.
31 = Bḍ. I. 22.$_{42}$b, $_{43}$; Mt. 125.$_{13}$b, $_{14}$; Vā. 51.$_{39}$b, $_{40}$. 1. Mt. -kā nāma. 2. Mt. -rāś; Vā. -tarāś. 3. Mt. -ṭikartāraḥ kalpāntā-.

dharāpṛṣṭhād, dvijāḥ, kṣmāyāṃ
vidyudguṇasamanvitāḥ; |
teṣāṃ teṣāṃ vṛṣṭisargaṃ
tredhā kathitam atra tu. ‖ 31₄ ‖
pakṣajāḥ kalpajāḥ sarve
parvatānāṃ mahattamāḥ, |
kalpānte te ca varṣanti
rātrau nāśāya śāradāḥ. ‖ 31₅ ‖
cfr. Śl. 29b: pakṣajāḥ puṣkarādyāś ca
varṣanti ca yadā jalam, |
tadârṇavam abhūt sarvaṃ,
tatra śete niśîśvaraḥ. ‖ 32 ‖

āgneyānāṃ śvāsajānāṃ
pakṣajānāṃ, dvijarṣabhāḥ, |
jaladānāṃ sadā dhūmo hy
āpyāyana iti smṛtaḥ. ‖ 35 ‖
Pauṇḍrās tu vṛṣṭayaḥ sarvā
vidyutāḥ śītaśasyadāḥ |
Puṇḍradeśeṣu patitā
nāgānāṃ śīkarā himāḥ. ‖ 37 ‖
Gāṅgā Gaṅgāmbusaṃbhutāḥ,
parjanyena Parāvahaiḥ |

varṣanty ete yugānteṣu
tṛtīyās te prakīrtitāḥ, |
anekarūpasaṃsthānāḥ
pūrayanto mahītalam ‖ 32 ‖

vāyu*ṃ Parā*[1]vahaṃ *te*[2] *syur āśri*tāḥ[3] kalpasādhakāḥ. |
yāny asyâṇḍa*sya*[4] bhinnasya[5] prākṛt*asyâ*[6]bhavaṃs tadā, ‖ 33 ‖
yasmin[1] Brahmā samutpannaś caturvaktraḥ svayaṃprabhuḥ[2], |
tāny evâṇḍakapālāni[3] sarve meghāḥ prakīrtitāḥ. ‖ 34 ‖

teṣām āpyāyanaṃ dhūmaḥ sarveṣām aviśeṣataḥ, |
teṣāṃ śreṣṭha*s tu*[1] parjanyaś catvāraś caiva diggajāḥ. ‖ 35 ‖
gajānāṃ parvatānāṃ ca meghānāṃ bhogibhiḥ saha |
kulam ekaṃ *pṛthag*[1] bhūtaṃ, yonir ekā jalaṃ smṛtam. ‖ 36 ‖
parjanyo diggajāś caiva hemante śītasaṃbhavāḥ[1] |
tuṣārav*ṛṣṭiṃ*[2] varṣanti *sarvasasya*vi[3]vṛddhaye. ‖ 37 ‖
ṣa[1]ṣṭhaḥ Parivaho nāma teṣāṃ vāyur apāśrayaḥ[2] |
yo, 'sau bibharti bhagavān Gaṅgām ākāśagocarām ‖ 38 ‖

nāgānāṃ ca nadīnāṃ ca
diggajānāṃ samākulam ‖ 39 ‖
meghānāṃ ca pṛthagbhūtam
jalaṃ prāyād agādagam. |

31₄ = L. I. 54.53.
31₅ = L. I. 54.54.
32 = L. I. 54.55.

35 = L. I. 54.56.

37 = L. I. 54.57.

39 = L. I. 54.58.

divyāmṛtajalāṃ puṇyāṃ tri*dhā svarga*[1]*pathe sthi*tām;[2] |
tasyā niṣ*y*and*a*jaṃ[3] toyaṃ[4] diggajāḥ pṛthubhiḥ karaiḥ ‖ 39 ‖
śīkar*aṃ*[1] saṃpramuñcanti, nīhāra iti sa smṛtaḥ. |
dakṣiṇena girir yo 'sau, Hemakūṭa iti smṛtaḥ, ‖ 40 ‖
udag g-Himavataḥ śail*āḍ*[1] uttar*asya ca*[2] dakṣiṇe |
Puṇḍraṃ nāma samākhyātaṃ *nagaraṃ tatra vai*[3] *smṛtam*[4]. ‖ 41 ‖

32 = Bḍ. I. 22.44; Vā. 50.41ab.

33 = Bḍ. I. 22.45; Mt. 125.15; Vā. 51.41c, 42a. 1. Bḍ. -yuṃ purā; Mt. -yvādhārā; Vā. T. yuṃ paraṃ. 2. Bḍ. Vā. -hantaḥ; Mt. -hante. 3. Mt. vai sāmṛtāḥ. 4. Bḍ. aṇḍasya tu. 5. Vā. -ḍakapālasya. 6. Mt. -tāny a-.

34 = Bḍ. I. 22.46; Mt. 125.16; Vā. 51.42bc. 1. Vā. tasmād. 2. Vā. -bhuvaḥ. 3. Vā. T. -pālasya.

35 = Bḍ. I. 22.47; Mt. 125.17; Vā. 51.43. 1. Mt. -ṭhaś ca.

36 = Bḍ. I. 22.48; Mt. 125.18; Vā. 51.44. 1. Mt. dvidhā-.

37 = Bḍ. I. 22.49; Mt. 125.19; Vā. 51.45. 1. Mt. -vam. 2. Mt. -varṣaṃ. 3. Bḍ.1 śiṣṭaḥ sasyapra-; Bḍ.2 śiṣṭaḥ tasya; Mt. vṛddhā hy annavi-.

38 = Bḍ. I. 22.50; Mt. 125.20; Vā. 51.46ab. 1. Vā. śreṣ-. 2. Mt. vāyus teṣāṃ parāyaṇaḥ.

39 = Bḍ. I. 22.51; Mt. 125.21; Vā. 51.46c, 47a. 1. Bḍ. -svāti-. 2. Mt. tripathām iti viśrutām. 3. Mt. niṣpanditaṃ; Vā. viṣyandajaṃ. 4. Bḍ. niṣyandatoyāni.

40 = Bḍ. I. 22.52; Mt. 125.22; Vā. 51.47b, 48a. 1. Mt. -rān.

41 = Bḍ. I. 22.53; Mt. 125.23; Vā. 51.48bc. 1. Bḍ. -la. 2. Bḍ. -raprāya-; Mt. -lasyôttare caiva. 3. Bḍ. vi-. 4. Mt. samyag vṛṣṭivivṛddhaye.

	tasmin *nipatitaṃ*[1] varṣaṃ, tat[2] tuṣārasamudbhavam, |	
	tato Himavato vāyur	tatas tad-Âvaho vāyur
Parāvaho yaḥ śvasanaś	himaṃ tatra samudbhavam |	Hima*śailāt*[1] samudvahan |
cânayaty Ambikā-gurum. ‖ 42 ‖	ānayaty ātma*ve*[1]gena siñca*mā*[2]no mahāgirim. ‖ 42 ‖	
	Himavantam[1] atikramya vṛṣṭiśeṣaṃ tataḥ[2] param |	
	i*hâbhyeti*[3] tataḥ paścād[4] aparānta[5]vivṛddhaye. ‖ 43 ‖	
vṛṣṭayaḥ kathitā hy adya	varṣadvayaṃ samākhyātaṃ	
dvidhā vastuvivṛddhaye, |	*sasyadvaya*[1]vivṛddhaye, |	
śasyadvayasya saṃkṣepāt		
prabravīmi yathāmati: ‖ 44 ‖	meghāś c[2]âpyāyanaṃ caiva, sarvam etat prakīrtitam. ‖ 44 ‖	
sraṣṭā bhānur mahātejā	sūrya eva tu vṛṣṭīnāṃ	
vṛṣṭīnāṃ viśvadṛg vibhuḥ, |	sraṣṭā samupadiśyate, |	
so 'pi sākṣād, dvijaśreṣṭhāś,		[sūryamūlā ca vai vṛṣṭir,
cêśānaḥ paramaḥ Śivaḥ. ‖ 45 ‖		jalaṃ sūryāt pravartate. |]
sa eva tejas tv ojas tu		Dhruveṇâ*dhiṣṭhi*[1]taḥ sūryas,
balaṃ, viprā, yaśaḥ svayam |		*tābh*[2]yāṃ vṛṣ*ṭiḥ*[3] pravartate. ‖ 45 ‖
cakṣuḥ śrotraṃ mano mṛtyur		
ātmā manyur vidigdiśāḥ, ‖ 45_1 ‖		
satyam ṛtaṃ tathā vāyur		
ambaraṃ khacaraś ca saḥ |		
lokapālo Harir Brahmā		
Rudraḥ sākṣān Maheśvaraḥ. ‖ 45_2 ‖		
sahasrakiraṇaḥ śrīmān		
aṣṭahastaḥ sumaṅgalaḥ |		
ardhanārīvapuḥ sakṣāt		
trinetras tridaśādhipaḥ; ‖ 45_3 ‖		

asyaivêha prasādāt tu
vṛṣṭir nānâbhavad, dvijāḥ. |
sahasraguṇam utsṛṣṭam
ādatte kiraṇair jalam, |
jalasya nāśo vṛddhir vā
nâsty evâsya vicārataḥ. ‖ 45.4 ‖

Dhruveṇâdhiṣṭhi[1]to vāyur vṛṣṭiṃ saṃharate punaḥ, |
grahān[2] niḥsṛtya[3] sūryāt tu kṛtsne nakṣatra[4]maṇḍale[5] |

42 = L. I. 54.59.

44 = L. I. 54.61.

45 = L. I. 54.62.
45.1 = L. I. 54.63.
45.2 = L. I. 54.64.
45.3 = L. I. 54.65.
45.4 = L. I. 54.66, 67a.

42a = Bḍ. I. 22.54a; Mt. 125.24a; Vā. 51.49a. 1. Mt. prayartate. 2. Vā. yat.
42b = Mt. 125.24b.
42b = Bḍ. I. 22.54b; Vā. 51.49b.
1. Bḍ. He- (Bḍ.2 Hi-)mavantaṃ.
42c = Bḍ. I. 22.55a; Mt. 125.25a; Vā. 51.49c. 1. Bḍ. Vā. -yo-. 2. Mt. -yā-.
43 = Bḍ. I. 22.55b, 56a; L. I. 54.60; Mt. 125.25b, 26a; Vā. 51.50. 1. L. Menāpatim. 2. L. dvijāḥ. 3. Mt. ibhâsye ca. 4. L. abhyeti Bhārate varṣe tv. 5. Mt. idaṃ bhūta-.
44 = Bḍ. I. 22.56b, 57a; Mt. 125.26b, 27a; Vā. 51.51a = b. 1. Mt. samyagvṛṣṭi-. 2. Vā. -ghâvāc.
45a = Bḍ. I. 22.57b; Mt. 125.27b; Vā. 51.51b.
[ ] = Bḍ. I. 22.58a.
45b = Bḍ. I. 22.58b; Vā. 51.52a.
1. Vā. -âveṣṭi-. 2. Bḍ. tas-.
3. Bḍ. -ṭau.
46 = Bḍ. I. 22.59, 60a; L. I. 54.67b, 68; Mt. 125.36, 37a; Vā. 51.52b, 53. 1. Vā. -veṣṭi-. 2. Bḍ. -ho. 3. L. nisṛtya; Mt. T. nivṛttyā. 4. Mt. carate ṛkṣa-. 5. Mt. -lam. 6. Bḍ.1 caritvâ-; Bḍ.2 tāraya-; Vā. vārasyâ-. 7. L. -ke. 8. L. -tā; Vā. pariveṣṭitam.

*c*ārasyâ[6]nte viśaty arkaṃ[7] Dhruveṇa samādhiṣṭhitam[8]. ‖ 46 ‖

---

sauraṃ saṃkṣepato vakṣye rathaṃ śaśina eva ca | grahāṇām itareṣāṃ ca, yathā gacchati câmbupaḥ: ‖ 47 ‖ trinābhinā tu cakreṇa pañcāreṇa samanvitaḥ | sauvarṇaḥ sarvadevānām āvāso bhāskarasya tu. ‖ 47₁ ‖	a[1]taḥ sūryarathasyâ*tha*[2] saṃniveśaṃ *nibodhata*:[3] | *saṃ*sthiten*ai*[4]kacakreṇa pañcāreṇa trinābhinā | hiraṇmayenâṇunā vai / hiraṇmayena bhagavā*ṃs* *tathaiva hari*darvaṇā[1] ‖ 47 ‖ naṣṭa[1]*vartmāndhakāre*ṇa[2] aṣṭacakraikanemina ‖ 47 ‖ / ṣaṭprakāraikaneminā | cakreṇa bhāsvatā sūryaḥ syandanena prasarpati[1]. ‖ 48 ‖

*nav*a[1]yojanasāhasro vistārāyāmataḥ smṛtaḥ[2], |
dviguṇo 'sya[3] rathopasthād īṣādaṇḍaḥ[4] pramāṇataḥ; ‖ 49 ‖
sa tasya[1] Brahmaṇā sṛṣṭo ratho hy[2] arthavaśena *tu*[3]. |

asaṅgais tu hayair yukto yataś cakraṃ tataḥ sthitaiḥ. ‖ 50 ‖	asaṅgaḥ kāñcano divyo yuktaḥ pavana[1]gair hayaiḥ ‖ 50 ‖ chandobhir vājirūpais tu yataś[1] cakraṃ[2] tataḥ[3] sthitaiḥ[4], | Varuṇāsyandanasyê[5]ha lakṣaṇaiḥ sadṛśas tu[6] saḥ. ‖ 51 ‖ tenâsau sarpate[1] vyomni bhāsvat*ā tu* di*vākaraḥ*[2]. | athê*m*ānī[3] tu sūryasya pratyaṅgāni rathasya *ha*[4] ‖ 52 ‖

saṃvatsarasyâvayavaiḥ kalpitā*ni*[1] yathākramam:[2] |

ahas tu nābhiḥ[1] sūry[2]asya ekacakrasya[3] vai smṛtaḥ, ‖ 53 ‖
a[1]rāḥ pañcârtavās[2] tasya, nemyaḥ[3] ṣaḍ ṛtavaḥ smṛtāḥ[4]. |

47 = L. I. 55.1.

47₁ = L. I. 55.3.

50b = L. I. 55.5a.

47ab = Bḍ. I. 22.60b, 61a; Mt. 125.37b, 38a; Vā. 51.54. 1. Bḍ. ta-. 2. Mt. -yâpi. 3. Mt. pracakṣate. 4. Mt. sthitena tv e-.

47c = Mt. 125.38b.

47c = Bḍ. I. 22.61b; Vā. 51.55a. 1. Vā. -vān parvaṇā tu mahaujasā.

48a = Bḍ. I. 22.62a; Vā. 51.55b. 1. Bḍ.1 aṣṭā-. 2. Bḍ. -padanibaddhena.

48(b) = Bḍ. I. 22.62b; Mt. 125.38c; Vā. 51.55c. 1. Mt. -piṇā.

49 = Bḍ. I. 22.63; L. I. 55.4; Mt. 125.39; Vā. 51.56. 1. Bḍ. Vā. daśa-; Mt. śata-. 2. Mt. -ma ucyate. 3. L. -ṇo 'pi; Mt. -ṇā ca. 4. Vā. -ḍa-.

50a = Bḍ. I. 22.64a; L. I. 55.2a; Mt. 125.40a; Vā. 51.57a. 1. L. sauras tu. 2. L. -thas tv. 3. L. Mt. saḥ.

50b = Bḍ. I. 22.64b; Mt. 125.40b; Vā. 51.57b. 1. Vā. parama-.

51 = Bḍ. I. 22.65; Mt. 125.41; Vā. 51.58ab. 1. Mt. tair yathā-. 2. Vā. Śukras. 3. Mt. samā-. 4. Vā. -taḥ. 5. Mt. -ṇasya rathasyê-. 6. Mt. -śaś ca.

52 = Bḍ. I. 22.66; Mt. 125.42ab; Vā. 51.58c, 59a. 1. Mt. carati; Vā. -ti. 2. Mt -svān anudinaṃ divi. 3. Bḍ. athaitāni; Mt. athâṅgāni. 4. Mt. ca; Vā. tu.

53a = Bḍ. I. 22.67a; L. I. 55.2b; Mt. 125.42c; Vā. 51.59b. 1. Bḍ.1 -tasya; Bḍ.2 -tais tu; L. -taś ca. 2. L. dvijarṣabhāḥ.

53b = Bḍ. I. 22.67b; Mt. 125.43a; Vā. 51.60a. 1. Mt. ahar nābhis tu. 2. Bḍ.1 saur-. 3. Vā. -kraḥ sa.

54a = Bḍ. I. 22.68a; Mt. 125.43b; Vā. 51.60b. 1. Vā. ā-. 2. Mt. saṃvatsarās; Vā. pañcartavas. 3. Bḍ.1 Vā. -miḥ. 4. Bḍ. -taḥ.

rathanīḍaḥ smṛto hy abdaś
câ[1]yane kūbarāv ubhau, ‖ 54 ‖
muhūrtā bandhurās tasya
śamyāś[1] *câ*[2]sya kalāḥ smṛtāḥ. |

akṣakoṭyor yugāny asya
ārtavāhāḥ kalāḥ smṛtāḥ. |

tasya kāṣṭhā[1] smṛtā ghoṇā, *ākṣadaṇḍaḥ*[2] kṣaṇās[3] tu vai, ‖ 55 ‖
nimeṣ*āś*[1] cânukarṣo 'sya ī[2]ṣā câsya lavāḥ[3] smṛtāḥ[4], |
rātrir varūtho, dharmo 'sya[5] dhvaja ūrdhvaṃ[6] samucchritaḥ[7]. ‖ 56 ‖
yugākṣakoṭī te tasya arthakāmāv ubhau smṛtau, |
saptâśvarūpāś chandāṃsi
vahante vā*mato dhuram*:[1] ‖ 57 ‖

vājinas tasya vai sapta-
chandobhir nirmitās tu te. ‖ 57 ‖

Gāyatrī caiva Triṣṭup ca A[1]nuṣṭub Jagatī tathā[2] |
Paṅktiś ca Bṛhatī caiva Uṣ[3]ṇi*k ca*iva[4] tu saptam*ī*[5]. ‖ 58 ‖
cakram akṣe[1] nibaddhaṃ[2] tu Dhruve câ[3]kṣaḥ samarpitaḥ, |
sahacakro bhramaty akṣaḥ[4], sahākṣo[5] bhramat*e*[6] Dhruvaḥ; ‖ 59 ‖
akṣaḥ sahaiva[1] cakreṇa[2] bhramate 'sau Dhruveritaḥ. |
evam arthavaśāt tasya saṃniveśo rathasya tu, ‖ 60 ‖

prerako jyotiṣāṃ dhīmān
Dhruvo vai vātaraśmibhiḥ. ‖ 60 ‖

tathā saṃyogabhāge[1]na saṃsiddho[2] bhās*ur*o[3] rathaḥ, |
tenâsau Taraṇir devo *nabh*asā[4] sarpate divi[5]. ‖ 61 ‖
yugākṣakoṭisaṃ[1]baddhau[2] dvau raśmī[3] syandanasya tu[4] |
Dhruve*ṇa*[5] bhramato[6] raśmī *tau* [7]cakrayugayos tu vai[8]. ‖ 62 ‖
bhramato maṇḍalāni syuḥ[1] khecarasya rathasya tu |

54b = Bḍ. I. 22.68b; Vā. 51.61a.
1. Bḍ.1 hy eṣa câ-; Bḍ.2 abda a-; Vā. -das tv a-.

55a = Bḍ. I. 22.69a; Vā. 51.61b.
1. Bḍ.1 ramyāś câ-. 2. Vā. -yā tas-. 1. Vā. -ṭhāḥ. 2. Mt. danta-

55a = Mt. 125.44b.

55b = Bḍ. I. 22.69b; Mt. 125.45a; Vā. 51.62a.
paṅktiḥ; Vā. īṣādaṇḍaḥ. 3. Bḍ. -ṇas.

56 = Bḍ. I. 22.70; Mt. 125.45b, 44a; Vā. 51.62b, 63a. 1. Bḍ. Mt. -ṣaś. 2. Bḍ. hî-. 3. Bḍ.1 lavā; Mt. kalā. 4. Mt. -tā. 5. Mt. -maś ca. 6. Vā. -vaḥ. 7. Mt. vyavasthitaḥ.

57 = L. I. 55.5b.

57 = Bḍ. I. 22.71; Mt. 125.46; Vā. 55.63b, 64a. 1. Mt. vāyuraṃhasā.

58 = Bḍ. I. 22.72; Mt. 125.47; Vā. 51.64b, 65a. 1. Bḍ.1 hy a-. 2. Mt. jagaty anuṣṭup tathaiva ca. 3. Bḍ.1 hy uṣ-. 4. Mt. -nig eva. 5. Mt. Vā. -mam.

59 = Bḍ. I. 22.73; L. I. 55.6; Mt. 125.48; Vā. 51.65b, 66a. 1. L. -krapakṣe; Vā. akṣe cakraṃ. 2. L. -dhās. 3. Vā. tv a-. 4. Bḍ.2 sahasracakṣur bhramate; L. sahāśvacakro bhramate. 5. Vā. -ṣau. 6. Mt. Vā. -ti.

60a = Bḍ. I. 22.74a; L. I. 55.7a; Mt. 125.49a; Vā. 51.66b. 1. Mt. -ka-. 2. Bḍ.1 akṣeṇa saha cakreśo.

60b = L. I. 55.7b.

60b = Bḍ. I. 22.74b; Mt. 125.49b; Vā. 51.67a.

61 = Bḍ. I. 22.75; Mt. 125.50; Vā. 51.67b, 68a. 1. Bḍ. -bhāve-. 2. Mt. siddho vai. 3. Mt. -karo; Vā. -varo. 4. Bḍ.1 bhāsvatā; Mt. -saḥ; Vā. -vas tarasā. 5. Mt. -vam.

62 = Bḍ. I. 22.76; L. I. 55.8; Mt. 125.51; Vā. 51.68b, 69a. 1. Bḍ. -ni-. 2. Bḍ. -naddhau; Mt. -ṭi te tasya. 3. Mt. dakṣiṇe; Vā. raśmi dvau. 4. Vā. hi. 5. Bḍ. -ve tau; Mt. bhramato. 6. Bḍ. bhrāmyato; L. -te. 7. Bḍ.1 ca; Vā. vi-. 8. L. -minibaddhaḥ sa yugākṣayoḥ.

63a = Bḍ. I. 22.77a; L. I. 55.9a; Mt. 125.52a; Vā. 51.69b. 1. Bḍ.1 -ny asya; Mt. maṇḍalāni bhramante 'sya.

kulālacakrabhramavan
maṇḍalaṃ sarvatodiśam. ‖ 63 ‖

yugākṣakoṭī te tasya
dakṣiṇe syandanasya hi[1] ‖ 63 ‖
Dhruveṇa pra[1]gṛhīte vai
vicakr*āśve ca rajjubhiḥ*[2], |
bhramantam anugacchetāṃ[3]
Dhruvaṃ raśmī tu[4] tāv ubhau. ‖ 63₁ ‖

yugākṣakoṭī te[1] tasya vātormī[2] syandanasya tu |
kīl*ā*saktā[3] yathā rajjur bhramate[4] sarvatodiśam. ‖ 64 ‖
*hra*satas[1] tasya raśmī t*u*[2] maṇḍaleṣût[3]tarāyaṇe, |
vardhete[4] dakṣiṇe caiva[5] bhramato maṇḍalāni tu. ‖ 65 ‖
yugākṣakoṭisaṃbaddhau raśmī dvau[1] syandanasya tu |
Dhruveṇa pra[2]gṛhītau t*au*[3] *raśmī*[4], *yau*[5] *na*yato[6] ravim. ‖ 66 ‖
ākṛṣyete yadā tau vai[1] Dhruveṇa samadhiṣṭhitau[2], |
tadā so 'bhyantare[3] sūryo[4] bhramate maṇḍalāni tu; ‖ 67 ‖
aśīti[1]maṇḍalaśataṃ kāṣṭhayor *antaraṃ smṛtam*[2]. |
Dhruveṇa mucyamānābhyāṃ raśmibhyāṃ punar eva tu[3] ‖ 68 ‖
tathaíva bāhyataḥ sūryo bhramate maṇḍalāni tu, |
udveṣṭayan sa[1] vegena maṇḍalāni tu gacchati. ‖ 69 ‖
devāś caiva tathā nityaṃ munayaś ca divāniśam |
yajanti satataṃ devaṃ bhāskaraṃ Bhavam īśvaram. ‖ 69₁ ‖

63b = Mt. 125.52b.

63b = Bḍ. I. 22.77b; L. I. 55.9b; Vā. 51.70a. 1. Vā. tu.
63₁ = Bḍ. I. 22.78; L. I. 55.10; Vā.

51.$_{70}$b, $_{71}$a. 1. Vā. saṃ-. 2. Bḍ.$_{1}$ vicakramatur akṣavat; Bḍ.$_{2}$ -cakraś catur-; Vā. dvicakraśvetaraj-juvat. 3. L. -chanti. 4. L. ca.

64 = Bḍ. I. 22.$_{79}$; L. I. 55.$_{11}$; Mt. 125.$_{53}$; Vā. 51.$_{71}$b, $_{72}$a. 1. Bḍ.$_{1}$ -ṭis tat; L. -ṭis tv e-. 2. Bḍ. raśmibhiḥ; L. -mi-. 3. L. Mt. -le saktā; Vā. -to. 4. Mt. saṃkramete Dhruvam aho maṇḍale.

65 = Bḍ. I. 22.$_{80}$; L. I. 55.$_{12}$; Mt. 125.$_{54}$; Vā. 51.$_{72}$b, $_{73}$a. 1. L. bhramyatas; Mt. bhramatas. 2. Mt. te; Vā. tau. 3. Mt. -le tût-. 4. Bḍ. -dhate. 5. Mt. -ṇeṣv atra.

| 66 = Bḍ. I. 22.$_{81}$; Mt. 125.$_{55}$; Vā. 51.$_{73}$b = b. 1. Mt. dvau raśmi. 2. Vā. saṃ-. 3. Bḍ.$_{1}$ vai; Vā. tu. 4. Mt. T. rathau. 5. Bḍ.$_{1}$ tau raśmī; Bḍ.$_{2}$ raśmibhyām; Vā. vai. 6. Mt. vanato.

67 = Bḍ. I. 22.$_{82}$; L. I. 55.$_{13}$; Mt. 125.$_{56}$; Vā. 51.$_{74}$. 1. Mt. te tu. 2. Mt. -te; L. -ṇâdhiṣṭhitau tadā. 3. Vā. -raṃ-. 4. L. ābhyantarasthaḥ sūryo 'tha-

68 = Bḍ. I. 22.$_{83}$; L. I. 55.$_{14}$; Mt. 125.$_{57}$; Vā. 51.$_{75}$. 1. Bḍ. -tir. 2. L. dvayoḥ; Mt. Vā. ubhayoś caran. 3. Mt. -mānena punā raśmiyugena ca.

69 = Bḍ. I. 22.$_{84}$; L. I. 55.$_{15}$; Mt. 125.$_{58}$; Vā. 51.$_{76}$. 1. Mt. vai.

| 69$_{1}$ = L. I. 55.$_{16}$.

11. Kapitel

(Bḍ. I. 23.1—79; L. I. 54.21b—22, 55.17—56.18; Mt. 126.1—73; Vā. 52.1—71a; cfr. Kū. 42—43)

cfr. Kap. 9 Śl. 70: sa ratho 'dhiṣṭhito devair māsi māsi yathākramam, | tato vahaty athâdityaṃ bahubhir ṛṣibhiḥ saha |

sa ratho 'dhiṣṭhito devair[1] Ādityair munibhis[2] tathā |

gandharvair apsarobhiś ca grāmaṇīsarpa[1]rākṣasaiḥ. || 1 |
ete vasanti vai sūrye dvau dvau māsau[1] krameṇa *tu*:[2]
Dhāt-Âryamā Pulastyaś ca Pulahaś ca prajāpat*iḥ*[3] || 2 ||
urago[1] Vāsukiś caiva[2] *Kaṅkanīk*aś ca[3] tāv ubhau |
Tumburur Nāradaś caiva gandharvau gāyatāṃ varau || 3 ||
Kṛtasthalâ[1]psaraś caiva *tathā vai*[2] Puñjikasthal*ā*[3] |
grāmaṇ*ī*[4] Rathakṛc *caiva*[5] Rathaujāś[6] caiva tāv ubhau || 4 ||
rakṣo Hetiḥ Prahetiś ca yātudhānāv ud*āhṛ*tau[1], |
Madhu-Mādhavayor *hy* eṣa[2] gāṇo vasati bhāskare[3]. || 5 ||
vasan*ti*[1] gr*ai*ṣm*ik*au[2] māsau: Mitraś ca Varuṇaś ca *ha*[3] |
ṛṣ*ir*[4] Atrir Vasiṣṭhaś ca[5] Takṣako·Rambha[6] *eva ca*[7] || 6 ||

1ab = Mt. 126.1.

1a = Bḍ. I. 23.1a; Kū. 42.1a; L. I. 54.21b 55.17a; Vā. 52.1a. 1. L.-I. 54.21b bhānor. 2. Vā. ṛṣibhis.

1b(c) = Bḍ. I. 23.1b; Kū. 42.1b; L. I. 54.22a, 55.17b; Mt. 126.2a; Vā. 52.1b. 1. Mt. sarpagrāmaṇi-.

2 = Bḍ. I. 23.2; L. I. 55.18a, 45b; Mt. 126.2b, 3a; Vā. 52.2. 1. Mt. māsau dvau dvau. 2. Mt. ca. 3. Mt. -tī.

3 = Bḍ. I. 23.3a, 4aI = abI; L. I. 55.46; Mt. 126.3b, 4a; Vā. 52.3. 1. Bḍ.1 Airāvato; Bḍ.2 Duranto; Mt. uragau. 2. Bḍ. ca. 3. Bḍ. Kaṃso bhīmaś ca; Mt. Saṃkīrṇaś caiva; Vā. Saṃkīrṇāraś ca.

4 = Bḍ. I. 23.4aII = (a); L. I. 55.47; Mt. 126.4b, 5a; Vā. 52.4. 1. Vā. T. Kratusthaly a-; V. Kratusthalâ-. 2. Bḍ.2 yāvasthā; Mt. yā ca sā. 3. L. Mt.1 T.2 Vā. V. -lī; Bḍ. Susthalā Puñjikasthalā. 4. Mt -ṇyau. 5. Bḍ.1 -kṛt ca; Bḍ.2 -kṛtsnaś ca; Mt. -kṛt tasya; Vā. -kṛcchraś ca. 6. Vā. tath·Ôrjaś.

5 = Bḍ. I. 23.4b, 5aII I; L. I. 55.48; Mt. 126.5b, 6a; Vā. 52.5. 1. Mt. ubhau smṛtau. 2. Bḍ. -yoḥ sadā; L. Vā. -yor eṣa. 3. Bḍ. ete vasanti vai sūrye.

6 = Bḍ. I. 23.5bI, II, 6aI = aII b; L. I. 55.49; Mt. 126.6b, 7a; Vā. 52.6.

Menakā Sahajanyā ca[1] ga*ndharv*au ca H*a*hā H*u*hūḥ[2] |
Ratha*svana*ś[3] ca[4] grāmaṇyau[5] Ratha*citraś* ca[6] tāv ubhau[7] || 7 ||
P*au*ruṣ*eyo*[1] Vadhaś caiva yātudhānā*v udāh*ṛtau[2], |
ete vasanti vai sūrye māsayoḥ Śuci-Śu[3]krayoḥ. || 8 ||
tataḥ sūrye puna*ś c*ân[1]yā nivasant*îh*a[2] devatāḥ: |
Indraś caiva Vivasvāṃś ca Aṅgirā Bhṛgur eva ca || 9 ||
Elāpatras[1] tathā sarpaḥ Śaṅkhapālaś ca *tāv ubhau*[2] |
Viśvāvas-*Ūgra*senau[3] ca Prā[4]taś caiv-Âr[5]*uṇ*aś ca h*a*[6] || 10 ||
Pramlocê*ti ca*[1] vikhyāt-*Â*[2]*nu*mlocê*ti*[3] ca te ubhe |
yātudhānas[4] tathā[5] *Sarpo*[6] Vyāghraś caiva tu[7] tāv ubhau, || 11 ||

Nabhasya-Nabhasor etair
vasantaś ca divākare. |
māsau dvau devatāḥ sūrye
vasanti ca śaradṛtau: || 12 ||

Nabho-Nabhasyayor eṣa
gaṇo vasati bhāskare[1]. |
śaradṛtau[2] punaḥ śubhrā
vasanti munidevatāḥ: || 12 ||

---

1. Vā. vāsantau. 2. L. grīṣmakau; Mt. vasan grīṣme tu dvau. 3. Bḍ. caiva; Mt. ca vai. 4. Bḍ. munir; Mt.1 T.2 ṛṣī. 5. Bḍ. udāhṛtaḥ. 6. L. nāga. 7. Bḍ. tathā Vasiṣṭho vikhyātaḥ; Mt. ca nāgau Takṣaka-Rambhakau.

7 = Bḍ. I. 23.6aII, 7abI; L. I. 55.50; Mt. 126.7b, 8a; Vā. 52.7. 1. Bḍ. Sahajanyā ca Menakā. 2. Bḍ. Hāhā Hūhūś ca gandharvau; Mt. Hāhā Hūhūś ca gāyakau. 3. Mt. -thaṃtaraś. 4. L. Subāhunāmā. 5. Bḍ. Yajñaś câpi Rathasvanaḥ. 6. Mt. -thakṛc caiva. 7. Bḍ. -citras tathaivânyo.

8 = Bḍ. I. 23.(7bII, 8aI) II = abII; L. I. 55.51; Mt. 126 8b, 9a; Vā. 52.8. 1. Mt. Puruṣādo. 2. Mt. -nau tu tau smṛtau; Bḍ. nāgarākṣakasaṃjñitaḥ / Rambhakaś ca vasanty ete. 3. Vā. Śuci-.

9 = Bḍ. I. 23.8b, 9a; L. I. 55.52; Mt. 126.9b, 10a; Vā. 52.9. 1. Bḍ. Vā. -nas tv an-. 2. Mt. -ti sma.

10 = Bḍ. I. 23.9b, 10a; L. I. 55.53; Mt. 126.10b, 11a; Vā. 52.10. 1. Bḍ. Vā. T. -parṇas. 2. Mt. pannagaḥ. 3. Mt. -vasu-Suṣeṇau. 4. Bḍ. Śve-. 5. L. Varuṇaś ca; Mt. -va. 6. Bḍ. -ṇas tathā; L. Rathasvanaḥ; Mt. -va Rathaś ca hi.

11 = Bḍ. I. 23.10b, 11a; L. I. 55.54; Mt. 126.11b, 12a; Vā. 52.11ab. 1. Bḍ. -cā iti; L. -cā caiva. 2. L. Vā. T. -tā; Mt. -cêty apsarāś caiva. 3. Bḍ.2 Menakêti ca; L. Anumlocā; Mt. Nimlocantī; Vā. Nimlocêti. 4. L. -nās. 5. Bḍ. tadā. 6. Mt. Hetir. 7. Vā. -ghraḥ Śvetas ca.

12 = Mt. 126.12b, 13a.

12 = Bḍ. I. 23.11b, 12a; L. I. 55.55a = a; Vā. 52.11c, 12a. 1. L. -ram. 2. Bḍ. -rady anyāḥ (Bḍ. -ye).

Parjanyaś[1] caiva[2] Pūṣā ca Bharadvājaḥ sa[3]-Gautamaḥ |
Para[4]*vasuś*[5] ca gandharvas[6] tath*ai*va[7] Suruciś[8] ca yaḥ[9] || 13 ||
Viśvācī ca Ghṛtācī ca, ubhe te *śubha*[1]lakṣaṇe[2], |
| *nāga* Ai[1]rāvataś caiva viśru[2]taś ca Dhanaṃjayaḥ || 14 ||
Sena[1]jic ca Suṣeṇaś ca senānīr grāmaṇīś *ca tau*[2] |
Āpo[3] Vātaś ca *tāv*[4] etau yātudhānāv ubhau smṛtau[5], || 15 ||
vasanty ete *tu*[1] vai sūrye māsa*yoś* ca *tv* Iṣ-*O*rjay*oḥ*[2]. |
haimantikau *tu*[3] dvau māsau vasanti *ca*[4] divākare: || 16 ||
Aṃśo[1] Bhagaś ca dvāv etau Kaśyapaś ca *Kra*[2]tuś ca *ha*[3] |
bhujaṃgaś ca Mahāpadmaḥ sarpaḥ Karkoṭakas tathā || 17 ||
Citrasenaś ca gandharva Ūr[1]ṇāyuś caiva *tāv ubh*au[2] |

apsarāḥ Pūrvacittiś ca	Urvaśī Pūrva[1]cittiś ca
gandharvā hy Urvaśī ca yā || 18 ||	tathaivâpsarasāv[2] u[3]bhe || 18 ||

Tārkṣyaś c-À[1]riṣṭanemiś ca senānīr grāmaṇīś ca tau |

---

13 = Bḍ. I. 23.12b, 13a; L. I. 55.55b, (56a); Mt. 126.13b, 14a; Vā. 52.12b, 13a.
1. Vā. -yāś. 2. Vā. câtha. 3. L. -jo 'tha. 4. Bḍ.2 Vā. Viśva-.
5. Mt. Citrasenaś. 6. Vā. -vās. 7. Mt. -thā vā. 8. Vā. -rabhiś.
9. L. Dhanaṃjaya Irāvāṃś ca Surucịḥ sa-Parāvasuḥ.

14a = Bḍ. I. 23.13b; L. I. 55.(56b); Mt. 126.14b; Vā. 52.13b. 1. Mt. puṇya-.
2. L. Ghṛtācī câpsaraḥśreṣṭhā Viśvācī câtiśobhanā.

| 14b = Bḍ. I. 23.14a; Mt. 126.15a; Vā. 52.14a. 1. Mt. -yaś c-Ai-.
2. Vā. vibhū-.

15 = Bḍ. I. 23.14b, 15a; L. I. 55.57; Mt. 126.15b, 16a; Vā. 52.14b, 15a. 1. Bḍ. Śyena-. 2. Mt. -ṇīs tathā. 3. Mt. cāro. 4. Bḍ. Mt. dvāv.
5. Bḍ. udāhṛtau.

16 = Bḍ. I. 23.15b, 16a; L. I. 55.58; Mt. 126 16b, 17a; Vā. 52.15b, 16a. 1. Mt. ca. 2. Bḍ.1 sadaivâśvinakārtike; Bḍ.2 māsa ṛkṣeṣu teṣu ca; L. māsa Ūrja-Iṣe ca ha; Vā. ca Iṣ- . . . 3. Mt. ca. 4. Bḍ.2 Vā. tu; Mt. nivasanti.

17 = Bḍ. I. 23.16b, 17a; L. I. 55.59; Mt. 126.17b, 18a; Vā. 52.16b, 17a. 1. L. -śur. 2. Bḍ. Vā. Ṛ-. 3. L. -tuḥ saha; Mt. -tuś ca tau.

18a = Bḍ. I. 23.17b; L. I. 55.60a; Mt. 126.18b; Vā. 52.17b. 1. Mt. -vaḥ Pūr-.
2. Mt. gāyanau.

18b = Mt. 126.19a.

18b = Bḍ. I. 23.18a; L. I. 55.60b; Vā. 52.18a. 1. Vā. Vipra-.
2. Bḍ.1 -sā; Bḍ.2 -se. 3. Vā. -sau śu-.

19 = Bḍ. I. 23.18b, 19a; L. I. 55.61; Mt. 126.19b, 20a; Vā. 52.18b, 19a. 1. Mt.2 Takṣāv-Ā-. 2. Bḍ.2 Mt. Sūryaś. 3. Bḍ. -jaḥ Śatāyuś ca; L. -yud Divākaraś côbhau. 4. Mt. -nau tu tau smṛtau.

Vidyut *Sphūrjaś*[2] ca tāv ugrau[3] yātudhānā*v udāhṛ*tau[4], ‖ 19 ‖
Sahe caiva Sahasye ca vasanty ete divākare. |
tata*ḥ śaiśirayoś*[1] câpi māsayor nivasanti *vai:*[2] ‖ 20 ‖
Tvaṣṭā Viṣṇur Ja[1]madagnir[2] Viśvāmitras tathaiva ca |
Kādraveyau ta[3]thā nāgau Kambal-Āśvatarāv ubhau ‖ 21 ‖
gandharvo[1] Dhṛtarāṣṭraś ca[2] Sūryavarcās *tathaiva* ca[3] |
Tilottamâpsarāś caiva devī Rambhā manoramā[4] ‖ 22 ‖
Ṛta[1]jit Satyajic[2] caiva grāmaṇ*yau*[3] *lokaviśrutau*[4] |
Brahmo[5]petas tathā rakṣo[6] Yajñopeta*ś ca yaḥ*[7] *smṛtaḥ*[8]. ‖ 23 ‖
ete[1] *deva*[2] vasant*y arke*[3] dvau dvau māsau[4] *krameṇa* tu[5], |
cfr. Śl. 27.18a
sthānābhimānino hy ete ga[6]ṇā dvādaśa saptakāḥ. ‖ 24 ‖
sūryam ā[1]p*yāy*a[2]yanty ete tejasā teja uttamam[3], |
gra[4]thitai*ḥ svair*[5] vacobhi*s tu*[6] stuvanti *mun*ayo[7] ravim, ‖ 25 ‖
gandharvāpsarasaś caiva[1] gītanṛtyair[2] upāsate, |
grāmaṇīyakṣa*bhūtāni*[3] kurvat*e*[4] 'bhīṣu[5]saṃgraham, ‖ 26 ‖
sarpā *vah*[1]anti *vai* sūry*aṃ*[2] yātudhānânu[3]yānti ca[4], |

---

20 = Bḍ. I. 23.19b, 20a; L. I. 55.62; Mt. 126.20b, 21a; Vā. 52.19b, 20a. 1. Mt. -tas tu śiśire. 2. Mt. te.

21 = Bḍ. I. 23.20b, 21a; L. I. 55.63; Mt. 126.21b, 22a; Vā. 52.20b, 21a. 1. Bḍ. Jā-. 2. Bḍ. -nyo. 3. Vā. ya-.

22 = Bḍ. I. 23.21b, (22a); L. I. 55.64; Mt. 126.22b, 23a; Vā. 52.21b, 22a. 1. Mt. -vau. 2. L. Dhṛtarāṣṭraḥ sa gandharvaḥ. 3. Mt. -cāś ca tāv ubhau. 4. Bḍ. -mā tathā Rambhā Brahmopetaś ca rākṣasaḥ; L. -harā.

23 = Bḍ. I. 23.23a, (22b); L. I. 55.65; Mt. 126.23b, 24a; Vā. 52.22b, 23a. 1. L. Ratha-. 2. Mt. grāmaṇīr Ṛtajic. 3. Bḍ. gandharvau; Mt. Satyajic ca. 4. Bḍ. samudāhṛtau; Mt. mahābalaḥ. 5. Bḍ.1 Yajño-; Bḍ.2 Brahmā-. 6. Bḍ.1 tathaivânyo; Bḍ.2 tathā rambho; Mt. ca vai rakṣo; Vā. dakṣo. 7. Vā. sa. 8. Bḍ. vikhyāto rākṣasottamaḥ; Mt. -tas tathaiva ca.

24 = Bḍ. I. 23.25; Kū. 42.18a = a; L. I. 55.66, 80; Mt. 126.24b, 25a; Vā. 52.23b, 24a. 1. Kū. evaṃ. 2. Mt. ity ete ni-. 3. Mt. -ti sma. 4. Vā. dvau māsau tu. 5. Mt. divākare. 6. Vā. gu-.

25 = Bḍ. I. 23.26; Kū. 42.18b, 19a; L. I. 55.18b, 19a, 67; Mt. 126.25b, 26a; Vā. 52.24b 25a. 1. Bḍ. -yasyâ-. 2. Mt. āpāda-. 3. Kū: tejasāṃ nidhim. 4. Vā. pra-. 5. Bḍ.2 Kū. Vā. -tais tair; Mt. -tais tu. 6. Bḍ. Mt. -bhiś ca. 7. Bḍ. hy ṛṣayo; Mt. -ti ṛṣayo.

26 = Bḍ. I. 23.27; Kū. 42.19b, 20a; L. I. 55.19b, 20a, 68; Mt. 126.26b, 27a; Vā. 52.25b, 26a. 1. Kū. cainaṃ. 2. L. nṛtyageyair. 3. Mt. vidyāgrāmaṇino yakṣāḥ; Vā. -tās tu. 4. Mt. -vanty ā-. 5. Vā. bhīma-.

27 = Bḍ. I. 23.28; Kū. 42.20b, 21a; L. I. 55.20b, 21a, 69; Mt. 126.27b, 28a; Vā. 52.26bc,

Vālakhilyā nayanty astaṃ parivāryôdayād ravim. || 27 ||

---

ity ete vai vasantîha dvau dvau māsau divākare. || 27_{1} ||
Madhuś ca Mādhavaś caiva Śukraś ca Śucir eva ca |
Nabho-Nabhasyau, viprendrā, Iṣaś c-Ôrjas tathaiva ca || 27_{2} ||
Sahaḥ-Sahasyau ca tathā Tapasyaś ca Tapaḥ punaḥ, |
ete dvādaśa māsās tu varṣaṃ vai mānuṣaṃ, dvijāḥ. || 27_{3} ||
vāsantikas tathā graiṣmaḥ śubho vai vārṣikas tathā |
śāradaś ca himaś caiva śaiśiro ṛtavaḥ smṛtāḥ. || 27_{4} ||
Dhāt-Âryamâtha Mitraś ca Varuṇaś c-Êndra eva ca |
Vivasvāṃś caiva Pūṣā ca Parjanyo 'ṃśur Bhagas tathā || 27_{5} ||
Tvaṣṭā Viṣṇuḥ; Pulastyaś ca Pulahaś c-Âtrir eva ca |
Vasiṣṭhaś c-Âṅgirāś caiva Bhṛgur, buddhimatāṃ varaḥ, || 27_{6} ||
Bhāradvājo Gautamaś ca Kaśyapaś ca Kratus tathā |
Jamadagniḥ Kauśikaś ca; Vāsukiḥ Kaṅkaṇīkaraḥ || 27_{7} ||
Takṣakaś ca tathā Nāga Elāpatras tathā, dvijāḥ, |
Śaṅkhapālas tathā cânyas tv Airāvata iti smṛtaḥ || 27_{8} ||
Dhanaṃjayo Mahāpadmas tathā Karkoṭakaḥ smṛtaḥ |
Kambalo 'śvataraś caiva; Tumburur Nāradas tathā || 27_{9} ||
Hāhā Hūhūr, muniśreṣṭhā, Viśvāvasur anuttamaḥ |
Ugraseno 'tha Surucir anyaś caiva Parāvasuḥ || 27_{10} ||
Citraseno mahātejāś c-Ôrṇāyuś caiva, suvratāḥ, |
Dhṛtarāṣṭraḥ Sūryavarcā; devī sākṣāt Kṛtasthalā || 27_{11} ||
śubhānanā śubhaśroṇir divyā vai Puñjikasthalī |
Menakā Sahajanyā ca Pramlocâtha śucismitā || 27_{12} ||

---

1. Mt. -pāḥ sarp-. 2. Kū- deveśaṃ; Mt. -ye; Vā. -ti sūryaṃ ca. 3. Bḍ.1 -nās tu; Bḍ.2 -nāś ca. 4. Kū. -nāḥ prayānti ca; L. vai.

27_{1} = L. I. 55.21b.
27_{2} = L. I. 55.22.
27_{3} = L. I. 55.23.
27_{4} = L. I. 55.24.
27_{5} = L. I. 55.25 cfr. Kū. 42.2.
27_{6} = L. I. 55.26.
27_{7} = L. I. 55.27; cfr. Kū. 42.4b, 5a.
27_{8} = L. I. 55.28.
27_{9} = L. I. 55.29.
27_{10} = L. I. 55.30.
27_{11} = L. I. 55.31; cfr. Kū. 42.12b, 13a.
27_{12} = L. I. 55.32; cfr. Kū. 42.15b.

Anumlocā Ghṛtācī ca Viśvācī c-Òrvaśī tathā |
Pūrvacittir iti khyātā devī sākṣāt Tilottamā || 27_{13} ||
Rambhā câmbojavadanā; Rathakṛd grāmaṇīḥ śubhaḥ |
Rathaujā Rathacitraś ca Subāhur vai Rathasvanaḥ || 27_{14} ||
Varuṇaś ca tathaivânyaḥ Suṣeṇaḥ Senajic chubhaḥ |
Tārkṣyaś c-Àriṣṭanemiś ca Kṣatajit Satyajit tathā; || 27_{15} ||
rakṣo Hetiḥ Prahetiś ca Pauruṣeyo Badhas tathā |
Sarpo Vyāghraḥ punaś c-Àpo Vāto Vidyud Divādaraḥ || 27_{16} ||
Brahmopetaś ca rakṣendro Yajñopetas tathaiva ca: |
ete devādayaḥ sarve vasanty arke krameṇa tu, || 27_{17} ||
sthānābhimānino hy ete gaṇā dvādaśa saptakāḥ. |
Dhātrādi-Viṣṇuparyantā devā dvādaśa kīrtitāḥ || 27_{18} ||
ādityaṃ paramaṃ bhānuṃ bhābhir āpyāyayanti te. |
Pulastyādyāḥ Kauśikāntā munayo, munisattamāḥ, || 27_{19} ||
dvādaśaiva stavair bhānuṃ stuvanti ca yathākramam. |
nāgāś c-Âśvatarāntās tu Vāsukipramukhāḥ śubhāḥ || 27_{20} ||
dvādaśaiva mahādevaṃ vahanty evaṃ yathākramam. |
krameṇa Sūryavarcāntās Tumburupramukhâmbupam || 27_{21} ||
gītair enam upāsante gandharvā dvādaśottamāḥ. |
Kṛtasthalādyā Rambhāntā divyaś câpsaraso ravim || 27_{22} ||
tāṇḍavaiḥ sarasaiḥ sarvāś côpāsante yathākramam. |
divyāḥ Satyajidantāś ca grāmaṇyo Rathakṛnmukhāḥ || 27_{23} ||
dvādaśâsya krameṇaiva kurvate 'bhīṣusaṃgraham. |
prayānti Yajñopetāntā rakṣo-Hetimukhāḥ saha |
sāyudhā dvādaśaivaite rākṣasāś ca yathākramam. || 27_{24} ||

cfr. Śl.$_{24}$b (margin, beside 27_{17}–27_{18})

27_{13} = L. I. 55.$_{33}$; cfr. Kū. 42.$_{15}$b.
27_{14} = L. I. 55.$_{34}$.
27_{15} = L. I. 55.$_{35}$.
27_{16} = L. I. 55.$_{36}$.
27_{17} = L. I. 55.$_{37}$.
27_{18} = L. I. 55.$_{38}$.
27_{19} = L. I. 55.$_{39}$.
27_{20} = L. I. 55.$_{40}$.
27_{21} = L. I. 55.$_{41}$.
27_{22} = L. I. 55.$_{42}$.
27_{23} = L. I. 55.$_{43}$.
27_{24} = L. I. 55.$_{44}$, $_{45}$a.

eteṣām eva devānāṃ yathāvīryaṃ[1] yathātapaḥ |
yathāyogaṃ[2] yathā*satya*ṃ[3] yathā*dharma*ṃ[4] yathābalam[5], || 28 ||
tathā tapaty asau[1] sūryas te[2]ṣām iddhas[3] tu tejasā. |
ity ete vai[1] vasantîha dvau dvau māsau divākare: || 29 ||
ṛṣayo devagandharvāḥ[1] pannagāpsarasāṃ gaṇāḥ |
grāmaṇyaś ca tathā yakṣā yātudhānāś ca mukhyaśaḥ[2], || 30 ||
ete tapanti varṣanti bhānti vānti sṛjanti ca[1]. |
bhūtānām a[1]śubhaṃ *karma*[2] vyapohan*tîha*[3] *kīrtitāḥ*[4], || 31 ||
mānavānāṃ śubh*aṃ*[1] *hy* ete[2] h*aranti*[3] durit*ātmanām*[4] |
duritaṃ *su*[5]*pra*[6]cārāṇāṃ vyapohanti kvacit kvacit. || 32 ||
vimāne ca[1] sthitā divye[2] kāmage[3] vātaraṃhasi[4], |
ete sahaiva sūryeṇa bhramanti divasānugāḥ[1]. || 33 ||
varṣ[1]antaś ca ta[2]pantaś ca hlādayantaś ca vai prajāḥ[3] |
gopāyanti *tu*[4] bhūtāni *sarvā*ṇîh*ā*[5]*m*anukṣ*ayāt*[6]. || 34 ||

---

28 = Bḍ. I. 23.29; Kū. 42.27; L. I. 55.70; Mt. 126.28b, 29a; Vā. 52.27. 1. L. -tejo. 2. Bḍ. -dharmaṃ. 3. Bḍ. -yogaṃ; Kū. -sattvaṃ; L. -mantraṃ; Mt. -dharmaṃ. 4. Bḍ. -satyaṃ; Mt. -tattvaṃ. 5. Kū. sa eva tapati prabhuḥ.

29a = Bḍ. I. 23.30a; L. I. 55.71a; Mt. 126.29b; Vā. 52.28a. 1. Bḍ.1 tapaty asau tathā; Bḍ.2 Vā. yathā tapaty asau. 2. Bḍ. -ya e-. 3. Bḍ.1 Indras; Bḍ.2 Vā. siddhas.

29b = Bḍ. I. 23.30b; L. I. 55.71b; Vā. 52.28b. 1. Bḍ. ni-.

30 = Bḍ. I. 23.31; L. I. 55.72; Vā. 52.29. 1. L. -va-. 2. Bḍ.2 L. -taḥ; Vā. T. bhūyaśaḥ.

31a = Bḍ. I. 23.32a; Kū. 42.21b; L. I. 55.73a; Vā. 52.30a. 1. Kū. tu.

31b = Bḍ. I. 23.32b; Kū. 42.22a; L. I. 55.73b; Mt. 126.30a; Vā. 52.30b. 1. Bḍ. câ-. 2. Mt. sarvaṃ. 3. Bḍ. -ti pra-; Kū. -tîti. 4. Mt. -hati svatejasā.

32 = Bḍ. I. 23.33; L. I. 55.74; Mt. 126.30b, 31a; Vā. 52.31. 1. Mt. -bhair. 2. Mt. etair. 3. Bḍ.1 -te; Mt. hriyate. 4. L. ca durātmanām; Mt. duritaṃ tu vai. 5. Vā. hi. 6. Mt. śubha-.

33a = Kū. 42.23a; L. I. 55.75a; Vā. 52.32a. 1. Vā. 'va-. 2. Kū. nityaṃ. 3. Vā. -gā. 4. Vā. T. -saḥ.

33b = Bḍ. I. 23.34a; Kū. 42.22b; L. I. 55.75b; Mt. 126.31b; Vā. 52.32b. 1. Kū. divi bh-(V. s-)ānugāḥ; Mt. sānugā divi.

34 = Bḍ. I. 23.34b, 35a; Kū. 42.23bc; L. I. 55.76; Mt. 126.32; Vā. 52.33. 1. Mt. tap-. 2. Mt. jap-. 3. Kū. T. kramāt; L. dvijāḥ. 4. Bḍ. ca; Kū. L. -tîha; Mt. -ti sma. 5. Kū. -ṇîha; L. -vāṇi hy ā-. 6. Kū. T. yugakramāt; V. yugakṣayāt; L. manukṣayāt; Mt. -ni īhante hy anukampayā.

sthānābhimāninām e[1]tat sthānaṃ manvantareṣu vai |
atītānāgatānāṃ *vai*[2] vartante sāṃprataṃ ca[3] ye. || 35 ||
evaṃ[1] vasanti vai sūrye saptakās te caturdaśa[2] |
caturdaśasu[3] *sarve*[4]*ṣu*[5] gaṇā manvantareṣ*v iha*[6]. || 36 ||

| saṃkṣepād vistarāc caiva yathāvṛttaṃ yathāśrutam |
| kathitaṃ, muniśārdūlā, devadevasya dhīmataḥ. || 36₁ ||

---

grīṣme hime ca varṣāsu ca muñcamāno[1]
*gh*ar[2]maṃ himaṃ ca varṣaṃ ca dinaṃ[3] niśāṃ ca[4] |
gacchaty *asāv*[5] *ṛtuvaśāt* parivṛ*tt*araśm*ir*[6]
devān pitṝṃś ca manujāṃś ca sa[7] tarpayan vai. || 37 ||

| prīṇāti devān amṛtena sūryaḥ
| somaṃ Suṣumṇena *vi*[1]vardhayitvā, |

śukle[1] *tu pūrṇaṃ divasa*[2]krameṇa
*taṃ kṛṣṇapakṣe vibud*hāḥ[3] pibanti. || 38 ||

māsena tac câmṛtam asya mṛṣṭaṃ
suvṛṣṭaye raśmiṣu rakṣitaṃ tu |

pītaṃ *ca*[1] somaṃ *hi*[2] kalāvaśiṣṭaṃ
kṛṣṇakṣaye raśmibhi*r a*[3]-kṣarantam |

| *sarve*[1] 'mṛtaṃ tat pitaraḥ pibanti

---

35 = Bḍ. I. 23.35b, 36a; L. I. 55.77; Mt. 126.33; Vā. 52.34. 1. L. Mt. hy e-. 2. Bḍ. Mt. ca. 3. Vā. tu.

36 = Bḍ. I. 23.36bc; L. I. 55.78; Mt. 126.34; Vā. 52.35. 1. L. ete. 2. Vā. T. -diśam. 3. Mt. -śeṣu. 4. Vā. -ge-. 5. Mt. vartante. 6. Mt. -ṣu vai; Vā. -ṣu ca.

| 36₁ = L. I. 55.79.

---

37 = Bḍ. I. 23.37; Mt. 126.35, 36a; Vā. 52.36. 1. Mt.₁ -su muñcamānā yathākramam. 2. Mt.₁ Vā. dhar-. 3. Bḍ. -maṃ varṣadinaṃ. 4. Mt.₁ yathākramam aharniśam; Mt.₂ niśādinaṃ ca. 5. Bḍ.₂ Vā. kālena gacchaty. 6. Mt. -sāv anudinaṃ parivṛtya raśmīn. 7. Bḍ.₁ hi; Mt. su-.

| 38a = Bḍ. I. 23.38a; Vā. 52.37a. 1. Bḍ. ca.

38b = Bḍ. I. 23.38b; Mt. 126.36b; Vā. 52.37b. 1. Vā. -kre. 2. Mt. ca kṛṣṇe tadahaḥ-. 3. Mt. kālakṣaye caiva surāḥ.

39a = Mt. 126.37a.

39a = Bḍ. I. 23.39a; Vā. 52.38a. 1. Vā. tu. 2. Bḍ.₂ Vā. dvi-. 3. Vā. -bhis taṃ-.

devāś ca Saumyāś ca tathaiva Kāvyāḥ[2]. ‖ 39 ‖
sūryeṇa gobh*is tu*[1] *samucchri*[2]tābhir
adbhiḥ punaś caiva samuddhṛtā[3]bhiḥ |
vṛṣṭyâbhi[4]vṛ*ddh*ā[5]bhir athauṣadhībhir
marty*āḥ* kṣudhaṃ *tv* anna*pānair*[6] jayanti. ‖ 40 ‖
tṛptiś ca[1] *śukle sudhayā*[2] surāṇām,
mā*sārdhatṛptiḥ* sva[3]dhayā pitṝṇām, |
annena *śaśvat tu*[4] *dadhāti* mar*tyān*[5],
sūrya*ḥ svay*aṃ[6] *tāṃś*[7] *ca*[8] bibharti gobhiḥ. ‖ 41 ‖

ayam[1] Haris tair haribhis tura*ṃgam*air,
ayan hi câpo harat*îti raśmi*bhiḥ[2], |
visargakāle visṛjaṃś ca tāḥ punar
bibharti śaśvat Savitā carācaram. ‖ 42 ‖

Harir haridbhir hriyate turaṃgamaiḥ,
pibaty athâpo haribhiḥ sahasradhā, |
*ta*taḥ[1] pramuñcaty a*pi*[2] tās *tv asau*[3] *Hariḥ*
samuh[4]yamāno haribhis turaṃgamaiḥ. ‖ 43 ‖

---

ity eṣa ekacakreṇa sūryas tūrṇaṃ[1] *rathen*a tu[2] |
bhadrais tair[3] ak*ram*air[4] aśvaiḥ sarpate 'sau di*na*[5]kṣaye[6]. ‖ 44 ‖

39b = Bḍ. I. 23.39b; Mt. 126.37b; Vā. 52.38b. 1. Bḍ. sudhā-; Vā. T. svadhā-. 2. Vā. kavyam.
40 = Bḍ. I. 23.40; Mt. 126.38; Vā. 52.39. 1. Bḍ.1 -bhiś ca; Mt. -bhir hi. 2. Bḍ.1 -ujjhi-; Mt. vivardhi-. 3. Bḍ.1 Vā. -uddhṛ-. 4. Vā. -âti-. 5. Mt. -vṛṣṭā-. 6. Mt. -yā athânnena kṣudhaṃ.
41 = Bḍ. I. 23.41; Mt. 126.39; Vā. 52.40. 1. Bḍ.2 Vā. amṛtena. 2. Mt.1 T. tenârdhamāsaṃ; Mt.1 V. Mt.2 câpy amṛtenârdhamāsaṃ; Bḍ.2 Vā. tṛptis tv ardhamāsaṃ. 3. Bḍ. pakṣe ca kṛṣṇe su-; Mt.1 T. māsaṃ sudhābhiḥ sva-; Mt.1 V.2 māse svāhābhiḥ sva-. 4. Bḍ. -vac ca. 5. Mt. -na jīvanty aniśaṃ manuṣyāḥ; Vā. -yāḥ. 6. Bḍ. -yas tapaṃs; Mt. -yaḥ śritaṃ. 7. Mt. tad; Vā. tac. 8. Bḍ. su-; Mt. dhi.
42 = Bḍ. I. 23.42; Vā. 52.41. 1. Bḍ.1 hriyan. 2. Bḍ. turaṃgair haraty athâpaḥ kiraṇair haridbhiḥ; Bḍ.2 T. haradbhir āpo haritaiś ca raśmibhiḥ.
43 = Bḍ. I. 23.43; Mt. 126.41; Vā. 52.42. 1. Mt. punaḥ. 2. Mt. atha. 3. Mt. tāś ca yo. 4. Bḍ. -ūh-.

---

44 = Bḍ. I. 23.44; L. I. 55.81; Mt. 126.40; Vā. 52.43. 1. Bḍ.1 -ṇa-; Bḍ.2 sūrya-.

ahorātr*aṃ*[1] rathenâsāv[2] ekacakreṇa *tu*[3] bhraman |
saptadvīpasamudrāṃ *gāṃ*[4] saptabhiḥ sa*ptabhir*[5] *hayaiḥ*[6] || 45 ||
| chando*bhir* aśvarūpais tair *ya*[1]taś cakraṃ tataḥ sthit*aiḥ*[2] |
| kāmarūpaiḥ sakṛdyuktaiḥ *kāmagais*[3] tair manojavaiḥ || 46 ||
| haritair avya*y*aiḥ[1] piṅgair īśvarair brahmavādibhiḥ. |
| *a*[1]śitimaṇḍalaśataṃ bhramanty abdena te hayāḥ || 47 ||
| bāhya*m* *a*[1]*bhy*an[2]taraṃ caiva maṇḍalaṃ divasakramāt, |
| kalpādau saṃprayuktā*s* *te*[3] vahanty ā bhūtasaṃplav*āt*;[4] || 48 ||
| āvṛtt*a*[1] Bālakhilyai*s* *te*[2] bhrama*n*[3]te rātryahāni[4] tu. |
| gra[5]thitai*r* vacobhi*r* *agryaiḥ*[6] stūyamāno maharṣibhiḥ || 49 ||
| sevyate gītanṛtyaiś ca gandharv*air* apsar*o*[1]gaṇaiḥ |
| pataṃg*aḥ*[2] patagair aśvair bhr*ama*[3]māṇo divaspatiḥ. || 50 ||

| rathas tricakraḥ Somasya, kundābhās tasya vājinaḥ |
| vāmadakṣiṇato yuktā daśa, tena *cara*[1]*ty asau*[2]. || 51 ||
vīthyāśrayāṇi carati nakṣatrāṇi *tathā Śaśī*[1] |

---

2. Mt. prasarpati. 3. L. haritair; Mt. tatra tair. 4. Bḍ.2 akṛtair; L. akṣarair; Vā. akṣatair. 5. Bḍ.1 spandate vaidika-; L. divā-; Vā. divi. 6. Bḍ. -yaḥ; L. -karaḥ.

45 = Bḍ. I. 23.45; L. I. 55.82; Mt. 126.42; Vā. 52.44. 1. Bḍ. Vā. -trād. 2. Vā. -sau. 3. Bḍ. Mt. vai. 4. Bḍ. -drāṇi; Mt. -drāṃś ca; Bḍ. Vā. T. -drāntaṃ. 5. Bḍ.2 L. sarpate. 6. Bḍ.2 L. divi; Mt. drutam.

| 46 = Bḍ. I. 23.46; Mt. 126.43; Vā. 52.45. 1. Mt. -dorūpaiś ca tair aśvair yu- (Mt.2 ya-). 2. Mt. -tiḥ. 3. Bḍ. Vā. V. vāmatas; Bḍ.2 avibhis; Vā. T. amitais.

| 47a = Bḍ. I. 23.47a; Mt. 126.44a; Vā. 52.46a. 1. Mt. avyathaiḥ.

| 47b = Bḍ. I. 23.47b; Vā. 52.46b. 1. Bḍ. trya-.

| 48 = Bḍ. I. 23.48; Mt. 126.44b, 45a; Vā. 52.47ab. 1. Bḍ. ā-. 2. Mt. -yato 'nan-. 3. Mt. -tāś ca. 4. Mt. -vam.

| 49 = Bḍ. I. 23.49; Mt. 126.45b, 46a; Vā. 52.47c, 48a. 1. Mt. -vṛto. 2. Mt. -yaiś ca. 3. Mt. -ma-. 4. Vā. -ṇi. 5. Vā. pra-. 6. Bḍ.1 vacobhir agryair grathitaiḥ; Bḍ.2 vāgbhir agryābhir agryais tu; Mt. -taiḥ svavacobhiś ca.

| 50 = Bḍ. I. 23.50; Mt. 126.46b, 47a; Vā. 52.48bc. 1. Bḍ. câps . . .; Mt. -vāpsarasāṃ. 2. Mt. -gaiḥ. 3. Mt. bhrāmya-.

| 51 = Bḍ.1 I. 23.51; Kū. 43.32. 1. Bḍ. -rau-. 2. Kū. kṣapākaraḥ.

52a = Bḍ. I. 23.(52a); Kū. 43.33a; L. I. 56.1a; Mt. 126.47b; Vā. 52.49a. 1. Bḍ. -ṇi ṛkṣāṇi Dhruvādhāreṇa vegitāḥ; Kū. -ṇi ravir yathā; L. -ṇi niśākaraḥ.

| hrāsavṛddhī tathaivâsya raśmīnāṃ[1] sūryavat smṛte[2]. || 52 ||
tricakrobhayato'śvaś ca[1] vijñeyaḥ Śaśino[2] rathaḥ |
| apāṃ garbha[1]samutpanno rathaḥ sāśvaḥ sasārathiḥ || 53 ||
śatārais[1] *ca*[2] tribhiś cakrair yuktaḥ śuklair hayottamaiḥ |
daśabhis tu kṛśair[3] divyair asaṅgais *tair*[4] manojavaiḥ. || 54 ||
sakṛdyukte rathe tasmin vahante *câ*[1]yugakṣay*āt*[2], |
saṃgṛhītā[3] rathe tasmin śvet*a*[4]cakṣuḥśravāś ca[5] vai || 55 ||
aśvās tam ekavarṇās te vahante śaṅkhavarcasaḥ:[1] |
*Yay*uś ca Tri*manāś*[2] caiva Vṛṣo Vājī Naro[3] hayaḥ || 56 ||
aśvo Vāmas Turaṇyaś ca[1] Haṃso Vyom*ī*[2] Mṛgas tathā, |
ity ete nāmabhi*ḥ sarve*[3] daśa candramaso hayāḥ; |
ete[4] Candramasaṃ devaṃ vahanti *divasa*kṣay*āt*[5]. || 57 ||

rathenânena devaiś ca
pitṛbhiś caiva gacchati. |
Somo hy ambumayair gobhiḥ
śuklaiḥ śuklagabhastimān |
kramate śuklapakṣādau
bhāskarāt param āsthitaḥ. || 58 ||

devaiḥ parivṛtaḥ Somaḥ
pitṛbhi*ś caiva*[1] gacchati |
Somasya[2]

śuklapakṣādau[3]
bhāskare pa[4]rataḥ sthite[5]. || 58 ||

| 52b = Bḍ. I. 23.52b; Kū. 43.(33b); Mt. 126.48a; Vā. 52.49b. 1. Mt.1 T.2 -mayaḥ. 2. Mt.1 T.2 -tāḥ; Kū. -dhī tu viprendrā dhruvādhārāṇi sarvadā.

53a = Bḍ. I. 23.53a; L. I. 56.1b; Mt. 126.48b; Vā. 52.50a. 1. Vā. -bhayapārśvastho. 2. L. -yas tasya vai.

| 53b = Bḍ. I. 23.53b; Mt. 126.49a; Vā. 52.50b. 1. Bḍ. -bhāt.

54 = Bḍ. I. 23.54; L. I. 56.2; Mt. 126.49b, 50a; Vā. 52.50c, 51a. 1. Mt.1 T.2 sahārais; V. satārais. 2. Mt. tais. 3. L. tv akṛśair; Mt. turagair. 4. Mt. tan.

| 55 = Bḍ. I. 23.55; Mt. 126.50b, 51a; Vā. 52.51b, 52a. 1. Mt. T. -tas tv ā-; V. -hanti sma. 2. Mt. -yam. 3. Bḍ. -ta-; Vā. -to. 4. Bḍ. Mt. -taś. 5. Bḍ.2 Vā. -vās tu.

56 = Bḍ. I. 23.56; Mt. 126.51b, 52a; Vā. 52.52b, 53a. 1. Vā. -saṃ. 2. Bḍ. yajuś caṇḍamanāś; Mt. ajaś ca tripathaś. 3. Vā. rājīvalo.

57 = Bḍ. I. 23.57, 58a; Mt. 126.52b, 53; Vā. 52.53b, 54. 1. Bḍ. aśvo Gaviṣṇur vikhyāto; Mt. aṃśumān saptadhātuś ca. 2. Bḍ. -mo; Mt. -ma-. 3. Mt. -bhiś caiva. 4. Mt. evaṃ. 5. Bḍ. saha dīkṣayā; Mt. smâyugakṣayam.

58 = L. I. 56.3, 4a.

58 = Bḍ. I. 23.58b, 59a; Kū. 43.34a = b; Mt. 126.54; Vā. 52.55ab. 1. Mt. -bhiḥ saha. 2. Kū. sa Somaḥ.

āpūryate pa[1]*rasyântaḥ*[2] *satataṃ*[3] *divasa*kramāt[4] |
devaiḥ[5] pīt*a*[6]kṣay*aṃ*[7] *somam apy*āyay*ati nityada*[8]. || 59 ||
pītaṃ[1] pañcadaśāhaṃ *tu*[2] raśminaikena bhāskaraḥ[3] |
āpūrayan Suṣumṇena[4] bhāgaṃ *bhāgam ahaḥ*[5]kramāt. || 60 ||
Suṣumṇāpyāyamānasya śukl*e*[1] vardhanti vai kalāḥ, |
tasmād dhrasanti vai kṛṣṇe śukl*e hy* ā[2]pyayayanti *ca*[3]. || 61 ||
ity *evaṃ*[1] sūrya[2]vīryeṇa candrasyâ[3]pyāy*ita* tanuḥ[4], |
paurṇamāsyāṃ *sa*[5] dṛśyeta śuklaḥ saṃpūrṇamaṇḍalaḥ[6]. || 62 ||
evam āpyāy*itaḥ*[1] somaḥ[2] śuklapakṣe *dina*[3]kramāt, |
tato dvitīyāprabhṛti bahulasya caturdaś*īm*[4] || 63 ||
apāṃ sāramayasyêndo rasamātrātmakasya ca[1] |
pibanty ambumayaṃ devā madhu[1] saumyaṃ *sudh*ā[2]mṛtam[3] |
saṃbhṛ[4]taṃ *tv* ar[5]dhamāsena a[6]mṛtaṃ sūryatejasā[7]. || 64 ||
bhakṣār[1]tham *amṛ*[2]taṃ soma*ṃ*[3] paurṇamāsyām upāsate |
eka[4]rātr*aṃ*[5] sur*ā*ḥ[6] sar*vaiḥ*[7] pitṛbhi*s tv* ṛ[8]ṣibhi*ḥ saha*[9]. || 65 ||

---

3. Kū. -ṣe tu. 4. Vā. pu-. 5. Bḍ. -re.

59 = Bḍ. I. 23.59b, 60a; Kū. 43.34b, 35a; L. I. 56.4b, 5a; Mt. 126.55; Vā. 52.55c, 56a. 1. Vā. pu-. 2. Bḍ.1 Kū. -te; Mt. paro bhāgaḥ. 3. Mt. Somasya. 4. Kū. T. caiva tāḥ prabhāḥ; Mt. tu ahaḥ kramāt. 5. Kū. kṣīṇam; Mt. tataḥ. 6. Kū. L. Vā. -taṃ. 7. Bḍ. -tanuṃ; Kū. suraiḥ; L. Vā. -ye. 8. L. -śaḥ; Mt. yugapad vyāpayan raviḥ.

60 = Bḍ. I. 23.60b, 61a; Kū. 43.(35b)=a; L. I. 56.5b, 6a; Mt. 126.56; Vā. 52.56b, 57a. 1. Bḍ. kṣīṇaṃ. 2. Mt. ca. 3. Kū. ekena raśminā viprāḥ suṣumlākhyena bhāskaraḥ. 4. Mt. dadau tena. 5. L. anu-.

61 = Bḍ. I. 23.61b, 62a; Mt. 126.57; Vā. 52.57b, 58a. 1. Bḍ. Vā. -lā. 2. Bḍ. -le svā-; Vā. -la ā-. 3. Bḍ.1 tam; Bḍ.2 yam.

62 = Bḍ. I. 23.62b, 63a; Kū. 43.36; L. I. 56.6b, 7a; Mt. 126.58; Vā. 52.58b, 59a. 1. Bḍ.2 L. eṣā. 2. Kū. eṣa sūryasya. 3. Bḍ. -draś câ-; Kū. sanasyâ-. 4. Bḍ. -tas tataḥ; Mt. -yāyate tanuḥ. 5. L. sa paurṇamāsyāṃ; Mt. pra-. 6. Kū. sampūrṇo divasakramāt.

63 = Bḍ. I. 23.63b, 64a; L. I. 56.7b, 8a; Mt. 126.59; Vā. 52.59b, 60a. 1. L. -taṃ; Mt. -yate. 2. L. -maṃ. 3. Mt. -ṣeṣv ahaḥ-. 4. Mt. Vā. -śī.

64a = Bḍ. I. 23.64b; Mt. 126.60a; Vā. 52.60b. 1. Bḍ. tu.

64bc (ab) = Bḍ. I. 23.65; Kū. 43.37a = b; L. I. 56.8b, 9a; Mt. 126.60b, 61a; Vā. 52.60c, 61a. 1. Bḍ. hṛṣṭāḥ. 2. Bḍ. svadhā-; L. Mt. tathâ-. 3. Vā. T. -mayam. 4. L. -bhū-. 5. Kū. -pūrṇam ar-; Vā. -taṃ câr-. 6. Bḍ. hy a-. 7. Kū. taṃ samam amṛtātmakam.

65 = Bḍ. I. 23.66; L. I. 56.9b, 10a; Mt. 126.61b, 62a; Vā. 52.61b, 62a. 1. L.

somasya kṛṣṇapakṣādau bhāskarābhimukhasya *ca*[1] |
prakṣīyante[2] par*asy*â*ntaḥ*[3] pīyamānā*ḥ*[4] kalā*ḥ*[5] kramāt. || 66 ||
trayaś ca triṃ[1]śat*aś*[2] *caiva*[3] trayastriṃśa*t tathaiva ca*[4] |
trayastriṃśat[5] sahasrā*ṇi*[6] devāḥ somaṃ pibanti vai. || 67 ||
ity e*taiḥ*[1] pīyamānasya kṛṣṇ*e*[2] vardhanti *vai*[3] kalāḥ, |
kṣīyante ta*smāc ch*uklāś *ca*[4] kṛṣṇā *hy*[5] āpyāyayanti ca[6]. || 68 ||
evaṃ dinakramāt pī[1]te *vibudh*ais *tu*[2] niśākare[3] |
pītvârdhamāsaṃ gacchanti a[1]māvāsyāṃ sur*ottamāḥ*[5], || 69 ||
pitaraś côpatiṣṭhanti a[1]māvāsyāṃ niśākaram. |
tataḥ pañcadaśe bhāge[2] kiṃcicch*iṣṭe*[3] *kalātmake*[4] || 70 ||
*a*pa[1]rāhṇe pit*ṛgaṇā*[2] *jagh*anya*ṃ*[3] *paryupāsate*[4], |
pibanti dvi*k*a*l*aṃ[5] kālaṃ, śiṣṭā[6] *tasya*[7] kalā[8] tu yā[9]. || 71 ||
niḥsṛtaṃ *tad*[1] amāvāsyāṃ gabhastibhya*ḥ svadh*ā[2]mṛtam[3], |

---

pānār-. 2. Mt. āga-. 3. Bḍ. -maḥ; Vā. saumyaṃ. 4. Bḍ. -kāṃ. 5. Bḍ. L. -triṃ. 6. Bḍ. Vā. -raiḥ. 7. L. -ve; Mt. sārdhaṃ. 8. Bḍ. -bhiḥ sar-; Mt. -bhir ṛ-. 9. Mt. -bhiś ca vai; Vā. -bhiś ca maharṣibiḥ.

66 = Bḍ. I. 23.67; L. I. 56.10b, 11a; Mt. 126.62b, 63a; Vā. 52.62bc 1. Bḍ. tu; Mt. vai. 2. Mt. Vā. -yate. 3. Bḍ. pitṛdevaiḥ; Mt. pare hy ātmā. 4. Mt. -a-. 5. Mt. -lā-.

67 = Bḍ. I. 23.68; L. I. 56.11b, 12a; Mt. 126.63b, 64a; Vā. 52.63. 1. Vā. -tri-. 2. Mt. -tā; Vā. -taṃ; L. trayas triṃśacchatāś. 3. Mt. sārdhaṃ. 4. Mt. -śac chatāni tu. 5. Bḍ. -yaś ca tri-. 6. Bḍ. Vā. -rāś ca.

68 = Bḍ. I. 23.69; Mt. 126.64b, 65a; Vā. 52.64. 1. Mt. evaṃ. 2. Bḍ.1 Vā. -ṇā. 3. Bḍ.2 yāḥ; Mt. tāḥ. 4. Mt. -te ca tataḥ śuklāḥ; Vā. -māt kṛṣṇe yāḥ. 5. Bḍ.1 -ṇāḥ; Bḍ.2 -ṇāś câ-; Vā. śukle hy. 6. Vā. tāḥ.

69 = Bḍ. I. 23.70; L. I. 56.12b, 13a; Mt. 126.65b, 66a; Vā. 52.65ab. 1. Vā. -māti-. 2. Mt. devaiś câpi; Vā. -dhās tu. 3. Vā. -ram. 4. Bḍ. -ti câ-. 5. Mt. -rāś ca te.

70 = Bḍ. I. 23.71; Kū. 43.38a = b; L. I. 56.13b, 14a; Mt. 126.66b, 67a; Vā. 52.65c, 66a. 1. Bḍ. -ti hy a-. 2. Bḍ. kāle. 3. Mt. -cheṣe. 4. Mt. niśākare.

71 = Bḍ. I. 23.72; Kū. 43.38b, 39a; L. I. 56.14b, 15a; Mt. 126.67b, 68a; Vā. 52.66b, 66a1. 1. Mt. tato 'pa-. 2. Mt. pitaro; Vā. -ṇair. 3. Mt. -ya-; Vā. -yaḥ. 4. Mt. divase punaḥ; Vā. -āsyate. 5. Bḍ. Kū. T. -lavaṃ. 6. Bḍ. Mt. -tās. 7. Mt. tās tu. 8. Bḍ. Mt. -lās; Vā. tu yā. 9. Bḍ. Mt. yāḥ; Vā. kalā.

72 = Bḍ. I. 23.73; Kū. 43.40a(b); L. I. 56.15b, 16a; Mt. 126.68b, 69a; Vā. 52.66bc1. 1. Mt. viniḥsṛtaṃ tv. 2. Mt. -yas tadâ-. 3. Mt. -ta. 4. Bḍ. ca;

tāṃ svadhāṃ māsatṛptyai *tu*[4] pītvā gacchanti te 'mṛtam:[5] || 72 ||
Saumyā Barhiṣadaś caiva Agniṣvāttāś ca ye smṛtāḥ[1], |
Kāv[2]yāś caiva tu ye proktāḥ, pitaraḥ sarva eva te. || 73 ||
saṃvatsarās *tu vai*[1] Kāv[2]yāḥ, pañcābdā *ye*[3] dvij*ai*ḥ[4] smṛtāḥ; |
Saumyās tu ṛtavo[5] jñeyā, māsā[6] Barhiṣad*aḥ smṛtāḥ*[7], |
Agniṣvāttā *ṛtav*aś[8] caiva, pitṛsarg*a hi vai*[9] dvijāḥ. || 74 ||
pitṛbhiḥ pīyamān*asya*[1] pañcadaśyāṃ kalā tu vai[2] |
yāvat *tu*[3] kṣīyate, tas*ya*[4] bhāgaḥ pañcadaśas tu saḥ[5], |
amāvāsyāṃ ta*dā*[6] tasya[7] antar ā[8]pūryate paraḥ[9]. || 75 ||
vṛddhikṣayau vai pakṣādau ṣoḍaśyāṃ śaśinaḥ smṛtau[1], |
evaṃ sūryanimitt*aiṣā*[2] kṣaya[3]vṛddh*ir*[4] niśākare. || 76 ||

Kū. māsatṛptim avaśyanti (V. avāpyâsyāṃ); L. māsa tṛptim avāpyâgryāṃ; Mt. ardhamāsasamāptau tu. 5. Kū. pitaraḥ santi nivṛtāḥ; Mt. 'matam.

73 = Bḍ. I. 23.75; Mt. 126.69b, 70a; Vā. 52.67. 1. Bḍ. -tāś ca te (Bḍ.2 ye) tridhā; Vā. -tās tathaiva ca. 2. Vā. kav-.

74 = Bḍ. I. 23.76, 77a; Mt. 126.70b, 71; Vā. 52.68. 1. Mt. -rāś ca ye. 2. Vā. T. ka-. 3. Mt. vai. 4. Bḍ.2 Mt. -jāḥ. 5. Mt. -yāḥ sutapaso. 6. Mt. -yāḥ Saumyā. 7. Mt. -das tathā. 8. Bḍ. -vāś; Mt. -tās trayaś. 9. Mt. -gasthitā.

75 = Bḍ. I. 23.77b, 78; L. I. 56.16b, 17; Mt. 126.72, 73a; Vā. 52.69, 70a. 1. Mt. -nāyāṃ. 2. L. yā; Mt. -yāṃ tu vai kalām. 3. Bḍ. pra-; Mt. -vac ca; Vā. -van na. 4. Mt. tasmād. 5. Bḍ. yaḥ. 6. L. tatas; Mt. tathā. 7. L. -yā. 8. Bḍ.1 tata ā-; Bḍ.2 taṃta ā-; Mt. tās trayaś; Vā. antam ā. 9. L. punaḥ; Vā. -ram.

76 = Bḍ. I. 23.79; L. I. 56.18; Mt. 126.73bc; Vā. 52.70b, 71a. 1. Bḍ. -tā. 2. Mt. -tte te; Vā. -sāṃ. 3. Bḍ. -yo; L. pakṣa-. 4. Mt. -dhī.

12. Kapitel

(Bḍ. I. 23.80—108; L. I. 57.1—9; Mt. 127.1—29; Vā. 52.71b—99).

Aṣṭābhiś ca hayair yuktaḥ
Somaputrasya vai rathaḥ |
vāritejomayaś câtha
piśaṅgaiś caiva śobhanaiḥ. || 1 ||

daśabhiś câkṛśair aśvair
nānāvarṇai rathaḥ smṛtaḥ |
Śukrasya kṣmāmayair yukto
Daityācāryasya dhīmataḥ. || 2 ||

aṣṭāśvaś câtha Bhaumasya
ratho haimaḥ suśobhanaḥ, |

Tārāgrahāṇāṃ vakṣyāmi Svarbhānoś *ca*[1] rathaṃ[2] punaḥ: |
toya[3]tejomayaḥ śubhraḥ
Somaputrasya vai rathaḥ || 1 ||

yukto hayaiḥ piśaṅgais tu *aṣṭa*[1]bhir vātaraṃhasaiḥ. |
savarūthaḥ sānukarṣaḥ
sūto divyo rathe mahān || 1_1 ||
sopāsaṅgapatākas tu
sadhvajo megha*nisvana*ḥ[1] |
Bhārgavasya rathaḥ śrīmāṃs
tejasā sūryasaṃnibhaḥ || 2 ||
pṛthivīsaṃbhavair yukto[1]
nānāvarṇair hayottamaiḥ: |
Śvetaḥ Piśaṅgaḥ Sāraṅgo Nīlaḥ *Pīto*[1] Vilohitaḥ || 2_1 ||
*Kṛṣṇa*ś[1] ca Haritaś caiva Pṛṣataḥ *Pṛśni*r[2] eva ca, |
daśabhis *tair*[3] mahābhāgair *akṛśai*r[4] vāta*raṃhasai*ḥ[5]. || 2_2 ||
tato Bhaumarathaś câpi
aṣṭāśvaḥ kāñcanaḥ smṛtaḥ, |
aṣṭāśvaḥ kāñcanaḥ śrīmān
Bhau[1]masyâpi ratho*ttama*ḥ[2], |
a*saṅga*ir[1] lo[2]hitair aśvaiḥ sar*vaga*ir[3] agnisaṃbhavaiḥ || 2_3 ||

Jīvasya haimaś câṣṭāśvo,

sarpate 'sau[1] kumāro vai ṛjuvakrānuva[2]kragaḥ[3]. |
ta[4]taś c-Âṅ[5]giraso vidvān devācāryo Bṛhaspatiḥ || 2₄ ||
gaur*air*[1] aśv*aiḥ kāñcan*ena[2] syandanena *pra*[3]sarpati |
yuktenâṣṭābhir aśvaiś ca | *yuktas*[1] tu vājibhir divyair
dhvajair agnisamudbhavaiḥ, || 2₅ || | aṣṭābhir vāta*raṃhas*aiḥ;[2] || 2₅ ||

1 = L. I. 57.₁.

2 = L. I. 57.₂.

3 = L. I. 57.₃.

1 = Bḍ. I. 23.₈₀; Mt. 127.₁; Vā. 52.₇₁b, ₇₂a. 1. Mt. -nos tu. 2. Bḍ. -thān. 3. Mt. atha.

1₁a = Mt. 127.₂a; Vā. 52.₇₂b. 1. Mt. daśa-.

1₁b = Vā. 52.₇₃a.

2 = Bḍ. I. 23.₈₁; Vā. 52.₇₃b, ₇₄a. 1. Vā. saṃnibhiḥ.

2₁a = Bḍ. I. 23.₈₂a; Vā. 52.₇₄b. 1. Vā. -tair.

2₁b = Bḍ. I. 23.₈₂b; Mt. 127.₂b; Vā. 52.₇₅a. 1. Mt. Śyāmo.

2₂ = Bḍ. I. 23.₈₃; Mt. 127.₃; Vā. 52.₇₅bc. 1. Mt. Śvetaś. 2. Mt. -to Vṛṣṇir. 3. Mt. tu. 4. Mt. uttamair. 5. Mt. -saṃbhavaiḥ; Vā. -vegitaiḥ.

2₃a = Mt. 127.₄a.

2₃a = Bḍ. I. 23.₈₄a; Vā. 52.₇₆a. 1. Vā. T. So-. 2. Vā. -tho 'bhavat.

2₃b = Bḍ. I. 23.₈₄b; Mt. 127.₄b; Va. 52.₇₆b. 1. Mt. aṣṭabhir. 2. Vā. lau-. 3. Mt. sadhvajair.

2₄ = Bḍ. I. 23.₈₅; Mt. 127.₄c, ₅a; Vā. 52.₇₆c, ₇₇a. 1. Bḍ. prasarpati. 2. Va. -ca-. 3. Bḍ. -gaiḥ. 4. Mt. a-. 5. Vā. -tas tv Āṅ-.

2₅a = Bḍ. I. 23.₈₆a; Mt. 127.₅b; Vā. 57.₇₇b. 1. Vā. śoṇair. 2. Mt. gaurāśvena tu raukmeṇa. 3. Mt. vi-.

2₅b = Mt. 127.₆a.

2₅b = Bḍ. I. 23.₈₆b; Va. 52.₇₈a.

Mandasyâyasanirmitaḥ ‖ 3 ‖
ratha āpomayair aśvaiḥ
daśabhis tu sitetaraiḥ. |
Svarbhānor bhāskarāreś ca
tathā câṣṭahayaḥ smṛtaḥ. ‖ 4 ‖

abdaṃ vasati yo rāśau,
svadiśaṃ tena gacchati. |
yuktenâṣṭābhir aśvaiś ca
sadhvajair agnisaṃnibhaiḥ ‖ 2₆ ‖
rathena kṣipravegena
Bhārgavas tena gacchati. |

nakṣatre 'bdaṃ *nivasati*,
sa*rvagas*[1] tena gacchati. |

tataḥ Śanaiścaro 'py aśvaiḥ *s*a[1]balair *vyoma*saṃ*bhav*aiḥ[2] ‖ 3 ‖
kārṣṇāyasaṃ samāruhya
syandanaṃ yāt*i vai* śan*ai*ḥ[1]. |
Svar̆bhānos tu[2] *t*ath*aiv*âśvāḥ[3]
kṛṣṇā *hy aṣṭau manojav*āḥ[4], ‖ 4 ‖
rathaṃ tamomayaṃ tasya s*akṛdyuktā* vahant*y uta*[1]. |
āditya*ān* ni*ḥsṛ*to[2] Rāhuḥ somaṃ gacchati parvasu. ‖ 4₁ ‖

---

4 = L. I. 57.₄.

2₆ = Mt. 127.₆b, ₇a.

3a = Mt. 127.₇b.

1. Bḍ.₁ abjais; Bḍ.₂ śubhrais.
2. Vā. -saṃmitaiḥ.

3a = Bḍ. I. 23.₈₇a; Vā. 52.₇₈b.
1. Bḍ. 'bdaṃ sa tiṣṭhan vai saṃvedhās.

3b = Bḍ. I. 23.₈₇b; Mt. 127.₈a; Vā. 52.₇₉a. 1. Vā. śa-. 2. Mt. vātaraṃhasaiḥ.
4 = Bḍ. I. 23.₈₈; Mt. 127.₈b, ₉a; Vā. 52.₇₉b, ₈₀a. 1. Mt. yāty asau Śaniḥ. 2. Bḍ. -noś ca. 3. Mt. yathâṣṭâśvāḥ. 4. Mt. -ṇā vai vātaraṃhasaḥ.
4₁ = Bḍ. I. 23.₈₉; Mt. 127.₉b, ₁₀a; Vā. 52.₈₀b, ₈₁a. 1. Mt. vahanti sma sudaṃśitāḥ. 2. Mt. -yanilayo.

ādityam eti somāc[1] ca *punaḥ saure*[2]ṣu parvasu. |
atha[3] Ketu*rathasyâ*[1]śvā aṣṭa*u vai*[5] vātaraṃhasaḥ || 4$_2$ ||
palāladhūmavarṇābhāḥ[1] *śa*[2]*balā rāsabh*ā[3]ruṇāḥ. |
ete vāhā grahāṇāṃ vai mayā proktā[4] rathaiḥ saha. || 4$_3$ ||
sarve Dhruva[1]nibaddhās te *pra*[2]baddhā[3] vātaraśmibhiḥ, |
ete *vai*[4] bhrāmyamāṇā*s tu*[5] yathāyogaṃ b*hram*[6]anti vai. || 5 ||
vāyavyābhir adṛśyābhiḥ prabaddhā vātaraśmibhiḥ |
paribhramanti tadbaddhāś candra-sūrya-grahā divi; || 6 ||
bhraman[1]tam an*ugacchan*[2]ti Dhruvaṃ *te*[3] jyotiṣāṃ gaṇ*a*ḥ[4]. |
yathā nadyudake naus tu *salil*ena[5] sahôhyate, || 7 ||
tathā devā*layā hy ete*[1] uhyante vātara*śmibhiḥ:*[2] |
tasmā*t sarveṇa*[3] *d*ṛśy[4]ante vyomni devagaṇā*s tu te*[5]. || 8 ||
yāvatyaś[1] caiva tārā*ś ca*[2], tāvanto *vāta*[3]*raśm*ayaḥ[4], |
sarvā[5] Dhruva[6]nibaddhā*ś ca*[7] bhramantyo[8] bhrāmayanti *tam*[9] ||9||
tailapīḍ*a*[1] yathā[2] cakraṃ bhrama*nto*[3] bhrāmayanti *ha*[4], |
tathā bhramanti jyotīṃṣi vātabaddhāni sarvaśaḥ. || 10 ||

4$_2$ = Bḍ. I. 23.$_{90}$; Mt. 127.$_{10}$b, $_{11}$a; Vā. 52.$_{81}$b, $_{82}$a. 1. Bḍ. -maś. 2. Mt. tamaso 'nte-. 3. Mt. tataḥ. 4. Mt. -tumatas tv a-. 5. Mt. te; Bḍ.$_2$ Vā. aṣṭāṣṭau.

4$_3$ = Bḍ. I. 23.$_{91}$; Mt. 127.$_{11}$b, $_{12}$a; Vā. 52.$_{82}$b, $_{83}$a. 1. Vā. -saṃkāśāḥ. 2. Bḍ. sa-. 3. Mt. kṣāmadehāḥ sudā-. 4. Bḍ.$_1$ ca hy upākhyātā; Bḍ.$_2$ mayā krāntā.

5 = Bḍ. I. 23.$_{92}$; L. I. 57.$_5$; Mt. 127.$_{12}$b, $_{13}$a; Vā. 52.$_{83}$b, $_{84}$a. 1. Mt. -ve. 2. Mt. ni-. 3. Bḍ.$_1$ -vṛddhā; L. -dhā vai grahās te. 4. Bḍ.$_1$ tapante; Bḍ.$_2$ patante; L. etena. 5. L. -ṇāś ca; Mt. -ṇās te. 6. L. vraj-; Mt. vaḥ-.

6 = Bḍ. I. 23.$_{93}$; Mt. 127.$_{13}$b, $_{14}$a; Vā. 52.$_{84}$b. $_{85}$a.

7 = Bḍ. I. 23.$_{94}$; Mt. 127.$_{14}$b, $_{15}$a; Vā. 52.$_{85}$b, $_{86}$a. 1. Mt. yāvat. 2. Mt. -parye-. 3. Mt. vai. 4. Mt. -ṇaḥ. 5. Mt. udakena.

8 = Bḍ. I. 23.$_{95}$; Mt. 127.$_{15}$bc; Vā. 52.$_{86}$bc. 1. Mt. -vagṛhāṇi syur. 2. Mt. -raṃhasā. 3. Bḍ. sarpamāṇā na. 4. Mt. -mād yāni pragṛhy-. 5. Mt. -gṛhā iti.

9 = Bḍ. I. 23.$_{96}$; L. I. 57.$_6$; Mt. 127.$_{16}$; Vā. 52.$_{87}$. 1. L. -vantyaś. 2. Mt. -rāḥ syuḥ; Vā. -rās tu. 3. L. -taś caiva. 4. Mt. -to 'sya marīcayaḥ. 5. L. -ve. 6. Bḍ. -ve. 7. Mt. Vā. -dhās tā. 8. L. -to. 9. Bḍ.$_1$ tāḥ; Bḍ.$_2$ -ty amūn; Mt. ca.

10 = Bḍ. I. 23.$_{97}$; Mt. 127.$_{17}$; Vā. 52.$_{88}$. 1. Mt. -ḍaṃ. 2. Vā. T. -ḍākaraṃ. 3. Mt. -mate; Vā. T. -mad; V. -ato. 4. Bḍ.$_2$ tam; Mt. vai; Vā. T. -yate yathā; V. -manti tat

alātacakravad yānti vātacakreritāni tu, |
yasmāj[1] *jyotīṃṣi* vahate[2], Pravahas[3] tena sa smṛtaḥ. || 11 ||
evaṃ Dhruv*a*[1]nibaddho[2] 'sau sarpate[3] jyotiṣāṃ gaṇaḥ, |
sai[4]ṣa tārāmayo *jñey*aḥ[5] Śiśumār*e*[6] dhruvo divi. || 12 ||
yad ahnā kurute pāpaṃ, dṛṣṭvā taṃ[1] niśi mucyate[2]. |

Śiśumāraśarīrasthā	yāvatyaś caiva tārās tāḥ
yāvatyas tārakās tu, tāḥ || 13 ||	Śiśumārāśritā divi, || 13 ||
varṣāṇi dṛṣṭvā jīveta,	tāvanty eva tu varṣāṇi
tāvad evâdhikāni tu |	jīvet*â*bhy[1]adhikāni tu. |
Śiśumārākṛtiṃ jñātvā	*śāśvat*aḥ[2] Śiśumār*o 'sau*[3]
pravibhāgena sarvaśaḥ. || 14 ||	vijñeyaḥ pravibhāgaśaḥ. || 14 ||

U[1]ttānapādas tasyâtha vijñeyo hy u[2]ttaro hanuḥ, |
Yajño 'dha[3]ras tu vijñeyo, Dharmo mūrdhānam āśritaḥ, || 15 ||
hṛdi Nārāyaṇaḥ sādhy*o hy*[1], Aśvinau pūrvapādayoḥ, |
Varuṇaś c-Âryamā caiva paścime tasya sakthinī, || 16 ||
śiśn*aṃ*[1] saṃvatsar*as tasya*[2], Mitr*o* 'pānaṃ[3] *samā*[4]śritaḥ,|
pucche 'gniś ca Mahendraś ca M*a*rīc*i*ḥ[5] Kaśyapo Dhruvaḥ.|

eṣa tārāmayaḥ stambho	tārakāḥ Śiśumārasya[1]

---

11 = Bḍ. I. 23.98; L. I. 57.7; Mt. 127.18; Vā. 52.89. 1. Bḍ. yato. 2. L. -mād vahati jyotīṃsi; Mt. -māt pravahate tāni. 3. Vā. -haṃs.

12 = Bḍ. I. 23.99; Mt. 127.19; Vā. 52.90ab. 1. Mt. -ve. 2. Mt. -yukto. 3. Mt. bhramate. 4. Mt. e-. 5. Mt. -mayaḥ proktaḥ. 6. Bḍ. Vā. -ro.

13a = Bḍ. I. 23.100a; Mt. 127.20a; Vā. 52.90c. 1. Mt. taṃ dṛṣṭvā. 2. Bḍ. muñcate; Mt. -ti.

13b = Mt. 127.20b.
14 = Mt. 127.21.

13b = Bḍ. I. 23.100b; Vā. 52.91a.
14 = Bḍ. I. 23.101; Vā. 52.91b, 92a. 1. Bḍ.1 jīvatâ-; Bḍ.2 jīvanty eva; Vā. jīvanty abhy-. 2. Bḍ. sākāraḥ. 3. Bḍ. -raś ca.

15 = Bḍ. I. 23.102; Mt. 127.22; Vā. 52.92b, 93a. 1. Bḍ.1 Au-; Bḍ.2 an-. 2. Mt.1 -yaḥ sô-. 3. Bḍ. -jño 'pa-.

16 = Bḍ. I. 23.103; Mt. 127.23; Vā. 52.93b, 94a. 1. Mt. Vā. -yā.

17ab = Bḍ. I. 23.104; Mt. 127.24; Vā. 52.94b, 95a. 1. Mt. -ne; Vā. śiśuḥ. 2. Mt. -ro jñeyo. 3. Vā. T. -ne. 4. Mt. -traś câpānam ā-. 5. Bḍ. Māricaḥ.

nâstam eti na vôdayam.‖17‖	nâstaṃ yānti[2] catuṣṭayam ‖ 17 ‖

nakṣatracandrasūryāś ca[1] grahās[2] tārāgaṇaiḥ saha |
un[3]mukhābhi[4]mukhāḥ sarve cakr*ī*[5]bhūtā*ḥ*[6] *śr*itā divi[7]. ‖ 18 ‖
Dhruveṇâdhiṣṭhitāś caiva[1], Dhruvam eva pradakṣiṇam |
pariyānt*îśvara*[2]śreṣṭhaṃ[3] meḍhībhūtaṃ Dhruvaṃ divi. ‖ 19 ‖

Āgnīdhra[1]-Kā[2]śyapānāṃ tu *varaś câ*[3]*sau* Dhruvaḥ *smṛtaḥ*[4], ‖
eka eva bhramaty eṣa Meru*parvata*[5]mūrdhani. ‖ 20 ‖
jyotiṣāṃ cakram etad dhi *sadā* karṣat*y*[1] *avāñ*[2]mukhaḥ, |
Merum ālokayann[3] e*ṣa*[4] *paryetîha*[5] pradakṣiṇam. ‖ 21 ‖

17c = Mt. 127.25a.	17c = Bḍ. I. 23.105a; Vā. 52.95b. 1. Vā. -raś ca. 2. Vā. eti.

18 = Bḍ. I. 23.105b, 106a; L. I. 57.8; Mt. 127.25b, 26a; Vā. 52.96. 1. L. -trasūryāś ca tathā. 2. L. -ha-. 3. Mt. tan. 4. Bḍ. -vi-. 5. Bḍ. vakri-; L. Mt. -kra-. 6. Mt. -tā; Vā. -tā-. 7. Mt. divi sthitāḥ.

19 = Bḍ. I. 23.106b, 107a; L. I. 57.9; Mt. 127.26b, 27a; Vā. 52.97. 1. Vā. -tāḥ sarve. 2. L. prayānti cêśvaraṃ; Mt. -ti sura-; Vā. prayantîha varaṃ. 3. L. draṣṭuṃ.

20 = Bḍ. I. 23.107b, 108a; Mt. 127.27b, 28a; Vā. 52.98. 1. Bḍ. agnīndra-; Vā. T. dhruvāgni-. 2. Bḍ.1 Vā. Ka-. 3. Bḍ. caramo '. 4. Mt. teṣāṃ sa paramo Dhruvaḥ. 5. Mt. -ror antara-.

21 = Bḍ. I. 23.108bc; Mt. 127.28b, 29; Vā. 52.99. 1. Bḍ. -ṣann. 2. Mt. ādāya ākarṣaṃs tam adho-. 3. Bḍ.1 Vā. T. -yaty. 4. Mt. eva. 5. Bḍ. paryante hi; Mt. pratiyāti; Vā. prayātîha.

13. Kapitel

(Bḍ. I. 24.$_{1-152}$; L. I. 57.$_{10-39}$; 58.$_{1-17}$; 59.$_{1-44}$; 60.$_{1-26}$; 61.$_{1-68a}$;
Mt. 127.$_{1-84}$; Vā. 53.$_{1-123}$; cfr. 50, V. zu 99a: $_{2-35}$)

Etac chrutvā tu munayaḥ punas *te*[1] saṃśayānvitāḥ |
papracchur uttaraṃ bhūyas tadā te Ro[2]maharṣaṇam: || 1 ||
yad etad *u*ktaṃ bhavatā[1], *śrutaṃ sarvam aśeṣataḥ*[2], |
kathaṃ devagṛhāṇi syuḥ, *kathaṃ*[3] jyotīṃṣi varṇaya! |
etat sarvaṃ samācakṣva[1] jyotiṣāṃ caiva[2] nirṇ[3]ayam! || 2 ||
śrutvā tu vacanaṃ teṣāṃ tadā sūtaḥ samāhitaḥ |
uvāca paramaṃ vākyaṃ teṣāṃ saṃśayanirṇayam:[1] || 3 ||
asminn arthe mahāprājñair yad uktaṃ jñāna[1]buddhibhiḥ, |
etad vo 'haṃ[2] pravakṣyāmi sūryā[3]candramasor gatim[4], |
yathā devagṛhāṇîha[5] sūryācandramaso*s tathā*[6]. || 4 ||
a[1]taḥ paraṃ ca[2] trividha*m*[3] agner vakṣye[4] samudbhavam: |
divyasya bhautikasyâgner athâgneḥ[5] pārthivasya ca[6]. || 5 ||
vyuṣ*ṭāyāṃ tu*[1] rajanyāṃ vai[2] Brahmaṇo[3] 'vyakta*janmanaḥ*[4] |
avyākṛtam idaṃ tv āsīn naiśena tamasâvṛtam. || 6 ||

---

1 = Bḍ. I. 24.$_{1}$; L. I. 59.$_{1}$; Vā. 53.$_{1}$. 1. Bḍ.$_{2}$ tvaṃ; L. taṃ.
2. Vā. Lo-.

2ab = Bḍ. I. 24.$_{2}$; L. I. 59.$_{2}$a=a; Mt. 128.$_{1}$; Vā. 53.$_{2}$. 1. Mt. bhavatā proktaṃ.
2. Bḍ.$_{1}$ gṛhāṇîty eva vistṛtam; Bḍ.$_{2}$ gṛhāṇy etādi viplutam; L. sūtêha vadatāṃ vara; Vā. gṛhāṇy etāni viśrutam. 3. Mt. punar.

2c = Bḍ. I. 24.$_{3}$a; L. I. 59.$_{2}$b; Vā. 53.$_{3}$a. 1. L. etad vistarato brūhi.
2. L. ca vi-. 3. Vā. niśc-.

3 = Bḍ. I. 24.$_{3}$b, $_{4}$a; L. I. 59.$_{3}$; Vā. 53.$_{3}$b=a. 1. L. -ye.

4 = Bḍ. I. 24.$_{4}$b, $_{5}$; L. I. 59.$_{4}$, $_{5}$a; Mt. 128.$_{2}$; Vā. 53.$_{4}$. 1. L. śānta-.
2. Mt. etat sarvaṃ; Vā. tad vo 'haṃ saṃ-. 3. Bḍ. Vā. bhavam.
4. Mt. -ṇi syuḥ. 5. L. -ya-. 6. Bḍ. -dragrahāḥ (Bḍ.$_{2}$ -gṛha-) smṛtāḥ; L. -drādayo grahāḥ; Vā. -sor gṛham.

5 = Bḍ. I. 24.$_{6}$; L. I. 59.$_{5}$b, $_{6}$a; Vā. 53.$_{5}$. 1. Bḍ. ta-. 2. L. tu.
3. Vā. trividhāgner. 4. Bḍ. ca trividhasyâgner vakṣye; Vā. vakṣye 'haṃ tu. 5. Bḍ.$_{1}$ abyoneḥ; Bḍ.$_{2}$ athântaḥ; L. atho 'gneḥ; Vā. T. āpyāgneḥ. 6. Bḍ.$_{1}$ tu; Bḍ.$_{2}$ ha.

6 = Bḍ. I. 24.$_{7}$; L. I. 59.$_{6}$b, $_{7}$a; Mt. 128.$_{3}$; Vā. 53.$_{6}$. 1. Mt. agner vyuṣṭau.
2. L. ca. 3. Mt.$_{1}$ T.$_{2}$ -ṇâ-; Vā. Brāhmaṇo. 4. Mt. -yoninā.

catur[1]bhūtā[2]vaśiṣṭe 'smiṃl *loke naṣṭe viśeṣataḥ*[3] |
Svayaṃbhūr bhagavāṃs tatra loka*sarvā*r[4]thasādhakaḥ || 7 ||
khadyota*vat sa*[1] v*ya*carad[2] āvirbhāva*cikīrṣayā*[3]. |

jñātvâgniṃ kalpakālādāv
apaḥ pṛthvīṃ ca saṃśritam[1] || 8 ||

so 'gniṃ *sṛṣ*[1]ṭvâtha lokādau
pṛthivījalasaṃśrita*m*[2] || 8 ||

saṃ*hṛ*[1]tya ta*m*[2] prakāśārthaṃ tridhā *vyabhajad īśvaraḥ*:[3] |
pa*v*ano[4] yas tu loke 'smin, pārthivaḥ so 'gnir[5] ucyate; || 9 ||
yaś câ*sau*[1] tapate sūrye, śucir agni*s tu*[2] sa smṛtaḥ; |
| vaidyuto 'bjas[1] tu vijñeyas, teṣāṃ vakṣye 'tha[2] lakṣaṇam: || 10 ||

vaidyuto jāṭharaḥ saumyo
vaidyutaś câpy abindhanaḥ. |

vaidyuto jāṭharaḥ sauro hy
apāṃ[1] garbhās trayo 'gnayaḥ, |
tasmād a[2]paḥ piban sūryo
gobhir dīpyaty asau divi[3]. || 11 ||

| vaidyutena[1] samāviṣṭo vār*kṣ*o[2] nâdbhiḥ[3] praśāmyati. |
| mānavānāṃ ca kukṣistho nâdbhiḥ śāmyati pāvakaḥ. || 12 ||

| tejobhiś câpyate kaścit
| kaścid evâpy anindhanaḥ, |

tasmāt sauro vaidyutaś ca
jāṭharaś câpy anindhanaḥ. |

---

7 = Bḍ. I. 24.8; L. I. 59.7b, 8a; Mt. 128.4; Vā. 53.7a = a. 1. Bḍ. sarva-. 2. L. -bhāgā-. 3. Bḍ. -ṭaviśeṣaṇe; Mt. 'smin Brahmaṇā samadhiṣṭhite; Vā. 'smin pārthivaḥ so 'gnir ucyate. 4. Bḍ. -tantrār-; Mt. -tattvār-.

8a = Bḍ. I. 24.9a; L. I. 59.8b; Mt. 128.5a. 1. Mt. -tarūpī. 2. Mt. vicarann. 3. Mt. -vaṃ vyacintayat.

8b = Mt. 128.5b. 1. Mt. T. -tāḥ; V. -tām.

8b = Bḍ. I. 24.9b; L. I. 59.9a. 1. Bḍ. dṛṣ-. 2. L. -taḥ; Bḍ.2 te hi dṛṣṭâtha lokānāṃ pṛthivīṃ jalasaṃśritām.

9 = Bḍ. I. 24.10; L. I. 59.9b, 10a; Mt. 128.6. 1. Bḍ. -vṛ-. 2. L. tat; Mt. sa saṃbhṛtya. 3. Mt. -dhā tulyo 'bhavat punaḥ. 4. Bḍ.2 pacano; Mt. T. pācako; V. pāvako. 5. L. -vo vahnir.

10a = Bḍ. I. 24.11a; L. I. 59.10b; Mt. 128.7a; Vā. 53.7b. 1. Bḍ.2 cânte; Vā. câdau. 2. Mt. -niś ca.

| 10b = Bḍ. I. 24.11b; L. I. 59.11a; Vā. 53.8a. 1. Vā. -tākhyas. 2. L. tu.

11 = Mt. 128.7b.

11 = Bḍ. I. 24.12; L. I. 59.11b, 12a; Vā. 53.8bc. 1. L. vāri-. 2. L. ā-. 3. L. vibhuḥ.

| 12 = Bḍ. I. 24.13; L. I. 59.12b, 13a; Vā. 53.9. 1. L. jale câbjaḥ. 2. Bḍ. vārṣyo; L. nâdbhir. 3. L. agniḥ.

13a = Mt. 128.8a.

13ab = Bḍ. I. 24.14.

| kiṃcid apsu mataṃ tejaḥ,
kiṃcid dṛṣṭam abindhanam; |
| kāṣṭhendhanas tu nirmathyaḥ, so 'dbhiḥ śāmyati pāvakaḥ. || 13 ||

(cfr. Kap. 9 Śl. 42.1—42.22)

arciṣmān pa*vanaḥ*[1] *so* 'gnir[2], niṣprabho[3] jāṭharaḥ smṛtaḥ[4], |
yaś câyaṃ[5] maṇḍale[6] śuklo[7] nirūṣmā *saṃ*[8]prakāśate[9]. || 14 ||
prabhā saurī *tu*[1] pādena *hy* as[2]taṃ yāti[3] divākare |
agnim āviśate rātrau, tasmād *dūrāt*[4] prakāśate. || 15 ||
ud*yantaṃ ca*[1] punaḥ sūry*aṃ*[2] *auṣṇyam ā*gney*am* āviśat[3] |
pādena *pārthivas*yâ[1]gnes, tasmā*d agnis* tapa*ty asau*[5]. || 16 ||

(cfr. Kap. 9 Śl. 43.3—43.6.)

pr*a*[1]kāśyaṃ[2] ca tathauṣṇyaṃ[3] ca saurā[4]gneye tu tejasī |
parasparānupraveśād āpyāyete *paraspar*am[5]. || 17 ||
uttare caiva bhūmyardhe tathā hy[1] *asmiṃś*[2] *ca*[3] dakṣiṇe |
uttiṣṭhati punaḥ sūrye rātrir[4] āviśate hy[5] apaḥ. || 18 ||
tasmāt tāmrā[1] bhavanty āpo divārātripraveśanāt. |
astaṃ *yati*[2] punaḥ sūrye[3] ahar[4] vai praviśaty apaḥ, || 19 ||
tasmān naktaṃ punaḥ śuklā ā[1]po dṛśyant*i*[2] bhās*vara*āḥ[3]. |
etena kramayogena bhūmyardhe dakṣiṇottare || 20 ||
udayāstama*n*e[1] nityam[2] ahorātraṃ viśaty apaḥ. |

| 13b(c) = Bḍ. I. 24.15a; Mt. 128.8b.

14 = Bḍ. I. 24.15b, 16a; L. I. 59.13b, 14a; Mt. 128.9; Vā. 53.10. 1. Vā. T. paramaḥ. 2. Bḍ. pavamāno 'gnir; Mt. pacano 'gnis tu. 3. Vā. prabhavo. 4. Mt. -bhaḥ saumyalakṣaṇaḥ. 5. Mt. cāsau. 6. L. Vā. -lī. 7. L. -lī; Mt. -le; Vā. -kro. 8. Mt. na. 9. Bḍ. -kaḥ; L. -jāyate.

15 = Bḍ. I. 24.16b, 17a; L. I. 59.14b, 15a; Mt. 128.10; Vā. 53.11. 1. Vā. hi saurī. 2. Mt. -na a-. 3. L. -te. 4. Mt. agniḥ.

16 = Bḍ. I. 24.17b, 18a; L. I. 59.15b, 16a; Mt. 128.11; Vā. 53.12. 1. Mt. udite tu. 2. Mt. -ye. 3. L. agneḥ samāviset; Mt. ūṣmāgnes tu samāviśat. 4. Mt. tejasaś câ-. 5. Mt. -māt saṃtapate divā.

17 = Bḍ. I. 24.18b, 19a; L. I. 59.16b, 17a; Mt. 128.12; Vā. 53.13. 1. Mt. prā-, 2. Vā. -śaś. 3. L. -śoṣṇasvarūpe. 4. Mt. -yā-. 5. Mt. Vā. divāniśam.

18 = Bḍ. I. 24.19b, 20a; L. I. 59.17b, 18a; Mt. 128.13; Vā. 53.14ab. 1. Vā. tasmād. 2. Bḍ. L. agniś. 3. Mt. -miṃs tu. 4. Mt.1 V.2 -trim. 5. L. -yaḥ punar vai praviśaty; Vā. tv.

19 = Bḍ. I. 24.20b, 21a; L. I. 59.18b, 19a; Mt. 128.14; Vā. 53.14c, 15a. 1. Bḍ. taptā. 2. Mt. gate. 3. L. -yo. 4. Mt.2 -ho.

20 = Bḍ. I. 24.21b, 22a; L. I. 59.19b, 20a; Mt. 128.15; Vā. 53.15b, 16a. 1. Mt. hy ā-. 2. Bḍ. 'dṛśyanta; Vā. viśanti. 3. Mt. -surāḥ; Vā. T. -kare.

yaś câsau tapate sūryaḥ[3] pibann ambho gabhasti[4]bhiḥ, || 21 ||

| pārthivāgni[1]vimiśro 'sau divyaḥ śucir iti smṛtaḥ, |

sahasrapād a*sau vahnir*[1] *vṛtt*a[2]kumbhanibha*ḥ śuciḥ*[3]. || 22 ||

ādatte sa[1] tu nāḍī[2]nāṃ sahasreṇa samantataḥ |

apo nadīsamudrebhyo
hradakūpebhyo eva ca. || 23 ||

nādeyīś caiva sāmudrīḥ
kaupyāś[1] caiva sa*dhānvanīḥ*[2]||23||

| sthāvarā[1] jaṅgamāś[2] caiva yāś ca[3] kulyādikā apaḥ[4]. |

tasya raśmisahasra*ṃ tu*[1] śī[2]tavarṣo[3]ṣṇani*ḥ*[4]srava*m*[5]. || 24 ||

tāsāṃ catuḥśat*ā*[1] nāḍyo varṣante[2] citramūrtayaḥ: |

can[3]danāś[4] caiva *medhy*āś[5] ca k*etanāḥ*[6] *kū*tanās[7] tathā. || 25 ||

amṛtā nāmataḥ[1] sarvā raśmayo vṛṣṭisarjanāḥ |

himod*vahā*ś[2] ca tā*bhy*o 'ny*ā*[3] raśmayas triṃśatāḥ[4] *punaḥ*[5]. || 26 ||

---

21 = Bḍ. I. 24.22b, 23a; L. I. 59.20b, 21a; Mt. 128.16; Vā. 53.16b, 17a. 1. Mt. Vā. -ye. 2. Mt. hy atra. 3. Vā. -ye. 4. Mt. so 'paḥ pibati raśmi-.

| 22a = Bḍ. I. 24.23b; L. I. 59.21b; Vā. 53.17b. 1. Vā. -vo hi.

22b = Bḍ. I. 24.24a; L. I. 59.22a; Mt. 128.17a; Vā. 53.18a. 1. Mt. -pādas tv eṣo 'gnī; Vā. -pādaḥ so 'gnis tu. 2. Bḍ. ghṛta-; Mt. rakta-; Vā. T. -taḥ. 3. L. -bhaḥ smṛtaḥ; Mt. -bhas tu saḥ.

23a = Bḍ. I. 24.24b; Kū. 43.11a; L. I. 59.22b; Mt. 128.17b; Vā. 53.18b. 1. Vā. tat. 2. Vā. T. raśmi-.

23b = Mt. 128.18a.

23b = Bḍ. I. 24.25a; Kū. 43.11b; L. I. 59.23a; Vā. 53.19a. 1. L. kūpāś. 2. Bḍ. samantataḥ; Kū. -yaṃ caiva sāmudraṃ kaupyaṃ caiva sahasradṛk; L. tathā ghanāḥ.

| 24a = Bḍ. I. 24.25b; Kū. 43.11b; L. I. 59.23b; Vā. 53.19b. 1. Kū. -raṃ. 2. Kū. -maṃ. 3. Kū. yad vā; L. vāpī-. 4. Kū. -kaṃ payaḥ; Vā. yaś ca sūryo hiraṇmayaḥ.

24b = Bḍ. I. 24.26a; Kū. 43.12a; L. I. 59.24a; Mt. 128.18b; Vā. 53.19c. 1. L. tac; Mt. -sahasreṇa. 2. L. chi-. 3. Vā. varṣaśito-. 4. Bḍ.1 Kū. Vā. -ni-. 5. Mt. -vaḥ.

25 = Bḍ. I. 24.26b, 27a; Kū. 43.12b, 13a; L. I. 59.24b, 25a; Mt. 128.19; Vā. 53.20ab. 1. Mt. -taṃ. 2. Vā. -ti. 3. Vā. van-. 4. Kū. -dragāś; L. bhajanāś. 5. Bḍ. sādhyāś; Kū. gāhāś; L. mālyāś; Vā. vandyāś. 6. Bḍ. kūtanā-; Kū. kāñcanāḥ; Vā. ṛtanā. 7. Bḍ. -kū-; Kū. śātanās; L. patanās; Mt. -nāś cetanās; Vā. nūtanās.

26 = Bḍ. I. 24.27b, 28a; Kū. 43.13b, 14a; L. I. 59.25b, 26a; Mt. 128.20ab; Vā. 53.20c, 21a. 1. Mt. jīvanāḥ. 2. Bḍ. himodgatāś; Kū. -oddhatāś; Mt. -modbhavāś; Vā. -mavāhāś. 3. Kū. L. tā nāḍyo; Mt. te 'nyonyaṃ. 4. Kū. T. niḥsṛtāḥ; V. triṃśataṃ. 5. Mt. -taḥ smṛtāḥ.

dṛśyā[1] me*dhyāś*[2] ca *bāhyāś*[3] ca hlā[4]dinyo himasarjanāḥ[5] |
candr*as* tā[6] nāmataḥ sarvāḥ pī[7]tā*bhās tu*[8] gabhastayaḥ. || 27 ||
śuklāś ca kakubh*āś*[1] caiva gāvo viśvabhṛ[2]tas tathā[3], |
śuklās tā nāmataḥ sarvās triśatā[4] *gh*ar[5]masarjanāḥ. || 28 ||
sam*aṃ*[1] bibharti tāb*his*[2] *tu*[3] manuṣyapitṛdevatāḥ:[4] |
manuṣyān auṣadhenêha[5] svadhayā ca[6] pitṝn api, || 29 ||
amṛtena surān sarvāṃs[1], trīṃs tribhis[2] tarpayaty asau[3]. |
vasante caiva grīṣme ca[4] *śataiḥ* sa[5] tapat*e*[6] tribhiḥ[7], || 30 ||
varṣās*v atho*[1] śarad*i ca*[2] caturbhiḥ saṃ[3]pravar[4]ṣati, |
hemante śiśire caiva himam ut[5]sṛjate[6] tribhiḥ[7]. || 31 ||

| Indro Dhātā Bhagaḥ Pūṣā Mitro 'tha Varuṇo 'ryamā |
| Aṃśur Vivasvāṃs Tvaṣṭā ca *Parjanyo*[1] Viṣṇur eva ca: || 31_1 ||

---

27 = Bḍ. I. 24.28b, 29a; Kū. 43.14b, 15a; L. I. 59.26b, 27a; Mt. 128.21a, 20c; Vā. 53.21b, 22a. 1. Kū. reṣyo; L. reśā; Mt. etā. 2. Bḍ. L. meghāś; Kū. meṣyaś; Mt. madhyās. 3. Bḍ. yāmyaś; Kū. T. vāsyaś; V. ramyo medhyaś ca pauṣṇaś ca; L. vātsyāś; Mt. -yās tathânyāś. 4. Bḍ. hla-. 5. Kū. -yaḥ sarjanās tathā. 6. Kū. -drās tā; L. -drabhā. 7. Bḍ. proktā mi-; Mt. -dratārāgrahaiḥ sarvaiḥ pī-. 8. Kū. -tās tāḥ syur; L. -bhāś ca; Mt. bhānor.

28 = Bḍ. I. 24.29b, 30a; Kū. 43.15b, 16a; L. I. 59.27b, 28a; Mt. 128.21b, 22a; Vā. 53.22b, 23a. 1. Bḍ. kuhakāś; Kū. T. kuṅkumāś; Mt. Vā. T. -bhaś. 2. $Mt._1$ $T._2$ -sṛ-. 3. Mt. -taś ca yāḥ. 4. Kū. -vidhā; L. -tīr; Mt. triṃśato. 5. Bḍ. Vā. dhar-.

29 = Bḍ. I. 24.30b, 31a; Kū. 43.16b, 17a; L. I. 59.28b, 29a; Mt. 128.22b, 23a; Vā. 53.23b, 24a. 1. L. somo. 2. Bḍ. vibhajya nāḍīs; Mt. saṃbibhrati hi tāḥ sarvā. 3. Kū. -bhiḥ sa. 4. Mt. -yān devatāḥ pitṝn. 5. Mt. vṣadhībhiś ca. 6. Bḍ. tu.

30 = Bḍ. I. 24.31b, 32a; Kū. 43.17b, 18a; L. I. 59.29b, 30a; Mt. 128.23b, 24a; Vā. 53.24b, 25a. 1. Mt. -vān. 2. L. tisṛbhis; Mt. saṃtataṃ. 3. Mt. paritarpayan. 4. Kū. -te grīṣmake caiva. 5. Kū. ṣaḍbhiḥ sa; Mt. śanaiḥ saṃ-; Vā. T. sa taiḥ su-. 6. Bḍ. Kū. -ti. 7. Kū. prabhuḥ

31 = Bḍ. I. 24.32b, 33a; Kū. 43.18b, 19a; L. I. 59.30b. 31a; Mt. 128.24b, 25a; Vā. 53.25b, 26a. 1. Mt. -su ca. 2. Bḍ. vai; Kū. śarady api ca varṣāsu; Mt. -dy evaṃ. 3. Bḍ. -bhiś ca. 4. Vā. -kar-. 5. Vā. sa. 6. Kū. -ti. 7. Mt. -motsargas tribhiḥ punaḥ.

| 31_1 = Bḍ. I. 24.33b, 34a; L. I. 59.31b, 32a. 1. Bḍ. Savitā.

Varuṇo Māghamāse tu[1], *Pūṣā caiva*[2] tu Phālgune, |
Caitre māsi *tu* devo 'ṃśur[3], Dhātā Vaiśākhatāpanaḥ, || 31_2 ||
Jyaiṣṭhe[1] māse[2] bhaved Indra, Ā[3]ṣāḍhe *c-Āryamā*[4] raviḥ, |
Vivasvāñ Chrāvaṇe māsi, Prauṣṭhapāde[5] Bhagaḥ smṛtaḥ, || 31_3 ||
Parjanyo 'śvayuje māsi, Tvaṣṭā ca Kārttike raviḥ[1], |
Mārgaśīrṣe bhaven Mitraḥ, Pauṣe Viṣṇuḥ sanātanaḥ. || 31_4 ||
pañcaraśmisahasrāṇi Varuṇasyârkakarmaṇi, |
ṣaḍbhiḥ sahasraiḥ Pūṣā tu, devo 'ṃśuḥ[1] saptabhis tathā, || 31_5 ||
Dhātâṣṭabhiḥ sahasrais tu, navabhis tu[1] Śatakratuḥ, |
Vivasvān[2] daśabhir yā[3]ti, yā[3]ty ekādaśabhir Bhagaḥ, || 31_6 ||
saptabhis tapate Mitras, Tvaṣṭā caivâṣṭabhis tapet[1], |
Aryamā daśabhir yā[2]ti, Parjanyo navabhis *tapet*[3], |
ṣaḍbhī raśmisahasrais tu Viṣṇus tapati medinīm[4]. || 31_7 ||
vasante kapilaḥ sūryo, grīṣme *'rkaḥ kanak*a[1]prabhaḥ, |
śvet*avarṇas tu*[2] varṣāsu[3], pāṇḍuḥ[4] śaradi bhāskaraḥ[5], || 31_8 ||
hemante tāmravarṇas tu[1], śi[2]sire lohito raviḥ; |
iti varṇāḥ samākhyātāḥ sūryas*ya ṛtu*[3]samudbhavāḥ. || 31_9 ||

31_2 = Bḍ. I. 24.34b, 35a; Kū. 43.19b, 20a; L. I. 59.32b, 33a. 1. Bḍ. Māghamāse tu Varuṇaḥ. 2. Kū. sūryaḥ Pūṣā; L. sūryā eva. 3. Kū. -se sa deveśo; L. -si bhaved Aṃśur.

31_3 = Bḍ. I. 24.35b, 36a; Kū. 43.20b, 21a; L. I. 59.33b, 34a. 1. Bḍ. jeṣṭha-. 2. L. -si. 3. Bḍ. -draś câ-. 4. Bḍ. Savitā; Kū. tapate. 5. Bḍ. Proṣṭhe māse; Kū. -dyām.

31_4 = Bḍ. I. 24.36b, 37a; Kū. 43.21b, 22a; L. I. 59.34b, 35a. 1. Kū. kārttike māsi bhāskaraḥ.

31_5 = Bḍ. I. 24.37b, 38a; Kū. 43.22b, 23a; L. I. 59.35b, 36b (L_3 35b, 36a). 1. Kū. T. deveśaḥ.

31_6 = Bḍ. I. 24.38b, 39a; Kū. 43.23b, 24a; L. I. 59.36c, 37a (L_3 36b, 37a). 1. Kū. -bhiś ca. 2. Bḍ. Savitā. 3. Kū. -bhiḥ pā-.

31_7 = Bḍ. I. 24.39b, 40; Kū. 43.24b, 25; L. I. 59.37b, 38. 1. L. -bhiḥ smṛtaḥ. 2. Kū. -bhiḥ pā-. 3. Kū. T. L. tathā. 4. Kū. viśvadhṛk.

31_8 = Bḍ. I. 24.41; Kū. 43.26; L. I. 59.39. 1. Kū. L. -me kāñcanasa-. 2. Kū. L. -to varṣāsu. 3. Kū. vijñeyaḥ; L. varṇena. 4. Kū. -ḍuraḥ. 5. Kū. prabhuḥ.

31_9 = Bḍ. I. 24.42; Kū. 43.27a = a; L. I. 59.40. 1. Kū. -ṇaḥ syāc. 2. Bḍ. śai-. 3. L. -tā mayā sūrya-.

oṣadhīṣu balaṃ[1] dhatte svadhayā ca *pitṛṣv*[2] *api*[3] |
sūryo 'mar*eṣv* *apy*[4] amṛtaṃ[5], trayaṃ[6] triṣu ni[7]yacchati; |
evaṃ raśmisahasraṃ *tat*[8] sauraṃ lokārthasādhakam. || 32 ||
bhidyate ṛtum[1] āsādya *jalaśītoṣṇanisravam*[2], |
ity *etan*[3] maṇḍalaṃ śuklaṃ bhāsva[4]raṃ *sūry*a[5]saṃjñitam || 33 ||
nakṣatragrahasomānāṃ pratiṣṭhā yonir eva ca; |
candra-ṛkṣa[1]-grahāḥ sarve vijñeyāḥ sūryasaṃbhavāḥ. || 34 ||

---

nakṣatrādhipatiḥ somo, graharājo divākaraḥ[1], |
śeṣāḥ pañca grahā jñeyā īśvarāḥ kāma*cā*riṇaḥ[2]. || 35 ||
paṭhyate câgnir āditya, udakaṃ[1] candramāḥ smṛtaḥ, |
śeṣāṇāṃ prakṛti*m*[2] samyag varṇyamānā*m*[3] nibodhata! || 36 ||
surasenāpatiḥ Skandaḥ paṭhyate 'ṅgārako grahaḥ, |
Nārāyaṇaṃ Budhaṃ prāhur devaṃ[1] jñānavido *budhāḥ*[2], || 37 ||
Rudro Vaivasvataḥ[1] sākṣād Yamo[2] loka[3]prabhuḥ svayam |
mahāgraho, dvijaśreṣṭhā[4], mandagāmī Śanaiścaraḥ. || 38 ||
devāsuragurū dvau tu bhānumantau mahāgrahau |

---

32 = Bḍ. I. 24.43, 44a; Kū. 53.27b, 28a; L. I. 59.41, 42a; Mt. 128.25b, 26; Vā. 53.26bc, 27a. 1. Kū. T. kalān. 2. Vā. -tṛn. 3. Kū. -dhām api pitṛṣv atha; Mt. sudhāṃ ca svadhayā punaḥ. 4. Mt. Vā. -ratvam. 5. Kū. T. -ṣv utnṛtaṃ tu; Mt. -te; Vā. -ta-. 6. Mt. Vā. V. trayas. 7. Bḍ. na. 8. Bḍ. Mt. tu.

33 = Bḍ. I. 24.44b, 45a; L. I. 59.42b, 43a; Mt. 128.27; Vā. 53.27b, 28a. 1. L. lokam. 2. L. -niḥsravam; Mt. sahasraṃ bahudhā punaḥ. 3. Mt. evaṃ. 4. L. -ka-. 5. Mt. loka-.

34 = Bḍ. I. 24.45b, 46a; L. I. 59.43b, 44a; Mt. 128.28; Vā. 53.28bc; Vā. V.2. 1. Vā. ṛkṣacandra-.

---

35 = Bḍ. I. 24.46b, 47a; L. I. 59.44b, 60.1a; Vā. 53.29; Vā. V.3. 1. L. nayanaṃ vāmam īśituḥ. 2. Vā. -rūpiṇaḥ.

36 = Bḍ. I. 24.47b, 48a; L. I. 60.1b, 2a; Vā. 53.30; Vā. V.4. 1. Vā. -kaś. 2. Bḍ. -tīḥ; Vā. V. -tiḥ. 3. Bḍ. -nā.

37 = Bḍ. I. 24.48b, 49a; L. I. 60.2b, 3a; Vā. 53.31; Vā. V.5. 1. Bḍ. veda-. 2. L. janāḥ; Vā. 53.31 viduḥ.

38 = Bḍ. I. 24.49b, 50a; L. I. 60.3b, 4a; Vā. 53.32; Vā. V.6. 1. L. sarvalokaprabhuḥ. 2. Vā. T. Dharmo. 3. Vā. -ke. 4. Vā. -ṭho.

39ab = Bḍ. I. 24.50b, 51a; L. I. 60.4b, 5a; Vā. 53.33ab; Vā. V.7. 1. L. uktau tataḥ.

Prajāpatisutāv etāv ubhau[1] Śukra-Bṛhaspatī. |
Daityo[1] Mahendraś ca tayor[2] ādhipatye vinirmitau. || 39 ||
ādityamūlam akhilaṃ trailokyaṃ[1], nâtra saṃśayaḥ, |
bhavaty asmāj[2] jagat kṛtsnaṃ sadevāsuramānuṣam. || 40 ||
Rudr-Endr-Op[1]endra-Candrāṇāṃ, viprendrās, tri[2]divaukasām |
dyutir dyutimatāṃ kṛtsnaṃ[3], yat tejaḥ sārvalaukikam.||41||
sarvātmā sarvalokeśo Mahādevaḥ prajāpatiḥ |
sūrya eva trilokasya[1] mūlaṃ paramadaivatam. || 42 ||
tataḥ saṃjāyate sarvaṃ tatra caiva pra[1]līyate, |
bhāvābhāvau hi lokānām ādityān niḥsṛtau purā. || 43 ||
avi[1]jñeyo graho, viprā, dīptimān suprabho[2] raviḥ, |
a[3]tra gacchanti nidhanaṃ jāyante ca punaḥ punaḥ: || 44 ||
kṣaṇā muhūrtā divasā niśāḥ pakṣāś ca kṛtsnaśaḥ |
māsāḥ saṃvatsarāś caiva ṛtavo 'tha[1] yugāni ca; || 45 ||
tadādityād ṛte hy eṣā[1] kālasaṃkhyā na vidyate, |
kālād ṛte na ni*g*a[2]mo, na dīkṣā, nâhnikakramaḥ. || 46 ||
ṛtūnām a[1]vibhāg*āc*[2] ca puṣpa[3]mūla[4]phalaṃ kutaḥ, |
kutaḥ sas[5]yavi[6]niṣpattis tṛṇau[7]ṣadhigaṇo 'pi vā![8] || 47 ||

39c = Vā. 53.33c; Vā. V.8a. 1. Vā. V. devo. 2. Vā. V. -dras tv anayor.

40 = Bḍ. I. 24.51b, 52a; L. I. 60.5b, 6a; Vā. 53.34; Vā. V.8b, 9a. 1. Vā. 53.34 trilokaṃ. 2. Vā. asya.

41 = Bḍ. I. 24.52b, 53a; L. I. 60.6b, 7a; Vā. 53.35; Vā. V. 9b, 10a. 1. Bḍ. -dr-Opendr-. 2. L. -drāgni-. 3. Vā. -nā.

42 = Bḍ. I. 24.53b, 54a; L. I. 60.7b, 8a; Vā. 53.36aI II = aI bII; Vā. V.10bI II = aI bII. 1. L. -keśo.

43 = Bḍ. I. 24.54b, 55a; L. I. 60.8b, 9a; Vā. 53.36b, 37a; Vā. V.11. 1. L. tatraiva pravi-.

44 = Bḍ. I. 24.55b, 56a; L. I. 60.9b, 10a; Vā. 53.37b, 38a; Vā. V.12. 1. Bḍ. Vā. jagaj-. 2. Vā. -graho. 3. Vā. ya-.

45 = Bḍ. I. 24.56b, 57a; L. I. 60.10b, 11a; Vā. 53.38bc; Vā. V.13. 1. Vā. 'bda-.

46 = Bḍ. I. 24.57b, 58a; L. I. 60.11b, 12a; Vā. 53.39: Vā. V.14. 1. Vā. 53.39 teṣāṃ; Vā. V. yeṣāṃ. 2. L. -ya-.

47 = Bḍ. I. 24.58b, 59a; L. I. 60.12b, 13a; Vā. 53.40; Vā. V.15. 1. L. ca. 2. L. Vā. -gaś. 3. L. -paṃ. 4. L. -laṃ. 5. L. śas-. 6. Vā. -yābhi-. 7. Vā. guṇau-. 8. L. ca; Vā. -nādi vā.

abhāvo vyavahārāṇāṃ jantū[1]nāṃ divi cêha ca |
jagatpratāpanam ṛte bhāskaraṃ vāritaskaram[2]. || 48 ||
sa eṣa[1] kālaś câgniś ca dvādaśātmā prajāpatiḥ |
tapaty eṣa, dvijaśreṣṭhās, trailokyaṃ sacarācaram. || 49 ||
sa eṣa tejasāṃ rāśiḥ samastaḥ[1] sārvalaukikaḥ[2], |
uttamaṃ mārgam āsthāya vāyor bhābhir[3] idaṃ jagat || 50 ||
pārśvam ūr[1]dhvam adhaś caiva tāpayaty eṣa sarvaśaḥ. |
yathā prabhākaro dīpo gṛhamadhye 'valambitaḥ || 51 ||
pārśvam ūr[1]dhvam adhaś caiva tamo nāśayate samam, |
tadvat sahasrakiraṇo graharājo jagatp*atiḥ*[2] || 52 ||
sūryo gobhir jagat sarvam ādīpayati sarvataḥ. |
rave raśmisahasraṃ yat prāṅ mayā samudāhṛtam, || 53 ||
teṣāṃ śreṣṭhāḥ punaḥ sapta raśmayo grahayonayaḥ:[1] |
Suṣumṇo Harikeśaś ca Viśvakarmā tathaiva ca || 54 ||
Viśvaśravāḥ[1] punaś cânyaḥ[2] Samyad[3]vasur ataḥ[4] paraḥ[5] |
Arvā[6]vasuḥ punaś cânyaḥ[7] Svarāḍ anyaḥ[8] prakīrtitaḥ[9]. || 55 ||
Suṣumṇ*aḥ*[1] sūryaraśmis tu[2] kṣīṇaṃ śaśinam[3] edhay*an*[4], |
tiryagūrdhvapracāro 'sau[1] Suṣumṇaḥ parikīrtitaḥ[2]. || 56 ||

---

48 = Bḍ. I. 24.59b, 60a; L. I. 60.13b, 14a; Vā. 53.41; Vā. V.16. 1. Vā. devā-. 2. L. Rudrarūpiṇam.

49 = Bḍ. I. 24.60b, 61a; L. I. 60.14b. 15a; Vā. 53.42; Vā. V.17. 1. Vā. eva.

50 = Bḍ. I. 24.61b, 62a; L. I. 60.15b, 16a; Vā. 53.43ab; Vā. V.18. 1. Bḍ. -śis tamoghnan. 2. Bḍ. -kam. 3. L. rātryahobhir.

51 = Bḍ. I. 24.62b, 63a; L. I. 60.16b, 17a; Vā. 54.43c = a; Vā. V.19a = a. 1. L. -śvatôr-.

52 = Bḍ. I. 24.63b, 64a; L. I. 60.17b, 18a. 1. L. -vatôr-. 2. L. prabhuḥ.

53 = Bḍ. I. 24.64b, 65a; L. I. 60.18b, 19a; Vā. 53.44a = b; Vā. V.19b = b.

54 = Bḍ. I. 24.65b, 66a; Kū. 43.2b, 3a; L. I. 60.19b, 20a; Vā. 53.44b, 45a; Va. V.20. 1. Kū. T. medhinaḥ.

55 = Bḍ. I. 24.66b, 67a; Kū. 43.3b, 4a; L. I. 60.20b, 21a; Vā. 53.45bc; Vā. V.21. 1. L. -vyacāḥ. 2. L. câdyaḥ. 3. Bḍ. Vā. V.21 -pad-. 4. L. saṃnaddhaś ca tataḥ; Vā. -ta. 5. Vā. -ram. 6. L. sarvā-; Vā. 53.45c -vāg-. 7. Vā. 53.45c -nyo; Kū. -sur iti khyātaḥ. 8. Kū. svarakaḥ sapta; Vā. 53.45c mayā câtra. 9. Kū. -tāḥ.

56a = Bḍ. I. 24.67b; Kū. 43.4b; L. I. 60.21b; Mt. 128.29a; Vā. 53.46a; Vā. V.22a. 1. Kū. Mt. Vā. V. -nā. 2. Mt. -mir yā. 3. L. dakṣiṇāṃ raśim. 4. Bḍ. edhayet; Kū. puṣṇāti śiśiradyutim; Bḍ. L. edhayat; Mt. edhate.

56b = Bḍ. I. 24.68a; Kū. 43.5a; L. I. 60.22a; Vā. 53.46b; Vā. V.22b.

Harikeśaḥ purastād ya[1], *ṛkṣa*yoniḥ *pra*[2]*kīrtyate*[3], |
dakṣiṇe Viśvakarmā tu[4] raśmir *vardh*ayate[5] Budham. || 57 ||
Viśva*śravas*[1] *tu*[2] yaḥ paścāc, Chukrayoniḥ smṛto *budhaiḥ*[3], |
Sam*yad*[4]*vasu*s tu[5] yo raśmiḥ, sa[6] yonir Lohitasya tu[7]. || 58 ||
ṣaṣṭhas tv Arvā[1]vasū[2] raśmir, yonis *tu* sa[3] Bṛhaspateḥ, |
Śanaiścaraṃ punaś câpi raśmir āpyāyate Sva[4]rāṭ. || 59 ||
evaṃ sūryaprabhāveṇa grahanakṣatra[1]tārakāḥ |
vardhan[2]te divi[3] tāḥ sarvā viśvaṃ cêdaṃ punar jagat. || 60 ||
na kṣīyan[1]te yatas[2] tāni, tasmān nakṣatratā smṛtā[3]. |
kṣetrāṇy etāni vai *pūrv*am[4] āpat[5]anti gabhastibhiḥ. || 61 ||
teṣāṃ kṣetrāṇy athâ[1]datte sūryo, nakṣatratā tataḥ[2] |
asmāl lokād amuṃ lokaṃ
tīrṇānāṃ sukṛtātmanām. || 62 ||
tīrṇānāṃ[1] sukṛtenêha
sukṛtānte grahāśrayāt[2]. || 62 ||
cfr. Śl.55b
tāraṇāt[1] tārakā hy etāḥ śuklatvāc caiva *tāra*[2]kāḥ. |

---

1. L. nyagūrdhvādhaḥ pracāro 'sya. 2. Kū. -paṭhyate; Vā. V. -kīrtitā.

57 = Bḍ. I. 24.68b, 69a; L. I. 60.22b, 23a; Mt. 128.29b, 30a; Vā. 53.47; Vā. V.23. 1. L. yo; Mt. -tāt tu; Vā. -tvādyā. 2. Bḍ. sa. 3. Mt. yo vai nakṣatrayonikṛt. 4. L. ca. 5. Mt. āpyāyayad.

58 = Bḍ. I. 24.69b, 70a; L. I. 60.23b, 24a; Mt. 128.30b, 31a; Vā. 53.48; Vā. V.24. 1. L. -vyacās; Mt. Vā. -vasuś. 2. Mt. ca. 3. Mt. -niś ca sa smṛtaḥ. 4. Bḍ. Vā. V. -pad-. 5. L. Saṃnaddhaś ca; Mt. Saṃvardhanas; Vā. 53.48 ca. 6. Vā. sā. 7. Mt. ca.

59 = Bḍ. I. 24.70b, 71a; L. I. 60.24b, 25a; Mt. 128.31b, 32a; Vā. 53.49; Vā. V.25. 1. L. Sarvā-; Vā. 53.49 Arvāg-. 2. Mt. -ṭhas tu hy Aśvabhū. 3. L. -miḥ sa yonis tu; Mt. -niḥ sa hi. 4. Mt. Su-.

60 = Bḍ. I. 24.71b, 72a; L. I. 60.25b, 26a; Vā. 53.50ab; Vā. V.26. 1. L. nakṣatragraha-. 2. Bḍ. vartan-; L. dṛśyan-. 3. Vā. vidi-.

61 = Bḍ. I. 24.72b, 73a; L. I. 60.26b, 61.1a; Mt. 128.32b, 33a; Vā. 53.50c, 51a; Vā. V.27. 1. Mt. -ya. 2. Vā. punas. 3. Bḍ. -saṃjñitāḥ. 4. L. sarvāṇi; Mt. vai sūryam. 5. L. ātap-.

62a = Bḍ. I. 24.73b; L. I. 61.1b; Mt. 128.33b; Vā. 53.51b; Vā. V.28a. 1. Mt. kṣetrāṇi teṣām ādatte. 2. Bḍ. -trakārakāḥ; L. -tārakāḥ; Vā. 53.51 T. -tāṃ gataḥ; Vā. V. -tāṃ tataḥ.

62b = Mt. 128.34a.

62b = Bḍ. I. 24.74a; L. I. 61.2a; Vā. 53.52a; Vā. V.28b. 1. L. cīrṇena. 2. L. -yāḥ.

63 = Bḍ. I. 24.74b, 75a; L. I. 61.2b, 3a; Mt. 128.34b, 35a; Vā. 53.52b, 53a; Vā. V.29. 1. Vā. -ṇāṃ. 2. Mt. śukli-. 3. Mt. vaṃ-.

divyānāṃ pārthivānāṃ ca *nai*[3]śānāṃ caiva sarvaśaḥ || 63 ||

tapanas tejaso yogād
āditya iti gadyate. |

ādānān nityam ādityas
tejasāṃ tama[1]sām api[2]. |

*s*ava*ne*[1] syandanār[2]the[3] ca dhātur eṣa *vibhāv*yate[4], || 64 ||
*s*a[1]vanāt tejas*o 'pāṃ* ca[2] tenâsau Savitā *ma*taḥ[3]. |
bah*varth*aś[4] candra[5] ity, eṣa *hlādane*[6] dhātur uc[7]yate, |
śuklatve *câ*[8]mṛtatve ca śītatve ca *vibhāvyate*[9]. || 65 ||
sūryācandramasor divye maṇḍale bhāsva[1]re khage |
jvalattejomaye śukle vṛttakumbhanibhe śubhe. || 66 ||
| ghanatoyātmakaṃ tatra maṇḍalaṃ śaśinaḥ smṛtam, |
| ghanatejomayaṃ śuklaṃ maṇḍalaṃ bhāskarasya tu. || 67 ||
v*iś*an[1]ti *s*ar*v*a[2]devās tu[3] sthānāny etāni sarvaśaḥ |
manvantareṣu sarveṣu ṛkṣa[4]sūryagrahā*śr*ayāḥ[5], |
tāni deva[6]gṛhāṇ*y eva, tad*ākhyā*s te*[7] bhavanti *ca*[8]. || 68 ||
sauraṃ Sūryo 'viśat[1] sthānaṃ saumyaṃ Somas tathaiva ca, |
śaukraṃ Śukro 'viśat[1] sthānaṃ ṣoḍaśār*ciḥ*[2] *pratāpavān*[3], || 69 ||
bṛha*d*[1] Bṛhaspati*ś caiva*[2] lo[3]hitaṃ[4] *caiva*[5] Lohitaḥ[6] |
śā[7]naiścar*aṃ tathā*[8] sthāna*ṃ* deva*ś*[9] *caiva*[10] *Śa*naiścara*ḥ*[11], || 70 ||

64a = Mt. 128.35b.

64a = Bḍ. I. 24.75b; L. I. 61.3b; Vā. 53.53b; Vā. V.30a. 1. Bḍ. -pa-; Vā. tamasāṃ teja-. 2. Vā. mahān.

64b = Bḍ. I. 24.76a; L. I. 61.4a; Mt. 128.36a; Vā. 53.54a; Vā. V.30b. 1. Bḍ. -naṃ; Mt. sravatiḥ; Vā. suvati. 2. L. -ne 'r-. 3. Vā. V. -thaś. 4. Mt. nigadyate.

65 = Bḍ. I. 24.76b, 77; L. I. 61.4b, 5; Mt. 128.36b, 37; Vā. 53.54b, 55; Vā. V.31, 32a. 1. Mt. sra-. 2. Mt. -saś caiva. 3. Mt. smṛtaḥ. 4. L. bahulaś. 5. Bḍ. cadir. 6. Mt. pradhāno. 7. Vā. iṣ-. 8. Mt. hy a-. 9. Mt. hlādane 'pi ca.

66 = Bḍ. I. 24.78; L. I. 61.6; Mt. 128.38; Vā. 53.56; Vā. V.32b, 33a. 1. Vā. V. -ka-.

| 67 = Bḍ. I. 24.79; L. I. 61.7; Vā. 53.57; Vā. V.33b, 34a.

68 = Bḍ. I. 24.80, 81a; L. I. 61.8, 9a; Mt. 128.39, 40a; Vā. 53.58, 59a; Vā. V.34b, 35. 1. L. Mt. vasan-. 2. Mt. karma-. 3. L. -vāś ca. 4. Mt.1 T.2 ṛṣi-. 5. Mt. -ādayaḥ. 6. L. tena grahā. 7. Mt. -hāṇi syuḥ sthānākhyāni. 8. Mt. hi.

69 = Bḍ. I. 24.81b, 82a; L. I. 61.9b, 10a; Mt. 128.40b, 41a; Vā. 53.59b, 60a. 1. Bḍ. viśet; Vā. viśaḥ. 2. Mt. -śāraṃ. 3. Bḍ. Mt. -bhāsvaram.

70 = Bḍ. I. 24.82b, 83a; L. I. 61.10b, 11a; Mt. 128.41b, 42a; Vā. 53.60bc. 1. Bḍ. caivaṃ. 2. Mt. Bṛhaspatir bṛhattvaṃ ca. 3. Bḍ. lau-. 4. L.

Budho 'pi vai Budhasthānaṃ, | baudhaṃ B*udhas tu*[1], Svarbhānuḥ
Bhānuṃ Svarbhānur eva ca, | Svarbhānu[2]sthānam ā*sth*itaḥ[3]. |
nakṣatrāṇi ca sarvāṇi n*a*[1]kṣatrāṇ*i*[2] viśant*y uta*[3]. ‖ 71 ‖
jyotīṃṣi sukṛtām ete | gṛhāṇy etāni sarvāṇi
jñeyā devagṛhās tu vai, | jyotīṃṣi sukṛtātmanām, |
| kalpādau saṃpravṛttāni nirmitāni Svayaṃbhuvā. ‖ 72 ‖
sthānāny etāni tiṣṭhanti yāvad ābhūtasaṃplavam, |
manvantareṣu sarveṣu devasthānāni tāni[1] vai. ‖ 73 ‖
abhimānin*o 'va*tiṣṭhant*i*[1] dev*āḥ* sthān*aṃ*[2] punaḥ[3] punaḥ : |
atīt*as*[4] tu sahâtīt*air*[5] bhāvyā bhāvyaiḥ suraiḥ saha[6] ‖ 74 ‖
vartante vartamānaiś ca sthān*ibhis taiḥ*[1] suraiḥ sa*ha*[2], |
| asmin manvantare caiva grahā Vaimā[1]nikāḥ smṛtāḥ. ‖ 75 ‖
cfr. Śl.11ob { sūryo devo Vivasvāṃś ca | Vivasvān Aditeḥ putraḥ
aṣṭamas tv Aditeḥ sutaḥ, | Sūryo Vaivasvate 'ntare, | } cfr. Śl.11ab
Triṣi[1]mān Dharma[2]*putras tu*[3] Somo[4] devo Vasuḥ smṛtaḥ. ‖ 76 ‖

-taś. 5. Mt. câpi. 6. L. -tam. 7. Bḍ. L. Mt. śa-. 8. Bḍ. -ro viśet; Mt. -ro 'viśat. 9. Mt. -nam evaṃ. 10. L. câpi. 10. Bḍ. Mt. śānaiścaraṃ tathā.

71a = Mt. 128.42b. | 71a = Bḍ. I. 24.83b; L. I. 61.11b; Vā. 53.74c. 1. Bḍ. Vā. Budho 'tha. 2. Vā. -noḥ. 3. L. āśritaḥ.

71b = Bḍ. I. 24.84a; L. I. 61.12a; Mt. 128.43a; Vā. 53.75a. 1. Bḍ. L. Vā. na-. 2. Mt. -ṇy ā-. 3. L. Mt. -ti ca.

72a = M. 128.43b. | 72a = Bḍ. I. 24.84b; L. I. 61.12b; Vā. 53.75b.

| 72b = Bḍ. I. 24.85a; L. I. 61.13a; Vā. 53.76a.

73 = Bḍ. I. 24.85b, 86a; L. I. 61.13b, 14a; Mt. 128.44; Vā. 53.76b, 77a. 1. Vā. devatāyatanāni.

74 = Bḍ. I. 24.86b, 87a; L. I. 61.14b, 15a; Mt. 128.45; Vā. 53.77b, 78a. 1. Bḍ. L. -te; Mt. -nena tiṣṭhanti. 2. Bḍ. -vasthānāni; L. -devasthānaṃ; Mt. tāni devāḥ; Vā. sthānāni tu. 3. Bḍ. vai. 4. Bḍ. L. Vā. -tais. 5. L. -haitāni; Bḍ. Vā. -tītā. 6. Vā. -rāsuraiḥ.

75a = Bḍ. I. 24.87b; L. I. 61.15b; Mt. 128.46a; Vā. 53.78b. 1. Vā. -nāni svaiḥ. 2. Mt. suraiḥ sārdhaṃ tu sthāninaḥ

| 75b = Bḍ. I. 24.87c; L. I. 61.16a; Vā. 53.79a. 1. Bḍ. vaitā-.

76a = Mt. 128.46b. | 76a = Bḍ. I. 24.88a; L. I. 61.16b; Vā. 53.79b.

76b = Bḍ. I. 24.88b; L. I. 61.17a; Mt. 128.47a; Vā. 53.80a. 1. L. Mt. Dyuti-. 2. L. Ṛṣi-. 3. Bḍ. -ṣināmā Dharmasutaḥ; Mt. -yuktaś ca. 4. Vā. -ma-.

Śukro d*ev*as[1] tu vijñeyo Bhārgavo 'surayājakaḥ, |
bṛhattejāḥ *smṛto devo*[2] devācāryo 'ṅgiraḥ[3]sutaḥ, ‖ 77 ‖
Budho manoharaś caiva *Tviṣi*[1]putras tu sa smṛtaḥ, |
Śanaiścaro virūpa*s tu*[2] Saṃjñāputro Vivasvataḥ, ‖ 78 ‖
Agnir[1] Vikeśyāṃ jajñe tu[2] yuvâsau Lohitādhipaḥ[3], |
nakṣatra*ṛkṣa*nā[4]m*in*yo[5] Dākṣāyaṇyas tu[6] tāḥ smṛtāḥ[7]. ‖ 79 ‖
Svarbhānuḥ Siṃhikāputro bhūtasaṃtāpa[1]no 'suraḥ, |

candr-ārka-grahanakṣatreṣv
abhimānī prakīrtitaḥ. ‖ 80 ‖

soma-rkṣagraha-sūryeṣu[1]
kīrtitās tv[2] abhimāninaḥ. ‖ 80 ‖

sthānāny etān*y ath*ô[1]ktāni sthāninyaś caiva[2] devatāḥ: |
śuklam[3] agni*may*aṃ[4] *sthān*aṃ[5] sahasrāṃśor Vivasvataḥ. ‖ 81 ‖
sahasrāṃś*os*[1] Tviṣaḥ[3] sthānām am[3]mayaṃ *śukl*am *eva ca*[4] |
*āpyaṃ śyām*aṃ[5] manojñasya[6] *Pañca*[7]raśme*r*[8] gṛh*aṃ*[9] s*mṛ*[10]tam. ‖ 82 ‖

Śukraḥ[1] ṣoḍaśaraśmis tu
yas tu devo hy apomayaḥ, |
Lohito navaraśmis tu,
sthānam āpyaṃ[2] tu tasya vai.‖83‖

Śuklasyâpy ammayaṃ śuklaṃ[1]
*s*adma[2] ṣoḍaśaraśmivat[3],
navaraśmes[4] tu Bhaumasya[5]
lohitam[6] sthānam ammayam[7].‖83‖

---

77 = Bḍ. I. 24.89; L. I. 61.17b, 18a; Mt. 128.47b, 48a; Vā. 53.80b, 81a. 1. Mt. Daityas. 2. Mt. Bṛhaspatir bṛhattejā. 3. L. -rā.

78 = Bḍ. I. 24.90; L. I. 61.18b, 19a; Mt. 128.48b, 49a; Vā. 53.81b = a. 1. L. Ṛṣi-; Mt. Śaśi-. 2. Mt. -paś ca.

79 = Bḍ. I. 24.91; L. I. 61.19b, 20a; Mt. 128.49b, 50a; Vā. 53.82. 1. Bḍ. -ner. 2. Vā. Vikalpāt saṃjajñe. 3. L. -tārciṣaḥ. 4. Vā. -gā-. 5. Bḍ. -trāṇy ṛkṣanāmāno; Mt. -tranāmnyaḥ kṣetreṣu. 6. Mt. su-; Vā. smṛ-. 7. Vā. tu tāḥ,

80a = Bḍ. I. 24.92a; L. I. 61.20b; Mt. 128.50b; Vā. 53.83a. 1. Mt. -sādha-.

80b = Mt. 128.51a.

80b = Bḍ. I. 24.92b; L. I. 61.21a; Vā. 53.83b. 1. Vā. -ye tu. 2. Bḍ. -tā hy.

81 = Bḍ. I. 24.93; L. I. 61.21b, 22a; Mt. 128.51b, 52a; Vā. 53.84. 1. Bḍ. Mt. -ni cô-. 2. Bḍ. -naś câtha. 3. L. sauraṃ. 4. Mt. -samaṃ. 5. Mt. divyaṃ.

82 = Bḍ. I. 24.94; L. I. 61.22b, 23a; Mt. 128.52b, 53a; Vā. 53.85. 1. Mt. -śu-; L. himāṃśos tu. 2. Bḍ. -ṣeḥ; L. smṛtaṃ. 3. Bḍ. abh-. 4. Mt. -yaṃ tai-(Mt.2 te-)jasaṃ tathā. 5. Mt. āśāsthānaṃ. 6. L. -jñaṃ ca. 7. L. Budha-; Mt. ravi-. 8. L. Mt. -mi-. 9. L. Mt. -he. 10. Mt. sthi-.

83 = Mt. 128.53b, 54a. 1. Mt.1

83 = Bḍ. I. 24.95; L. I. 61.23b, 24a; Vā.

bṛhad dvādaśaraśmīkaṃ
haridrābhaṃ tu Vedhasaḥ, |
aṣṭaraśmi Śanes tat tu
kṛṣṇaṃ vṛddham ayasmayam.||84||

harid *āp*[1]*y*aṃ[2] bṛhac câpi[3]
dvādaśāṃśor[4] Bṛhaspateḥ, |
aṣṭaraśmi[5]gṛhaṃ proktaṃ[6]
kṛṣṇaṃ[7] *Manda*[8]sya
câm[9]mayam[10]. || 84 ||

Svarbhānos tāma[1]saṃ sthānaṃ bhūtasaṃtāpanālayam. |

sukṛtām āśrayās tārā
raśmayas tu hiraṇmayāḥ, |
tāraṇāt tārakā hy etāḥ
śuklatvāc caiva tārakāḥ. || 85 ||

cfr. Śl.88a

vijñeyās tārakāḥ sarvās tv
am[1]mayās[2] tv ekaraśmayaḥ |
āśrayāḥ puṇyakīrtināṃ
suśuklāś câpi[3] varṇataḥ. || 85 ||

ghanatoyātmikā jñeyāḥ kalpādāv eva[1] nirmitāḥ |
ādityaraśmisaṃyogāt saṃprakāśātmikāḥ smṛtāḥ. || 86 ||

navayojanasāhasro viṣkambhaḥ Savituḥ smṛtaḥ, |

maṇḍalaṃ triguṇaṃ câsya
vistāro bhāskarasya tu. |

triguṇas tasya vistāro
maṇḍalasya[1] pramāṇataḥ. |

-klaḥ. 2. Mt.2 -pāṃ.

84 = Mt. 128.54b, 55a.

53.86. 1. Vā. sthānaṃ. 2. Bḍ. Vā. V. padmaṃ; L. padaṃ. 3. Bḍ. -ṣu. 4. L. -mi. 5. Vā. yūno hi. 6. Vā. -ta-. 7. L. uttamam.

84 = Bḍ. I. 24.96; L. I. 61.24b, 25a; Vā. 53.87. 1. Vā. -riś câp-. 2. L. -drābhaṃ. 3. Bḍ. -hat sthānaṃ. 4. Bḍ. -śair; L. ṣoḍaśārci. 5. Vā. -mer. 6. L. câpi. 7. L. proktaṃ. 8. Vā. Budha-. 9. Vā. ya- am-. 10. L. kṛṣṇaṃ Śanaiścare.

85a = Bḍ. I. 24.97a; L. I. 61.25b; Mt. 128.55b; Vā. 53.88a. 1. Mt. tv āya-.

85bc = Mt. 128.56.

85bc = Bḍ. I. 24.97b, 98a; L. I. 61.26; Vā. 53.88b, 89a. 1. Bḍ. -vā am-. 2. L. ṛṣayas. 3. L. śuklāś câpi sva-; Vā. caiva.

86 = Bḍ. I. 24.98b, 99a; L. I. 61.27; Vā. 53.89b, 90a, 91a. 1. Vā. -dau veda-.

87a = Bḍ. I. 24.99b; Kū. 41.13a; L. I. 57.10a, 61.28a; Mt. 128.57a; Vā. 53.61b.

87b = Mt. 128.57b.

87b = Bḍ. I. 24.100a; Kū. 41.13b; L. I. 57.10b, 61.28b; Vā. 53.62a. 1. Vā. -laṃ ca.

dviguṇaḥ sūryavistārād vistāraḥ śaśinaḥ smṛtaḥ. || 87 ||
[triguṇaṃ maṇḍalaṃ câsya vaipulyāc chaśinaḥ smṛtam. |
sarvopari nisṛṣṭāni maṇḍalāni tu tārakāḥ |
yojanārdhapramāṇāni tābhyo 'nyāni gaṇāni tu. |]
tulyas tayos[1] tu Svarbhānur bhūtvâ[2]dhastāt pra[3]sarpati |
uddhṛ[4]tya p*ṛ*thivī[5]cchāyāṃ nirmit*o*[6] maṇḍalākṛti*ḥ*[7]. || 88 ||
Svarbhānos tu bṛhat[1] sthānaṃ tṛtīyaṃ[2] *yat*[3] tamomayam, |
ādityāt *tac ca*[4] niṣkramya so[5]maṃ gacchati parvasu, || 89 ||
ādityam eti somāc ca punaḥ saureṣu[1] parvasu. |
svarbhāsā[2] nu[3]date yasmāt, *tasmāt*[4] Svarbhānur *ucyate*[5]. || 90 ||
candra*sya*[1] ṣoḍaśo bhāgo Bhārgava*sya*[2] vidhīyate |
viṣkambhān maṇḍalāc caiva yojanā*grāt*[3] *pramāṇa*taḥ[4]. || 91 ||
Bhārgavāt pādahīna*s tu*[1] vijñeyo vai Bṛhaspatiḥ, |
Bṛhaspateḥ pādahīnau *Bhauma*[2]-*Saur*āv[3] ubhau smṛtau[4], |
vistār*ān*[5] maṇḍalāc *caiva*[6] pādahīnas tayor Budhaḥ. || 92 ||
tārānakṣatrarūpāṇi vapuṣmantîha[1] yāni vai, |
Budhena *tāni*[2] *tulyāni*[3] vistārān maṇḍalāc *ca* vai;[4] || 93 ||

87c = Bḍ. I. 24.100b; Kū. 41.11a; L. I. 57.11a, 61.29a; Mt. 128.58a; Vā. 53.62b.
| [ ] = Mt. 128.58b, 59.

88 = Bḍ. I. 24.101; Kū. 41.14b, 15a; L. I. 57.11b, 12a, 61.29b, 30a; Mt. 128.60; Vā. 53.63. 1. Mt. -yo bhūtvā. 2. Mt. -nus tada-. 3. Kū. T. -tvā tān upa-. 4. Kū. udvṛ-. 5. Mt. pārthivīṃ; Vā. pārthiva-. 6. L. Mt. -tāṃ. 7. L. Mt. -tim.

89 = Bḍ. I. 24.102; Kū. 41.15b = a; L. I. 57.12b = a, 61.30b, 31a; Mt. 128.61; Vā. 53.64. 1. Mt. Brahmaṇā nirmitaṃ. 2. Vā. nirmitaṃ. 3. Mt. tu. 4. Mt. sa tu. 5. L. sa-.

90 = Bḍ. I. 24.103; L I. 61.31b, 32a; Mt. 128.62; Vā. 53.65. 1. Vā. somaṃ ca. 2. L. -bhānuṃ; Mt. svabhāsā. 3. Mt. tu-. 4. Vā. tataḥ. 5. Mt. Svarbhānur iti sa smṛtaḥ.

91 = Bḍ. I. 24.104; Kū. 41.16a = a; L. I. 57.13, 61.32b, 33a; Mt. 128.63; Vā. 53.66. 1. Mt. -drataḥ. 2. Bḍ. -vas tu; Vā. -vaś ca. 3. L. 57.13 -nāc ca. 4. Mt. -nānāṃ tu sa smṛtaḥ.

92 = Bḍ. I. 24.105, 106a; Kū. 41.16b, 17a; L. I. 57.14a(b), 15a, 61.33b, 34; Mt. 128.64, 65a; Vā. 53.67. 1. Mt. -naś ca. 2. L. 61.34 Vakra-; Mt. Ketu-; Vā. Kuja-. 3. L. 61.34 -rī; Mt. -Vakrāv. 4. L. 57.14b pādahīnau Vakra-Saurī tathâyāmapramāṇataḥ. 5. Mt. -ra-. 6. Mt. -lābhyāṃ tu.

93 = Bḍ. I. 24.106b, 107a; Kū. 41.18; L. I. 57.15b, 16a, 61.35; Mt. 128.65b, 66a; Vā. 53.68. 1. Bḍ. -ti ca. 2. Bḍ. Mt. Vā. sama-. 3. Bḍ. Mt. -rūpāṇi. 4. Kū. -lāt tathā; L. 57.16a -lād api; Mt. -lāt tu vai; Vā. -lād atha.

| prāyaśaś candrayogīni vidyād ṛkṣāṇi tattvavit. |
tārānakṣatrarūpāṇi hīnāni tu parasparam[1], || 94 ||
śatāni pañca catvāri trīṇi dve cai*va yojane*[1]. |
*pūrvā*par*a*[2]ni*k*ṛṣ[3]ṭāni tārakāmaṇḍalāni tu[4] || 95 ||
yojan*ād*y[1]ardha[2]mā*tr*āṇi[3], tebhyo hrasvaṃ na vidyate. |
upariṣṭāt t*rayas*[4] teṣāṃ grahā, ye[5] *dūra*s*arpiṇa*ḥ[6], || 96 ||
Sauro 'ṅgir*āś ca*[1] Vakr*aś ca*[2] jñeyā[3] mandavicāriṇaḥ[4]. |
tebhyo 'dhastāt tu catvāraḥ puna*r a*nye[5] mahāgrahāḥ, || 97 ||
sūryaḥ somo[1] Budhaś caiva Bhārgavaś *caiva*[2] śīghragāḥ. |

yāvanti caiva ṛkṣāṇi,	tā[1]vaty[2]as tārakāḥ[3] koṭyo,
koṭyas tāvanti tārakāḥ. || 98 ||	yā[4]va*nty*[5] ṛkṣāṇi sarvaśaḥ. || 98 ||

| *Dhruvāt tu*[1] niyamāc caiṣām[2] ṛkṣamārgo[3] vyavasthit*a*ḥ[4], |
| *gatis tāsv e*va[5] sūryasya nīccoccatve 'y[6]ana[7]kramāt. || 99 ||

| 94a = Bḍ. I. 24.107b; L. I. 57.16b, 61.36a; Vā. 53.69a.
94b = Bḍ. I. 24.108a; Kū. 41.19a; L. I. 57.17a, 61.36a; Mt. 128.66b; Vā. 53.69b. 1. Bḍ. -rāt.
95 = Bḍ. I. 24.108b, 109a; Kū. 41.19b, 20a; L. I. 57.17b, 18a, 61.37; Mt. 128.67; Vā. 53.70ab. 1. Mt. dve caikam eva ca. 2. L. Mt. sarvopari. 3. Mt. nisṛṣ-. 4. Bḍ. ca; Mt. maṇḍalāṇi tu tārakāḥ.
96 = Bḍ. I. 24.109b, 110a; Kū. 41.20b, 21a; L. I. 57.18b, 19a, 61.38; Mt. 128.68; Vā. 53.70c, 71a. 1. L. 61.38 Vā. -nāny. 2. L. 57.18 -nadvaya-. 3. Mt. -nārdhapramāṇāni. 4. Mt. tu ye. 5. Kū. vai; L. 61.38 -nās te. 6. Mt. krūrasāttvikāḥ.
97 = Bḍ. I. 24.110b, 111a; Kū. 41.21b, 22a; L. I. 57.19b, 20a, 61.39a = a; Mt. 128.69; Vā. 53.71b, 72a. 1. Mt. -raś c-Âṅgiraso. 2. Mt. -kro vi-. 3. Kū. T. -yo. 4. Kū. T. -raṇaḥ; Mt. -dacāriṇaḥ. 5. Bḍ. eva; Mt. -naś cânye.
98a = Bḍ. I. 24.111b; Kū. 41.22b; L. I. 57.20b; Mt. 128.70a; Vā. 53.72b. 1. Bḍ. -ya-somau; Mt. Somaḥ Sūryo. 2. Mt. cêti.

98b = Mt. 128.70b.	98b = Bḍ. I. 24.112a; L. I. 57.21a; Vā. 53.73a. 1. Vā. yā-. 2. L. Vā. -vant-. 3. Bḍ. -kā-. 4. Vā. -yas tā-. 5. Bḍ. Vā. -vad.

| 99 = Bḍ. I. 24.112b, 113a; L. I. 57.21b, 22a; Vā. 53.73b, 74a. 1. Bḍ. vidhinā-; Vā. vīthīnāṃ. 2. Vā. -vam. 3. Bḍ. -carya; L. -ge. 4. Bḍ. -tā; L. -tiḥ. 5. Bḍ. -su ca; L. saptāśvasyaiva. 6. Bḍ. -ce tv a-. 7. L. -catvam anu-.

uttarāyaṇamārgastho yadā parvasu candramāḥ |
uccatvād dṛśyate śīghraṃ *nā*ti[1]vyaktair gabhastibhiḥ, || 100 ||
tadā[1] dakṣiṇamārgastho nīcāṃ vīthīm upā[2]śritaḥ |
bhūmi[3]lekhāvṛtaḥ sūryaḥ paurṇi[4]māvāsyayos tadā[5]. || 101 ||
na dṛśyate[1] yathākālaṃ śīghram astam upaiti ca, |
tasmād uttaramārgastho hy amāvāsyāṃ niśākaraḥ || 102 ||
dṛśyate[1] dakṣiṇe mārge niyamād dṛṣyate na ca. |
jyotiṣāṃ gatiyogena sūryā-candramasā*v a*taḥ[2] || 103 ||
samānakālāstamayau viṣuvatsu samodayau |
uttarāsu ca vīthīṣu vyantarāstamano[1]dayau || 104 ||
p*au*rṇi[1]māvāsyayor jñeyau jyotiścakrānuvartinau. |
dakṣiṇāyanamārgastho yadā carati[2] raśmivān, || 105 ||
tadā sar[1]v*a*[2]grahāṇāṃ *vai*[3] sūryo 'dhastāt prasarpati |
vistīrṇaṃ maṇḍalaṃ kṛtvā, tasyôrdhvaṃ carate śaśī. || 106 ||
nakṣatramaṇḍalaṃ *kṛtsnaṃ*[1] somād ūrdhvaṃ prasarpati, |
nakṣatrebhyo Budhaś côrdhvaṃ, Budhād *ūr*[2]dhvaṃ tu Bhārgavaḥ[3], || 107 ||
Vakras tu Bhārgavād ūrdhvaṃ, Vakrād ūrdhvaṃ Bṛhaspatiḥ, |
tasmāc Chanaiścaraś côrdhvaṃ | tasmāc Chanaiścaraś côr[1]dhvaṃ‘

---

100 = Bḍ. I. 24.113b, 114a; L. I. 57.22b, 23a; Vā. 53.74b, 90a. 1. Bḍ. nīti-; Vā. abhi-.

101 = Bḍ. I. 24.114b, 115a; L. I. 57.23b, 24a; Vā. 53.90b, 91a. 1. Vā. tathā. 2. Vā. T. nīvīvīthīsamā-; V. nīvīvīthīm upā-. 3. L. -mir-. 4. Bḍ. pūrṇā-; Vā. T. pūrṇi-. 5. Bḍ. -yoḥ sadā; Vā. -yos tathā.

102 = Bḍ. I. 24.115b, 116a; L. I. 57.24b, 25a; Vā. 53.91b, 92a. 1. L. dadṛśe ca.

103 = Bḍ. I. 24.116b, 117a; L. I. 57.25b, 26a; Vā 53.92b, 93a. 1. L. dadṛśe. 2. L. -yasya tamasāvṛtaḥ; Vā. T. -sāv ubhau; Bḍ.2 Vā. V. -vṛtaḥ.

104 = Bḍ. I. 24.117b, 118a; L. I. 57.26b, 27a; Vā. 53.93b, 94a. 1. Vā. -yo-.

105 = Bḍ. I. 24.118b, 119a; Kū. 41.23a = b; L. I. 57.27b, 28a; Vā. 53.94b, 95a. 1. Bḍ. Vā. V. pūrṇā-. 2. Vā. bhavati.

106 = Bḍ. I. 24.119b, 120a; Kū. 41.23b, 24a; L. I. 57.28b, 29a; Mt. 128.71; Vā. 53.95b, 96a. 1. Kū. pūr-. 2. Mt. sarveṣāṃ tu. 3. Bḍ. ca; Vā. sa; L. grahāṇāṃ caiva sarveṣām.

107 = Bḍ. I. 24.120b, 121a; Kū. 41.24b, 25a; L. I. 57.29b, 30a; Mt. 128.72; Vā. 53.96b, 97a. 1. Mt. câpi. 2. Mt. côr-. 3. Vā. Bṛhaspatiḥ.

108a = Bḍ. I. 24.121b; Kū. 41.25b; L. I. 57.30b; Mt. 128.73a.

108b = Mt. 128.73b. | 108b = Bḍ. I. 24.122a; Kū. 41.26a; L. I.

Devācāryopari sthitaḥ. || 108 ||
Śanaiścarāt tathā côrdhvaṃ
jñeyaṃ Saptarṣimaṇḍalam, |
Saptarṣibhyo Dhruvaś côrdhvaṃ,
samastaṃ tridivaṃ Dhruve.||109||

tasmāt Saptarṣimaṇḍalam,|| 108 ||

ṛṣīṇāṃ caiva[1] saptānāṃ
Dhruva ūr[2]dhvaṃ
vyavasthitaḥ[3]. || 109 ||

| [taṃ Viṣṇulokaṃ paramaṃ jñātvā mucyeta kilbiṣāt. |]
dviguṇeṣu sahasreṣu yojanānāṃ śateṣu ca |
| [grahāntaram athaikaikam ūrdhvaṃ nakṣatramaṇḍalāt |]
tārāgrahāntarāṇi syur[1] upariṣṭād yathākramam[2]. || 110 ||
grahāś ca candra-sūryau ca[1] divi[2] divyena tejasā |
nityam ṛkṣeṣu[3] yujyante[4] gacchanto[5] niyata[6]kramāt. || 111 ||
grahanakṣatrasūryās tu[1] nīcocca*m*[2] ṛjusaṃsthitāḥ[3] |
samāgame ca bhede ca paśyanti yugapat prajāḥ. || 112 ||
| [ṛtavaḥ ṣaṭ smṛtāḥ sarve samāgacchanti pañcadhā |]
paraspar*a*[1]sthitā hy ete[2] yujyante ca parasparam |
asaṃkareṇa, vijñeyas teṣāṃ yogas tu vai budhaiḥ. || 113 ||

---

109 = Mt. 128.74.

57.31a; Vā. 53.97b. 1. Kū. -ro 'py ūr-.
109 = Bḍ. I. 24.122b; Kū. 41.26b; L. I. 57.31b; Vā. 53.97c. 1. Bḍ. câpi. 2. Kū. -vaś côr-; L. -vasyôr-. 3. L. -tiḥ.

| [] = L. I. 57.32a.
110a = Bḍ. I. 24.123a; L. I. 57.32b; Mt, 128.75a; Vā. 53.98a.
| [] = Mt. 128 75b.
110b = Bḍ. I. 24.123b; L. I. 57.33a; Mt. 128.76a; Vā. 53.98b. 1. L. grahanakṣatratārāsu. 2. Mt. upary upary adhiṣṭhitam.
111 = Bḍ. I. 24.124; L. I. 57.33b, 34a; Mt. 128.76b, 77a; Vā. 53.99. 1. Vā. tu. 2. L. yutau. 3. Mt. nakṣatreṣu ca. 4. Vā. T. -ti. 5. Vā. -ti. 6. Bḍ. -tāḥ; L. 'harniśaṃ; Vā. T. -yama-; V. -yana-.
112 = Bḍ. I. 24.125; L. I. 57.34b, 35a; Mt. 128.77b, 78a; Vā. 53.100. 1. L. te, Mt. candrārkagrahanakṣatrā. 2. L. Mt. -ca. 3. Bḍ. ṛjavas tathā, Mt. -gṛham āśritāḥ; Vā. ṛdvavasthitāḥ.
| [] = L. I. 57.35b.
113 = Bḍ. I. 24.126; L. I. 57.36; Mt. 128.78b, 79a; Vā. 53.101. 1. L. -rā; Mt. -raṃ. 2. Mt. evaṃ.

evaṃ saṃkṣipya kathitaṃ grahāṇāṃ gamanaṃ, dvijāḥ, |
bhāskarapramukhānāṃ ca yathādṛṣṭaṃ yathāśrutam. || 113_{1} ||
grahādhipatye bhagavān Brahmaṇā padmayoninā |
abhiṣiktaḥ sahasrāṃśuḥ Rudreṇa tu yathā Guhaḥ. || 113_{2} ||
tasmād grahārcanā kāryā, agnau codyaṃ yathāvidhi |
ādityagrahapīḍāyāṃ sadbhiḥ kāryārthasiddhaye. || 113_{3} ||
ṛṣaya ūcuḥ:
abhyaṣiñcat kathaṃ Brahmā câdhipatye prajāpatiḥ |
deva-Daityamukhān sarvān sarvātmā, vada sāṃpratam! || 113_{4} ||
sūta uvāca:
grahādhipatye bhagavān abhyaṣiñcad Divākaram |
ṛkṣāṇām oṣadhīnāṃ ca somaṃ Brahmā prajāpatiḥ, || 113_{5} ||
apāṃ ca Varuṇaṃ devaṃ, dhanānāṃ Yakṣapuṃgavam, |
Ādityānāṃ tathā Viṣṇuṃ, Vasūnāṃ Pāvakaṃ tathā, || 113_{6} ||
prajāpatīnāṃ Dakṣaṃ ca, Marutāṃ Śakram eva ca, |
Daityānāṃ Dānavānāṃ ca Prahlādaṃ Daityapuṃgavam, || 113_{7} ||
Dharmaṃ pitṝṇām adhipaṃ, Nirṛtiṃ piśitāśinām, |
Rudraṃ paśūnāṃ bhūtānāṃ nandināṃ Gaṇanāyakam, || 113_{8} ||
vīrāṇāṃ Vīrabhadraṃ ca, piśācānāṃ Bhayaṃkaram, |
mātṝṇāṃ caiva Cāmuṇḍāṃ sarvadevanamaskṛtām, || 113_{9} ||
Rudrāṇāṃ devadeveśaṃ nīlalohitam Īśvaram, |
vighnānāṃ vyomajaṃ devaṃ gajāsyaṃ tu Vināyakam, || 113_{10} ||
strīṇāṃ devīm Umādevīṃ, vacasāṃ ca Sarasvatīm, |
Viṣṇuṃ māyāvināṃ caiva svātmānaṃ jagatāṃ tathā, || 113_{11} ||
Himavantaṃ girīṇāṃ tu nadīnāṃ caiva Jāhnavīm, |
samudrāṇāṃ ca sarveṣām adhipaṃ payasāṃ nidhim, || 113_{12} ||
vṛkṣāṇāṃ caiva câśvatthaṃ plakṣaṃ ca Prapitāmahaḥ. || 113_{13} ||
gandharvavidyādharakinnarāṇām
īśaṃ punaś Citrarathaṃ cakāra, |

113_{1} = L. I. 57.$_{37}$,
113_{2} = L. I. 57.$_{38}$.
113_{3} = L. I. 57.$_{39}$.
113_{4} = L. I. 58.$_{1}$.
113_{5} = L. I. 58.$_{2}$.
113_{6} = L. I. 58.$_{3}$.
113_{7} = L. I. 58.$_{4}$.
113_{8} = L. I. 58.$_{5}$.
113_{9} = L. I. 58.$_{6}$.
113_{10} = L. I. 58.$_{7}$.
113_{11} = L. I. 58.$_{8}$.
113_{12} = L. I. 58.$_{9}$.
113_{13} = L. I. 58.$_{10}$.

nāgādhipaṃ Vāsukim ugravīryaṃ,
sarpādhipaṃ Takṣakam ugravīryam. || 113_{14} ||
digvāraṇānām adhipaṃ cakāra
gajendram Airāvatam ugravīryam, |
suparṇam īśaṃ patatām athâśva-
rājānam Uccaiḥśravasaṃ cakāra. || 113_{15} ||
siṃhaṃ mṛgāṇāṃ vṛṣabhaṃ gavāṃ ca
mṛgādhipānāṃ śarabhaṃ cakāra, |
senādhipānāṃ Guham aprameyaṃ
śrutismṛtīnāṃ Lakulīśam īśam. || 113_{16} ||
abhyaṣiñcat Sudharmāṇaṃ tathā Śaṅkhapadaṃ diśām |
Ketumantaṃ krameṇaiva Hemaromāṇam eva ca, || 113_{17} ||
pṛthivyāṃ Pṛthum īśānaṃ, sarveṣāṃ tu Maheśvaram, |
caturmūrtiṣu sarvajñaṃ Śaṃkaraṃ vṛṣabhadhvajam || 113_{18} ||
prasādād Bhagavāṃś Chambhoś câbhyaṣiñcad yathākramam, |
purâbhiṣicya puṇyātmā rarāja bhuvaneśvaraḥ. || 113_{19} ||
etad vo vistareṇaiva kathitaṃ, munipuṃgavāḥ, |
abhiṣiktās tatas tv ete viśiṣṭā viśvayoninā. || 113_{20} ||

---

ity evaṃ[1] saṃniveśo vai[2] pṛthivyā[3] jyotiṣasya ca[4] |
dvīpānām udadhīnāṃ ca parvatānāṃ tathaiva ca |
varṣāṇāṃ ca nadīnāṃ ca, ye ca teṣu vasanti vai. || 114 ||

| eteṣv e[1]va grahāḥ sarve[2] nakṣatreṣu samutthitāḥ: |

113_{14} = L. I. 58.11.
113_{15} = L. I. 58.12.
113_{16} = L. I. 58.13.
113_{17} = L. I. 58.14.
113_{18} = L. I. 58.15.
113_{19} = L. I. 58.16.
113_{20} = L. I. 58.17.

---

114 = Bḍ. I. 24.127, 128a; Mt. 128.79b, 80; Vā. 53.102, 103a. 1. Vā. eṣa. 2. Vā. vaḥ. 3. Vā. -yāṃ. 4. Mt. -ṣām ca yaḥ.

---

115 = Bḍ. I. 24.128b, 129a; L. I. 61.40; Vā. 53.103b, 104a. 1. Vā. ete cai-. 2. Vā. pūrvaṃ. 3. L. vai munisattamāḥ.

cfr. Śl.76b 78a

Vivasvān Aditeḥ putraḥ Sūryo vai Cākṣuṣe 'ntare[3] || 115 ||
Viśākhāsu samutpanno grahāṇāṃ prathamo grahaḥ, |
Tviṣimān Dharmaputras tu, Somo devo Vas*us tu s*aḥ[1]. || 116 ||

śītaraśmiḥ samutpannaḥ Kṛttikāsu Niśākaraḥ, |
ṣoḍaśārcir Bhṛgoḥ putraḥ Śukraḥ sūryād anantaram. || 117 ||
tārāgrahāṇāṃ pravaras Tiṣya[1]kṣetre[2] samutthitaḥ |
grahaś c-Âṅgirasaḥ putro dvādaśārcir Bṛhaspatiḥ, || 118 ||
Phālgunīṣu samutpannaḥ pūr[1]vāsu ca[2] jagadguruḥ. |
navārcir Lohitāṅgaś ca[3] Prajāpatisuto grahaḥ || 119 ||
Āṣāḍhāsv iha pūrvāsu samutpanna iti śrutiḥ[1], |
Revatīṣv eva saptārcis tathā[2] Sauriḥ[3] Śanaiścaraḥ. || 120 ||
Saumyo Budho Dhaniṣṭhāsu pañcārcir u*di*[1]to grahaḥ, |
tamomayo Mṛtyusutaḥ prajākṣayakaraḥ śikhī || 121 ||
Āśleṣāsu samutpannaḥ sarvahārī mahāgrahaḥ. |
tathā svanāmadheyeṣu Dākṣāyaṇyaḥ samu*tth*i[1]tāḥ. || 122 ||
tamovīryamayo Rāhuḥ prakṛtyā kṛṣṇamaṇḍalaḥ |
Bharaṇī[1]ṣu samutpanno[2] grahaś[3] candrārkamardanaḥ[4]. || 123 ||
ete tārā grahāś câpi[1] bodhavyā Bhārgavādayaḥ. |
janmanakṣatrapīḍāsu yānti vaiguṇyatāṃ yataḥ, || 124 ||

---

116 = Bḍ. I. 24.129b, 130a; L. I. 61.41; Vā. 53.104b, 105a. 1. Bḍ. -soḥ sutaḥ; Vā. -mo Viśvāvasus tathā.

---

117 = Bḍ. I. 24.130b, 131a; L. I. 61.42; Vā. 53.105b, 106a.
118 = Bḍ. I. 24.131b, 132a; L. I. 61.43; Vā. 53.106b, 107a. 1. L. -ye. 2. Bḍ. -ya ṛkṣe.
119 = Bḍ. I. 24.132b, 133a; L. I. 61.44; Vā. 53.107b, 108a. 1. Vā. sar-. 2. L. -vākhyāsu. 3. Vā. -gas tu.
120 = Bḍ. I. 24.133b, 134a; L. I. 61.45; Vā. 53.108b, 109a. 1. L. smṛtaḥ. 2. L. -ciḥ sthāne. 3. Vā. -riḥ.
121 = Bḍ. I. 24.134b, 135a; L. I. 61.46. 1. L. uhi-.
122 = Bḍ. I. 24.135b, 136a; L. I. 61.47. 1. Bḍ. -ucchri-.
123 = Bḍ. I. 24.136b, 137a; L. I. 61.48; Vā. 53.109b = b. 1. Vā. Revatī-. 2. Vā. T. -nau. 3. Vā. T. -hau. 4. Vā. T. -nau.
124 = Bḍ. I. 24.137b, 138a; L. I. 61.49; Vā. 53.110ab. 1. Vā. caiva.

spṛśyan[1]te tena doṣeṇa tatas tad[2]grahabhaktitaḥ[3]. |
sarvagrahāṇām eteṣām ādir Āditya ucyate, || 125 ||
tārāgrahāṇāṃ Śukras tu, ketūnāṃ câpi[1] Dhūmavān, |
Dhruvaḥ kīlo[2] grahāṇāṃ tu vibhaktānāṃ caturdiśam. || 126 ||
nakṣatrāṇāṃ Śraviṣṭhā syād, ayanānāṃ tathôttaram, |
varṣāṇāṃ câpi[1] pañcānām ādyaḥ saṃvatsaraḥ smṛtaḥ. || 127 ||
ṛtūnāṃ śiśiraś[1] câpi, māsānāṃ Māgha eva ca[2], |
pakṣāṇāṃ śuklapakṣas tu[3], tithīnāṃ pratipat tathā. || 128 ||
ahorātravibhāgānām ahaś câpi[1] prakīrtitam, |
muhūrtānāṃ tathaivâdir[2] muhūrto Rudradaivataḥ. || 129 ||
kṣaṇaś[1] câpi nimeṣādiḥ kālaḥ, kālavidāṃ varāḥ[2], |
Śravaṇāntaṃ Dhaniṣ[3]ṭhādi yugaṃ syāt pañcavārṣi[4]kam. || 130 ||
bhānor gativiśeṣeṇa cakravat parivartate, |
divākaraḥ smṛtas tasmāt kāla*s tadvidbhir* Ī[1]śvaraḥ[2]. || 131 ||
caturvidhānāṃ bhūtānāṃ pravartakanivartakaḥ, |
tasyâpi bhagavān Rudraḥ sākṣād devaḥ pravartakaḥ. || 132 ||
ity eṣ*a jyotiṣām e*va[1] saṃniveśo *'rthaniścayāt*[2] |
lokasaṃvyavahārārtham Īśvareṇa vi[3]nirmitaḥ. || 133 ||
*utpann*aḥ[1] *Śravaṇenâsau*[2] saṃkṣiptaś ca Dhruv*e tathā*[3], |
sarvatas teṣu[4] vistīrṇo vṛttākāra iva[5] sthitiḥ[6]. || 134 ||

---

125 = Bḍ. I. 24.138b, 139a; L. I. 61.50; Vā. 53.110c, 111a. 1. L. mucya-; Vā. -śan-. 2. Vā. tā. 3. Vā. T. -tiṣu.
126 = Bḍ. I. 24.139b, 140a; L. I. 61.51; Vā. 53.111b, 112a. 1. Bḍ. -nām api; Vā. caiva. 2. L. kila.
127 = Bḍ. I. 24.140b, 141a; L. I. 61.52; Vā. 53.112b, 113a. 1. L. caiva.
128 = Bḍ. I. 24.141b, 142a; L. I. 61.53; Vā. 53.113b, 114a. 1. Vā. -raṃ. 2. L. ucyate. 3. Bḍ. -ṣaś ca.
129 = Bḍ. I. 24.142b, 143a; L. I. 61.54; Vā. 53.114b, 115a. 1. L. câdiḥ. 2. L. -di-.
130 = Bḍ. I. 24.143b, 144a; L. I. 61.55; Vā. 53.115b, 116a. 1. Vā. akṣṇoś. 2. Vā. -do mataḥ. 3. Vā. Śraviṣ-. 4. L. -vārṣi-.
131 Bḍ. I. 24.144b, 145a; L. I. 61.56; Vā. 53.116b, 117a. 1. L. -lakṛd vibhur īś-. 2. Vā. -las taṃ viddhi cêśvaram.
132 = Bḍ. I. 24.145b, 146a; L. I. 61.57; Vā. 53.117b = a.
133 = Bḍ. I. 24.146b, 147a; L. I. 61.58; Mt. 128.81a, 82b; Vā. 53.118. 1. L. -vaṃ; Mt. eṣo 'rkavaśenaiva. 2. L. -yaḥ; Mt. -śas tu jyotiṣām. 3. L. Mahādevena.
134 = Bḍ. I. 24.147b, 148a; Mt. 128.81b, 82a; Vā. 53.119. 1. Bḍ. uttarā-.

kalpādau buddhipūrvaṃ tu
sthāpito 'sau Svayaṃbhuvā, |

buddhipūrvaṃ Bhagavatā
kalpādau saṃpravarti[1]taḥ, |

sāśrayaḥ so[1] *'bhimānī ca*[2] sarvasya jyoti*rā*[3]tmakaḥ, |
vaiśva[4]rūpa[5]pradhānasya pariṇā*m*o 'ya*m adbhu*taḥ[6]. || 135 ||
naitac cha[1]kyaṃ[2] *pra*[3]saṃkhyātuṃ yāthātathyena kenacit |
gatāgataṃ manuṣyeṇa[4] jyotiṣāṃ māṃsacakṣuṣā. || 136 ||
āgamād anumānāc ca pratyakṣād upapattitaḥ |
parīkṣya nipuṇaṃ buddhyā[1] śraddhātavyaṃ vipaścitā. || 137 ||
cakṣuḥ śāstraṃ jalaṃ lekhyaṃ gaṇitaṃ, buddhisa[1]ttamāḥ, |
pañcaite hetavo jñeyā[2] jyotirgaṇavi*vecane*[3]. || 138 ||

---

2. Mt. āvartaḥ sāntaro madhye. 3. Mt. -vāt tu saḥ. 4. Vā. -to 'nteṣu. 5. Vā. iti. 6. Bḍ. -taḥ; Mt. -vôcchritaḥ.

135a = Mt. 128.83a.

135a = Bḍ. I. 24.148b; L. I. 61.59a; Vā. 53.120a. 1. Vā. -kīrti-.

135bc = Bḍ. I. 24.149; L. I. 61.59b, 60a; Mt. 128.83b, 84a; Vā. 53.120bc. 1. L. sa āśrayo. 2. Mt. ity eṣa saṃniveśo vai. 3. Bḍ. Vā. -tiṣā-. 4. L. eka-; Vā. T. viśva-. 5. Vā. -paṃ. 6. Mt. -ṇāho 'sya yaḥ smṛtaḥ.

136 = Bḍ. I. 24.150; L. I. 61.60b, 61a; Mt. 128.84bc; Vā. 53.121. 1. L. -ṣa śa-; Mt. teṣāṃ śa-; Vā. naiva śa-. 2. L. -yaḥ. 3. Mt. na. 4. Vā. -yeṣu.

137 = Bḍ. I. 24.151; L. I. 61.61b, 62a; Vā. 53.122. 1. Vā. bhaktyā.

138 = Bḍ. I. 24.152; L. I. 61.62b, 63; Vā. 53.123. 1. Bḍ. -vi-; L. munisa-. 2. Bḍ. viprā. 3. L. -tirmānavinirṇaye; Vā. -vicintane.

VERZEICHNIS DER EIGENNAMEN UND ANDERER EINSCHLÄGIGER BEGRIFFE

(Die Zahlen beziehen sich auf Seite und Vers)

SACHREGISTER

VERZEICHNIS DER DRUCKFEHLER

S. 17 Krit. App. zu Śl. 10: Śidh. . . . 10aII statt 1a0II
S. 22 Śl. 2_4b: munisattamāḥ[2] statt -māḥ[5]
S. 23 Śl. 9a: Kuravaś statt -vaś[4]
S. 25 Śl. 14_2: mahīdharaḥ statt -dharaḥ[4]
S. 26 Śl. 19_1: Kapilas[8], tannāmā[9] statt Kapilas, tannāma[8]
S. 27 Krit. App. zu Śl. 19_1: 9. Br. -nā; 8. A. Kapilaś . . . statt 8. Br. -nā; 9. A. Kapilaś
S. 32 Krit. App. zu Śl. 43b(c): Vi. II. 4.$_{73}$ ($_{72}$)a statt . . . ($_{72}$a)
S. 39 Śl. 13b: Dānavāḥ statt -vāh
S. 41 Śl. 2: Lavaṇo statt -no
S. 73 Śl. 23: te'ṣāṃ statt -ṣaṃ
S. 74 Śl. 3b: ekaṃ statt ehaṃ
S. 85 Śl. 53_1, 53_2 statt 52_1, 52_2
S. 112 Śl. 20: Vakṣur statt Cakṣur
S. 117 Śl. 48_2: dākṣiṇātyāś statt dākṣinātyāś
S. 117 Krit. App. zu Śl. 50: . . . Vā. -yādyāś ca statt -yās ca
S. 129 Krit. App. zu Śl. 30, 2. Zeile: -saras statt -usaras
S. 143 Krit. App. zu Śl. 17: 5. Bḍ.$_2$ statt Bḍ.
S. 159 Krit. App. zu Śl. 70a: Vā. 49.$_{84}$a statt $_{84}$b
S. 160 Krit. App. zu Śl. 70b: Bḍ. I. 19.$_{90}$b statt $_{98}$b
S. 203 Śl. 35a: Mahendrasy-Āmarāvatyām statt -dryām Amarā-
S. 204 Śl. 43_1: prabhā hi statt hy
S. 263 Śl. 12: praśāmyati, statt -ti
pāvakaḥ. statt -kaḥ,

Bonner Orientalistische Studien

begründet von P. Kahle und W. Kirfel

Heft 1—27 erschienen im W. Kohlhammer-Verlag Stuttgart

Neue Serie

herausgegeben von Otto Spies

Band 1

Willibald Kirfel

DAS PURĀṆA VOM WELTGEBÄUDE

(Bhuvanavinyāsa)

Die kosmographischen Traktate der Purāṇa's, Versuch einer Textgeschichte

Bonn 1954, XIV, 49*, 311 S.

Band 2

R. Kreutel und O. Spies

LEBEN UND ABENTEUER DES DOLMETSCHERS

OSMAN AGA

Eine türkische Autobiographie aus der Zeit der großen Kriege gegen Österreich

Bonn 1955, XXX, 188 S.

Weitere Bände in Vorbereitung